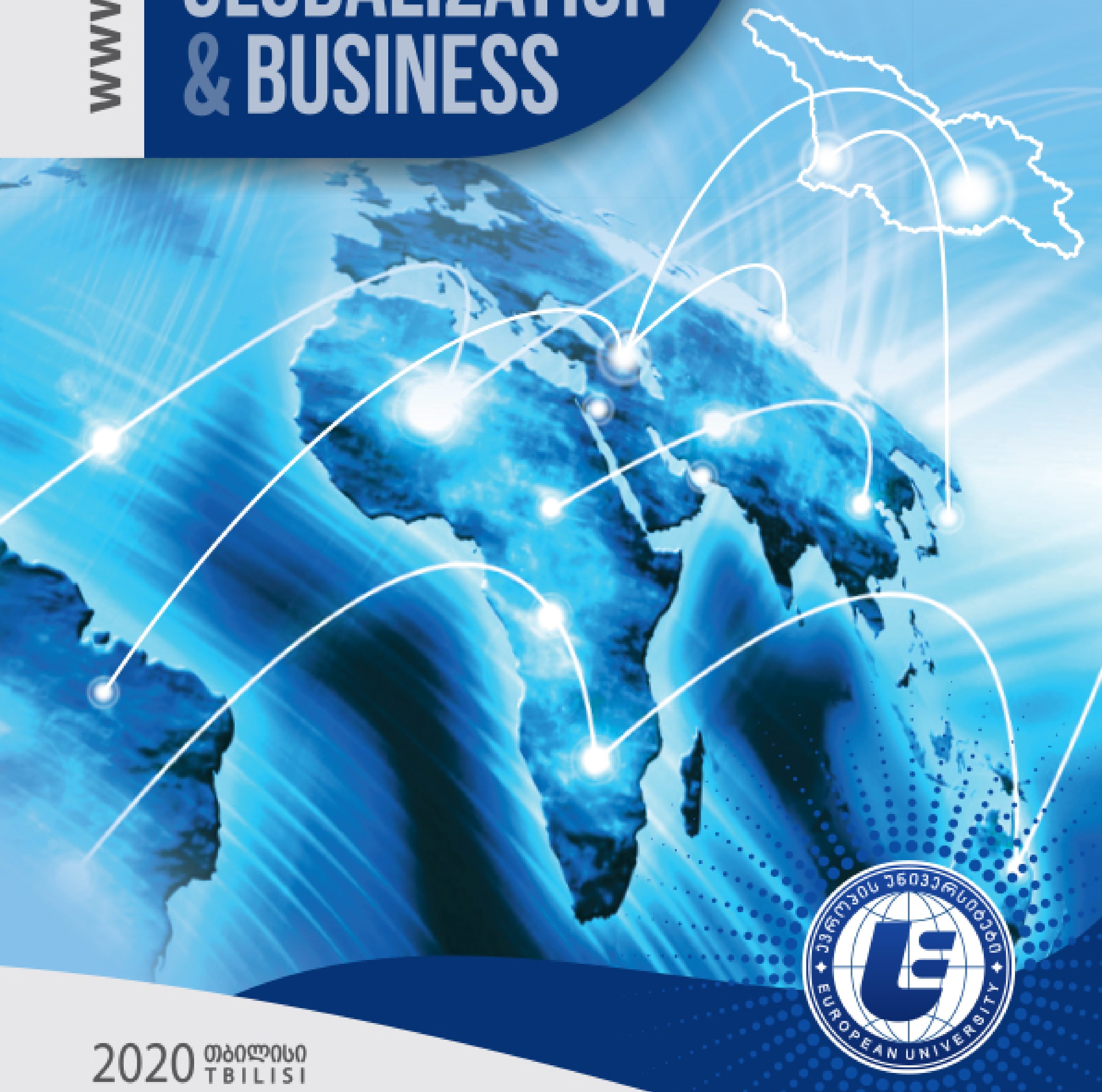
გლობალიზაცია და ბიზნესი

GLOBALIZATION & BUSINESS

№10

www.eugb.ge

ევროპის უნივერსიტეტი
EUROPEAN UNIVERSITY

2020 თბილისი
TBILISI

გლობალიზაცია და ბიზნესი

GLOBALIZATION AND BUSINESS

სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი

ეკონომიკისა და ბიზნესის აქტუალური პრობლემები
გლობალიზაციის თანამედროვე პირობებში
თეორია და პრაქტიკა

ევროპის უნივერსიტეტი
EUROPEAN UNIVERSITY

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

Actual Problems of Economy and
Business in Modern Globalization
Theory and Practice

თბილისი
TBILISI
2020

ევროპის უნივერსიტეტის ბიზნესისა და ტექნოლოგიების ფაკულტეტის და გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევის ინსტიტუტის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი

REFEREED AND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL OF THE FACULTY OF BUSINESS AND TECHNOLOGY AND THE INSTITUTE OF RESEARCH OF ECONOMIC AND SOCIAL PROBLEMS OF GLOBALIZATION OF THE EUROPEAN UNIVERSITY

ISSN 2449-2396

EDITORIAL BOARD

სარჩევი

CONTENT

სარჩევი CONTENT

ძვირფასო კოლეგებო, ეკონომისტებო და ეკონომიკური პროფილის სტუდენტებო!

2020 წლის 11 სექტემბერს, პარასკევს, საქართველოს ეკონომისტები ტრადიციულად აღვნიშნავთ ეკონომისტის დღეს. შეგახსენებთ, რომ შორეულ 1918 წლის 13 სექტემბერს (თვის მეორე პარასკევს) გამოვიდა პირველი ქართული ეკონომიკური ჟურნალის – „საქართველოს ეკონომისტის" – პირველი ნომერი. ამ მნიშვნელოვან ფაქტთან დაკავშირებით 1999 წელს გადაწყდა, რომ ყოველი სექტემბრის მეორე პარასკევს საქართველოს ეკონომისტებმა აღნიშნონ პროფესიული დღესასწაული – „საქართველოს ეკონომისტის დღე".

2018 წლიდან ამ დღის აღსანიშნავად დამკვიდრდა ეკონომისტთა ერთდღიანი ეროვნული სამეცნიერო კონფერენციის ჩატარება, რომლის ინიციატორია საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ეკონომიკურ მეცნიერებათა კომისია.

2019 წელს II ეროვნული სამეცნიერო კონფერენცია ჩატარდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ბაზაზე. წელს კი III ეროვნული სამეცნიერო კონფერენცია ტარდება ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ბაზაზე.

ასევე ტრადიციად იქცა, რომ საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ეკონომიკურ მეცნიერებათა კომისიასთან და ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტთან ერთად ეროვნული სამეცნიერო კონფერენციების ორგანიზატორები არიან თსუ-ის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, ევროპის უნივერსიტეტის ბიზნესის და ტექნოლოგიების ფაკულტეტი და გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტი, ასევე ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი".

2020 წლის III ეროვნული სამეცნიერო კონფერენცია იმითაა გამორჩეული, რომ, როგორც ვიცით, მსოფლიო მოიცვა გლობალურმა ეკონომიკურმა კრიზისმა, რომლის გამომწვევი მიზეზიც არა ეკონომიკაში, არამედ მედიცინაშია. კორონავირუსით გაჩენილმა ეკონომიკურმა პრობლემებმა კი ახალი ტერმინი „კორონომიკა" წარმოქმნა.

მსოფლიოსა და საქართველოში შექმნილმა ეკონომიკურმა სირთულეებმა განაპირობა ის, რომ III ეროვნული სამეცნიერო კონფერენციის თემაა: „კორონომიკა: ეკონომიკური მეცნიერების და ეკონომიკური პოლიტიკის თანამედროვე გამოწვევები".

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ კორონავირუსით გამოწვეულ პანდემიას საქართველოს მთავრობამ წარმატებით გაართვა თავი, რაც უმთავრესად განპირობებული იყო მისი თანამშრომლობით საქართველოს წამყვან მეცნიერ-მედიკოსებთან, ეპიდემიოლოგებთან, ვირუსოლოგებთან და ინფექციონისტებთან.

საქართველოს მეცნიერ-ეკონომისტები ვიმედოვნებთ, რომ საქართველოს მთავრობისთვის ჩვენი ცოდნაც საჭირო და გამოსაყენებელი გახდება. დარწმუნებული ვარ, რომ ამ კონფერენციაზე წარმოდგენილი კვლევის ცალკეული შედეგი საინტერესო იქნება არა მარტო მეცნიერ-ეკონომისტთა ფართო წრისთვის, არამედ შეასძლოა აისახოს საქართველოს მთავრობის მიერ შემუშავებულ ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკაშიც.

2019 წლის 10 სექტემბერს, II ეროვნული სამეცნიერო კონფერენციის დაწყებამდე რამდენიმე დღით ადრე, მოულოდნელად საქართველოს ეკონომისტთა რიგებს გამოაკლდა ცნობილი ეკონომისტი, საქართველოს ყოფილი ფინანსთა მინისტრი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის მაკროეკონომიკის კათედრის გამგე, პროფესორი ნოდარ ხადური. მაშინ გადაწყდა, რომ საქართველოს ეკონომისტთა III ეროვნული სამეცნიერო კონფერენცია სწორედ ნოდარ ხადურის ხსოვნას მიეძღვნებოდა.

აღსანიშნავია, რომ ამ კონფერენციის ფორმატში ჩატარდა ეკონომისტ დოქტორანტთა სამეცნიერო ნაშრომების კონკურსი პროფესორ ნოდარ ხადურის სახელობის პრემიის მოსაპოვებლად. საუკეთესო ნაშრომის ავტორი მიიღებს სოლიდურ პრემიას და მოხსენებით წარსდგება კონფერენციის პლენარულ სესიაზე.

საქართველოს ყველა ეკონომისტს, მეცნიერს თუ საჯარო მოხელეს, განსაკუთრებით კი, ჩვენს სასახელო სტუდენტობას ვულოცავ პროფესიულ დღესასწაულს და ვუსურვებ ახალ წარმატებებს ჩვენი ქვეყნის საკეთილდღეოდ!

პატივისცემით,

აკადემიკოსი ***ვლადიმერ (ლადო) პაპავა***
11 სექტემბერი, 2020 წელი

თეორია, მეთოდოლოგია და სისტემური პრობლემები

THEORY, METHODOLOGY AND SYSTEMIC PROBLEMS

JEL Classification: A12; G01; H12; I15 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.001

ON THE REFLECTION OF CORONOMICS IN ECONOMIC SCIENCE AND ECONOMIC POLICY

VLADIMER PAPAVA

Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,

Principal Research Fellow, Paata Gugushvili Institute of Economics, Georgia

vladimer.papava@tsu.ge

Abstract. The paper discusses the economic issues of the COVID-19 pandemic. The resulting coronomic crisis is not a typical economic crisis since the coronomic crisis was not formed in the economy itself but is the result of the inability of medicine to solve the pandemic problem. The coronomic crisis is, by its very nature, an atypical economic crisis and is fundamentally different from other atypical economic crises that took place in the XX century. The coronomic crisis put the issue of the "crisis of globalization" on the agenda. The coronomic crisis exposed the weaknesses of globalization. Overcoming the COVID-19 pandemic is possible exclusively at the global level. The paper shows that the current process of de-globalization is "forced" by its nature and it will definitely be replaced by a qualitatively renewed process of globalization. Economic recovery from the corona crisis will be most successful only on the basis of the adherence to a free trade regime. In economic science, the problem of government intervention in the economy, especially during the pandemic and the post-pandemic period, is still relevant. The corona crisis has clearly confirmed the inability of inflation targeting to achieve macroeconomic stability. The coronomic crisis requires two approaches to economic policy. In particular, we mean an anti-crisis economic policy and a post-crisis economic policy. Economic incentives provided by the government to businesses contribute to the zombieing of the economy which will be one of the most difficult problems of the post-crisis period. The coronomic crisis made the issue of the economic security of each individual country even more urgent. The problem of ensuring food security is equally important. The economic policy of the post-crisis period must necessarily include measures to ensure a country's food security. Since the possibility of a repetition of a pandemic in the future is similar to the current one, the problems of coronomics should remain in the field of study of economists for many years.

KEYWORDS: ECONOMIC SCIENCE, ECONOMIC POLICY, CORONOMIC CRISIS, GLOBALIZATION/DEGLOBALIZATION, ZOMBIE-FIRMS.

For citation: Papava, V., (2020). On the Reflection of Coronomics in Economic Science and Economic Policy. *Globalization and Business, 10.* 13-24. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.001

JEL Classification: A12; G01; H12; I15 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.001

ეკონომიკურ მეცნიერებასა და ეკონომიკურ პოლიტიკაში კორონომიკსის ასახვის შესახებ

ვლადიმერ პაპავა

აკადემიკოსი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საქართველო
vladimer.papava@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური მეცნიერება, ეკონომიკური პოლიტიკა, კორონომიკური კრიზისი, გლობალიზაცია/დეგლობალიზაცია, ზომბი-ფირმები.

ციტირებისთვის: პაპავა ვ. (2020). ეკონომიკურ მეცნიერებასა და ეკონომიკურ პოლიტიკაში კორონომიკსის ასახვის შესახებ. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №9*, გვ. 13-24. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.001

შესავალი

2020 წელს მსოფლიო დადგა ახალი გამოწვევის წინაშე, როცა კორონავირუსის COVID-19-ის გლობალურმა გავრცელებამ ეკონომიკას, როგორც ასეთს, თვისებრივად ახალი პრობლემები შეუქმნა.

ცნობილი ფაქტია, რომ მიუხედავად იმისა, რომ 2003 წელს ატიპური პნევმონიის აფეთქება სიცოცხლისთვის განსაკუთრებით საშიში იყო, მას გლობალურ მასშტაბში იმ ტიპის სირთულეები არ შეუქმნია, რაც კორონავირუსის ახალმა შტამმა გამოიწვია. ამის მიზეზი კი გახლავთ ის, რომ COVID-19 ბევრად უფრო ადვილად გადამდები და, შესაბამისად, უფრო სწრაფად გავრცელებადი დაავადება აღმოჩნდა. ამან კი მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაციის ხელმძღვანელს მისცა იმის ობიექტური საფუძველი, რომ COVID-19-ის გავრცელება პანდემიად შეეფასებინა (Ghebreyesus, 2020).

COVID-19-ის პანდემიის განსაკუთრებლ თავისებურებად უნდა მივიჩნიოთ ის, რომ ვერც ერთი ქვეყნის მთავრობამ, სადაც კორონავირუსი გავრცელდა, სრულად ვერ გააცნობიერა, თუ რა სირთულის ამოცანის გადაჭრის წინაშე დადგა. ამას ისიც დაემატა, რომ ზოგიერთი ქვეყნის მთავრობა შექმნილ ვითარებას შეგნებულად მალავდა, სანამ კორონავირუსის გავრცელებამ მასშტაბური ხასიათი არ მიიღო (მაგალითად, Faddis, 2020; Pei, 2020).

მართალია კორონავირუსი თავისი ბუნებით, უწინარეს ყოვლისა, სამედიცინო პრობლემაა, მაგრამ მან განსაკუთრებული სირთულეები შეუქმნა ეკონომიკას. კერძოდ, დაავადების გავრცელების პრევენციის მიზნით საჭირო გახდა ადამიანებს შორის კონტაქტების მინიმუმამდე დაყვანა, რის გამოც არაერთ ფირმას მოუწია საქმიანობის შეჩერება. შედეგად კი მსოფლიოში ახალი გლობალური ეკონომიკური კრიზისი დაიწყო (Geller, Wiseman, Rugaber, 2020).

კორონავირუსის ზეგავლენა ეკონომიკაზე იმდენად მნიშვნელოვანი შეიქნა, რომ აჯით დე ალვისმა (Ajith de Alwis) შრი-ლანკადან ახალი ტერმინი — „კორონომიკსი" („Coronomics") შექმნა, რომელიც ორი ტერმინის — „კორონა" („Corona") და „ეკონომიკსი" („Economics") — გაერთიანებით მიიღება და რომელიც კორონავირუსის ეკონომიკაზე ზეგავლენას შეისწავლის (Alwis, 2020). მოგვიანებით მისი მსგავსი ტერმინიც — „კორონანომიკსი" იქნა შემოთავაზებული („Coronanomics") (Eichengreen, 2020).

კორონომიკსის აქტუალურობას მხოლოდ კორონავირუსის პანდემია კი არ განაპირობებს, არამედ ამ ტიპის გლობალური სირთულეების მომავალში წარმოქმნის რეალური შესაძლებლობაც, რის გამოც სულ უფრო მეტ ყურადღებას იმსახურებს მოსაზრება, რომ მსოფლიომ უნდა ისწავლოს ზოგადად პანდემიის პირობებში ცხოვრება და ეკონომიკური საქმიანობა (Gigerenzer, 2020).

აუცილებელია აღინიშნოს, რომ კორონომიკსის სფეროში სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობა თანამედროვე ეკონომისტებისთვის უმთავრეს გამოწვევად იქცა. პრაქტიკულად მთელ მსოფლიოში მეცნიერ-ეკონომისტთათვის (მათ შორის ეკონომიკის დარგში ნობელის პრემიის არაერთი ლაურეატისათვისაც) კვლევის უმთავრეს სფეროს სწორედ კორონომიკსი წარმოადგენს, რასაც ადასტურებს სამეცნიერო თუ ანალიტიკური სტატიების საკმაოდ დიდი რაოდენობა. გამოიცა პირველი მონოგრაფიული ხასიათის გამოკვლევაც (Baldwin, Mauro, eds. 2020). საყურადღებოა, რომ ამ კუთხით არც ქართველ ეკონომისტთა საქმიანობაა გამონაკლისი, რომლებმაც არაერთი საყურადღებო ნაშრომი გამოაქვეყნეს როგორც თეორიული საკითხებზე, ისე უშუალოდ საქართველოს ეკონომიკასთან მიმართებაში (Abesadze, 2020; Archvadze, 2020a, 2020b; Benashvili, 2020; Charaia, 2020; Djibuti, 2020; Gaganidze, 2020; Kakulia, 2020; Kovzanadze,

2020; Mekvabishvili, 2020; Papava, 2020a, 2020b; Papava, Charaia, 2020; Shengelia, 2020).

დღეს უკვე ყველასთვის ნათელია, რომ ეკონომიკურ მეცნიერებას და პრაქტიკას საქმე აქვს შეუსწავლელ ფენომენთან – როგორ წარიმართოს ეკონომიკური საქმიანობა პანდემიის დროს და როგორ მოხდეს ეკონომიკის აღდგენა პანდემიის შემდგომ პერიოდში.

წინამდებარე კვლევის მიზანია იმის გააზრება, თუ რა უმთავრეს პრობლემებს წამოწევს წინა პლანზე კორონომიკსი ეკონომიკური მეცნიერების წინაშე და რა ძირითად სირთულეებთან არის დაკავშირებული თანამედროვე ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირება პანდემიის ფაქტორის გათვალისწინებით.

კორონომიკსი და ეკონომიკური მეცნიერება

COVID-19-ის პანდემიის დაწყებამდე ეკონომისტები მედიცინასთან მიმართებაში, როგორც წესი, იკვლევდნენ ეკონომიკური კრიზისის ზეგავლენას ზოგადად ჯანდაცვის სისტემაზე (Maresso, Mladovsky, Thomson, et al., eds., 2015), მოსახლეობის ფსიქიკურ ჯანმრთელობასა (WHO, 2011) და ინფექციურ დაავადებათა გავრცელებაზე (Suhrcke, Stuckler, Suk, et al., 2011). პანდემიამ კი პირიქით დააყენა საკითხი, რადგანაც კორონავირუსი და მისი გლობალურად გავრცელება გახდა ფართომასშტაბიანი ეკონომიკური კრიზისის გამომწვევი (Geller, Wiseman, Rugaber, 2020). სხვა სიტყვებით, კორონავირუსის გავრცელება „ეკონომიკურ პანდემიად" ჩამოყალიბდა (Riley, 2020).

აღსანიშნავია, რომ მედიკოსები, სამწუხაროდ, თავიდანვე აღიარებდნენ რომ არ შეეძლოთ რაიმე დამაჯერებელი ეთქვათ კორონავირუსის დაძლევის და მისი გავრცელების შეზღუდვის ძალისხმევის ეფექტიანობის შესახებ. შედეგად, კი პრაქტიკულად შეუძლებელი გახდა ეკონომიკური აგენტების შესაძლო ქცევასთან დაკავშირებით მეტ-ნაკლებად მკაფიო ეკონომიკური პროგნოზების გაკეთება (Carlsson-Szlezak, Reeves, Swartz, 2020).

COVID-19-ის პანდემიით გამოწვეული გლობალური ეკონომიკური კრიზისი იმით გამოირჩევა, რომ მისი გამომწვევი მიზეზები არა ენდოგენური, არამედ ეგზოგენური ხასიათისაა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს მიზეზები გენერირებულია არა ეკონომიკაში, არამედ პროვოცირებულია ეკონომიკის ფარგლებს გარეთ არსებული წყაროს მიერ. ეს წყარო კი კორონავირუსის სწრაფი გავრცელებაა. მაშასადამე, მიმდინარე ეკონომიკური კრიზისი მანამდე ვერ იქნება დაძლეული, სანამ მედიკოსები, მიკრობიოლოგები და ფარმაკოლოგები მკურნალობის ეფექტიან საშუალებებს არ შეიმუშავებენ და სათანადო ვაქცინა არ შეიქმნება. გამოდის, რომ პანდემიის პირობებში ეკონომიკა მედიცინის მძევალია, ხოლო ჩამოყალიბებული გლობალური ეკონომიკური კრიზისი სულაც არ არის ე.წ. „ტიპიური" ეკონომიკური კრიზისი, მას „კორონომიკური კრიზისის" ("Coronomic Crises") კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს (Papava, 2020).

როგორც მოსალოდნელი იყო კორონომიკურმა კრიზისმა ეკონომიკური მეცნიერების წინაშე არაერთი პრობლემა წარმოშვა (მაგალითად, Basu, 2020; Hamada, 2020). ეს კი ართულებს მეცნიერების ამ დარგის მდგომარეობას, რომელიც არც ამ კრიზისის დაწყებამდე (განსაკუთრებით კი 2008-2009 წლების გლობალური ეკონომიკური და ფინანსური კრიზისის ფონზე) იყო სახარბიელო (Balarjishvili, 2018; Birks, 2016; Bookstaber, 2017; Davies, 2010; Fullbrook, 2016; Heilbroner, Milberg, 1996; Hey, eds., 1992; Hill, Myatt, 2010; Kanth, 1997; Kharbedia, 2018; Leiashvily, 2012; Marqués, 2016; McCloskey, 2010; Mekvabishvili, 2018; Offer, Söderberg, 2016; Paarlberg, 1968; Papava, 2018; Pilkington, 2016; Rodrik, 2015a, 2015b; Sandmo, 2011; Shapatava, 2018; Shiller, 2019; Skidelsky, 2016; Söderbaum, 2017; Staveren, 2015; Stiglitz, 2010a, 2010b; Syll, 2016; Tokmazishvili, 2018; Turner, 2012).

სამწუხაროდ, ეკონოკური მეცნიერება დიდი ხნის განმავლობაში თავად იმყოფება კრიზისში (მაგალითად, Papava, 2018), რაც ვლინდება შემდეგი მიმართულებებით: კერძოდ, ეკონომიკური მეცნიერება ჩამორჩება პრაქტიკას და, უკეთეს შემთხვევაში, უკვე მომხდარი ეკონომიკური მოვლენის ინტერპრეტაციის ფუნქციას ასრულებს (მაგალითად, Tokmazishvili, 2018), ამასთან ერთად კი, ეკონომიკური მეცნიერება უშვებს შეცდომებს, რის გამოც უნებლიედ უწყობს ხელს ეკონომიკური კრიზისის წარმოქმნას (Stiglitz, 2010b).

მიუხედავად იმისა, რომ კორონომიკური კრიზისი არ არის „ტიპიური" ეკონომიკური კრიზისი, ის ინსტრუმენტები, რომელთა გამოყენებაც ყველაზე აქტიურად განიხილება ეკონომისტების მიერ, ძირითადად 2008-2009 წლების გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის გამოცდილებასთანაა დაკავშირებული (Hatheway, 2020). ეს კი სულაც არ იძლევა იმის საფუძველს, რომ კორონომიკური კრიზისი ტიპიურ ეკონომიკურ კრიზისთან გავაიგივოთ (Roach, 2020).

საყურადღებოა, რომ XX საუკუნის მსოფლიოსათვის ცნობილია ე.წ. „ატიპიური" ეკონომიკური კრიზისები, როგორებიც იყო მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ განვითარებული ეკონომიკურ კრიზისი და კომუნისტური რეჟიმების ჩამოშლის შედეგად გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისი. ლოგიკურია კითხვა იმის შესახებ, თუ ამ ატიპიურ ეკონომიკურ კრიზისებსა და ასევე ატიპიურ კორონომიკურ კრიზისს შორის მსგავსების არსებობა რამდენადაა შესაძლებელი?

მეორე მსოფლიო ომმა თავისი ბუნებიდან გამომდინარე დაანგრია ქალაქები, სოფლები, ინფრასტრუქტურა. ომის დასრულების შემდეგ გადაუდებელი მნიშვნელობის ამოცანა მათი აღდგენა იყო. კორონომიკური კრიზისის შემთხვევაში მსგავს ნგრევას საერთოდ არ აქვს ადგილი. ამიტომ ამ ორი კრიზისს შორის მსგავსებაზე ბევრად უფრო დიდი განსხვავებაა.

რაც შეეხება კომუნისტური რეჟიმის ჩამოშლის შემდეგ გამოწვეულ ეკონომიკურ კრიზისს, ის გამოწვეული იყო იმით, რომ ამ ჩამოშლას მოჰყვა ერთი ეკონომიკური სისტემიდან (მბრძანებლური ეკონომიკიდან) მეორეზე (საბაზრო ეკონომიკაზე) გადასვლა. კორონომიკური კრიზისის პირობებში კი ეკონომიკური სისტემა მსგავს ცვლილებას საერთოდ არ განიცდის, ხოლო პრობლემას კი ის ქმნის, რომ გარკვეული დროით შეჩერებული ეკონომიკა სრული დატვირთვით მანამდე ვერ ამოქმედდება, სანამ პანდემია არ დასრულდება.

მაშასადამე, მიუხედავად იმისა, რომ თავისი ბუნებით კორონომიკური კრიზისიც ატიპიურია, ის სხვა ატიპიური ეკონომიკური კრიზისებისგან მაინც არსებითად განსხვავდება (Papava, 2020b)

კორონომიკურმა კრიზისმა არაერთი რთული ამოცანის წინაშე დააყენა ეკონომიკური მეცნიერება. მათგან ყველაზე მთავარია გლობალიზაციის პრობლემა.

ზოგადად სოციალურ მეცნიერებებში, და მათ შორის ეკონომიკურ მეცნიერებაშიც, გაბატონებული იყო მოსაზრება, რომ გლობალიზაცია, როგორც ასეთი, გარდაუვალი პროცესია. COVID-19-ის პანდემიამ კი ეჭვის ქვეშ დააყენა ის და გააჩინა კითხვები იმასათან დაკავშირებით, სრულად და საბოლოოდ ხომ არ ჩაანაცვლებს გლობალიზაციას დეგლობალიზაცია, რომელიც იზოლაციონიზმით დასრულდება.

ამ ეჭვის წარმოქნას დიდად შეუწყო ხელი იმან, რომ COVID-19-ის პანდემიამ მკაფიოდ გამოკვეთა თანამედროვე გლობალიზაციის სუსტი მხარეები, როცა ვირუსის სწრაფმა გავრცელებამ ყველას დაანახა, რომ გლობალურ ინსტიტუციებს (უწინარეს ყოვლისა კი, მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაციას) საერთოდ არ აღმოაჩნდათ სწრაფი რეაგირების მეტ-ნაკლებად ეფექტიანი მექანიზმები. ამან კი გამოიწვია ის, რომ, თითოეულმა სახელმწიფომ პანდემიის წინააღმდეგ მოქმედება დამოუკიდებლად დაიწყო. ბუნებრივია, რომ შექმნილმა სიტუაციამ ხელი შეუწყო იმ განწყობის ფორმირებასა და გაძლიერებას, რომლის თანახმადაც 2020 წელს უკვე დეგლობალიზაციის პროცესი იქნა დაწყებული. სულაც არ არის გასაკვირი, რომ COVID-19-ის პანდემია „გლობალიზაციის კრიზისად" იქნა აღქმული.

ხშირად ყურადღების მიღმა რჩება ის შემთხვევები, რომლებიც გლობალიზაციის ობიექტურ ხასიათზე მეტყველებენ. ასეთია მაგალითად, ნარკობიზნესი, რომელსაც პრაქტიკულად მთელ მსოფლიოში ებრძვიან, მაგრამ, ამის მიუხედავად ბიზნესის ეს არალეგალური სახეობა კარგა ხანია რაც გლობალური ხასიათისაა. ასევე გლობალიზაციის კონტექსტში ყურადსაღებია ინტერნეტი, ენერგეტიკა, იარაღით ვაჭრობა, აშშ დოლარის გავრცელება და სხვ. დღეს კი ამათ COVID-19-ის გლობალური გავრცელებაც დაემატა.

აუცილებელია, გვახსოვდეს, რომ დეგლობალიზაციის პირობებში გატარებული მეტ-ნაკლებად იზოლაციონისტური პოლიტიკა უარყოფითად არა მხოლოდ ეკონომიკურ ზრდაზე (Rogoff, 2020), არამედ სოციალურ, პოლიტიკურ და გარემოსდაცვით სფეროებზეც აისახება (Haass, 2020). მაშასადამე, დეგლობალიზაცია, სხვა თანაბარ პირობებში, კი არ შეამსუბუქებს, არამედ კაცობრიობის წინაშე მდგარი პრობლემების გადაწყვეტას კიდევ უფრო გაართულებს.

ვთვლი, რომ თანამედროვე მსოფლიოში „იძულებითი დეგლობალიზაციის" პროცესი მიმდინარეობს, რაც იმან განაპირობა, რომ COVID-19-ის მასობრივი გავრცელება აღმოჩნდა მოულოდნელი და სწრაფი, ხოლო ამ პრობლემის წინააღმდეგ სამოქმედოდ კი მზად არავინ იყო, რის გამოც ყველა სახელმწიფო უმთავრესად იზოლირებულად მოქმედებდა (Papava, 2020c).

პანდემიის გლობალური ხასიათიდან გამომდინარე იზოლაციონიზმის პირობებში მისი დაძლევა შეუძლებელია. პირიქით, საჭიროა გლობალური მასშტაბის კოორდინირებული მოქმედება (Mazzucato, Torreele, 2020).

ეკონომისტთა მნიშვნელოვანი ნაწილისთვის ეჭვს არ იწვევს, რომ ყველა ის ქვეყანა, რომელიც თავისუფალ ვაჭრობას შეეწინააღმდეგება, საბოლოო ჯამში ეკონომიკურად უფრო მეტად დაზარალდება (მაგალითად, Åslund, 2020). იმისთვის, რომ ქვეყნებმა შეძლონ კორონომიკური კრიზისის შედეგების შემსუბუქება, აუცილებელია, მათ თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეწყობით უზრუნველყონ საკუთარი შედარებითი უპირატესობის გამოყენება (Fung, 2020).

მიუხედავად ამისა, აუცილებელია იმის არდავიწყება, რომ დეგლობალიზაციის პროცესი ჯერ კიდევ COVID-19-ის პანდემიამდე აშშ-ის პრეზიდენტმა დონალდ ტრამპმა დაიწყო (მაგალითად, Sachs, 2017b), რაც პანდემიის პირობებში კიდევ უფრო გაღრმავდა. დონალდ ტრამპის მეორე ვადით არჩევის შემთხვევაში დეგლობალიზაცია მეტ-ნაკლებად შეინარჩუნებს „ტრენდულ" ხაიათს. ეს პერიოდი ქვეყნებმა მაქსიმალურად უნდა გამოიყენონ იმისთვის, რომ უკეთ მოემზადონ განახლებული გლობალიზაციის პროცესის თვისებრივად უფრო მაღალ საფეხურზე გადასასვლელად (El-Erian, 2020).

დიალექტიკის ცნობილი ერთ-ერთი მთავარი კანონის – უარყოფის უარყოფის არსიდან გამომდინარე ეკონომიკური მეცნიერებისათვის ერთ-ერთ გამოწვევად შეიძლება ჩაითვალოს გლობალიზაციის და დეგლობალიზაციის (თუნდაც იძულებითის) მონაცვლეობის გარდაუვალი ხასიათის შესწავლა.

თავის მხრივ, დეგლობალიზაციისათვის დამახასიათებელია მოცემული კონკრეტული ქვეყნის ეკონომიკის ავტონომიური ფუნქციონირების გაღრმავება, რაც, სხვა თანაბარ პირობებში, სახელმწიფოს როლის სულ უფრო მეტად გაძლიერებას მისცემს სტიმულს (Rodrik, 2020). აქედან გამომდინარე, კორონომიკური კრიზისის დროს სულაც არ არის გასაკვირი კეინსიანიზმის იდეების პოპულარობის ზრდა (მაგალითად, Velasco, 2020). აქ ისიც გასათვალისწინებელია, რომ თავად COVID-19-ის პანდემიის დამარცხება სახელმწიფოს აქტიური მოქმედების გარეშე პრაქტიკულაად შეუძლებელია (Stiglitz, 2020a).

მაშასადამე, ეკონომიკური მეცნიერებისათვის სახელ-

მწიფოს ეკონომიკაში ჩარევის ეფექტიანობის პრობლემის კვლევა ტრადიციულ აქტუალურობას კვლავ ინარჩუნებს.

აუცილებლად გასათვალისწინებელია, რომ COVID-19-ის პანდემიამ წინ წამოსწია საავტორო უფლებების დაცვის და პატენტების არსებული სისტემის გადახედვის აუცილებლობა (Stiglitz, Jayadev, Prabhala, 2020). ამ კუთხით ეკონომიკურმა მეცნიერებამ უნდა შეისწავლოს საზოგადოებრივი დოვლათის ტრადიციული ფარგლების გაფართოების შესაძლებლობა და ეკონომიკური პოლიტიკის გამტარებლებისთვის მოამზადოს რეკომენდაციები, რომელთა თანახმადაც ახალი ტექნოლოგიები სწორედ ამ ტიპის დოვლათად „გარდაიქმნება" (Sachs, 2017a: 91).

კორონომიკური კრიზისის ერთ-ერთ თავისებურებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ ეკონომიკის გაჩერების გამო ერთობლივი მოთხოვნის შემცირებასთან ერთად კიდევ უფრო მეტად ერთობლივი მიწოდება შემცირდა (Rogoff, 2020). ეს კი, თავის მხრივ, უშუალოდ აისახება ინფლაციის ზრდაზე, რომლის შეფერხებასაც ცენტრალური ბანკები მათ ხელთ არსებული ინსტრუმენტებით მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეძლებენ, თუ კი გაიზრდიან საპროცენტო განაკვეთებს, რაც საბოლოო ჯამში ერთობლივ მიწოდებასა და ეკონომიკურ ზრდაზე უარყოფითად აისახება.

ერთობლივი მიწოდების შემცირებამ თავის მხრივ სერიოზული პრობლემები შეუქმნა იმ ქვეყნების ეკონომიკას, რომელთა ცენტრალური ბანკებიც ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმს იყენებენ (Papava, Charaia, 2019).

კორონომიკურმა კრიზისმა ნათლად წარმოაჩინა ცენტრალური ბანკების მიერ ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმის სუსტი მხარეები, რაც ეკონომიკური მეცნიერების წინაშე დღის წესრიგში აყენებს მონეტარული პოლიტიკის უფრო სრულყოფილი რეჟიმის კვლევის აუცილებლობას.

ეკონომიკური მეცნიერების წინაშე კორონომიკსის მიერ დაყენებული ზემოთ განხილული საკითხები მხოლოდ მცირე ჩამონათვალია იმ ვრცელი ნუსხის, რომლის ფორმირებაც ეკონომისტთა გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს.

კორონომიკსი და ეკონომიკური პოლიტიკა

COVID-19-ის პანდემიის მოულოდნელმა ხასიათმა სხვადასხვა ქვეყნის მთავრობას არაერთი შეცდომა დააშვებინა.

სავარაუდოდ ტრადიციულ ლიბერალურ მიდგომას უნდა „დაბრალდეს" ის კურიოზული და იმავდროულად სამწუხარო შეცდომა, რომელიც აშშ-ის ჯანდაცვისა და სოციალური უზრუნველყოფის სახელმწიფო მდივნმა დაუშვა, როცა განაცხადა, რომ კორონავირუსის საწინააღმდეგო ვაქცინის შექმნა და გავრცელება თურმე უშუალოდ კერძო სექტორის პრეროგატივა ყოფილა (Sachs, 2020). სინამდვილეში ეპიდემიის დამარცხება მხოლოდ სახელმწიფოს ძალისხმევითაა შესაძლებელი, ხოლო პანდემიის დაძლევა კი სახელმწიფოთა შეთანხმებული მოქმედების გარეშე წარმოუდგენელია (Stiglitz, 2020a).

აშკარაა, რომ COVID-19-ის პანდემიის და კორონომიკური კრიზისის პირობებში აუცილებელია პრინციპულად გადაიხედოს სახელმწიფოს როლი მისი ზრდის მიმართულებით. უწინარეს ყოვლისა, ეს ჯანდაცვის სფეროს ეხება. რაც მთავარია, კორონავირუსის საწინააღმდეგო ვაქცინის შექმნა და მისი საყოველთაო ხელმისაწვდომობა სწორედ სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს (Stiglitz, Jayadev, Prabhala, 2020).

COVID-19-ის პანდემიის თანამედროვე ეტაპზე, ანუ სანამ შესაბამისი ვაქცინა ჯერ კიდევ არ არის შექმნილი, ჩემი აზრით, ჯანდაცვის სფეროს ბევრი სპეციალისტი გულუბრყვილოდ თვლის, რომ ამ ვაქცინის შექმნა პრინციპულად გადაწყვეტს პანდემიის დაძლევის ამოცანას. ჩემი აზრით, პრობლემას ართულებს ის გარემოება, რომ COVID-19-ის პანდემიის დაწყებასთან ერთად ფართოდ გავრცელდა ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ კორონავირუსი ხელოვნურადაა შექმნილი იმ მიზნით, რომ შემდეგ მისი საწინააღმდეგო ვაქცინის გამოყენებით უზრუნველყონ დედამიწის მოსახლეობის არსებითი შემცირება. ამის გამო სულაც არ არის ერთმნიშვნელოვანი, რომ ყველა ადამიანი დათანხმდება აცრას. ამ შემთხვევაში კი ვაქცინის შექმნა და მისი ფართოდ გავრცელება სულაც არ იძლევა ოპტიმიზმის საფუძველს, რომ COVID-19-ის პანდემიის დამარცხება ვაქცინის გამოყენებით იქნება შესაძლებელი. ნებისმიერ შემთხვევაში, სახელმწიფოთა წინაშეა გამოწვევა, თუ როგორ მოახერხებს COVID-19-ის პანდემიის დაძლევას ვაქცინის მიმართ ხსენებული წინასწარ ფორმირებადი უნდობლობის პირობებში. ამ მიმართულებით პრობლემის შესწავლა აშკარად საშური საქმეა.

კორონომიკურმა კრიზისმა, უწინარეს ყოვლისა, ტურისტული სექტორი დააზარალა. არანაკლები ზიანი მიადგა სამგზავრო გადაზიდვებს. „ჯაჭვური რეაქციის" მსგავსად კრიზისმა ეკონომიკის პრაქტიკულად ყველა სექტორი ჩაითრია.

ბიზნესის მხარდაჭერის მიზნით მთავრობები, როგორც წესი, მიმართავენ საგადასახადო შეღავათებისა და შეღავათიანი დაკრედიტების სისტემებს, რაც ირიბად ხელს უწყობს ეკონომიკის ზომბირების პროცესს (Stiglitz, 2020b). კერძოდ, იმ ფირმებს, რომლებსაც კორონომიკური კრიზისის დაწყებამდეც შეიძლება ჰქონოდათ ფინანსური პრობლემები, ამ კრიზისის გამო მათთვისაც ხელმისაწვდომი ხდება საგადასახადო შეღავათები და შეღავათიანი კრედიტები, რითაც იხანგრძლივებენ ბაზარზე ყოფნის შესაძლებლობას. ამ ტიპის ფირმებს როგორც ცნობილია ზომბი-ფირმები ეწოდება (მაგალითად, Ahearne, Shinada, 2005). კრიზისის შემდგომ პერიოდში განსაკუთრებულ აქტუალურობას შეიძენს ეკონომიკის ზომბი-ფირმებისგან გათავისუფლება, რაც, როგორც ამას საერთაშორისო გამოცდილება ადასტურებს, საკმაოდ რთულ ამოცანას წარმოადგენს (Krugman, 2020).

შექმნილმა მძიმე ვითარებამ ეკონომიკური პოლიტიკის მიმართ ორი მიდგომა ჩამოაყალიბა. კერძოდ, თუ როგორი უნდა იყოს ეკონომიკური პოლიტიკა უშუალოდ კორონომიკური კრიზისის დროს, და როგორი – კრიზისის შემდგომ პერიოდში. პირველს ანტიკრიზისული, მეორეს კი ეკონომიკის აღდგენის პოლიტიკა ეწოდება.

ანტიკრიზისული ეკონომიკური პოლიტიკის უმთავრესი ამოცანაა მოსახლეობის ყველაზე შეჭირვებული ფენებისათვის მიზნობრივი სოციალური დახმარების გაწევა. ამასთან ერთად, გასათვალისწინებელია მთავრობის მხრიდან იმ კომპანიების პირდაპირი თუ ირიბი მხარდაჭერა, რომელთაც პანდემიის შემდგომ პერიოდში უნდა უზრუნველყონ ეკონომიკის მეტ-ნაკლებად სწრაფი აღორძინება.

ეკონომიკის აღდგენის პოლიტიკა კი ორიენტირებული უნდა იყოს იმაზე, რომ ხელი შეეწყოს ეკონომიკის იმ სექტორების განვითარებას, რომლებიც მსგავი ხასიათის პანდემიის განმეორების შემთხვევაში ეკონომიკის უფრო მეტ მდგრადობას უზრუნველყოფს.

ანტიკრიზისული ეკონომიკური პოლიტიკის თავისებურებებიდან გამომდინარე, რომლებიც უმთავრესად სახელმწიფო ბიუჯეტის მიერ ხარჯების ზრდას ეფუძნება აუცილებლად გამოიწვევს საბიუჯეტო დეფიციტის ზრდას. ეს კი პანდემიით მოცული ყველა ქვეყნისთვის ძალზედ სერიოზული პოსტკრიზისული პრობლემა იქნება.

მაშასადამე, ეკონომიკის აღდგენის პოლიტიკა აუცილებლად უნდა ითვალისწინებდეს საბიუჯეტო დეფიციტის ზრდით გამოწვეული პრობლემის გადაწყვეტასაც. რადგანაც ამ დეფიციტის დაფარვის ერთ-ერთი აღიარებული გზა საგარეო ვალების ზრდაა, ამიტომ ეკონომიკური პოლიტიკა პოსტკრიზისულ პერიოდში ასევე ფოკუსირებულ უნდა იქნეს ამ ვალების მომსახურებაზე.

COVID-19-ის პანდემიამ წინა პლანზე წამოწია სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემა (Blair, Kalibata, 2020). აქედან გამომდინარე, პრაქტიკულად ყველა ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტულ მიმართულებად პოსტკრიზისულ პერიოდში ზოგადად ეკონომიკური (და მათ შორის სასურსათო) უსაფრთხოების გაძლიერების ხელშემწყობი ღონისძიებების გატარება უნდა გახდეს.

ბუნებრივია, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის წინაშე კორონომიკსის მიერ დაყანებულ საკითხთა ნუსხა ბევრად უფრო ფართოა. წინამდებარე სტატიაში განხილული საკითხები კი შეირჩა მათი განსაკუთრებული მნიშვნელობიდან გამომდინარე.

დასკვნა

COVID-19-ის პანდემიამ თვისებრივად ახალი კორონომიკური კრიზისი ჩამოაყალიბა, რაც, აუცილებელია, ეკონომიკური მეცნიერების მიერ ყოველმხრივ იქნას შესწავლილი.

იმ პრობლემათა შორის, რომლებიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეკონომიკური მეცნიერებისთვის, გლობალიზაციისა და დეგლობალიზაციის პროცესების სიღრმისეული გაანალიზება პრიორიტეტულად უნდა ჩაითვალოს.

კორონომიკურმა კრიზისმა ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ ეკონომიკური მეცნიერებისათვის ისევ და ისევ აქტუალურ თემას წარმოადგენს სახელმწიფოს ეკონომიკაში ჩარევის პრობლემის კვლევა.

პრინციპულად შესაცვლელია დამოკიდებულება საავტორო უფლებების დაცვისა და პატენტების არსებული სისტემის მიმართ. კერძოდ, აუცილებელია საზოგადოებრივი დოვლათის არსებული ფარგლების გაფართოება, როცა ამ დოვლათად ახალი ტექნოლოგიებიც იქნება აღიარებული.

ერთობლივი მიწოდების შემცირებით გამოწვეულმა ინფლაციურმა პროცესებმა გაამძაფრა ცენტრალური ბანკების მიერ ინფლაციის თარგეთირების რეჟიმის გამოყენება, რის გამოც ეკონომიკური მეცნიერების წინაშე დგება მონეტარული პოლიტიკის უფრო სრულყოფილი რეჟიმის კვლევის აუცილებლობა.

კორონავისრუსის საწინააღმდეგო ვაქცინის შექმნა სულაც არ არის საკმარისი პირობა, რომ COVID-19-ის პანდემია დასრულდეს. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება იმ ეფექტიანი სახელმწიფო პოლიტიკის წარმართვას, რომელიც მოსახლეობაში საყოველთაო ვაქცინაციის მიმზიდველობას გაზრდის.

კორონომიკური კრიზისის პერიოდში ბიზნესისათვის საგადასახადო შეღავათების დაწესება და შეღავათიანი კრედიტების მიცემა ეკონომიკაში ზომბი-ფირმების წარმოქმნას უწყობს ხელს. ეკონომიკის მათგან გათავისუფლება იქნება კრიზისის შემდგომი ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი ურთულესი ამოცანა.

COVID-19-ის პანდემიამ ერთმნიშვნელოვნად განაპირობა ანტიკრიზისული ეკონომიკური პოლიტიკისა და ეკონომიკის აღდგენის პოლიტიკის გამიჯვნის აუცილებლობა.

ანტიკრიზისული ეკონომიკური პოლიტიკის თავისებურებათა გათვალისწინებით საბიუჯეტო დეფიციტის ზრდა გარდაუვალია. კრიზისის შემდგომ პერიოდში ერთ-ერთ პრიორიტეტულ ამოცანად უნდა იქნეს განხილული ამ დეფიციტის დაფარვისათვის სახელმწიფოს მიერ აღებული სესხების (მათ შორის საგარეო სესხების) ეფექტიანი მომსახურების განხორციელება.

იმის გათვალისწინებით, რომ მომავალში COVID-19-ის მსგავსი პანდემიის ფორმირება სულაც არ არის გამორიცხული, ამიტომ პოსტკრიზისული ეკონომიკური პოლიტიკისათვის პრიორიტეტული უნდა იყოს ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების და განსაკუთრებით სასურსათო უსაფრთხოების საკითხების წინა პლანზე წამოწევა.

COVID-19-ის მსგავსი პანდემიის განმეორების რეალური საფრთხის გთვალისწინებით კორონომიკური კრიზისის შესწავლა მხოლოდ მიმდინარე პრობლემად არ უნდა ჩაითვალოს.

კორონომიკურმა კრიზისმა ეკონომიკური მეცნიერების და ეკონომიკური პოლიტიკის წინაშე მრავალი პრობლემა დააყენა. წინამდებარე სტატიაში განხილული საკითხები მათი მხოლოდ ნაწილია, თუმცა საკმაოდ მნიშვნელოვანი.

ლიტერატურა/REFERENCES

Abesadze, R. (2020). Globalization and the Economic Problems of the Pandemic. *Economics and Business,* No. 2. (In Georgian.)

Ahearne, A. G., & Shinada, N. (2005). Zombie Firms and Economic Stagnation in Japan. *International Economics and Economic* Policy, Vol. 2, No. 4.

Alwis, A. de. (2020). Coronomics – Plan Your Eggs and the Basket! *Daily FT,* February 25, http://www.ft.lk/columns/Coronomics-%E2%80%93-Plan-your-eggs-and-the-basket-/4-695109.

Archvadze, J. (2020a). *Global Changes Related to the Coronavirus Pandemic (Politico-Economic Aspects).* Tbilisi, "Mtsignobari." (In Georgian.)

Archvadze, J. (2020b). Transformation of State Function in the Post-Pandemic Period. *Economics and Business,* No. 2. (In Georgian.)

Åslund, A. (2020). Trump's Global Recession. *Project Syndicate,* March 13, https://www.project-syndicate.org/commentary/donald-trump-covid19-global-recession-by-anders-aslund-2020-03.

Balarjishvili, I. (2018). The Paradigm Crisis and the "Mainstream" Potential of the Institutional Economy. *Globalization & Business,* No. 6. (In Georgian.)

Baldwin, R., & Mauro, B.W. di, eds. (2020). *Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes.* London, CEPR Press, https://voxeu.org/content/mitigating-covid-economic-crisis-act-fast-and-do-whatever-it-takes?fbclid=IwAR2tO7kRFEGS1_3J88oedtd1G3CARE4S0PFDSmOFJeSzH5tfEi6Odu55Fx8.

Basu, K. (2020). How the Pandemic Should Shake up Economics. *Project Syndicate,* June 22, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-pandemic-shows-markets-depend-on-tacit-social-norms-by-kaushik-basu-2020-06?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=4bba15cfe5-sunday_newsletter_06_28_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-4bba15cfe5-93567601&mc_cid=4bba15cfe5&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog.

Benashvili, G. (2020). Coronomics – the Need for a Rethinking of Economic Policy. *Economics and Business,* No. 2. (In Georgian.)

Blair. T., & Kalibata, A. (2020). Building Food Security During the Pandemic. *Project Syndicate,* May 7, https://www.project-syndicate.org/commentary/four-ways-to-boost-food-security-during-covid19-pandemic-by-tony-blair-and-agnes-kalibata-2020-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=2ad6876daf-sunday_newsletter_10_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-2ad6876daf-93567601&mc_cid=2ad6876daf&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog.

Birks, S. (2016). *40 Critical Pointers for Students of Economics.* London, College Publications.

Bookstaber, R. (2017). *The End of Theory. Financial Crises, the Failure of Economics, and the Sweep of Human Interaction. Princeton*, Princeton University Press.

Carlsson-Szlezak, P., Reeves, M., & Swartz, P. (2020). What Coronavirus Could Mean for the Global Economy. *Harvard Business* Review, March 3, https://hbr.org/2020/03/what-coronavirus-could-mean-for-the-global-economy.

Charaia, V. (2020). Coronomics – Threat or Possibility?! *Economics and Business*, No. 2. (In Georgian.)

Davies, H. (2010). *The Financial Crisis: Who is to Blame?* Cambridge, The Polity Press.

Djibuti, M. (2020). Viral Variations of Political Economy. *Economics and Business,* No. 2. (In Georgian.)

Eichengreen, B. (2020). Coronanomics 101. *Project Syndicate,* March 10, https://www.project-syndicate.org/commentary/limits-macroeconomic-tools-coronavirus-pandemic-by-barry-eichengreen-2020-03?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=cba7e1c6a1-sunday_newsletter_15_03_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-cba7e1c6a1-93567601&mc_cid=cba7e1c6a1&mc_eid=e9fb6cbcc0.

El-Erian, M.A. (2020). Navigating Deglobalization. *Project Syndicate,* May 11, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-deglobalization-two-priorities-by-mohamed-a-el-erian-2020-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=3ce69c95d3-sunday_newsletter_17_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-3ce69c95d3-93567601&mc_cid=3ce69c95d3&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog.

Faddis, C.S. (2020). Coronavirus: The True Face of Iran. *The Hill,* March 3, https://thehill.com/opinion/international/486438-coronavirus-the-true-face-of-iran.

Fullbrook, E. (2016). *Narrative Fixation in Economics.* London, College Publications.

Fung, V.K. (2020). The Trade Cure for the Global Economy. *Project Syndicate,* April 22, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-crisis-revive-multilateralism-open-trade-by-victor-k-fung-2020-04?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=871db40e9f-sunday_newsletter_26_04_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-871db40e9f-93567601&mc_cid=871db40e9f&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog.

Gaganidze, G. (2020). World Economy Before the Pandemic, During the Pandemic and After the Pandemic. *Economics and Business*, No. 2. (In Georgian.)

Geller A., Wiseman P., & Rugaber C. (2020). Outbreak Starts to Look More Like Worldwide Economic Crisis. *Herald Tribune*, February 28, https://www.heraldtribune.com/business/20200228/outbreak-starts-to-look-more-like-worldwide-economic-crisis.

Ghebreyesus, T.A. (2020). WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19 – 11 March 2020. *World Health Organization*, March 11, https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020.

Gigerenzer, G. (2020). Why What Does Not Kill Us Makes Us Panic. *Project Syndicate,* March 12, https://www.project-syndicate.org/commentary/greater-risk-literacy-can-reduce-coronavirus-fear-by-gerd-gigerenzer-2020-03.

Haass, R.N. (2020). Deglobalization and Its Discontents. *Project Syndicate*, May 12, https://www.project-syndicate.org/commentary/deglobalizaton-discontents-by-richard-n-haass-2020-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=3ce69c95d3-sunday_newsletter_17_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-3ce69c95d3-93567601&mc_cid=3ce69c95d3&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog.

Hamada, K. (2020). Epidemics, Economics, and Externalities. *Project Syndicate*, August 27, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-epidemics-economics-externalities-social-justice-by-koichi-hamada-2020-08?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=219b01f4ff-covid_newsletter_03_09_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-219b01f4ff-93567601&mc_cid=219b01f4ff&mc_eid=e9fb6cbcc0.

Hatheway, L. (2020). A COVID-19 Emergency Response Plan. *Project Syndicate*, February 27, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid-19-economy-response-plan-by-larry-hatheway-2020-02.

Heilbroner, R., & Milberg, W. (1996). *The Crisis of Vision in Modern Economic Thought.* Cambridge, Cambridge University Press.

Hey, D., eds. (1992). *The Future of Economics,* D. Hey eds. Oxford, Blackwell.

Hill, R., & Myatt, T. (2010). *The Economics Anti-Textbook: A Critical Thinker's Guide to Microeconomics.* Halifax, Fernwood Publishing.

Kakulia, M. (2020). Lessons from the Coronomic Crisis for Georgia. *Economics and Business*, No. 2. (In Georgian.)

Kanth, R.K. (1997). *Against Economics. Rethinking Political Economy.* Aldershot, Ashgate.

Kharbedia, R. (2018). Economic Problems or the Crisis of Economic Science. *Globalization & Business*, No. 6. (In Georgian.)

Kovzanadze, I. (2020). The Challenges of the Economy and Its Prospects Against the Background of Infection COVID-19. *Economics and Business*, No. 2. (In Georgian.)

Krugman, P., (2020). *Arguing with Zombies: Economics, Politics, and the Fight for a Better Future.* New York, W.W Norton & Company.

Leiashvily, P. (2012). *Economic Activity: Teleological Analysis.* New York, Nova Science Publishers.

Maresso, A., Mladovsky, P., Thomson, S., Sagan, A., Karanikolos, M., Richardson, E., Cylus, J., Evetovits, T., Jowett, M., Figueras, J., & Kluge, H., eds. (2015). *Economic Crisis, Health Systems and Health in Europe. Country experience.* Copenhagen, World Health Organization, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/279820/Web-economic-crisis-health-systems-and-health-web.pdf?ua=1.

Marqués, G. (2016). *A Philosophical Framework for Rethinking Theoretical Economics and Philosophy of Economics.* London, College Publications.

Mazzucato, M., & Torreele, E. (2020). How to Develop a COVID-19 Vaccine for All. *Project Syndicate,* April 27, https://www.project-syndicate.org/commentary/universal-free-covid19-vaccine-by-mariana-mazzucato-and-els-torreele-2020-04?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=64d8372856-sunday_newsletter_03_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-64d8372856-93567601&mc_cid=64d8372856&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog.

McCloskey, D.N. (2010). B*ourgeois Dignity: Why Economics can't Explain the Modern World.* Chicago, The University of Chicago Press.

Mekvabishvili, E. (2018). Theory of Economic Crises or the Crisis of Economic Theory? *Globalization & Business,* No. 6. (In Georgian.)

Mekvabishvili, E. (2020). The Impact of the Global Coronary Crisis on the Georgian Economy. *Economics and Business*, No. 2. (In Georgian.)

Offer, A., & Söderberg, G. (2016). *The Nobel Factor: The Prize in Economics, Social Democracy, and the Market Turn.* Princeton, Princeton University Press.

Paarlberg, D. (1968). *Great Myths of Economics.* New York, The New American Library.

Papava, V. (2018). The Economics in Crisis and the Main Directions for Transformation of Economic Science. *Transformations*, No. 3-4 (98-99).

Papava, V. (2020a). Coronomic Crisis: When The Economy Is A Hostage To Medicine. *Eurasia Review. Journal of Analysis and News*, March 29, https://www.eurasiareview.com/29032020-coronomic-crisis-when-the-economy-is-a-hostage-to-medicine-oped/.

Papava, V. (2020b). Coronomics and a Qualitatively New Economic Crisis. *Economics and Business*, No. 2. (In Georgian.)

Papava, V. (2020c). Georgia's European Way During the Period of Pandemic Deglobalization. *Rondeli Blog*, August 6, https://

www.gfsis.org/blog/view/1091.
Papava, V., & Charaia, V. (2019). On Complex Inflation Targeting and Modified Inflation Indicators (Experience of Georgia). *Finance: Theory and Practice,* Vol 23, No 3, https://financetp.fa.ru/jour/article/view/855/575.
Papava, V., & Charaia, V. (2020). *The Coronomic Crisis and Some Challenges for the Georgian Economy.* Expert Opinion No. 136. Tbislisi, Georgian Foundation for Strategic and International Studies, https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-expert-opinion-eng.pdf.
Pei, M. (2020). Will the Coronavirus Topple China's One-Party Regime? *Project Syndicate*, March 4, https://www.project-syndicate.org/commentary/coronavirus-china-political-consequences-by-minxin-pei-2020-03?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=5a74e31e27-sunday_newsletter_08_03_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-5a74e31e27-93567601&mc_cid=5a74e31e27&mc_eid=e9fb6cbcc0)%20%E1%83%93%E1%83%90%20%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98%20(https://thehill.com/opinion/international/486438-coronavirus-the-true-face-of-iran.
Pilkington, P. (2016). *The Reformation in Economics. A Deconstruction and Reconstruction of Economic Theory.* London, The Palgrave Macmillan.
Roach, S.S. (2020). The False Crisis Comparison. *Project Syndicate*, March 19, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid-19-crisis-nothing-like-2008-by-stephen-s-roach-2020-03.
Rogoff, K. (2020). Deglobalization will Hurt Growth Everywhere. *Project Syndicate*, June 3, https://www.project-syndicate.org/commentary/deglobalization-threat-to-world-economy-and-united-states-by-kenneth-rogoff-2020-06?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=56f4462bc8-sunday_newsletter_07_06_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-56f4462bc8-93567601&mc_cid=56f4462bc8&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog.
Riley, C. (2020). Coronavirus is Fast Becoming an 'Economic Pandemic.' *CNN Business*, February 25, https://edition.cnn.com/2020/02/24/business/coronavirus-global-economy/index.html.
Rodrik, D. (2015a). *Economics Rules: The Rights and Wrongs of the Dismal Science.* New York, W. W. Norton & Company.
Rodrik, D. (2015b). Economists vs. Economics. *Project Syndicate*, September 10, https://www.project-syndicate.org/commentary/economists-versus-economics-by-dani-rodrik-2015-09?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=be2a176f93-Sept_13_20159_5_2015&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-be2a176f93-93567601&barrier=accessreg.
Rodrik, D. (2020). Making the Best of a Post-Pandemic World. *Project Syndicate*, May 12, https://www.project-syndicate.org/commentary/three-trends-shaping-post-pandemic-global-economy-by-dani-rodrik-2020-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=3ce69c95d3-sunday_newsletter_17_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-3ce69c95d3-93567601&mc_cid=3ce69c95d3&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog.
Sachs, J.F. (2017a). *Building the New American Economy. Smart, Fair, and Sustainable.* New York: Columbia University Press.
Sachs, J. (2017b). Global Cooperation is the Only Way Forward for the US. *World Economic Forum*, January 6, https://www.weforum.org/agenda/2017/01/jeffrey-sachs-global-cooperation-is-the-only-way-forward-for-the-us/.
Sachs, J. (2020). The Trump Administration's Ludicrous Approach to Coronavirus Vaccine. *CNN Opinion*, March 5, https://edition.cnn.com/2020/03/05/opinions/ludicrous-plan-coronavirus-vaccine-opinion-sachs/index.html.
Sandmo, A. (2011). *Economics Evolving: A History of Economic Thought.* Princeton, Princeton University Press.
Shapatava, D. (2018). Economic Science Crisis as a Reflection of the World Economic Crisis. Approaches and assumptions. *Globalization and Business*, No. 6. (In Georgian.)
Shengelia, T. (2020). Global Economic Recession and Post-Viral Development of Georgia. *Economics and Business*, No. 2. (In Georgian.)
Shiller, R.J. (2019). Narrative Economics. How Stories Go Viral & Drive Major Economic Events. Princeton, Princeton University Press.
Skidelsky, R. (2016). Economists versus the Economy. *Project Syndicate*, December 23, https://www.project-syndicate.org/commentary/mathematical-economics-training-too-narrow-by-robert-skidelsky-2016-12.
Söderbaum, P. (2017). Do We Need A New Economics for Sustainable Development? *Real-World Economics Review*, Issue No. 80, http://www.paecon.net/PAEReview/issue80/Soderbaum80.pdf.
Staveren, I. van (2015). *Economics After the Crises. An Introduction to Economics from a Pluralist and Global Perspective.* London, Routledge.
Stiglitz, J. (2010a). An Agenda for Reforming Economic Theory. *YouTube*, April 23, https://www.youtube.com/watch?v=L9KAd_nqINY.
Stiglitz, J. (2010b). Needed: A New Economic Paradigm. *Financial Times*, August 20, https://www.ft.com/content/d5108f90-abc2-11df-9f02-00144feabdc0.
Stiglitz, J.E. (2020a). Plagued by Trumpism. *Project Syndicate*, March 9, https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-coronavirus-failure-of-small-government-by-joseph-e-stiglitz-2020-03?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=cba7e1c6a1-sunday_newsletter_15_03_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-cba7e1c6a1-93567601&mc_cid=cba7e1c6a1&mc_eid=e9fb6cbcc0.

Stiglitz, J.E. (2020b). Priorities for the COVID-19 Economy. *Project Syndicate*, July 1, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid-2020-recession-how-to-respond-by-joseph-e-stiglitz-2020-06?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=67133fbc7b-covid_newsletter_02_07_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-67133fbc7b-93567601&mc_cid=67133fbc7b&mc_eid=e9fb6cbcc0.

Stiglitz, J.E., Jayadev, A., Prabhala, A., (2020). Patents vs. the Pandemic. *Project Syndicate*, April 23, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-drugs-and-vaccine-demand-patent-reform-by-joseph-e-stiglitz-et-al-2020-04.

Suhrcke, M., Stuckler, D., Suk, J.E., Desai, M., Senek, M., McKee, M., Tsolova, S., Basu, S., Abubakar, I., Hunter, P., Rechel, B., & Semenza, J.C. (2011). The Impact of Economic Crises on Communicable Disease Transmission and Control: A Systematic Review of the Evidence." *PLoS ONE*, June 10, https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal. pone.0020724.

Syll, L.P. (2016). *On the Use and Misuse of Theories and Models in Mainstream Economics. London*, College Publications.

Tokmazishvili, M. (2018). Global Economic Crisis and Economic Science. *Globalization & Business*, No. 5. (In Georgian.)

Turner, A. (2012). *Economics after the Crises. Objectives and Means*. Cambridge, The MIT Press.

Velasco, A. (2020). Are We All Keynesians Again? *Project Syndicate*, August 25, https://www.project-syndicate.org/commentary/states-must-be-insurer-of-last-resort-against-aggregate-risks-by-andres-velasco-2020-08?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=84fdc5db75-sunday_newsletter_30_08_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-84fdc5db75-93567601&mc_cid=84fdc5db75&mc_eid=e9fb6cbcc0.

WHO, (2011). *Impact of Economic Crises on Mental Health.* Copenhagen, World Health Organization, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/134999/e94837.pdf?ua=1.

JEL Classification: O31, I15, P36 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.002

DIGITALIZATION FOR INCREASED ACCESS TO HEALTHCARE SERVICES: CASE OF LATVIA

VLADIMIR MENSHIKOV
Dr.sc., Professor,
Daugavpils University, Latvia
vladimirs.mensikovs@du.lv

VERA KOMAROVA
Dr.oec,
Daugavpils University, Latvia
veraboronenko@inbox.lv

IRENA KOKINA
Dr.sc., Professor,
Daugavpils University, Latvia
irena.kokina@du.lv

OLGA VOLKOVA
PhD student,
Daugavpils University, Latvia
olga.volkova@du.lv

Abstract. The aim of the present study is to consider a range of problems that are to be solved during the implementation of the projects aimed at increasing the access to healthcare and based on the achievements of the new technological order on the example of Latvia, primarily the e-health project. Since January1, 2018, the use of the e-health system in Latvia is mandatory, but so far only the "Digital Prescription (e-prescription)" project has been functioning at full capacity. The experience with the introduction and the use of digital medicine in Latvia indicates a large range of problems faced by state institutions and local self-government institutions, medical establishments, medical personnel and patients. A systematic vision of the problems of implementing digital medicine requires a necessity, at least, of taking into account and solving seven relatively independent tasks: technical and technological, economic, legal, organizational, managerial, social, psychological, and cultural ones. In terms of systemic vision, the assessment of these aspects of the e-health programme implementation is presented by means of an extensive use of data retrieved from international organizations, Latvian state statistics, scientific research studies, including the ones carried out by the authors. The main conclusion of the study is the need for the theory and the practice of the increasing access to healthcare based on digital medicine, taking into account a more complete variety of factors that stimulate and constrain this process, and involving specialists from the sphere of social sciences. The importance of the problem has significantly increased amid COVID-19 crisis. So far, there are no relevant statistics on the availability of medical services during the pandemic, but individual assessments and recommendations of specialists indicate the need for a speedy and coordinated global promotion of e-health. The example of Latvia demonstrates that there are significant barriers to e-health. An accelerated decision process regarding the given issue is not always related to the economic resources of the country. Our studies show the importance of solving institutional problems, ensuring the better mainstreaming of psychological, socio-cultural and social factors. In our opinion, the upcoming project by the Latvian researchers "Latvia. Human Development Report" should be devoted to the most topical issue of e-health. While working on this project, it would be crucial to use the experience of specialists from other countries where similar studies have been conducted (Georgia, Ukraine, Poland, etc.) and experience of international cooperation in the framework of other social projects has already been accumulated.

KEYWORDS: DIGITAL MEDICINE, HEALTHCARE ACCESSIBILITY, E-HEALTH, BLOCKCHAIN, DIGITAL DEVELOPMENT.

For citation: Menshikov, V., Kokina, I., Komarova, V., & Volkova, O. (2020). Digitalization for Increased Access to Healthcare Services: Case of Latvia. *Globalization and Business, 10.* 25-34.https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.002

The covid-19 pandemic once again has demonstrated the fact that, regardless of the political rhetoric of some leaders of world powers, the residents of all the continents are increasingly exposed to the same threats to their health and quality of life. In the article "Digitalization for increased access security to healthcare services in Latvia" we have already explored the barriers and limitations that significantly affect the implementation and use of digital medicine, making it difficult for the residents of Latvia and other countries to access timely and high-quality medical services, which is also a significant aspect of national security and sustainable economic development (Menshikov & Volkova, 2019). The epidemic crisis clearly shows the role of cooperation between all countries and nations in solving the emerging medical problems, as well as new opportunities for solving them through the more widespread and effective

use of the achievements of the new technological structure – artificial intelligence, blockchain technology, smart machines and other innovations, that are significantly influencing the health sector.

Whereas communities were previously coming together because of the geographical position, today cooperation is based on common interests, and the newest technologies. At the new historical stage, in the age of informatization and computerization, it is appropriate to consider social relations from a new perspective and in a new context.

The influence of Information Communication Technologies (ICT) on access to healthcare is also being actively studied. The experts believe that the introduction of the e-health system should help to overcome the numerous economic, geographical and social barriers that impede access to healthcare, as well as to compensate for the shortage of medical personnel (OECD, 2010), (Deloitte Centre of Health Solutions, 2015). The influence of ICT on accessibility, namely on the universal access of the population to health care services, is being discussed in numerous global studies (Al-Shorbaji, 2013), (Roth, et al., 2015), (WHO, 2016), (Novillo-Ortiz, etal., 2018). In particular, Al-Shorbaji (2013), analysing the issues related to the role of ICT play in the increasing of access to healthcare, focuses primarily on the role of the information literacy of medical workers: the use of innovative approaches and eLearning in support of health education and education of health work force has been established as a major area of interest for both WHO and its member states within the e-Health domain; the Health Academy eLearning modules and the collaboration with member states and technical departments have taken a new turn through the current effort to conduct systematic reviews of the evidence for eLearning. Of course, in reality, there are much more problems related to the introduction of ICT (e-health systems and other achievements of digital medicine), and these problems are not related only to information literacy.

Without doubt, the access to healthcare is also determined by the economic impact of the e-health system. First of all, this is the impact on public health expenditure. In an aging society, we spend on healthcare more than ever. Since 1970, the life expectancy of a child born in OECD countries has increased by 10.7 years. On average, we now live more than ten years longer than almost fifty years ago (even longer in the EU – for 15years). At the same time, the average health expenditure almost doubled from 4.5% of GDP in 1970 to 8.9 in 2015 (Arak & Wójcik, 2016-2017). As soon as the introduction of the e-health requires huge public investments, there is a necessity to provide evidence of obvious benefits to patients, healthcare providers and the public at large (OECD, 2010).

As a rule, the emphasis is on the technical feasibility and successful implementation of the system, while the economic approach is of secondary importance. However, as WHO experts note, it is economy and value to society that ultimately determine whether the system will survive. Health organizations, public or private, must predict a positive return on investment (financial or others) in order to receive continued financial, institutional and political support for their efforts. Nevertheless, although health organizations can (and in many cases do) improve care and meet unmet public healthcare needs ("social justification") by means of introducing ICT, it is usually difficult for these organizations to demonstrate economic benefits ("Economic justification"), including the data on whether their own financial performance is improving (OECD, 2010).

To date, the project for the establishment of a global telecommunications network in medicine, funded by the World Health Organization (WHO) is at the final stage of its implementation. The project includes electronic exchange of scientific documents and information, accelerated search with access via telecommunication networks, conducting electronic voting of experts, video conferences, and possibility to conduct electronic voting and arrange meetings (WHO 2016).

The apparent advantages of the e-health system include the possibility of "erasing" the space-time boundaries in the field of healthcare and the increase in the speed of processing information with the help of modern technologies: "the sooner the treatment is started, the greater the chances of full recovery are". According to our assessment, digital medicine has a positive effect on all four mutually intersecting **parameters of accessibility** defined by WHO: information accessibility, physical accessibility, economic accessibility, non-discrimination. Unfortunately, the project managers who work in this area not always focus on all these e-healthcare benefits.

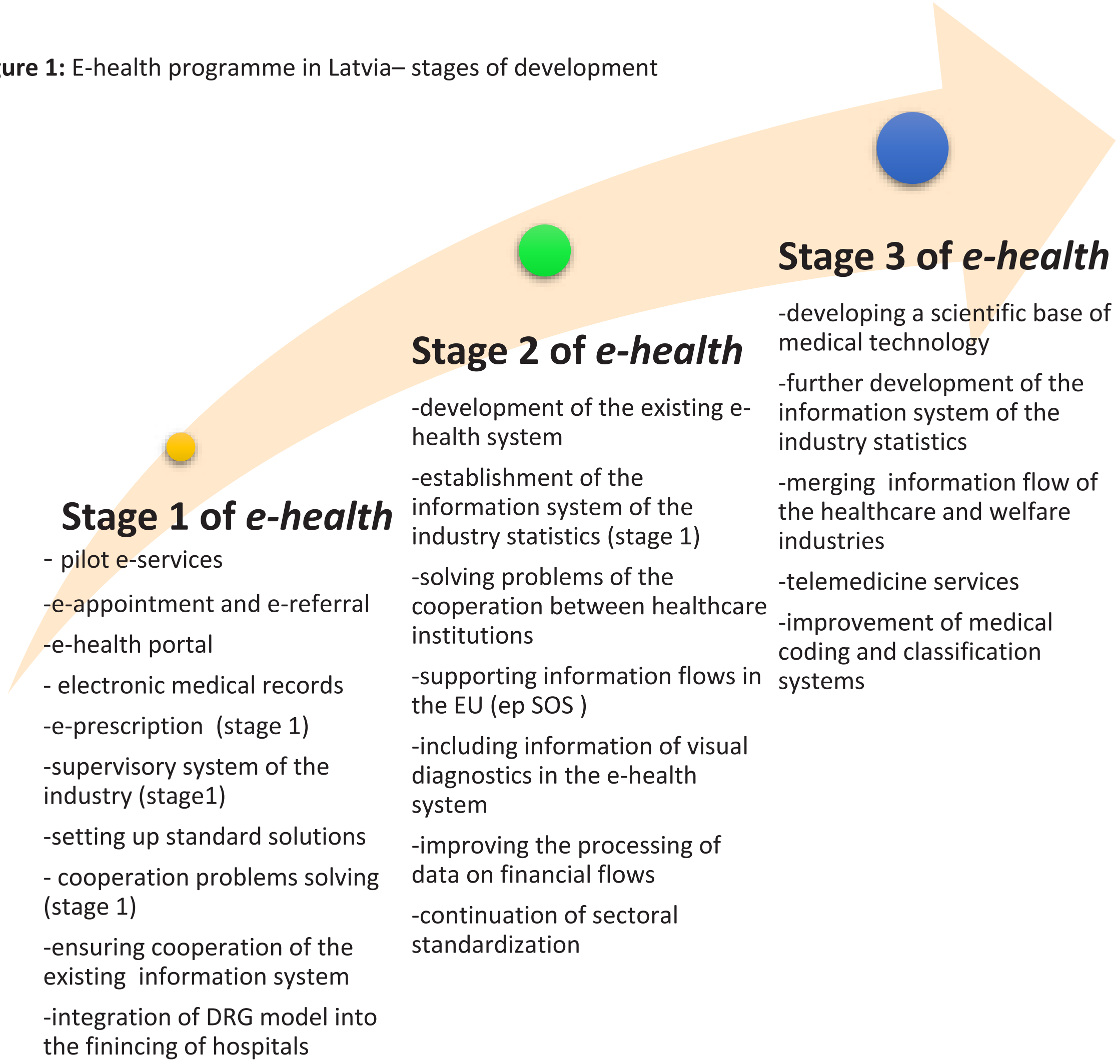
Experts state that digital medicine rests on three pillars: electronic flow of documentation, telemedicine (technologies for remote consultation with a doctor, exchange of information between medical organizations) and the use of mathematical data processing methods. It is the third component of digital medicine (a huge leeway for the application of artificial intelligence methods) that actually gives medicine a new quality. Our traditional medical records contain a huge amount of information. But, from a global point of view, all this wealth, figuratively speaking, is going to waste. However, if medical records are digitised into an electronic form, then mathematical algorithms can analyse all these data and find patterns in them that are imperceptible to the human eye. Besides, this will make it possible not only to make the most accurate diagnosis, but also to predict the risk of developing a particular disease long before the onset of its clinical symptoms.

The Ministry of Health of the Republic of Latvia started to think about the e-health project as early as 2003, the working group appeared in 2005, but a specific plan was written only in 2006. A year later, its implementation was initiated.

It was assumed that, as a result of the project, the efficiency of the work of medical personnel would increase by 22%, the outpatient waiting time would be reduced by 16%, and the contact time between the healthcare provider and the patient – by 5%. However, doctors themselves should see a greater impact– according to projections, the minutes that are now spent on studying the patient's medical history will be almost a third less.

The e-health programme, i.e. a state long-term priority

Figure 1: E-health programme in Latvia– stages of development

Source: The Ministry of Health of the Republic of Latvia, (Gabaliņa 2012)

programme to improve the healthcare system in Latvia, envisaged three stages of its implementation (see Figure 1).

However, only from January 1, 2018, the use of the e-health system in Latvia is mandatory. For the time being, only the "Digital Prescription (e-prescription)" project has been functioning at full capacity. Every year, up to 15 million of prescriptions are written out. The new system has allowed to automate the process, to track the entire life cycle of a prescription from the moment it is written out until the dispensing of the medicine. It has reduced the time used for filling in documentation, the risk of errors due to the notorious "doctor's handwriting", etc. The system is integrated with a register of medicines and a list of compensated medicines.

The experience in introducing and using digital medicine in Latvia indicates a large range of problems faced by state and local self-government institutions, medical establishments, medical personnel and patients, which significantly impede the expansion of the access to healthcare. The most significant of them can be considered in the complex, which includes barriers and restrictions that are significantly different in their characteristics. In this aspect of our research analysis, we propose to consider the following 7 groups of such characteristics.

1. Technical and technological problems

The healthcare industry has long been in need of change, and today there are many opportunities for blockchain technology to lead the transformation. But the technology has already been in existence for more than 10 years; and we will be right claiming that it has made little changes so far. Except, perhaps, the financial sector that has experienced its impact.

Interest in blockchain technology has become more noticeable in the last 3-4 years, including the interest shown to it in the sector of healthcare. The increased demand for blockchain technology can be proved by the results of a study carried out in October 2017 by a team "BlackBook" (Black Book Research 2017). It surveyed 88 healthcare consumers (among them were representatives of insurance companies, consumers of medical services) and 276 healthcare providers (specialists responsible for technology process, managers and IT specialists).

"BlackBook" revealed that 19% of managers in medical organizations and 76% of representatives paying for medical services were considering the possibility of using blockchain-based technologies or had already been using them. 70% of

various organizations that pay for medical services expected blockchain integration into existing systems, and 9% of healthcare providers were planning to start using the new technology as early as 2018. Accordingly, the increased attention to distributed ledger technology had led to an understanding of the potential application of technology in the healthcare system. These conditions had provided fertile ground for teams and organizations wishing to integrate blockchain technology into existing projects or develop new ones that would meet the requirements of high standards.

In 2013, the European Commission conducted a large-scale survey on the deployment of e-health among general practitioners. Denmark achieved the highest score (2.49 out of a possible 4); it was followed by Spain (2.17), Norway (2.16) and Estonia (2.13). Latvia and Lithuania had the lowest scores – 1.50 and 1.35, respectively (Codagnone 2013).

A study on the deployment of e-health in European hospitals was also conducted in 2013 (in 2010, a similar survey was conducted, but with a smaller sample). 2 indicators were evaluated:

1) *distribution* in relation to four "core" dimensions of e-health: digital infrastructure; application and integration; information flows and health information exchange; security and privacy.

2) *availability and use* concerning digital applications and functionalities: electronic health record; clinical decision support tools; TeleHealth (remote medical consultation) (European Commission 2014).

Hospitals in the Nordic countries achieved higher scores on both indicators. Hospitals in Eastern and Southern Europe had lower scores. Larger hospitals and public hospitals recorded higher scores on both indicators. Latvia had relatively low scores and was ranked 25th out of 30 countries on both indicators. Overall, these results show gaps in governance with regard to data security, privacy and interoperability. Only 57% of hospitals reported having a strategic plan for e-health.

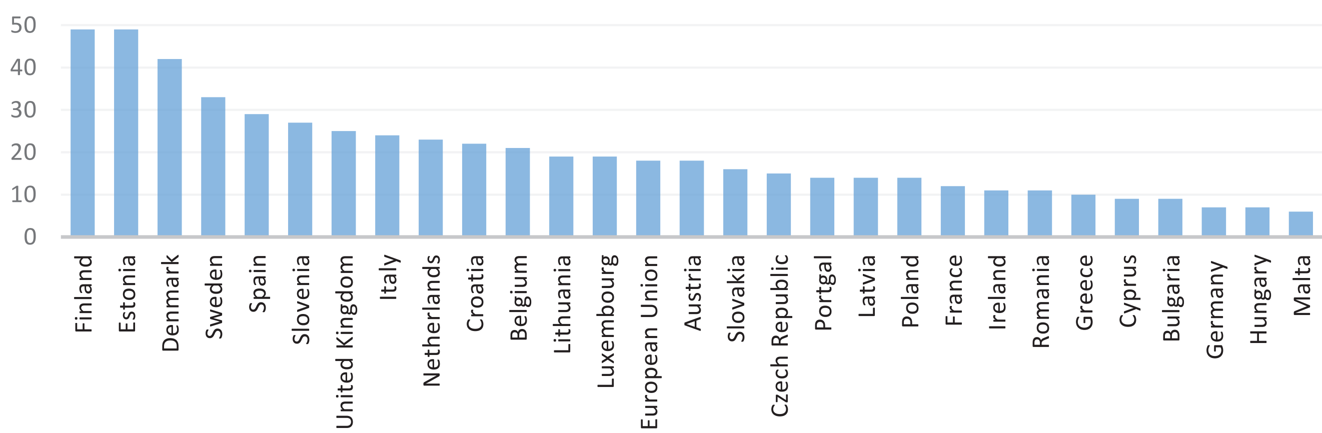
Experts of the European Commission point out that proceeding from the results obtained, it is necessary to improve the adoption of digital technologies in both primary healthcare and hospitals across Europe in order to fulfil the vision outlined in the European Commission e-Health Strategy (OECD/EU 2016).

As Digital Economy and Society Index (DESI) published by the European Commission shows Latvia ranks 18th in the EU in terms of the development of digital economy and society (European Commission, 2019). Finland ranks 1st; Sweden, the Netherlands, and Denmark are the leaders as well. The DESI is a composite index that summarises relevant indicators on Europe's digital performance and tracks the progress made by EU member states in digital competitiveness taking into account five key components: availability of high-speed Internet, digital skills of the population, level of the use of Internet, integration of digital technologies into business and digital public services (such as e-government and e-health). Among the DESI sub-indices there are some indicators that are directly related to the use of ICT in the healthcare system. The e-health indicator is a percentage of state residents who use e-health services. By this indicator, Latvia is in 18thplace (14%). Estonia and Finland are the leaders in the ranking – in 2017, 49% of the population of these countries used e-health services (Figure 2). The EU average is 18% (European Commission, 2019).

The frequency of the use of electronic resources in the search for medical information serves as an indicator for the evaluation of the health information infrastructure, including the digital literacy of the population that is extremely important at present as it represents a set of skills and competencies for secure and efficient use of digital technologies and Internet resources (Menshikov & Volkova, 2019).

"Medical Data Exchange" is another DESI sub-index that reflects the development of the e-health system. It shows a number of general practitioners that use electronic networks sharing medical data with other healthcare providers and specialists. According to this index, Latvia is in 21stplace with an indicator of 21%. This is a relatively low figure with the EU average of 43% (European Commission, 2020).

Figure 2. The Proportion of the EU residents that use e-health services (%)

Source: (European Commission, 2019), (Eurobarometer, 2017)

With regard to the DESI sub-index "e-Prescription", Latvia has a relatively high score for this indicator and is in 7thplace in the ranking of the EU countries with an indicator of 91%. The EU average is 50%. European Commission experts note that there is a large gap between the countries that showed results above the EU average and the countries that showed results below the average (European Commission, 2019).

2. Economic problems that indicate rather large financial expenses for the promotion of digital medicine. Thus, according to the information provided by the company *StartUpHealth,* in 2017, investment in digital medicine was $11.5 billion, which is $3.5 billion more than in 2016 (StartUpHealthInsights 2018).

At the same time, the fourth quarter of 2017 was a record for all the years: in this period, 227 investment transactions with a total amount of $2.3 billion were concluded. In addition, the company noted that the year ended was a record in the number of transactions: 794 contracts that exceeded $1 million. As before, most of these transactions (65%) are related to projects that are at an early stage of their implementation. Though, the number and volume of investments in the companies that are at the later stages is increasing.

The top 5 deals of 2017 (excluding *OutcomeHealth* contract in the amount of $800 million) are *Grail* ($914 million), *GuardantHealth* ($360 million), *Peloton* ($325 million), *Auris* ($280 million), *23andMe* ($250 million).

The top 5 sectors of the industry that were invested most were systems aimed at the improvement of patient experience (Patient/Consumer Experience) – $1.64 billion, personalized medicine – $1.59 billion, big data and analytics – $1.39 billion, medical devices – $1.37 billion, and systems for a healthy lifestyle (wellness) – $1.12 billion.

The most active geographic areas where investments were made in this field were San Francisco and New York (USA), London (UK), Tel Aviv (Israel), Bangalore (India), Stockholm (Sweden), Toronto (Canada), Beijing (China), Boston (USA) and Paris (France).

In 2018, the United States still was the most active region in terms of investment, as such transactions were most often recorded in San Francisco, New York, Boston and Los Angeles. As for the rest of the world, the UK, China, Sweden, India, Singapore, Canada and Israel were the most active ones.

In 2018, the major investments were made in the following sectors of the industry:

- patient empowerment ($2.1 billion in 149 transactions);
- wellness ($1.6 billion - 64 transactions);
- biometric data acquisition ($1.5 billion - 50 transactions);
- clinical workflow ($1.1 billion - 98 transactions);
- admin workflow ($1.0 billion - 85 transactions);
- research ($964 million - 37 transactions);
- personalized health ($857 million - 54 transactions);
- medical insurance ($854 million - 12 transactions);
- population health ($701 million - 27 transactions);
- education ($280 million - 11 transactions) (StartUp-HealthInsights 2018).

In Latvia, against the backdrop of an impressive amount of investment in digital medicine in the leading countries, expenditure on this sector does not seem very large.

Thus, the total amount allocated for the projects to implement the e-health system in Latvia, co-funded from the European Regional Development Fund, was initially EUR 10.2 million. This financing was distributed among eight developers: LattelecomTechnology –EUR 2.9 million; Datorzinībucentrs and ABC Software –EUR 3.5 million; In-volv, TietoLatvia and ABC Software –EUR 576 000; Lattelecom and Exigenservices Latvia –EUR 3.2 million.

However, from the very beginning there was a problem of the effective use of this financing. The state controllers of the State Audit Office of the Republic of Latvia claimed that the loss of revenue for the state due to the inactive e-health project in 2013-2015 was EUR 3 million. This is exactly this amount of money that could be saved if only at least a part of the services had worked. The total amount of EUR 760,000 was spent unproductively or uneconomically, and EUR 483,000 was spent for inappropriate purposes.

In this context, a comment made by one of the users of the portal Delfi.lv, who familiarized themselves with the evaluations given by the controllers, deserves attention: "As an independent developer, I estimate the implementation of the part that is visible to individuals as a work done for 120 hours. This includes an optimally configured database, design, forms, etc. Everything, entirely. Suppose that the part for doctors is more difficult, it will take 200 hours. Let's throw another 50 hours for related work. Total 370 hours. My rate is 45 euros per hour. Total 16650 euros for the entire system, which will not be slow, will look normal and will operate normally. OK, let's increase it up to 50,000. Anyway, it's a lot less than millions. Where have all these millions gone? Why was it necessary to attract so many companies? The answer, apparently, is simple: corruption and feeding. This is what KNAB should do! but they won't, of course". Of course, of course, nothing is ever that simple, but the quality of the system and the cost of its implementation in Latvia are certainly far from optimal values.

3. Legal aspects, security issues

It is necessary to pay attention to the fact that, despite the obvious success, the development of digital healthcare still has certain limitations in the practical aspect; this situation is due to the existing ethical and legal risks of using electronic technologies in medicine. First of all, it is about respect for confidentiality of patients' data, respectively, medical confidentiality, which is one of the basic rules in deontology. In the legal aspect, the risks of the development of digital medicine are caused by the inconsistency of international legal norms regulating the activities of treatment-and-prophylactic institutions and their personnel with the current national legislation in the field of healthcare.

The question arises: would it be possible for evildoers

to take advantage of this personal information? Hackers will give a lot to get the medical file of a major politician or a businessman. To prevent this from happening, a multi-level system of personal data protection is to be produced.

That is why, in March 2020, Europe's largest mobile operators, Deutsche Telekom, Orange, Telefonica, Telecom Italia, Telenor, Telia, A1 Telekom Austria and Vodafone began negotiations with the European Commissioner for Internal Market and Services on the provision of their customers' geolocation data to track the distribution of COVID-19 (Galitskih, 2020).

The European Commission expects that such a database can be very useful for tracking the contacts of people with COVID-19. It is also needed to monitor compliance with quarantine requirements. But since geolocation data are personal data, there is a reasonable doubt: is it legal to collect such data in the European Union and will it lead to total surveillance by the states of their citizens?

There are doubts in absolute security in respect to the Zoom application, which has become especially popular during the coronavirus pandemic. The demand for a video conferencing application has skyrocketed because it promised everything you needed to work remotely: simple management and stable communication for video conferencing with a large number of participants. However, apparently, the enthusiasm was premature.

Because of the coronavirus pandemic, videoconferencing has become common for politicians, as criticism due to non-compliance with the principles of security and data protection is growing considerably. There is a tendency in growth of number of cases when unregistered participants intruded into Zoom video conferences. In this regard, the FBI has officially announced the threat of espionage in relation to the use of this application. Earlier it became known that Zoom encryption codes passed through a server in China (Nering, K., Gunkel› 2020).

In addition, one cannot exclude technological risks due to the complexity of the equipment used. Y. N. Harari's report at the Davos forum (January, 2018) contained shocking warnings about "digital dictatorship" which may arise as a result of the concentration of information in integrated centres. Especially information on health. "When computers start tracking not only our emails, messages and money, but also our bodies, the vulnerability of each individual will increase ... When you combine the information technology revolution with the biotechnology revolution, you get an opportunity to hack people" (Harari 2018).

In the world, the scale of computer crimes has become avalanche-like. They shake the largest banks, corporations and even military departments, secret services and governments of many countries. This indicates a sharply increasing danger of using computerized data storage and processing systems, especially for ordinary people who trust their personal data to these systems. Stricter, more precise legislation is needed to protect us from outside interference in medical information. To avoid this, it is necessary to create and improve a multi-level system for the protection of each patient's personal data.

4. Organizational and managerial problems

The transition to digital medicine is a complex management task requiring a well-thought-out and well-considered strategy. This is expressed in the choice of the level of cooperation, coordination of actions, "networkization" and integration. The elaboration of a quality strategy depends on the organizational and managerial experience of managers, who are able to offer and implement optimal under specific conditions solutions to the many complex problems of digital medicine. Of course, personal and professional competencies of a manager, who makes decisions, largely determine the success or failure in the deployment of the entire set of elements of the most complex system of a new technological order.

In our assessment, these were not financial, but organizational problems that were primarily hampering and holding back the deployment of digital medicine in Latvia. For more than 10 years, the e-health project had been being implemented according to the old plans drawn up in 2006–2007, when many more significant technological innovations used in digital medicine even did not exist. The terms of the project's implementation were constantly postponed (in general, initially the project was supposed to be completed in 2010). Because of the economic crisis, the "contracting authority" responsible for the project was being changed several times. Thus, in 2009, the functions of deploying the e-health system were given to the Centre for of Health Economics, and, from the end of 2011, the project was transferred to the National Health Service which is implementing it now.

Having started the work, the current Minister for Health in Latvia, I. Viņķele, decided to even suspend the 3rd stage of the elaboration of the e-health system, for which it was planned to spend EUR 5 million. According to I. Viņķele, e-health is a failed system, a sick from birth and incorrectly attended at delivery child. She personally would completely curtail the current e-health project. But, to her regret, the fact is that there are certain commitments to funding from the EU funds, which the Latvian organizers of healthcare assumed by implementing e-health.

According to Edgars Labsvīrs, the director at National Health Service, over the next three years10 million euros should be invested in the completion of the e-health system to make it function effectively. It is planned to introduce the functions of medical registration to doctors and issuance of electronic referrals. In addition, National Health Service has already begun its work on systematizing the databases and improving the exchange system (Baltniews, 2020).

The decisions made by politicians and ministerial officials during the emergency caused by the coronavirus outbreak are far from being optimal and managerial. Pēteris Apinis, a well-known physician and the President of Latvian Medical Association, believes that the decisions made by the Latvian government to prevent the spread of coronavirus are reckless. Apinis writes:

"At present the senseless activities of the Latvian politicians are being most clearly demonstrated by two strategies.

1) To force all the residents to stay at home, watching the outer life from behind their curtains, and only in exceptional cases they can go to a store to buy bread and milk. No sports and walks, to close gyms and swimming pools.

The wackiest politicians with a "background of a cop" require prohibitions on movement, when only the military and the police forces will be allowed to appear in the streets, and the sick will be marked with a special sign (in ancient times, in Riga, lepers were using bells to inform about their coming).

2) To prohibit outpatient treatment and day hospitals for any chronic diseases, with the exception of infections caused by SARS-2."

According to the doctor, both of these proposals are absurd and directed against public health, they can only achieve the worst results of the COVID-19 pandemic in Latvia. To close outpatient care is a very cruel experiment. Apinis noted that such actions are directed against human health, against resistance to the disease (Apinis, 2020).

Indeed, at present, remote medicine at best is undergoing a period of formation and remote treatment of chronic diseases on a large scale is hardly possible during pandemic.

5. Social problems

It is known that the problem of unequal access to medical services, despite the efforts made by the world community, is due to the social determinism of human health in modern society (Menshikov, Volkova et al. 2017). Therefore, the overcoming of this problem entails certain socio-economic risks and determines a necessity to search for new approaches for solving it. In the conditions of the modern development of the global community, the deployment of information and communication technologies (ICT) into medical practice and system organization of health services, and the creation of a digital health system seem to be one of the possible approaches. The use of digital technologies in medicine has allowed to produce completely new forms of interaction between medical service providers and their consumers.

In the latest scientific literature, the issue related to the impact of e-health on social inequality of society is topical (Latulippe, Hamel, Giroux 2017). The authors of numerous studies have identified a number of socio-demographic characteristics that determine a part of population that is at risk of social inequality and limited in the possibilities of using e-health tools.

Universal health coverage means that all people, wherever they are, have access to health services without the risk of financial deprivation caused by the health services received. There is a growing recognition on the part of WHO that e-health plays a unique and decisive role in achieving universal health coverage; it expands the range of health services, increases the transparency and accessibility of prevention care and medical information, expands the population base for using the offered health services and stimulates innovations and efficiency gains (WHO 2016, a) (WHO 2016, b). However, according to the latest statistics gained from Eurostat and other European research centres, electronic medicine has not had a significant influence on the availability of medical services. As our correlation analysis has demonstrated, there are no statistically significant relationships between the indicators of the access to healthcare and the indicators of IT development in the field of medicine in the EU countries.

The concept of universal health coverage also takes into account that healthcare does not function separately from other social factors and that many of the factors that are not related to public health at first glance often have a direct impact on it. Under this concept, all sectors of society have obligation that they must fulfil their interrelated roles in ensuring health, going beyond traditional approaches to healthcare and social support and fostering intersectoral collaboration and action to achieve positive changes in population health indicators (WHO 2016, a).

It should be noted that, due to socio-economic differentiation of developed and developing countries, the ways of the use of digital technologies in healthcare of these states have certain differences. For example, in Europe and America, they are widely used for diagnosis and clinical treatment, while in regions with low per capita income, their deployment is limited and, so far, is used to collect data, to disseminate information and to set up communication between healthcare providers and their consumers. This situation gives some researchers a reason to consider the limited use of digital technologies in solving the problem of social inequality in health (Lyadova 2018).

The first "non-economic" problem the residents tell about during sociological surveys is the poor quality of healthcare and the inaccessibility of medicine. At the same time, trust to doctors is reducing, and the existing system for assessing the quality of medicine raises many questions. Public dissatisfaction with healthcare is quite predictable, since the state is chronically underfunding this area.

Of course, digital medicine has a significantly different influence on the social stratification of society, on social classes and strata, population of different regions, age and other groups with demographic specificity. The ubiquity of information and communication technologies is changing everything, including the concept of social norms, factors and criteria of social stratification. It is high time to introduce into scientific use such a factor of social stratification as online or offline, as well as the concept of "digital deprivation" or "digital literacy". Researchers understand digital deprivation as a situation when a way of life, that is customary for most people, turns out to be impossible because of the lack of ICT skills or a desire and an ability to acquire them. Although today the non-use of a wide spectrum of electronic services is not perceived yet in our society as deprivation, the narrowing of opportunities and the disadvantaged offline individuals are becoming more noticeable. Anyone, who does not live online today, lives in a world of increasing deprivation. There is a need to apply a deprivation approach to poverty introduced by the British specialist P. Townsend (Townsend 2010) in the consideration of digital deprivation.

This will help to overcome the technocratic approach to

the study and use of ICT. In world science and practice, such an approach has long been complemented by a humanitarian one, in which the main focus is not on the technical side of things, but on a person, who is using information and communication technologies and services, and on the studies of their use.

6. Psychological problems

In our opinion, one of the most significant factors that is holding back the growth of digital medicine in Latvia is not the absence of ideas, but the existence of high psychological barriers and a problem of audience trust, which makes the cost of the paying user deadly high. No less significant is the fact that a part of medical personnel is wary and restrained towards digital medicine.

At the same time, the situation with the coronavirus pandemic has clearly and significantly demonstrated the role of the latest technologies in ensuring the safety of society as a whole, its psychological state, etc. Isolation, risk of serious illness, job loss, change of habits, uncertainty in the future are stresses. Therefore, in such periods, the demand for professional psychological and psychiatric help is growing. The latest technology allows one not to wait until the end of the quarantine and register for an online consultation.

Psychological online consultations with experienced professionals have been happening for quite some time. As to doctors – psychiatrists and psychotherapists – there are difficulties: to make a diagnosis and prescribe medications remotely. It is difficult, at least because of laws and bureaucracy. At present, coronavirus patients at home care are consulted remotely. It is good, when along with this, the legislation on telemedicine is rapidly changing.

When the pandemic is over, it makes sense to wait for the growth of telemedicine platforms, diagnostic algorithms, and along with them – for the growth of services for selection of psychologists and psychotherapists. Messengers and video communications, of course, should help to overcome separation from the loved ones, especially for the elderly people. Loneliness and narrowed social circles are the main stress factors during quarantine.

Though it should be stated that psychological factors, when introducing and using digital medicine, are felt not only in emergency situations.

The former Minister for Health, now a Member of the Saeima, Anda Čakša, agrees with the words of the new head of the Ministry of Health, Ilze Viņķele, that the healthcare system in Latvia is "not oriented to a human, as it is self-oriented".A. Čakša believes that the entire process that has been going on for 28 years was carried out according to this scheme: "I often had to say to the National Health Service – there is a feeling that you yourself cannot understand what a mess you have made". According to her, sometimes it seemed that in Latvian medicine even the doctors themselves did not understand the essence of the process and did some things in a certain way just because someone had come up with these suggestions.

Only a year after the launch of the e-health system, the organizers of our healthcare finally decided to involve doctors and other medical workers into it to increase its efficiency. Recently, the new head of the Ministry of Health of the Republic of Latvia, I. Viņķele, told about the current process of the further implementation of the e-health system: "We are also creating a council of users who will have to work with this miracle every day (LatvijasRadio 4, 2019). One of the big mistakes of the previous stage – doctors were not asked what they needed from this system, how functional it was. In order not to repeat these mistakes, the elaboration of the third stage is happening with the direct participation of the people, who will use e-health"–it is about time.

7. Sociocultural problems

New phenomena of the technocratic world, its volatility, fluidity, multi-platform and multi-channel nature make the contemporaries live in conditions of media redundancy and form a certain set of skills, called "digital literacy". N.D. Berman gives the following definition of this concept: "Digital literacy is defined by a set of knowledge and skills that are necessary for the safe and effective use of digital technologies and Internet resources ... this is a person's ability to use digital tools (in the broadest sense) with benefit for himself. The concept of "digital literacy" includes three components: digital competence, digital consumption and digital security". Digital literacy encompasses a number of technical, personal and intellectual skills such as: a skill to quickly search, to analyse and to evaluate information, to navigate in media streams; skills of lifelong learning, dialogue with the mass media, recognition of various manipulations from the media, as well as from individual users and user groups, etc. (Shamshurin 2018).

A large-scale study in Latvia (Holma 2017) has revealed that, in general, the country's population still lacks knowledge and competence in information literacy, including the ones in the field of health. The results of the study have demonstrated that a significant part of Latvians (one in three) believes that their information literacy and life skills in the field of health are especially unsuccessful and they need to be improved on both personal and public levels.

In the context of the access to healthcare, along with digital and information literacy, an important role is also played by the so-called medical literacy of the population – awareness, education of the population in medical matters (Volkova, 2020). In the Latvian health care system, there is evidence of inequality of access to information; the residents of Latvia consider that they are not sufficiently aware of their rights to healthcare. A research devoted to the study of patient satisfaction with health services (Putniņa & Brants, 2018) states that patients lack basic information. For example, only 36% of respondents indicated that they knew or partially knew how the information about publicly paid healthcare could be used in order to receive faster service.

Estonia was one of the first countries in the world to switch to the e-health model. However, it did not happen immediately. The project of "digitization" of the healthcare system was one of the elements of a large-scale state

programme to deploy Internet technologies in the public administration and business that the neighbouring country has been consistently implementing since the 1990s. By the time e-health was set up, Estonian residents already had an opportunity to vote on the Internet in elections and to file tax returns, to approach to banks, to state and municipal institutions without leaving home. But the most important thing is that in 2008, when Estonian medical institutions started to switch to a new format of their work, in the country, almost all its residents had their ID cards with a chip and a possibility of electronic signature that allowed to identify any user. This circumstance increased the public confidence in the innovations, provided a possibility for data security control and allowed to deploy a fairly wide package of services in the system at once.

In February 2017, at the World Government Summit, the Estonian electronic healthcare system was awarded the prize for the best technological solution. The award expresses appreciation to the government, which provides efficient and quality services through technological solutions. Innovative projects that change people's lives for the better are honoured.

CONCLUSION

Our analysis of the deployment of the achievements of digital medicine considered on the experience of creating and using the e-health system in Latvia confirms the complexity and multidimensionality of the process of mastering the latest technologies, in this case affecting the deep foundations of interaction between individual and society. The process is gradually moving away from a simple and rather primitive sphere of interaction of medical institutions with patients into an ever-expanding network of communications with a difficultly predictable number of subjects that directly or indirectly affect the health and quality of life of the population, ideally – without any geographical restrictions. Accessibility and quality of medical care is moving further away from a simple solving of purely economic problems: it requires ever more careful consideration and solution of technological development problems in the social subsystem of society, information literacy of the entire population of the country, and formation of a new management culture. The further study of this issue requires new research efforts, the use of other analysis tools (SWOT, cluster analysis, methods of social psychology, etc.).

As is widely known, SWOT analysis is one of the most effective tools in strategic management, including at the national level. Thus, our SWOT analysis (Menshikov & Volkova, 2019) demonstrates and explains that the development of new technologies on the example of the e-health system requires the targeted efforts of the entire society, and not just of one of its subsystems. Numerous internal and external factors, both stimulating and hindering the adoption of technological innovations, should be timely taken into account in strategic planning, and the problems to be identified should be solved not only by ICT specialists, but by a qualified team with the involvement of representatives of social sciences (economists, sociologists, lawyers and others). Latvia has this kind of experience, when a topical theme under analysis is subjected to a kind of deep audit by a sufficiently qualified team of diversified specialists within the framework of the periodical inter-university projects "Latvia. Human Development Report". In our opinion, it is advisable that the upcoming project to be carried out by Latvian researchers should be devoted to the topical issue of e-health. In this research project, it is significant to use the experience of specialists from other countries where similar studies have been being conducted (Georgia, Ukraine, Poland) and the experience of international cooperation in the framework of other social projects has already been accumulated. is important to use the experience of specialists from other countries where similar studies are being conducted (Georgia, Ukraine, Poland) and the experience of such cooperation has already been accumulated in the framework of other social projects.

REFERENCES:

Al-Shorbaji, N. (2013). The World Health Assembly Resolutions on eHealth: eHealth in Support of Universal Health Coverage. *Methods of Information in Medicine*, 52(6). doi:10.1055/s-0038-1627062

Apinis, P. (2020, March 20). Pēteris Apinis: Covid-19 un pārspīlējumu politika. *Retrieved from Latvijas Avīze*: https://veselam.la.lv/peteris-apinis-covid-19-un-parspilejumu-politika (In Latvian)

Arak, P., & Wójcik, A. (2016-2017). Transforming eHealth into a political and economic advantage. *Polityka INSIGHT* . Retrieved from http://ec.europa.eu/newsroom/document.cfm?doc_id=45571

Baltniews. (2020, March 17). *Kak e-zdorov›e stalo «chernoj dyroj», pogloshchayushchej den›gi gosudarstva i pacientov.* Retrieved from https://lv.baltnews.com/ekonomika_online_novosti/20200317/1023761191/Kak-e-zdorove-stalo-chernoy-dyroy-pogloschayuschey-dengi-gosudarstva-i-patsientov.html (In Russian)

Black Book Research (2017) *Healthcare Blockchain Interest Heats Up: Black Book Survey.* Available at: https://www.prnewswire.com/news-releases/update---healthcare-blockchain-interest-heats-up-black-book-survey-300530281.html (In English)

Codagnone C., Lupiañez-Villanueva F. (2013) Benchmarking Deployment of eHealth among General Practitioners. Final Report. *European Commission.* Available at: https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/benchmarking-deployment-ehealth-among-general-practitioners-2013-smart-20110033 (In English)

Deloitte Centre for Health Solutions. (2015). *Connected health: How digital technology is transforming health and social care.*

Retrieved from https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/life-sciences-health-care/deloitte-uk-connected-health.pdf

Ensor, T., & Cooper, S. (2005). Influencing the Demand Side of Purchasing. In A. Preker, & J. Langenbrunner, Spending Wisely. *Buying Health Services for the Poor.* Washington: The world bank. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/262765974_Overcoming_barriers_to_health_service_access_-_influencing_the_demand_side

Eurobarometer (2017) *Special Eurobarometer 460: Attitudes towards the impact of digitalisation and automation on daily life*

European Commission. (2019, Septembris 27). *The Digital Economy and Society Index (DESI)*. Retrieved from https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi

European Commission. (2020). *DESI by components.* Retrieved from: https://digital-agenda-data.eu/datasets/desi/

visualizations Gabaliņa D. (2012) *E-veselība Latvijā. Veselības Ministrija.* Available at: http://www.veseliba.gov.lv/uploads/files/502cadc0b5990.pdf (In Latvian)

Galickih, V. (2020, Mart 31). *Slezhka za koronavirusom: kak mobil›nye operatory pomogut ES borot›sya s epidemiej.* Retrieved from https://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2020/03/31/7108176/ (In Russian)

Harari Yu.N. (2018) *Bolshinstvolyudey ne osoznayut, chtoproishodit.:Rechizrailskogoistorika v Davose.*Available at: https://bykvu.com/bukvy/84181-bolshinstvo-lyudej-ne-osoznayut-chto-proiskhodit-rech-izrailskogo-istorika-v-davose(In Russian)

Holma, B. (galv.red.). (2017). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2015/2016. Dzīves meistarība un informācijpratība.* Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. Retrieved from https://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/sppi/tautas/original/TAP_2015-2016.pdf (In Latvian)

Latulippe K., Hamel C., Giroux D. (2017, April) Social Health Inequalities and eHealth: A Literature Review With Qualitative Synthesis of Theoretical and Empirical Studies. *Journal of Medical Internet Research*, 19(4). doi:10.2196/jmir.6731

LatvijasRadio 4. (2019, March 16). *"Ni proglotit›, ni vyplyunut›". Glava Minzdrava ob "E-zdorov›e".* Retrieved from: https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/ni-proglotit-ni-viplyunut-glava-minzdrava-ob-e-zdorove.a312764/ (In Russian)

Lyadova A. (2018) *Digital health: myth or reality.* Available at: http://hdl.handle.net/10995/58996 (In Russian)

Menshikov V., Volkova O., Stukalo N., Simakhova A. (2017, December) Social Economy as a Tool to Ensure National Security. *Journal of security sustainability issues.* Volume 7, number 2.31-51. Available at: http://jssidoi.org/jssi/uploads/papers/26/Menshikov_Social_economy_as_a_tool_to_ensure_national_security.pdf(In English)

Menshikov, V., & Volkova, O. (2019). Digitalization for increased access security to healthcare services in Latvia. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 9(1). doi:https://doi.org/10.9770/jssi.2019.9.1(13)

Nering, K., Gunkel›, E. (2020, April 20). *Messendzhery i zashchita dannyh: chto bol›she podhodit dlya raboty na domu?* Retrieved from dw.com: https://p.dw.com/p/3b4Gf (In Russian)

Novillo-Ortiz, D., Dumit, E. M., D'Agostino, M., Becerra-Posada, F., Kelley, E. T., Torrent-Sellens, J., . . . Saigí-Rubió, F. (2018). Digital health in the Americas: advances and challenges in connected health. *BMJ Innov.*, 4(3). doi:10.1136/bmjinnov-2017-000258

OECD. (2010). *Improving Health Sector Efficiency The Role of Information and Communication Technologies. OECD publisher*. Retrieved from https://ec.europa.eu/health//sites/health/files/eu_world/docs/oecd_ict_en.pdf

OECD/EU. (2016) *Health at a Glance: Europe 2016 – State of Health in the EU Cycle, OECD Publishing,* Paris. http://dx.doi.org/10.1787/9789264265592-en

Putniņa, A., & Brants, M. (2018). Pētījums par pacientu apmierinātību ar veselības aprūpes pakalpojumu kvaitāti. Gala ziņojums. *SIA "Projektu un kvalitātes vadība", SIA "Aptauju Centrs"*, Rīga. Retrieved from http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Zinojums_Pacientu_apmierinatiba_ar_veselibas_aprupes_pakalp_kvalitati.pdf (In Latvian)

Roth, S., Landry, M., & Parry, J. (2015). Universal health coverage by design: ICT - enabled solutions are the future of equitable, quality health care and resilient health systems. *ADB Briefs*, 36. Retrieved from https://www.adb.org/sites/default/files/publication/160117/universal-health-coverage-design-ict.pdf

Shamshurin D.A. (2018, Juny) Digital media as cultural globalization factor. Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel›skij *zhurnal*, № 6 (72), Chast› 2, DOI: https://doi.org/10.23670/IRJ.2018.72.6.036(In Russian)

StartUp Health Insights (2018) *Global Digital Health Funding Report.* Available at: https://www.startuphealth.com/insights-reports

Townsend P. (2010) *The meaning of poverty. The British Journal of Sociology.* DOI: https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2009.01241.x

Volkova, O. (2020). Informacionnoe neravenstvo v zdravoohranenii: institucional›nyj aspekt. Proceedings of the international scientific conferences of faculty of social sciences of Daugavpils University. *The materials of the International Scientific Conference «Social Sciences for Regional Development 2019». Part 1.* Issues of sociology. Retrieved from http://humanitiessocial.lv/wp-content/uploads/2020/04/SZF-krajums_I_Sociologijas-aktualitates_2020_BEZ-ISBN.pdf (In Russian)

WHO. (2016 a) *From innovation to implementation – eHealth in the WHO European Region.Report.* Available at:http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0012/302331/From-Innovation-to-Implementation-eHealth-Report-EU.pdf WHO.

(2016 b). *Global difusion of eHealth: making universal health coverage achievable. Report of the third global survey on eHealth.* Retrieved from http://africahealthforum.afro.who.int/first-edition/IMG/pdf/global_diffusion_of_ehealth_-_making_universal_health_coverage_achievable.pdf

JEL Classification: B10, F60, F68 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.003

THE ANTI-CRISIS ROLE OF THE STATE (BASED ON THE EXPERIENCE OF THE GLOBAL FINANCIAL AND THE CORONOMIC CRISIS)

ELGUJA MEKVABISHVILI

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Academician of Georgia Economic Sciences Academy
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
elguja.mekvabishvili@tsu.ge

Abstract. A system that is a mixed economy has established in modern post-industrial countries and the participation of the state in it is very important. The active role of the state is especially evident in extreme situations, as evidenced by the experience of the most acute of the 21st century - the global financial crisis and the coronary crisis caused by the Covid-19 pandemic. Against the background of the implemented and ongoing changes in the economies of world and nation states in economic theory today we see the revival of the Keynesian doctrine. This doctrine withdrew the United States of America, as well as other countries, out of the worst crisis of the 20th century, out of the so-called „The Great Depression" and it has been a major factor in the unprecedented economic success of these countries during four decades.

A comparative analysis of the global financial and economic crises shows that the state not only plays a leading role in the process of rescuing economies from the crisis, but also its participation in post-crisis development, which implies the so-called Performing the function of «bridge management».

Based on the experience of the coronary crisis, in order to ensure the stability and development of the Georgian economy, we consider it necessary:

- Based on finding and using local resources, the state should implement economic policies aimed at accelerating the development of the real sector of the economy, diversifying the internal food market, reducing the negative foreign trade balance of agri-food products. This does not mean prioritizing import-substituting production, but focusing on the development of local production of products whose resources currently exist in our country;
- The state must create strategic reserves of food, medical supplies and basic necessities, which are vital in a rapidly changing global environment full of uncertainty and risk;
- Attitudes towards the tourism sector need to be changed substantially. After the end of the pandemic, the world will return to normal life and the number of tourists entering Georgia will increase again. However, given the lessons of the pandemic, we must bear in mind that it is necessary to: a) move to an intensive model of tourism; B) Organic inclusion of tourism in the local value chain; C) Pay more attention to the development of local tourism.

KEYWORDS: ANTI-CRISIS ROLE OF THE STATE, CORONOMIC CRISES, "OMNIPOTENT STATE".

For citation: Mekvabishvili, E., (2020). The Anti-Crisis Role of the State (Based on the Experience of the Global Financial and the Coronomic Crisis. *Globalization and Business, 10*. 35-41. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.003

JEL Classification: B10, F60, F68 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.003

სახელმწიფოს ანტიკრიზისული როლი (გლობალური ფინანსური კრიზისისა და კორონომიკური კრიზისის გამოცდილების საფუძველზე)

ელგუჯა მექვაბიშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
elguja.mekvabishvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: სახელმწიფოს ანტიკრიზისული როლი, კორონომიული კრიზისი, ”ყოვლისშემძლე სახელმწიფო”.

ციტირებისთვის: მექვაბიშვილი ე. (2020). სახელმწიფოს ანტიკრიზისული როლი (გლობალური ფინანსური კრიზისისა და კორონომიკური კრიზისის გამოცდილების საფუძველზე). *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 35-41
https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.003

ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისიდან დღემდე განვითარებულმა 2007-2009 წლების გლობალურმა ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა და 2020 წლის კორონომიკურმა კრიზისმა ძლიერი დარტყმა მიაყენა მსოფლიოში გაბატონებულ ნეოლიბერალურ დოქტრინებს და ახალი ჟღერადობა შესძინა დისკუსიას საელმწიფოს ეკონომიკური როლის შესახებ. ვიდრე ვიმსჯელებდეთ სახელმწიფოს ანტიკრიზისულ საქმიანობაზე და პოსტკრიზისულ პერიოდში ეკონომიკური განვითარების პროცესში მის ჩართულობაზე, აუცილებლად მიგვაჩნია აღნიშნული კრიზისების შედარებითი ანალიზი, რომელიც გულისხმობს მათი განმასხვავებელი და მსგავსი ნიშან-თვისებების დახასიათებას.

გლობალური ფინანსური და კორონომიკური კრიზისების შედარებითი ანალიზი

მთავარი განსხვავება ამ ორ კრიზისს შორის მათი წარმოშობის მიზეზებიდან გამომდინარეობს. გლობალური ფინანსური კრიზისი წარმოადგენდა აშშ-ს ეკონომიკის ფინანსურ სექტორში, კერძოდ – იპოთეკურ ბაზარზე დაგროვილი პრობლემების შედეგს. კორონომიკური კრიზისი კი განპირობებულია ეკონომიკურ სისტემაზე ეგზოგენური ფაქტორის COVID-19-ის პანდემიის ზემოქმედებით. როგორც პროფ. ვ. პაპავა მიუთითებს, დღეს „ეკონომიკა მედიცინის მძევალია“ (https://for.ge/view/182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winase.html). მაშასადამე, კორონომიკური კრიზისის სახით ჩვენ საქმე გვაქვს ორმაგ კრიზისთან – ჯანდაცვასა და ეკონომიკაში.

მეორე განსხვავება კრიზისებს შორის მდგომარეობს მათი განვითარების ლოგიკაში. გლობალური ფინანსური კრიზისი, როგორც აღვნიშნეთ, წარმოიქმნა აშშ-ს იპოთეკურ ბაზარზე. შემდეგ იგი გავრცელდა საბანკო სფეროში, მოიცვა საინვესტიციო და სადაზღვევო კომპანიები, ეკონომიკაში წარმოშვა ლიკვიდობის მწვავე დეფიციტი, ბოლოს კი ეკონომიკის რეალურ სექტორზეც გავრცელდა. კორონომიკურმა კრიზისმა, პირველ რიგში, ეკონომიკის რეალურ სექტორზე იმოქმედა: დაარღვია ათწლეულების მანძილზე ჩამოყალიბებული წარმოებრივი კავშირები, საკონტრაქტო ქსელები, მიწოდების ჯაჭვები და ა.შ. სერიოზულად დაზარლდა ტურისტული სექტორი, სამგზავრო ავიაგადაზიდვები, ზოგადად – სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა და ვაჭრობა. ფინანსური სისტემა თუმცა ინარჩუნებს სტაბილურობას, მაგრამ მსოფლიოს წამყვან საფონდო ბირჟებზე ინდექსების დაცემა მაინც შეინიშნება.

მესამე განსხვავება მდგომარეობს შემდეგში: გლობალური ფინანსური კრიზისი ჭარბწარმოების კრიზისია, თუმცა წინა პერიოდის კლასიკური ჭარბწარმოების კრიზისებისაგან განსხვავებით, იგი მეორადი, ანუ ე.წ. „წარმოებული“ ფინანსური ინსტრუმენტების – დერივატივების ჭარბწარმოების კრიზისად მოგვევლინა.[1]

[1] ვაჭრობა. ფინანსური სისტემა თუმცა ინარჩუნებს გლობალურ ეკონომიკაში დერივატივების გიგანტური მოცულობით გავრცელებაზე ნათელ

კორონომიკური კრიზისი ერთდროულად განაპირობებს გლობალური მოთხოვნისა და მიწოდების შემცირებას: მძიმე დარტყმა მიადგა ბიზნესს, რომლის მნიშვნელოვანი ნაწილი გარკვეული დროის მანძილზე საერთოდ შეჩერდა. მილიონობით დასაქმებული უმუშევარი აღმოჩნდა. შემცირდა მათი შემოსავლები და შეიკვეცა მოხმარება.[2] კორონომიკური კრიზისის დაწყებამდე საწინააღმდეგო ტენდენციას ჰქონდა ადგილი. კერძოდ, ამერიკის შეერთებულ შტატებში სამომხმარებლო დანახარჯები სისტემატურად იზრდებოდა (2009 წლიდან 2017 წლამდე ზრდამ 35.,2% შეადგინა. მოგება დაბეგვრის გარეშე 1.52-ჯერ გაიზარდა). განსაკუთრებული როლი ითამაშა ტრამპის მიერ ინიცირებულმა საგადასახადო რეფორმამ, რომელმაც აშშ-ს მოქალაქეების საშუალო შემოსავლები 2.2%-ით გაზარდა, რაც, როგორც კერძო პირთათვის, ისე კომპანიებისათვის, 5 წლის მანძილზე 1.5 ტრლნ აშშ დოლარის ეკონომიას იძლევა. კორონომიკურმა კრიზისმა ასევე შეამცირა ბიზნესის მოთხოვნა ინვესტიციებზე. მიწოდებისა და მოთხოვნის შოკების ერთდროული მოქმედება მნიშვნელოვნად აღრმავებს კრიზისს, ახანგრძლივებს როგორც მის მიმდინარეობას, ისე კრიზისიდან გამოსვლის ვადებს. კორონომიკური კრიზისის ხანგრძლივობა ასევე მნიშვნელოვნდაა დამოკიდებული ჯანდაცვის სისტემის ეფექტიანობაზე. ის ფაქტი, რომ ჯერჯერობით არ არის გამოგონებული ვირუსის საწინააღმდეგო ვაქცინა, ან/და მისი ეფექტიანი სამკურნალო საშუალება, მნიშვნელოვნად ახანგრძლივებს კრიზისს. აღნიშნული ფაქტორი, რა თქმა უნდა, არ არსებობდა გლობალური ფინანსური კრიზისის დროს.

ახლა განვიხილოთ ორ კრიზისს შორის არსებული მსგავსი ნიშნები. პირველი მდგომარეობს მათ გლობალურ ხასიათში, რაც განაპირობა 1990-ანი წლებიდან დაწყებულმა და ამჟამად ინტენსიურად მიმდინარე გლობალიზაციამ. ტრანსპორტისა და კომუნიკაციების სხვა საშუალებების განვითარებამ, საქონლის, მომსახურების, კაპიტალის და სამუშაო ძალის დაუბრკოლებელმა ტრანსსაზღვრითმა გადაადგილებამ შესაძლებელი გახადა როგორც „ფინანსური ვირუსის", ისე კოვიდ-19-ის ადვილი და სწრაფი გავრცელება მთელ მსოფლიოში. მეორე მსგავსებაა მათი თითქმის თანაბარი სიღრმე, სიმწვავე და მსოფლიო ეკონომიკაზე უარყოფითი ზემოქმედების ხარისხი. ასე მაგალითად, გლობალური ფინანსური კრიზისის დროს აშშ-ში მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობა 2008 წელს წინა წელთან შედარებით 1.7%-ით შემცირდა, ხოლო 2009 წელს კლებამ 2008 წელთან შედარებით 2.6% შეადგინა. ევროკავშირში, შესაბამისად – 2.1% და 4.2%. მათ შორის: დიდ ბრიტანეთში – 0.5% და 4.9%; გერმანიაში – 1.0% და 4.7%; საფრანგეთში – 0.3% და 2.5% და ა.შ. აშშ-ში უმუშევრობის დონემ 2009 წლის დასაწყისში 7.6% შეადგინა, რაც 1990-ანი წლების დასაწყისის შემდეგ ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია. უმუშევრობის ასევე მაღალი დონე დაფიქსირდა ევროპის ქვეყნებში: ესპანეთში – 17.7%, საფრანგეთში – 9.4%, ისლანდიაში – 9.7% და ა.შ. სხვადასხვა გაანგარიშებით, გლობალური ფინანსური კრიზისის მიერ მსოფლიო ეკონომიკისათვის მიყენებულმა ზარალმა 3.8 ტრლნ აშშ დოლარიდან 5.2 ტრლნ აშშ დოლარამდე შეადგინა (Monitoring the World Crisis, 2010: 6-7).

არანაკლებ ზარალის მომტანი იქნება კოვიდ-19-ის პანდემია და კორონომიკური კრიზისი. კერძოდ, გაეროს პროგნოზით, მიმდინარე წელს მსოფლიო ეკონომიკა 3.4 — 4%-ით შემცირდება, აშშ-ში კი ეკონომიკის 5.9%-ან კლებას ვარაუდობენ (https://bit.ly/3676pyd/). კიდევ უფრო მეტი კლებაა მოსალოდნელი ევროკავშირში (7.5%). მათ შორის: იტალიაში – 9.1%, ესპანეთში – 8.0%, საფრანგეთში – 7.2% და ა.შ. გაეროს პროგნოზით, კორონავირუსის პანდემია მიმდინარე და მომავალი წლის განმავლობაში გლობალურ ეკონომიკას 5.8-8.8 ტრლნ აშშ დოლარით დააზარალებს. მხოლოდ აშშ ეკონომიკისათვის კრიზისით მიყენებულ მოსალოდნელ ზარალს 4.0 ტრლნ აშშ დოლარით აფასებენ, რაც ამ ქვეყნის მთლიანი სამამულო პროდუქტის თითქმის 10%-ია (https://bit.ly/2TcSmoqu). მსოფლიო ვაჭრობის მოცულობა, სავარაუდოდ, 1.7-2.6 ტრლნ დოლარით, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობიდან შემოსავალი კი 1.2 -1.8 ტრლნ აშშ დოლარით შემცირდება. მსოფლიო ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლების კლება 910 მლრდ – 1.2 ტრლნ დოლარის ფარგლებშია ნავარაუდები და ტურიზმის სექტორი 2009 წლის მაჩვენებელს შესაძლებელია მხოლოდ წელიწადნახევარში დაუბრუნდეს (https://bit.ly/2ABme7A). მოსალოდნელია, რომ საფრთხე შეექმნას 100-120 მლნ სამუშაო ადგილს.

ამრიგად, 2007-2008 წლების გლობალური ფინანსური კრიზისის სახით თუკი ჩვენ საქმე გვქონდა „დიდ რეცესიასთან", თანამედროვე კორონომიკურ კრიზისს შეგვიძლია ვუწოდოთ „გლობალური დიდი დეპრესია", რაც, ერთის მხრივ, მიგვანიშნებს მიმდინარე კრიზისის სიღრმეზე, მეორე მხრივ კი – მისი გავრცელების არეალზე.

გლობალურ ფინანსურ და კორონომიკურ კრიზისებს შორის ყველაზე დიდი მსგავსება სახელმწიფოს აქტიურ ანტიკრიზისულ როლში უნდა დავინახოთ. საკითხის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მას უფრო დაწვრილებით განვიხილავთ.

წარმოდგენას იძლევა შემდეგი მონაცემები: 2008 წლის შუა პერიოდისათვის დერივატივების მსოფლიო ბაზრის მოცულობამ 683 ტრლნ აშშ დოლარი შეადგინა და 10-ჯერ გადააჭარბა იმ პერიოდისათვის გლობალურ მთლიანი სამამულო პროდუქტს. დერივატივების ბრუნვის საერთო მოცულობამ შეადგინა ფანტასტიკური სიდიდე – 1.5 კუადრო (1000 ტრლნ) აშშ დოლარი. ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული დერივატივების სახეობის – საკრედიტო დეფოლტური სვოპების (CDS) მოცულობა მოლოდ რამდენიმე თვის განმავლობაში (2008 წლის აპრილიდან დეკემბრამდე) 45 ტრლნ აშშ დოლარიდან 58 ტრლნ აშშ დოლარამდე გაიზარდა (Mekvabishvili, 2018). „გლობალიზაციის ეპოქის ფინანსური კრიზისები და საქართველოს ეკონომიკა". გვ. 100-101.)

[2] აღნიშნულის ფონზე ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ 2019 წლის მონაცემებით, შინამეურნეობების მოხმარება მთლიან სამამულო პროდუქტში მსოფლიო მასშტაბით 57%-ს, ხოლო საქართველოში – 67%-ს შეადგენდა.

სახელმწიფოს ანტიკრიზისული პოლიტიკა გლობალური ფინანსური კრიზისის პირობებში

ნეობილერალიზმისა და ლიბერტარიანიზმის არტახებში მოქცეულ სახელმწიფოს კრიზისის საწყის ეტაპზე საკმაოდ გაუჭირდა თავისი წამყვანი როლის რეალიზება. აღნიშნულის მაგალითს წარმოადგენს აშშ-ს ცნობილი ბანკის Lehman Brothers-ის გაკოტრების ისტორია. მძიმე ფინანსურ მდგომარეობაში ჩავარდნილმა ბანკმა თხოვნით მიმართა ფედ-ს, რომელიც არ იქნა დაკმაყოფილებული. უარის მიზეზად დასახელდა ის, რომ კერძო დაწესებულება თვითონაა პასუხისმგებელი საკუთარ რისკებზე. ამას შედეგად მოჰყვა ბანკის გაკოტრება, რომელმაც გლობალური ფინანსური კრიზისის „ჩამრთველი" მექანიზმის როლი ითამაშა. იგივე მიდგომებს ჰქონდა ადგილი დიდ ბრიტანეთში. იმჟამინდელმა პრემიერ-მინისტრმა ხმამაღლა განაცხადა, რომ მისთვის კატეგორიულად მიუღებელი იყო პრობლემური ბანკებისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დახმარების გაწევა. გლობალური ფინანსური კრიზისის მომდევნო ეტაპებზე სახელმწიფოს ანტიკრიზისული აქტიურობა რამდენიმე მიმართულებით განხორციელდა:

- ე.წ. „რბილი ნაციონალიზაცია", ანუ კერძო კომპანიების (ბანკების, საინვესტიციო ფონდების, სადაზღვევო კომპანიების და ა.შ.) აქციების შესყიდვის გზით საკონტროლო პაკეტის სახელმწიფოს ხელში გადასვლა;
- რეკაპიტალიზაცია, რომლის სამი მეთოდი იქნა გამოყენებული: ა) სახელმწიფოს ბიუჯეტიდან პირდაპირი სუბსიდირება; ბ) სახელმწიფოს მიერ ე.წ. „ტოქსიკური აქტივების" შესყიდვა; გ) სახელმწიფოს მონაწილეობით მსხვილი და ფინანსურად უფრო ღონიერი ბანკების მიერ პრობლემური ბანკების აქტივების ნომინალური ღირებულებით შესყიდვა.

ზემოაღნიშნულ ღონისძიებებთან ერთად, განხორციელდა საფინანსო სფეროს სახელმწიფო რეგულირების ინსტიტუციური გაძლიერების პროცესი. ეს უკანასკნელი გამოიხატა როგორც რიგი ახალი ფედერალური მარეგულირებელი სუბიექტების შექმნით (მაგალითად, ფინანსური მომსახურების მიწოდების საბჭო (Financial Oversight Council); მომხმარებელთა ფინანსური დაცვის სააგენტო (Consumer Financial Protection Agency, CFPA), ეროვნული საბანკო რეგულატორი (National Bank Supervisor) და სხვ.), ისე არსებული მარეგულირებელი სტრუქტურების უფლებამოსილებათა გაზრდით. მაგალითად, ფედერალურ სარეზერვო სისტემას მიენიჭა ქვეყნის მთელი საფინანსო სფეროს რეგულირებისა და კონტროლის ფუნქცია. კერძო ბანკების მასობრივი გაკოტრებისა და საბანკო პანიკის თავიდან ასაცილებლად აშშ-ს ფინანსთა სამინისტრომ უზარმაზარი თანხა – 700 მლრდ აშშ დოლარი გამოჰყო და ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სუბსიდირება მხოლოდ საბანკო სფეროთი არ შემოფარგლულა. სახელმწიფოს მიერ ასევე სოლიდური თანხები იქნა გამოყოფილი არაფინანსური ორგანიზაციებისა და მოქალაქეების დასახმარებლად. კერძოდ: 2009 წლის 15 სექტემბერს აშშ-ს მთავრობამ 1 მლრდ 250 მლნ აშშ დოლარი გამოჰყო ეკონომიკაში ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის ფინანსურ უზრუნველსაყოფად. 2008 წლის თებერვალში კონგრესის მიერ დამტკიცებული ეკონომიკის სანაციის პროგრამის ფარგლებში დაახლოებით 167 მლრდ აშშ დოლარი იქნა გამოყოფილი, რომელიც საგადასახადო შეღავათებს მოხმარდა. ყველაზე შეჭირვებული ოჯახების დასახმარებლად ფედერალური ბიუჯეტიდან გაიცა 5 მლრდ აშშ დოლარი, რომელიც შემდეგი პრინციპით განაწილდა: 600 დოლარი – ოჯახის თითოეულ ზრდასრულ წევრზე, 1200 დოლარი – ოჯახურ წყვილზე და 300 დოლარი – ოჯახში თითოეულ ბავშვზე. მთლიანობაში აშშ-ს მთავრობამ გლობალური ფინანსური კრიზისის პერიოდში განახორციელა ინვესტიციები, რომელიც კრიზისის მხოლოდ საწყის ეტაპზე შეადგენდა ამ ქვეყნის მსპ-ს 5%-ს და 2.5-ჯერ აღემატებოდა „დიდი დეპრესიის" პერიოდში „ახალი კურსის" პოლიტიკის ფარგლებში გამოყოფილ ფინანსურ სახსრებს (Mekvabishvili, 2012,. 169-170). ანტიკრიზისულ ღონისძიებებზე მნიშვნელოვანი თანხები იქნა გამოყოფილი ბიუჯეტიდან მსოფლიოს სხვა წამყვან ქვეყნებშიც. კერძოდ, დიდი ბრიტანეთის მთავრობამ (ფინანსთა სამინისტრომ და ინგლისის ბანკმა) 500 მლრდ გირვანქა სტერლინგი გამოჰყო ბანკების ვალების საგარანტიო უზრუნველყოფაზე და რეკაპიტალიზაციაზე. ამის გამო ქვეყნის სახელმწიფო ვალი მთლიანი სამამულო პროდუქტის 224%-დან (1990წ.) 466%-მდე გაიზარდა (2009წ.) (www.bank-of-england.co.uk/publications/news/2009/019.html).

გერმანიის ფინანსთა სამინისტროს მიერ დაახლოებით 1 ტრლნ ევრო გამოიყო, რომლის დიდი ნაწილი მოხმარდა ბანკებში მოქალაქეთა შენატანების 100%-იან დაზღვევას მცირე და საშუალო ბიზნესის დასახმარებლად ფედერალური ბიუჯეტიდან გამოიყო 82 მლრდ ევრო. 2009 წლის დასაწყისში შეიქმნა ფინანსური სტაბილიზაციის ფონდი 480 მლრდ ევროს მოცულობით, რომელშიც შენატანების 65% განხორციელდა ცენტრალური, ხოლო 35% – ცალკეული მიწების ბიუჯეტებიდან.

იაპონიაში 2010 წლის 31 ოქტომბრის მდგომარეობით მთავრობის (ფინანსთა სამინისტროს და იაპონიის ბანკის სახით) მიერ ანტიკრიზისულ ღონისძიებათა დაფინანსებაზე გამოიყო 9.6 ტრლნ აშშ დოლარი, ანუ ამ ქვეყნის მთლიანი სამამულო პროდუქტის 225%. მხოლოდ მცირე და საშუალო ბიზნესის დასახმარებლად გამოყოფილმა თანხამ 5.5 ტრლნ იენი შეადგინა და ა.შ.

საერთაშორისო დონეზე მსოფლიო წამყვანი ქვეყნების ანტიკრიზისული პოლიტიკის მჭიდრო კოორდინაცია გლობალური ფინანსური კრიზისის გამოცდილებას განასხვავებს კორონომიკური კრიზისის პრაქტიკისაგან. 2008-2009 წლებში შედგა დიდი ოცეულის (G20) ოთხი სამიტი: ვაშინგტონში (2008 წლის ნოემბერი), ბერლინში (2009 წლის

თებერვალი), ლონდონში (2009 წლის აპრილი) და პიტსბურგში (2009 წლის სექტემბერი). გლობალური ფინანსური კრიზისის დაძლევა იყო დაოსის მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის (2010 წლის იანვარი) მთავარი თემა. ფორუმზე განხილულ იქნა ფინანსური კრიზისის დაძლევის არა-მხოლოდ კონკრეტული გზები და მიმართულებები, არამედ ჩამოყალიბდა ეკონომიკური განვითარების ახალი მოდელის კონტურები. მწვავე კრიტიკული შეფასება მიეცა ეკონომიკის გლობალიზაციის გაბატონებულ ნეოლიბერალურ (ანგლო-საქსურ) მოდელს და ხაზი გაესვა მსოფლიოს უმეტესი ნაწილისათვის მისაღები უპირატესად სოციალური ორიენტაციის მოდელის ჩამოყალიბების აუცილებლობას. აღნიშნულის საპირისპიროდ, კოვიდ-19-ის და მისგან გამოწვეულ კორონომიკურ კრიზისთან გამკლავება მსოფლიოს ქვეყნებმა საკუთარი რესურსების გამოყენებით და შინაგან ძალებზე დაყრდნობით სცადეს. ამ მიმართულებით, მათ შორის საერთაშორისო დონეზე, თანამშრომლობის რაიმე სერიოზული ფაქტი განვლილი პერიოდის მანძილზე არ დაფიქსირებულა.

სახელმწიფოს ანტიკორონომიკური ღონისძიებები

კორონომიკურმა კრიზისმა კიდევ ერთხელ სააშკარაოზე გამოიტანა ბაზრის ნაკლოვანება, რომელიც ეკონომიკურ თეორიაში „ბაზრის ჩავარდნის", ანუ „ბაზრის ფიასკოს" სახელწოდებითაა ცნობილი. აღნიშნული, უპირველეს ყოვლისა, გამოვლინდა მოთხოვნა-მიწოდების მექანიზმის არაეფექტიანობით ჯანდაცვისა და კერძო ჰოსპიტალურ ქსელებში. „ჯანდაცვა, როგორც საბაზრო პროდუქტი, ფაქტობრივად ჩავარდა" (Archvadze, 2020). ამჟამადაც მხსნელის როლში გამოვიდა სახელმწიფო, რომელმაც საკუთარ თავზე აიღო პანდემიიდან და ეკონომიკური კრიზისიდან მომდინარე დარტყმები, აქტიურად განახორციელა ანტიკრიზისული ღონისძიებები. მსოფლიოს ქვეყნებში სამთავრობო ანტიკრიზისული პოლიტიკა ეკონომიკაში ძირითადად ორი მიმართულებით წარიმართა: ა) ფისკალური ღონისძიებები, რომელიც ითვალისწინებს მოსახლეობის ფინანსურ მხარდაჭერას და ბიზნესის სტიმულირებას; ბ) მონეტარული ღონისძიებები, რომლებსაც ცენტრალური ბანკები ახორციელებენ და ისინი მიმართულია ეკონომიკისათვის იაფი ფულის მიწოდებაზე. უაღრესად შთამბეჭდავია ფინანსური რესურსების მოცულობა, რომელიც პანდემიისა და მის მიერ გამოწვეული ეკონომიკური კრიზისის დასაძლევად იქნა გამოყოფილი სხვადასხვა ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტებიდან. კერძოდ, 2020 წლის მაისის მონაცემებით, მთავრობების მიერ ჯამურად გამოყოფილია 9 ტრლნ აშშ დოლარი, ანუ გლობალური მთლიანი სამამულო პროდუქტის 10%-ზე მეტი. მათ შორის პირდაპირი საბიუჯეტო დახმარებების სახით 4.4 ტრლნ აშშ დოლარი; სესხების, გრანტების და კაპიტალური ინექციების მიზნებისათვის 4.4. ტრლნ აშშ დოლარი (Kovzanadze, 2020:42-43). აშშ-ში ტრამპის ადმინისტრაციამ კორონავირუსის წინააღმდეგ საბრძოლველად გამოჰყო 2.3 ტრლნ აშშ დოლარი, ანუ ამ ქვეყნის მთლიანი სამამულო პროდუქტის თითქმის 11%. აშშ-ს მთავრობის მიერ ასევე იქნა მიღებული გადაწყვეტილება ამერიკელი რეზიდენტების საშემოსავლო გადასახადების 3 თვით გადავადების შესახებ და ა.შ. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამო იყო თანხები ოჯახების დასახმარებლად (ოჯახის თითოეულ წევრზე 600 დოლარი). ანალოგიური ზომები იქნა მიღე ბული სხვა ქვეყნებშიაც. კერძოდ, ავსტრალიაში კორონა ვირუსის პანდემიით გამოწვეული კრიზისის დასაძლე ვად გათვალისწინებული საგადასახადო-საბიუჯეტო ღონის ძიებების პაკეტის ღირებულებამ ამ ქვეყნის მთლიანი სამა მულო პროდუქტის 9.7% შეადგინა, კანადაში – 6.0%, იაპონიაში – 4.9% და ა.შ.

საქართველოს მთავრობამაც, მის განკარგულებაში არსებული შეზღუდული რესურსების მიუხედავად, მოახერხა აქტიური ანტიკრიზისული ღონისძიებების გატარება, რომლებსაც მკვეთრად გამოხატული სოციალური ორიენტაცია ჰქონდა. ანტიკრიზისულ ღონისძიებათა პაკეტში პრიორიტეტი მიენიჭა კრიზისისაგან ყველაზე დაზარალებული ადამიანების დახმარებას, რომელიც განხორციელდა როგორც პირდაპირი სუბსიდირებით, ისე მონეტარული ფორმით. აღსანიშნავია, რომ ბიზნესთან მიმართებაშიაც წინა პლანზე წამოიწია დასაქმებულთა ინტერესების დაცვას (მექვაბიშვილი,. 2018: 12-13).

მიმდინარე წელს საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი კრიზისულ მენეჯმენტზე დახარჯავს დაახლოებით 3.9 მლრდ ლარს. მათ შორის:

- სხვადასხვა კატეგორიის მოქალაქეთა სოციალურ დახმარებაზე 1.35 მლრდ ლარს;
- ჯანდაცვის სისტემის გაძლიერებასა და პანდემიასთან ბრძოლაზე – 350 მლნ ლარს;
- ეკონომიკის წახალისებასა და მეწარმეთა მხარდაჭერაზე – 2 მლრდ 110 მლნ ლარს;
- კაპიტალური ხარჯები დამატებით გაიზრდება 300 მლნ ლარით და ა.შ.

აუცილებელია ერთმანეთისაგან გავმიჯნოთ სახელმწიფოს ანტიკრიზისული ღონისძიებები და ეკონომიკის პოსტკრიზისული განვითარების მართვა, რომელსაც სამეცნიერო ლიტერატურაში „ბრიჯ-მენეჯმენტს" უწოდებენ. წინამდებარე სტატიაში ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ პრობლემის პირველ ასპექტზე, მეორე მხარე კი დამოუკიდებელი კვლევის საგანი შეიძლება გახდეს.

დასკვნა

ინდუსტრიულად განვითარებულ და პოსტინდუსტრიულ ქვეყნებში ჩამოყალიბებული ეკონომიკური სისტემა წარმოადგენს შერეული ტიპის ეკონომიკას, სადაც სახელმწიფო

მნიშვნელოვან როლს თამაშობს, რომელიც განსაკუთრებით აქტიურად ვლინდება კრიზისულ სიტუაციებში. აღნიშნული გარემოება კიდევ ერთხელ ნათლად დადასტურდა გლობალური ფინანსური და კორონომიკური კრიზისების გამოცდილებით. თითქმის 100-წლიანი პერიოდის შემდეგ სახეზეა კეინზიანური დოქტრინის აღორძინება. თავის დროზე სწორედ კეინზის მოძღვრება გახდა კაპიტალისტური სისტემის ღრმა კრიზისიდან გამოყვანისა და თითქმის 4 ათეული წლის მანძილზე ეკონომიკის წარმატებული განვითარების თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძველი. პრაქტიკა ადასტურებს, რომ სახელმწიფო კრიზისულ სიტუაციებში არა მხოლოდ „ბოლო ინსტანციის მაშველია", არამედ მას ასევე წარმატებით შეუძლია ე.წ. „ბრიჯ-მენეჯმენტის", ანუ პოსტკრიზისულ ეტაპზე ახალ ტექნოლოგიურ – ორგანიზაციულ საფუძველზე ეკონომიკის აღდგენის ფუნქციის შესრულება.

საბაზრო ეკონომიკაში კერძო საკუთრებისა და კაპიტალის დიალექტიკა შემდეგია: ორდინარულ სიტუაციებში კერძო საკუთრება ნორმალურ ფუნქციონირებას ახერხებს და კატეგორიულად ეწინააღმდეგება სახელმწიფოს მხრიდან მასზე ზემოქმედების ნებისმიერ მცდელობას. ექსტრემალურ სიტუაციებში კი სრულიად საპირისპირო სურათს ვხედავთ: კაპიტალი, ბაზარი, კონკურენცია და ა.შ სრულ უსუსურობას ავლენენ და გაჭირვებაში ჩავარდნილები დახმარების ხელს სახელმწიფოსკენ იშვერენ.

სახელმწიფო, რომელიც ლიბერალური და ლიბერტარიანული დოქტრინების პროკრუსტეს სარეცელზეა მიბმული, რატომ არის ვალდებული დახმარების ხელი გაუწოდოს კრიზისში მყოფ კერძო კაპიტალს? ეს უკანასკნელი ყოველთვის ორინეტირებულია მეტი მოგების მიღებაზე და ხშირად უგულებელყოფს ამასთან დაკავშირებულ რისკებს. საბოლოო ანგარიშით, ასეთი ქცევა დიდ პრობლემებს წარმოქმნის და ხშირ შემთხვევაში გაკოტრების პირადაც კი მიჰყავს კომპანიები, რისი დაშვებაც ზოგჯერ სახელმწიფოს არ შეუძლია, ვინაიდან აქ მოქმედებს შემდეგი პრინციპი: „to big to fail" (მეტისმეტად დიდი საიმისოდ, რომ გაკოტრდეს). სიტყვა „დიდის" ქვეშ აქ იგულისმება არა მოლოდ კომპანიების მასშტაბი, არამედ მათი ეკონომიკური და სოციალური მნიშვნელობა ქვეყნისათვის.

თუკი სახელმწიფოს მხრიდან დახმარება აუცილებელი და გარდაუვალია, ვისზე უნდა გავრცელდეს იგი? რა თქმა უნდა, უპირატესად იმ კომპანიებზე, რომლებიც დროებით აღმოჩნდა რთულ ვითარებაში და სათანადო დახმარების გაწევის შემდეგ შეუძლიათ რენტაბელური გახდეს.

მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნაც, რომ სახელმწიფოს დახმარება კომპანიებისათვის დროით უნდა იყოს შემოფარგლული. წინააღმდეგ შემთხვევაში მივიღებთ „ზომბირების" ფენომენს, რომლის უარყოფითი შედეგები საფუძვლიანადაა შესწავლილი პროფ. ვ. პაპავას მიერ (Papava, 2010).

გასათვალისწინებელია აგრეთვე ე.წ. „არაკეთილსინდისიერი ქცევის" ("moral hazard") ფაქტორიც, რაც გულისხმობს შემდეგს: თუკი სახელმწიფო საკუთარ თავზე სისტემატურად აიღებს კერძო კომპანიების მიერ გაწეულ გაუმართლებელ რისკებს, ისინი მომავალშიაც არ მოერიდებიან მსგავს ქმედებებს.

სახელმწიფოს იმედად მუდმივად ყოფნა კომპანიებში აფერხებს სერიოზული მოდერნიზაციის სურვილს და ეწინააღმდეგება ტგექნოლოგიურ პროგრესს. ამიტომ სახელმწიფოს მიერ კომპანიების დახმარება ყოველთვის უნდა იყოს ორიენტირებული ტექნოლოგიურ გადაიარაღებაზე, ინოვაციების დანერგვაზე და მათ საფუძველზე წარმოების მოდერნიზაციაზე.

პრინციპულად მნიშვნელოვანია სახელმწიფოდან მიღებული ფინანსური დახმარებების ხარჯვის გამჭვირვალეობა. ნიშანდობლივია, რომ გლობალური ფინანსური კრიზისის შემდეგ მსოფლიოში ფართოდ გაიშალა საზოგადოებრივი მოძრაობა სახელწოდებით "bail-out". რომელიც შემდეგ მოთხოვნას აყენებდა: თუკი სახელმწიფო კერძო კომპანიებს ეხმარება იმ ფულით, რომელიც ჩვენი, ანუ გადასახადების გადამხდელებისაგან აკრეფილი ფულია, ჩვენ უფლება გვაქვს დეტალური ინფორმაცია მივიღოთ ამ ფულის ხარჯვის შესახებ.

კორონავირუსით გამოწვეულმა პრობლემებმა, რომელთა წინაშე მეტნაკლები სიმწვავით ჩვენი ქვეყანაც აღმოჩნდა, აჩვენა:

- სახელმწიფომ უნდა განახორციელოს ადგილობრივი რესურსების უპირატესი გამოყენების საფუძველზე ეკონომიკის რეალური სექტორის დაჩქარებული განვითარებისაკენ, მძიმე სასურსათო ბაზრის დივერსიფიკაციისაკენ, აგროსასურსათო პროდუქციის უარყოფითი საგარეო სავაჭრო ბალანსის შემცირებისაკენ ორიენტირებული ეკონომიკური პოლიტიკა. ჩვენ აქ ვსაუბრობთ არა იმპორტის ხელოვნურ შეზღუდვაზე, არამედ იმ პროდუქტების ადგილობრივი წარმოების ხვედრითი წილის გაზრდაზე, რომლის შესაძლებლობა ჩვენ ქვეყანაში არსებობს და, სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ გამოუყენებელია;
- სახელმწიფომ უნდა შექმნას მედიკამენტების, სურსათის, სამედიცინო დანიშნულების და პირადი მოხმარების სტრატეგიული რეზერვები. კრიზისულ სიტუაციებში მათი ოპერატიული და ეფექტიანი გამოყენება სასიცოცხლო მნიშვნელობის ამოცანა შეიძლება გახდეს.
- პანდემიის დასრულების შემდეგ ტურიზმი აღიდგენს საქართველოს ეკონომიკური განვითარებისათვის პრიორიტეტულ მნიშვნელობას, თუმცა, აუცილებელი იქნება ტურიზმის ინტენსიურ მოდელზე გადაყვანა და მისი ორგანული ჩართვა ღირებულების ადგილზე შექმნის ჯაჭვში, ასევე ადგილობრივი ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობა.

დაბოლოს, იმ პოზიტიურ ტენდენციებთან ერთად, რომლებიც კორონომიკური კრიზისის პერიოდში სახელმწიფოს როლის გაძლიერების მიმართულებით გამოვლინდა, აუცილებლად უნდა დავინახოთ გარკვეული საფრთხეებიც, რაც სახელმწიფოს სტატუსისა და ფუნქციების გაძლიერებას

შეიძლება მოჰყვეს (Archvadze, 2020:96). აქ, უპირველეს ყოვლისა, იგულისხმება როგორც მოძლიერებული სახელმწიფოს მიერ პიროვნების თავისუფლების საკმარისზე მაღალი ხარისხით შეზღუდვა, ასევე სახელმწიფო ბიუროკრატიის მიერ ობიექტურად აუცილებელი შეზღუდვების საკუთარი კორპორატიული და ანგარებითი მიზნებით გამოყენება. სამწუხაროდ, ჯერჯერობით არ არსებობს მექანიზმები, რომლებიც ამ საფრთხეებს თავიდან აგვაცილებს, თუმცა აშკარაა, რომ აპრიორი უნდა გამოირიცხოს ზოგადცივილიზაციური განვითარების პროცესში „ბაზრის ჩავარდნის“ შეცვლა „სახელმწიფოს ჩავარდნით“ და „ყოვლისშემძლე სახელმწიფოს“ იდეის ნებისმიერი ფორმით რეინკარნაცია.

ლიტერატურა/REFERENCES

Archvadze, I., (2020). Transformation of state function in the postpandemic period. *Economy and Business*, N2; (In Georgian)

Kovzanadze, I., (2020). Economic Challenges and Prospects in the Background of COVID-19 Infection. Economycs and Business, N2; (In Georgian)

Mekvabishvili, I., (2018). *Financial Crises of the Globalization Era and the Georgian Economy.* Tbilisi, Intellect; (In Georgian)

Mekvabishvili, E., (2020). The global coronopmic crisis and its impact on the Georgian economy. *Economycs and Business*, N2; (In Georgian)

Papava, V., (2010). *Zombie-ing of the Necroeconomy (The Impact of the Global Financial and Economic Crisis on the Countries of the Black Sea Region).* Tbilisi (In Georgian).

Monitoring the World Crisis (2010). (In Russian)

https://for.ge/view/182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winase.html (https://bit.ly/3676pyd/

https://bit.ly/2TcSmoqu

https://bit.ly/2ABme7A

www.bank-of-england.co.uk/publications/news/2009/019.html

JEL Classification: D44, Q18 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.004

METHODOLOGICAL FEATURES OF DETERMINING THE LEVEL OF COMPETITIVENESS IN THE AGRI-FOOD SECTOR OF GEORGIA

ETER KHARAISHVILI
Doctor of Economic Sciences, professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Academician of the Academy of Economic
Sciences of Georgia, Georgia
eter.kharaishvili@tsu.ge

Abstract. The paper evaluates the importance of scientifically calculated indicators of competition and level of competitiveness for the effective functioning of food markets, especially for Georgia. The role of these indicators for producers and consumers is also substantiated.

The methodological issues of measuring the level of competition in food markets are evaluated in the paper. The opinions of various researchers on this issue are analyzed. It is concluded that in Georgia, where the share of small enterprises is large and the import rate is high, in order to estimate the market share of small firms along with the concentration index, it is advisable to calculate the Herfindahl-Hirschman indices, as well as the entropy index and to determine the dispersion of market shares.

To provide a comprehensive assessment of the level of competition and to provide complete information to stakeholders, it is advisable to use other features as well. It is argued that determining the level of competition requires, in addition to the indices, the analysis of various competitive factors. The article evaluates five key competitive factors based on wine market analysis: local market position; Local market growth potential; Economies of scale (cost / benefit analysis); Adapting to industry change; Potential for attracting foreign investors. The obtained results are compared with the data of the research conducted by foreign scientists according to the groups of traditional and new wine producers. Comparative analysis reveals methodological problems in determining the level of competition for the agro-food sector of Georgia.

In order to successfully enter the food markets, it is advisable to calculate the level of competitiveness of the product. The level of product competitiveness in the current period is assessed by the "ex-post" method using the following indices: Revealed Competitiveness Advantage (RCA); Relative Advantages of Exports (RXA); By Relative Import Penetration (RMP); By Relative Trade Advantage (RTA). It is concluded that for Georgia, as a small country, to determine the level of competitiveness of agri-food products from two indices (RCA and RXA indices) it is recommended to use only the RCA index.

The article identifies modern methodological approaches to determining the level of competition and competitiveness, draws conclusions based on their evaluation and offers recommendations for overcoming different problems.

KEYWORDS: COMPETITION, AGRI-FOOD SECTOR, COMPETITIVENESS, COMPETITIVE FACTORS, COMPETITIVENESS INDICES.

For citation: Kharaishvili, E., (2020). Methodological Features of Determining the Level of Competition and Competitiveness in the Agri-food Sector of Georgia. *Globalization and Business, 10*. 42-48. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.004

JEL Classification: D44, Q18 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.004

კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის დონის განსაზღვრის მეთოდოლოგიური თავისებურებები საქართველოს აგროსასურსათო სექტორში

ეთერ ხარაიშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს
ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
eter.kharaishvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: კონკურენცია, აგროსასურსათო სექტორი, კონკურენტუნარიანობის დონე, კონკურენტული ფაქტორები, კონკურენტუნარიანობის ინდექსები.

ციტირებისთვის: ხარაიშვილი ე. (2020). კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის დონის განსაზღვრის მეთოდოლოგიური თავისებურებები საქართველოს აგროსასურსათო სექტორში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 42-48. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.004

COVID-19-ის გავრცელებამ ზემოქმედება მოახდინა ეკონომიკის სხვადასხვა სფეროზე, მათ შორის აგროსასურსათო სექტორზე. კორონავირუსის გამო ახალი გამოწვევები წარმოიშვა როგორც შიგა, ასევე, გლობალურ სასურსათო ბაზრებზე. Deutsche Welle-ს კვლევით კორონავირუსის დასაძლევად მსოფლიო მასშტაბით საჭირო იქნება 4.1 ტრილიონზე მეტი აშშ დოლარი, რომლის მობილიზება თავის მხრივ, მსოფლიოში ეკონომიკურ კრიზისს მნიშვნელოვნად გააღრმავებს (The EU Economy, (2020). ცხადია, კრიზისი შეეხება ზოგადად წარმოებას და კერძოდ სურსათის წარმოებასაც. გაეროს შეფასებით მსოფლიოს „ბიბლიური მასშტაბის“ შიმშილი ელის (UN: Because of Coronavirus, 2020). თუ დღეს მსოფლიოში ახლა 135 მილიონი ადამიანი შიმშილობს, ეს რაოდენობა შესაძლოა, 250 მილიონამდე გაიზარდოს (Donju, 2020). იმისათვის, რომ პანდემია არ გახდეს სურსათის კატასტროფული კრიზისის მიზეზი, აუცილებელია შესაბამისი გადაწყვეტილებების მიღება აგროსასურსათო პროდუქტების წარმოებისა და მიწოდების მთლიან ჯაჭვში ახლად ფორმირებული მოთხოვნების შესაბამისად.

ბოლო პერიოდში განსაკუთრებული მოთხოვნა გაჩნდა ციფრულ არხებით აგროსასურსათო პროდუქტების გაყიდვებზე, ასევე, აქტუალური გახდა ქსელურ სავაჭრო ცენტრებთან ელექტრონული კავშირების განვითარება, ახალ რეალობაში სასურსათო ბაზრებზე ინფორმაციული გადაწყვეტილებების უმეტესობა ისედაც გაურკვევლობის პირობებში მიიღებოდა, დღეს გაურკვევლობის ალბათობა კიდევ უფრო გაიზარდა, სასურსათო ბაზრებზე იცვლება კონკურენციის დონე, მწარმოებელთა ძალაუფლებაში უკვე გამოიკვეთა ცვლილებები და სხვ. ასეთ პირობებში განსაკუთრებით გადამწყვეტი ხდება სასურსათო ბაზრებზე საჭირო ინფორმაციებზე წვდომა, რომელთაგანაც განსაკუთრებით ღირებულია კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის შესახებ მახასიათებლები. ასეთი ინდიკატორების შესახებ ინფორმაციების მიღება მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს სასურსათო ბაზრებზე მწარმოებელთა წარმატებით შესვლასა და პროდუქტის ადგილის დამკვიდრებაში. კიდევ უფრო აქტუალური გახდა, დასაბუთებული, მეთოდოლოგიური გათვლებით სასურსათო ბაზრებზე კონკურენციის დონის, კონკურენტული ძალებისა და პროდუქტის კონკურენტუნარიანობის შესახებ ინფორმაციებზე წვდომა. შესაბამისად, კვლევის მიზანია აგროსასურსათო სექტორში კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის დონის განსაზღვრის თანამედროვე მეთოდოლოგიური მიდგომების გამოყენების თვალსაზრისით არსებული პრობლემების გამოვლენა და მათი დაძლევის ღონისძიებებზე რეკომენდაციების შემუშავება.

კვლევის მეთოდები. ნაშრომში გამოყენებულია კვლევის ზოგადი და კერძო მეთოდები: ანალიზის, სინთეზის, ინდუქციის, შედარების და სხვ. კონკურენციის დონე დათვლილია კონცენტრაციის, ჰერფინდალ-ჰირშმანის ინდექსებით, ასევე, გამოყენებულია ენტროპიისა და საბაზრო წილების დისპერსიის ინდექსები. მიმდინარე პერიოდში კონკურენტუნარიანობა დადგენილია „ex-post“ მეთოდით, კერძოდ, გათვლილია

გამოვლენილი შედარებითი უპირატესობის, ექსპორტის შედარებითი უპირატესობის, იმპორტის შედარებითი შემოღწევადობის, ვაჭრობის შედარებითი უპირატესობის ინდექსები და სხვ.

საქართველოში სასურსათო ბაზრებზე კონკურენციის დონე სასურსათო ბაზრის სახეობების მიხედვით, მით უმეტეს, დასაბუთებული მეთოდოლოგიით, შეფასებული არ არის. ასევე, არ ხდება აგროსასურსათო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის დონის დადგენა, მით უმეტეს კომპლექსური შეფასების საფუძველზე.

კონკურენციის დონის შეფასება და მის შესახებ ინფორმაციებზე წვდომა მნიშვნელოვანია მიმწოდებლებისათვის ბაზარზე შესვლისათვის, თუმცა, არანაკლებ საჭიროა პროდუქტის კონკურენტუნარიანობის დონის დადგენა. კონკურენტუნარიანობის დონის გაზომვა მთელ რიგ გამოწვევებთან არის დაკავშირებული და მას მეცნიერები სხვადასხვა თვალთახედვით იკვლევენ.

კონკურენციის დონის გასაზომად მიზანშეწონილია ძირითადად ორი ინდექსის გამოყენება: 1. ბაზრის კონცენტრაციის ინდექსი; 2. ჰერფინდალ-ჰირშმანის ინდექსი. კონცენტრაციის ინდექსით უპირატესად შესაძლებელია მსხვილი, ასევე, საშუალო ზომის კომპანიების საბაზრო წილის განსაზღვრა. ზოგადად ინდექსების გამოყენებაში მთავარი გამოწვევა არის ის, თუ რამდენად სრულყოფილად არის მასში ასახული საბაზრო სტრუქტურისა და სექტორის თავისებურებები, ასევე, გასათვალისწინებელია ბაზარზე იმპორტის წილი. კონცენტრაციის ინდექსი დასახელებულ თავისებურებებსა და მაჩვენებლებს არ ითვალისწინებს, ამიტომ კონცენტრაციის ინდექსთან ერთად საჭირო ხდება მეორე ძირითადი – ჰერფინდალ-ჰირშმანის ინდექსის გამოყენებაც, ზოგჯერ კი სხვა დამატებითი ინდექსებიც ჩართვაც არის აუცილებელი. საქართველოში მაღალია მცირემასშტაბიანი კომპანიების წილი, მაღალია სასურსათო ბაზრებზე იმპორტის წილიც. შესაბამისად, ინდექსების გამოყენებაც სასურსათო ბაზრის სახეობების მიხედვით განსხვავებულ მეთოდოლოგიურ მიდგომებს მოითხოვს. რომელსაც მიგვიანებით კონკრეტული გათვლების წარმოდგენისას განვიხილავთ. მთავარი გამოწვევაა ამ ინდექსების ოპტიმალური შერჩევა.

რაც შეეხება კონკურენტუნარიანობის გზომვის პრობლემებს – ბიბლიოგრაფიული კვლევით დადგინდა, რომ მეცნიერებს შეფასებული აქვთ ევროკავშირის 27 ქვეყნის სოფლის მეურნეობის კონკურენტუნარიანობა (Measuring Competitiveness, 2008:25). ამასთან, კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებლები რთულ ფენომენად არის მიჩნეული და მის დასადგენად ცვლადების ფართო სპექტრი გამოიყენება. კონკურენტუნარიანობის შესაფასებლად შერჩეული შეფასების კრიტერიუმების საფუძველზე (წარმოების ფაქტორებს შორის ურთიერთობა, პროდუქტიულობა და სოფლის მეურნეობის მნიშვნელობა საერთაშორისო ვაჭრობაში) და TOPSIS მეთოდის გამოყენებით შექმნილია სინთეზური საზომი, კერძოდ, ქვეყნები დაყოფილია ოთხ ჯგუფად სოფლის მეურნეობის კონკურენტუნარიანობის დონის თვალსაზრისით. სოფლის მეურნეობის კონკურენტუნარიანობის მაღალ დონესა (ნიდერლანდები) და ყველაზე ნაკლებად კონკურენტუნარიან ქვეყანას (სლოვენია) შორის განსხვავება 3.5-ს შეადგენს. თუმცა, აღიარებენ, რომ საჭიროა მეთოდოლოგიური საკითხების სრულყოფა ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის მიხედვით.

კონკურენტუნარიანობის დონის დადგენა აგროსასურსათო სექტორში გართულებულია სხვადასხვა სტრატა-ჯგუფების არსებობით: ამ სექტორში მინიმუმ სამი სტრატა ჯგუფი განიხილება:

ა/ მწარმოებლები, რომლებიც მხოლოდ ნედლი პროდუქტების წარმოებით არიან დაკავებულნი;

ბ/ ნედლი და დამუშავებელი პროდუქტების მწარმოებლები;

გ/ მხოლოდ დამუშავებული პროდუქტების მწარმოებლები.

განსხვავებულია მეცნიერთა მოსაზრება კონკურენტუნარიანობის გაზომვის ინდიკატორების შესახებ (Agricultural Competitiveness, 2008). კონკურენტუნარიანობის განსაზღვრის აუცილებლობა ბაზარზე წარმატებით შესვლისათვის შეფასებულია სოფლის მეურნეობის მხარდაჭერის ძირითადი ტენდენციების ფონზე (Papageorgiou, Petropoulos, 2010). ეკონომიკური მიდგომები კონკურენტუნარიანობის შესაფასებლად მნიშვნელოვნად განსხვავებულია ფირმების, სექტორების და მთლიანი ეკონომიკის მიხედვით (Collins, 2004).

სოფლის მეურნეობაში კონკურენტუნარიანობის გაზომვა ხშირად ხდება საშუალო ზომის მეურნეობების მონაცემებზე დაყრდნობით (Maslova, Zaruk, Fuchs, Avdeev, 2018). ამასთან, ავტორები კონკურენტუნარიანობის ინდიკატორების გაანგარიშებას მიკრო მონაცემების საფუძველზე ახდენენ. ამ მეთოდის გამოყენებით შედარებით რეალურია პროდუქტის კონკურენტუნარიანობის დონის დადგენა. თუმცა, ასევე, მიკრო დონის ანალიზის დროს კონკურენტუნარიანობის გაზომვისა და მაჩვენებელთა შედარების დროს მკვლევარები განვითარების ეფექტიანობის შეფასებას ხშირ შემთხვევაში ფირმის დონეზეც ახდენენ (Litvin, Coser, 2014). გლობალურ დონეზე სოფლის მეურნეობაში პოლიტიკის მიზნებისა და დოკუმენტების შემუშავებისას განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ კონკურენტუნარიანობის შეფასებას.

აშშ-სა და ევროპაში მკვლევარები ხაზს უსვამენ სოფლის მეურნეობისა და სურსათის მარკეტინგის სისტემის სხვადასხვა ეტაპზე კონკურენტუნარიანობის გაზომვის მნიშვნელობას, კონკურენტუნრიანობა და მისი გაზომვის აუცილებლობა ასახულია სოფლის მეურნეობის პოლიტიკის მხარდაჭერის მრავალ დებულებასა და ინსტრუქციაში (Research for Acri Committee, 2018).

სხვადასხვა დონეზე კონკურენტუნარიანობის ანალიზი,

ქვეყნებს შორის ვაჭრობის მაჩვენებლების საფუძველზე ხდება. მაგალითად, საბერძნეთსა და ბულგარეთს შორის ვაჭრობის ტენდენციის შეფასებით გაკეთებულია გარკვეული დასკვნები სოფლის მეურნეობის სექტორის კონკურენტუნარიანობაზე (Nivievski,Cramon,2009; Nowak, Kaminska, 2016).

პროდუქტის კონკურენტუნარიანობის მოდელებს რაოდენობრივი ანალიზის გამოყენებით იკვლევენ ევროკავშირის ქვეყნებში, ანალიზი დაფუძნებულია საერთაშორისო ვაჭრობის ოფიციალური სტატისტიკის მონაცემებზე. ანგარიშობენ როგორც პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის დონეს, ასევე, ადგენენ სხვადასხვა ფაქტორის გავლენას კონკურენტუნარიანობაზე (Analysis of the Size, 2015). კვლევის შედეგებს წარმატებით იყენებენ სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკის შემუშავებისა და კორექტირების მიზნით.

კონკურენტუნარიანი პროდუქტის წარმოებისათვის მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს მხრიდან ბიზნესისთვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნა (Erkomaishvili, 2016:13) კონკურენტუნარიანობა სხვა არაფერია, თუ არა სახელმწიფოს მხრიდან ბიზნესისათვის ისეთი გარემოს შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს ქვეყანაში ფუნქციონირებადი ფირმების მიერ კონკურენტუნარიანი საქონლის წარმოებას. ამასთან, კონკურენტული უპირატესობის მიღწევისათვის აუცილებელია მიზნობრივი ბაზრების კვლევა (Khaduri, 2010:4).

ცალკეულ შემთხვევაში კონკურენტუნარიანობა განიხილება როგორც მაკროეკონომიკური მოვლენა, რომელზეც გავლენას ახდენს სხვადასხვა ფაქტორი (Gagnidze, 2012:13).

განსხვავებულია მოსაზრებები მცირე და დიდი ქვეყნების მიხედვით კონკურენტუნარიანობის ინდექსების სახეობების გამოყენების შესახებ (საექსპორტო ბაზრის წილის მაჩვენებელი (EMS), გამოვლენილი შედარებითი უპირატესობის ინდექსი (RCA), ექსპორტის შედარებითი უპირატესობის ინდექსი (RXA), იმპორტის შედარებითი შემოღწევადობის ინდექსი (RMA), ვაჭრობის შედარებითი უპირატესობის ინდექსი (RTA), წმინდა ექსპორტის ინდექსი (NEI)). RCA და RXA ინდექსები ერთი და იგივეა, იმ განსხვავებით, რომ ექსპორტის მაჩვენებლების შეჯამების დროს თვითონ გამოსაკვლევი ქვეყნის ექსპორტი არ არის მხედველობაში მიღებული. ექსპორტის შედარებითი უპირატესობის ინდექსს ის ქვეყნები იყენებენ, რომელთა ექსპორტის წილი საერთაშორისო ბაზრებზე მაღალია. მაშასადამე, რეკომენდებულია, საქართველოში RCA ინდექსი გამოვიყენოთ.

მეცნიერები განსხვავებულ მიდგომებს გვთავაზობენ აგროსასურსათო სექტორში ჰეტეროგენული და ჰომოგენური ნიშნების მიხედვით წარმოების სისტემების კონკურენტუნარიანობის გაზომვისა და შედარების დროს (Maslova, Zaruk, Fuchs, Avdeev, 2019). ასევე, მეცნიერები დავობენ იმის შესახებ, რომ კონკურენტუნარიანობის განსაზღვრის პროცესში საჭიროა გავითვალისწინოთ საწარმოთა მასშტაბები. შემოთავაზებებს შორის ჭარბობს მოსაზრება, რომ აგროსასურსათო სექტორში კონკურენტუნარიანობა განვსაზღვროთ საშუალო ტიპის მეურნეობების მონაცემებზე დაყრდნობით. ამასთან, ავტორები გვთავაზობენ ინდიკატორის გაანგარიშებისას დავეყრდნოთ ძირითადად მიკრო მონაცემების ანალიზს (Litvin, Coser, 2014).

საინტერესოა კვლევები, რომლებშიც კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის შეფასება და ანალიზი განკუთვნილია სოფლის მეურნეობის პოლიტიკის ინსტრუმენტების შესამუშავებლად. ამ მიმართულებით მეცნიერები მრავალფაქტორიან და სიღრმისეულ კვლევებს მიმართავენ. ასეთი ძვირადღირებული კვლევები ჩატარებულია ავსტრალიაში, კანადაში, იაპონიაში, შვეიცარიასა და აშშ-ში (Papageorgiou, Petropoulos, 2010). კვლევებით, ასევე, ყურადღება გამახვილებულია ქვეყნებს შორის ვაჭრობის გაანალიზებით დადგენილ კონკურენტუნარიანობის დონეზე (Ninievsky, Cramon, 2009).

კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის გაზომვის მეთოდოლოგიის ერთიანი რეცეპტები არ არსებობს. საჭიროა ზოგად მეთოდოლოგიაზე დაყრდნობით მისი სრულყოფა ქვეყნისა და ფირმის მასშტაბების, სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და სხვა ფაქტორების გათვალისწინებით.

რა გამოწვევების წინაშეა საქართველოს აგროსასურსათო სექტორი კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის დონის მეთოდოლოგიური კვლევის თვალსაზრისით? საჭიროა თუ არა ცვლილებები COVID-19-ით გამოწვეული ფაქტორების გამო? დღეს რა ძირითადი ტენდენციებია გამოკვეთილი ამ თვალსაზრისით?

COVID-19-მა ფერმერებსა და აგრობიზნესში დასაქმებულებს აგროსასურსათო პროდუქტების წარმოებისა და განსაკუთრებით გაყიდვების მიმართულებით სიახლეებისაკენ უბიძგა. ფერმერთა ასოციაციის მიერ ჩატარებული კვლევის თანახმად, ფერმერთა 17%-ის აზრით, ისინი თავისი პროდუქტის რეალიზაციას ახდენენ როგორც არსებული, ისე ახალი არხების საშუალებით, ისეთი, როგორებიცაა სოფლიდან.ჯი, ფეისბუქი, ახლომდებარე მაღაზიები, გლოვო და სხვ. (Impact of Covid, 2020). მათ შორის არიან ისეთი ფერმერებიც, რომლებსაც პროდუქტი ექსპორტზე ვეღარ გააქვთ და ასეთი გამოკითხულთა 17%-ია. კვლევაში ჩართული სოფლის მეურნეობის წარმომადგენლების 55% დასახელებულ გამოწვევებთან ერთად სხვა გამოწვევებსაც ასახელებენ, კერძოდ, მათთვის რთულია ბიზნესსაქმიანობის დაგეგმვა და ბაზარზე გასვლის სტრატეგიების შემუშავება იმის გამო, რომ არ აქვთ ინფორმაცია კონკურენტული ძალების შესახებ, გაყიდვების ციფრული არხებისა და პროდუქტის კონკურენტუნარიანობის შესახებ და სხვ.

დღეს ფერმერებს შეზღუდული შესაძლებლობები აქვთ, პირდაპირ მიაწოდონ მომხმარებლებს პროდუქცია. მით უმეტეს გართულებულია საერთაშორისო ბაზრებზე გასვლა. მათ უპირველესად ჭირდებათ ინფორმაცია კონკურენციის დონისა და სასურსათო ბაზრებზე პროდუქტის კონკურენტუნარიანობის ინდიკატორების შესახებ. საქართ-

ველოში 642 ათასი მეურნეობაა, რომლის 98%-ს მცირე საოჯახო მეურნეობა აქვს (Impact of Covid, 2020). თუ გავითვალისწინებთ, რომ წვრილმასშტაბურობა რა გავლენას ახდენს კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის ინდიკატორებზე თუნდაც გათვლების ჩატარების დონეზე, ნათელია პრობლემის სირთულე ამ მიმართულებით.

კონცენტრაციისა და ჰერფინდალ-ჰირშმანის ინდექსების გათვლამ მეღვინეობაში გვიჩვენა, რომ პირველი მათგანი შეადგენს 0,42-ს (მსხვილი კომპანიების მიხედვით), ხოლო მეორე მაჩვენებლის მიხედვით ღვინის ბაზარი ზომიერად კონცენტრირებულია. შედარებისათვის აღვნიშნავთ, რომ საშუალო ზომის კომპანიების მაგალითზე აღნიშნული ინდექსი ღვინის ბაზარზე საშუალოდ 0,4-ს შეადგენს (Methods of Market Analysis).

სასურსათო ბაზრებზე აგროსასურსათო პროდუქტების წარმატებით შეღწევისათვის მეცნიერები აანალიზებენ პორტერის კონკურენციის ხუთ ფაქტორსაც: მიმწოდებლების ძალაუფლება, მომხმარებლების ძალაუფლება, ბაზარზე შესვლის ბარიერები, პროდუქტის შემცვლელები, კონკურენციის დონე. აღნიშნული ფაქტორები ჩვენს მიერ შესწავლილია ღვინისა და ნედლი ხილის ბაზრებისთვის. ცხადია, კონკურენციის დონის გაზომვა ინდექსებთან ერთად სხვა ფაქტორული ანალიზის ჩატარებასაც მოითხოვს. მეცნიერები ამ მხრივ, ძირითადად ხუთ კონკურენტულ ფაქტორს განიხილავენ: ა/ ადგილობრივი ბაზრის პოზიცია; ბ/ ადგილობრივი ბაზრის ზრდის პოტენციალი; გ/ მასშტაბის ეკონომია (დანახარჯი/სარგებლის ანალიზი); დ/ ინდუსტრიის ცვლილებისადმი ადაპტაცია; ე/ უცხოური ინვესტორების მოზიდვის პოტენციალი (Analysis of the Size, 2015).

პირველი, მეორე და მეოთხე ფაქტორის მიხედვით საქართველოს სუსტი პოზიციები გააჩნია. აღსანიშნავია, რომ ქვეყნები, რომლებიც ხასიათდებიან მოსახლეობის ერთ სულზე ღვინის მოხმარების შემცირებით, ამ კატეგორიაში ,,სუსტის" პოზიციას ინაწილებენ. საქართველოში 3.8 მლნ კაცი ცხოვრობს (geostat.ge), ხოლო ერთ სულ მოსახლეზე ღვინის მოხმარება წელიწადში 16,5 ლიტრს შეადგენს (Sterly, Jongeneel, Pabst, Silvis, Connor, Freshwater, Shobayashi, Kinoshita, Van Kooten, Zorn, 2018). მაშასადამე, მოსახლეობის რიცხოვნობისა და ერთ სულ მოსახლეზე ღვინის მოხმარების მიხედვით ქვეყანა ადგილობრივი ბაზრის ზრდის პოტენციალის ფაქტორის მიხედვით „სუსტის" კატეგორიაში უნდა განვიხილოთ. მესამე და მეხუთე ფაქტორის მიხედვით ქვეყანა საშუალო პოზიციას იკავებს.

ზოგადად, კონკურენტუნარიანობა კომპლექსური მაჩვენებელია და მის გასაანალიზებლად მიზანშეწონილია სხვადასხვა ინდექსის კომპლექსურად გამოყენება (Kharaishvili, 2017:27). შიდა და საერთაშორისო ბაზრებზე ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების პოზიციების მოსაპოვებლად საჭიროა ამ პროდუქტის კონკურენტუნარიანობის დონის განსაზღვრა.

პროდუქტის კონკურენტუნარიანობის დონე მიმდინარე პერიოდში „ex-post" მეთოდის გამოყენებით გამოვთვალება შემდეგი ინდექსებით (Sheldon, 2016):

- გამოვლენილი შედარებითი უპირატესობის ინდექსი (RCA)
- ექსპორტის შედარებითი უპირატესობის ინდექსი (RXA)
- იმპორტის შედარებითი შემოღწევადობის ინდექსი (RMP)
- ვაჭრობის შედარებითი უპირატესობის ინდექსი (RTA)

ზემოთ დასახელებული ინდექსების გამოყენებით ჩვენს მიერ, სხვადასხვა კვლევის დროს, გაანგარიშებულია ზოგიერთი სახეობის აგროსასურსათო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობა (Kharaishvili, 2017:27). უმეტესი აგროსასურსათო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის დონე დაბალია. მაგალითად, ჩვენს მიერ სხვადასხვა კვლევის დროს კონკურენტუნარიანობის დონე გაანგარიშებული იქნა შემდეგ პროდუქტებზე: ღვინო, ალკოჰოლური სასმელები, თხილი, რძე, ხორბალი, ვაშლის წვენი. პროდუქტების მიხედვით კონკურენტუნარიანობის მაჩვენებლები მკვეთრად დიფერენცირებულია (Kharaishvili, 2017:93; Kharaishvili, 2011:23). დასახელებული პროდუქტებიდან კონკურენტუნარიანი აღმოჩნდა ღვინო და თხილი, დანარჩენი პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის დონე ზემოთ ჩამოთვლილი ინდექსების მიხედვით მკვეთრად დაბალია.

დასკვნები და რეკომენდაციები:

- კონცენტრაციის ინდექსით უპირატესად შესაძლებელია მსხვილი, ასევე, საშუალო ზომის კომპანიების საბაზრო წილის განსაზღვრა. იმ შეთხვევებში, როცა ბაზარზე მცირემასშტაბიანი კომპანიების წილი მაღალია, მიზანშეწონილია ამ ინდექსთან ერთად კონცენტრაციის ინდექსის შებრუნებული სიდიდის – ენტროპიის ინდექსის გამოყენებაც. აღნიშნული მეთოდური მიდგომით სრულყოფილად შეფასდება საბაზრო ფასზე მიმწოდებელთა ზემოქმედება და დამატებით განისაზღვრება ბაზარზე ფუნქციონირებადი სხვა კომპანიების წილიც.
- მწარმოებლებს, განსაკუთრებით წარმოების მცირემასშტაბების პირობებში, სასურსათო ბაზრებზე შეზღუდული წვდომა აქვთ. სასურსათო ბაზრებზე წვდომის გასაუმჯობესებლად მნიშვნელოვანია მათთვის დასაბუთებული ინდიკატორების მიწოდება კონკურენციისა და პროდუქტის კონკურენტუნარრიანობის შესახებ. აღნიშნული აუცილებელი წინაპირობაა წარმოების გაფართოებისა და ბაზარზე წარმატებით გასვლისათვის.
- სასურსათო ბაზრებზე ქართული აგროსასურსათო პროდუქტების შესაღწევად და კონკურენტული გარემოს შესაფასებლად მიზანშეწონილია შეფასდეს ხუთი კონკურენტული

ფაქტორი: ადგილობრივი ბაზრის პოზიცია, ადგილობრივი ღვინის ბაზრის ზრდის პოტენციალი, მასშტაბის ეკონომია, ღვინის ინდუსტრიის ცვლილებისადმი ადაპტაცია, უცხოური ინვესტორების მოზიდვის პოტენციალი.

• კონკურენტუნარიანობის დონის გაანგარიშების პროცესში შემდეგი პრობლემები გამოვლინდა: არ არსებობს კონკურენტუნარიანობის ინდექსების გასაანგარიშებლად საჭირო სრულყოფილი მონაცემთა ბაზები, მათი მოპოვება ძირითადად შესაძლებელია FAO–ს პორტალებიდან; ზოგჯერ შეუსაბამობებია FAO–სა და სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ვებ–გვერდებზე განთავსებულ მაჩვენებლებს შორის; ქვეყანაში არ ხდება აგროსასურსათო პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის დონის შეფასება, ცალკეულ შემთხვევაში, თანაც მხოლოდ ზოგიერთ პროდუქტზე კონკურენტუნარიანობის დონის დათვლა საკმარისი არ არის ზოგადი კანონზომიერებების შესაფასებლად.

• კონკურენციის პროცესის განვითარებისა და კონკურენტუნარიანობის დონის დასადგენად აუცილებელია შესაბამისი სამართლებრივი ბაზის სრულყოფა.

ლიტერატურა/REFERENCES

Methods of market analysis, http://competition.ge/ge/page2.php?p=4&m=138 (In Georgian).

Gagnidze, I., (2012). Country Competitiveness and Clusters: History and Modernity, Tbilisi, 13. (In Georgian)

UN: Because of Coronavirus The World is at risk of starvation on a "biblical scale". (In Georgian) https://1tv.ge/news/gaero-shi-ackhadeben-rom-koronavirusis-gamo-msoflio-bibliuri-masshtabis-shimshilis-riskis-winashea/

Donju, K., *Don't a pandemic become a game of hunger*. (In Georgian) https://bm.ge/ka/article/quotnu-davushvebt-rom-covid19-gaxdes-shimshilis-tamashiquot---fao-s-gia-werili/52932

The EU economy is facing a historic recession. (In Georgian). Deutsche Welle: https://feedc.com/post/54312

Erkomaishvili, G., (2016). *Priority Directions of Economic Development Policy of Georgia*, Tbilisi, 13. (In Georgian)

Impact of Covid 19 on Farmers and Agriculture, Farmers Association Study, 2020, (In Georgian) https://gfa.org.ge/covid-19

Population and Demography, National Statistics Office of Georgia, (In Georgian). http://geostat.ge/

Khaduri, N., *Analysis of Competitiveness and Prospects of the Georgian Economy*, Tbilisi, 2010, 4, (In Georgian). Kharaishvili, E., Problems of Competition and Competitiveness in the Agro-Food Sector of Georgia, Tbilisi, 2011, 27, (In Georgian). Kharaishvili, E., Problems of Competition and Competitiveness in the Agro-Food Sector of Georgia, Tbilisi, 2011, 91-93, (In Georgian).

Kharaishvili, E., *Wine Market and Competitive Models of Viticulture and Enology in Georgia,* Tbilisi, 2017, 23, (In Georgian).

Agricultural competitiveness: The case of the European Union countries https://doi.org/10.17221/133/2015-AGRICECON; Nowak, A., Kaminska, A. (2016): Agricultural competitiveness: The case of the European Union countries. Agric. Econ. – Czech, 62: 507-516.

Litvin, A., Coser, C., Competitiveness and Quality of Agrifood Products - Key Factors for the Success of Export Promotion, *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development* 14, 3, 2014 PRINT ISSN 2284-7995, E-ISSN 2285-3952 http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol_14/art23.pdf

Analysis of the size and distribution of the impacts of agricultural trade at the firm and industry levels in developing countries, Food and Agriculture Organization of the United Nations Rome, 2015. http://www.fao.org/3/a-i5130e.pdf

Collins, 2004; *Richard M., Castaldi, Susan Cholette, Mahmood Hussain*, 2006.

Maslova V. , Zaruk N., Fuchs C., Avdeev M., (2019). *Competitiveness of Agricultural Products in the Eurasian Economic Union.* file:///C:/Users/Admin/Downloads/agriculture-09-00061.pdf

Measuring competitiveness in the EU market: a comparison between food industry and agriculture. Carraresi, L., and Banterle. A., 2008.

Nivievskyi, O., & Cramon-Taubadel, S., *Measuring and comparing the competitiveness of heterogeneous production systems in agriculture*, 2009. https://www.researchgate.net/publication/233562299_Measuring_and_comparing_the_competitiveness_of_heterogeneous_production_systems_in_agriculture_

Petropoulos, D., Kyriazopoulos, G., & Papageorgiou, A., *The Competitiveness of Agricultural Products* (trade relations between Greece - Bulgaria), 2012 https://www.researchgate.net/publication/297577164_THE_COMPETITIVENESS_OF_AGRICULTURAL_PRODUCTS_trade_relations_between_Greece_-_Bulgaria [accessed Mar 09 2020].

Papageorgiou, A., & Petropoulos, D. (2010). *The competitiveness of agricultural products in domestic and international market* https://www.researchgate.net/publication/233562299_Measuring_and_comparing_the_competitiveness_of_heterogeneous_production_systems_in_agriculture_

Research for AGRI Committee - A comparative analysis of global agricultural policies: *lessons for the future CAP*, 2018. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/629183/IPOL_STU%282018%29629183_EN.pdf

Sterly, S., Jongeneel, R., Pabst, H., Silvis, H., with contributions from Connor, J., (Australia), Freshwater, D., (US), Shohobayashi, M., (Japan), Kinoshita, Y., (Japan), Van Kooten, C., (Canada), and Zorn, A., (Switzerland). *Research for AGRI Committee - A comparative analysis of global agricultural policies: lessons for the future CAP*, 2018. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/629183/IPOL_STU%282018%29629183_EN.pdf

Sheldon, I. M. (2016). The competitiveness of agricultural product and input markets: A review and synthesis of recent research. *Journal of Agricultural & Applied Economics*, 49(1):1-44 https://www.researchgate.net/publication/311972543_The_competitiveness_of_agricultural_product_and_input_markets_A_review_and_synthesis_of_recent_research

Wine Institute, World Statistics, http://www.wineinstitute.org/resources/statistics

Weindlmaier, H. (1999): The competitiveness of the German food industry: methodological starting points for measurement and empirical results. Presentation. *Fortieth annual meeting of the Society for Economic and Social Sciences in Agriculture* 4.

JEL Classification: E01, C4 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.005

THE SCALE OF THE SPREAD OF COVID-19 IN GEORGIA AND EFFECTIVENESS OF PREVENTIVE MEASURES IMPLIMENTED BY THE GOVERNMENT – WHAT DO MODELS SAY?

IURI ANANIASHVILI

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Academician of Georgia Economic Sciences Academy
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
Iuri.ananiashvili@tsu.ge

LEVAN GAPRINDASHVILI

Master of Economics,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
levani.gafrindashvili@gmail.com

Abstract. In this article we present forecasts of the spread of COVID-19 virus, obtained by econometric and machine learning methods. Furthermore, by employing modelling method, we estimate effectiveness of preventive measures implemented by the government. Each of the models discussed in this article is modelling different characteristics of the COVID-19 epidemic's trajectory: peak and end date, number of daily infections over different forecasting horizons, total number of infection cases. All these provide quite clear picture to the interested reader of the future threats posed by COVID-19.

In terms of existing models and data, our research indicates that phenomenological models do well in forecasting the trend, duration and total infections of the COVID- 19 epidemic, but make serious mistakes in forecasting the number of daily infections. Machine learning models, deliver more accurate short –term forecast of daily infections, but due to data limitations, they struggle to make long-term forecasts. Compartmental models are the best choice for modelling the measures implemented by the government for preventing the spread of COVID-19 and determining optimal level of restrictions. These models show that until achieving herd immunity (i.e. without any epidemiological or government implemented measures), approximate number of people infected with COVID-19 would be 3 million, but due to preventive measures, expected total number of infections has reduced to several thousand (1555-3189) people. This unequivocally indicates the effectiveness of the preventive measures.

KEYWORDS: CORONAVIRUS, FORECASTING, COMPARTMENTAL MODELS, RICHARDS MODEL, POLYNOMIAL MODEL, NEURAL NETWORK MODEL, BASIC REPRODUCTION NUMBER.

For citation: Ananiashvili, I., & Gaprindashvili, L., (2020). The Scale of the Spread of COVID -19 in Georgia and Effectiveness of Preventive Measures Implemented by the Government – What Do Models Say? *Globalization and Business, 10.* 49-57. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.005

JEL Classification: E01, C4 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.005

საქართველოში კორონავირუსის გავრცელების მასშტაბები და მთავრობის პრევენციული ღონისძიებების ეფექტიანობა – რას ამბობენ მოდელები

იური ანანიაშვილი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
Iuri.ananiashvili@tsu.ge

ლევან გაფრინდაშვილი

ეკონომიკის მაგისტრი
levani.gafrindashvili@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: კორონავირუსი, პროგნოზირება, განყოფილებიანი მოდელები, რიჩარდის მოდელი, პოლინომიალური მოდელი, ნეირონული ქსელების მოდელი, რეპროდუქციის რიცხვი.

ციტირებისთვის: ანანიაშვილი ი. გაფრინდაშვილი ლ. (2020). საქართველოში კორონავირუსის გავრცელების მასშტაბები და მთავრობის პრევენციული ღონისძიებების ეფექტიანობა – რას ამბობენ მოდელები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 49-57. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.005

შესავალი

მსოფლიოს ისტორიაში იშვიათად მოიპოვება პანდემიის პრეცედენტები. სამწუხაროდ, ოცდამეერთე საუკუნის საზოგადოებას წილად ხვდა ამ მძიმე ტვირთის ზიდვა. ვირუსი, რომელიც თავდაპირველად 2019 წლის დეკემბერში ჩინეთში წარმოიშვა, მალევე გასცდა „მშობლიური" ქვეყნის საზღვრებს და მთელ მსოფლიოში შეუქცევადი სიჩქარით გავრცელდა. მდგომარეობას ართულებდა ვირუსის საწინააღმდეგო პრეპარატის არარსებობა და მისი გადაცემის სიმარტივე. დაავადებიდან გამოწვეული ზიანი თანაბარი სიმკაცრით აისახა ადამიანთა ჯანმრთელობასა და ეკონომიკაზე. პანდემიამ გლობალიზაციის სრულიად ახალი და კონტრასტული მოდელი შემოგვთავაზა ერთი მიზნის ირგვლივ იდეურად გაერთიანებული და ფიზიკურად მკაცრად იზოლირებული სახელმწიფოებისა და საზოგადოების სახით. შეჩერდა საერთაშორისო მიმოსვლა, შეიზღუდა ვაჭრობა, საზოგადოებრივი ტრანსპორტით სარგებლობა, საგანმანათლებლო დაწესებულებების საქმიანობა და სხვ., რამაც მკვეთრად გაზარდა უმუშევრობა და მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა ეკონომიკას. მეცნიერების სხვადასხვა დარგი აქტიურად ჩაერთო „უჩინარი მტრის" წინააღმდეგ ბრძოლაში. მათ შორის აღმოჩნდნენ ეკონომისტები, ეკონომეტრიკოსები, სტატისტიკოსები და მონაცემთა მეცნიერები.

ცალკეული სამთავრობო თუ კომერციული ორგანიზაციებისათვის დიდი მნიშვნელობა შეიძინა პანდემიის გავრცელების პროგნოზირებამ, რომელიც შეიძლება საფუძველი გახდეს ე.წ. დაბრუნების გეგმის (roll back plan) შედგენისა და სახელმწიფოს მიერ განსახორციელებული ცალკეული ღონისძიებების ეფექტების შეფასებისა, ასევე შეზღუდვების სარგებლისა და დანაკარგების ოპტიმიზაციისათვის. დაავადების მოსალოდნელი მასშტაბის ცოდნა მნიშვნელოვანია სამედიცინო ეკიპირებისა და მედიკამენტების მარაგის ზომის განსაზღვრისათვის, საჭიროების შემთხვევაში კი ახალი სამედიცინო დაწესებულებების მშენებლობისათვის (როგორც ეს ჩინეთში განხორციელდა). შეკავების პოლიტიკის ალტერნატიული სცენარების მოდელირება საშუალებას იძლევა ერთმანეთს შეუდარდეს დანაკარგები და მოხდეს შეკავების ზომის სწორად განსაზღვრა. საკითხის აქტუალურობაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ აღნიშნულ თემასთან დაკავშირებით, მონაცემთა ანალიზისა და პროგნოზირებისათვის განკუთვნილ ვებ–გვერდზე, „kaggle.com"–ზე, შეიქმნა არაერთი კონკურსი. სტატისტიკური პროგრამის, R–ის, გუნდმა სპეციალურად კორონავირუსისათვის განავი–

თარა რამდენიმე პაკეტი (Vaidyanathan, 2020) კორონავირუსის პროგნოზირებას მრავალი ნაშრომი მიეძღვნა www.medrxiv.org-ზე, რომელთა ნაწილის დასახელებები წარმოდგენილი სტატიის გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალშია მოყვანილი. მსოფლიოსა და, განსაკუთრებით, საქართველოს ეკონომიკაზე პანდემიის გავლენის ანალიზს საინტერესო მრგვალი მაგიდა მიუძღვნა ჟურნალ „ეკონომიკა და ბიზნესის" რედაქციამ (http://eb.tsu.ge/?leng=ge). შესაბამისი მოხსენებებით პრობლემის განხილვაში მონაწილეობდნენ ქართველი მეცნიერ-ეკონომისტები: მექვაბიშვილი ე., პაპავა ვ., ღაღანიძე გ., კოვზანაძე ი., აბესაძე რ., ჯიბუტი მ., კაკულია მ., შენგელია თ., არჩვაძე ი., ჭარაია ვ., ბენაშვილი გ. (მასალები სრულად იხილეთ: მრგვალი მაგიდა „კორონომიკა" , ჟურნალი ეკონომიკა და ბიზნესი, 2020, №2).

მოცემულ სტატიაში მოკლედ არის აღწერილი ჩვენი კვლევის შედეგები, რომლებიც მათემატიკური, ეკონომეტრიკული და მანქანური სწავლების მოდელების საშუალებით მივიღეთ საქართველოში კორონავირუსის გავრცელების ტრაექტორიისა და მასშტაბების პროგნოზირებისას, ასევე სახელმწიფოს (მთავრობა და სამედიცინო სფეროს ექსპერტები) მიერ განხორციელებული შეკავების ღონისძიებების ეფექტიანობის შეფასებისას. კვლევის პროცესში გამოვიყენეთ განყოფილებიანი მოდელები, S ფორმის მოდელები, პოლინომიალური მოდელი მოდიფიცირებული არქიტექტურით და მოკლე მახსოვრობის გრძელი მოდელი. მრავალფეროვანი მოდელების განხილვამ საშუალება მოგვცა, საკმაოდ სრული სურათი შეგვექმნა პანდემიის საფრთხესთან დაკავშირებით.

განყოფილებიანი მოდელები – პრევენციული ღონისძიებების ანალიზი

ინფექციური დაავადებების მოდელირებისათვის ხშირად გამოიყენება ე.წ. განყოფილებიანი მოდელები, რომელთა ყველაზე მარტივი წარმომადგენელია SIR მოდელი (მაგალითად, Smith, & Moore, 2004; Harko, T., & al., e. 2014; Wilding, 2020; Tiwari, Kumar, & al., e. 2020; Rahman, Ahmed, & al., e. 2020; Chen, Lu, & al., e. 2020; Osthus, Hickmann, K., & al., e. 2017; Roda W., et al., 2020; Wang, Zhou, & al., e. 2020 და სხვ.). მასში მოსახლეობა დაყოფილია სამ ჯგუფად: S-ინფიცირების რისკის ქვეშ მყოფნი, I-ინფიცირებულნი და R-ამოღებული ($\boldsymbol{Removed}$), რაც არის გამოჯანმრთელებულთა და გარდაცვლილთა ჯამი. თითოეულ ჯგუფში შემავალ ყოველ ინდივიდს აქვს ერთი და იგივე მახასიათებელი. ჯგუფებს შორის მოძრაობა აღიწერება შემდეგი სახის დიფერენციალური განტოლებებით:

$$\frac{dS}{dt} = -\frac{\beta SI}{N}; \qquad (1)$$

$$\frac{dI}{dt} = \frac{\beta SI}{N} - \gamma I; \qquad (2)$$

$$\frac{dR}{dt} = \gamma I. \qquad (1)$$

დაშვების მიხედვით, მოსახლეობის რაოდენობა N უცვლელია, რაც გულისხმობს:

$$\frac{dS}{dt} + \frac{dI}{dt} + \frac{dR}{dt} = 0. \qquad (2)$$

პირველი დიფერენციალური განტოლება, სადაც S-ისა და I-ის ნამრავლი გამოსახავს რისკის ქვეშ მყოფთა და ინფიცირებულთა ყველა შესაძლო კონტაქტების რიცხვს, აღწერს ინფიცირების რისკის ქვეშ მყოფი პოპულაციის ცვლილებას დროში. ცვლილება არადადებითია და ნიშნავს, რომ S კატეგორიაში მყოფი მოსახლეობის რიცხოვნობა მონოტონურად მცირდება. მეორე დიფერენციალური განტოლება შეესაბამება ინფიცირებულთა რაოდენობის დროში ცვლილებას. ინფიცირებულთა რიცხოვნობის ზრდის წყაროს წარმოადგენს S კატეგორიაში მყოფი მოსახლეობა, ხოლო შემცირება ხდება გამოჯანმრთელებულთა ან გარდაცვლილთა საშუალებით. მესამე დიფერენციალური განტოლება აღწერს გარდაცვლილთა და გამოჯანმრთელებულთა რიცხვის დროში ცვლილებას, რომელიც დამოკიდებულია ინფიცირებულთა რაოდენობასა და გამოჯანმრთელებისათვის საჭირო საშუალო დროზე. *(1)-(3)*-ში შემავალი β და γ კონკრეტული შინაარსის პარამეტრებია. კერძოდ, β აღნიშნავს დროის ერთეულში ინდივიდის კონტაქტების საშუალო რაოდენობისა და ინფიცირებულთან კონტაქტის შემთხვევაში დაავადების გადაცემის ალბათობის ნამრავლს; γ არის I-დან და R-ში გადასვლის კოეფიციენტი.

განყოფილებიანი მოდელები გამოიყენება დაავადების გავრცელების სხვადასხვა მახასიათებლის პროგნოზირებისთვის, როგორიცაა, მაგალითად, ინფიცირებულთა მთლიანი რაოდენობა დაავადების დასრულებისას, ეპიდემიის ხანგრძლივობა, პიკის მომენტი და სხვ. მოდელს საყურადღებო შეზღუდვა გააჩნია: იგი არ ითვალისწინებს შეკავების ღონისძიებების ეფექტს და ეპიდემიის შეჩერების ერთადერთ მიზეზად მიიჩნევს ჯოგური იმუნიტეტის (herd immunity) გამომუშავებას. აღნიშნულის გამო, მისი საშუალებით განხორციელებული პროგნოზი ხშირად რეალობისგან მნიშვნელოვნად არის დაშორებული. ამ შეზღუდვის დაძლევა ხდება გაფართოებული SIR (ანუ ESIR) მოდელით (მაგალითად, Wang, Zhou, & al., e. 2020; Hamzah, Lau, & al., e. 2020). მისი საშუალებით შეგვიძლია ex-ante-ედ განვახორციელოთ შეკავების ღონისძიებების სიმულაცია, განვსაზღვროთ, რა გავლენას მოახდენს პრევენციული ღონისძიებების სხვადასხვა სცენარი ეპიდემიის მასშტაბზე, რამდენად ეფექტური იქნება გატარებული ღონისძიება, როდისაა ოპტიმალური ამა თუ იმ ღონისძიების (მაგალითად, კარანტინის) დაწყება,

ცხრილი 1: განყოფილებიანი მოდელების პროგნოზი ორი თვის მონაცემებით

	SIR	ESIR №1	ESIR №2
ჯამური ინფიცირება	2 854 339	1 555	3 189
ეპიდემიის დასრულების დრო	01/2021	22/06/2020	15/07/2020
პიკის წერტილი	27/07/2020	15/04/2020	16/04/2020
RMSE	5 976	N/A	N/A

წყარო: ავტორების გაანგარიშება

რა არის ოპტიმალური ხანგრძლივობა და ა.შ. მოდელის გაფართოება შესაძლებელია როგორც კარანტინის რეჟიმის დამატებით, ასევე ვირუსის გადაცე–მის კოეფიციენტის ცვლი–ლებით (რაც გამოწვეულია პირბადეების ხმარების შემო–ღებით, ჰიგიენის წესების დაცვით, სადეზინფექციო საშუალე–ბების გამოყენებით და ა.შ.).

პრევენციული ღონისძიებების შეფასებისათვის ავაგეთ SIR და ESIR მოდელები და ერთმანეთს შევადარეთ მიღე–ბული პროგნოზები. მოდელები აიგო სხვადასხვა ჰორიზონ–ტის მონაცემებზე დაყრდნობით. ვინაიდან პროგნოზირებას განსაკუთრებული ღირებულება ეპიდემიის საწყის ეტაპზე აქვს, ორივე მოდელი ავაგეთ საწყისი ორი თვის მონაცემზე დაყრდნობით და ძირითადი დასკვნები მათი საშუალებით გავაკეთეთ. გარდა ამისა, მოდელების რობასტულობის შესა–მოწმებლად შედეგების რეკალკულაცია მოვახდინეთ ოთხი თვის მონაცემების გამოყენებით. მოდელის სიზუსტის გასა–ზომად გამოყენებულია საშუალო კვადრატული შეცდომიდან ფესვის მნიშვნელობა (RMSE), რაც გვიჩვენებს საშუალო ყოველდღიურ განსხვავებას პროგნოზირებულ და რეალურ ინფიცირებას შორის. ორ თვის მონაცემებით გაკეთებული პროგნოზის შედეგები წარმოდგენილია ცხრილი1–ში.

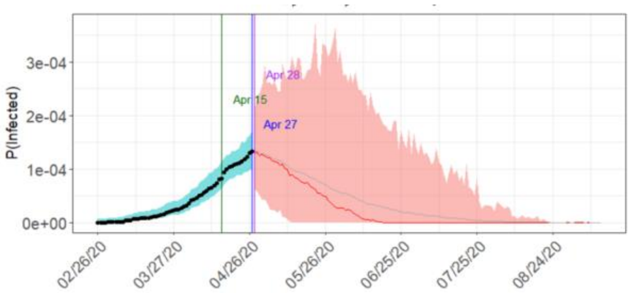
მიღებული შედეგები საკმაოდ საინტერესო დასკვნის გაკეთების საშუალებას იძლევა. კერძოდ, SIR მოდელი გვი–ჩვენებს, რომ ყოველგვარი პრევენციული ღონისძიებების გარეშე მოსახლეობის თითქმის 83% დაინფიცირდებოდა. პროგნოზი რეალობისგან შორსაა, რაზეც მეტყველებს შეცდო–მის (RMSE–ს) მნიშვნელობაც. ცხრილ 1–ის ბოლო ორ სვეტში ნაჩვენებია პრევენციული ღონისძიებებით გაფართოებული SIR მოდელების შედეგები. მოდელში მათი ასახვა ხდება ვირუსის გადაცემის β კოეფიციენტის ცვლილებით. ESIR№1–ის შემთხვევაში სახელმწიფოში აკრძალვები უწყვეტად მკაცრდება, მცირე ინტენსივობით. უწყვეტი გამკაცრების მოდელირებისათვის შეირჩა ექსპონენციალური ფუნქცია, 0,025–ის ტოლი ლამბდა კოეფიციენტით, რაც ფაქტობრივად ნიშნავს იმას, რომ β კოეფიციენტის მნიშვნელობა ეპიდემიის დაწყებიდან ერთ თვეში საწყის დონესთან შედარებით 50%–ით შემცირდება. გაფართოებული ESIR№2 მოდელის მიხედვით კი ღონისძიებებს პერიოდული ხასიათი აქვს, თუმცა უფრო მკაცრია. ამ შემთხვევაში ღონისძიებების გატარების მომენტებად შეირჩა პრეზიდენტის დეკრეტის გამოცემისა და ქალაქების ჩაკეტვის თარიღები. ხოლო გადაცემის β კოეფიციენტი, საბოლოო ჯამში, 80%–ით შემ–ცირდა. ESIR მოდელების პროგნოზები საკმაოდ ახლოს დგას რეალობასთან. პროგნოზირებულ პერიოდში ეპიდემია დასრულდებოდა რომ არა იმპორტირებული შემთხვევები. ეს უკანასკნელი კი მოდელში გათვალისწინებული არ არის. ESIR მოდელების მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ გატარებული ღონისძიებები საკმაოდ ეფექტური აღმოჩნდა ვირუსთან საბრძოლველად.

განხილულ ESIR მოდელებს, უპირატესობებთან ერთად, გარკვეული შეზღუდვები გააჩნია, რაც დაკავშირებულია გატარებული ღონისძიებების ზუსტი ეფექტის შეფასებასთან. მოდელირებისას გადაცემის კოეფიციენტის შემცირების ზომა შეფასდა ჩვენს მიერ, ექსპერტულად და არა მონაცემების საშუალებით. შესაბამისად, ასეთი შეფასება უმრავლეს შემთხვევაში სუბიექტური და გადაადგილებულია. თუმცა ეს არც თუ ისე დიდი პრობლემაა, როდესაც პოლიტიკის დაგეგმვაში ჩართულნი არიან ეპიდემიოლოგები, რომელთაც საკმარისი სიზუსტით შეუძლიათ ამ ეფექტის განსაზღვრა და შეფასების გადაადგილების მინიმიზაცია.

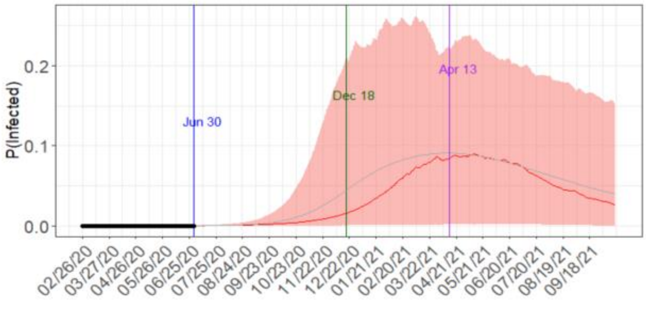
მდგრადობის ანალიზისთვის მოდელები გადავითვა–ლეთ ოთხი თვის მონაცემებზეც. მიუხედავად იმისა, რომ SIR მოდელი არ ითვალისწინებს პრევენციულ ღონისძიებებს, მათი ეფექტი ირიბად, მონაცემების გავლით, აისახა შედე–გებზე. კერძოდ, ახალი პროგნოზის მიხედვით ჯამური ინფი–ცირება 707 555–მდე შემცირდება, პიკი 7 სექტემბერს და–ფიქსირდება, ხოლო ეპიდემია დასრულდება 2021 წლის 17 მარტს. 4 თვის მონაცემებზე გაფართოებული მოდელით გადათვლა ღირებულ ინფორმაციას აღარ მოგვცემს, რადგან შეზღუდვების მნიშვნელოვანი ნაწილი მოიხსნა, რაც ESIR მოდელს SIR მოდელთან ძლიერ აახლოვებს (იხილეთ დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1ა–ზე მოცემულია 2 თვის მონაცემებზე აგე–ბული ESIR მოდელი, მარცხენა მწვანე ვერტიკალური ხაზით აღნიშნულია პიკის წერტილი (Apr 15), მარჯვენა იასამნის–ფერით მაქსიმალური წმინდა ინფიცირების (ინფიცირებულებს მინუს გამოჯანმრთელებული) თარიღი (Apr 28), ხოლო ლურჯი ვერტიკალური ხაზით უკანასკნელი დაკვირვების თარიღი (Apr 27). დიაგრამა 1ბ–ზე გამოსახულია ოთხი თვის მონაცემებზე აგებული ESIR მოდელი, სადაც გათვა–

დიაგრამა 1ა: ESIR ორი თვის მონაცემებით

დიაგრამა 1ბ: ESIR ოთხი თვის მონაცემებით

წყარო: ავტორების გაანგარიშება

ლისწინებულია შეზღუდვების მოხსნა (იმაზე უფრო მეტად, ვიდრე რეალობაში მოხდა). დიაგრამიდან ჩანს, რომ შეზღუდვების მოხსნის შემთხვევაში ეპიდემიის მასშტაბი კვლავ საგანგაშო ნიშნულს მიუახლოვდება. ეს ყოველივე შემდეგი დასკვნის გაკეთების საშუალებას იძლევა: შეზღუდვების სრული მოხსნა (მათ შორის დისტანცირებისა და პირბადის გამოყენების) დასაშვებია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ინფიცირება განულდება ან სრულ კონტროლს დაექვემდებარება (რაც ნიშნავს, რომ აღარ იარსებებს ან მინიმუმამდე შემცირდება არაიდენტიფიცირებულ ინფიცირებულთა რიცხვი). მოცემულ ეტაპზე არსებული შეზღუდვები ეფექტიანია და მისი კიდევ უფრო გამარტივება შესაძლოა აღმოჩნდეს სახიფათო, ვიდრე ვაქცინა არ შეიქმნება. თუმცა არის კიდევ ერთი გარემოება, რაც დიაგრამა 1ბ-ზე მოცემული ნაკლებად მოსალოდნელი შედეგების ახსნის საშუალებას იძლევა: მოდელში მოსახლეობის დამოკიდებულებისა და შინაგანი განწყობის ცვლილების გათვალისწინება არ ხდება, რეალურად კი საზოგადოება შეზღუდვების მოხსნის შემდეგაც კი ინარჩუნებს გონივრულ სიფრთხილეს, რაც მკვეთრად ამცირებს ინფექციის გადაცემის ალბათობას. ამ გარემოების გაუთვალისწინებლობამ განაპირობა სწორედ დიაგრამა 1ბ-ზე ზედმეტად პესიმისტური პროგნოზის არსებობა.

ბოლოს, ავღნიშნავთ, რომ არსებობს განყოფილებიანი მოდელების უფრო რთული ვარიანტები, როგორიცაა, მაგალითად, SEIR და SEIRS მოდელები, რომლებიც ითვალისწინებენ იდენტიფიცირებულ კონტაქტებს და პოტენციურ ინფიცირებულებს. როდამ და სხვ. (Roda, & al., e. 2020) აჩვენეს, რომ მონაცემების შეზღუდულობის გამო, მარტივი მოდელები უფრო კარგად პროგნოზირებენ კორონავირუსის გავრცელებას, ვიდრე რთული მოდელები. ეს აქტუალური შეზღუდვაა საქართველოსთვისაც, ამიტომ ჩვენ არამიზანშეწონილად მივიჩნიეთ SEIR და SEIRS მოდელების გამოყენება.

რიჩარდის მრუდი (S ფორმის მოდელები)

გადამდები ეპიდემიის მოდელირებისას ასევე ხშირად იყენებენ S ფორმის მრუდებს. აღნიშნული ტიპის მრუდები აღწერენ პროცესებს, რომელიც საწყის ეტაპზე ექსპონენციალურად იზრდება, ხოლო გარკვეული დროის შემდეგ, როდესაც პროცესი მიაღწევს პიკს, ზრდის ტემპი მცირდება. პიკის წერტილში მრუდი გადაიღუნება და პროცესი კლებას იწყებს. S ფორმის მრუდების სახეებია: ლოგისტიკური მრუდი, ვერჰულსტ-პირლის განტოლება, პირლის მრუდი, ზრდის მრუდი, რიჩარდის ზრდის მოდელი, გომპერცის მრუდი, სიგმოიდური მრუდი და ა.შ. (Goshu, Koya, (2013; Tsoularis & Wallace, 2002; Hsieh, 2009; Mazurek, & Nenickova, 2020; Tjorve & Tjorve, 2017). მოდელის (მრუდის) შერჩევა რამდენიმე ფაქტორზეა დამოკიდებული, მათ შორის მონაცემთა რაოდენობაზე. პროგნოზირებისათვის ჩვენ გამოვიყენეთ სამი მრუდი – განზოგადებული ლოგისტიკური მოდელი, გომპერცის მრუდი, რიჩარდის მრუდი. განზოგადოებულმა ლოგისტიკურმა მოდელმა ყველაზე ოპტიმისტური პროგნოზი მოგვცა. ეს მოსალოდნელიც იყო იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ აღნიშნული მოდელით მიღებული პროგნოზები მიიჩნევა პროცესის ქვედა ზღვრად. შედეგებიდან გამომდინარე, გომპერცისა და რიჩარდის მრუდებს შორის არჩევანი შევაჩერეთ უკანასკნელზე. მისი ერთ-ერთი უპირატესობა არის ის, რომ არ აქვს პიკის წერტილის მიმართ სიმეტრიულობის დაშვება. აღნიშნული მოდელი არაერთმა მკვლევარმა გამოიყენა COVID 19-ის პროგნოზირებისათვის (მაგალითად, Wu, Darcet, & al., e. 2020; Masjedi, Rabajante, & al., e. 2020).

განზოგადოებული რიჩარდის მოდელი განისაზღვრება შემდეგი დიფერენციალური განტოლებით (Wu, Darcet, & al., e. 2020):

$$\frac{dC(t)}{dt} = r[C(t)]^p(1 - \left(\frac{C(t)}{K}\right)^a), \qquad (1)$$

სადაც $C(t)$ აღნიშნავს ინფიცირებულთა კუმულატიურ რიცხვს t დროისთვის, r არის ზრდის ტემპი ადრეულ ეტაპზე და K არის ინფიცირებულთა ჯამური რაოდენობა ეპიდემიის დასრულებისას, ხოლო $p\in[0,1]$ პარამეტრია, რომელიც ზრდის სხვადასხვა ფორმის მოდელირების შესაძლებლო-

ცხრილი 2: პროგნოზი რიჩარდის მოდელით

	რიჩარდის მოდელი №1	რიჩარდის მოდელი №2
ჯამური ინფიცირება	1317	1975
ეპიდემიის დასრულების დრო	27 სექტემბერი	9 სექტემბერი
RMSE	8.41	6.25

წყარო: ავტორების გაანგარიშება

ბას იძლევა. უმცირესი კვადრატების არაწრფივი ამოცანის ოპტიმიზაციისათვის გამოყენებულია სტანდარტული ლევენ-ბერგ-მარკარდის ალგორითმი. მოდელის მდგრადობის ანალიზისთვის ავაგეთ ორი ვარიანტი: ორთვიან (№1) და ოთხთვიან (№2) მონაცემებზე დაყრდნობით. შედეგები მოცემულია ცხრილი. 2-ში.

ეს შედეგები ცხადყოფენ, რომ მოდელით პროგნოზირებული მაჩვენებლები საკმაოდ ახლოს არის რეალობასთან. ამავდროულად, მოდელი მდგრადია როგორც დასრულების დროის, ასევე ეპიდემიის მასშტაბის პროგნოზირებაში. ნიშანდობლივია კიდევ ერთი გარემოება: რიჩარდის და, ზოგადად, S ფორმის მრუდები ორიენტირებულები არ არიან დღიური ინფიცირების სწორად პროგნოზირებაზე. ისინი ცდილობენ განსაზღვრონ პროცესის ზრდის ტრაექტორია საშუალო ტრენდის მიხედვით. საქართველოში დღიური ინფიცირების ფაქტობრივი მაჩვენებლები დიდი ამპლიტუდით ირხეოდნენ საშუალოს ირგვლივ, რამაც გამოიწვია შეცდომის (RMSE) შედარებით მაღალი მნიშვნელობა, თუმცა მნიშვნელოვანი თარიღების პროგნოზირება დამაკმაყოფილებელი სიზუსტით გაკეთდა.

პოლინომიალური მოდელი ეპიდემიის ზოგადი ტრენდის გათვალისწინებით

კორონავირუსის გავრცელების პატერნი, რიგი გარემოებების გამო (პრეპარატის არარსებობა, ტემპერატურის მიმართ ვირუსის მედეგობა და სხვ.), განსხვავებული ქვეყნებისთვის ძირითადად მსგავსია. კერძოდ, პიკი მიიღწევა დაახლოებით 7-9 კვირაში და შემდეგ იწყება ინფიცირების ზრდის ტემპის შენელება. რადგან საქართველოში ვირუსი შედარებით გვიან გავრცელდა, ზემოაღნიშნული გარემოებების გათვალისწინებით, შესაძლებლად მივიჩნიეთ, სხვა ქვეყნებში ეპიდემიის გავცელების ტრენდი გამოგვეყენებინა პროგნოზირებისათვის. გარდა ამისა, უპრიანი იყო, რომ ქვეყნების კლასტერიზაცია მოგვეხდინა გარკვეული მახასიათებლის მიხედვით და საპროგნოზოდ გამოგვეყენებინა იმ ქვეყნების მონაცემები, რომლებიც საქართველოსთან ერთად მოხვდებოდნენ კლასტერში. დაჯგუფება განხორციელდა მედიოდების ირგვლივ დაყოფის (Filaire, 2018) ალგორითმის საშუალებით, შემდეგი მახასიათებლების მიხედვით: ორი თვის განმავლობაში ეპიდემიის ზრდის ტემპის საშუალო და მედიანა, მოსახლეობის რაოდენობა, ქვეყნის ფართობი, მოსახლეობის სიმჭიდროვე, მოსახლეობის რაოდენობა უდიდეს ქალაქში, სამამულო პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე, მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა, რეგიონი, ქვეყნის სტატუსი შემოსავლების მიხედვით.

საპროგნოზო მოდელის აგების პრინციპი შემდეგია: კლასტერინგით შერჩეული ქვეყნები დალაგდა ეპიდემიის „ასაკის" (პირველი ინფიცირებიდან გასული დღეები) მიხედვით. შემდეგ, თითოეული „ასაკისათვის" გამოითვალა ქვეყნების მიხედვით ეპიდემიის ზრდის ტემპის საშუალო და მედიანა. ყოველდღიური ინფიცირების რაოდენობა დარეგრესდა „ასაკის" მეორე რიგის პოლინომზე, მიღებულ საშუალოსა და მედიანაზე. მოდელი კარგად მოერგო მონაცემებს (*R2 = 0.98*) და მომავალი 47 დღის საპროგნოზო ჰორიზონტზე მოგვცა დამაკმაყოფილებელი სიზუსტის პროგნოზი (საშუალო აბსოლიტური შეცდომა, *MAE=7.9*). თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენ მიერ შემოთავაზებული ცვლადები სტატისტიკურად არამნიშვნელოვანია და ნიშნებიც არალოგიკურია, რაც იმის დადასტურებაა, რომ საქართველოში ეპიდემიის გავრცელების ტრაექტორია სხვა ქვეყნებისგან ძლიერ განსხვავდება (მაგალითად, Ahmadi, Fadaei, & al., e. 2020). აღნიშნული მოდელი აიგო ორი თვის მონაცემებზე დაყრდნობით და, მიღებული შედეგების გამო, მისი გადათვლა ოთხი თვის მონაცემებზე აღარ განხორციელდა.

ნეირონული ქსელების მოდელი

უკანასკნელ პერიოდში ფართო სპექტრის ამოცანების გადაწყვეტაში აქტიურად გამოიყენება ხელოვნური ნეირონული ქსელების ალგორთმი (Alto, (2019). ხელოვნურ ნეირონულ ქსელებს გააჩნიათ თავის ტვინის ანალოგიური თვისებები, როგორიცაა დასწავლა გამოცდილების გათვალისწინებით, რომელიც დაფუძ-ნებულია ადრე მიღებულ ცოდნაზე, აბსტრაქტული დასკვნების გაკეთების უნარი, შეცდომებისა და საკუთარ შეცდომებზე დასწავლის უნარი (კახიანი, 2004). აპროქ-სიმირების უნივერსალური თეორიის მიხედვით კომპლექსური ნეირონული ქსელების მოდელებს შეუძლიათ საკმარისი სიზუსტით მიუახლოვდნენ ნებისმიერი სახის ფუნქციას (Lu & Lu, 2020). თუმცა ამისთვის საჭიროა დიდი რაოდენობის მონაცემები, რაც ჩვენს შემთხვევაში შეზღუდვას წარმოადგენს. მიუხედავად ამ შეზღუდვისა, რამდენიმე მკვლევარის (Tamang, & al., e. 2020) ანალოგიურად, ნეირონული ქსელების გამოყენებით ჩვენც განვა-

ხორციელეთ პროგნოზირება. ზემოთ განხილული სხვა მოდელებისგან განსხვავებით, ამ შემთხვევაში ფოკუსირება გავაკეთეთ დღიური ინფიცირების სწორ პროგნოზზე, მოკლე ჰორიზონტზე (10 დღის ხანგრძლივობით). მოდელირებისათვის შეირჩა მოკლევადიანი მახსოვრობის გრძელი მოდელი (LSTM) (Srivastava,2017). აღნიშნული მოდელი კარგად უმკლავდება დროითი მწკრივის მონაცემების პროგნოზირებას და ფართოდ გამოიყენება აქციების ფასების თუ სხვა მსგავსი ამოცანების პროგნოზირებისთვის (Zou & Qu, 2020; Moghar, & Hamighe, 2020; 48-53). მოდელს შემდეგი არქიტექტურა ჰქონდა: საწვრთნელად გამოყენებულ იქნა 130 დღის მონაცემები, მოდელში შედიოდა 30 დღის მონაცემები და გამოდიოდა მომავალი 10 დღის პროგნოზი. სატესტოდ გამოვიყენეთ 27 ივნისიდან 27 ივლისამდე მონაცემები, რომლის საშუალებითაც განხორციელდა მომავალი 10 დღის პროგნოზი. აღნიშნულმა მოდელმა ყველაზე ზუსტი პროგნოზი მოგვცა (RMSE=5.66), თუმცა ეს სიზუსტე ნაწილობრივ განაპირობა მოკლე საპროგნოზო ჰორიზონტმა.

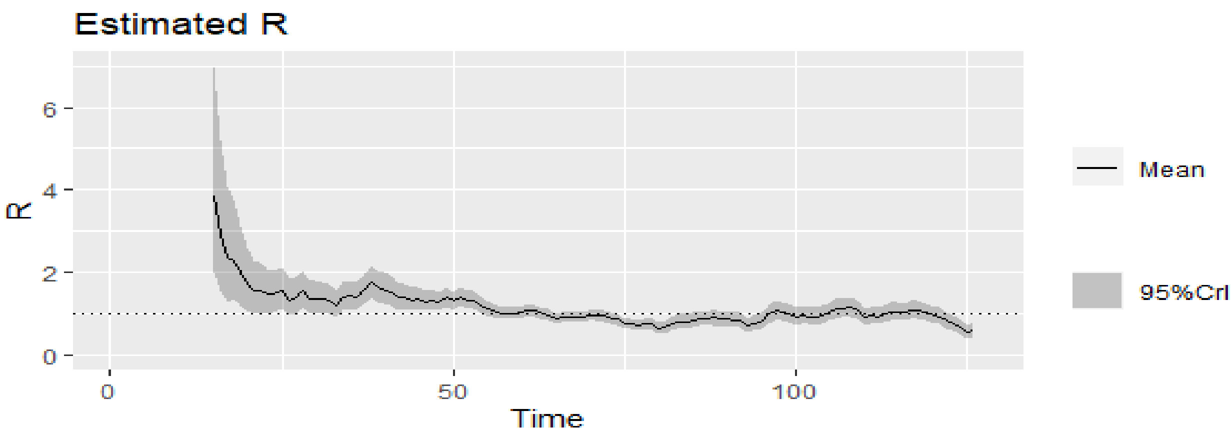
რეპროდუქციის რიცხვი

ეპიდემიის გავრცელების პროგნოზირებისათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პარამეტრია რეპროდუქციის რიცხვი, რომლის საშუალებითაც შეგვიძლია განვსაზღვროთ ეპიდემიის ტრაექტორია (ზრდა/კლება) და მისი სიმწვავე. რეპროდუქციის რიცხვი გვიჩვენებს საშუალოდ რამდენ ადამიანს აინფიცირებს ერთი ინფიცირებული და აღინიშნება R_0-ით. თუ $R_0>1$ ეპიდემია ექსპონენციალურად იზრდება, $R_0<1$ – ეპიდემია კლებულობს, $R_0=1$ – ეპიდემიის ზრდა მუდმივია. განასხვავებენ ორი ტიპის რეპროდუქციის რიცხვს: 1) საბაზისო რეპოდუქციის რიცხვი, R_0, არ ითვალისწინებს გადადების ალბათობის ცვლილებას და მუდმივია ეპიდემიის მთლიანი სასიცოცხლო ციკლის განმავლობაში; 2) ეფექტური რეპროდუქციის რიცხვი, R_e, კი დროში ცვალებადია და უფრო კარგად ახასიათებს ეპიდემიის დინამიკას. რეპროდუქციის რიცხვის გამოსათვლელად საჭიროა ვირუსის სერიული ინტერვალის განაწილების ცოდნა (Baum, 2020; Du, Xu, & al., e. 2020). ვინაიდან არსებული მონაცემების პირობებში მისი შეფასების საშუალება არ გვქონდა, ვიხელმძღვანელეთ ჩინეთში ჰაროში ნიშიურასა და სხვ. (Nashiura & al., e. 2020) მიერ მიღებული პარამეტრებით: საშუალო – 4.7, სტანდარტული გადახრა – 2.22, რომელიც ახლოს არის ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის შეფასებასთან (Hamidouche, 2020).

კორონავირუსის R_0-ის შესაფასებლად მრავალი კვლევა ჩატარდა სხვადასხვა ქვეყანაში (Vaidyanathan, 2020; Soetewey, 2020; Ellis, 2020; Caicedo-Ochao & al., e. 2020; Zhuang, Zhao, & al., e. 2020 და სხვ.). შედეგების სპექტრი საკმაოდ ფართო და არაერთგვაროვანი იყო, რაც განაპირობა, ერთი მხრივ, კვლევის მეთოდების არაერთგვაროვნებამ, მეორე მხრივ, მონაცემების სტრუქტურაში არსებულმა განსხვავებამ. ჩვენ ოთხი თვის მონაცემების გამოყენებით, მაქსიმალური დასაჯერებლობის მეთოდით, შევაფასეთ საბაზისო რეპროდუქციის რიცხვის მნიშვნელობა. გამოვიყენეთ 1000 შერჩევის მქონე ბუთსთრეფ (bootstrap) სიმულაცია და მივიღეთ, რომ R_0-ის მნიშვნელობა საშუალოდ შეადგენდა 0.9874-ს. საბაზისო რეპროდუქციის რიცხვის ნაკლის გამო, იგივე მონაცემებით შევაფასეთ ეფექტური რეპროდუქციის რიცხვი ორკვირიანი ფანჯრით, რაც ნიშნავს, რომ R_e-ის ყოველი ახალი მნიშვნელობა გამოითვლება წინა 14 დღის მონაცემებზე დაყრდნობით. მიღებული შედეგი წარმოდგენილია დიაგრამა 2-ზე, საიდანაც ჩანს რომ ორი თვის შემდეგ R_e-ის მნიშვნელობა 1-ს ჩამოცდა, ანუ ეპიდემიამ კლება იწყო.

დიაგრამიდან ასევე ჩანს, რომ საბაზისო რეპროდუქციის რიცხვი დიდ ვარიაციას განიცდის. ეს განპირობებულია ყოველდღიური ინფიცირების რაოდენობის სიმცირით, რაც მცირე აბსოლუტური ცვლილების დროსაც იწვევს დიდ პროცენტულ ცვლილებებს და, შესაბამისად, იწვევს

დიაგრამა 2: ეფექტური რეპროდუქციის რიცხვი

წყარო: ავტორების გაანგარიშება

R_e-ის მნიშვნელოვან ვარიაციას. აღნიშნულის გამო, იგი საქართველოს შემთხვევაში ვერ გამოდგება ეპიდემიის ტრაექტორიის კარგ ინდიკატორად, განსხვავებით სხვა ქვეყნებისაგან, სადაც ინფიცირების აბსოლიტური მაჩვენებელი დიდია.

დასკვნა

კორონავირუსის გავრცელების პროგნოზირება საკმაოდ რთული ამოცანაა მონაცემთა შეზღუდულობისა თუ ვირუსის ბუნებიდან გამომდინარე, რაც არაერთი მკვლევარის მიერ აღინიშნა (Roda, & al., 2020). მიუხედავად ამისა, ჩვენ საკმაოდ წარმატებით შევძელით, გარკვეული სურათი შეგვექმნა ეპიდემიის გავრცელების მოსალოდნელ ტრენდზე, ტრაექტორიასა და მასშტაბებზე. მიღებული შედეგების მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ფენომენოლოგიურმა მოდელებმა (S ფორმის მრუდებმა), საკმაოდ კარგად გაართვეს თავი ზემოაღნიშნული მნიშვნელოვანი თარიღებისა და მასშტაბის პროგნოზირებას. მიღებული ციფრები საკმაოდ ახლოს იყო რეალურ შედეგებთან, თუ არ გავითვალისწინებთ იმპორტირებულ შემთხვევებს. გარდა ამისა, ეს მოდელები ხასიათდებოდნენ დროში მდგრადობით. დღიური ინფიცირების პროგნოზირებაში საუკეთესო შედეგი აჩვენა მანქანური სწავლების ალგორითმმა, LSTM-მა, თუმცა მოდელის სპეციფიკიდან გამომდინარე, პროგნოზი მხოლოდ ათდღიან მონაკვეთზე იქნა განხორციელებული და შესაბამისად, მისი შედეგის შედარება სხვა მოდელებთან რელევანტური არ იქნება. უფრო ხანგრძლივ პერიოდზე დამაკმაყოფილებელი შედეგი იქნა მიღებული ჩვენს მიერ შემოთავაზებული პოლინომიალური მოდელის საშუალებით.

სახელმწიფოს მიერ გატარებული პრევენციული ღონისძიებების შესაფასებლად გამოყენებულ იქნა SIR მოდელი და გაფართოებული SIR მოდელი. პირველ მოდელში პროგნოზი განხორციელდა სახელმწიფოს მიერ ჩარევების გაუთვალისწინებლად, ხოლო გაფართოებულ SIR მოდელში ჩართული იყო შეკავების ღონისძიებების ეფექტი. ოთხი თვის მონაცემებზე აგებულმა მოდელმა აჩვენა, რომ შეკავების ღონისძიებების გარეშე ინფიცირებულთა რაოდენობა მილიონს მიაღწევდა, ხოლო გატარებული ღონისძიებების შედეგად ინფიცირებულთა რაოდენობა რამდენიმე ათასამდე შემცირდა. შესაბამისად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მთავრობის რეაქცია შედეგიანი აღმოჩნდა. გარდა ამისა, ESIR მოდელით ერთმანეთს შევადარეთ გატარებული ღონისძიებების ეფექტიანობა. როგორც აღმოჩნდა, ეპიდემიასთან ბრძოლის საუკეთესო გზა არის შეკავების ღონისძიებების ნელი და უწყვეტი გამკაცრება. მყისიერი და მკაცრი ქმედებები იწვევენ საზოგადოების გაღიზიანებასა და შესაძლოა მიგვიყვანოს საპირისპირო შედეგამდე.

ლიტერატურა/REFERENCES

Ahmadi, A., Fadaei, Y., & al., e. (2020). Modeling and Forecasting Trend of COVID-19 Epidemic in Iran until May 13, 2020. *Medical Journal of the Islamic Republic of Iran*. 2020, 34:27. Available at: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7320984/

Alto, V. (2019). *Neural Networks: parameters, hyperparameters and optimization strategies.* Available at: https://towardsdatascience.com/neural-networks-parameters-hyperparameters-and-optimization-strategies-3f0842fac0a5

Baum, S. (2020). *Serial Interval of COVID-19.* Available at: https://www.jwatch.org/na51171/2020/03/27/serial-interval-covid-19

Caicedo-Ochao, Y., & al., e. (2020). Effective Reproductive Number estimation for initial stage of COVID-19 pandemic in Latin American Count. *International Journal of Infectious Diseases 95* (2020). 316-318.

Chen, Y.-C., Lu, P.-E., & al., e. (2020). *A Time-dependent SIR model for COVID-19 with Undetectable Infected Persons.* Available at: https://www.researchgate.net/publication/339642417_

Du, Z., Xu, X., & al., e. (2020). serial Interval of COVID-19 among Publicly Reported Confirmed Cases. *Emerg Infect Dis.* 2020;26(6):1341-1343. doi:10.3201/eid2606.200357

Ellis, P. (2020). *Test positivity rates and actual incidence and growth of diseases.* Available at: http://freerangestats.info/blog/2020/05/09/covid-population-incidence.

Filaire, T. (2018). *Clustering on mixed type data.* Available at: https://towardsdatascience.com/clustering-on-mixed-type-data-8bbd0a2569c3

Goshu, A.T. and Koya, P.R. (2013) Derivation of Inflection Points of Nonlinear Regression Curves—Implications to Statistics. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics,* 2, 268-272. Available at: http://dx.doi.org/10.11648/j.ajtas.20130206.25

Hamidouche, M. (2020). *COVID-19 outbreak in Algeria: A mathematical Model to predict cumulative cases.* Available at: https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.03.20.20039891v2

Hamzah, F. A., Lau, C. H., & al., e. (2020). *CoronaTracker: World-wide COVID-19 Outbreak Data Analysis and Prediction.* Available at: https://www.who.int/bulletin/online_first/20-255695.pdf

Harko, T., & al., e. (2014). Exact analytical solutions of the Susceptible-Infected-Recovered (SIR) epidemic model and of the SIR

model with equal death and birth rates. *Applied Mathematics and Computation* 236(2014):184-194.

Hsieh, Y.-H. (2009). Richards Model: A Simple Procedure for Real-time Prediction of Outbreak Severity. I*n Modeling and dynamics of infectious diseases,* pages 216–236. World Scientific.

Kakhiani, G. (2004). *Creating adaptive forecasting algorithms using artificial neural networks. (Prognozirebis adapturi algoritmebis sheqmna khelovnuri qselebis gamoyenebit).* (In Georgian). Available at: https://www.google.com/search?source=univ&tbm=isch&q=

Lu, J., & Lu, Y. (2020). *A Universal Approximation Theorem of Deep Neural Networks for Expressing Distributions.* Available at: https://arxiv.org/pdf/2004.08867.pdf

Masjedi, H., Rabajante, J., & al., e. (2020). *Nowcasting and Forecasting the Spread of COVID-19 in Iran.* Available at: file:///C:/Users/PC-USER/Downloads/Nowcasting_and_Forecasting_the_Spread_of_COVID-19_.pdf

Mazurek, J., & Nenickova, Z. (2020). *Predicting the number of total COVID-19 cases and deaths in the USA by the Gompertz curve.* Available at: https://www.researchgate.net/publication/341132093

Moghar, A., & Hamiche, M. (2020). *Stock Market Prediction Using LSTM Recurrent Neural Network.* Available at: https://www.researchgate.net/publication/340636297_

Nashiura, H., & al., e. (2020). Serial interval of novel coronavirus (COVID-19) infections. *International Journal of Infectious Diseases* 93(2020) 284-286.

Osthus, D., Hickmann, K., & al., e. (2017). *Forecasting seasonal influenza with a state-space SIR model.* Available at: https://projecteuclid.org/download/pdfview_1/euclid.aoas/1491616878

Rahman, M., Ahmed, A., & al., e. (2020). *Impact of control strategies on COVID-19 pandemic and the SIR model based forecasting in Bangladesh.* Available at: https://www.researchgate.net/publication/340879877_

Roda W., et al., (2020). Why is it difficult to accurately predict the COVID-19 epidemic? *Infectious Disease Modelling* 5 (2020), 271-281

Round Table “Coronomics”, (2020). (In Georgian). *Economics and Business*, (2020), 2. Available at: http://eb.tsu.ge/?leng=ge&cat=nom

Smith, D., & Moore, L. (2004). *The SIR Model for Spread of Disease - The Differential Equation Model.* Available at: https://www.maa.org/press/periodicals/loci/joma/the-sir-model-for-spread-of-disease-the-differential-equation-model

Soetewey, A. (2020, March). *COVID-19 in Belgium.* Available at: https://www.statsandr.com/blog/covid-19-in-belgium/

Srivastava, P. (2017). *Essentials of Deep Learning : Introduction to Long Short Term Memory.* Available at: https://www.analyticsvidhya.com/blog/2017/12/fundamentals-of-deep-learning-introduction-to-lstm/

Tamang, M., & al., e. (2020). A Machine-Learning-Based Approach to Predict the Health Impacts of Commuting in Large Cities: Case Study of London, *Symmetry 2020*, 12, 866; doi:10.3390/sym12050866

Tiwari, S., Kumar, S., & al., e. (2020). *Outbreak Trends of Coronavirus Disease–2019 in India: A predicion. Disaster Med Public Health Prep.* 2020 Apr 22: 1–6. Published online 2020 Apr 22. doi: 10.1017/dmp.2020.115. Available at: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7211803/

Tjorve K., Tjorve E. (2017) The use of Gompertz models in growth analyses, and new Gompertz-model approach: An addition to the Unified-Richards family. *PLoS ONE* 12(6): e0178691. Available at: https://doi.org/10.1371/journal.pone.

Tsoularis, A., & Wallace, J. (2002). Analysis of Logistic Growth Models. *Matematical Biosciences*, 179, 1. July-August, 21-55

Vaidyanathan, R. (2020). *Estimating COVID-19's Rt in Real-Time (Replicating in R)*.Available at: https://www.datacamp.com/community/tutorials/replicating-in-r-covid19

Wang, L., Zhou, Y., & al., e. (2020). *An epidemiological forecast model and software assessing interventions on COVID-19 epidemic in China.* Available at: https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.02.29.20029421v1.full.pdf+html Wilding, T. (2020). Epidemic modelling of COVID-19 in the UK using a SIR model. Available at: https://tjwilding.wordpress.com/2020/03/20/

Wu, K., Darcet, D., & al., e. (2020). *Generalized logistic growth modeling of the COVID-19 outbreak in 29 provinces in China and in the rest of the world.* Available at:
https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.03.11.20034363v1

Zhuang, Z., Zhao, S., & al., e. (2020). Preliminary estimates of the reproduction number of the coronavirus disease (COVID-19) outbreak in Republic of Korea and Italy by 5 March 2020. *International Journal of Infectious Diseases*. 95, (2020), 308–310.

Zou, Z., & Qu, Z. (2020, January). *Using LSTM in Stock prediction and Quantitative Trading.* Available at: http://cs230.stanford.edu/projects_winter_2020/reports/32066186.pdf

https://www.kaggle.com/pablocastilla/predict-stock-prices-with-lstm

https://analyticsindiamag.com/hands-on-guide-to-lstm-recurrent-neural-network-for-stock-market-prediction/

https://medium.com/towards-artificial-intelligence/google-stock-predictions-using-an-lstm-neural-network-dbe785949a96

https://github.com/CSSEGISandData/COVID-19/tree/master/csse_covid_19_data/csse_covid_19_time_series

JEL Classification: M11, Q4 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.006

CORONOMICS AND SOCIOECONOMIC ASPECTS OF THE ENERGY SECTOR

DAVIT NARMANIA
Doctor of Economics, Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
davit.narmania@tsu.ge

Abstract. The worldwide pandemics of COVID-19 has influenced all sectors of the economy. Energy sector as one of the branches of the economy has been affected as well. Suspension of a number of enterprises and institutions, switching staff to the remote working mode and other restrictions for the purpose of preventing risks stemming from the pandemics reduces overall **energy consumption**. On the other hand, staying at home significantly increases household energy consumption. However, the reduction of the energy consumption due to the stop/less active operation of the enterprises and institutions usually exceeds the amount of increased household consumption. Subsequently, amount of the energy to be distributed is reduced.

Another important factor is the **price of energy**. Energy price in Georgia is mainly determined according to the exchange rate of the national currency in relation to US Dollar. Pandemics and decrease of economic activities have caused dramatic drop of Georgian Lari rate. This has increased price of both – imported energy (electricity and natural gas) and electricity to be purchased from the local hydro power plants on the basis of the power purchase agreements so called PPAs (where the purchase price of the electricity is indicated in US Cents).

During the pandemics the **solvency** of enterprises/organizations and the population is also quite important. Restrictions related to pandemics have reduced revenues of business sector as well as of the population. Many enterprises and institutions (e.g. hotels, restaurants, cafes, beauty parlors etc.) have completely stopped. Hereby, a lot of employees have lost their jobs and the income or the remuneration for some people has decreased due to pandemics. Therefore, many subscribers have faced problem of paying bills and applied companies as well as the regulatory commission and the State with request to defer their debts. Envisaging social background, the decision of the Government of Georgia to subsidize utility services of the natural persons definitely bears quite progressive character. The Government of Georgia has spent more than 170 million GEL within 3 months for those subscribers whose monthly electricity consumption doesn't exceed 200 kW and natural gas consumption doesn't exceed 200 cubic meters. For such consumers the Government has also subsidized water and cleaning service fees.

This article analysis abovementioned and other socioeconomic aspects of the energy sector that have become relevant due to COVID-19.

KEYWORDS: CORONOMICS; ENERGY; CONSUMPTION; UTILITY SUBSIDIES.

For citation: Narmania, D., (2020). Coronomics and Socioeconomic Aspects of the Energy Sector. *Globalization and Business, 10.* 58-62. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.006

JEL Classification: M11, Q4 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.006

კორონომიკა და ენერგეტიკის სექტორის სოციალ-ეკონომიკური ასპექტები

დავით ნარმანია
ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
davit.narmania@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: კორონომიკა; ენერგეტიკა; მოხმარება; კომუნალური სუბსიდია.

ციტირებისთვის: ნარმანია დ. (2020). კორონომიკა და ენერგეტიკის სექტორის სოციალ-ეკონომიკური ასპექტები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10,* გვ. 58-62. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.006

კორონომიკა და ენერგიის მოხმარება

მსოფლიოში გასული წლის ბოლოდან სწრაფად გავრცელებადმა პანდემიამ Covid-19 მოსახლეობის ჯანმრთელობასთან ერთად მნიშვნელოვანი საფრთხე შეუქმნა მსოფლიო ეკონომიკას. პანდემიურ ფონზე, ვარდნის პარალელურად, მსოფლიო ეკონომიკამ მნიშვნელოვანი სტრუქტურული ტრანსფორმაციაც განიცადა: მთელი რიგი სექტორების პროდუქციაზე და მომსახურებაზე შემცირდა მოთხოვნა (მაგ. ტურიზმი, სასტუმროები, ავიაცია, ნავთობმოპოვება და სხვა), ხოლო რიგ სექტორებში – გაიზარდა კიდეც (მაგ. მედიკამენტები, ჰიგიენური საშუალებები და სხვა). ეკონომიკაში პრაქტიკულად ახალი მიმართულება გაჩნდა, რომელსაც ზოგიერთი ეკონომისტი **კორონომიკის** სახელითაც მოიხსენიებს (Papava, Charaia, 2020:4), რაც ორი ტერმინის – „კორონა" და „ეკონომიკა" შერწყმის შედეგად იქნა მიღებული. სხვანაირად ეს არის კორონავირუსის ეკონომიკაზე გავლენის შესწავლა (Ikechukwu, Tochukwu, 2020:2). ერთ-ერთმა ცნობილმა გერმანელმა ეკონომისტმა დანიელ შტელტერმა შპიგელის ბესტსელერში გერმანულ ენაზე საკმაოდ მოცულობითი წიგნიც კი გამოსცა სახელწოდებით: Coronomics/Nach dem Corona-Schock: Neustart aus der Krise (კორონომიქსი/კორონა-შოკის შემდგომ: კრიზისის ხელახალი დასაწყისი) (Coronomics, 2020). პანდემიის გაკვეთილებიდან გამომდინარე, პოსტპანდემიურ პერიოდში მოსალოდნელია „ციფრული ეკონომიკისა" და „ციფრული სერვისის ეკონომიკის" ზრდა, მთელი რიგი სამომხმარებლო საქონლის ელექტრონული ვაჭრობის ჩათვლით (Aptsiauri, 2020:12).

მსოფლიოში გავრცელებული პანდემია Covid-19 ეკონომიკის ყველა სექტორზე ახდენს გავლენას: უმეტესობაზე ნეგატიურს, თუმცა არის ცალკეული პოზიტიური გავლენაც. ამ თვალსაზრისით გამონაკლისი არც ენერგეტიკის სექტორია. ენერგეტიკის სექტორში Covid-ანალიზი ამ კუთხით სამ ნაწილად შეიძლება დაიყოს:

- ენერგეტიკული ობიექტების მშენებლობა (სხვანაირად ინვესტიცია ენერგეტიკაში);
- ენერგიის მოხმარება (სხვანაირად ენერგიაზე მოთხოვნა);
- ენერგეტიკული უსაფრთხოება (სხვანაირად ხარისხიანი და სტაბილური მიწოდება).

ეკონომიკაში არსებული ნებისმიერი გაურკვევლობა (განუსაზღვრელობა) ინვესტორთა აქტიური რეჟიმიდან პასიურ (მოლოდინის) რეჟიმში გადასვლას იწვევს. არც ერთ ინვესტორს არ სურს ფულის ჩადება გაურკვევლობის პირობებში, როცა არ იცის მოსალოდნელი ვითარება და შესაბამისად ჩადებული ინვესტიციის უკუგება (IRR). ჯერ კიდევ კორონავირუსის გავრცელების საწყის სტადიაზევე ნავარაუდევი იყო, რომ საინვესტიციო პროექტების წარმოება (როგორც დიდ ენერგეტიკულ ინფრასტრუქტურაში, ასევე ენერგოეფექტურობასა და განახლებადი ენერგიის პროექტებში) შეიძლება შეფერხდეს მიწოდების ჯაჭვის შეფერხებების გამო, ვინაიდან კლიენტებს შემოსავლების დაკარგვის გამო არ შეეძლებათ სესხის დაფარვა. ამ თვალსაზრისით ყველაზე დაუცველია მცირე და საშუალო ბიზნესი, ასევე საოჯახო მეურნეობების მიერ განხორციელებული პროექტები, ძირითადად ენერგოეფექტურობასა და მცირე განახლებადი ენერგიის ნაწილში (Energy Community, 2020:1).

ენერგიის საერთაშორისო სააგენტოს (IEA) მონაცემებით, 2020 წლის პირველ კვარტალში გლობალურად ელექტროენერიაზე მოთხოვნა 2,5%-ით შემცირდა, ხოლო მათი პროგნოზით, წლის ბოლოსთვის ეს მაჩვენებელი 5%-ს მიაღწევს. ამავე ორგანიზაციის მიერ, გაზის სექტორშიც ასევე მოხმარების 4%-იანი შემცირებაა ნავარაუდევი. მიმდინარე

წლის მარტსა და აპრილში, IFC-მ დაფიქსირდა მოთხოვნის 15%-ით შემცირებაც კი ბევრ ქვეყანაში, სადაც ის საქმიანობს (The Impact of Covid-19, 2020:2).

ამ თვალსაზრისით გამონაკლისი არც საქართველოა. კორონავირუსის გავრცელების პრევენციის მიზნით, საქართველოს მთავრობის მიერ შემუშავებული რეკომენდაციების საფუძველზე, ენერგეტიკულმა კომპანიებმა გარკვეული პერიოდით შეაჩერეს ან შეზღუდეს დაგეგმილი სამუშაოების განხორციელება თითქმის ყველა მიმართულებით, რაც აისახა კიდეც მათ საინვესტიციო აქტიობაზე (Narmania, 2020:44). თუმცა, შემცირებული მოთხოვნის პირობებში, სემეკის შესაბამისი მითითებების საფუძველზე მაინც შეუფერხებლად ახდენენ ენერგიის ხარისხიან და სტაბილურ მიწოდებას.

პანდემიით გამოწვეული რისკების პრევენციის მიზნით, მთელი რიგი საწარმოების და ორგანიზაციების გაჩერებამ, პერსონალის დისტანციური მუშაობის რეჟიმზე გადაყვანამ და სხვა შეზღუდვებმა შეამცირა ენერგიის მოხმარება. მეორე მხრივ, მთავრობის მოწოდების საფუძველზე მოქალაქეთა სახლში დარჩენამ მნიშვნელოვნად გაზარდა საოჯახო მეურნეობათა მიერ ენერგიის მოხმარება. თუმცა, საწარმოების და ორგანიზაციების გაჩერებით/დაბალი აქტივობებით გამოწვეული შემცირება მეტია, ვიდრე საოჯახო მეურნეობათა მიერ გაზრდილი მოხმარების მოცულობა. შესაბამისად, მცირდება გასანაწილებელი ენერგიის მოცულობა. 2020 წლის აპრილი-ივლისის თვეებში საყოფაცხოვრებო და არასაყოფაცხოვრებო სექტორში მოხმარებული ელექტროენერგიის მოცულობა 5-7%-ით ჩამორჩება წინა წლების ანალოგიური თვეების მოცულობას (იხ. ცხრილი 1). გასანაწილებელი ელექტროენერგიის მოცულობის შემცირება სამომხმარებლო ტარიფზე ზეწოლის ერთ-ერთი საფუძველია.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ელექტროენერგიასთან ერთად შემცირდა ბუნებრივ აირზე მოთხოვნაც. აქაც მოთხოვნის შემცირების ძირითადი ფაქტორი არასაყოფაცხოვრებო სექტორში მოხმარების მნიშვნელოვანი შემცირება იყო. საოჯახო მეურნეობების მიერ (საყოფაცხოვრებო სექტორი) მოხმარება გაიზარდა კიდეც 1.5%-ით, ვინაიდან მოსახლეობის უდიდესი უმრავლესობა მთავრობის რეკომენდაციების საფუძველზე სახლში რჩებოდა.

ენერგიის ფასები კორონომიკის ჭრილში

ვირუსით გამოწვეულმა ენერგიაზე მოთხოვნის შემცირებამ, გარკვეული გავლენა მოახდინა ენერგიის ფასებზე. მაგალითად, მნიშვნელოვნად შემცირდა საერთაშორისო ბაზრებზე ბუნებრივი აირის (CNG) და გათხევადებული გაზის (LPG) ფასი. გაზის შედარებით დაბალი ფასები ამ ეტაპზე ხელს უწყობს გაზზე მომუშავე ელექტროენერგიის წარმოებას (თბოსადგურები), იყოს სხვა წყაროებზე შედარებით მიმზიდველი (მაგ. ქვანახშირი) და მიაწოდოს ელექტროენერგია გამანაწილებელ კომპანიებს უფრო შეღავათიან ფასად (The impact of Covid-19,2020).

საქართველოში ენერგიის ფასებს, სხვა ფაქტორებთან ერთად, მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ეროვნული ვალუტის კურსი აშშ დოლართან მიმართებაში. პანდემიამ და შესაბამისად ეკონომიკური აქტივობის შემცირებამ ლარის კურსის მკვეთრი ვარდნა გამოიწვია, რამაც გააძვირა როგორც იმპორტირებული ენერგია (ელექტროენერგია და ბუნებრივი აირი), ასევე PPA (Power Purchase Agreement – სახელმწიფოს მიერ ენერგიის გარანტირებული შესყიდვის შეთანხმება) კონტრაქტების საფუძველზე ადგილობრივი ჰიდროსადგურებიდან შესასყიდი ელექტროენერგია (სადაც შესასყიდი ენერგიის ფასი ცენტებშია დაფიქსირებული). მაგალითად, თუ კორონავირუსის პირველი შემთხვევის აღმოჩენის დროს 1 აშშ დოლარის ოფიციალური გაცვლითი კურსი 2.79 ლარის ფარგლებში იყო (მაგ. 2020 წლის 1 მარტს), აგვისტოს ბოლოს ის 3.07 ლარი გახდა (National Bank of Georgia). შესაბამისად, 5 ცენტის ღირებულების იმპორტირებული ან ადგილობრივი სადგურებიდან PPA-ს საფუძველზე შეძენილი ენერგია (1 დოლარად 20 კილოვარის შეძენა) 2.79 ლარად იყო შესაძლებელი, დღეს კი 3.07 ლარი ღირს. შესაბამისად, 6 თვეში ასეთი წყაროებიდან მიღებული ენერგია 10%-ით გაძვირდა.

მდგომარეობას ოდნავ უშველა იმან, რომ ზაფხულის თვეებში ენგურჰესი და ვარდნილჰესების კასკადი, ასევე რამდენიმე მსხვილი ჰიდროელექტროსადგური შედარებით იაფ ელექტროენერგიას გამოიმუშავებს. ამდენად, მარტის თვესთან შედარებით, აპრილი-ივლისის თვეში საბალანსო

ცხრილი 1. ენერგიის მოხმარება საქართველოში (მლნ კვტ.სთ.)

2020	1 217.878	1 149.234	1 050.333	947.106	957.299	995.956	993.746
2019	1 148.418	1 148.418	1 142.304	1 018.839	1 117.984	1 117.984	1 164.845
2018	1 169.701	1 072.399	1 114.259	1 040.991	1 161.168	1 175.209	1 224.575
2017	1 097.590	1 029.722	1 024.652	938.983	1 061.721	1 101.854	1 208.246

წყარო: ესკო, https://esco.ge/ka/energobalansi/by-year-

ცხრილი 2. ესკო-ს მიერ გასაყიდი საბალანსო ელექტროენერგიის საშუალო შეწონილი ფასი (თეთრი, კვტ.სთ-ზე)

პერიოდი	2016	2017	2018	2019	2020
იანვარი	13.4270458	13.6486315	12.802977	13.5254479	14.5868671
თებერვალი	13.6103928	13.5322024	13.102101	13.6543756	13.8837893
მარტი	8.2133089	12.6371223	12.2154634	13.4438273	18.4660737
აპრილი	10.5698605	11.3560223	12.1184845	12.9927551	16.0888149
მაისი	10.2519912	9.4280967	13.2595499	7.3628251	13.2076731
ივნისი	10.6248766	12.1870003	12.6449173	7.2278252	13.1741005
ივლისი	9.3008829	11.9140872	8.8884730	13.6034633	15.0346724
აგვისტო	10.0003359	11.1646907	11.9046817	14.2842237	
სექტემბერი	10.1199242	11.7757291	11.6111821	14.8374457	
ოქტომბერი	11.0193625	13.7681373	14.0393031	14.6874306	
ნოემბერი	10.6789665	14.1366798	13.8013228	15.4506703	
დეკემბერი	11.2303984	12.6636783	14.0379822	14.729727	

წყარო: ესკო, https://esco.ge/electricity/balancing-electricity-price

ელექტროენერგიის საშუალო შეწონილი ფასი ნაკლები იყო. თუმცა, მიმდინარე წლის ფასები მნიშვნელოვნად აღემატება გასული წლის ანალოგიური თვეების ფასებს (იხ. ცხრილი 2) (ESKO).

მომხმარებელთა გადახდისუნარიანობა პანდემიის პირობებში

Covid-19-მა მთელი რიგი საწარმოების და ორგანიზაციების გაჩერება გამოიწვია, რაც სამუშაო ადგილების დაკარგვის საფუძველი გახდა. ამან კი მომხმარებელთა გადახდისუნარიანობაზე იმოქმედა და ბევრ მათგანს კომუნალური გადასახადების გადახდის პრობლემა შეექმნა. მომხმარებელთა გადახდისუნარიანობის პრობლემა შესაძლოა ჯაჭვური რეაქციით გადაედოს სექტორში მოთამაშე სხვა სუბიექტებს, თუ სათანადო ზომები არ იქნა მიღებული.

როგორც წესი, გამანაწილებელი კომპანიები, მარეგულირებელი კომისიის მიერ დადგენილი ტარიფებით ახდენენ ელექტროენერგიის და გაზის მომხმარებლებისთვის მიწოდებას. მარეგულირებლის მიერვე განსაზღვრული კაპიტალის საშუალო შეწონილი ღირებულება (WACC - Weighted Average Cost of Capital). ის იგივეა, რაც რეგულირებადი აქტივების ბაზაზე ამონაგების ნორმა, რომელიც იანგარიშება გადასახადებამდე, კომისიის მიერ დადგენილი კაპიტალის (საკუთარი და მოზიდული) სტრუქტურის მიხედვით (Semek):

კაპიტალის საშუალო შეწონილი ღირებულება (WACC) გადასახადებამდე, ყოველი რეგულირების პერიოდისათვის იანგარიშება შემდეგი ფორმულით:

$$WACC_{გადასახადებამდე} = g \times r_d + \frac{(1-g) \times r_e}{(1-T)}$$

სადაც:

WACC *გადასახადებამდე* — კაპიტალის საშუალო შეწონილი ღირებულება გადასახადებამდე (%);

G — სესხის წილი (%);

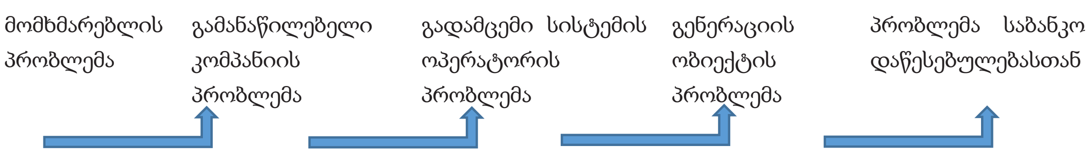
r_d — სესხის ღირებულება (%);

r_e — საკუთარი კაპიტალის ღირებულება (%);

T — მოგების გადასახადი (%).

სწორედ აღნიშნული ფორმულა უზრუნველყოფს იმას, რომ არ გაკოტრდეს გამანაწილებელი კომპანია და მიიღოს კიდეც გონივრული მოგება. მაგრამ თუ მომხმარებელთა ნაწილი ვერ ახერხებს მოხმარებული ენერგიის თანხის გადახდას, მაშინ შესაძლოა დაიწყოს სერიოზული ჯაჭვური პრობლემები ენერგეტიკის სექტორში. აქ კი უმნიშვნელოვანესია მთავრობის როლი, რომ დაეხმაროს მოწყვლად მომხმარებლებს და შეეხიდოს მათ კომუნალური გადასახდელების გადახდაში.

სქემა 1. გადახდისუნარიანობის პრობლემის ჯაჭვი

პანდემიით გამოწვეულმა შეზღუდვებმა შეამცირა როგორც ბიზნესის, ასევე მოსახლეობის შემოსავლები. ბევრი საწარმო და ორგანიზაცია მთლიანად გაჩერდა (სასტუმროები, რესტორნები, კაფეები, სალონები და ა.შ.), ასევე ბევრმა დასაქმებულმა დაკარგა სამუშაო და შესაბამისად შემოსავალი ან მუშაობდა შეზღუდული რეჟიმის პირობებში ნაკლები ანაზღაურებით. შესაბამისად, ბევრ აბონენტს შეექმნა გადახდის პრობლემა. მთავრობის მიერ სოციალური ფონის გათვალისწინებით მიღებული გადაწყვეტილება, ფიზიკური პირებისთვის კომუნალური გადასახადების დაფარვის შესახებ უდავოდ პროგრესული ხასიათისაა (Resolution of the Government of Georgia 220, 2020). ჯამში 3 თვის განმავლობაში (2020 წლის მარტი–მაისი) ხელისუფლებამ სახელმწიფო ბიუჯეტიდან 170 მილიონ ლარზე მეტი თანხა დახარჯა იმ აბონენტებისთვის, რომელთა თვიური მოხმარება ელექტროენერგიის ნაწილში არ აღემატება 200 კილოვატს და ბუნებრივი აირის ნაწილში 200 კუბურ მეტრს. ასეთი აბონენტებისთვის მთავრობის მიერ დაფარული იქნა ასევე მოხმარებული წყლის და დასუფთავების გადასახდელები. ამით მთავრობამ ერთი მხრივ, დაიცვა მოწყვლადი მომხმარებლები და მეორე მხრივ, გარანტირებული შემოსავლებით უზრუნველყო ელექტროენერგიის, გაზის და წყლის გამანაწილებელი კომპანიები, რათა მათ არ შექმნოდათ ფინანსური პრობლემები და არ გავრცელებულიყო ეს ჯაჭვური რეაქციით სექტორის სხვა მოთამაშეებზე.

მოსახლეობის კომუნალური გადასახადების გადახდის ამგვარი სტიმულირება დაგეგმილია მიმდინარე წლის ნოემბრიდან, მთელი ზამთრის განმავლობაში.

შეჯამება და პერსპექტივები

ვირუსის შემცირება პირდაპირაა დამოკიდებული ვაქცინის გამოგონებაზე. ამ უკანასკნელზე კი დამოკიდებულია შენელებული ეკონომიკური აქტივობების გამოცოცხლება და ეკონომიკის აღდგენის ღონისძიებების ინტენსიფიკაცია. ენერგეტიკის სექტორის აღდგენა–განვითარება თავის მხრივ პირდაპირ არის დაკავშირებული ეკონომიკის აღდგენაზე. ეკონომიკური ზრდის კვალობაზე გაიზრდება ენერგიაზე მოთხოვნაც, რისთვისაც ენერგეტიკულ სექტორს შესაბამისი მზაობა უნდა ჰქონდეს.

თავის მხრივ, სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული საწარმოების მხარდაჭერა სახელმწიფოს მიერ (სუბსიდირება, გადასახადების გადავადება და სხვა) ამ სექტორის კომპანიებს ფინანსურად მალევე გააჯანსაღებს.

მთავრობის მიერ მოწყვლადი მომხრებლების დაცვა და მათთვის კომუნალური გადასახდელების გადახდა მნიშვნელოვანია როგორც სოციალური პოლიტიკის თვალსაზრისით, ასევე გამანაწილებელი კომპანიების ფინანსური სტაბილურობისთვის.

ლიტერატურა/REFERENCES

Aptsiauri, D., (2020). Current Trends in the Development of Modern International Economic Relations and the Post-Crisis Challenges of the Pandemic (COVID-19), *Georgian Strategy and International Relations Research Foundation*, # 139. (In Georgian)

Narmania, D., (2020). COVID-19, Energy and Investment, Journal. *Forbes*, April 2020. (In Georgian)

Papava, V., & Charaia, V., (2020). *The Economic Crisis and Some Challenges of the Georgian Economy, Georgian Strategy and International Relations Research Foundation*, # 136. (In Georgian)

Resolution # 220 of the Government of Georgia of April 3, 2020 «On Approval of the Rules and Conditions for Subsidizing Utility Taxes», (In Georgian).

General Recommendations for New Coronavirus (SARS-CoV-2) Infection (COVID-19) for Electricity Supply, Water Collection / Treatment / Distribution and Waste Management, Annex # 10, IDPs from the Occupied Territories, Labor, Health and Social Welfare of Georgia Ministry, 2020. (In Georgian)

2019 Report of the Georgian National Energy and Water Regulatory Commission. (In Georgian) www.gnerc.org

Commercial energy system operator, (In Georgian) www.esco.ge

De, A., (2020). The energy sector post COVID-19: refueling the recovery, *KPMG*, June 2020.

Ikechukwu, E., & Tochukwu, V. (2020). *Coronomics and global economy: A purview of the impact of Coronavirus on the global economy*, (2020).

Ghiani, E., Galici, M., Mureddu, M., & Pilo, F., (2020). Impact on Electricity Consumption and Market Pricing of Energy and Ancillary Services during Pandemic of COVID-19 in Italy, *Energies 2020,* 13, 3357.

Energy investments and financing during and post COVID-19 crisis, *Energy Community*, April 2020.

IAEE Energy Forum, Special COVID-19 Edition, Third Quarter 2020, ISSN 1944-3188.

The impact of COVID-19 on Energy Market Stability, IEF Insight Brief, April 2020.

The impact of COVID-19 on the Power Sector, IFC, June 2020.

JEL Classification: A10; C19 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.007

FORMATION OF THE SYSTEM OF CORONASTATISTICS INDICATORS

SIMON GELASHVILI

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Academician of Georgia Economic Sciences Academy

Ivane Javakhishvili Tbilisi State

University, Georgia

simon.gelashvili@tsu.ge

Abstract. The paper discusses Coronastatistics as a content of complex cognition, which is characterized by many aspects; it reflects not only the health care issues of the population, but also the issues of the economy: A system of their characteristic statistical indicators and its constituent blocks is proposed. Each of them gives a fairly wide range of both general and specific indicators. It is clear that health statistics indicators are particularly widespread, quantitatively characterizing the total number of Coronavirus-infected populations as well as their distribution by area, source of disease, sex, age, and other signs.

The economic bloc presents statistical indicators, that characterize the impact of COVID-19 on the economic and business sectors and the consequences of its impact in the short, as well as medium and long term. Both, macro and microeconomic statistical measures are provided, as well as indicators for determining the size and range of reactions of small, medium and large businesses.

The COVID-19 pandemic has more or less spread to almost every country, and it has had a significant unintended negative impact on all areas of public life, especially the economy and human social life. This impact is multifaceted and requires complex quantitative and qualitative research. Appropriate methodoland methodology, including statistics, are necessary for such research.

Coronastatistics has a broad, complex content and includes not only quantitative indicators of the spread of the Coronavirus, but also the consequences of its impact on human health and social life, as well as economic, environmental, demographic, business and other areas. The system of Coronastatistics consists of many subsystems, or blocks. First of all, the groups of general and special indicators should be distinguished, which are created according to each field. The grouping is based on various essential traits such as field, area, demographic (biological) characteristics and many more. The calculated indicators will be represented as absolute and relative, as well as average, in the form of variation and indices. In addition, appropriate time series and correlation analysis indices should be used to quantify the impact of the COVID-19 pandemic.

For the first time in world history, the main cause of the current local, regional or global economic crisis is not directly in the economy or its management, but due to the impact of another, very strong exogenous factor - the COVID-19 pandemic. In such conditions, the need to expand the functions of the government is on the agenda. The state also takes the risk in managing the national economy, but it is somewhat different (Papava V., 2020: 138).

It should also be noted that it is very difficult to accurately quantify the impact of the COVID-19 pandemic on the economy and business, both globally and locally (depending on the country), in the short or medium term. This begs the question: should economic and business change forecasts be calculated? The correct answer is: Of course, such predictions are needed. But they must be reliable enough. "In economics and business, forecasting serves as a compass that shows you where to go." (Gelashvili, S., 2019: 13). Therefore, in this case, it is more appropriate to calculate the interval statistical forecasts on the principle of collaborative forecasting, especially in the field of business, through which it is possible to carry out an operational response to specific market processes (Gelashvili, S., 2017: 259).

The article presents the systems of coronastatics indicators developed by the author in the fields of economics and healthcare, which allows for a complex quantitative analysis and the development of appropriate recommendations.

During the COVID-19 pandemic, the managerial and preventive functions of the statistics were particularly evident. Without complete and reliable information and proper indicators, it is impossible to make sound and optimal decisions at all hierarchical levels and under any conditions, including pandemics or normal living conditions.

The complex system of Coronastatistics indicators, proposed by the author, allows typological, structural and analytical grouping of data on COVID-19, which is an important condition for conducting relevant qualitative and quantitative analysis.

KEYWORDS: CORONASTATISTICS, COMPLEX SYSTEM OF INDICATORS, GENERAL INDICATORS, SPECIFIC INDICATORS, GROUPING.

For citation: Gelashvili, S., (2020). Formation of the System of Coronastatistics Indicators. *Globalization and Business, 10.* 63-69. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.007

JEL Classification: M11, Q4 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.007

კორონასტატისტიკის მაჩვენებელთა სისტემის ფორმირების შესახებ

სიმონ გელაშვილი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, საქართველო
simon.gelashvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: კორონასტატისტიკა, მაჩვენებელთა კომპლექსური სისტემა, ზოგადი მაჩვენებლები, სპეციფიკური მაჩვენებლები, დაჯგუფება

ციტირებისთვის: ნარმანია დ. (2020). კორონომიკა და ენერგეტიკის სექტორის სოციალ-ეკონომიკური ასპექტები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10,* გვ. 63-69. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.007

შესავალი

2020 წლის დასაწყისიდან, COVID-19 პანდემიის გამო, ძირეულად შეიცვალა მსოფლიოს დღის წესრიგი და იგი შეეხო პრაქტიკულად ყველა ქვეყანას. გლობალური დღის წესრიგის ცვლილება მოხდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში: პოლიტიკაში, ეკონომიკაში, ეკოლოგიაში, ჯანდაცვაში, სოციალურ ურთიერთობებში და ა. შ. კორონავირუსის პანდემიამ განსაკუთრებით ძლიერად „შეაზანზარა" ეკონომიკა ყველა შემადგენელი დარგითა და სექტორით. ქვეყნების აბსოლუტური უმეტესობა მოუმზადებელი შეხვდა პანდემიას და შედეგად, უკვე 2020 წლის პირველ ნახევარში მათ დიდი ეკონომიკური და სოციალური ზიანი მიიღეს. თუმცა, აქ ერთ პარადოქსზე უნდა აღვნიშნოთ: პანდემიის შედეგად ყველაზე უფრო ნაკლები ეკონომიკური და სოციალური ზარალი მიიღო იმ ქვეყანამ, საიდანაც კორონავირუსი მთელ მსოფლიოში გავრცელდა. გასაგებია, რომ აქ საუბარია ჩინეთზე, სადაც უკვე მიმდინარე წლის მე-2 კვარტალში ეკონომიკურმა ზრდამ 3,2 % შეადგინა. ასევე მცირეა ჩინეთის სოციალური და დემოგრაფიული ზარალი სტატისტიკურად, სადაც საშუალოდ ყოველ 10 000 მოსახლეზე ყველაზე ნაკლები გარდაცვალების ფაქტი დაფიქსირდა (თუმცა, ცალკე აღებული ყოველი კონკრეტული ადამიანის სიკვდილი ტრაგედიაა; სტატისტიკის შესწავლის საგანი კი არ არის კონკრეტული ფაქტი და მოვლენა, არამედ მათი დიდი ერთობლიობაა). ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობისთვის სასიხარულოა და საამაყოა ასევე ის სიტუაცია, რომ მიმდინარე წლის 1 აგვისტოს მდგომარეობით, ევროპის ქვეყნებს შორის საქართველოს, კორონავირუსის შედეგად სიკვდილიანობის ყველაზე დაბალი დონე აქვს.

ჯერ კიდევ მწირია სხვადასხვა მიმართულების მეცნიერული კვლევები და პოსტპანდემიური პერიოდისათვის პროგნოზები. დღემდე COVID-19 პანდემიის ზემოქმედების მხოლოდ სამედიცინო და ჯანდაცვის ასპექტებია მეტ-ნაკლებად ცნობილი, მაგრამ გადაუდებელ კვლევას მოითხოვს მისი ხარისხობრივი და რაოდენობრივი გავლენა ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებაზე, ეკოლოგიაზე, საერთაშორისო ურთიერთობებზე და ა. შ.

ჩვენი სტატიის მიზანია სტატისტიკურ მაჩვენებელთა ისეთი სისტემის ფორმირება, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელი იქნება კორონავირუსის პანდემიის კომპლექსური ანალიზი, შეფასება და ადეკვატური დასკვნებისა და რეკომენდაციების ჩამოყალიბება. აღნიშნული მიზნის მისაღწევად აუცილებელია შემდეგი ძირითადი ამოცანების გადაწყვეტა:

1. კორონავირუსის პანდემიის შესახებ საკმარისად სრული და სანდო სტატისტიკური მონაცემების შეგროვებისა და არქივირების უზრუნველყოფა;
2. კორონავირუსის პანდემიის შესახებ მონაცემების ანალიზური დაჯგუფება და ცხრილების შედგენა (დროის, ტერიტორიის, სქესის, ასაკის და სხვა ნიშნების მიხედვით);
3. დაჯგუფებული მონაცემების საფუძველზე შეფარდებითი, საშუალო, ვარიაციის და სხვა სტატისტიკური მაჩვენებლების გაანგარიშება;
4. გაანგარიშებული მაჩვენებლების მიხედვით სხვადასხვა ვადიანი პროგნოზების შემუშავება;
5. ჩატარებული ანალიზის შედეგად დასაბუთებული დასკვნებისა და რეკომენდაციების ფორმირება, რაც საფუძვლად დაედება ოპტიმალური გადაწყვეტილებების მიღებას.

სტატისტიკური მაჩვენებელი არ არის აბსტრაქტული სიდიდე, არამედ მას კონკრეტული მატერიალური, ანუ რეალურად არსებული შინაარსი გააჩნია. სტატისტიკური მაჩვენებელი არის სოციალურ-ეკონომიკური, ანუ საზოგადოებრივი

მოვლენის რაოდენობრივი ზომა, რომელსაც გააჩნია თვისებრივი განსაზღვრულობა (Gabidzashvili, 2011: 82).

ძირითადი შინაარსი

ნათელია, რომ COVID-19 პანდემია გლობალური პროცესია და, ამასთან, ისტორიის არმქონე მოვლენაა, რომელიც მრავალასპექტიანია და კომპლექსურ ანალიზს მოითხოვს. ჯერ კიდევ მაღალია გაურკვევლობის (განუსაზღვრელობის) ხარისხი როგორც კონკრეტულ ქვეყნებში, ისე მთლიანად მსოფლიოში. განუსაზღვრელობის დონე განსაკუთრებით მაღალია ეკონომიკისა და ბიზნესის სფეროებში და ამ მიმართულებით რეალური პროგნოზების შემუშავება რთულია, მათ შორის ეკონომეტრიკული მოდელების გამოყენებითაც. კორონავირუსის პანდემიის ანალიზისა და ეკონომიკაზე ზემოქმედების საკითხებზე მსოფლიოში რამდენიმე მოდელი უკვე შემუშავდა (Eichenbaum, Rebelo and Trabandt, 2020), მათ შორის ერთ-ერთი საქართველოშიც, კორონავირუსის გავრცელების სიმულაციური მოდელი (Gelashvili, 2017). თუმცა, მათი ადეკვატურობის ხარისხი მაღალი არ არის, რადგან მრავალ თეორიულ დაშვებას ემყარება. ასე, მაგალითად, „ინფექციის გავრცელება მიმდინარეობს თანდათანობით და არ ხდება ერთბაშად დაავადებულთა რიცხვის ზრდა და ჰოსპიტალურ სექტორზე ზეწოლა“ და სხვ. (Gelashvili, 2020). მაგრამ თუ ეს დაშვებები დაირღვა, მაშინ შემოთავაზებული მოდელი არაადეკვატური და მიუღებელი იქნება.

ფაქტია, რომ ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის საქმიანობა კორონავირუსის პანდემიის საკითხში არაეფექტიანი აღმოჩნდა, რაზედაც არაერთხელ აღნიშნეს მრავალი ქვეყნის ხელმძღვანელმა პირებმა. ამასთან დაკავშირებით ცნობილია აშშ-ის ყოფილი პრეზიდენტის დონალდ ტრამპის პოზიცია, რომლის განკარგულებითაც აშშ დროებით აღარ უხდის საწევრო შენატანს ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციას. თეთრ სახლში გამართულ პრესკონფერენციაზე ტრამპმა განაცხადა: „რეალობა ისაა, რომ ჯანმო სათანადოდ ვერ ღებულობდა, ვერ ამოწმებდა და ვერ ავრცელებდა ინფორმაციას დროულად და გამჭვირვალედ. ჯანმო ქვეყნებთან თანამშრომლობს იმისთვის, რომ ჯანმრთელობისთვის საერთაშორისო საფრთხეების შესახებ ინფორმაცია დროულად გავრცელდეს, ხოლო თუ თანამშრომლობა არ არის, დამოუკიდებლად ამცნოს მსოფლიოს მომხდარის შესახებ. ჯანმომ ვერ შეასრულა მისი ეს მთავარი ვალდებულება და პასუხი უნდა აგოს“ (7, 2020).

მსოფლიოში კორონავირუსის გავრცელების მასშტაბების შესახებ ინფორმაცია ყოველდღიურად მიეწოდება მოსახლეობას. მაგრამ ეს ინფორმაცია მეტად ზოგადი და ზედაპირულია და არ იძლევა მისი გავლენის კომპლექსური შეფასების საშუალებას. ამიტომ დღის წესრიგში დგას პანდემიის ზემოქმედების რაოდენობრივი მახასიათებლების შემუშავება, რაშიც მნიშვნელოვანი ადგილი სტატისტიკურ მეცნიერებას უკავია. პირველ რიგში, აუცილებელია, განისაზღვროს ტერმინის „კორონასტატისტიკა“ შინაარსი, რომლის გარეშეც შეუძლებელი იქნება შესაბამისი მაჩვენებელთა სისტემის შექმნა. რა თქმა უნდა, ეს ტერმინი, ისევე როგორც ბევრი სხვა ტერმინიც (მაგალითად, კორონომიკა), რაც დაკავშირებულია COVID-19 პანდემიასთან, ახალია. ამიტომ მათი რეალური შინაარსის ზუსტი განსაზღვრით იწყება შესაბამისი პროცესების როგორც ხარისხობრივი, ისე რაოდენობრივი ანალიზი.

ტერმინის „კორონასტატისტიკა“ წარმოშობა დაკავშირებულია კორონავირუსის პანდემიასთან და მას სულ რაღაც ნახევარი წლის ისტორია აქვს. პირველად ის გამოიყენეს ჯანდაცვის სფეროს წარმომადგენლებმა მასმედიის საშუალებებში ბრიფინგებისა და ინტერვიუების დროს. თუმცა, სამეცნიერო ბრუნვაში ეს ტერმინი ჯერ კიდევ იშვიათად გვხვდება. ეს გასაგებიცაა, რადგან კორონასტატისტიკის შესახებ მსოფლიოში ჯერ კიდევ მცირე რაოდენობითაა მეცნიერული პუბლიკაციები. უკვე არსებობს ასეთი სინონიმიც – „კორონავირუსის სტატისტიკა“ და სხვა მსგავსი. ჩვენი აზრით, „კორონასტატისტიკა“ და „კორონავირუსის სტატისტიკა“ არ არის იდენტური შინაარსის მქონე და აი რატომ: „კორონასტატისტიკა“ უფრო ფართო, კომპლექსური შინაარსისაა და გულისხმობს არა მხოლოდ კორონავირუსის გავრცელების რაოდენობრივ მაჩვენებლებს, არამედ მისი ზემოქმედების შედეგებს როგორც ადამიანთა ჯანმრთელობის მდგომარეობასა და სოციალურ ყოფაზე, ასევე ეკონომიკურ, ეკოლოგიურ, დემოგრაფიულ, ბიზნესის და სხვა სფეროების განვითარებაზე. „კორონავირუსის სტატისტიკა“ კი შედარებით უფრო ვიწრო შინაარსის მატარებელია და ძირითადად აღნიშნავს კორონავირუსის გავრცელების ინტენსივობისა და მოსახლეობის ავადობის რაოდენობრივ (სტატისტიკურ) მაჩვენებლებს. მასში უმეტესად გულისხმობენ მედიცინის სფეროს. მაგრამ COVID-19 პანდემიამ ძლიერი უარყოფითი გავლენა მოახდინა არა მხოლოდ ადამიანთა ჯანმრთელობაზე, არამედ ეკონომიკაზე, ბიზნესზე, დემოგრაფიულ პროცესებზე და სხვ. მაშასადამე, კორონავირუსის სტატისტიკა შედის კორონასტატისტიკაში, როგორც ინფორმაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ბლოკი.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, კორონასტატისტიკის მაჩვენებელთა სისტემის ფორმირება არ არის მარტივი და იგი უნდა შედგებოდეს მრავალი ბლოკისგან. პირველ რიგში, უნდა გამოიყოს ზოგადი და სპეციალური მაჩვენებლების ჯგუფები, რომლებიც შეიქმნება ყოველი სფეროს მიხედვით. დაჯგუფებას საფუძვლად უდევს სხვადასხვა არსებითი ნიშანი, როგორიცაა დარგი, ტერიტორია, დემოგრაფიული (ბიოლოგიური) მახასიათებლები და სხვ. ქვემოთ წარმოდგენილია მაჩვენებელთა დაჯგუფება ცალკეული სფეროებისა და დარგების მიხედვით. რაც შეეხება სპეციფიკურ მაჩვენებლებს, მათი გამოსახვა მოხდება როგორც

აბსოლუტური და შეფარდებითი, ასევე საშუალო, ვარიაციის, ინდექსების ფორმით. ამასთან ერთად, COVID-19 პანდემიის გავლენის რაოდენობრივი გაზომვის მიზნით გამოყენებული უნდა იქნას დროითი მწკრივებისა და კორელაციური ანალიზის სათანადო მაჩვენებლები. რა თქმა უნდა, კორონასტატისტიკის ნებისმიერი მაჩვენებელი უნდა შეუდარდეს პანდემიის გავრცელებამდე პერიოდის ანალოგიურ მაჩვენებლებს, ანუ 2019 წელს, რათა დადგინდეს პანდემიის გავლენის რაოდენობრივი ზომა სხვადასხვა მოვლენისა თუ პროცესის ცვლილებაზე.

მსოფლიო ისტორიაში პირველად, მიმდინარე ლოკალური, რეგიონული თუ გლობალური ეკონომიკური კრიზისის მთავარი გამომწვევი ფაქტორი არა უშუალოდ ეკონომიკაში ან მის მართვაშია, არამედ განპირობებულია სხვა, მეტად ძლიერი ეგზოგენური ფაქტორის ზემოქმედებით, ანუ COVID-19 პანდემიით. ასეთ პირობებში დღის წესრიგში დგება მთავრობის ფუნქციების გაფართოების აუცილებლობა. ეროვნული ეკონომიკის ხელმძღვანელობისას რისკს თავის თავზე სახელმწიფოც იღებს, მაგრამ იგი რამდენადმე განსხვავებული ხასიათისაა (Papava, 2020: 138).

რადგან აქ ვახსენეთ ეკონომიკა, ამიტომ კორონასტატისტიკის მაჩვენებელთა სისტემის ილუსტრაცია დავიწყოთ ეკონომიკის სფეროთი. ქვემოთ მოტანილ ცხრილში №1 წარმოდგენილია კორონასტატისტიკის მაჩვენებელთა სისტემა ეკონომიკაში.

სხვადასხვა წყაროს ოფიციალური მონაცემები მოწმობს, რომ COVID-19 პანდემიის მოკლევადიანი (იგულისხმება მიმდინარე წლის პირველი ნახევარი) უარყოფითი გავლენა მრავალი ქვეყნის და, მათ შორის, საქართველოს ეკონომიკაზე, უკვე დადასტურებულია. მაკროეკონომიკურ დონეზე ეს გავლენა აისახა მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობის ზრდის მაჩვენებლებში, ასევე საქონლით საგარეო ვაჭრობის ორივე ნაკადის – ექსპორტისა და იმპორტის – მოცულობაზე, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობაზე და სხვ. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პროგნოზით, 2020 წელს გლობალური ეკონომიკური ზრდა 5 პროცენტით შემცირდება (National Statistics, 2020). ჩვენი აზრით, ეს პროგნოზი მეტად ოპტიმისტურია და მოსალოდნელია გლობალური მთლიანი სამამულო პროდუქტის დაახლოებით 10 პროცენტით შემცირება. ეკონომიკური და ბიზნეს აქტივობა მეტ-ნაკლებად შესუსტდება ყველა ქვეყანაში და, მათ შორის, საქართველოშიც. აღნიშნულის დასადასტურებლად მოვიტანოთ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ წარმოებული შემდეგი ოფიციალური მაჩვენებლები: 2020 წლის იანვარ-ივნისში საქონლით საგარეო ვაჭრობის მთლიანი ბრუნვა წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით 18.2 პროცენტით შემცირდა, მათ შორის ექსპორტი 16.0 და იმპორტი 19.1 პროცენტით ნაკლებია. უფრო ძლიერი უარყოფითი ზეგავლენა დადგინდა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების განხორციელებაზე. პანდემიის წინა პერიოდში, ანუ 2019 წლის მე-4 კვარტალში, მისმა მოცულობამ 347.0 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, 2020 წლის პირველ კვარტალში კი თითქმის 2-ჯერ ნაკლები, ანუ 165.4 მლნ აშშ დოლარი (Simulation Model, 2020).

კორონავირუსის პანდემიამ ასევე ძლიერი უარყოფითი გავლენა მოახდინა ბიზნეს სექტორზეც, განსაკუთრებით ისეთ დარგებზე, როგორიცაა: მრეწველობა, ვაჭრობა (საბითუმო და საცალო ერთად), მშენებლობა და ტურიზმი. პანდემიის წინა პერიოდში, ანუ 2019 წლის მე-4 კვარტალში, პროდუქციის გამოშვების მთლიანმა მოცულობამ შეადგინა: მრეწველობაში 3.528 მლნ, მშენებლობაში – 2.796 მლნ, ვაჭრობაში – 2.265 მლნ ლარი. ანალოგიური მაჩვენებლები 2020 წლის პირველ კვარტალში, შესაბამისად, 2.930, 1.616 და 1.738 მლნ. ლარი იყო. ნათლად ჩანს, რომ აღნიშნული მაჩვენებლები შესაბამისად, 17.0, 42.2 და 23.3 პროცენტით შემცირდა (Trump, 2020). აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ როგორც გლობალურად, ასევე ლოკალურად (კონკრეტული ქვეყნების მიხედვით), მოკლევადიან თუ საშუალოვადიან პერიოდში ეკონომიკასა და ბიზნესზე COVID-19 პანდემიის გავლენის ზუსტი რაოდენობრივი პროგნოზირება შეუძლებელია. „მიუხედავად გამოყენებული მეთოდებისა, მენეჯერებმა უნდა გააცნობიერონ, რომ მათ არ შეუძლიათ სრულყოფილი პროგნოზების გაკეთება" (Anderson, Sweeney, Williams, 2014: 878). აქ დაისმის ასეთი კითხვა: უნდა მოხდეს თუ არა ეკონომიკური და ბიზნესის სფეროს ცვლილების პროგნოზების გაანგარიშება? სწორი პასუხი ასეთია: რა თქმა უნდა, საჭიროა ასეთი პროგნოზები. მაგრამ ისინი საკმარისად სანდო უნდა იყოს. „ეკონომიკასა და ბიზნესში პროგნოზი ასრულებს კომპასის ფუნქციას, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რა მიმართულებით უნდა წავიდე" (Gelashvili, 2019:13). ამიტომ ამ შემთხვევაში მიზანშეწონილია ინტერვალური სტატისტიკური პროგნოზების გაანგარიშება, რაც თანამედროვე ეტაპზე დიდ სირთულეს არ წარმოადგენს. ამასთან ერთად, ამჟამად აშშ-ში ფართოდ გამოიყენება ე. წ. კოლაბორაციული პროგნოზირება, განსაკუთრებით ბიზნესის სფეროში, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია განხორციელდეს საბაზრო პროცესებზე ოპერატიული რეაქცია (Gelashvili, 2017:259).

გასაგებია, რომ COVID-19 პანდემიის ნეგატიური გავლენა განსაკუთრებით მოულოდნელი და ძლიერი იყო ჯანმრთელობის დაცვის სფეროსთვის, როგორც ადამიანური (პროფესიული), ისე კლინიკური და ინფრასტრუქტურული მიმართულებებით. სიტუაციას უკიდურესად ართულებდა ამ ვირუსთან ბრძოლის ნულოვანი გამოცდილება და სათანადო მედიკამენტებისა და ვაქცინის არარსებობა. მაგრამ ჩვენი სახელოვანი მედიკოსების მაღალი კვალიფიკაციის, ასევე მთავრობის ადეკვატური გადაწყვეტილებებისა და მოსახლეობის სოციალური პასუხისმგებლობის შედეგად, საქართველო მსოფლიოს ყურადღების ცენტრში მოექცა, როგორც კორონავირუსთან ბრძოლის წარმატებული ქვეყანა.

ცხრილი 1. კორონასტატისტიკის მაჩვენებელთა სისტემა ეკონომიკაში

წლები	2019	2020	2019	2020
სფერო	ზოგადი მაჩვენებლები		სპეციალური მაჩვენებლები	
ეკონომიკა	1. მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობა 2. მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობის პროგნოზები 3. ინფლაციის დონე 4. საგარეო ვალის მოცულობა 5. დასაქმების დონე 6. უმუშევრობის დონე 7. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა 8. საგარეო ვაჭრობის მთლიანი ბრუნვა 9. საქონლის ექსპორტის სიდიდე 10. საქონლის იმპორტის სიდიდე 11. საგარეო ვაჭრობის ბალანსი (სალდო)		1.1. მთლიანი სამამულო პროდუქტის სიდიდე ერთ სულ მოსახლეზე 1.2. მთლიანი სამამულო პროდუქტის მოცულობის მოკლევადიანი (1-წლიანი) და საშუალოვადიანი (2-5 წლიანი) პროგნოზები 3.1. ინფლაციის დონის სტრუქტურირებული მაჩვენებლები 3.2. ინფლაციის დონის მოკლევადიანი პროგნოზი 4.1. საგარეო ვალის მოცულობა (ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით) 5.1. დასაქმების დონე ტერიტორიულ ჭრილში 5.2. დასაქმების დონე ეკონომიკის სექტორების მიხედვით 6.1. უმუშევრობის დონე ტერიტორიულ ჭრილში 6.2. უმუშევრობის დონე ეკონომიკის სექტორების მიხედვით 7.1. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა ქვეყნების მიხედვით 7.2. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა სექტორების მიხედვით 7.3. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობის მოკლევადიანი (1-წლიანი) და საშუალო ვადიანი (2-5 წლიანი) პროგნოზები 8.1. საგარეო ვაჭრობის მოცულობა ცალკეული ქვეყნებისა და მათი ჯგუფების მიხედვით 8.2. საგარეო ვაჭრობის მთლიანი ბრუნვის მოკლევადიანი (1-წლიანი) და საშუალო ვადიანი (2-5 წლიანი) პროგნოზები 9.1. საქონლის ექსპორტი ცალკეული ქვეყნებისა და მათი ჯგუფების მიხედვით 9.2. საქონლის ექსპორტი სასაქონლო ჯგუფების მიხედვით 9.3. საქონლის ექსპორტის მოკლევადიანი (1-წლიანი) და საშუალო ვადიანი (2-5 წლიანი) პროგნოზები 10.1. საქონლის იმპორტი ცალკეული ქვეყნებისა და მათი ჯგუფების მიხედვით 10.2. საქონლის იმპორტი სასაქონლო ჯგუფების მიხედვით 10.3.იმპორტის ექსპორტით გადაფარვის კოეფიციენტი 10.4. საქონლის იმპორტის მოკლევადიანი (1-წლიანი) და საშუალო ვადიანი (2-5 წლიანი) პროგნოზები 11.1. საქართველოს სავაჭრო ბალანსი ცალკეული ქვეყნების მიხედვით	

თუმცა, მსოფლიო ჯერ კიდევ ებრძვის COVID-19 პანდემიას და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროზე მისი უარყოფითი გავლენის შესწავლა და ანალიზი უახლოესი მომავლის საქმეა. მაგრამ ემპირიული ანალიზის განხორციელებამდე უნდა გადაწყდეს როგორც თეორიული, ისე მეთოდოლოგიური და მეთოდიკური საკითხები. მათგან ერთ-ერთია სწორედ კორონასტატისტიკის მაჩვენებელთა სისტემა ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში, რომელიც მე-2 ცხრილშია წარმოდგენილი.

სტატისტიკურ მაჩვენებლებს რამდენიმე მნიშვნელოვანი ფუნქცია გააჩნია, რომელთა შორის ერთ-ერთი მთავარია მმართველობითი და პრევენციული. ეს ფუნქციები განსაკუთრებით ნათლად გამოჩნდა მიმდინარე წელს, COVID-19 პანდემიის დროს. თუმცა, ეს არ იქნა გათვალისწინებული ყველა ქვეყნის მთავრობის მიერ, მათ შორის ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში. საბედნიეროდ, საქართველოს მთავრობის ხელმძღვანელმა (პრემიერ-მინისტრმა) კორონავირუსის პანდემიის მართვის პროცესში სრულად

ცხრილი 2. კორონასტატისტიკის მაჩვენებელთა სისტემა ჯანმრთელობის დაცვაში

წლები	2019	2020	2019	2020
სფერო	ზოგადი მაჩვენებლები		სპეციალური მაჩვენებლები	
ჯანმრთელობის დაცვა	1. მოსახლეობის ავადობის მაჩვენებლები ცალკეული დაავადებების მიხედვით 2. კორონავირუსით დაინფიცირებულთა მთლიანი რიცხვი 3. კორონავირუსით დაინფიცირებულთა იმპორტირებული რიცხვი 4. კორონავირუსით გარდაცვლილთა რიცხვი 5. გამოჯანმრთელებულთა რიცხვი 6. მოსახლეობის სწრაფი და ჩაღრმავებული გამოკვლევები კორონავირუსის გამოსავლენად 7. სპეციალიზებული კლინიკების ან/და განყოფილებების რიცხვი 8. სპეციალური სამედიცინო პერსონალის რიცხოვნობა 9. სახელმწიფო ხარჯები კორონავირუსის პანდემიის მიმართულებით		1.1. მოსახლეობის ავადობის მაჩვენებლები ტერიტორიულ ჭრილში 2.1. კორონავირუსით დაინფიცირებულთა რიცხვი სქესობრივ ჭრილში 2.2. კორონავირუსით დაინფიცირებულთა რიცხვი საქართველოს ადმინისტრაციული რეგიონებისა და მუნიციპალიტეტების მიხედვით 2.3. კორონავირუსით დაინფიცირებულთა ასაკობრივი სტრუქტურა (5 წლიანი ინტერვალური დაჯგუფებით) 3.1. კორონავირუსით დაინფიცირებულთა იმპორტირებული რიცხვი ქვეყნების მიხედვით 4.1. კორონავირუსით გარდაცვლილთა რიცხვი სქესობრივ ჭრილში 4.2. კორონავირუსით გარდაცვლილთა ასაკობრივი სტრუქტურა (5-წლიანი ინტერვალური დაჯგუფებით) 1.1. გამოჯანმრთელებულთა წილი ინფიცირებულთა მთლიან რაოდენობაში (%) 6.1. კორონავირუსის გამოვლენის მიზნით ჩატარებული სწრაფი ტესტირებების რაოდენობა 6.2. კორონავირუსის დადგენის მიზნით ჩატარებული ჩაღრმავებული (PCR) ტესტირებების რაოდენობა 7.1. სპეციალიზებულ კლინიკებში ან/და განყოფილებებში ბოქსირებული პალატების რიცხვი 7.2. კლინიკებისა ან/და განყოფილებების უზრუნველყოფა სპეციალური აპარატურით (სასუნთქი და სხვ.) 8.1. სპეციალური სამედიცინო პერსონალის რიცხოვნობის შეფარდებითი მაჩვენებლები (ყოველ 1000 მოსახლეზე და ყოველ 100 ინფიცირებულზე)	

გაითვალისწინა ჯანმრთელობის სფეროს ხელმძღვანელებისა და ცნობილი მეცნიერების რეკომენდაციები და სტატისტიკური მაჩვენებლები. შედეგად, საქართველო დამსახურებულად აღმოჩნდა მსოფლიოში კორონავირუსის ეპიდემიის მართვის წარმატებული ქვეყნების მოწინავე პოზიციაზე. ყოველ 100 000 მოსახლეზე კორონავირუსით დაინფიცირებულთა რაოდენობით, ასევე კორონავირუსით დაინფიცირებულ ყოველ 10 000 ადამიანზე გარდაცვლილთა რიცხვით, ჩვენ ქვეყანას ევროპაში ყველაზე დაბალი მაჩვენებლები აქვს.

მაგრამ სტატისტიკური მაჩვენებლების მმართველობითი ფუნქცია არ უნდა შესრულდეს მხოლოდ პანდემიებისა და სხვა მსგავს სიტუაციებში. ისინი ჩვეულებრივი საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობებშიც მუდმივად უნდა იყოს მთავრობისა თუ სხვა მმართველობითი ინსტიტუციების მართვის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი. სადავო არ არის, რომ სრული და სანდო ინფორმაციისა და სათანადო მაჩვენებლების არსებობის გარეშე შეუძლებელია დასაბუთებული და ოპტიმალური გადაწყვეტილებების მიღება. რა თქმა უნდა, ეს შეეხება არა მხოლოდ უმაღლესი, არამედ ყველა იერარქიული დონის მენეჯერულ გადაწყვეტილებებს.

დასკვნა

COVID-19 პანდემია მეტ-ნაკლები მასშტაბით გავრცელდა პრაქტიკულად ყველა ქვეყანაში და მან მნიშვნელოვანი ზომით გაუთვალისწინებელი ნეგატიური გავლენა მოახდინა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროზე, განსაკუთრებით ეკონომიკაზე და ადამიანთა სოციალურ ყოფაზე. ეს გავლენა მრავალასპექტიანია და კომპლექსურ რაოდენობრივ და ხარისხობრივ კვლევას საჭიროებს. ასეთი კვლევისთვის კი აუცილებელია შესაბამისი მეთოდოლოგია და მეთოდიკა.

კორონასტატისტიკა ფართო, კომპლექსური შინაარსის შემცველია და გულისხმობს არა მხოლოდ კორონავირუსის გავრცელების რაოდენობრივ მაჩვენებლებს, არამედ მისი ზემოქმედების შედეგებს როგორც ადამიანთა ჯანმრთელობის მდგომარეობასა და სოციალურ ყოფაზე, ასევე ეკონომიკურ, ეკოლოგიურ, დემოგრაფიულ, ბიზნესის და სხვა სფეროების განვითარებაზე.

კორონასტატისტიკის მაჩვენებელთა სისტემის ფორმირება არ არის მარტივი და იგი მრავალი ქვესისტემისგან,

ანუ ბლოკისგან შედგება. პირველ რიგში, უნდა გამოიყოს ზოგადი და სპეციალური მაჩვენებლების ჯგუფები, რომლებიც იქმნება ყოველი სფეროს მიხედვით. დაჯგუფებას საფუძვლად უდევს სხვადასხვა არსებითი ნიშანი, როგორიცაა დარგი, ტერიტორია, დემოგრაფიული (ბიოლოგიური) მახასიათებლები და მრავალი სხვ. გაანგარიშებული მაჩვენებლების გამოსახვა მოხდება როგორც აბსოლუტური და შეფარდებითი, ასევე საშუალო, ვარიაციის და ინდექსების ფორმით.

სტატიაში წარმოდგენილია ავტორის მიერ შემუშავებული კორონასტატისტიკის მაჩვენებელთა სისტემები ეკონომიკისა და ჯანმრთელობის დაცვის სფეროებში, რაც საშუალებას იძლევა, განხორციელდეს კომპლექსური რაოდენობრივი ანალიზი და სათანადო რეკომენდაციების შემუშავება.

COVID–19 პანდემიის დროს განსაკუთრებით ნათლად წარმოჩინდა სტატისტიკური მაჩვენებლების მმართველობითი და პრევენციული ფუნქციები. სრული და სანდო ინფორმაციისა და სათანადო მაჩვენებლების არსებობის გარეშე შეუძლებელია დასაბუთებული და ოპტიმალური გადაწყვეტილებების მიღება ყველა იერარქიულ დონეზე და ნებისმიერი, მათ შორის პანდემიებისა თუ ცხოვრების ნორმალური რეჟიმის პირობებში.

ლიტერატურა/REFERENCES

Anderson, D., Sweeney, D., Williams, Th. (2014). *Statistics for Business and Economics. TSU Publishing*, (in Georgian).

Eichenbaum, M., Rebelo S. and Trabandt M. (2020). The macroeconomics of epidemics. w26882. *National Bureau of Economic Research*.

Gabidzashvili, B. (2011). *Statistics for Economics, Business and Management. Publishing - Universali.*(in Georgian) Gelashvili, S. (2019). Introduction to Statistical Forecasting. Publishing - Universali. (in Georgian)

Gelashvili, S. (2017). *Statistical Forecasting in Economics and Business. I Book. Publishing - Meridiani.* (in Georgian).

International Monetary Fund. (2020). *World Economic Outlook Update: A Crisis Like No Other, An Uncertain Recovery.* Washington, DC.

National Statistics Office of Georgia (2020). *Statistical research - On Foreign Economic Activity*. (in Georgian)

National Statistics Office of Georgia (2020). https://www.geostat.ge/ka/modules/ categories (in Georgian)

National Statistics Office of Georgia (2020). https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/191/pirdapiri-utskhouri-investitsiebi (in Georgian)

Simulation model of Coronavirus spread - COVID-19 GE (2020). http://weg.ge/sites/ default/files/covid19_ge_anotacia.pdf (in Georgian)

Trump has cut funding for WHO (2020). https://pia.ge/ka/news/covid-19/trampma-janmos-daphinanseba-sheutskvita (in Georgian)

Papava, V. (2020). *Unconventional economics: methodology and methodics.* 2nd Completed and updated edition. TSU Publishing. (in Georgian)

JEL Classification: G01, H12, I15 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.008

COVID 19 - CHALLENGES, ECONOMIC PROBLEMS

MIKHEIL CHIKVILADZE
Doctor of Economics, Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State
University, Georgia
m_chikviladze@mail.ru

Abstract. The article is focused on problems in the Georgian economy caused by the new coronavirus epidemic. The current implementation of the state budget of Georgia for 2020 has been analyzed, attention has been drawn to the difficulties of both tax and total revenue performance. The main focus is on the effectiveness of business support measures and the transparency and legality of spending money. Measures have been taken on the operative elaboration and implementation of the relevant micro-fiscal policy, in response to the shocks in demand-supply.

Coronavirus has caused many problems in the world economy. The world economy fell by 7.5% in the United States on March 9, which has not happened on Wall Street since 2008 global economic crisis. Of course, the influence of Coronavirus on the Georgia's economy is severe, and the country is trying to deal with it in every possible way. If we analyze the current state budget execution this year, it can be seen that the current state budget for 2020 has been implemented in the first quarter. However, we should not expect the second quarter of the state budget for the same year, as this trend is already visible in April and May. The problems will be reflected in May, both in terms of tax revenues and total revenues as well, which is expected to double the state budget deficit of 2.5%, which means a complete failure of the two quarters.

It can be said that the shock of the economy that accompanies coronavirus is quite strange and it affects to the supply and demand at the same time.

We see negative risks on the supply side, which is reflected in the high cost of doing business, the demand will decrease as for increased uncertainty, tighter security measures and restrictions on free movement, as a result, the ability of consumers to spend their own money will be reduced.

Experience has shown that 1/3 of the economic losses will be caused by direct losses: job cuts, quarantine and etc. 2/3 of economic losses will be indirect - which will be related to the decrease in consumer confidence, changes in the behavior of business entities, as well as the tightening of access to credit resources. It can be said that the global financial market is now more stable than it was before the 2008 crisis, but the main challenge in the current situation is still to manage uncertainty. In such a situation, it is inevitable that the funds from the budget will be prioritized for health care, so that the health care of the citizens not to be hindered. It seems inevitable for us to resolve the demand – to develop appropriate microfiscal policies in response to the shocks in supply.

It is welcome that the European Investment Bank supports Georgia in the fight against the new coronavirus, which is to support Georgian business, support the health care system and accelerate the implementation of existing projects.

The World Bank provided $ 15 billion quick and instant assistance to address the first challenges of COVID-19, this was mainly in the field of health and social care. The World Bank is currently working on three financial assistance packages: 1. To assist the government in responding to health and social protection challenges, 2. Substantiation will be provided to the state budget to reduce the expected deficit, 3. The World Bank intends to help small and medium-sized businesses to restore jobs and develop the economy, with a particular focus on affected sectors such as tourism, the first phase shall be completed by the end of April, which will be followed consistently. The World Bank has highlighted such an important circumstance as the inevitability of a zoological recession, which will be followed by a slowdown in economic growth, which in the case of Georgia will be 4% (which is significant to consider). According to the government›s decision, 2 billion GEL has been allocated for direct assistance to the economy, in order to provide emergency financial and material assistance to a number of different categories of affected citizens.

Particular attention is paid to operative execution and control of measures envisaged in the concrete plan of economic stimulus and the anti-crisis plan of the government.

KEYWORDS: BUDGET, COVID 19, ACCOUNTS RECEIVABLE, PENSION PROVISION.

For citation: Chikviladze, M., (2020). Covid-19 – Challenges, Economic Problems. *Globalization and Business, 10.* 70-74. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.008

JEL Classification: G01, H12, I15 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.008

ახალი კორონავირუსის (COVID 19) – გამოწვევები, ეკონომიკის პრობლემები

მიხეილ ჩიკვილაძე
ეკონომიკს დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, საქართველო
m_chikviladze@mail.ru

საკვანძო სიტყვები: ბიუჯეტი, COVID 19, დებიტორული დავალიანება, საპენსიო უზრუნველყოფა.

ციტირებისთვის: ჩიკვილაძე მ. (2020). ახალი კორონავირუსის (COVID 19) – გამოწვევები, ეკონომიკის პრობლემები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 70-74. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.008

ახალმა კორონავირუსმა მსოფლიო ეკონომიკას უამრავი პრობლემა შეუქმნა, მარტის მონაცემებით, აშშ-ში აქციების ფასი 7,5 % – ით დაეცა, რაც 2008 წლის მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის შემდეგ არ ყოფილა, რათქმაუნდა საქართველოს ეკონომიკაზეც ახალი კორონავირუსის გავლენა უმძიმესია და ქვეყანა ცდილობს, ყოველმხრივ გაუმკლავდეს მას. თუ გავაანალიზებთ საქართველოს მიმდინარე წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულებას ჩანს, რომ მიმდინარე 2020 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტი პირველ კვარტალში შესრულებულია, თუმცა, ამავე წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის მეორე კვარტალის შესრულებას არ უნა ველოდოთ, ვინაიდან, აპრილისა და მაისის თვეში ამის წინაპირობები გამოიკვეთა, პრობლემები ისახება მაისის თვეში, როგორც საგადასახადო შემოსავლების ასევე საერთო შემოსავლების ნაწილში, რასაც მოსალოდნელია, მოჰყვეს სახელმწიფო ბიუჯეტის 2,5 %-ის დეფიციტის გაორმაგება, რაც ფაქტიურად ორი კვარტლის მთლიანად ჩავარდნას ნიშნავს.

მთავრობის გადაწყვეტილებიდან ირკვევა, რომ ქვეყნის ეკონომიკური ზრდა 4 % იქნება, ხოლო შექმნილი სიძნელეებიდან გამომდინარე, სახელმწიფო ბიუჯეტი 1, 8 მლრდ ლარის შემოსავლებს დაკარგავს, მიმდინარე ხარჯები კი, 300 მლნ ლარით შემცირდება.

ახალმა კორონავირუსმა ბევრი პრობლემის წინაშე დააყენა საქართველოს ეკონომიკა, კერძოდ, უძრავი ქონების სექტორი, ადგილობრივი და საერთაშორისო საბროკერო, სამშენებლო და დეველოპერული, არქიტექტორული მასალის მწარმოებელი კომპანიები, ძირითადად საგადასახადო შეღავათებს, საბანკო რეგულაციების შემსუბუქებას, ბიზნესის მხარდაჭერას, ინვესტიციების სტაბილურობას და ბიუროკრატიის შემცირებას ითხოვს, ასეთ ვითარებაში სასურველია, სახელმწიფომ ბიზნესის ჩართულობით შეიმუშაოს როგორც მოკლე ვადიანი, ასევე გრძელვადიანი სტრატეგია, რომელშიც დაბალანსებული იქნება კერძო სექტორისა და სახელმწიფოს ინტერესები, უნდა მოხდეს პოსტ-კრიზისულ პერიოდში ნეგატიური ეფექტის მაქსიმალურად შემსუბუქება, უძრავი ქონების ბაზრის მოთხოვნების შეძლებისდაგვარად დაკმაყოფილება უძრავი ქონების ინდუსტრიას გაუჩენს შესაძლებლობას, მეტი გადაიხადოს ბიუჯეტში, მეტი დაასაქმოს და შეიტანოს საგრძნობი წილი ქვეყნის მთლიანი სამამულო პროდუქტის შექმნაში.

საგადასახადო შეღავათების მიღების მოლოდინში არიან თბილისში, ქუთაისში და საქართველოს სხვა ტერიტორიულ ერთეულებში მდებარე პურის საცხობების მფლობელები, რომლებიც თვლიან, რომ შეღავათი მეპურეებისათვის სასიცოცხლოდ აუცილებელია არსებული პრობლემების დაძლევისათვის, ვინაიდან, ახალმა კორონავირუსმა პურის საცხობი ბიზნესი გადააწყო, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ამ მხრივ, სასურველი ნაბიჯი გადადგა „სოკარ ჯორჯია გაზმა", ქსელში ჩართულ პურის ქარხნებსა და საცხობებს გაზის სამომხმარებლო ტარიფი 10 თეთრით შეუმცირა, მიმდინარე წლის აპრილსა და მაისში აღნიშნული ობიექტები 1 კუბურ მეტრ გაზში 86 თეთრის ნაცვლად 76 თეთრს გადაიხდიან.

COVID 19-ის ეპიდემიისას გართულდა და გაძვირდა გადაზიდვები, ახალი კორონავირუსის გავრცელების პრევენციისათვის სახელმწიფოებმა შეზღუდვები დააწესეს ტვირთის გადაზიდვებზეც, შესაბამისად გამკაცრდა საბაჟოზე უსაფრთხოების ზომები, რომლის შედეგად, ტვირთმფლობელებს გაეზარდათ ხარჯი და დროში გაუხანგრძლივდათ ტვირთის დანიშნულების ადგილამდე მიტანის პერიოდიც, როგორც ირკვევა შემცირებულია მოთხოვნები გადაზიდვებზეც, ხოლო ახალი შეკვეთები ძირითადად მხოლოდ სურსათსა და სამედიცინო პროდუქციაზე მოდის, თუმცა ეს შეკვეთებიც ძნე-

ლად და შეფერხებით სრულდება. გადამზიდავ კომპანიებს მძღოლებთან დაკავშირებითაც შეექმნათ პრობლემები, გადაზიდვების სერვისი 20-25 % – თაა გაძვირებული, გადაზიდვის გაზრდილი ხარჯის დაბალანსებას კი, იმპორტიორი პროდუქტის ფასის ზრდით შეეცდება, რაც საბოლოოდ მომხმარებლებს დააზარალებს.

ეკონომიკის შოკი, რომელიც COVID 19-ს სდევს თან, საკმაოდუმართავიადაისერთდროულადროგორცმიწოდების, ასევე მოთხოვნის მხარეზე ახდენს გავლენას. მიწოდების მხარეს ვხედავთ ნეგატიურის მოქმედ რისკებს, რაც ბიზნესის კეთების გაძვირებულ ღირებულებაში მიმდინარეობს, ხოლო მოთხოვნა ისევ მცირდება, რაც გაზრდილ გაურკვევლობას, ასევე გამკაცრებულ უსაფრთხოების ზომებსა და თავისუფალი გადაადგილების შეზღუდვას უკავშირდება, შედეგად, მომხმარებელთა შესაძლებლობა, რომ საკუთარი თანხა დახარჯონ, მცირდება. არსებული მდგომარეობა გვიჩვენებს, რომ ეკონომიკური დანაკარგის 1/3 პირდაპირი დანაკარგების მიერ იქნება გამოწვეული (სამუშაო ადგილების შემცირება, კარანტინი და სხვა). ეკონომიკური დანაკარგების 2/3 კი, არაპირდაპირი იქნება, რაც მომხმარებელთა ნდობის შემცირებას, ბიზნეს სუბიექტების ქცევის ცვლილებას, ასევე სასესხო რესურსთან წვდომის გამკაცრებასთან იქნება დაკავშირებული. შეიძლება ითქვას, რომ გლობალური საფინანსო ბაზარი ახლა უფრო მდგრადია, ვიდრე 2008 წლის კრიზისამდე იყო, თუმცა არსებულ ვითარებაში მთავარი გამოწვევა კვლავ გაურკვევლობის მართვაა, ასეთ პირობებში გარდაუვალი ხდება ბიუჯეტიდან თანხების ჯანდაცვაზე პრიორიტეტული მიმართვა, რათა მოქალაქეთა ჯანდაცვას ხელი არ შეეშალოს.

გარდაუვალად გვესახება, უსწრაფესად გადაწყდეს, მოთხოვნა-მიწოდებაში არსებული შოკების საპასუხოდ, შესაბამისი მიკროფისკალური პოლიტიკის შემუშავება.

დღეს, მთავარია ყველა დასაქმებულმა შეინარჩუნოს სამუშაო ადგილი, ხელფასი და გატარდეს საჭირო საშეღავათო ღონისძიებები, ამ მხრივ, ძალზე დროული და ეფექტიანია მთავრობის მიერ მიღებული ოპერატიული ზომები, კერძოდ;

– მთავრობის გადაწყვეტილებით ეკონომიკის პირდაპირი დახმარებისათვის 2 მლრდ ლარი გამოიყო;

– შემუშავდა ეკონომიკის სტიმულირების კონკრეტული გეგმა, რომელიც გულისხმობს ქვეყნის ეკონომიკაში დამატებით ჯამურად 1 მლრდ ლარის ფინანსური რესურსების გაჩენას;

– ბიზნესს, რომელსაც შეექმნება სესხის გადახდის პრობლემა, ბანკები ინდივიდუალურად უზრუნველყოფს სესხის რესტრუქტურიზაციას, აღნიშნული პროცესის შედეგად, მხოლოდ სასტუმრო ინდუსტრიაში გამოთავისუფლდება დაახლოებით, 100,0 მლნ ლარის ფინანსური რესურსი;

– მოქალაქეებს, რომლებსაც აქვთ სურვილი, გადაავადონ სესხის გადახდა, მომდევნო სამი თვის განმავლობაში ბანკების მიერ შენატანის გადავადების საშუალება მიეცემათ;

– იმ კომპანიებს, რომლებიც ახორციელებენ ტურიზმთან დაკავშირებულ საქმიანობებს (სასტუმროები, რესტორნები, ტურისტული სააგენტოები, სატრანსპორტო კომპანიები, საექსკურსიო საქმიანობა, კულტურული და სპორტული ღონისძიებები და სხვა), საქართველოს მთავრობა გადაუვადებს მომდევნო 4 თვის განმავლობაში (მიმდინარე წლის 1 ნოემბრამდე) გადასახდელ ქონებისა და საშემოსავლო გადასახადების ვალდებულებებს, შედეგად, შეღავათები შეეხება გადასახადის 18 000 გადამხდელს და 50 000-ზე მეტ დასაქმებულ პირს, რაც ნიშნავს, რომ 100.0 მლნ ლარზე მეტი დარჩება ეკონომიკის ამ სექტორში;

– კომპანიებისათვის ფინანსური რესურსების მიწოდების მიზნით, მთავრობა გააორმაგებს დღგ-ს დაბრუნებებს და წლის ბოლომდე დაგეგმილი 600 მლნ ლარის ნაცვლად ფინანსთა სამინისტრო კომპანიებს დაუბრუნებს 1, 2 მლნ ლარს (600 მლნ ლარით მეტი);

– შემუშავდება სპეციალური სახელმწიფო პროგრამა, რომლის საშუალებითაც 4-დან 50 ნომრამდე სიდიდის სასტუმროები მთელი საქართველოს მასშტაბით მიიღებენ საპენსიო სესხის 6 თვის პროცენტის თანადაფინანსებას (პროექტი შეეხება ქვეყნის მასშტაბით დაახლოებით 2000 სასტუმროს), აგრეთვე, სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკის დამატებით სტიმულირებისათვის გაიზრდება ქვეყანაში კაპიტალური პროექტების მხარდაჭერა, შესაბამისად, 2020 წლის ბიუჯეტით გათვალისწინებული კაპიტალური ხარჯები დამატებით გაიზრდება 300 მლნ ლარით. უდიდესი მნიშვნელობა ექნება დათმობილი საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებთან დაწესებულ მოლაპარაკებებს, მათ მიერ სპეციალურად გამოყოფილი ფონდებიდან რესურსების ეფექტიან გამოყენებასთან დაკავშირებით.

მთავრობის ანტიკრიზისული გეგმის მიხედვით, ბიუჯეტისათვის 3.9 მლრდ ლარია გათვალისწინებული, მიზნობრივი დახმარების პაკეტით საქართველოს 350 000 მოქალაქე ისარგებლებს.

ძალზე ოპერატიულ და გადაუდებლად შესასრულებლად გვესახება მთავრობის მიერ მიღებული ანტიკრიზისული გეგმის პაკეტით გათვალისწინებული ღონისძიებები, კერძოდ:

– დაქირავებით დასაქმებული პირები, რომლებმაც სამსახური კრიზისის პერიოდში საგანგებო მდგომარეობის გამო დაკარგეს სახელმწიფოსგან 6 თვის განმავლობაში, ჯამში 1200 ლარს მიიღებენ;

– ყველა ფიზიკური პირი, რომელიც სამუშაო ადგილს შეინარჩუნებს და ყველა კომპანია, რომელიც ასევე შეინარჩუნებს დასაქმებულებს 6 თვის განმავლობაში 750 ლარამდე ხელფასის შემთხვევაში საშემოსავლო გადასახადისაგან გათავისუფლდება, ამასთან, 1500 ლარამდე ხელფასის შემთხვევაში საშემოსავლო გადასახადის სახით, 750 ლარამდე ოდენობის თანხა არ დაიბეგრება;

– მოქალაქეები, რომლებიც არაოფიციალურ სექტორში იყვნენ დასაქმებულები ერთჯერადად 300 ლარის დახმარებას მიიღებენ;

– ანტიკრიზისული გეგმის ფარგლებში სოციალურად დაუცველი ოჯახებისათვის დამატებით დანახარჯების სახით 6 თვის განმავლობაში 600 ლარიან დახმარებას მიიღებენ. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ 70 და მეტი წლის პენსიონერებს კრიზისის პერიოდში გაეზრდებათ პენსია 25 %-ით, ხოლო პირველი ივლისიდან კი, 30 ლარით, რომლითაც ისარგებლებს 410, 000 პენსიონერი.

– ამოქმედდება დღგ-ს ავტომატური დაბრუნების გეგმა და გაგრძელდება დღგ-ს ზედმეტობის დაბრუნება. მთავრობის გადაწყვეტილებით წელს ბიუჯეტიდან დღგ-ს სახით დამატებით 600 მლნ ლარი დაბრუნდება, ამასთან, კომერციული ბანკები 600 მლნ ლარის ოდენობის გრძელვადიან რესურსს მიიღებენ. მთავრობის გადაწყვეტილებით, ეკონომიკის პირდაპირი დახმარებისათვის 2,0 მლნ ლარი გამოიყო, ბიზნესის მხარდაჭერისათვის დამატებით გამოიყოფა 500 მლნ ლარი, 300 მლნ ლარი დაიხარჯება მცირე და საშუალო ბიზნესზე, ამასთან, ახალი სესხის 90 %-ზე გარანტიას სახელმწიფო გასცემს. იმ კომპანიებს, რომლებსაც ძველი სესხები ერიცხებათ, რესტრუქტურიზაციის სახით სახელმწიფო 30 %-ს გარანტიების ნაწილში შეეხიდება, ხოლო, სესხის ლიზინგის პირობები, 24-დან 36 თვემდე გაიზრდება, სოფლის მეურნეობის მხარდაჭერის მიმართულებით, მიკროსაგრანტო პროგრამის ზღვარი აიწევს 30,000 ლარამდე, პორტფელის ჯამური რაოდენობა კი, 40 მლნ ლარამდე გაიზრდება და სხვა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ახალი კორონავირუსით წარმოქმნილი მძიმე ეკონომიკური ვითარების დაძლევა საქართველოს ხელისუფლებას ძალიან გაუჭირდება, რომ არა უცხოელი პარტნიორი ქვეყნების თანადგომა და დახმარება, კერძოდ, ევროპის საინვესტიციო ბანკი მხარს უჭერს საქართველოს ახალი კორონავირუსის წინააღმდეგ მიმართულ ბრძოლაში და ესაა ქართული ბიზნესის ხელშეწყობა, ჯანდაცვის სისტმის მხარდაჭერა და არსებული პროექტების დაჩქარებული განხორციელება.

მსოფლიო ბანკმა 15 მლრდ აშშ დოლარის მოცულობის სწრაფი და მყისიერი დახმარება გასცა COVID 19-ის პირველ გამოწვევებთან გასამკლავებლად, ეს იყო ძირითადად ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მიმართულებით. მომდევნო 15 თვის განმავლობაში ეს დახმარება მიაღწევს 16. 0 მლრდ აშშ დოლარს, რომ მთელი მასშტაბით გაეწიოს დახმარება ბიზნესსა და ეკონომიკას, მსოფლიო ბანკი დღეისათვის მუშაობს ფინანსური დახმარების სამ პაკეტზე: 1. მთავრობის დასახმარებლად, რომ პასუხი გასცეს ჯანმრთელობასთან და სოციალურ დაცვასთან დაკავშირებულ გამოწვევებს, 2. დასაბუთება გაეწევა სახელმწიფო ბიუჯეტს, რომ მოსალოდნელი დეფიციტი შემცირდეს, 3. მსოფლიო ბანკი აპირებს მცირე და საშუალო ბიზნესის დახმარებას, იმისათვის, რომ მათ აღადგინონ სამუშაო ადგილები და აამუშავონ ეკონომიკა, განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია დაზარალებულ სექტორებზე, როგორიცაა ტურიზმი, პირველი ფაზა უნდა განხორციელდეს აპრილის ბოლოსათვის, რაც შემდგომში ეტაპობრივად განხორციელდება. მსოფლიო ბანკის მიერ ხაზი გაესვა ისეთ მნიშვნელოვან გარემოებას, როგორიც არის ზოოლოგიური რეცესიის გარდაუვალობა, რასაც თან მოჰყვება ეკონომიკური ზრდის შენელებაც.

იმის გათვალისწინებით, რომ ლარის ინფლაციის დონე კვლავ მაღალ ნიშნულზე რჩება და ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებელიც ერთნიშნა ციფრია, ეკონომიკური კრიზისი ქვეყანას მნიშვნელოვნად დააზარალებს. ეკონომიკური კრიზისის პირობებში განსაკუთრებული საფრთხის ქვეშ დგება ეკონომიკის წამყვანი დარგების გამართული მუშაობის საკითხი, რაც კიდე უფრო გაზრდის უმუშევრობას და გაართულებს სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას, აქედან გამომდინარე, რესურსების ეფექტიანად გამოყენება და რეფორმები აუცილებელია განვითარებისათვის, საქართველოს სწრაფი ეკონომიკური ზრდის შესაძლებლობა მიღწევადია სახელმწიფოსა და კერძო სექტორის ერთად მუშაობის შემთხვევაში. კრიზისმა წარმოშვა, როგორც საფრთხეები, ასევე შესაძლებლობები, არსებული მდგომარეობის გათვალისწინებით, საჭიროა ეკონომიკური პოლიტიკის გადახალისება, ქვეყნის განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია ადგილობრივ მომხმარებელთა ფოკუსირება ქართულ პროდუქტებზე, რის დეფიციტსაც მოსახლეობა განიცდის, საჭიროა ადგილობრივ პროდუქციაზე მოთხოვნის გაზრდისადმი ნდობის აღდგენა, ამისათვის კი, მიზანშეწონილია, სათანადო ღონისძიებების გატარება. სახელმწიფომ უნდა შეამციროს სამთავრობო ხარჯები, რადგან „მცირე მთავრობის“ კონცეფციის პირობებში, შესაძლებელი იქნება ფინანსების კონსოლიდაცია და მოსახლეობის არსებობისათვის საჭირო მინიმალური პირობების შექმნა.

ლიტერატურა/REFERENCES

Ananiashvili, I., & Papava, V., (2009). *Taxes, demand and supply.* Tbilisi: Publishing House -Siakhle. (In Georgian) Bakhtadze, L., Kakulia, R., & Chikviladze, M., (2007). *Tax case.* Tbilisi. (In Georgian)

Kopaleishvili, T., & Chikviladze, M. (2011). *Taxes and taxation.* Tbilisi. (In Georgian)

Jibuti, A., Kakulia, R., & Bakhtadze, R. (2007). *Public Finances.* Tbilisi. (In Georgian)

Materials of the Ministry of Finance of Georgia, State Budget of Georgia for 2020. (In Georgian)

Tax Code of Georgia (2010). Tbilisi. (In Georgian)

Chikviladze, M. (2018). The Share in Percentage of Taxes in GDP. *Ecoforum Journal*, 7, 1 (14).

Atanelishvili, T., Chikviladze, M., & Silagadze, N. (2017). About State Financial Control. *Ecoforum Journal*. 6, 1 (10).

Bedianashvili, G., Ivanov, Yu.B., Paientko, T. V. (2019). Tax Reforms in Ukraine and Georgia: Changing Priorities. *Journal of Tax Reform*. 5(2): 107-128.

Silagadze, A., Atanelishvili, T., & Silagadze, N. (2019). *Economic Doctrines: The Origins.* Published by Nova Science Publishers, Inc. New York.

Silagadze, A., & Zuniashvili, T. (2016). Georgia`s Economy against the Background of the Associate Agreement with the European Union. *International Journal of Business and Management Studies*, 59, 2: 533-540. (USA).

Zubiashvili, T., Chikviladze, M., & Silagadze, N. (2018). Some Aspects of state External Debt. *Ecoforum Journal* 7 (2).

JEL Classification: A12, G01 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.009

THREATS OF ECONOMIC CRISES

MURMAN KVARATSKHELIA
Doctor of Economic sciences, Professor,
Academician of Academy Georgian
Economic Sciences,
Sokhumi State University, Georgia
murmankvara77@gmail.com

Abstract. The present article examines the historical aspects of the origin and development of various economic crises existing in the world, which constantly raises an issue of finding ways out of the problem, before scientists-researchers. In this regard, the author reviews the views of the representatives of the classical school of different epochs on the elimination of crises. In addition, the author also analyzes the directions proposed by modern scientists, the most notable of which is the theory of the real economic cycle as an independent direction, which laid the foundation for the systematic study of the economic crisis. Moreover, a conclusion that the slowdown in output growth in market conditions is not due to market inefficiency, but is due to low rates of technological development, and economic cycles are caused by technological shocks is notable. Based on the above assumption, scientists presented an argument, that the market can restore equilibrium without an outside intervention. The cyclical nature of crises followed by economic stimulus is also analyzed.

KEYWORDS: ECONOMIC THEORIES; GLOBAL FINANCIAL CRISES; PERFECT COMPETITION; STOCK EXCHANGES; RATIONAL EXPECTATIONS; OVERPRODUCTION; DEFICIENCY.

For citation: Kvaratskhelia, M., (2020). Threts of Economic Crises. *Globalization and Business, 10.* 75-78. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.009

INTRODUCTION

The development of the world economy is largely linked to the history of crises. Their not-so-rare periodicity has always led to the variability of economic cycles, thus giving some impetus to the emergence of new economic theories. The object of their research was cyclical fluctuations, which required the study of the underlying causes. This issue has become especially relevant in connection with the severe economic and financial crises in the world in the XX-XXI centuries. Crises of lesser severity and depth have been periodically observed over the centuries. Recently, this problem has become one of the most actual one for the global world. This was naturally followed by active reasoning and theorizing by economists. Their opinions often change and radically differ from each other.

Genesis of economic crises

If we rely on the traditional classical school crisis theory, the crises are temporary. This is due to the fact that the principle of market self-regulation operates in the conditions of perfect competition. At the same time, production generates its own demand and any sudden disproportion is automatically regulated thanks to flexible pricing. However, the perfection of the market is not permanent, which has been repeatedly convinced by economists. Therefore, most economists no longer rely on this theory. Modern American economist Anwar Sheikh even calls this economic orthodoxy the existence of a perfect market, perfect knowledge and expectations a perfect nonsense trio (Shaikh, 2007).

The followers of Marx had a radically different opinion from the classics. According to this theory, the main cause of the crisis is the existence of private property and the domination of the market system in competition, so the contradictory nature of the capitalist system. This is manifested in the misappropriation of publicly produced goods. According to the Marxist approach, capitalist economics is contradictory. It creates anarchy in the economy. Entrepreneurs have a vague real level of demand and have to operate under high risk conditions. The unpredictability of public demand, price volatility and the imperfection of the bar are the reasons for the crisis of overproduction (Arthur…et al 1969). These views are characterized by rather weak arguments in the theory of modern crises and it is impossible to rely on it.

Milton Friedman developed a monetary theory about crises and, in particular, the crisis of overproduction, thus naming the fluctuation of the bank interest rate as the main cause of the crisis. According to Friedman, when there is a crisis in the economy, it leads to a decrease in bank loans and, consequently, an increase in interest rates. As a result of the decline in cash flow, the crisis of overproduction begins.

Unlike Friedman, opinion of J. Keynes, even if the interest rate is reduced to zero, it is impossible to pull the economy out of the crisis, because the fate of the national economy is determined by the profit of entrepreneurs, not

the interest rate ("liquidity trap"). According to Keynes, the economic cycle was driven by changes in aggregate demand and output. According to him, the change in aggregate demand / supply causes investment instability. The Keynesian model was widely used, and he based his reasoning on the need for protectionism in economics. However, events in the United States later cast doubt on Keynesian analysis. His theory could not answer the state that had developed in the 1980s Keynesian theory could not cope with high inflation. The stagnation outgrown into stagflation, and the correlation between the Phillips curve and the dependence on inflation and unemployment was also questioned. Friedman (1968) and Phillips (1967, 1968) later substantiated the link between unpredictable inflation and unemployment (Blanchard, 2011).

In addition to Keynes's work, the theory of insufficient consumption was reflected in the works of Hobson and Foster. In their opinion, a cycle is a breach of the balance between supply and demand. This theory is explained by the psychological characteristics of people, their propensity to save. Demand for the means of production is declining, followed by a drop in investment. Profit rate analysis is crucial in crisis research. Optimistic sentiments among the population and entrepreneurs during the economic boom increase optimistic expectations of capital gain. As a result, excessive optimism gives us economic development, reduction of loan interest, salary increase, etc. But this period is followed by a decline, during which optimism is replaced by pessimism and has the opposite effect. The interest rate rises and the profit rate tends to zero. Keynesians believe that at such times the state needs to pursue effective policies. Keynesian theory that cyclical fluctuations are caused by changes in consumption has been replaced by neoclassical "supply economics" due to its current inability.

In 1976, a new macroeconomic theory emerged that considered the behavior of firms and households in terms of rational expectations. The author of this theory is Robert Lucas, and he, unlike Keynes, who analyzes aggregate, macroeconomic indicators, focuses on microeconomic factors and studies them in detail. Lucas tried to prove that we can reach macroeconomic indicators through microeconomic analysis, but in fact it was very difficult to show and his theory came to a standstill.

In subsequent periods, developed theories related to human physiology. One of the first to develop this theory was Arthur Cecil Pigou. According to him, crises depend on the psychological state of the population: changes in pessimism and optimism cause waves of crises and booms in the economy.

The theory of innovation developed by Joseph Schumpeter and Hansen is based on the fact that significant scientific and technical changes are periodically introduced in the economy and as a result there is an overproduction of goods. Schumpeter's merit in the study of business cycles is quite large. He concluded from his research that the long-term cycle it includes short-term and medium-term cycles that affect each other, making it more difficult to predict the expected consequences of the crisis.

There are also many investment theories related to crises developed by Friedrich Hayek, Ludwig Mises and Dennis Robertson. According to this theory, the causes of the crisis in periods of economic growth can be excessive investment. Therefore, they consider the inadmissibility of economic booms as a way to fight crises, which requires an increase in interest rates during the period of economic prosperity. Later Nobel laureates **Edward Prescott** and **Finn Cowland,** with the development of real business cycle theory, aimed to overcome the complexity posed by the analysis of Lucas's theory. Their theory is based on assumptions of perfect competition and rational expectations, which were considered a few years earlier with the same assumptions. This was the first paper to build a model of real business cycles.

The theory of real business cycles was a completely new approach. Based on it, it has been argued that cycles can be studied by dynamic models of general equilibrium, and the business cycle model adequately characterizes the patterns of long-term economic growth. It became possible to formulate dynamic-stochastic models of total equilibrium.

Prescott and Culend can be considered "new classics" because they formulated the idea that all fluctuations have a balanced character. They, like the classics and unlike Keynes, consider state stabilization unnecessary in developed countries, since a large part of GDP is included in the equilibrium model and there is no need to include additional market equilibrium deviation parameters in the models.

The great merit of the creators of RBC models is that they were able to relate microeconomic and macroeconomic indicators, including establishing an organic link between them, based on assumptions of behavior rationality, optimal decision making, and the pursuit of profit maximization. An analysis of the causes of economic fluctuations in the RBC model shows that the largest share comes from technological shocks (75%).

In conclusion, Prescott and Kydland developed the theory of the real economic cycle as an independent direction and laid the foundation for a systematic study of the economic crisis. Under market conditions, output growth slows down not because of market inefficiency but because of low rates of technological development, and economic cycles are caused by technological shocks. Based on this, they argued that the market can restore equilibrium without outside intervention.

Eventually, in their opinion, in most cases, technological change was considered to be the cause of the economic crisis in the context of a developed market economy.

Subsequent practice has proven that the RBC methodology has played an important role in the study of economic crises. However, the researchers adapted the model and renamed it (“Stochastic Dynamic General Equilibrium Macroeconomics”). The new model took into account the imperfections of the market and presented a more realistic analysis. With this move came the convergence of the views of the classics and the Keynesians.

In view the famous economist of modernity Olivier Blanchard, the financial sector plays an insufficient role in

economic cycles. In his view, it is impossible to understand the causes of the crisis and its development trends without a financial mechanism. Blanchard's opinion has been confirmed by recent events. It is true that the financial sector depends on the real business, but the financial sector itself can deal a decisive blow to business processes through savings and risk redistribution.

It is well known that the financial sector occupies a large scale in today's market sector. It is quite a vulnerable field and can have a significant impact on the change of cyclical processes and the development of crises. However, this does not mean that the financial sector should be considered as the only cause of the crisis.

Practice has proven that the economic crisis, regardless of its originating causes, affects the entire economy. It is characterized by sharp and devastating manifestations and dramatically worsens the economic situation of the country and society. If we look at the history of crises in the world, we can say that the most severe and deepest crises took place in the recent period, XX-XXI century (Samuelson&Nordhaus, 20007: 886-887).

It is also known in the history of economic thought that the first crisis arose where capitalist relations first developed: in England in 1825. Once in 8-10 years from this time the crises were characterized by recurrence. They did not have a particularly sharp face and did not last for a long period of time, which eliminated the fluctuations in a short time.

It should be noted that the crises of the 19th century lasted for an average of two years and the decline in GDP was about 3%. The next century saw an increase in the depth of the crisis and a sharp decline in GDP. Over time, the characteristics of the economic cycle began to change. The period between the crises has decreased considerably, if before the crises were accompanied by a drop in prices, now, on the contrary, prices and wages have started to rise in parallel with the crisis. The use of regulatory levers by state institutions has made it possible to stimulate the economy during a crisis and reduce the overheating of the economy during the boom.

It should be noted that crisis situations have less impact on innovative and high-tech industries. In addition, as the role of the service sector grows day by day, the role of capital is relatively diminishing, which has also reduced the duration of the crisis. A nature of the crises has shown that small and medium-sized businesses respond much more flexibly to fluctuations, while giants suffer more and more easily.

In the history of the world economy, the "Great Depression" of 1929-33 was particularly severe for mankind. His likeness has not been repeated before or since.

After World War II (1948-49), the United States experienced a crisis of overproduction, which was repeated in other countries in the following periods. In particular, in 1957–58, 1974–75, 1980-81, albeit with less severity. Considering the Keynesian theory and the Keynesian anti-cyclical policy of the government, the economies of the capitalist countries were stabilized.

At the same time, how paradoxical it is that the socialist countries were characterized by a crisis of shortage, which was due to bureaucracy and state ownership of the means of production. It was a system that was considered to hinder the development of the economy, although in the reports of the high echelons of the state government the rate of economic growth was far ahead of the developed countries. The natural processes of transformational development of the economy have slowly shifted most of the countries to a new set and the crisis of scarcity has been eliminated. This process began in the 90s of the 20th century.

The recent severe financial crisis, which is even compared to the "Great Depression", occurred in 2008. Unemployment has risen sharply and states have had to spend trillions of dollars to avoid a major financial crash. The process turned out to be so large that the capitalist system and the truth of liberal approaches were called into question.

Since then, despite some stability, the financial crisis has re-emerged in a number of countries since 2011. Due to rising public debt and budget deficits in some European countries, some countries faced default, although in 2012 the situation improved in part thanks to EU financial assistance.

If we look at the history of crises, it appears that most of them started with a severe situation in the financial sector and then spread to the entire economy. The reason for them was considered by some economists to be the weakness of the state as a regulator. The first crisis in many countries has played a major role in accelerating the privatization process and private sector development.

The Great Depression of 1929-1933 was the longest, deepest, and most comprehensive crisis in the history of the world. It started in America and shook the whole world economic system. The severe recession was followed by the collapse of stock exchanges. The events that unfolded on the stock exchanges under the name of "Black Tuesday" have gone down in history. Unemployment in the US rose from 3.2% to 24.9% and it was only nine years later that it became possible to return to baseline.

There is still a debate among scholars-economists as to what caused such a large-scale depression. Of the many considerations, one is significant in the form of stock market crashes. However, according to O. Blanchard, the crisis started before the stock market crash and was caused by other factors [8].

After the crisis of 2008, the correctness of the opinion of many scientists (Ch. Kindelberg, etc.) who studied the causes of the financial crisis became clear. Their analysis follows the following logic: based on positive expectations, investors start investing their free financial resources and this often turns into excess investment. Once economic agents find that the future is overly optimistic, the financial system shakes and may start to panic. Suddenly emerging financial "bubbles" burst. Kindelberg theory was not popular in the 1980s, although its validity has recently been proven. His theory is based on the Minsky model.

In the study of the instability characteristic of capitalism, it is important to note the contribution of Hyman Minsky (1919-1996), who considered the fragility of the global financial crisis and capitalism. He named the credit sector as the initial reason for the financial crisis. Minsky is considered

post-Keynesian and it considered the control of all channels of credit expansion as the main task of economic policy. The reason for this was his view that the existence of private lending outside the bank further increases tax liabilities. In examining the shortcomings of capitalism as a system, Minsky concludes that as soon as measures are taken to avoid a crisis, it further increases the risks of a new crisis that may turn out to be more acute.

Hyman Minsky studied the psychology of economic agents, after which Charles Kindelberg developed a theory of the financial crisis based on his reasoning. Minsky says the precondition for the crisis will arise during the investment boom. The financial system is fundamentally fragile under capitalism. This is especially due to the complexity and diversity of financial instruments.

A financial crisis arises when companies need more cash than they can get. They are now looking for alternative ways of financing and liquidating market positions. This process is provocative of falling output and rising unemployment. Another factor causing the crisis is the high level of debt in the economy. Due to this, the instability in the financial sector is transferred to other areas and affects the whole economy.

Traditional monetary policy is impossible to get out of the financial crisis; it requires a strict system that accurately defines financial institutions. The function of the central bank should be in the role of writing off bad debts and preventing financial crisis. Hyman Minsky views have had many critics, especially because he did not explain the crisis accurately and did not formulate his concept specifically.

Based on the above, it is possible to male several conclusions, namely:

Crisis is a complex phenomenon and a significant shortcoming of the market economy. The causes of the crisis are multifaceted, though developed economic theories and accumulated practical experience make it possible to anticipate and avoid the expected crisis in the future.

Proper operation of the financial system and maximum risk insurance are essential for conducting the anti-crisis measures. At the same time, it is important for each country to take care of the strength of its real and financial sector, so as not to be vulnerable and painlessly endure and overcome the periods of crisis.

The recurring nature if the crisis cycles being reflected in the sudden global pandemic of the year of 2020 has virtually halted the functioning of the entire world economy and the problem of properly managing the economic and financial crisis was placed on the agenda.

The final outcome and consequences of the world's greatest crisis are still unknown. It goes without saying, that there is a need for maximum mobilization of Governments and central banks, coordination of fiscal and monetary policies and regulation if the banking system in order to prevent and eliminate the escalation of the crisis.

REFERENCES

Shaikh, A. (2007). *Globalization and the myth of free trade*. http://european.ge/.

Burns, Q. A. F. (1969. *The Business Cycle in a Changing World, National Bureau of Economic Research.*

Blanchard, O. (2011). *Macroeconomics*. Publishing TSU.

Finn, F. & Edward, P. (2004). *Contribution to Dynamic Macroeconomics: The Time Consistency of Economic Policy and the Driving Forces Behind Business Cycles, Advanced information on the Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel,* 11 October.

Mekvabishvili, E.,(2012) *Modern Macroeconomic Theories.* Tbilisi.

Papava, V. (2020). Coronomics and fundamentally new economic crisis. *Economy and Crisis*, 2.

Samuelson, P., & Nordhaus W., (2000). *Economics*. Tbilisi.

Silagadze, A., (2010) *Economic Doctrines*. Tbilisi.

Bohoslavsky, J. P. & Raffer, K. (2018): *Sovereign Debt Crises*

Cassis, Y., (2013): *Crises and Opportunities: The Shaping of Modern Finance*

Purica, I. (2015): *Nonlinear Dynamics of Financial Crises*

Gorton, G. B. & Tallman, E. W. (2018): *Fighting Financial Crises*

Roy E. Allen (2016): *Financial Crises and Recession in the Global Economy,* Fourth Edition

https://www.youtube.com/watch?v=fGoB3T1kTW0.

JEL Classification: N10 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.010

COVID-19 AS A FORM OF HYBRID WAR

MALKHAZ CHIKOBAVA

PhD in Economics, Associate professor,

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

malkhaz.chikobava@tsu.ge

Abstract. The article presents a comparative analysis of the Great Depression of the 1930s and the current global financial and economic crisis. It is emphasized that overcoming the first great depression and eliminating imbalances in the economy was achieved only during the Second World War, and the modern crisis, which has been raging for 11 years, has not yet ended. This crisis was not followed by the elimination of all imbalances accumulated in the economy. After the acute phase (recession) ended in 2009, stagnation (depression) occurred, which needed to be restored. We have been waiting for a revival for many years, now 2020, but it is not visible.

Comparing the crisis of the 30s of the last century and the current global financial and economic crisis, the following differences are obvious: stagnation in the 1930s lasted from 1933 to 1939, or six years that ultimately ended in World War II. After the crisis of 2007-2009, stagnation continued for 11 years, with depression almost two times longer and more delayed. Despite the fact that in a sense, the situation in Western countries is better in the 21st century than in the 1930s, since there is no longer the Soviet Union with its dynamically developing economy, but China has unprecedentedly high rates of economic growth. The thirty-year economic dynamics of China can definitely be called a boom phase. Not a single country in the West has experienced such a long boom in the history of capitalism. It is clear that in such a situation the West must do something.

Of course, the West, through war, has repeatedly overcome the accursed resistance of the capitalist rule of production. But with the help of war, overcoming the contradiction of capitalism today is deadly dangerous. The first two world war occurred without the use of nuclear weapons or any other weapons of mass destruction. The third world war, of course, will be accompanied by the inevitable use of weapons of mass destruction. And therefore, it is necessary to change something in the world war, which will magically help correct the imbalance of the capitalist economy, revive it, and maintain the status quo of the ruling elite.

An alternative to a hot war can be the Cold War, which today they prefer to call hybrid. It involves the use of financial, commercial, economic, psychological and information resources. However, all this is not enough to provide the authorities with powers that would allow them to move from market methods to administrative-command methods of managing the economy. It is with the help of the latter that the imbalance that has accumulated in the economy can be overcome.

It is in this context that Coronavirus "appears" as an alternative to the global war to eliminate the imbalances accumulated in the leading economies of the world.

KEYWORDS: GLOBAL ECONOMIC CRISIS, RECESSION, DEPRESSION, CORONAVIRUS.

For citation: Chikobava, M., (2020). Covid – 19 as a Form of Hybrid War. *Globalization and Business, 10*. 79-85. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.010

JEL Classification: N10 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.010

COVID-19, როგორც ჰიბრიდული ომის ერთ-ერთი ფორმა

მალხაზ ჩიქობავა
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
malkhaz.chikobava@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: გლობალური ეკონომიკური კრიზისი, რეცესია, დეპრესია, კორონავირუსი.

ციტირებისთვის: ჩიქოვანი ე. (2020). სოციალური უსაფრთხოების ინდიკატორების დამუშავების შესახებ საქართველოში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 79-85. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.010

1929 წლის ნოემბერში, ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟაზე პანიკიდან დაიწყო მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი. წლის ბოლოსათვის პანიკა ნიუ-იორკის საბირჟო მოედნის საზღვრებს შორს გაცდა. გაჩერდა საწარმოები, გათავისუფლდა ასობით ათასი მუშაკი, ადგილი ჰქონდა არა მხოლოდ წვრილი, არამედ გიგანტური ამერიკული კომპანიების გაკოტრებას.

1930 წელს ეკონომიკურმა კრიზისმა მოიცვა ევროპა, ლათინური ამერიკა, აზია და ის მსოფლიო მასშტაბის კრიზისად ჩამოყალიბდა. წარმოების საყოველთაო ვარდნა (რეცესია) 1933 წლამდე გაგრძელდა. ამერიკის ეროვნული შემოსავალი 1929 წელს არსებული 87,8 მილიარდი დოლარიდან 40,2 მილიარდ დოლარამდე დაეცა 1933 წლისათვის. კრახი განიცადა 135 ათასზე მეტმა სავაჭრო, სამრეწველო და ფინანსურმა კომპანიამ. კრიზისის სამი წლის განმავლობაში გაკოტრდა ამერიკული ბანკების თითქმის ნახევარი (https://www.fondsk.ru/news/2019/10/24/chernyj-chetverg-24-oktjabrja-1929-goda-bankrotstvo-nauchno-obosnovannogo-optimizma-49304.html).

შემდეგ ვარდნა შეჩერდა, დაიწყო სტაგნაციის (უძრაობის) ფაზა. სხვადასხვა ქვეყანაში ხელისუფალთა მხრიდან ადგილი ჰქონდა ტიტანურ ძალისხმევას საკუთარი ეკონომიკების უძრაობის ჭაობიდან ამოსაყვანად. პოპულარული გახდა ინგლისელი ეკონომისტის ჯონ მეინარდ კეინზის იდეა, რომელიც მხარს უჭერდა სახელმწიფოს აქტიურ ჩარევას ეკონომიკურ ცხოვრებაში. კეინზი წარმოშობილი კრიზისის ძირითად მიზეზად მიიჩნევდა, ერთი მხრივ, საქონლისა და მომსახურების წარმოებასა და, მეორე მხრივ, მოსახლეობის შეზღუდულ გადახდისუნარიან მოთხოვნას შორის დისპროპორციას. კეინზამდე XIX საუკუნის 60-იან წლებში იმავეს ამბობდა კარლ მარქსი „კაპიტალში", რომელიც ვარაუდობდა, რომ წარმოების კაპიტალისტური წესის ფარგლებში მოცემული წინააღმდეგობა დაუძლეველია. კეინზი ასე არ თვლიდა, ის გვთავაზობდა მოსახლეობის არასაკმარისი გადახდისუნარიანი მოთხოვნის კომპენსირებას სახელმწიფოს მხრიდან, სახელმწიფო ბიუჯეტის მეშვეობით საქონლის შესასყიდად და შეკვეთების განსახორციელებლად. სახელმწიფოს მიერ სამხედრო შეკვეთები და სამხედრო დანახარჯები, კეინზის აზრით, სავსებით გამოსადეგი იყო არასაკმარისი გადახდისუნარიანი მოთხოვნის საკომპენსაციოდ. სახელმწიფო დანახარჯების გაფართოების მიზნით ინგლისელი ეკონომისტის აზრით შესაძლებელი იყო სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტამდე დაყვანა, ამ დეფიციტის სახელმწიფო სესხებისა და სუვერენული ვალის გაფართოების გზით. ყოველივე ამის შესახებ დაწვრილებით ინფორმაცია შეიძლება მივიღოთ 1936 წელს გამოცემული კეინზის მთავარი წიგნის „დასაქმების, პროცენტისა და ფულის ზოგადი თეორიის" გაცნობის შემდეგ.

დასავლეთში ცდილობდნენ კეინზის რეცეპტების გამოყენებას რთული ეკონომიკური სიტუაციიდან გამოსასვლელად. ყველაზე თანმიმდევრულად ინგლისელი ეკონომისტის იდეებს ცხოვრებაში ატარებდა აშშ-ის ხელისუფლება. ამის პრაქტიკული რეალიზაცია დაიწყო თეთრ სახლში 1933 წელს ფრანკლინ დელანო რუზველტის მოსვლით თავისი „ახალი კურსით" (New Deal), რამაც შეამსუბუქა ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიკური სიტუაცია. სახაზინო ფულის ხარჯზე ხორციელდებოდა საზოგადოებრივი სამუშაოების დაფინანსება, კერძოდ, გზების მშენებლობა, მელიორაცია, არხების გაყვანა, ტყის განაშენიანება და შრომითი საქმიანობის სხვა სახეები, რომლებიც არ მოითხოვდა მუშაკთა განსაკუთრებულ კვალიფიკაციას. ამ პროგრამამ მილიონობით უბრალო ამერიკელს დასაქმების შესაძლებლობა და მინიმალური საარსებო საშუალება მისცა, მაგრამ ამერიკის გამოყვანა უძრაობის მდგომარეობიდან მან მაინც ვერ შეძლო. ხელისუფლებამ სიღატაკის დაძლევაც კი ვერ

მოახერხა. ამერიკელები აღიარებენ, რომ აშშ-ში კრიზისისა და დეპრესიის წლებში შიმშილისაგან, სხვადასხვა შეფასებით, 5-6 მილიონი ადამიანი დაიღუპა. აშშ-ის მსგავსად ევროპაშიც შენარჩუნდა უძრაობა და მოსახლეობის სიღარიბე (Tuguell, 1957).

გამონაკლისი იყო მხოლოდ ორი ქვეყანა – საბჭოთა კავშირი და გერმანია. 1930-იან წლებში საბჭოთა კავშირი დინამიურად ვითარდებოდა, ხორციელდებოდა ინდუსტრიალიზაცია, რაც მთელ მსოფლიოს უჩვენებდა ეკონომიკის სოციალისტური მოდელის უპირატესობას. გერმანიამ, რომელიც თავდაპირველად სტაგნაციას განიცდიდა დასავლეთის სხვა ქვეყნებთან ერთად, ხელისუფლებაში 1933 წელს ჰიტლერის მოსვლის შემდეგ ასევე დაიწყო დინამიური განვითარება; ქვეყანაში მოხდა „ეკონომიკური სასწაული“, რომელიც, ძირითადად, ამერიკული და ნაწილობრივ ინგლისური ბანკების ფულით იკვებებოდა, რითიც ამზადებდნენ ჰიტლერს, იერიში მიეტანა აღმოსავლეთზე საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ (https://www.fondsk.ru/news/2019/10/09/anglo-amerikanskij-biznes-s-nacistami-49197.html)

კეინზიანურ მეთოდებს სასწაული არ მოუხდენია. იმ დროისათვის მეურნეობის გამოცოცხლების ყველა არსებული ეკონომიკური მეთოდი ამოწურულ იქნა. დასავლეთისათვის ეს განსაკუთრებით საშიში გახდა საბჭოთა კავშირის მაღალი ეკონომიკური დინამიკის ფონზე – საბჭოთა კავშირისა და კაპიტალისტური ქვეყნების ეკონომიკურ დინამიკაში ამგვარ კონტრასტებს შეეძლო გამოეწვია სოციალიზმის საბოლოო გამარჯვება მსოფლიოში. ამან დასავლეთის მმართველი წრეები ურყევად მიიყვანა იმ აზრამდე, რომ ქრონიკულად ქცეული ეკონომიკური სტაგნაციიდან ერთადერთი გამოსავალი შეიძლება ყოფილიყო ომი, თანაც, მსოფლიო, დიდი ომი.

პირველი მსოფლიო ომის მაგალითზე აშკარა გახდა, რომ გლობალურ შეიარაღებულ კონფლიქტებს შეეძლო რადიკალურად შეეცვალა ქვეყნების ეკონომიკური მდგომარეობა. მართლაც, პირველ მსოფლიო ომამდე აშშ მსოფლიოში ყველაზე მსხვილი საერთაშორისო მოვალე ქვეყანა იყო ეკონომიკის კერძო სექტორის ვალის მიხედვით (სახელმწიფო ვალის მიხედვით კი პირველ ადგილზე იმყოფებოდა ცარისტული რუსეთი). პირველი მსოფლიო ომის დასრულებისთანავე ამერიკა უმსხვილესი ნეტო-კრედიტორი გახდა, აშშ დოლარი კი მსოფლიო ვალუტად გადაიქცა ბრიტანულ ფუნტ სტერლინგთან ერთად.

აშშ, ინგლისი, საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, იაპონია, ასევე სხვა წამყვანი კაპიტალისტური ქვეყნები შეუდგნენ მეორე მსოფლიო ომისათვის მზადებას. ითვლებოდა, რომ ომის შედეგად ჩამოიწერებოდა ყველა ვალი, ეკონომიკაში დისბალანსი გაქრებოდა, დაიწყებოდა ნულოვანი სალდოს ბალანსების მქონე ეროვნული ეკონომიკების თავბრუდამხვევი განვითარება. მოვალე ქვეყნები ოცნებობდნენ, რომ გაიმარჯვებდნენ ან თუნდაც გაანადგურებდნენ თავიანთ კრედიტორებს. კრედიტორი ქვეყნები კი ოცნებობდნენ, რომ მიიღებდნენ ბაზრებს, მოვალეთა ბუნებრივ რესურსებსა და მილიარდობით რეპარაციებს დამარცხებულებისგან. მეომარი ქვეყნების შიგნით საბაზრო ეკონომიკის ბუნებრივ წესებზე დადებულ იქნა მორატორიუმი, სახელმწიფო ეყრდნობოდა რა საომარ ვითარებას, თავისი რკინის ხელებით ახდენდა დაგროვებული დისბალანსების (მოთხოვნებისა და ვალდებულებების) გაწონასწორებას. ომი სახელმწიფოს ხელში უძლიერეს არგუმენტად იქცა, შემოეღო კაპიტალისტურ ეკონომიკაში რკინის წესრიგი ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური მეთოდებით. არავითარ კეინზიანელობას ეს არ ძალუძს. მეორე მსოფლიო ომიც, რომელიც 1939 წლის 1 სექტემბერს დაიწყო, სახიფათოდ გაჭიანურებული სტაგნაციიდან მსოფლიო კაპიტალიზმის გამოყვანის საშუალებად იქცა.

რა ხდება ჩვენს ეპოქაში – XXI საუკუნეში. 2007-2009 წლებში მსოფლიომ გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისი განიცადა. ამ კრიზისს არ მოჰყოლია ეკონომიკაში დაგროვებული ყველა დისპროპორციის ლიკვიდაცია. 2009 წელს მწვავე ფაზის (რეცესიის) დასრულების შემდეგ დადგა სტაგნაცია (დეპრესია), რომელსაც უნდა მოჰყოლოდა გამოცოცხლება. გამოცოცხლებას მერამდენე წელია ველოდებით, ამჟამად 2020 წელია, მაგრამ ის არა და არ ჩანს.

გასული საუკუნის 30-იანი წლებისა და თანამედროვე გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისების შედარებისას აშკარად იკვეთება შემდეგი განსხვავებები: 1930-იან წლებში სტაგნაცია 1933 წლიდან 1939 წლამდე, ანუ ექვსი წელი გაგრძელდა, რომელიც საბოლოოდ დასრულდა II მსოფლიო ომით. 2007-2009 წლების კრიზისის შემდეგ სტაგნაცია უკვე 11 წელია გრძელდება, ანუ დეპრესია თითქმის ორჯერ და უფრო მეტადაა გაჭიანურებული. გარკვეული აზრით, დასავლეთის ქვეყნების მდგომარეობა XXI საუკუნეში უკეთესია, ვიდრე 1930-იან წლებში, რამდენადაც უკვე არ არსებობს საბჭოთა კავშირი თავისი დინამიკურად განვითარებადი ეკონომიკით. დასავლეთის საბჭოთა კონკურენტი გაქრა, მაგრამ არსებობს ჩინეთი თავისი უპრეცედენტოდ მაღალი ეკონომიკური ზრდის ტემპებით. ჩინეთის ბოლო ოცდაათწლიან ეკონომიკურ დინამიკას შეიძლება ცალსახად აღმავლობის ფაზა ვუწოდოთ. ასეთი ხანგრძლივი აღმავლობა დასავლეთის არცერთ ქვეყანას არ განუცდია კაპიტალიზმის მთელი ისტორიის მანძილზე. ცხადია, ასეთ ვითარებაში დასავლეთმაც რაღაც უნდა მოიმოქმედოს.

რა თქმა უნდა, დასავლეთის მმართველი წრეების წარმომადგენლებს არაერთხელ მოსვლიათ აზრად დიდი ომის გაჩაღებისა და მისი დახმარებით წარმოების კაპიტალისტური წესის წყეული წინააღმდეგობის კიდევ ერთხელ დაძლევის იდეა. აზრი ძალიან მაცდურია, მაგრამ ერთდროულად მომაკვდინებელიც. აკი პირველი – ორი ომი ბირთვული იარაღისა და მასობრივი განადგურების რაიმე სხვა სახის იარაღის გამოყენების გარეშე მოხდა. მესამე მსოფლიო ომს კი, ცხადია, მასობრივი განადგურების იარაღის გარდაუვალი

გამოყენება მოჰყვება. საჭირო და აუცილებელია მსოფლიო ომში რაღაცის შეცვლა, რომელიც ჯადოსნურ დახმარებას გაუწევს კაპიტალისტური ეკონომიკის დისბალანსის გამოსწორებას, მის გამოცოცხლებას, მმართველი ელიტის სტატუსკვოს შენარჩუნებას.

ცხელი ომის ალტერნატივად შეიძლება იქცეს ცივი ომი, რომელსაც დღეს ამჯობინებენ უწოდონ ჰიბრიდული. ის გულისხმობს მოწინააღმდეგის მიმართ ფინანსური, სავაჭრო-ეკონომიკური, ფსიქოლოგიური, ინფორმაციული საშუალებების, ასევე კიბერიარაღისა და სპეცსამსახურების განსაკუთრებული მეთოდების გამოყენებას. თუმცა, ყოველივე ეს არასაკმარისია ხელისუფლებებისათვის უფლებამოსილებების მისანიჭებლად, რაც მათ საბაზრო მეთოდებიდან ეკონომიკის ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური მართვის მეთოდებზე გადასვლის საშუალებას მისცემდა. სწორედ ამ უკანასკნელის დახმარებითაა შესაძლებელი ეკონომიკაში დაგროვებული დისბალანსის დაძლევა.

სწორედ ამ ვითარებაში „ჩნდება" კორონავირუსი. ხელისუფლებებმა დაიწყეს საშიშროების გაბუქება საზოგადოებაში შიშისა და პანიკის ატმოსფეროს შექმნით. სარგებლობენ რა დათესილი შიშით, ხელისუფლებები ღებულობენ შეუზღუდავ უფლებამოსილებებს, იწყებენ ეკონომიკაში აქტიურ ჩარევას. ასეთი მეთოდები ეწინააღმდეგება „ცივილიზებული" კაპიტალიზმის პრინციპებს, მაგრამ ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური მართვა მუდმივი არ იქნება. როგორც კი დისპროპორციები ეკონომიკაში გამოსწორდება, ყველაფერი კვლავ იმავე წრეზე დატრიალდება: ისევ დაბრუნდება მართვის საბაზრო მეთოდები, კვლავ აღდგება „ცივილიზებული" კაპიტალიზმი, დაიწყება გამოცოცხლება, რომელიც შემდეგ გადაიზრდება ხანგრძლივ ეკონომიკურ ზრდაში.

ექსპერტები ამბობენ, რომ „საგანგებო ეკონომიკური მდგომარეობის" რეჟიმი წლის ბოლომდე გაგრძელდება – მაქსიმუმ, მომდევნო წლის შუა პერიოდამდე. „ვირუსული ომი" იქნება ელვისებური და გამარჯვებით დასრულებული. ამ პერიოდში ადგილი ექნება მასობრივ ბანკროტობას, მოხდება ვალებისა და თანხებზე მოთხოვნის ლიკვიდაცია, რომელიც ტრილიონობით დოლარია. მოხდება საფონდო და სხვა ფინანსურ, ასევე სასაქონლო და უძრავი ქონების ბაზრებზე ფინანსური ბუშტების გაბერვა. კომპანიების კაპიტალიზაცია ჩამოიშლება, რომლის მასშტაბი ათობით ტრილიონს მიაღწევს. ეკონომიკა კვლავ დაიწყებს „ამოსუნთქვას" და დაიწყება გამოცოცხლება და ეკონომიკური ზრდა.

ამ მიმართულებით მსოფლიოს წამყვან ეკონომიკებში მნიშვნელოვანი ფინანსური ინექციების პაკეტები იქნა შემოთავაზებული. აღსანიშნავია აშშ-ის მონეტარულ ხელისუფალთა გადაწყვეტილება მსოფლიო პანდემიის წინააღმდეგ საბრძოლველად. მსოფლიო მასმედიამ მიმდინარე წლის მარტის ბოლოს სენსაციური ახალი ამბავი გაავრცელა. ამერიკის პრეზიდენტის მრჩეველმა ეკონომიკურ საკითხებში ლარი კუდლოუმ (Larry Kudlow) 24 მარტს პრეს-კონფერენციაზე დაასახელა დახმარების მთლიანი თანხა, რომელსაც აშშ-ის ხელისუფლება გამოყოფს კორონავირუსთან საბრძოლველად – 6 ტრლნ დოლარი. ორი ტრილიონი სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი პირდაპირი დახმარებაა, კიდევ 4 ტრილიონი – ფედ-ის კრედიტების ხარჯზე მიღებული დამხარება (https://www.nationalreview.com/news/coronavirus-relief-white-house-adviser-larry-kudlow-projects-aid-package-to-reach-roughly-6-trillion/).

ექვსი ტრილიონი – ესაა აშშ-ის წლიური მთლიანი სამამულო პროდუქტის დაახლოებით 30%. ამერიკაში არასოდეს ჰქონია ადგილი ასეთ მასშტაბურ ფულად ინექციას. გასული საუკუნის 70-იან წლებამდე აშშ-ში ადგილი არც შეიძლება ჰქონოდა „რაოდენობრივი შერბილების" რაიმე პროგრამას იმ მიზეზის გამო, რომ ეს იყო ოქროს სტანდარტის ეპოქა, რომლის დროსაც ამერიკის ცენტრალური ბანკის ფულადი ემისია იზღუდებოდა ოფიციალური ოქროს რეზერვებით. საბიუჯეტო ფულის შეუკავებელი გაცემაც ვერ მოხდებოდა – ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული სისტემა, რომლის დროსაც აშშ-ის ფინანსთა სამინისტრო განსაკუთრებული პრობლემების გარეშე შეძლებდა ბიუჯეტის დეფიციტის დაფარვას სახაზინო ობლიგაციების ემისიით.

პანდემიასთან ბრძოლის საბიუჯეტო ფული 2 ტრილიონი დოლარის ოდენობით – ეს არ არის კონგრესის მიერ მიმდინარე ფინანსური წლისათვის (რომელიც დაიწყო 2019 წლის 1 ოქტომბერს) ფედერალური ბიუჯეტის შესახებ მიღებული კანონის ფარგლებში ფულადი საშუალებების გადანაწილების შედეგი. ეს დამატებითი ხარჯებია, რომელიც გამოიწვევს ამერიკის ბიუჯეტის დეფიციტის ზრდას. 2020 წლის ბიუჯეტის შესახებ კანონით დეფიციტი თითქმის 1 ტრილიონ დოლარს აღწევდა. 2020 წლის იანვარში ფინანსთა სამინისტრომ განაცხადა, რომ დეფიციტი, როგორც მოსალოდნელია, გადააჭარბებს 1 ტრილიონ დოლარს. ბოლოს ასეთი დეფიციტი დაფიქსირდა 2012 წელს. რეკორდული კი ამერიკის ისტორიაში იყო ბიუჯეტის დეფიციტი 2009 წლის ბოლო კრიზისის შუაგულში – 1,4 ტრილიონი დოლარი. 2020 წლის ივნისი ბოლოს აშშ-ის ფედერალური ბიუჯეტის დეფიციტი უკვე 3 ტრილიონ დოლარს აჭარბებს!!!

ამერიკის 2 ტრილიონი დოლარის პირდაპირი (საბიუჯეტო) დახმარებიდან ნახევარი (1 ტრილიონი დოლარი) იქნება მოსახლეობისადმი ფულის პირდაპირი დარიგება, საიდანაც ათასი დოლარი მიეცემა ყოველ სრულწლოვანს, ხოლო 500 დოლარი – ყოველ არასრულწლოვანს. ასეთი გასაცემლები, მოწოდებულია, შეასრულოს სოციალური ამოცანებიც (ამერიკელებისადმი, განსაკუთრებით ღარიბებისადმი დახმარება) და ეკონომიკურიც (მოსახლეობის გადახდისუნარიანი მოთხოვნის ამაღლება). საბიუჯეტო ფულის მეორე ნახევარი მოხმარდება მცირე ბიზნესის მხარდაჭერას, მათ შორის, საგადასახადო არდადეგების შეთავაზებით (350 მლრდ დოლარის ოდენობით), უმუშევრობაზე შემწეობების პროგრამის გაფართოებას (250 მლრდ დოლარის ოდენო-

ბით), აგრეთვე ფიზიკური პირებისადმი საგადასახადო არდადეგების შეთავაზებით.

ფინანსთა მინისტრის სტივენ მნუჩინის სიტყვებით, ბიზნესისადმი დახმარების პაკეტი მოიცავს ათასობით კომპანიას 500 კაცამდე მუშაკის რაოდენობით. კომპანიები მას მიიღებენ იმის სანაცვლოდ, რომ ივალდებულებენ მუშაკების შენარჩუნებას ორი კვირის განმავლობაში. მინისტრმა განაცხადა, რომ ბიზნესისადმი დახმარება შეეხება ამერიკის ეკონომიკის დაახლოებით 50%-ს და მუშაკთა დაახლოებით 80 მილიონს (ყველა დასაქმებულთა დაახლოებით ნახევარს).

აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემა მარტში არანაკლები ოპერატიულობით მოქმედებდა, ვიდრე ფინანსთა სამინისტრო. ღია ბაზრის ოპერაციების კომიტეტის ორ საგანგებო სხდომაზე მან მიიღო გადაწყვეტილება ისედაც დაბალი საკვანძო განაკვეთის მკვეთრად შემცირებაზე. შედეგად, განაკვეთი ჯერ 0,5, შემდეგ 1 პროცენტული პუნქტით შემცირდა და დღეისათვის 0–0,25%-ს შეადგენს. ფაქტობრივად ფული, რომელიც გაიცემა კრედიტების სახით, უფასო სესხებად გვევლინება.

გასული წლის ოქტომბერში ფედ-მა დაიწყო რაოდენობრივი შერბილების ახალი რაუნდი. ამერიკის ცენტრალურმა ბანკმა მარტის დასაწყისში განაცხადა, რომ ახალი რაუნდის ფარგლებში შეისყიდის სახაზინო ფასიან ქაღალდებს, სულ მცირე, 500 მლრდ დოლარის ოდენობით, აგრეთვე იპოთეკურ ქაღალდებს მინიმუმ 200 მლრდ დოლარის ოდენობით. 2020 წლისათვის ფედ-ის აქტივები უნდა გაიზარდოს 4,3 ტრლნ დოლარიდან 5 ტრლნ დოლარამდე.

ფედერალურმა სარეზერვო სისტემამ (ფედ-ი) ფასიანი ქაღალდების შესყიდვისა და აქტივების გაფართოების წლიური გეგმა უკვე აპრილის დასაწყისისთვის შეასრულა. ფედმა 23 მარტიდან დაიწყო სახაზინო ფასიანი ქაღალდების შესყიდვა დღიურად 75 მლრდ დოლარის ოდენობით, ხოლო იპოთეკური ქაღალდებისა – 50 მლრდ დოლარის ოდენობით დღიურად. კვირის (ხუთი სამუშაო დღის) განმავლობაში ჯამურმა შესყიდვებმა 625 მლრდ დოლარი შეადგინა. ეს თანხა შესადარებელია ფედ-ის ყველა აქტივის სიდიდესთან, რომელიც 2000-იანი წლების დასაწყისში არსებობდა. ფედ-ის მიერ ფასიანი ქაღალდების ყოველდღიური შესყიდვები უფრო ინტენსიური იყო, ვიდრე რაოდენობრივი შერბილების მეორე პროგრამის მოქმედების პერიოდში. მისმა სიდიდემ ამ უკანასკნელს 30-ჯერ გადააჭარბა, ხოლო უკანასკნელ პროგრამას, რომელიც 2019 წლის ოქტომბერში ამოქმედდა, 42-ჯერ გადააჭარბა! საინტერესოა, რა მოხდება რაოდენობრივი შერბილების ბლიცოპერაციის გატარების შემდეგ? ფედ-ი დაუბრუნდება ფასიანი ქაღალდების შესყიდვების უწინდელ ნორმას? თუ კვირის განმავლობაში წლიური ნორმის შესრულებით შეაჩერებს რაოდენობრივი შერბილების პროგრამას? ან, თუკი ბლიცოპერაცია არ გამოიღებს მოსალოდნელ ეკონომიკურ ეფექტს, გაგრძელდება შესყიდვები იგივე ინტენსივობით? ფედ-ის თავმჯდომარეს ჯერომი პაუელს ამის თაობაზე არავითარი ახსნა-განმარტება არ გაუკეთებია.

სინამდვილეში რაოდენობრივი შერბილების მასშტაბები ბევრად მეტია, ვიდრე ის, რასაც ფედ-ი აცხადებს. აკი, სახაზინო და იპოთეკური ქაღალდების შესყიდვის გარდა, ფედრეზერვი ემზადება შეისყიდოს კომერციული ფასიანი ქაღალდები – კორპორაციული ობლიგაციები და ვექსელები. გათვალისწინებულია სამი ახალი მექანიზმის შექმნა, რომლებიც იქნებიან შუამავლები ამერიკულ ცენტრალურ ბანკსა და კომერციული ფასიანი ქაღალდების გამომშვებ საბოლოო მსესხებლებს შორის.

პირველი მათ შორის – Primary Market Corporate Credit Facility (PMCCF), პირველადი ბაზრის კორპორაციული საკრედიტო ხაზია. ეს მექანიზმი, როგორც მისი სახელწოდებიდან გამომდინარეობს, მოწოდებულია, შეისყიდოს ახალი კორპორაციული ქაღალდები ბაზარზე მათი პირველადი განთავსების დროს.

მეორე – Secondary Market Corporate Credit Facility (SMCCF) — მექანიზმი მოწოდებულია ქაღალდების მხარდასაჭერად, რომელიც უკვე მიმოიქცევა ბაზარზე. რაც მთავარია, ამერიკული ცენტრალური ბანკი კომერციული ფასიანი ქაღალდების შესყიდვით არა მხოლოდ მხარს უჭერს ბიზნესს მძიმე მომენტში, არამედ მზადაა, ხელი გაუმართოს თავის მოვალეებს. მსესხებლები უფლებას ღებულობენ, გადაავადონ პროცენტებისა და ძირითადი თანხის გადახდა პირველი – ექვსი თვის განმავლობაში ამერიკული ცენტრალური ბანკის შუამავლობით კომერციული ფასიანი ქაღალდების შესყიდვის შემდეგ.

მოქმედებაში შემოდის კიდევ ერთი მექანიზმი – Term Asset-Backed Securities Loan Facility (TALF), უზრუნველყოფილი ფასიანი ქაღალდების ვადიანი საკრედიტო ფონდი. აშშ-ის კომერციული ბანკები გასცემენ კრედიტებს მომხმარებლებზე და მცირე და საშუალო ბიზნესის კომპანიებზე, რომლებიც უზრუნველყოფილია მცირე ბიზნესის ადმინისტრაციის (SMB) გარანტიებით და ზოგიერთ სხვა უზრუნველყოფილ კრედიტებს ბიზნესზე. კომერციული ბანკები მათ საფუძველზე უშვებენ სავალო ფასიან ქაღალდებს. ამგვარ ოპერაციას ეწოდება საბანკო კრედიტების სეკურიტიზაცია. აშშ-ის ცენტრალური ბანკი TALF-ის მექანიზმის მეშვეობით ყიდულობს ამ ფასიან ქაღალდებს.

ფედ-ი არაპირდაპირ მხარს უჭერს მუნიციპალურ ხელისუფლებას, რომლებიც ფართოდ მიმართავენ კრედიტებსა და სესხებს. ასეთი მხარდაჭერა გაფართოვებული იქნება Money Market Mutual Fund Liquidity Facility (MMLF)-ის არსებული მექანიზმის მეშვეობით – ფულადი ბაზრის ურთიერთფონდის ლიკვიდურობის ფონდით. აშშ-ის ცენტრალურმა ბანკმა განაცხადა, რომ უახლოეს პერიოდში დამატებით დახმარებას გაუწევს ადგილობრივ მთავრობებს მუნიციპალური ფასიანი ქაღალდების სიის გაფართოებით, რომლის შესყიდვის უფლებაც მიეცემა ამ ფონდს.

არსებობს სხვა ინიციატივებიც, რომლებიც ბოლო კვირების განმავლობაში ბარაქიანად გადმოედინებოდა ფედერალური რეზერვიდან. მათ შორის ჯერ კიდევ ყველაფერი გასაგები არაა, ცენტრალურს ბანკს ჯერ დეტალები არ გაუმჟღავნებია. მაგალითად, არ არსებობს დეტალები მცირე და საშუალო ბიზნესის დაკრედიტების გამოცხადებულ პროგრამებზე.

ასევე უნდა გავიხსენოთ, რომ მარტში ფედ-მა, როგორც საბანკო რეგულატორმა, მიიღო უპრეცედენტო გადაწყვეტილება კომერციული ბანკების დარეზერვების ნორმის შემცირებაზე 10 პროცენტიდან ნულამდე. მაგრამ, შეამცირა რა ნულამდე დარეზერვების ნორმა, ფედ-ის ხელმძღვანელებს უნდა ამოეღოთ სახელწოდებიდან „ფედერალური სარეზერვო სისტემა" მეორე სიტყვა. დარეზერვების განაკვეთის განულება მკვეთრად ამაღლებს მასშტაბური საბანკო კრიზისის ალბათობას. ეს უფრო მასშტაბურიც კი შეიძლება იყოს, ვიდრე 1929-1933 წლების რეცესიის წლებში, როცა მთელი ამერიკული ბანკების თითქმის ნახევარი გაკოტრდა.

თუ დავაჯამებთ „რაოდენობრივი შერბილების" (გაფართოებული განმარტებით) ზემოჩამოთვლილ პოზიციებს, მაშინ დაახლოებით ვღებულობთ ფედ-ის მიერ 4 ტრილიონი დოლარის სენსაციურ საკრედიტო მხარდაჭერის თანხას. როგორც ჩანს, ამ მხარდაჭერის დიდი ნაწილი კვალიფიცირდება, როგორც „საგანგებო დახმარება", ის არ გაიწელება წლის დასრულებამდე. მაგრამ, სად არის გარანტია იმისა, რომ ამერიკის ცენტრალური ბანკის მიერ მიღებული ზომები საკმარისი იქნება? აკი არც ჯერომ პაუელმა, არც ფედ-ის მმართველთა საბჭოს წევრებმა არ იციან, თუ როდემდე გასტანს პანდემია. ფედ-ის ხელმძღვანელობასაც არ გააჩნია ნათელი წარმოდგენა იმაზე, თუ როგორ უნდა გამოვიდნენ პანდემიით პროვოცირებული ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისიდან. საკრედიტო მხარდაჭერაზე გამოყოფილი ტრილიონი დოლარი ვერაფრით შეძლებს გავლენა მოახდინოს ვირუსული პანდემიის მიზეზებზე და იმ აჟიოტაჟზე, რომელიც მის ირგვლივ წარმოიშვა.

ტრილიონობით მხარდაჭერა ძალიან ძვირი დაჯდება. პაციენტი (ამერიკული ეკონომიკა) შეიძლება უკიდურესად სავალალო მდგომარეობაში აღმოჩნდეს, მაგრამ არა ავადმყოფობის (კორონავირუსის), არამედ მკურნალობის – ინექციების უზარმაზარი დოზის (ტრილიონობით დოლარის საკრედიტო მხარდაჭერის) გამო.

როგორც ჩანს, დონალდ ტრამპს ეს ესმის. მან 24 მარტს ტელეარხ Fox News-ის ეთერში განაცხადა: „ჩვენ ვრისკავთ ქვეყნის განადგურებით". ტრამპმა მოუწოდა კარანტინის გაუქმება სამი კვირის შემდეგ, მან ზღვრად დაასახელა 12 აპრილი – დღე, როცა ამერიკაში აღინიშნება აღდგომა. აი ასეთ სააღდგომო საჩუქარს პირდებოდა პრეზიდენტი ამერიკელებს: „ჩვენ გვჭირდება, დავუბრუნდეთ სამუშაოს", – განაცხადა პრეზიდენტმა, თან დასძინა, რომ „მასშტაბურ რეცესიასა თუ დეპრესიაში" შეიძლება მეტი ადამიანის დაკარგვა, ვიდრე ვირუსის შედეგად (https://edition.cnn.com/2020/03/24/politics/trump-easter-economy-coronavirus/index.html).

ტრამპის ამ განცხადებამ ყველა როდი გაახარა. განსაკუთრებით ისინი, რომლებიც აზვიადებდნენ და დღემდე აგრძელებენ კორონავირუსის გარშემო ისტერიის გაზვიადებას და ურყევად მიჰყვებიან თავიანთ შორსმიმავალი მიზნების აღსრულებას. უკმაყოფილება უკვე გამოხატეს უოლ-სტრიტის წარმომადგენლებმა. ისინი იმედოვნებდნენ, რომ „ფინანსური დახმარება პანდემიის პირობებში" გაგრძელდებოდა. ქვეყნის მონეტარული ხელისუფლება (ხაზინა და ფედერალური სარეზერვო სისტემა) ვირუსული ფსიქოზის პირობებში აგრძელებს ტრილიონობით დოლარების გამოყოფას (რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი, ასე თუ ისე, მაინც საფინანსო-საბანკო სექტორში აღმოჩნდება). ჩვენ ვხედავთ ამერიკაში სხვადასხვა ინტერესთა ჯგუფს შორის ბრძოლის გამწვავებას, რომელსაც თითქმის არაფერი აკავშირებს ვირუსთან და მედიცინასთან.

სხვათა შორის, აღსანიშნავია აშშ-ში ვირუსის წინააღმდეგ უშუალოდ საბრძოლველად გამოყოფილი საბიუჯეტო თანხა – 46 მლრდ დოლარი. რა თქმა უნდა, თანხა ძალიან შთამბეჭდავია. თუმცა, 6 ტრილიონი დოლარის ოდენობის ზოგადი ფულადი ინექციების ფონზე ეს თანხა ძალზე მოკრძალებულია – 0,77%. ასე რომ, მართლა ებრძვის ამერიკა კორონავირუსს თუ მას სულ სხვა მიზნები ამოძრავებს?

„ვირუსული ომი" დასრულდება არა მაშინ, როდესაც სამედიცინო სტატისტიკა გვიჩვენებს კორონავირუსისგან ინფიცირებულ და გარდაცვლილ პირთა რიცხვის მნიშვნელოვან შემცირებას, არამედ მაშინ, როდესაც საფონდო და სხვა ბაზრები მიაღწევს ფსკერს. ამ დროს მსოფლიო ფინანსური ელიტა – ფულის ნამდვილი ბატონ-პატრონები ძირფესვიანად შეისყიდიან გაუფასურებულ აქტივებს და ავლენ მსოფლიო ეკონომიკაზე კონტროლის უმაღლეს საფეხურზე. „ვირუსული ომის" დასრულებაზე გადაწყვეტილებას მიიღებენ არა ეპიდემიოლოგები, არამედ ფულის გამგებლები.

ამის შემდეგ დაიწყება ეკონომიკური ზრდა. როდესაც ის დასრულდება, ეკონომიკა შევა მორიგ რეცესიაში და მაშინ დასავლეთის მმართველი წრეები კვლავ მოიგონებენ რაიმე ახალ „ვირუსს". კვლავაც განმეორდება სპექტაკლი სახელწოდებით „ბრძოლა პანდემიასთან". მოკლედ, ეკონომიკური ციკლის პრინციპულად ახალი სქემა სწორედ ასე შეიძლება დავახასიათოთ. მას სწორედ ვურუსულ-ეკონომიკური ციკლი შეიძლება ვუწოდოთ.

ფულის გამგებლებს, რომლებმაც მოახდინეს მიმდინარე პანდემიის ორგანიზება, უსასრულო ციკლური ეკონომიკური განვითარება არ ჭირდებათ ისევე, როგორც მათ არ ჭირდებათ კაპიტალიზმიც. მათ აინტერესებთ საბოლოო მიზანი – მთელ მსოფლიოზე ძალაუფლება. ისინი ოცნებობენ ახალი მსოფლიო წესრიგის შექმნაზე, სადაც არ იქნება ეროვნული სახელმწიფოები, სადაც დამყარდება მსოფლიო

მთავრობა. ამ წესრიგს უკვე საერთო არაფერი ექნება კლასიკურ კაპიტალიზმთან. მას შეიძლება ეწოდოს ახალი მონათმფლობელური წყობილება ან ახალი ფეოდალიზმი. დაწყებულმა ვირუსულმა ომმა გააშიშვლა მსოფლიო ელიტების გეგმები, გამოააშკარავა მისი აგენტურა, გამოავლინა მათი ძირგამომთხრელი საქმიანობის მრავალი საიდუმლო. პანდემია მსოფლიოს აიძულებს, დაფიქრდეს იმაზე, რაზედაც ის აქამდე არ დაფიქრებულა იმ ვარაუდით, რომ ახალი მსოფლიო წესრიგის პროექტი – ეს მხოლოდ ერთი მუჭა კონსპიროლოგების ფანტაზიაა. შედეგად მივიღებთ მთელ მსოფლიოში მილიონობით ადამიანის ბრძოლისათვის მზადყოფნას, ოღონდ არა კორონავირუსის წინააღმდეგ. დაე, ამით დაკავდნენ მედიკოსები და ვირუსოლოგები. ეს ბრძოლა იქნება უფრო მასშტაბური და ორგანიზებული ფულის გამგებლების წინააღმდეგ.

ლიტერატურა/REFERENCES

https://www.fondsk.ru/news/2019/10/24/chernyj-chetverg-24-oktjabrja-1929-goda-bankrotstvo-nauchno-obosnovannogo-optimizma-49304.html

https://www.nationalreview.com/news/coronavirus-relief-white-house-adviser-larry-kudlow-projects-aid-package-to-reach-roughly-6-trillion/

https://edition.cnn.com/2020/03/24/politics/trump-easter-economy-coronavirus/index.html

Tuguell, P. (1957). The Democratic Roosvelt, A Biography of Franklin D. Roosvelt, New York.

History of the Second World War (1978). in 12 volumes, vol. 2:341. (In Russian)

https://www.fondsk.ru/news/2019/10/09/anglo-amerikanskij-biznes-s-nacistami-49197.html

JEL Classification: A1, A13 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.011

ABOUT WORKING OUT OF THE SOCIAL SECURITY INDICATORS IN GEORGIA

ELENE CHIKOVANI
Academic Doctor of Economics, Professor
Tbilisi Open Teaching University, Georgia
elene_customs@yahoo.com

Abstract. Article is devoted to the problems of the working out of the social security indicators in Georgia. It considers the essence of the social security and its importance for crisis and post crisis economies. It evaluates existing deficiencies in working out of the social security indicators in Georgia. It singles out the issues of the necessity and importance of consideration of the security as a compound part of the welfare in the crisis economy. Marking out, the circle of the security indicators related to the development of the basic needs, welfare foundations and capacities.

The necessity of the dissociate of the indicators on the national, family and individual (personal) levels is substantiated. Inevitability of the setting out of the new circle of the social equality indicators in Georgia is grounded. The existing situation in the informational provision of the main directions of the social security recommended by the conventions and guidelines of the international labor organization is characterized.

Special attention is paid to the existing backdowns in development of the food security information system in Georgia. The interrelation of the food security to the problems of the health, food insufficiency of the complex and sustainable development, as well as environmental issues is pointed out. The problems of the evaluation of the food security situation and elaboration of the relevant policy in Georgia are accentuated. The necessity of the further measures towards the improvement of the informational provision of the food security system is substantiated.

KEYWORDS: SOCIAL SECURITY, INDICATOR, INFORMATION PROVISION.

For citation: Chikovani, E., (2020). About Working out of the Social Security Indicators in Georgia. *Globalization and Business, 10.* 86-93. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.011

JEL Classification: A1, A13 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.011

სოციალური უსაფრთხოების ინდიკატორების დამუშავების შესახებ საქართველოში

ელენე ჩიქოვანი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, პროფესორი
თბილისის ღია სასწავლო უნივერსიტეტი, საქართველო
elene_customs@yahoo.com

საკვანძო სიტყვები: სოციალური დაცვა, სოციალური ინდიკატორი, ინფორმაციის მიწოდება.

ციტირებისთვის: ჩიქოვანი ე. (2020). სოციალური უსაფრთხოების ინდიკატორების დამუშავების შესახებ საქართველოში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 86-93. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.011

რეალობამ, რომელშიც მსოფლიო კორონა ვირუსის პანდემიის გავრცელების შედეგად აღმოჩნდა, განსაკუთრებით გაამძაფრა ის ეკონომიკური და სოციალური გამოწვევები, რაც, ნებისმიერი მიზეზით გამოწვეული კრიზისული ეკონომიკის პირობებში, პრიორიტეტულს ხდის მოსახლეობის სოციალური დაცვის მექანიზმების ამოქმედებას. რეცესიაში მყოფი ეკონომიკის პირობებში განსაკუთრებით პრიორიტეტული ხდება, ერთის მხრივ, სახელმწიფო დანახარჯების სოციალური ორიენტაციის, ხოლო მეორეს მხრივ, კი ამ მიმართებით გამოყოფილი სახსრების მიზნობრივი გამოყენების აუცილებლობა, რათა იგი ხელშემშლელ ბარიერად არ იქცეს კრიზისში მყოფი ეკონომიკის სწრაფი რეაბილიტაციისა და, შესაბამისად, მოსახლეობის სოციალური პირობების გაუმჯობესების გზაზე როგორც კრიზისულ, ისე პოსტკრიზისულ პერიოდში. ზემო აღნიშნულიდან გამომდინარე, თუ როგორ გაართმევს თავს სახელმწიფო და მთლიანად საზოგადოება კრიზისული ეკონომიკის პირობებში მოსახლეობის სოციალური გარანტიების უზრუნველყოფას, არა მარტო უშუალოდ კრიზისის დაწყების შემდეგ მის ეფექტურ რეაგირებაზე არის დამოკიდებული, არამედ იმაზეც თუ რამდენად არის ქვეყანა მზად, დაძლიოს კრიზისი და თავი გაართვას იმ გაზრდილი სოციალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას, რაც კრიზისული ეკონომიკის თანამდევი პროცესებისათვის არის დამახასიათებელი.

აღნიშნული გარემოება ავალდებულებს სახელმწიფოს, შექმნას პირობები სოციალური სფეროს თანმიმდევრული და სამართლიანი რეგულირებისათვის და თავიდან აიცილოს ის შეცდომები, რაც შემდგომში არსებითი პრობლემების წინაშე დააყენებს არა მარტო განვითარებადი, არამედ, როგორც ბოლო დროს გახდა ცხადი, განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკასაც იმ გაუთვალისწინებელი თუ გასათვალისწინებელი საფრთხეების თავიდან ასაცილებლად, რაც თანამედროვე, გლობალიზაციის, პირობებში ეკონომიკური, ეკოლოგიური თუ სხვა სახის კატაკლიზმების არსებობის პირობებში თავიდანააცილებს ქვეყანას აღნიშნულ გამოწვევებს ან დაეხმარება, თავიდან აიცილოს მისი უკიდურესი გამწვავების პირობებში წარმოშობილი პრობლემები.

ამ გზაზე სერიოზულ შეცდომას წარმოადგენს ეკონომიკური პოლიტიკის გრძელვადიანი, პერსპექტიული, პრიორიტეტული მიმართულებების განსაზღვრის ქმედითი მექანიზმების არარსებობა და ქვეყნის სოციალურ/ეკონომიკური განვითარების უსისტემობა, რაც ნებისმიერი კრიზისული სიტუაციის დროს განვითარების პროცესებში არსებით უკუსვლებსა და არათანმიმდევრულ ნაბიჯებს განაპირობებს და არსებითად აფერხებს ქვეყნის სამომავლო განვითარების პერსპექტივებს.

თანმიმდევრული ეკონომიკური და მისი ადექვატური სოციალური პოლიტიკის შემუშავება ეხმარება ქვეყანას, თავიდან აიცილოს ის დარღვევები და უყაირათობა, რაც ყოველთვის ახლავს თავს გაუაზრებელ ეკონომიკურ და სოციალურ პოლიტიკასა და უსისტემობას. ამ მიმართებით არაერთი მაგალითის მოყვანა შეიძლება საქართველოს აწ უკვე წარმატებულად აღიარებული ეკონომიკიდანაც, სადაც, შექმნილი კრიზისული სიტუაციიდან გამომდინარე, მაგალითად, საპენსიო უზრუნველყოფა სოციალური დახმარებით არის ჩანაცვლებული, ხოლო უსახსრობის პირობებში ხელს უწყობს უყაირათობასაც, რადგან ერთი და იგივე ოდენობის ასაკით პენსიას იღებს ისიც, ვისაც არასდროს უმუშავია, და ისიც, ვინც მუშაობდა და სოციალურ შენატანებსაც აკეთებდა, ხოლო პენსია, რომელიც სოციალური დახმარების სახით გაიცემა, ეძლევა მასაც ვისაც ეს სოციალური დახმარება სჭირდება, იმას ვისაც ეკუთვნის და, ვისაც ასეთი დახმარება არ სჭირდება, რადგან ის ბევრად მეტ ქონებასა და შემოსავლებს ფლობს. ასეთი აღრევა შესაძლებელია მხოლოდ ისეთი

ეკონომიკისათვის იყოს დამახასიათებელი, რომლის მიერ გადადგმული ნაბიჯები არათანმიმდევრულია, რომელსაც არა აქვს გააზრებული მექანიზმები და პრიორიტეტები, რიგ შემთხვევებში კი ის, რაც უკვე გაკეთებულია, გვერდზე აქვს გადადებული ან დავიწყებული და ხელახლა იწყებს იმის კეთებას, რაც უკვე ჰქონდა გაკეთებული.

ასეთი მრავალი მაგალითის მოყვანაც არის შესაძლებელი სხვადასხვა სფეროებიდან, რამეთუ ის რაც კრიზისული სიტუაციის წარმოშობისთანავე მყისიერად და გარდაუვალი უცილებლობის გამო კეთდება, უფრო ძვირი უჯდება საზოგადოებასაც, ბიზნესსაც და მთავრობასაც, რომ აღარაფერი ვთქვათ იმ სოციალურად დაუცველ ფენებზე, რომლებიც ვერ იღებენ იმ გარანტიებს, რაც მათ ქვეყნის კონსტიტუციითა და მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით ეკუთვნით. ამის მაგალითს უმუშევრად დარჩენილი მოსახლეობის სოციალური დაცვის გარანტიების უქონლობა, თავშესაფრის გარეთ დარჩენილთა უსაფრთხო ცხოვრების პირობების არარსებობა, დასაქმებულთა ჯანსაღი შრომის პირობების შექმნა, მარტოხელა და მიუსაფარი ოჯახების სოციალური უზრუნველყოფა, სურსათით უზრუნველყოფა და სასურსათო უსაფრთხოება, ადრეული გაფრთხილების ინფორმაციული სისტემების არ არსებობა, დედათა და ბავშვთა დაცვის სოციალური გარანტიების უზრუნველყოფა, ძალადობის მსხვერპლთა დაცვა, არალეგალური მიგრაციის აღკვეთა, ტრეფიკინგისა და სხვა სახის ძალადობის მსხვერპლთა დაცვის ღონისძიებების გატარება წარმოადგენს, საკითხთა უფრო ფართო სპექტრს მოიცავს და საკმაოდ გრძელ სიას ქმნის.

ამ და სხვა მომიჯნავე საკითხების გადაწყვეტა ნორმალური, არაკრიზისული ეკონომიკის პირობებში გააზრებული ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის გატარებას მოითხოვს, რათა კრიზისის პირობებში კომპლექსურად არ იჩინოს თავი ყველა იმ ნაკლოვანებებმა, რაც კრიზისამდელ ეკონომიკას ახასიათებდა და ქვეყანა არ მივიდეს ისეთ გარდაუვალ სიტუაციამდე, რაც საზოგადოებას უფრო ძვირი დაუჯდება, ვიდრე ეს შეიძლებოდა ყოფილიყო.

ჩვენი აზრით, ზემოაღნიშნული ნაწილობრივ იმ გარემოებითაც არის განპირობებული, რომ ქვეყანაში იგნორირებულ იქნა რიგი ისეთი საკითხები, რაც ქვეყნის სოციალური და ეკონომიკური უსაფრთხოების პრობლემატიკის ირგვლივ იყრის თავს და რომლის წინაშეც მსოფლიო კორონა ვირუსის პანდემიის პრობლემამ დააყენა.

დღემდე ეკონომიკურ ლიტერატურაში აქტიურად დომინირებს საკითხი კეთილდღეობის ეკონომიკის შესახებ და ნაკლები ყურადღება ეთმობა ეკონომიკური უსაფრთხოების პრობლემატიკის განხილვას, რომ აღარაფერი ვთქვათ სოციალურ უსაფრთხოებაზე, რომელიც შედარებით უკანა პლანზე არის გადასული. ამის გამოვლენის ერთ-ერთ მაგალითად შეიძლება დასახელდეს ქვეყნის ეროვნული უსაფრთხოების დოკუმენტები, რომლებშიც ძირითადად აქცენტი პოლიტიკურ უსაფრთხოებაზე კეთდება და ყურადღების მიღმა არის დარჩენილი ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური უსაფრთხოების არანაკლებ მნიშვნელოვანი ასპექტები, რომლებიც განსაკუთრებული სიმძაფრით იჩენს თავს კრიზისული ეკონომიკის პირობებში (McFarlane, 2012).

კლასიკური ეკონომიკური სკოლები ამა თუ იმ ქვეყნის კეთილდღეობას მთლიანი შიდა პროდუქტის მაჩვენებელს უკავშირებს. ამ თეორიების მიხედვით სოციალურ პროგრესს ეკონომიკური ზრდა განაპირობებს. ტრადიციულად კი სოციალური აქტივობები მხოლოდ დანახარჯებთან ასოცირდება. ამასთან, როგორც წესი, ეკონომისტები კრიტიკულად აფასებენ ან საერთოდ მიჯნავენ ერთმანეთისაგან ეკონომიკურ და სოციალურ კეთილდღეობას. თუმცა, არსებობს სხვა მოსაზრებებიც. პრობლემური ხდება სოციალური უსაფრთხოების შეფასების საკითხიც, რომელიც ძირითადად, სოციალური პროგრესის ინდექსის საფუძველზე ფასდება. სოციალური პროგრესის ინდექსის გაანგარიშებისას კი აქცენტი კეთდება ისეთ საკითხებზე, რომლებიც მნიშვნელოვნად განაპირობებენ ადამიანის კეთილდღეობას. ასეთებად მიიჩნევა: ბაზისური საჭიროებები, უსაფრთხოება, წვდომა ჯანმრთელობის დაცვაზე, განათლებაზე და ეკოლოგიურად სუფთა გარემოზე და სხვა. სოციალური პროგრესის ინდექსის გაანგარიშებისას სამი ძირითადი კომპონენტი მიიღება მხედველობაში. ესენია (Pataraia, 2014):

1. **ადამიანის ბაზისური საჭიროებები**, რაშიც გაერთიანებულია შემდეგი კომპონენტები: კვება და პირველადი სამედიცინო დახმარება; ჰაერი, წყალი და სანიტარული ნორმები; საცხოვრისზე ხელმისაწვდომობა; პერსონალური უსაფრთხოება;
2. **კეთილდღეობის საფუძვლები**, რაც გაზომილია ბაზისურ განათლებაზე, ინფორმაციასა და საკომუნიკაციო არხებზე ხელმისაწვდომობით, მდგრადი ეკოსისტემის, ჯანმრთელობისა და ჯანსაღი ცხოვრების დონით;
3. **შესაძლებლობები**, რაც გულისხმობს ადამიანის უფლებებს უმაღლეს განათლებაზე ხელმისაწვდომობას, არჩევანისა და თავისუფლების ხარისხს, თანასწორობასა და ჩართულობას.

კვლევის შედეგების მიხედვით, სოციალური პროგრესის ინდექსით განვითარების ერთ დონეზე მყოფ ქვეყნებს შორისაც ძალიან დიდი სხვაობაა ეკონომიკური მაჩვენებლებით. ამასთან, ეკონომიკური განვითარება არის აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი პირობა სოციალური კეთილდღეობის მოსაპოვებლად და ხშირ შემთხვევაში პირიქით, ეკონომიკის ზრდას სოციალური პროგრესი განაპირობებს. ქვეყნების პოზიციონირებას საგრძნობლად აუარესებს ადამიანის უფლებების, არჩევანის თავისუფლების, თანასწორობისა და ჩართულობის დონე (Pataraia, 2014).

ამჟამად მეცნიერულ ლიტერატურაში ძირითადად მსჯელობა მიმდინარეობს ადამიანის კეთილდღეობის ცნების შესახებ. „არსებობს მოთხოვნები, რომელთა დაკმაყოფილების გარეშე შეუძლებელია არსებობა, მაგრამ ამავე დროს

არსებობს მოთხოვნები, რომელთა დაკმაყოფილების გარეშეც შეუძლებელია კეთილდღეობა. ამ მოთხოვნების ჩამონათვალი სხვადასხვაა, რადგან კეთილდღეობის სხვადასხვა თეორეტიკოსი განსხვავებულ შეხედულებას ავითარებს. ამასთან, მკვლევართა აზრით კეთილდღეობა შედგება ექვსი აუცილებელი კომპონენტისაგან. ესენია: ბედნიერება, უსაფრთხოება, უპირატესობები, საჭიროება, დამსახურება, და შედარებითობა." (Shatberashvili, 2017:1).

ჩვენი აზრით, კრიზისული ან განვითარებადი ეკონომიკის პირობებში პრიორიტეტულად შეიძლება ჩაითვალოს უსაფრთხოების რაოდენობრივი შეფასება, უსაფრთხოების პოლიტიკის ჩამოყალიბება და შესაბამისი თანმიმდევრული პოლიტიკის გატარება. თუმცა, გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ყველა საჭიროების გაზომვა თანაბრად ადვილი არ არის. როგორც მეცნიერული კვლევის შედეგები გვიჩვენებს – „ადამიანის საბაზისო საჭიროებების თემა არსებითია სოციალური პოლიტიკისათვის, რადგან მათი დაუკმაყოფილებლობა ნიშნავს, რომ ადამიანის სიცოცხლის ხარისხი მცირდება ან მას გადარჩენის საფრთხე ემუქრება. საბაზისო საჭიროებებზე საუბრისას სიღარიბის პრობლემამდე მივდივართ, რადგან მათი დაკმაყოფილება არსებობის საკითხს უკავშირდება. მაგრამ სოციალური პოლიტიკა უნდა ინტერესდებოდეს იმ საშუალებებითაც, რომლითაც ინდივიდები შეძლებენ მათი არასაბაზისო საჭიროებების დაკმაყოფილებასაც. სოციალური პოლიტიკა ასევე უნდა ინტერესდებოდეს სოციალური საჭიროებებით. პრობლემა არის იმაზე შეთანხმება, თუ სად გადის გამყოფი ხაზი საბაზისოსა და არასაბაზისო საჭიროებებსა და სოციალურსა და არასოციალურ საჭიროებებს შორის." (Shatberashvili, 2017: 5).

განმარტებას მოითხოვს უსაფრთხოება, როგორც კეთილდღეობის შემადგენელი კომპონენტი. ადამიანი, რომელსაც აქვს სტაბილური შემოსავალი, სამუშაო, საცხოვრებელი, უფრო მეტად განიცდის კეთილდღეობას, ვიდრე ის ვინც მუდმივად არასტაბილურობასა და დაურწმუნებლობაშია. უსაფრთხოება ადამიანს ანიჭებს განცდას, რომ მისი მდგომარეობა არ გაუარესდება მოსალოდნელი ცვლილებების შედეგად. ეს განცდა კი ისეთი ადამიანისათვისაც ფასეული და სიმშვიდის მომგვრელია, რომელიც არცთუ ისე სახარბიელო მდგომარეობაშია თუ უსაფრთხოება ვინმეზე ან რამეზე დამოკიდებულებას გულისმობს, მაშინ კეთილდღეობის განცდაც ვერ იქნება იმგვარი, როგორც ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს. (Rules of the game, 2009).

როგორც შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) კონვენციებსა და სახელმძღვანელო დოკუმენტებში არის აღნიშნული: „სოციალური უსაფრთხოება შრომის კანონმდებლობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია. ქვეყანა, რომელიც უზრუნველყოფს საკუთარი მოქალაქეების უსაფრთხოებას, იცავს მათ არა მხოლოდ ომებისა და დაავადებებისაგან, არამედ შრომითი საქმიანობის გზით საარსებო შემოსავლების მიღების მხრივ არაკეთილსაიმედო მდგომარეობებისგან. სოციალური უსაფრთხოების სისტემებით ხდება საბაზისო შემოსავლის მიღების გარანტირება ისეთ შემთხვევებში, როგორიცაა უმუშევრობა, ავადმყოფობა და დაზიანებების მიღება, ასაკში შესვლა და პენსიაზე გასვლა, დაინვალიდება, საოჯახო მოვალეობების წარმოშობა (მაგ. ორსულობასა და ბავშვზე ზრუნვასთან დაკავშირებით) და ოჯახის მარჩენალის დაკარგვა. ამგვარი შემწეობების არსებობა მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ცალკეული დასაქმებულებისა და მისი ოჯახის წევრებისათვის, არამედ მთლიანად იმ საზოგადოებისა და ქვეყნისათვის, რომელთაც ისინი განეკუთვნებიან." (Rules of the game, 2009).

სოციალურ უსაფრთხოებასთან დაკავშირებული შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის სტანდარტები ითვალისწინებს სოციალური უსაფრთხოებით მოცვის განსხვავებულ ვარიანტებს სხვადასხვა ეკონომიკური სისტემებისა და განვითარების სხვადასხვა ეტაპისათვის. სოციალური უსაფრთხოების შესახებ კონვენციები იძლევა ფართო არჩევანს, ამა თუ იმ ვარიანტის მოქნილი გამოყენებისათვის, ქმნის შესაძლებლობას, რომ სოციალური უსაფრთხოებით უნივერსალური მოცვის მიზნის მიღწევა მოხდეს თანდათანობით. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის შესაბამისი აქტები აწესებს მინიმალურ სტანდარტს სოციალური უსაფრთხოების ფარგლებში გასაწევ დახმარებებსა და იმ პირობებთან დაკავშირებით, რომელთა საფუძველზეც ხდება ამ დახმარებათა დანიშვნა. იგი ეხება სოციალური უსაფრთხოების ცხრა ძირითად მიმართულებას, სახელდობრ: სამედიცინო დახმარებას, ავადმყოფობის გამო დახმარებას, უმუშევრობის გამო დახმარებას, ხანდაზმული ასაკის მიღწევის გამო დახმარებას, საწარმოო ტრავმის გამო დახმარებას, საოჯახო დახმარებას, ორსულობის, მშობიარობისა და ბავშვის მოვლის გამო დახმარებას, შესაძლებლობის შეზღუდვის გამო დახმარებას და მარჩენალის დაკარგვის გამო დახმარებას. კონვენცია უშვებს შესაძლებლობას, რომ ქვეყანამ მოახდინოს მისი რატიფიკაცია სოციალური უსაფრთხოების ცხრა ძირითადი მიმართულებიდან მინიმუმ სამზე მიერთების გზით და მისცეს შესაბამის ქვეყანას ამ კონვენციით განსაზღვრული ყველა მიზნის თანდათანობით მიღწევის საშუალება. დახმარების მინიმალური ფარგლების განსაზღვრისას ხდება შესაბამის ქვეყანაში არსებული ხელფასების დონის გათვალისწინება. შესაძლებელია აგრეთვე დროებითი გამონაკლისების დაშვებაც იმ ქვეყნებისათვის, რომელთა ეკონომიკა და სამედიცინო დაწესებულებები არასაკმარისად არის განვითარებული. ამ გამონაკლისების მეშვეობით ქვეყანას ეძლევა საშუალება, შეზღუდოს კონვენციის გამოყენება და დახმარების რომელიმე ფორმით მოცვის ფარგლები. (Rules of the game, 2009).

ამჟამად ქვეყანაში მუშავდება სოციალური ინდიკატორების წრე, რომელიც საშუალებას იძლევა, შეფასდეს ქვეყანაში არსებული დემოგრაფიული ვითარება, დასაქმებისა და უმუშევრობის სფეროში არსებული მდგომარეობა, შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების სტრუქტურა,

განათლებისა და ჯანმრთელობის დაცვისადმი მოსახლეობის ხელმისაწვდომობა. თუმცა შეიძლება ითქვას, რომ ჯერ კიდევ არ არის ჩამოყალიბებული ინდიკატორების სისტემა, რომელიც სრულად ასახავს სოციალური უსაფრთხოების სხვადასხვა ასპექტებს, როგორიცაა: პიროვნული და ოჯახის უსაფრთხოება, ეკონომიკური უსაფრთხოება, სასურსათო უსაფრთხოება, ოჯახის მდგომარეობა, დროის გამოყენება, მწარმოებლურობა, მობილურობა, შემოსავლების პოლარიზაცია, ადექვატური და მისაღები საბინაო პირობები, ცხოვრების ხარისხი, სოციალური ინფრასტრუქტურისადმი ხელმისაწვდომობა, სოციალური სოლიდარობა და სოციალური თანასწორობა, სოციალური ჩართულობა, სოციალური მხარდაჭერის ქსელის განვითარება, სოციალური დაცვა, სადაზღვევო სქემებში მონაწილეობა და მრავალი სხვა. აღნიშნული ინდიკატორები მთლიანობაში სოციალური ინდიკატორების ახალი წრის – სოციალური თანასწორობის ინდიკატორების სისტემაში პოულობს ასახვას და პასუხობს საზოგადოების განვითარების იმ ახალ მოთხოვნილებებს, რომელიც მსოფლიოში უკანასკნელ პერიოდში იმკვიდრებს ადგილს (Jackson and others, 2000).

სოციალური თანასწორობის ხელსაყრელი პირობებად მიჩნეულია: ეკონომიკური პირობები, რომელიც მოქმედებს სოციალურ თანასწორობაზე:

- სიცოცხლის შესაძლებლობა;
- სიცოცხლის ხარისხი;
- მოსახლეობის ჯანმრთელობა;
- ბუნებრივი გარემოს ხარისხი.

სოციალური თანასწორობის საქმიანობის ელემენტებად მიჩნეულია:

- მონაწილეობა;
- ჩართულობა;
- განათლება.

ზემოაღნიშნულ პირობებსა და ელემენტებს აქვს თავისი განზომილება. ზოგიერთი მათგანის გამოყენებას ადგილი აქვს საქართველოს სინამდვილეშიც, ამასთან, მიზანშეწონილია, განხილულ იქნეს თითოეული ინდიკატორის გაზომვადობა და მოხდეს რეკომენდაციის შემუშავება მის დასანერგად, რაც დღის წესრიგში აყენებს ქვეყანაში ადექვატური სოციალური ინდიკატორების სისტემის ჩამოყალიბებისა და მათი გაზომვის საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვის აუცილებლობას (Chikovani, 2012).

განსაკუთრებით ყურადსაღებია სოციალურ თანასწორობაზე მოქმედი ეკონომიკური პირობები. აღნიშნულ ინდიკატორებს შორის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, საქართველოს შემთხვევაში დანერგილ იქნეს საზღვარგარეთის ქვეყნებში დანერგილი და საერთაშორისო შედარებების მიზნით გამოყენებული ისეთი ინდიკატორები, რომლებიც საშუალებას იძლევა, სრულფასოვნად იქნეს დახასიათებული ეკონომიკური პირობები და განისაზღვროს სოციალური ხარჯვითი მიმართულებები. ინდიკატორების წრე, რომელთა დანერგვა მიზანშეწონილია, საქართველოში შეიძლება დაჯგუფდეს შემდეგნაირად: მოსახლეობის ჯანმრთელობა, პიროვნებისა და ოჯახის უსაფრთხოება, ეკონომიკური უსაფრთხოება, ოჯახური მდგომარეობა, ბუნებრივი გარემოს ხარისხი, თანამშრომლობის სურვილი, ინსტიტუტებისადმი ნდობა, პარიტეტობის გაგება, ქვეყნის მოქალაქეობისადმი მიკუთვნება, მონაწილეობა და ჩართულობა, სოციალური მოხმარება/სოციალური მხარდაჭერის ქსელი, მონაწილეობა სოციალურ ჯგუფებში და სოციალურ ქსელში ჩართულობა, პოლიტიკური მონაწილეობა, განათლების ცენზი. ჯანმრთელობის დაცვის და სურსათის მოხმარების ინდიკატორები, კანონის აღსრულება, სასამართლოები და ციხეები, სოციალური დაცვა, მწარმოებლურობა, გაერთიანების წევრობა, ცხოვრების შანსი (ცხოვრების ღირებულების ინდექსი, სიღარიბისა და უბედური შენთხვევებისაგან დაზღვევა), საბინაო პირობები;

ჩამოთვლილთაგან პრიორიტეტულ საკითხს წარმოადგენს სოციალური უსაფრთხოების ისეთი მაჩვენებლების გაანგარიშება, როგორიცაა სიღარიბე, სასურსათო უსაფრთხოება, ოჯახის უსაფრთხოება, თავშესაფრით უზრუნველყოფა, კლიმატური ცვლილებები, ჯანმრთელობის დაცვა, მიგრანტების რაოდენობა და მდგომარეობა, ტრეფიკინგისა და ძალადობის შემთხვევები, უმუშევრობა, ავადობის გავრცელება, ეკოლოგიური უსაფრთხოება, სასურსათო მარაგების არსებობა და რესურსებით უზრუნველყოფა, სასიცოცხლოდ აუცილებელი კვების რესურსებით თვითუზრუნველყოფის მდგომარეობის შეფასება, უსაფრთხო სასმელი წყლით უზრუნველყოფა, ნარჩენების მართვა, ავადობის ტიპების მიხედვით დაავადებულთა რაოდენობა, თვითმკვლელობების რაოდენობა, ნარკომანია, დანაშაულებათა სტატისტიკა. ამასთან, აღნიშნული ინდიკატორები უნდა გაიმიჯნოს: ეროვნულ, ოჯახის და პიროვნულ (ინდივიდუალურ) დონეებზე. სოციალური ინდიკატორების ანალიზისას შემოთავაზებულია, განხილულ იქნეს შემდეგი დონეები: ინდივიდუალური, ჯგუფური, ინსტიტუციონალური და სივრცითი (ადგილობრივი, რეგიონული და ეროვნული), ხოლო განზოგადება შესაძლებელია მოხდეს ასაკობრივი ნიშნის, სქესის და შინამეურნეობების მიხედვით. (Headline Social Indicators, 2009).

სოციალური თანასწორობისა და სოლიდარობის მაბალანსირებელი ფაქტორების მნიშვნელობა განსაკუთრებით არსებითია საქართველოსათვის, სადაც მოსახლეობის სიღარიბის მაღალი მასშტაბები, შემოსავლების განაწილების უთანაბრობა და ეკონომიკური რესურსებისადმი არათანაბარი ხელმისაწვდომობა, აგრეთვე ეთნოლინგვისტური ფრაქციონალიზაცია განსაკუთრებული სიმძაფრით გამოირჩევა. გასათვალისწინებელია რეგიონული განვითარების უთანაბრობის პრობლემები და სოფლად არსებული სიღარიბის მაღალი მასშტაბები, რაც გადაუდებელ რეაგირებას მოითხოვს, განსაკუთრებით დეპრესიული რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემების გადაწყვეტისა

და სიღარიბის დაძლევის კონტექსტში. სოციალური უსაფრთხოების ინდიკატორების ზემოაღნიშნული სისტემის დანერგვა და გაანგარიშების საერთაშორისოდ აღიარებული მეთოდოლოგიური სტანდარტების გამოყენება განმსაზღვრელ პირობას წარმოადგენს ამ მიმართულებით რელევანტური პოლიტიკის შემუშავებისა და დანერგვისათვის, რაც საქართველოსათვის გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს. ამასთან, კრიზისული ეკონომიკის პირობებში პრიორიტეტული ხდება ბაზისური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების საკითხები, რომელთაგანაც პირველ რიგში სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემა გამოირჩევა.

სასურსათო უსაფრთხოება თავისთავად მრავალწახნაგოვან პრობლემას წარმოადგენ, რაც მისი არსიდან გამომდინარეობს. მსოფლიოს სურსათის სამიტზე, რომში 1996 წელს სასურსათო უსაფრთხოება განმარტებულ იქნა, როგორც მდგომარეობა, როცა „ყველა ადამიანს, ყველა დროს, აქვს მისაწვდომლობა საკმარის, უსაფრთხო, და ნოყიერ, ყუათიან, სურსათზე რათა შეინარჩუნოს ჯანმრთელი და აქტიური ცხოვრების პირობები". (Declaration FAO, 1996). საზოგადოდ, სასურსათო უსაფრთხოების კონცეფცია გულისხმობს სურსათზე, როგორც ეკონომიკურ ასევე ფიზიკურ, ხელმისაწვდომობას, რომელიც პასუხობს, როგორც ადამიანთა კვების საჭიროებებს ისე მათი არჩევანის უპირატესობებს. (Chikovani, 2016).

სასურსათო უსაფრთხოება სამ პილარზე არის აგებული:

- ეს არის სურსათის არსებობა, როცა სურსათის საკმარისი რაოდენობა არსებობს კონსისტენციის ბაზაზე (ანუ შემადგენლობის მიხედვით);
- სურსათისადმი ხელმისაწვდომობა, როცა ადამიანს აქვს საკმარისი რესურსები, მიიღოს შესაფერისი სურსათი ნოყიერი დიეტისათვის;
- სურსათის მოხმარება (გამოყენება), შესაფერისი გამოყენება, რომელიც დამყარებულია საბაზისო კვებისა და მოვლის, ასევე ადექვატური სასმელი წყლით მომარაგებისა და სანიტარული უზრუნველყოფის პირობებზე;

სასურსათო უსაფრთხოება კომპლექსური მდგრადი განვითარების საკითხებს მოიცავს, რომელიც უკავშირდება ადამიანის ჯანმრთელობის მდგომარეობას, სურსათის უკმარისობის, ასევე მდგრადი ეკონომიკურ განვითარების, გარემოს დაცვისა და ვაჭრობის საკითხებს.

სასურსათო უსაფრთხოება მოიცავს სურსათის უზრუნველყოფას, სურსათის ხელმისაწვდომობასა და სურსათის მოხმარებას. სურსათის უზრუნველყოფა სურსათის საკმარისობის იდენტურია, რაც მოსახლეობის მოთხოვნილებებს აკმაყოფილებს. იგი მოიცავს ეროვნულ წარმოებას, იმპორტსა და მარაგებს.

სურსათის ხელმისაწვდომობა გულისხმობს, რომ ინდივიდს აქვს საკმარისი რესურსი საკვების მისაღებად. შემოსავალი, ტრანსფერები და სურსათის ფასები სურსათის ხელმისაწვდომობის მთავარი დეტერმინანტებია. რაც შეეხება სურსათის მოხმარებას, იგი გულისხმობს მოსახლეობის უნარს, მოიხმაროს ბიოლოგიურად ადექვატური და ჯანმრთელობისათვის სასარგებლო კვებითი ღირებულებების შემცველი პროდუქცია.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია სურსათის მოხმარება. სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემა ძირითადად მიღებული რაციონის ხარისხობრივ დისბალანსსა და სურსათის ხელმისაწვდომობის არასაკმარისობაში გამოიხატება, ვიდრე ქვეყანაში სურსათის არარსებობაში.

სასურსათო უსაფრთხოების ინფორმაციული უზრუნველყოფის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს სასურსათო უსაფრთხოების მდგომარეობის შეფასება და შესაბამისი პოლიტიკის განმახორციელებელ პირთა ინფორმაციით მომარაგება. ამ მიზნით საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტში 2000 წლის დეკემბერში დაარსებულ იქნა სასურსათო უსაფრთხოების ობსერვატორია. სასურსათო უსაფრთხოების ობსერვატორიის დაარსება ევროკომისიის სასურსათო დახმარების პროგრამის ფინანსური და ტექნიკური ხელშეწყობით იქნა განხორციელებული.

ობსერვატორიის მიზანს წარმოადგენდა გადაწყვეტილების მიმღები პირებისა და დონორი ორგანიზაციების რეგულარული მომარაგება აუცილებელი ინფორმაციით, რაც საჭიროა ქვეყნის სასუსათო უზრუნველყოფისა და მოსახლეობის სასურსათო უსაფრთხოების მდგომარეობის შეფასებისა და მონიტორინგისათვის. სასურსათო უსაფრთხოების ობსერვატორიას შეუძლია, მნიშვნელოვანი როლი შეასრულოს ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების, აგრეთვე, იმ უწყებებისა და დონორი ორგანიზაციების ინფორმაციული უზრუნველყოფის საქმეში, რომლებიც ჩართულნი არიან სასურსათო უსაფრთხოების მდგომარეობის გაუმჯობესების ღონისძიებებში. ამდენად, ობსერვატორიის დაარსებისთანავე მომხმარებელთა ინფორმაციული უზრუნველყოფის მიზნით განსაზღვრულ იქნა ყოველკვარტალური ბიულეტენის გამოცემა სათაურით „საქართველო: სასურსათო უზრუნველყოფის მდგომარეობა. ტენდენციები ციფრებში." იმთავითვე იქნა განსაზღვრული ბიულეტენის გამოშვების ფორმატიც. კერძოდ მისი გამოცემა დაგეგმილ იქნა ქართულ და ინგლისურ ენებზე. (Food security situation, 2000-2004). აგრეთვე განისაზღვრა ბიულეტენის თემატიკა, რომლის მიხედვითაც ბიულეტენში უნდა ასახულიყო და აისახა კიდევაც ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, დასაქმებისა და უმუშევრობის შესახებ მონაცემები, ეროვნულ ეკონომიკაში დასაქმებულთა საშუალო ხელფასი, მინიმალური ხელფასისა და მინიმალური პენსიის შესახებ მონაცემები. სურსათის ფასები, სურსათის წარმოება, საგარეო ვაჭრობა და სურსათის ექსპორტ/იმპორტის მდგომარეობა. სურსათზე ხელმისაწვდომობა დახასიათებულ იქნა ისეთი მაჩვენებლების მიხედვით, როგორიცაა საშუალო თვიური მედიანური სამომხმარებლო

ხარჯები გეოგრაფიული მდებარეობისა და კვინტილური ჯგუფების მიხედვით, სასურსათო ხარჯების ხვედრითი წილი მთლიან სამომხმარებლო ხარჯებში, სიღარიბის ოფიციალურ ზღვარზე დაბალი სამომხმარებლო ხარჯების მქონე შინამეურნეობათა ხვედრითი წილი და განაწილება, კალორიების მედიანური მოხმარება, შერჩეულ ზღვრებზე დაბალი კალორიების მოხმარების მქონე მოსახლეობის ხვედრითი წილი და განაწილება ქალაქ/სოფლისა და რეგიონალურ ჭრილში, დიეტის შემადგენლობა (კალორიების მოხმარების მაჩვენებლები პროცენტულ გამოსახულებაში), მოსახლეობის საშუალო დიეტის შემადგენლობა (კალორიების მოხმარების %), განისაზღვრა, როგორც სასურსათო დანახარჯების პროცენტი.

ბიულეტენის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაეთმო სოფლის მეურნეობიდან მიღებული შემოსავლების, სასოფლო სამეურნეო პროდუქციის წარმოებისა და ქვეყნის მოსახლეობის ძირითადი სასოფლო სამეურნეო პროდუქციით თვითუზრუნველყოფის მდგომარეობის ანალიზს. მნიშვნელოვანი სამუშაოები განხორციელდა მოსავლის პროგნოზირების მეთოდოლოგიისა და ადრეული გაფრთხილების ინფორმაციული სისტემების დანერგვის მიმართულებით. ბიულეტენში გარკვეული ადგილი დაეთმო სურსათით დაუცველობის აღმოფხვრასთან დაკავშირებით გატარებული სოციალური პოლიტიკის ანალიზს, გაწეული ჰუმანიტარული სასურსათო დახმარების განაწილებას რეგიონების, ასევე დონორების მიხედვით, ჰუმანიტარული დახმარების განაწილებას დახმარების მიმღები ჯგუფების მიხედვით და სხვა. ყურადღება დაეთმო ისეთი სპეციალური საკითხების კვლევას, როგორიცაა გვალვა და მისი გავლენა სურსათით უზრუნველყოფაზე, ადრეული გაფრთხილების ინფორმაციული სისტემის დანერგვა და მისი დაკავშირება კლიმატის ცვლილებებთან და შესაბამის აგრარულ პოლიტიკასთან, რაც კვლევის ერთ-ერთ სამომავლო პრიორიტეტულ მიმართულებას წარმოადგენს.

უკანასკნელ წლებში საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ მომზადებული და გამოქვეყნებული ინფორმაცია მხოლოდ სურსათის ექსპორტ-იმპორტისა და სურსათის ფასების, ასევე სურსათის ბალანსების, შესახებ მონაცემებით შემოიფარგლება, რაც წინა პერიოდთან შედარებით სერიოზულ უკანდახევად შეიძლება ჩაითვალოს. ამჟამად საქართველოში მოქმედი სტატისტიკის კანონმდებლობიდან მთლიანად იქნა ამოღებული სასოფლო სამეურნეო აღწერების ჩატარების შესაძლებლობა. 2010 წლის პირველი კვარტალიდან არ გამოდის სასურსათო უსაფრთხოების ბიულეტენი, არ ფუნქციონირებს სასურსათო უსაფრთხოების ობსერვატორია. შესაბამისად დაკარგულია ის ძალისხმევაც, რომელიც 2000 წლიდან მოყოლებული საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მიერ ევროკავშირის სასურსათო დახმარების პროგრამასთან და გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის ექსპერტებთან ერთად იქნა გაწეული სტატისტიკის სრულიად ახალი მიმართულების სასურსათო უსაფრთხოების ინფორმაციული სისტემების შემუშავებისა და დანერგვის მიმართულებით საქართველოში. დარგის პრიორიტეტულობიდან გამომდინარე მეტ ყურადღებას მოითხოვს ეკოლოგიური სტატისტიკის განვითარება, ზემოაღნიშნული გარემოება მოითხოვს მთავრობის მხრიდან გადაუდებელ რეაგირებას, რათა საქართველოში აღდგენილ იქნეს და შემდგომი განვითარება მიეცეს სასურსათო უსაფრთხოების პოლიტიკის შემუშავებისათვის აუცილებელი ინფორმაციული სისტემების განვითარების საკითხებს. აღდგენას მოითხოვს ადრეული გაფრთხილებისინფორმაციულისისტემებისფუნქციონირებაც, რომლის აუცილებლობაც 2015 წლს 13 ივნისს თბილისში განვითარებულმა სტიქიურმა მოვლენებმა განსაკუთრებული სიმწვავით დაააყენა. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტში 2000 წლის დეკემბრიდან ასეთი სისტემა შექმნილ იქნა. თუმცა, სამწუხაროდ, მოგვიანებით სასურსათო უსაფრთხოების ობსერვატორიის ფარგლებში მოქმედი ეს სისტემა ობსერვატორიის გაუქმებასთან ერთად იქნა ამოღებული სტატისტიკურ სამუშაოთა სახელმწიფო პროგრამიდან.

ლიტერატურა/REFERENCES

Vision for the development of labor and social protection in Georgia by 2030. *European Union for Georgia.* The parliament of Georgia. Tbilisi 2017; (In Georgian)

The Socio-*Economic Development Strategy of Georgia*; Georgia. 2020; (In Georgian)

McFarlane, N. S., Russia and Eurasia Program, Program Article 2012/01 Georgia: *National Security Concept and National Security Centre for Social Sciences*, Tbilisi and Oxford University August, 2012; (In Georgian)

Rules of the game. *A brief introduction to international labor norms*. Revised edition 2009; (In Georgian)

A new strategy for social integration. A revised strategy for social integration. Approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 31 March 2004. *European Committee for Social Integration (CDCS).* Translation, Tb. 2007; (In Georgian)

Pataraia, L., Economic Growth and Social Prosperity. March, 2014. *Forbes Opinion*; (In Georgian);

Shatberashvili N., *International Social Welfare*. 2016 - 2017 academic year; (In Georgian)

Social Protection And Social Inclusion in Georgia. Concluding Remarks. *European Commission.* General Directorate of Employment, Social Affairs and Inclusion. The document was completed in 2011; (In Georgian)

Georgia: The State of Food Security. Trends in Numbers. Statistical Bulletin, N1-19, Publishing House of the State Department of Statistics of Georgia. (In Georgian and English) Tbilisi, 2000-2005. Editor E. Chikovani; (In Georgian)

Chikovani, E., For Some Issues of Improving the System of Social Indicators in Georgia. *Collection of scientific works of Tbilis*i *Open Teaching University.* Tbilisi, 2012. 119-131; (In Georgian)

Chikovani, E., On the Functioning of Food Safety Information Systems in Georgia. Abstracts of reports. Business Development in The Global Economy. Georgian Business Academy. *Proceedings of the International Scientific-Practical Conference.* Tbilisi 19-20 May 2016. 118-124; (In Georgian)

Declaration FAO (1996). *Rome declaration on world food security. World Food Summit,* Rome, 13-17 November 1996. FAO, Rome.

Headline Social Indicators. ISBN 978-92-64-04938-3 OECD Social Indicators. Society at a Glance 2009 © *OECD* 2009 http://www.oecd.org/dataoecd/29/5/42670071.pdf

Social Cohesion in Canada: Possible Indicators. Highlights by Canadian Council on Social Development Andrew Jackson, Gail Fawcet, Anne Milan, Paul Roberts, Sylvain Schetagne, Katherine Scott, Spy Tsoukalas, For Social Cohesion Network. Department of Canadian Heritage, Department of Justice. November 2000, 25 Eddy street, Quebec, Canada

Social Cohesion: The Canadian Urban Context. Prepared by: Michael Toye, 25 October 2007; PDF (106 Kb, 16)

JEL Classification: B22, H55, P21 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.012

GEORGIA IN THE WORLD OF CORONOMICS: THREATS AND CHALLENGES

NANA ASLAMAZISHVILI
PhD in Economics,
Invited Professor at the
Tbilisi State University, Georgia
aslamazishvilinana@gmail.com

Abstract. So far, much has been written and discussed about the rapid variability and complex predictability of the global economy, and different countries have more or less successfully dealt with the challenges they face. However, the global threat posed by the world in the form of COVID-19 puts the methods and approaches to combating economic crises completely upside down. What should be the strategy and tactics of the countries to start recovering the economies as quickly as possible under such kind of circumstances? In such a situation, it should be the best way to "hurry up slowly," that is, to be thoroughly consistent so that short-term emergency measures do not harm long-term goals.

Given the conditions of coronomics and the lessons the world has learned from it at this stage, recovery of the economics, in the earlier sense of the term, should be completely ineffective. We are accustomed to the fact that in the post-crisis period, economic recovery in a sense implies a more or less back-off to what was before the crisis. Given that this time a completely different "crisis" is occurring, essential structural changes and important transformations in many areas of the economy are needed to overcome its consequences. One of the clear lessons that must to be learned from Coronomics is that returning to what was already before would not be the right course of action for the economies focused on the sustainable development.

Georgia is a small open economy, and the fate of such economies has already been decided in advance: they will not be able to influence the global economy, and their efforts must be directed to protect themselves from the negative effects of the ongoing processes in the world. What are the priorities for such countries on this path if traditional sectors are vulnerable to certain types of crises and fail to cope with the task of generating revenue in extreme situations that are necessary, on the one hand, to balance their demands and, on the other hand, to meet external obligations? This is the reality that Georgia has faced in the face of coronomics.

How did the Georgian economy meet the shock of COVID-19? 2019 will be a turning point in many years for assessing economic outcomes, not just in Georgia. What are the dynamics of macroeconomic indicators and do they give a positive signal according to the data of this period? This article deals with the external economic aspects of these indicators.

The current account deficit as of 2019 was $ 900.5 million, or 5.1 percent of gross domestic product. Historically, this is the best indicator in the history of independent Georgia. On the other hand, historically, the country›s external liabilities, which amount to $ 34.5 billion, are 1.9 times higher than Gross Domestic Product and 3.2 times higher than the country›s foreign financial assets; The country›s external debt was 1.1 times higher than GDP at the end of 2019, while imports accounted for 40.8 percent of total consumption (intermediate and final).

Thus, Georgia›s positioning on the challenges of COVID-19 is completely unfavorable and critical.

This article aims to discuss the main aspects of the country›s foreign sector accounts, the profitable and deficient articles of the balance of payments that traditionally determine the state of the current account, and how vulnerable these items are to external factors and shocks. The focus on this issue is to explore the ways in which it is possible to reduce the degree of dependence of the country›s economy on foreign shocks and achieve external economic stability.

However, it should be noted that the format of the article is not sufficient for in-depth discussion of a number of cause-and-effect issues, for the evaluation of perspectives, and for deeper and more substantiated reasoning. Therefore, it can be said that the paper forms the main postulates on the issues under consideration, which together and each of them deserves in-depth research, but not in terms of fragmentary time and content, but in a complex and permanent mode.

KEYWORDS: BALANCE OF PAYMENTS, CURRENT ACCOUNT, FOREIGN TRADE, INVESTMENTS, TRAVEL, COVID-19.

For citation: Aslamazishvili, N., (2020). Georgia in the World of Coronomics: Threats and Challenges. *Globalization and Business, 10.* 94-102. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.012

JEL Classification: B22, H55, P21 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.012

საქართველო კორონომიკის სამყაროში: საფრთხეები და გამოწვევები

ნანა ასლამაზიშვილი
ეკონომიკის დოქტორი, მიწვეული პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
aslamazishvilinana@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: საგადასახდელო ბალანსი, მიმდინარე ანგარიში, საგარეო ვაჭრობა, ინვესტიციები, ტურიზმი, COVID-19.

ციტირებისთვის: ასლამაზიშვილი ნ. (2020). საქართველო კორონომიკის სამყაროში: საფრთხეები და გამოწვევები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 94-102 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.012

შესავალი

„ხასიათის ჭეშმარიტი ტესტი ის კი არ არის, თუ რამდენად ბევრი ვიცით როგორ მოვიქცეთ, არამედ ის, თუ როგორ ვმოქმედებთ, როცა არ ვიცით როგორ მოვიქცეთ". ამერიკელი მწერლისა და პედაგოგის ჯონ ჰოლტის ეს გამონათქვამი, ისე როგორც არცერთი სხვა, იმდენად ზუსტად მიესადაგება და გამოდგება კორონომიკის პირობებში საზოგადოებების, მთავრობების, ცალკეული ინდივიდების ქმედებების შეფასებისთვის.

ეკონომიკურ თეორიასა თუ პრაქტიკაში დაგროვდა კრიზისებთან გამკლავების არაერთი გამოცდილება, წარმატებულიც და წარუმატებელიც, თუმცა, Covid–19 ალბათ დიდხანს იქნება ეკონომისტების „შთაგონების წყარო" ახალი თეორიების შესაქმნელად, იმისათვის, თუ როგორ ვემზადოთ მსგავსი არასასურველი გამოწვევებისათვის. თუმცა დღეისათვის, როცა უცნობია, რა ეტაპზეა თვითონ COVID–19–ის სახელით ცნობილი კრიზისი, მნიშვნელოვანია, კრიტიკულად შეფასდეს მოცემული ეკონომიკის პლუსებიც და მინუსებიც და სწორედ ამის საფუძველზე მნიშვნელოვანია „ვიჩქაროთ ნელა" როგორც ტაქტიკური, ისე სტრატეგიული ამოცანების დასახვისას. სწორედ ამ მიდგომით განიხილავს წინამდებარე სტატია ქვეყნის საგარეო ეკონომიკურ პოზიციონირებას მიმდინარე ეტაპისათვის და მიზნად ისახავს ამ სფეროში მოცემული პერიოდისათვის ჩამოყალიბებული სასტარტო მდგომარეობის შეფასებას.

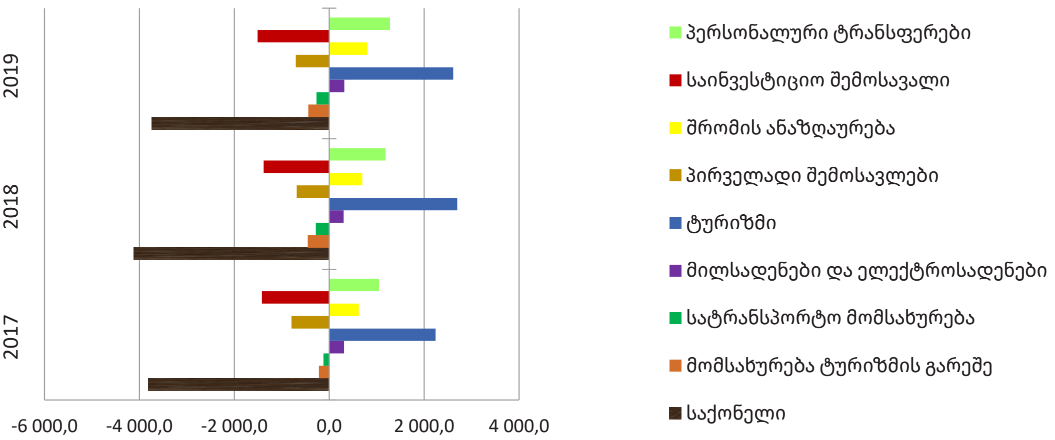
ქვეყნის საგარეო ეკონომიკური მდგომარეობის ძირითადი ტენდენციები Covid–19–ის წინ

სადასახდელო ბალანსის კვლევა მაკროეკონომიკური ანალიზის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია, ხოლო მიმდინარე ანგარიშის წონასწორობისაკენ სწრაფვა დანარჩენ სამყაროსთან – ქვეყნის მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური ამოცანა. მიმდინარე ანგარიში პასუხს სცემს კითხვებს არა მარტო ქვეყნის საგარეო ეკონომიკური პოზიციონირების თაობაზე, არამედ იმაზეც, თუ რამდენად გამართლებულია ქვეყნის შიგნით დაზოგვა–ინვესტიციებს შორის არსებული თანაფარდობა, მოხმარების არსებული დონე, საგადასახდელო ბალანსის დეფიციტის დაფინანსების გზები და საშუალებები; რამდენად არის შესაბამისობაში იმპორტზე მაღალი მოთხოვნილებები შრომისა და წარმოების კულტურისა და ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების მიზნებთან; როდის არის „საშიში" მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი და ყოველთვის იძლევა თუ არა მისი გაუმჯობესება ეიფორიის საფუძველს. ეს ის საკითხებია, რომლებიც ყოველთვის ფართო ხედით უნდა იყოს ეკონომისტებისა და პოლიტიკის გამტარებლების თვალთახედვის არეში.

სპეციალისტებმა ვერც კი მოასწრეს 2019 წლის შედეგების შეჯამება, ისე დაატყდა მთელ მსოფლიოს გლობალური საფრთხე. Covid–19–მა სრულიად შეცვალა ადამიანების საქმიანობის დღის წესრიგი. ამ ფონზე ***მთავარი ამოცანაა, ახალი დღის წესრიგი იყოს მაქსიმალურად რაციონალური, სწრაფი რეაგირების, შედეგებზე ორიენტირებული და გრძელვადიან პერსპექტივაზე გათვლილი.***

ბოლო ორი ათეული წლის მსოფლიო ეკონომიკის ტენდენციებზე დაკვირვება თითქოს ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებდა, რომ გლობალიზაცია შეუქცევადი პროცესია. სამწუხაროდ, ეს მითი რამდენიმე კვირაში დაიმსხვრა კორონავირუსის ელვისებური გავრცელების ფონზე. განვითარებულმა მოვლენებმა ცხადყო, რომ გლობალურ ეკონომიკაში ინტეგრაცია სრულიადაც არ ყოფილა პანაცეა ეროვნული ეკონომიკების სტაბილური განვითარებისათვის. ამ უკანასკნელის მისაღწევად პირველ რიგში საჭიროა,

დიაგრამა 1. საქართველოს საგადასახდელო ბალანსის ძირითადი პროფიციტური (მარჯვნივ) და დეფიციტური (მარცხნივ) მუხლები, მლნ აშშ დოლარი

რეალურად შეფასდეს ის პოტენციალი, რაც ქვეყანას გააჩნია და აქცენტები გადატანილ იქნეს სწორედ მის განვითარებაზე, გამდიდრებასა და გამოყენებაზე.

არის თუ არა სწორად გამოყენებული ქვეყნის შესაძლებლობები და შეფარდებითი უპირატესობები საგარეო ურთიერთობების თვალსაზრისით?

თუ საგადასახდელო ბალანსს დავაკვირდებით, ამ კითხვაზე პასუხი ცალსახად უარყოფითია და ამაზე ბევრი ფაქტი მეტყველებს.

ავიღოთ, თუნდაც, ქვეყნის სატრანზიტო პოტენციალი. თუ საგადასახდელო ბალანსის მონაცემებს გადავხედავთ და მომსახურებით საგარეო ვაჭრობის ბალანსს განვიხილავთ:

- ტურისტული მომსახურების გარეშე 2012 წლიდან იგი უარყოფითია; შესაბამისი სალდო, 2012-2019 წლებში 9.6-ჯერ გაიზარდა და 2019 წლის მონაცემებით 442.7 მლნ აშშ დოლარი, ანუ მიმდინარე ანგარიშის 49.2 პროცენტი შეადგინა;
- საერთაშორისო სატრანსპორტო მომსახურების ბალანსი, რომელიც ასევე დიდწილად სატრანზიტო პოტენციალთან ასოცირდება, ასევე დეფიციტურია, თუ არ ჩავთვლით მილსადენებისა და ელექტროსადენების საერთაშორისო მომსახურებიდან მიღებულ შემოსავლებს. 2005 წელთან შედარებით, საიდანაც ფიქსირდება საერთაშორისო სატრანსპორტო მომსახურების დეფიციტი, ეს უკანასკნელი 2019 წლის მონაცემებით 55.7-ჯერ გაიზარდა და 587.3 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც მიმდინარე ანგარიშის ბალანსის 65.2 პროცენტია.
- თითქმის არ იცვლება იმპორტისა და ექსპორტის თანაფარდობა და მთელი ბოლო 20 წლის განმავლობაში დაახლოებით 2.1-1.8 კოეფიციენტის დიაპაზონში რჩება (გარდა 2007-2008 წლებისა, როცა ეს კოეფიციენტები 2.4 და 2.6 იყო, შესაბამისად).
- ერთი მხრივ, საექსპორტო შემოსავლების სიმცირე და, მეორე მხრივ, საგარეო ვალდებულებების ზრდა უარყოფით გავლენას ახდენს პირველადი შემოსავლების ბალანსზე, რომლის უარყოფითი სალდო წლიდან წლამდე იზრდება.

ამ ემპირიულ მიმოხილვას თუ დავუმატებთ კიდევ ერთ შტრიხს – ქვეყნის საგადასახდელო ბალანსის ძირითადი პროფიციტური და დეფიციტური მუხლების შედარებას, დავინახავთ, რომ ოთხი ძირითადი პროფიციტური მუხლიდან, როგორიცაა ტურიზმი, პირადი გზავნილები, შრომის ანაზღაურება არარეზიდენტებისაგან და მილ- და ელექტროსადენები, ამ უკანასკნელის გარდა პირველი სამი უაღრესად მოწყვლადია საგარეო ფაქტორებისადმი, რაც დადასტურდა კიდეც Covid-19-ის განვითარების ფონზე.

მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი: რაზე მიუთითებს არსებული დინამიკა?

მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტს არაერთი ქვეყანა განიცდის. თუმცა, ***მნიშვნელოვანია დეფიციტის სისტემური მართვის სწორი სტრატეგიისა და ტაქტიკის შემუშავება*** და განხორციელება. ამისათვის კი აუცილებელია შესაბამის მონაცემთა სწორი ანალიზი.

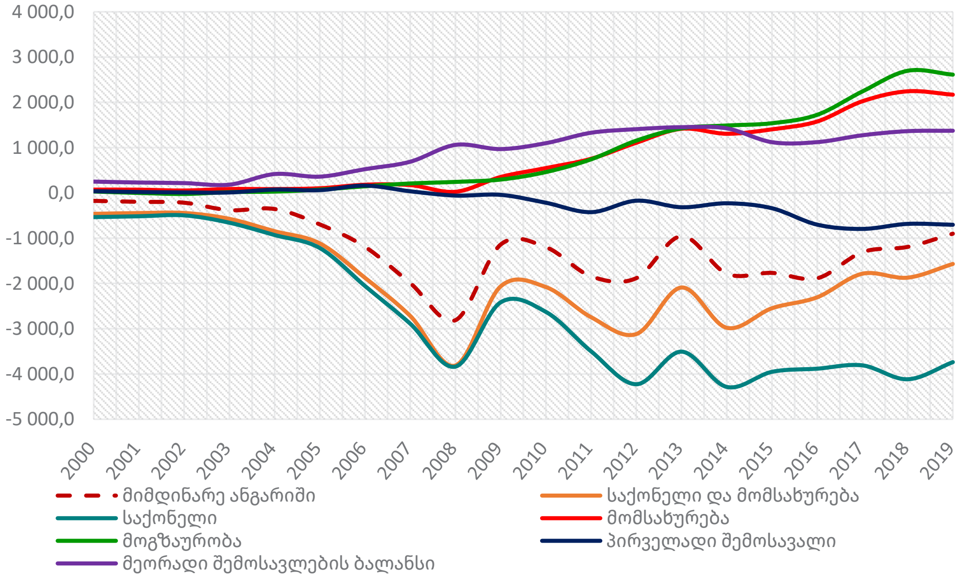
რაზე მიგვანიშნებს საქართველოს საგადასახდელო ბალანსის სტატისტიკა?[1]

ძირითადი ტენდენციები:

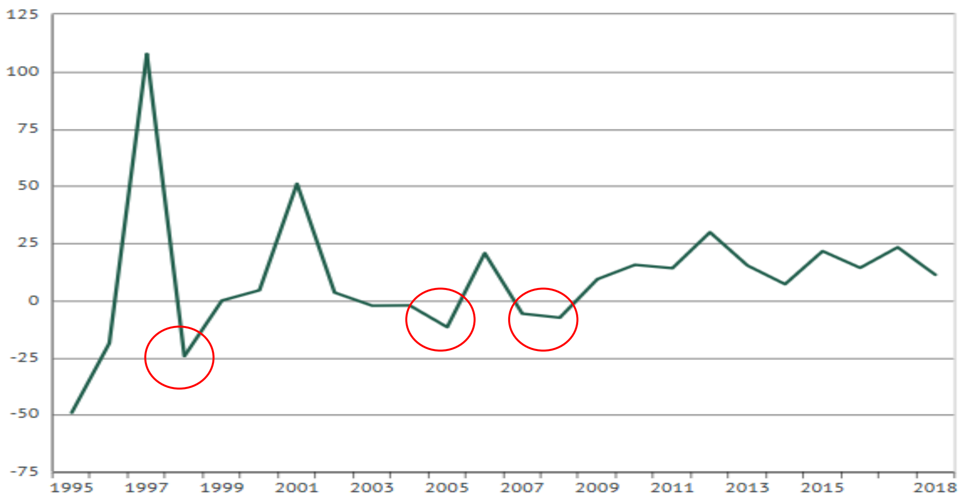
- *საქართველოს საგადასახდელო ბალანსმა მკვეთრი გაუარესება 2005 წლიდან დაიწყო, 2008 წელს ყველაზე დაბალ ნიშნულზე დაეცა (2.8 მლრდ აშშ დოლარი) და მთლიანი სამამულო პროდუქტის 22.0 პროცენტი შეადგინა. მიმდინარე ანგარიშის აღნიშნული გაუარესება თითქმის მთლიანად საქონლით საგარეო ვაჭრობის მკვეთრმა გაუარესებამ განაპირობა;*
- *მიუხედავად იმისა, რომ 2009 წელს საქონლით საგარეო ვაჭრობის ბალანსი გაუმჯობესდა, 2010 წლიდან მან მკვეთრი ვარდნა განაგრძო და 2010-2019 წლების განმავლობაში მისი დეფიციტი დარჩა საშუალოდ 2008 წლის დონეზე (საშუალოდ -3.9 მლრდ აშშ დოლარი);*

[1] აქ და შემდგომ დიაგრამები აგებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემების საფუძველზე (თუ სხვა წყარო არ არის მითითებული): www.nbg.gov.ge.

დიაგრამა 2. მიმდინარე ანგარიშისა და მისი მთავარი კომპონენტების დინამიკა, მლნ აშშ დოლარი

დიაგრამა 3. საქართველო: მოგზაურობისა და ტურიზმის მთლიან სამამულო პროდუქტში წილის დინამიკა, %

- *2009 წელს საქონლით საგარეო ვაჭრობის ბალანსის ერთწლიანი გაუმჯობესების შედეგად გაუმჯობესებული მიმდინარე ანგარიშის ბალანსი 2009-2019 წლებში მეტ-ნაკლებად ინარჩუნებდა სტაბილურობას მომსახურების, უმეტესწილად, ტურისტული მომსახურების ბალანსის აგრეთვე პირადი ტრანსფერების დადებითი დინამიკის ხარჯზე მთლიანი სამამულო პროდუქტის 9-10 პროცენტის დონეზე (ზოგიერთ წლებში უფრო დაბალ ნიშნულზეც);*

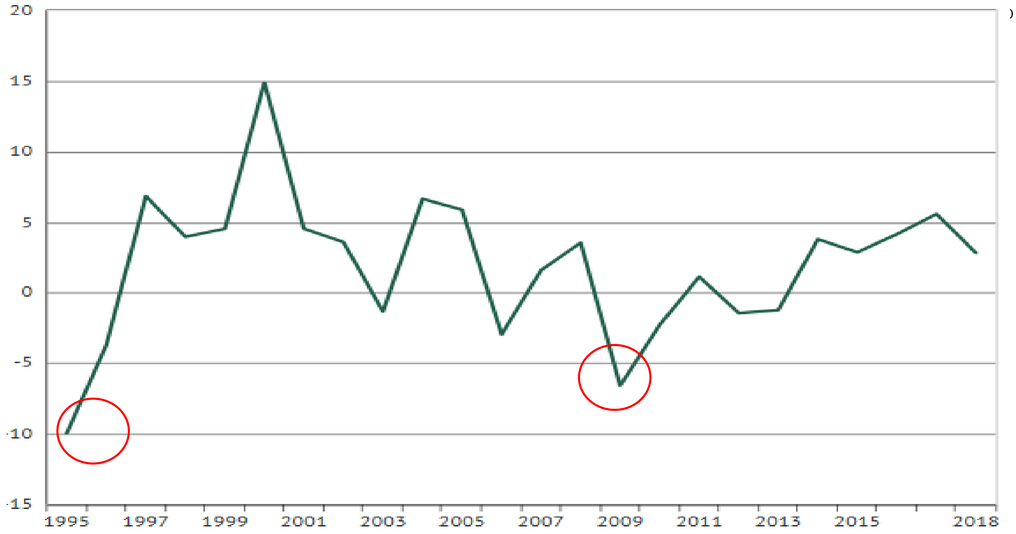
ამდენად, საქართველოს საგადასახდელო ბალანსის „აქილევსის ქუსლი“ – საქონლით საგარეო ვაჭრობის უარყოფითი დინამიკა კვლავ სერიოზულ საფრთხედ რჩება ქვეყნის ეკონომიკისათვის.

თუმცა, არანაკლებ ყურადღებას იმსახურებს მომსახურებით საგარეო ვაჭრობის ბალანსის დინამიკა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მისი დადებითი ტრენდი ტურისტული მომსახურების დადებითი ბალანსის ზრდით მიიღწევა. თუმცა, განვითარებული პანდემიის ფონზე ნათელი გახდა, რომ საგადასახდელო ბალანსის მდგრადობის უზრუნველყოფა მსგავსი კომპონენტების ხარჯზე ვერ მიიღწევა. აქამდე განვითარებული სხვადასხვა კრიზისების ფონზე, ამა თუ იმ ტურისტული ქვეყნების მონაცემთა ანალიზი ცხადყოფს, რომ ყველგან და ყოველთვის ტურისტული სექტორი ძალიან მტკივნეულად რეაგირებს მსგავს შოკებზე, რასაც ადასტურებს ქვემოთ მოტანილი დიაგრამები[2].

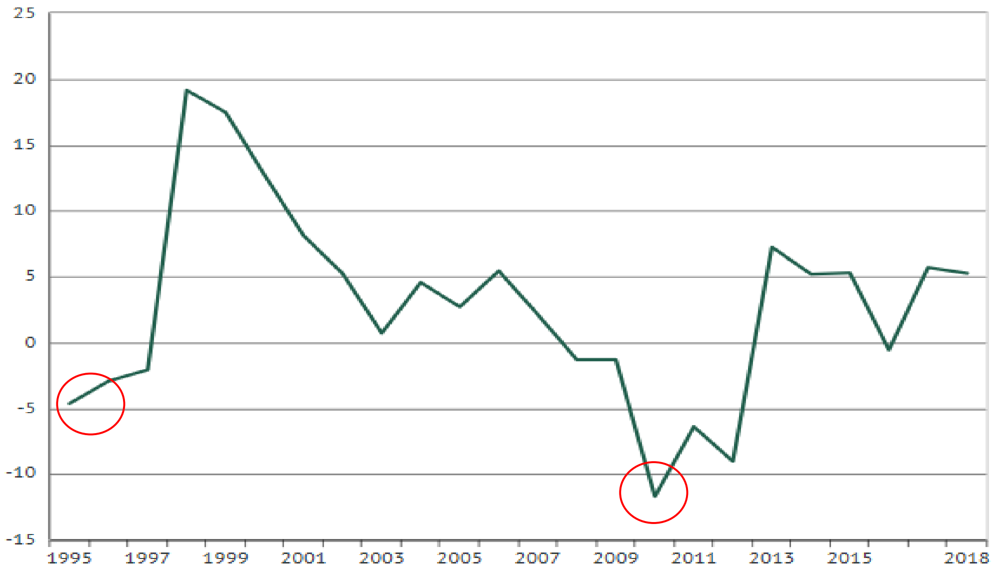
იზრდება საქართველოს საგადასახდელო ბალანსის დამოკიდებულების ხარისხი ქვეყნის საერთაშორისო ფინანსურ ვალდებულებებზე, რაც აისახება პირველადი შემოსავლების ბალანსის განვითარების ტენდენციებზე და მიმდინარე ანგარიშზე მის უარყოფით გავლენაზე.

[2] https://knoema.com/atlas/topics/Tourism/Travel-and-Tourism-Total-Contribution-to-GDP/Contribution-of-travel-and-tourism-to-GDP-growth?type=maps

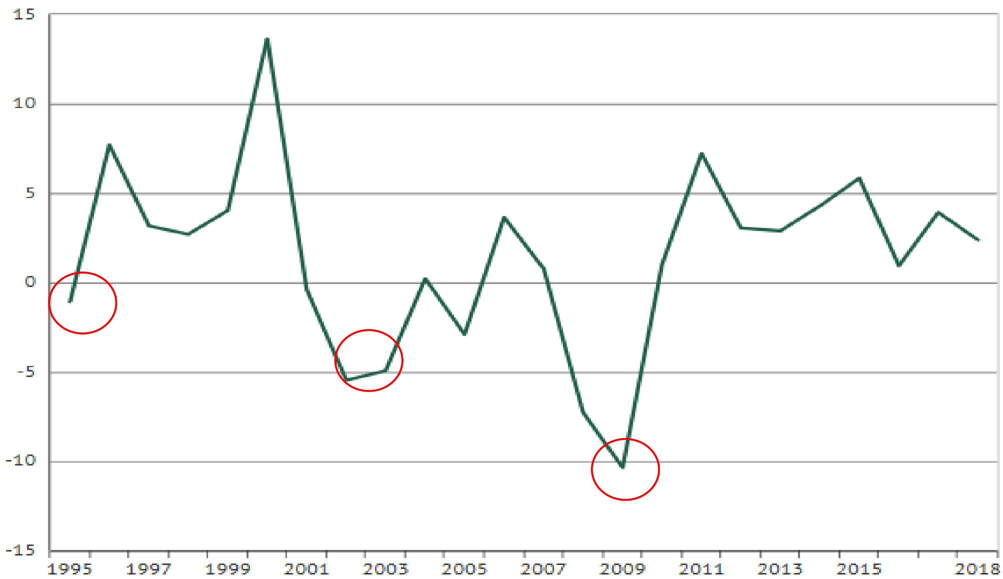
დიაგრამა

დიაგრამა 5. საბერძნეთი: მოგზაურობისა და ტურიზმის მთლიან სამამულო პროდუქტში წილის დინამიკა, %

დიაგრამა 6. იტალია: მოგზაურობისა და ტურიზმის მთლიან სამამულო პროდუქტში წილის დინამიკა, %

სპეციალისტების დიდი ნაწილი, როდესაც საუბარია საქართველოს საგადასახდელო ბალანსის დეფიციტზე, უმეტესად ყურადღებას ამახვილებს საგარეო სავაჭრო ბალანსზე. მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნელი წლების განმავლობაში მართლაც განსაზღვრავდა საგადასახდელო ბალანსის მდგომარეობას და დინამიკას, დაახლოებით ბოლო 10 წლის განმავლობაში მოხდა ქვეყნის საგარეო ეკონომიკური მდგომარეობის განმსაზღვრელი სხვა ფაქტორების გააქტიურებაც. ერთ-ერთი ასეთი ფაქტორია საგადასახდელო ბალანსის პირველადი შემოსავლების ბალანსი.

ძირითადი ტენდენციები:

- *პირველადი შემოსავლების ბალანსის დეფიციტი 2008-2019 წლებში 11.9 ჯერ გაიზარდა, მაშინ, როცა მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტი იმავე პერიოდში 3-ჯერ შემცირდა;*
- *იმავე პერიოდში პირველადი შემოსავლების ბალანსის დეფიციტის თანაფარდობა მიმდინარე ანგარიშთან 2.1-დან 78.2 პროცენტამდე გაიზარდა;*
- *პირველადი შემოსავლების ანგარიშის უარყოფითი ტენდენცია გამოწვეულია საინვესტიციო შემოსავლების ბალანსის დეფიციტის მკვეთრი გაუარესებით, განსაკუთრებით 2016 წლიდან. 2019 წელს ამ მაჩვენებელმა 1.5 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა, ნაცვლად 0.8 მლრდ აშშ დოლარისა 2015 წელს.*
- *საინვესტიციო შემოსავლების ბალანსის გაუარესებას მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს პირდაპირ ინვესტიციებთან დაკავშირებული გადასახდელების ზრდის ტენდენცია: 2019 წელს საინვესტიციო ხარჯების (გასავლების) 68.3 პროცენტი სწორედ პირდაპირ ინვესტიციებთან იყო დაკავშირებული (დივიდენდებისა და სხვა გადასახდელების სახით), რამაც 1.3 მლრდ აშშ დოლარს მიაღწია.*

2008 წლამდე პირველადი შემოსავლების ბალანსი მცირე მოცულობით, თუმცა დადებით დინამიკას უჩვენებდა. 2008 წლიდან იგი უარყოფითი გახდა და დეფიციტმა 59.4 მლნ აშშ დოლარიდან 2019 წელს 704.0 მლნ აშშ დოლარს მიაღწია, ანუ 11.9-ჯერ გაიზარდა. შესაბამისად, 2019 წლის მონაცემებით პირველადი შემოსავლების ბალანსის დეფიციტმა მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის 78.2 პროცენტი შეადგინა, ნაცვლად 2.1 პროცენტისა 2008 წელს.

პირველადი შემოსავლების ბალანსის მდგომარეობას მისი ორი ძირითადი კომპონენტი განსაზღვრავს: შრომის ანაზღაურება და საინვესტიციო შემოსავალი (იხ.დიაგრამა 8).

როგორც დიაგრამიდან ჩანს, შრომის ანაზღაურების სახით წმინდა შემოსავლები შედარებით სტაბილურია და დადებითი ტენდენციით ხასიათდება. განსხვავებული მდგომარეობაა საინვესტიციო შემოსავლების მიხედვით: ბალანსი უარყოფითია, ტენდენცია 2016 წლიდან მკვეთრად უარესდება. ამ უკანასკნელზე სერიოზული გავლენა აქვს პირდაპირი ინვესტიციებიდან შემოსავლების ბალანსის გაუარესებას, ანუ საინვესტიციო გადასახდელების ზრდას პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებზე (იხ. დიაგრამა 9).

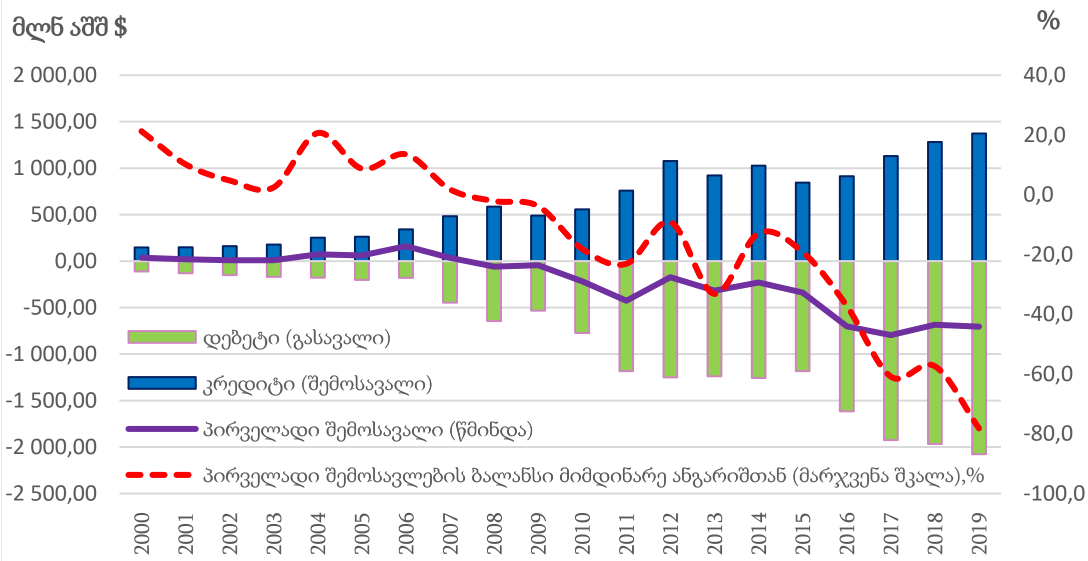
კერძოდ, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებიდან საინვესტიციო შემოსავლების დეფიციტის წილი მთელ წმინდა საინვესტიციო შემოსავლებში, რომელიც ასევე დეფიციტურია, 2008-1019 წლებში საშუალოდ 60.0 პროცენტის ფარგლებში იყო, 2018 წელს კი 69.8 პროცენტი შეადგინა.

ამდენად, როგორც სტატისტიკიდან ჩანს, წმინდა საინვესტიციო შემოსავლების უარყოფითი მნიშვნელობა უმეტესწილად განპირობებულია პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებთან დაკავშირებული გადასახდელების მნიშვნელოვანი ზრდით.

რა განაპირობებს ამ მაჩვენებლის ზრდას?

დიაგრამა 10 თვალნათლივ უჩვენებს, რომ 2015 წლიდან შეინიშნება ქვეყანაში შემოსული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ნაშთების მნიშვნელოვანი მატება. იმისათვის, რომ უფრო ნათლად წარმოვიდგინოთ, თუ რა მასშტაბებთან

დიაგრამა 7: საქართველოს საგადასახდელო ბალანსის პირველადი შემოსავლების ანგარიშის დინამიკა

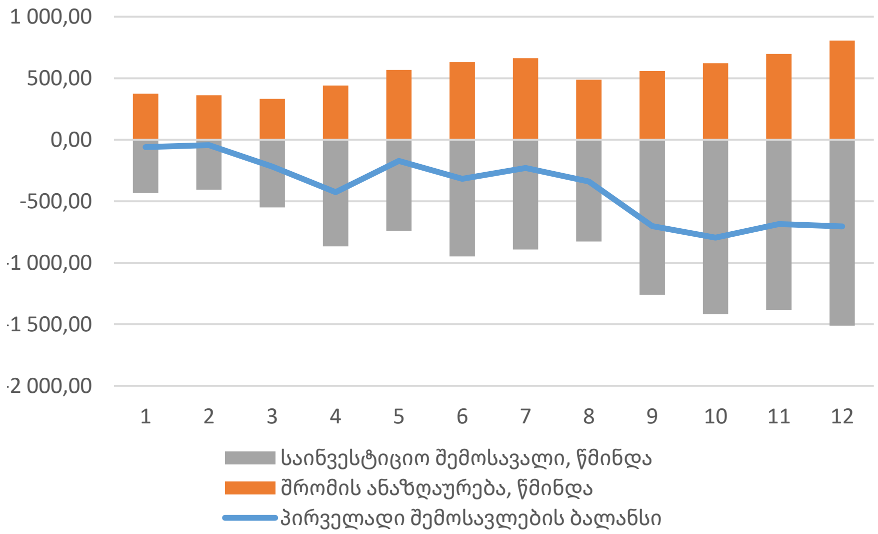

გვაქვს საქმე ამ ფენომენთან მიმართებაში, მივმართოთ გაეროს ვაჭრობისა და განვითარების კომისიის მიერ გამოქვეყნებულ სტატისტიკას[3] (ცხრილი 1):

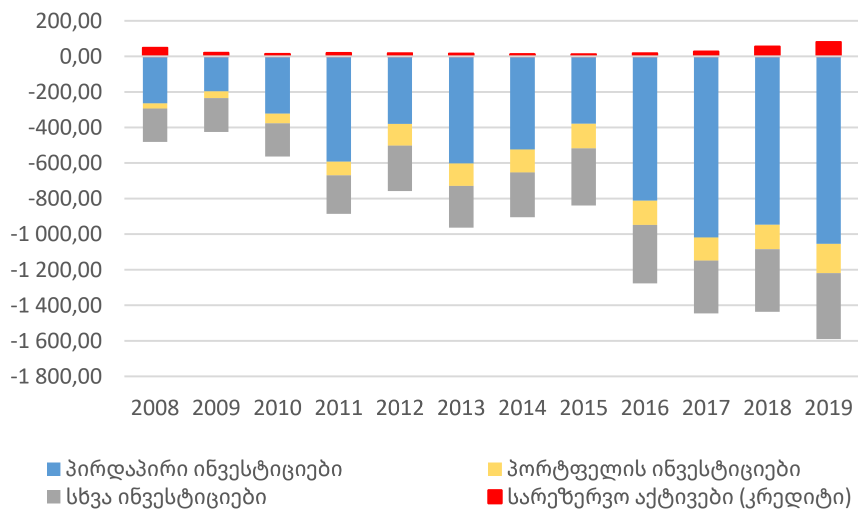
ამდენად:

- *2017-2019 წლებში საქართველოში მთლიანი ძირითადი კაპიტალის ფორმირების 29.6 პროცენტი შემოსული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებით იყო უზრუნველყოფილი, როცა ანალოგიური მაჩვენებელი სამხრეთ-აღმოსავლეთი ევროპისა და მსოფლიო მასშტაბით საშუალოდ, შესაბამისად, დაახლოებით 9.0 და 7.4 პროცენტს შეადგენდა; ასევე დაბალია ეს მაჩვენებლები რეგიონის და ბალტიის ქვეყნებთან შედარებით; აღნიშნულის შედეგად ქრონიკულად დეფიციტურია ქვეყნის დაზოგვა-ინვესტიციების ბალანსი და შესაბამისად – მიმდინარე ანგარიში.*
- *საქართველოში შემოსული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ნაშთების შეფარდება მთლიან სამამულო პროდუქტთან 2018-2019 წლებში საშუალოდ 105.8 პროცენტი იყო (წინა წლებში – უფრო მეტი) და თითქმის 3-ჯერ აჭარბებდა მთელი მსოფლიოს მასშტაბით ანალოგიურ მაჩვენებელს, რაც საბოლოო ჯამში განაპირობებდა კიდეც შესაბამისი გადასახდელების მკვეთრ ზრდას და პირველადი შემოსავლების ბალანსის დეფიციტს.*

დიაგრამა 8. პირველადი შემოსავლების ბალანსი კომპონენტების მიხედვით, მლნ აშშ დოლარი

დიაგრამა 9. წმინდა საინვესტიციო შემოსავლების დინამიკა, მლნ აშშ დოლარი

საინვესტიციო გადასახდელების მეორე მნიშვნელოვანი კომპონენტია გადასახდელები სხვა ინვესტიციებზე (იხ.დიაგრამა 10), ანუ სესხებზე, სავაჭრო კრედიტებსა და ავანსებზე, დეპოზიტებზე და სხვა ანგარიშებზე. ასეთი გადასახდელების წილი საინვესტიციო გადასახდელების მთელ მოცულობაში, 2008-2019 წლების განმავლობაში საშუალოდ 25-30 პროცენტის ფარგლებშია (2019 წელს 24.6%) და შედარებით სტაბილურ დინამიკას უჩვენებს. თუმცა, ამ მაჩვენებლის სტაბილურობა დამოკიდებულია ქვეყნის უზარმაზარი საგარეო ვალდებულებების დაფარვის გრაფიკზე.

ამდენად, საგადასახდელო ბალანსის პირველადი შემოსავლებისბალანსისსაინვესტიციოგადასახდელების დეფიციტის მკვეთრ ზრდას უმეტესწილად განაპირობებს პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებთან დაკავშირებული გადასახდელები.

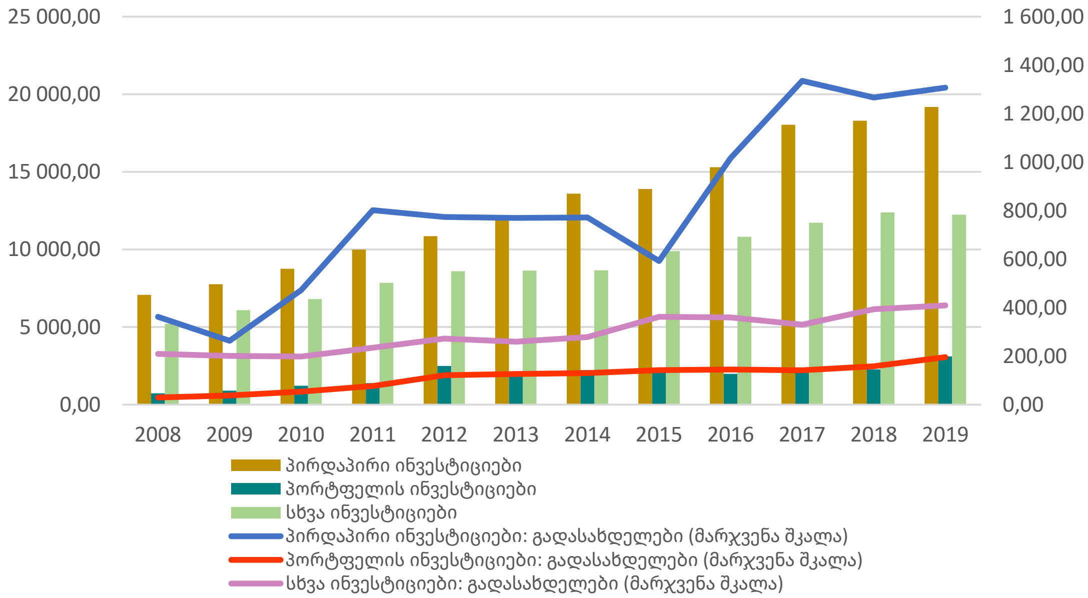
3 World Investment Report 2019. Country fact sheet: Georgia. https://unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2020/wir20_fs_ge_en.pdf

საქართველოს საგადასახდელო ბალანსის მეორადი შემოსავლების ანგარიში ტრადიციულად დადებითია, რაც განპირობებულია მისი უმთავრესი კომპონენტის – შემოსული პერსონალური ტრანსფერების (ფულადი გზავნილების) მოცულობის ზრდის ტენდენციით. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს კომპონენტიც საკმაოდ მოწყვლადია საგარეო ფაქტორების მიმართ.

რაზე მიგვანიშნებს საგადასახდელო ბალანსის ქრონიკული დეფიციტი? იმაზე, რომ:

- *საგადასახდელო ბალანსის გაუმჯობესების სისტემური და ეფექტური გზები არ არის მოძებნილი, რაც ძირეულად შეცვლის საქონლითა და მომსახურებით საგარეო ვაჭრობის ბალანსის ტრაექტორიას, რომელიც ათეული წლების მანძილზე არ იცვლება;*
- *საგადასახდელო ბალანსის განვითარების ამოცანა არ არის დაფუძნებული სტაბილურ ფაქტორებსა და შემო-*

დიაგრამა 10. უცხოური ინვესტიციების ნაშთებისა და შესაბამისი გადასახდელების დინამიკა, მლნ აშშ დოლარი

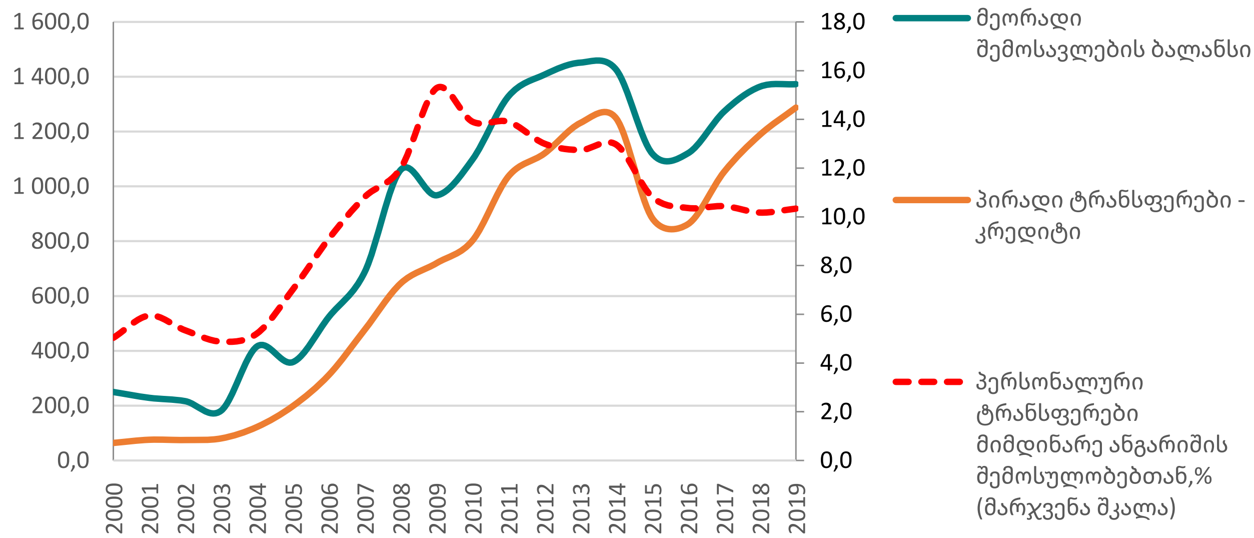
ცხრილი 1. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები: განმაზოგადებელი მაჩვენებლები შერჩეული ქვეყნების მიხედვით

	2017	2018	2019
შემოსული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები მთლიანი ძირითადი კაპიტალის ფორმირების მიმართ, %			
საქართველო	40.7	24.4	23.6
სომხეთი	12.0	12.2	11.8
აზერბაიჯანი	29.1	14.5	15.3
ესტონეთი	28.8	20.2	37.2
ლატვია	10.6	12.8	10.1
ლიტვა	10.8	10.0	8.5
სამხრეთ-აღმოსავლეთი ევროპა და დსთ	10.1	6.7	10.2
მსოფლიო	8.4	6.9	7.0
პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ნაშთები მშპ-ს მიმართ, %			
საქართველო	x	103.7	107.9
სომხეთი	x	44.3	41.5
აზერბაიჯანი	x	65.4	68.3
ესტონეთი	x	80.7	87.5
ლატვია	x	50.7	52.6
ლიტვა	x	36.5	37.7
სამხრეთ-აღმოსავლეთი ევროპა და დსთ	x	34.1	36,2
მსოფლიო	x	38.5	42.0

სავლებზე, არამედ გათვლილია მოწყვლადი ფაქტორებიდან შემოსავლებზე, რაც უაღრესად ზრდის მიმდინარე ანგარიშის ნებისმიერ დროს გაუარესების რისკებს;

- *საინვესტიციო მიმართულებით არ არის შემუშავებული სტარტეგია, რომელიც უზრუნველყოფს ისეთი ინვესტიციების შემოსვლას, რომელიც შექმნის სამუშაო ადგილებს, ასოცირებული იქნება ახალი ტექნოლოგიების, ინოვაციების, შრომისა და წარმოების კულტურის განვითარებასა და ამაღლებასთან და საექსპორტო პოტენციალისა და შემოსავლების ზრდასთან;*
- *სავალასახდელო ბალანსის განვითარების პრობლემატიკა არ არის განხილული ქვეყნის დაზოგვა-ინვესტიციების ბალანსთან მიმართებაში და, მაშასადამე, მასზე მსჯელობა მოკლებულია კომპლექსურ და მიზეზ-შედეგობრივ ხედვას; ძირითადი კაპიტალის ფორმირების უდიდესი ნაწილი უზრუნველყოფილია უცხოური ინვესტიციების ხარჯზე, რაც*

დიაგრამა 11. მეორადი შემოსავლების ბალანსი და პირადი ტრანსფერები, მლნ აშშ დოლარი

მნიშვნელოვნად განაპირობებს სავალო ვალდებულებების დაგროვებას და წლიდან წლამდე წმინდა საერთაშორისო ინვესტიციური მდგომარეობის გაუარესების დინამიკას. თუმცა, რამდენად გამართლებულია ამ გზით ძირითადი კაპიტალის ფორმირება, აქვს თუ არა ქვეყანას დაზოგვის მოცულობის ზრდისა და დაზოგვა-ინვესტიციების ბალანსის გაუმჯობესების რესურსები, როგორ ნაწილდება როლები ამ სფეროში სახელმწიფოსა და კერძო სექტორებს შორის – ეს დიდი მნიშვნელობის სტრატეგიული საკითხებია, რომლებიც სერიოზულ კვლევებს საჭიროებს.

სწორედ აღნიშნული პრობლემატიკის ფუნდამენტური კვლევისა და შექმნილი ვითარების რადიკალურად შემობრუნების სტრატეგიის შემუშავების საკითხზე ყურადღების გამახვილება არის ამ სტატიის მიზანიც და რეკომენდაციაც. რადგანაც მიმდინარე მოვლენებმა დაგვანახა ყველა ნიშანი იმისა, რომ ახალი რეალობა იქნება ძალიან მკაცრი, დაუნდობელი და სრულიად განსხვავებული, როგორც ადგილობრივი, ისე საერთაშორისო მასშტაბით.

დასკვნის მაგიერ

ჩვენ სტატიის სათაური შემთხვევით არ შევგირჩევია. 2020 წლამდე საზოგადოებისთვის ცნობილი იყო არაერთი კრიზისი. თუმცა, COVID-19 პანდემიით გამოწვეულმა კრიზისმა, თავისი მანამდე არნახული მასშტაბებით, გადაფარა ყველა მათგანი, გააცამტვერა ყველა კრიზისული და ანტიკრიზისული თეორიები და გააჩინა მისი დაძლევის წარმოუდგენელი სირთულის თავსატეხი. შრილანკელმა პროფესორმა აჯიტ დე ალვისმა (Prof. Ajith De Alwis), რომელმაც პირველად გამოიყენა ტერმინი „კორონომიკა", სწორედ ამ ვითარების აღსანიშნავად შექმნა ეს ტერმინი (კორონა პლუს ეკონომიკა). ჩვენ გადავწყვიტეთ განგვეზოგადებინა ეს ტერმინი, ზოგადად იმ საფრთხეების, გარემოსა და ვითარების აღსანიშნავად, რომელ სამყაროშიც დიდი ალბათობით მოგვიწევს ცხოვრება ჩვენ და ჩვენ შემდგომ საზოგადოებებს.

ლიტერატურა/REFERENCES

Aslamazishvili, N. (2018). Balance of Payments of Georgia: Key Aspects of its Analysis. *Globalization & Business* N6. 136-143. (In Georgian)

Balance of Payments of Georgia (2018). *National Bank of Georgia.* https://www.nbg.gov.ge/uploads/bop/bop_2018_eng_publish.pdf

World Investment Report (2019). Country fact sheet: Georgia. https://unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2020/wir20_fs_ge_en.pdf

https://knoema.com/atlas/topics/Tourism/Travel-and-Tourism-Total-Contribution-to-GDP/Contribution-of-travel-and-tourism-to-GDP-growth?type=maps

www.nbg.gov.ge

JEL Classification: E01; C4 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.013

MACROECONOMICS DURING PANDEMIC: CONSUMER BEHAVIOUR AND OPTIMAL CONTAINMENT POLICY

TSOTNE MARGHIA
PhD Student,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
t.marghia@mof.ge

Abstract. The COVID-19 pandemic has led us to the need of choosing between short-term and long-term priorities. In order to conduct and evaluate effective policies, new types of models are required, that are able to incorporate both epidemiological and economic variables. The aim of this paper is to make practical use of theoretical framework in case of Georgia and lay the foundation for future research. The theoretical framework of the paper is based on the macroeconomically extended version of epidemiological SIR type model developed by Eichenbaum et al. (Eichenbaum, Rebelo, Trabandt, 2020). In the homogenous economic agent model human behavior determines the epidemiological situation in the country. Individuals are reducing the probability of infecting themselves by reducing consumption and labor supply. However, consumers do not take into account the possibility of them infecting others, thus creating the negative external effect. Therefore, these effects can be internalized using the containment policy, which is represented as tax on consumption in the model. By raising taxes, the government increases the relative price of consumption to leisure (the economic agent chooses what part of one's time to devote to the labor market and what part of time to devote to leisure). Consequently, on other equal terms, households will change their behavior and prefer to stay at home, which is their response to the increased tax. However, these actions have a big impact on output. An epidemic ends when a large part of the population acquires collective immunity. In the absence of a vaccine and effective treatment, immunity can be generated by transmission of the virus and subsequent recovery. At this time, the number of deaths due to the virus is increasing. In this model, it is optimal to gradually increase the containment measures in parallel with the increase in virus cases, and to gradually mitigate the measures as the community approaches the critical level of immunity. This will help increase the share of people with immunity and, in the event of a high level of infection, deter infected people.

The paper uses the mentioned theoretical framework in practice, taking into account the epidemiological and economic state in Georgia and investigates the short and long run effects of the pandemic on population health, as well as their economic behavior. In the short run the containment policy leads to deep recession, although it reduces the number of infected and deceased. Therefore, in this case there is a choice to be made between epidemiological and economic situations in the short run. However, in the long run, the negative impact of the pandemic on the economy is weaker when using the containment policy, than in case of not using it at all.

KEYWORDS: COVID-19, CONTAINMENT POLICY, SIR MACRO MODEL, EPIDEMIC, RECESSION.

For citation: Marghia, T., (2020). Macroeconomics During Pandemic: Consumer Behavior and Optimal Containment Policy. *Globalization and Business, 10.* 103-114. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.013

JEL Classification: E01; C4 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.013

მაკროეკონომიკა პანდემიის დროს: მომხმარებელთა ქცევა და შეკავების ოპტიმალური პოლიტიკა*

ცოტნე მარღია
დოქტორანტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
t.marghia@mof.ge

საკვანძო სიტყვები: COVID-19, შეკავების პოლიტიკა, SIR მაკრო მოდელი, ეპიდემია, რეცესია.

ციტირებისთვის: მარღია ც. (2020). მაკროეკონომიკა პანდემიის დროს: მომხმარებელთა ქცევა და შეკავების ოპტიმალური პოლიტიკა. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 103-114. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.013

1. შესავალი

2020 წლის დასაწყისში მსოფლიო აღმოჩნდა გლობალური კრიზისის პირას. COVID-19 პანდემიის გამო შეფერხებულია გლობალური ეკონომიკური აქტივობა. ჩაიკეტა საერთაშორისო საზღვრები, დაიხურა სავაჭრო ობიექტები, სამსახურების ნაწილი გადავიდა დისტანციურ რეჟიმზე (Jibuti, 2020). განსაკუთრებულ პრობლემას წარმოადგენს პანდემიის გარშემო არსებული გაურკვევლობა. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ აპრილში გამოქვეყნებული პროგნოზის თანახმად, გლობალური ზრდის პროგნოზი 2020 წელს შეადგენდა -3 პროცენტს (IMF, April 2020), რაც ამავე წლის იანვარში გამოქვეყნებულ პროგნოზზე 6.3 პროცენტული პუნქტით ნაკლებია (IMF, January 2020); ივნისში განახლებული პროგნოზის მიხედვით, მოსალოდნელია უფრო დიდი შემცირება და გლობალური ეკონომიკური ზრდის პროგნოზმა შეადგინა -4.9 პროცენტი (IMF, June 2020). აღნიშნული გაურკვევლობის გამო და ეპიდემიის წინააღმდეგ ღონისძიებების უკეთესად გაანალიზებისთვის, მნიშვნელოვანია ეპიდემიის ადამიანთა ქცევაზე გავლენის შეფასება, რაც, თავის მხრივ, გავლენას ახდენს ეკონომიკაზე როგორც მოთხოვნის, ასევე მიწოდების მხრიდან (Papava, 2020). პარალელურად მნიშვნელოვან საკითხს წარმოადგენს შეკავების პოლიტიკის სიმკაცრე და მის მიერ გამოწვეული ეკონომიკური და ეპიდემიოლოგიური შედეგი მოკლევადიან და გრძელვადიან პერიოდებში.

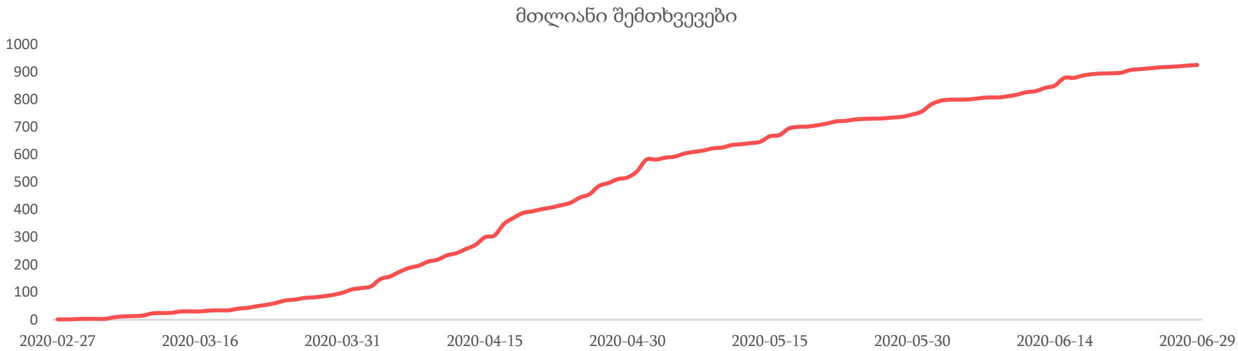
2020 წლის 29 ივნისის მდგომარეობით, საქართველოში COVID-19 ვირუსით დაინფიცირებულთა საერთო შემთხვევების რაოდენობამ შეადგინა 926 (იხილეთ დიაგრამა 1), საიდანაც 15 გარდაცვალების და 721 გამოჯანმრთელების შემთხვევაა. ამ ეტაპზე ყოველდღიური შემთხვევების მაქსიმუმის მიღწევის მიუხედავად, კორონავირუსის საფრთხე ჯერ კიდევ არსებობს, რაც ვლინდება სტაბილური რაოდენობის ყოველდღიური შემთხვევების რიცხვსა და შეკავების პოლიტიკის გარკვეული ზომების არსებობაში (პირბადის სავალდებულო ტარება გარკვეულ ადგილებში, ხალხმრავალი შეკრებების აკრძალვა და ა.შ.) (საქართველოს მთავრობა, 2020). საერთო სურათის გაუმჯობესების მიუხედავად, ჩვენი რეგიონის ქვეყნებში ეპიდემიოლოგიური ვითარება კვლავაც მძიმეა, რაც ანელებს საქართველოს ეკონომიკის სწრაფ გაჯანსაღებას.

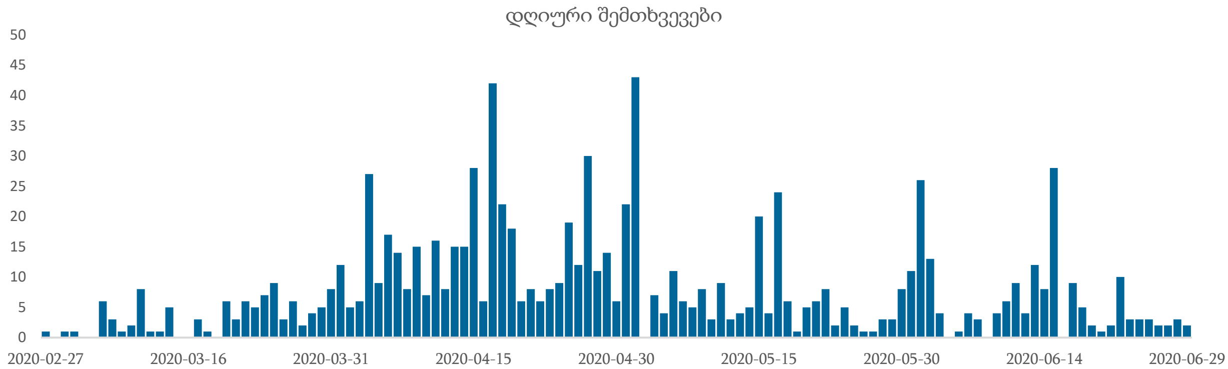
იმის მიუხედავად, რომ პანდემიის ხანგრძლივობის და მომავალი განვითარების ირგვლივ არსებობს უპრეცედენტო გაურკვევლობა (ანანიაშვილი, გაფრინდაშვილი, 2020), მოკლევადიანი უარყოფითი გავლენა ეკონომიკაზე უკვე ასახულია როგორც მთლიანი სამამულო პროდუქტის წინასწარი ზრდის მაჩვენებლებში, ასევე საგარეო სექტორისა და ფულადი შემოსულობების სტატისტიკაში (Kovzanadze, 2020; Mekvabishvili, 2020). 2020 წლის პირველ კვარტალში რეალური მთლიანი სამამულო პროდუქტის ზრდის ტემპმა შეადგინა 2.2 პროცენტი (იხილეთ დიაგრამა 2). აღნიშული მაჩვენებელი არ

* იბეჭდება როგორც III ეროვნულ სამეცნიერო კონფერენციაზე დოქტორანტთა ნაშრომების კონკურსზე გამარჯვებული

ასახავს კორონავირუსით გამოწვეულ სრულ უარყოფით შედეგებს, რადგან საერთაშორისო საზღვრების ჩაკეტვა, საგანგებო მდგომარეობის და სხვა სოციალური დისტანცირების სავალდებულო ნორმების დაწესება მოხდა მარტის თვის ბოლოს (საქართველოს მთავრობა, 2020). შესაბამისად, მარტსა და აპრილში წლიურმა ეკონომიკურმა ზრდამ შეადგინა -2.7 პროცენტი და -16.6 პროცენტი. 2020 წლის აპრილში ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლები 96.8 პროცენტით შემცირდა, ხოლო მაისში წლიურმა შემცირებამ შეადგინა 96.6 პროცენტი. 2020 წლის აპრილში წმინდა ფულადი გზავნილები წლიურად შემცირდა 41.5 პროცენტით და შეადგინა 69.1 მილიონი აშშ დოლარი. აღნიშნული მაჩვენებელი მაისში შემცირდა 5.6 პროცენტით და შეადგინა 118.3 მილიონი აშშ დოლარი. 2020 წლის მაისში ექსპორტი წლიურად შემცირდა 29.9 პროცენტით და გაუტოლდა 234.4 მლნ აშშ დოლარს, ხოლო იმპორტი შემცირდა 34.3 პროცენტით და გაუტოლდა 497 მლნ აშშ დოლარს, რამაც სავაჭრო დეფიციტი 37.8%-ით შეამცირა წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით და გაუტოლდა 262.9 მლნ აშშ დოლარს[1]. აღნიშნული მნიშვნელოვანი შემცირება გამოწვეულია საშინაო და საგარეო მოთხოვნის შემცირებით და რეგიონში ეკონომიკური აქტივობის შეჩერებით COVID-19 ეპიდემიის გავრცელების შედეგად. ეკონომიკური მაჩვენებლების აღნიშნული გაუარესების ფონზე, მნიშვნელოვანია ეპიდემიისა და დამატებით შეკავების პოლიტიკის გავლენის შეფასება ეკონომიკაზე.

დიაგრამა 1: COVID-19 ეპიდემიის გავრცელება საქართველოში

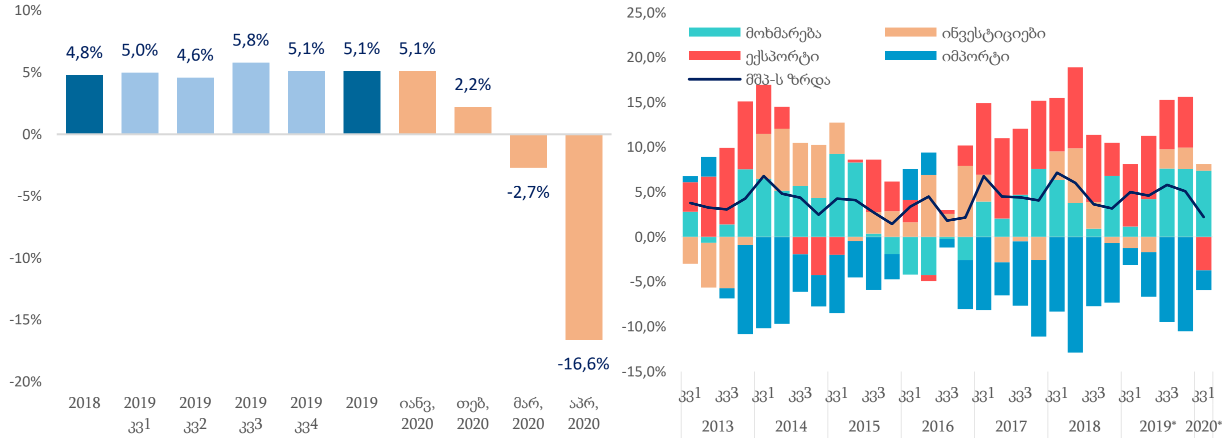
წყარო: Johns Hopkins University

წარმოდგენილი სტატია მიზნად ისახავს საქართველოს მაგალითისთვის ლიტერატურის გამდიდრებას ეკონომიკური ქცევისა და ეპიდემიოლოგიური მახასიათებლის მქონე თეორიული ჩარჩოს პრაქტიკული გამოყენებით და მომავალი კვლევებისთვის საფუძველის ჩამოყალიბებას. ნაშრომი შესაძლოა საინტერესო და გამოყენებადი აღმოჩნდეს როგორც პოლიტიკის გამტარებლებისთვის, ასევე საკითხით დაინტერესებული პირებისთვის.

თეორიული ჩარჩოს სახით ნაშრომი იყენებს აიქენბაუმის, რებელოს და ტრაბანდტის მიერ ჩამოყალიბებულ მოდელს, რითაც შესაძლებელი ხდება ეპიდემიის შეკავების პოლიტიკის და ადამიანთა საპასუხო ქცევის მოდელირება (Eichenbaum, Rebelo, Trabandt, 2020). აღნიშნული მიდგომა გულისხმობს ეპიდემიოლოგიური SIR მოდელის (Kermack, McKendrick, 1927) და ჰომოგენური ეკონომიკური აგენტის მოდელების გაერთიანებას. ეკონომიკური აგენტები ამცირებენ მოხმარებას და შრომას ინფიცირების ალბათობის შესამცირებლად (Kakulia, 2020). აღნიშნულ ჩარჩოში ინფიცირებული ადამიანები იღებენ

[1] მონაცემთა წყარო: საქსტატი, საქართველოს ეროვნული ბანკი

დიაგრამა 2: საქართველოს რეალური მთლიანი სამამულო პროდუქტის ზრდა

წყარო: საქსტატი, ავტორის გაანგარიშება

ერთობლივ ეპიდემიოლოგიურ სურათს, როგორც მოცემულობას, და არ ითვალისწინებენ თავიანთი ქცევით სხვა ადამიანის დაინფიცირების ალბათობას, რითიც ქმნიან უარყოფით გარეგან ეფექტს. შესაბამისად, ადგილი არ აქვს პარეტო ოპტიმალურობას. ამის საპასუხოდ, პოლიტიკის გამტარებელი იყენებს ოპტიმალურ შეკავების პოლიტიკას აღნიშნული გარეგანი ეფექტის ინტერნალიზაციისთვის.

ოპტიმალური შეკავების პოლიტიკის გასაცნობიერებლად მნიშვნელოვანია გავიგოთ თუ როგორ სრულდება ეპიდემია. ეპიდემია სრულდება, როდესაც მოსახლეობის დიდი ნაწილი შეიძენს კოლექტიურ იმუნიტეტს. ვაქცინის და ეფექტიანი მკურნალობის საშუალების არარასებობის დროს იმუნიტეტის გამომუშავება შესაძლებელია ვირუსის გადატანით და შემდგომ გამოჯანმრთელებით. ამ დროს იმატებს ვირუსის გამო გარდაცვლილთა რაოდენობა. შესაბამისად, ჩნდება კითხვა, თუ რა არის კოლექტიური იმუნიტეტის მიღწევის ოპტიმალური გზა. ეპიდემიის გავრცელების შეჩერება შესაძლებელია მკაცრი შეკავების პოლიტიკის ზომების დაწესებით. თუმცა აღნიშნული ზომების მუდმივად გამოყენება გამოიწვევს ღრმა ეკონომიკურ კრიზისს და მოსახლეობა ვერ მიაღწევს კოლექტიურ იმუნიტეტს. შესაბამისად, აღნიშნულ მოდელში ოპტიმალურია შეკავების ზომების თანდათანობით გაძლიერება ვირუსის შემთხვევების ზრდის პარალელურად, და ზომების ეტაპობრივი შერბილება როდესაც საზოგადოება უახლოვდება იმუნიტეტის კრიტიკულ დონეს. ეს ხელს შეუწყობს იმუნიტეტის მქონე ადამიანების წილის ზრდას, ხოლო ინფიცირების მაღალი დონის პირობებში, ინფიცირებულ ადამიანთა შეკავებას (Eichenbaum, Rebelo, Trabandt, 2020).

ეპიდემიასა და მაკროეკონომიკას შორის კავშირის გასაგებად გამოყენებულია აღნიშნული შედარებით მარტივი მოდელი, რის გამოც არ არის გათვალისწინებული რამდენიმე ასპექტი. კერძოდ, მოცემულ ნაშრომში არ არის გათვალისწინებული ნომინალური სიხისტე, რაც წარმოადგენს მომავალი კვლევის საკითხს. მოსალოდნელია, რომ ნომინალური სიხისტის პირობებში, ვირუსის გამო ერთობლივი მოთხოვნის შემცირება გამოიწვევს უფრო ღრმა რეცესიას. ასევე მოდელის გაფართოება შესაძლებელია ჰეტეროგენური აგენტების და სექტორების გათვალისწინებით, როგორც ეს განახორციელეს კრუგერმა და სხვებმა თავიანთ კვლევებში (Krueger, Uhlig, Xie, 2020; Guerrieri, Lorenzoni, Straub, Werning, 2020). თუმცა მოსალოდნელია, რომ ნაშრომის მთავარი იდეა რეცესიასა და ეპიდემიის შედეგებს შორის არჩევანის გაკეთების გარდაუვალობის შესახებ იქნება უცვლელი.

2. ლიტერატურის მიმოხილვა

საკვლევი საკითხის სიახლის მიუხედავად, ეპიდემიის გავრცელებიდან რამდენიმე თვის განმავლობაში გამოქვეყნდა მრავალი ნაშრომი, რომელიც ახასიათებს ვირუსის გავრცელების ეფექტის სხვადასხვა ასპექტს. მონაცემების სიმცირის და ეპიდემიის ირგვლივ არსებული გაურკვევლობის გამო, ადგილი აქვს ლიტერატურის და თეორიული შედეგების მრავალფეროვნებას როგორც ეპიდემიოლოგიური, ასევე ეკონომიკური კუთხით. ერთ-ერთ მიდგომას წარმოადგენს წარსული პანდემიების სწავლის პრაქტიკა, რითიც მკვლევარები ცდილობენ მოსალოდნელი შედეგების შეფასებას. ამის მაგალითს წარმოადგენს ჯორდას, სინგჰის და ტეილორის ნაშრომი (Jorda, Singh,Taylor, 2020), რომელშიც ავტორები აკვირდებიან აქტივებზე რეალური უკუგების ნორმის ისტორიულ მონაცემებს მსოფლიოში გავრცელებული პანდემიების

პარალელურად გრძელვადიანი ეკონომიკური ეფექტის შეფასებისთვის. მკვლევარების აზრით, პანდემიის შემდგომ მაკროეკონომიკური ეფექტები გრძელდება 40 წლის განმავლობაში, რის შედეგადაც მცირდება რეალური უკუგების ნორმის მაჩვენებლები. მათ მსგავსად, ბარომ და სხვებმა გამოიკვლიეს ესპანური გრიპის გავლენა 43 ქვეყნის მაგალითზე და დაასკვნეს რომ უფრო მაღალი გარდაცვალების რაოდენობა ამცირებდა აქციებზე რეალური უკუგების ნორმას. ამავე დროს, გრიპის გავლენამ მთლიან სამამულო პროდუქტსა და მოხმარებაზე საშუალოდ შეადგინა –6 და –8 პროცენტი შესაბამისად (Barro, Ursúa, Weng, 2020).

თუმცა იმ არხების უკეთესად გაანალიზებისთვის, რითიც ეპიდემია და ეპიდემიის წინააღმდეგ გატარებული პოლიტიკა გავლენას ახდენს ეკონომიკაზე, აუცილებელია მაკროეკონომიკური მოდელების განვითარება, რომელშიც ჩართული იქნება ეპიდემიოლოგიური მოდელირების ნაწილი და ადამიანთა ჯანმრთელობის მდგომარეობა. ასეთი ტიპის მოდელის ერთ-ერთ მაგალითს წარმოადგენს აიქენბაუმის, რებელოს და ტრაბანდტის მიერ ჩამოყალიბებული ჩარჩო, რომლის დეტალური შინაარსი განხილულია მეთოდოლოგიის ნაწილში. მკვლევარების მიხედვით, მოკლევადიან პერიოდში არსებობს არჩევანი ჯანმრთელობასა და ეკონომიკას შორის. აშშ-ს მონაცემების გამოყენებით მათ აჩვენეს, რომ გრძელვადიან პერიოდში, მთლიანი სამამულო პროდუქტის შემცირება უფრო ნაკლებია შეკავების ოპტიმალური პოლიტიკის პირობებში ვიდრე სოციალური დისტანცირების ზომების გარეშე შემთხვევაში. მოდელი შეიცავს როგორც მოთხოვნის, ასევე მიწოდების მხარეს, რისი უარყოფითი ფაქტორების კომბინაციის დროსაც ადგილი აქვს ღრმა რეცესიას. (Eichenbaum, Rebelo, Trabandt, 2020). აღნიშნულ ჩარჩოს იყენებენ რაბელო და ჯოანი ბრაზილიის მაგალითისთვის COVID-19 პანდემიის ეფექტის შესაფასებლად. მათი შეფასებით, შეკავების ოპტიმალურ პოლიტიკას შეუძლია მძლავრი რეცესიის გამოწვევა მოკლევადიან პერიოდში, თუმცა, ამავე დროს, ხდება გარდაცვლილთა რაოდენობის შემცირება. გარდა ამისა, ავტორებმა გაითვალისწინეს ეფექტიანი მკურნალობის მეთოდის დანერგვის ალბათობა, რაც აქცევს მომხმარებელს შედარებით უფრო რისკ მოყვარულად. ამის შედეგად, ისინი ამცირებენ ეკონომიკურ აქტივობას უფრო ნაკლებად, ვიდრე მკურნალობის მეთოდის არარსებობის პირობებში (Rabelo, Johann, 2020).

კრუგერი და სხვები ავრცელებენ ზემოთ აღნიშნულ ჩარჩოს ეკონომიკაში ჰეტეროგენური სექტორების გათვალისწინებით, რომლებიც ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ტექნოლოგიებითა და ინფიცირების ალბათობებით. ნაშრომის მიხედვით, ადამიანების მიერ სოციალური დისტანცირების და ჰიგიენის დაცვის პირობებში, ეკონომიკური საქმიანობის გადანაწილების საფუძველზე, ინფექციის დონე მცირდება მთავრობის მიერ შეკავების პოლიტიკის გამკაცრების გარეშე (Krueger, Uhlig, Xie, 2020). ამის მსგავსად, გუერიერიმ და სხვებმა ასევე გამოიყენეს ჰეტეროგენური სექტორები თავის ანალიზში და აჩვენეს, რომ ახალი კეინზიანური ტიპის მოდელში, COVID-19-ის მიერ გამოწვეულ მიწოდების შოკს შეუძლია გამოიწვიოს ერთობლივი მოთხოვნის უფრო დიდი ცვლილება, რომელიც აღემატება თავდაპირველი შოკის ზომას. ასევე, ავტორები აღნიშნავენ ფისკალური პოლიტიკის შედარებით სუსტ გავლენას ფისკალური მულტიპლიკატორების შეზღუდული ეფექტის გამო (Guerrieri, Lorenzoni, Straub, Werning, 2020).

3. მეთოდოლოგია

3.1. მოდელი

წარმოდგენილი ნაშრომის ჩარჩო და ანალიზი ემყარება Eichenbaum-Rebelo-Trabandt მოდელს (Eichenbaum-Rebelo-Trabandt), რომელიც შემდგომ მოხსენიებული იქნება როგორც ERT მოდელი. ეს მოდელი წარმოადგენს სტანდარტული ეპიდემიოლოგიური SIR მოდელის (Kermack, McKendrick, 1927) გაფართოებას მაკროეკონომიკური ურთიერთკავშირებით. კანონიკური SIR მოდელისგან განსხვავებით, ERT მოდელში გათვალისწინებულია მოსახლეობის სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურების ყიდვის და შრომის აქტივობები. აღნიშნული ტიპის აქტივობების ჩართვა მოდელში ზრდის ვირუსის გავრცელების ალბათობას, რადგან ამ დროს ხდება ურთიერთკავშირი ადამიანებს შორის. სტანდარტული SIR მოდელი მოდიფიცირებულია ისე, რომ ინფექციის გადაცემის ალბათობა დამოკიდებული ხდება ეკონომიკური აგენტების ქცევაზე.

განხილულ მოდელებში მოსახლეობა იყოფა ოთხ კატეგორიად:

- S_t – მგრძნობიარე (Susceptible),
- I_t – ინფიცირებული (Infected),
- R_t — გამოჯანმრთელებული (Recovered),
- D_t – გარდაცვლილი (Deceased).

მგრძნობიარეთა კატეგორიაში შედიან ადამიანები, ვისაც არ გააჩნია იმუნიტეტი ვირუსის მიმართ და პოტენციურად შეუძლიათ დაავადდნენ. ინფიცირებულთა კატეგორიაში შედიან ადამიანები, რომელთაც აღმოაჩნდათ ვირუსი. გამოჯანმრთელებულთა კატეგორიაში შედის მოსახლეობის ის ნაწილი, ვინც გადაურჩა ვირუსს და შეიძინა იმუნიტეტი, ხოლო გარდაცვლილთა კატეგორიას მიეკუთვნება ვირუსის გამო გარდაცვლილი მოსახლეობის ნაწილი. T_t წარმოადგენს ახალ დაავადებულ ადამიანთა რაოდენობას.

მგრძნობიარე ადამიანი შესაძლებელია დაავადდეს სამი გზით: პირველ გზას წარმოადგენს კონტაქტი დაავადებულ ადამიანთან სამომხმარებლო საქონლის შესყიდვის დროს (რესტორანი, პროდუქტისა და ტანსაცმლის ყიდვა და ა.შ.); მეორე გზას – კონტაქტი დაავადებულ ადამიანთან სამუშაო გარემოში; მესამე გზას – შემთხვევითი დაინფიცირება, ინფექციის მატარებელ ზედაპირთან შეხებით ან დაავადებულ ადამიანთან შემთხვევითი კონტაქტით. შესაბამისად, სამივე გზით ახალ დაავადებულთა რაოდენობა T_t გამოსახულია შემდეგნაირად:

$$T_t = \pi_1(S_t C_t^S)(I_t C_t^I) + \pi_2(S_t N_t^S)(I_t N_t^I) + \pi_3(S_t I_t^s),$$

სადაც π_1 არის მოხმარებასთან დაკავშირებული საქმიანობით ინფიცირების ალბათობა, π_2 – სამუშაო სივრცეში დაინფიცირების ალბათობა, ხოლო π_3 არის ინფიცირების ალბათობა, რომელიც პირდაპირ არ არის დაკავშირებული არც მოხმარებასთან და არც შრომასთან. ამავე დროს, $S_t C_t^S$ აღნიშნავს მგრძნობიარე მოსახლეობის ერთობლივ მოხმარებას, ხოლო $I_t C_t^I$ – ინფიცირებულ ადამიანთა ერთობლივ მოხმარებას; $S_t N_t^S$ არის მგრძნობიარე კატეგორიის მიერ სამუშაო საათების ერთობლივ მიწოდებას, ხოლო $I_t N_t^I$ – ინფიცირებულ ადამიანთა შრომის საათების ერთობლივ მიწოდებას. თუ სრულდება შემდეგი პირობა $\pi_1 = \pi_2 = 0$, ადგილი აქვს სტანდარტულ SIR მოდელს. ეპიდემიის საპასუხოდ, მოსახლეობა ამცირებს თავის მოხმარებას და მიწოდებულ შრომას დაავადების ალბათობის შესამცირებლად.

მგრძობიარე ჯგუფის მოცულობა $t+1$ პერიოდში იქნება:

$$S_{t+1} = S_t - T_t;$$

ინფიცირებულთა ჯგუფის მოცულობა $t+1$ პერიოდში:

$$I_{t+1} = I_t + T_t - (\pi_r + \pi_d) I_t;$$

გამოჯანმრთელებულთა ჯგუფის მოცულობა $t+1$ პერიოდში:

$$R_{t+1} = R_t + \pi_r I_t,$$

სადაც π_r არის გამოჯანმრთელების ალბათობა;

გარდაცვლილთა ჯგუფის მოცულობა $t+1$ პერიოდში:

$$D_{t+1} = D_t + \pi_d I_t,$$

სადაც π_d არის გარდაცვალების ალბათობა.

მთლიანი მოსახლეობა, რომელიც ნორმალიზებულია და უდრის 1-ს, $t+1$ პერიოდში იქნება:

$$Pop_{t+1} = Pop_t - \pi_d I_t.$$

დაშვების თანახმად, ყველა აგენტმა იცის მოსახლეობის ჯანმრთელობის დინამიკის შესახებ. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამ შემთხვევაში არ სრულდება კეთილდღეობის თეორიის მთავარი პრინციპი, პარეტო ეფექტურობა, რადგან ადგილი აქვს კლასიკურ გარეგან ეფექტს (externality). დაინფიცირებული ადამიანები არ აქცევენ ყურადღებას მათ მიერ გარეგან ეფექტებს. შესაბამისად აგენტები არ ახდენენ გარეგანი ეფექტის ინტერნალიზაციას.

განხილულ მოდელში ეკონიმიკური აგენტები არიან იდენტურები და ახდნენ შემდეგი ფუნქციის მაქსიმიზაციას:

$$U = \sum_{t=0}^{\infty} \beta^t u(C_t, N_t)\,,$$

სადაც $\beta \in (0;1)$ არის დისკონტის განაკვეთი, ხოლო t პერიოდის სარგებლიანობის $u(C_t, N_t)$ ფუნქცია არის განცალკევებადი სტანდარტული თვისებების მქონე:

$$u_t(C_t, N_t) = lnC_t + \frac{\theta}{2} N_t^2,$$

სადაც c_t არის მოხმარება, N_t კი აღნიშნავს შრომის საათებს. ეკონომიკური აგენტები იღებენ გადაწყვეტილებას შემდეგი საბიუჯეტო შეზღუდვის პირობებში:

$$(1 + \mu_t) C_t = \omega_t C_t + \Gamma_t\,,$$

სადაც ω_t არის რეალური ხელფასის განაკვეთს, μ_t – მოხმარებაზე დაწესებული გადასახადი, ხოლო Γ_t – ერთჯერადი ტრანსფერი მთავრობისგან (lump-sum transfer). აღნიშნული მოდელის ჩარჩოში, μ_t მოიაზრება ვირუსის შეკავების

პოლიტიკის მიახლოებით მაჩვენებლად (proxy). სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, μ_t წარმოადგენს მთავრობის ინსტრუმენტს, რითიც მას შეუძლია შეამციროს სოციალური კონტაქტების მოცულობა ადამიანებს შორის. მაგალითად, აღნიშნული ინსტრუმენტის გამოყენებით, კერძოდ კი მოხმარებაზე დაწესებული გადასახადის ზრდით, მთავრობა ზრდის მოხმარების შეფარდებით ფასს დასვენებასთან შედარებით (ეკონომიკური აგენტი ირჩევს, თავისი დროის რა ნაწილი მიაწოდოს შრომის ბაზარს და დროის რა ნაწილი დაუთმოს დასვენებას). შესაბამისად, სხვა თანაბარ პირობებში, შინამეურნეობები შეცვლიან თავიანთ ქცევას და ამჯობინებენ სახლში დარჩენას, რაც წარმოადგენს მათ პასუხს გაზრდილ გადასახადზე. გასათვალისწინებელია, რომ აღნიშნული ქმედებები დიდ გავლენას ახდენს გამოშვებაზე.

წარმოების მიმართ მოდელში ვიყენებთ დაშვებას, რომ არსებობს იდენტური ფირმების სიმრავლე, რომლებიც იყენებენ წრფივ საწარმოო ფუნქციას:

$$C_t = AN_t,$$

სადაც C_t არის წარმოებული სამომხმარებლო პროდუქციის მოცულობა, A – ტექნოლოგიის პარამეტრი, ხოლო N_t ერთობლივი სამუშაო საათების მიწოდება.

განსახილველ მოდელში მთავრობას გააჩნია მხოლოდ გადასახადის აკრეფის და შინამეურნეობებისთვის ერთჯერადი ტრანსფერების გადაცემის ფუნქცია:

$$\mu_t C_t = \Gamma_t.$$

ზემოთ ჩამოთვლილ ჯგუფებს გააჩნიათ თავიანთი სარგებლიანობის ფუნქციები, რომლებიც დამოკიდებულია მათი ჯანმრთელობის სტატუსზე მომდევნო პერიოდში. მგრძნობიარე ჯგუფის წარმომადგენლები τ_t ალბათობით გადადიან ინფიცირებულთა ჯგუფში, ხოლო მათი სარგებლიანობის ფუნქცია მომდევნო პერიოდში იქნება U^i_{t+1}. ამავე დროს, $(1-\tau_t)$ ალბათობით ისინი რჩებიან მგრძნობიარეთა ჯგუფში და მათი სარგებელი იქნება U^s_{t+1}.

$$U^s_t = u(C^s_t, N^s_t) + \beta[(1-\tau_t)U^s_{t+1} + \tau_t U^i_{t+1},$$

ხოლო საბიუჯეტო შეზღუდვა იქნება:

$$(1+\mu_t)C^s_t = \omega_t N^s_t + \Gamma_t$$

$$\tau_t = \pi_1 C^s_t(I_t C^I_t) + \pi_2 N^s_t(I_t N^I_t) + \pi_3 I_t.$$

გამოჯანმრთელების შემთხვევაში ადამიანები იღებენ U^r_{t+1} სარგებელს მომდევნო პერიოდში, რაც ემყარება იმ დაშვებას, რომ გამოჯანმრთელებული ადამიანი იძენს იმუნიტეტს და არ დაავადდება მეორეჯერ.

$$U^r_t = u(C^r_t, N^r_t) + \beta U^r_{t+1}.$$

ამ დროს საბიუჯეტო შეზღუდვა ემთხვევა მგრძნობიარეთა ჯგუფის საბიუჯეტო შეზღუდვას:

$$(1+\mu_t)C^r_t = \omega_t N^r_t + \Gamma_t.$$

იმ შემთხვევაში, თუ ადამიანი ინფიცირებულია, მას სამომავლოდ აქვს განვითარების სამი ვარიანტი. პირველ შემთხვევაში, ის განიკურნება π_r ალბათობით და მისი სარგებლიანობის ფუნქცია იქნება U^r_{t+1}. მეორე შემთხვევაში, ის გარდაიცვლება π_d ალბათობით და სიკვდილის სარგებლიანობის ფუნქცია უდრის ნულს. ხოლო მესამე შემთხვევაში, ის რჩება ინფიცირებული $t+1$ პერიოდში და მისი სარგებლიანობის ფუნქცია იქნება U^i_{t+1}, ალბათობით $(1-\pi_r-\pi_d)$.

$$U^i_t = u\left(C^i_t, N^i_t\right) + \beta[(1-\pi_r-\pi_d)U^i_{t+1} + \pi_r U^r_{t+1} + \pi_d 0.$$

საბიუჯეტო შეზღუდვა განსხვავდება მგრძნობიარე ჯგუფის საბიუჯეტო შეზღუდვისგან ϕ^i პარამეტრის გათვალისწინებით. აღნიშნული პარამეტრი ასახავს შრომის მწარმოებლურობას. მგრძნობიარე და გამოჯანმრთელებული ჯგუფების შემთხვევაში მისი მნიშვნელობა უდრის ერთს, ხოლო ინფიცირებულთა ჯგუფისთვის ის არის ერთზე ნაკლები $(\phi^i < 1)$. აღნიშნული მოსაზრება ეფუძნება იმ დაშვებას, რომ ინფიცირებული ადამიანის შრომის მწარმოებლურობა მცირდება გამოჯანმრთე–ლებულ და მგრძნობიარე ადამიანის შრომის მწარმოებლურობასთან შედარებით.

$$(1+\mu_t)C^i_t = \omega_t \phi^i N^i_t + \Gamma_t.$$

3.2. კალიბრაცია

პარამეტრების კალიბრაცია ხდება საქართველოს მონაცემების[1] და შესაბამისი ლიტერატურის გამოყენებით. უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ პარამეტრს ახასიათებს გაურკვევლობა ეპიდემიის ბუნებიდან გამომდინარე. შესაბამისად, შედეგების საიმედობისთვის შემოწმდა რობასტულობა სხვადასხვა პარამეტრების პირობებში. ატკენსონის მიხედვით, 18 დღეა

საჭირო იმის გასარკვევად, კორონავირუსით დაავადებული ადამიანი გამოჯანმრთელდება თუ ვერა (ანუ გარდაიცვლება). შესაბამისად, $\pi_r + \pi_d = 7/18$ (Atkeson, 2020). მოდელის თითოეული პერიოდი შეესაბამება კვირას. 29 ივნისის მდგომარეობით, კორონავირუსის მოკვდავობის მაჩვენებელი საქართველოში შეადგენს 1.6 პროცენტს. თუმცა საქართველოში გარდაცვლილთა რაოდენობის მცირე შემთხვევების გამო, აღნიშნული დონე არ ასახავს სრულ პოტენციურ საფრთხეს, რომელიც დაკავშირებულია შეკავების ღონისძიებების და სოციალური დისტანცირების ნორმების სწრაფ შერბილებასთან. მოკვდავობის ასაკობრივი მაჩვენებლის მისაღებად გამოყენებულია სამხრეთ კორეის მონაცემები, როგორც იმ ქვეყნის მაგალითი, სადაც ჩატარებულია ყველაზე მეტი ტესტი მოსახლეობის ერთ სულზე (Rabelo, Soares, 2020)[2]. აღნიშნული მაჩვენებელი შეწონილია საქართველოს მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის შესაბამისად, სადაც 70 და მეტი ასაკის მქონე მოსახლეობა არ არის გათვალისწინებული, რადგან მათი აქტივობის დონე სამუშაო ძალაში დაბალია სხვა ასაკობრივ ჯგუფებთან შედარებით (38.7 პროცენტი 2017-2019 წელს 65+ ასაკის ჯგუფის შემთხვევაში და 75.3 პროცენტი 20-64 ასაკის კატეგორიისთვის). ამის შემდეგ საშუალო შეწონილი მოკვდავობის დონე შეადგენს 0.41 პროცენტს. შესაბამისად $\pi_d = \frac{7x0.0041}{18} \approx \mathbf{0.001605}$, ხოლო $\pi_r \approx \mathbf{0.3872}$. ეპიდემიამდე მდგრადი დონის კალიბრაციისთვის ვიყენებთ შემდეგ მაჩვენებლებს. A პარამეტრების შერჩევა მოხდა ისე, რომ კვირაში შემოსავალი მოსახლეობის ერთ სულზე უდრიდეს 10320.42/52, რაც არის მოსახლეობის ერთ სულზე რეალური მშპ-ს საშუალო მნიშვნელობა 2017-2019 წლებში. θ პარამეტრების შერჩევა მოხდა ისე, რომ კვირაში ნამუშევარი საათების რაოდენობა უდრიდეს 36.9-ს, რაც წარმოადგენს 2017-2019 წლებში ნამუშევარი ფაქტიური საათების საშუალოს. ϕ^i პარამეტრი, რომელიც ახასიათებს დაავადებული ადამიანის შეფარდებით მწარმოებლურობას, უდრის 0.8-ს. აღნიშული მნიშვნელობა შერჩეულია აიქენბაუმის ნაშრომის და ჩინეთის დაავადებათა კონტროლის და პრევენციის მიხედვით (Eichenbaum, Rebelo, Trabandt, 2020). ვუშვებთ, რომ ინფიცირებულთა წილი მთლიან მოსახლეობაში, ϵ, საწყის პერიოდში უდრის 0.001-ს.

π_3 პარამეტრს, რომელიც ასახავს საქმიანობებისგან ინფიცირების ალბათობას და არ არის დაკავშირებული არც მოხმარებასთან და არც შრომასთან, მიენიჭა მნიშვნელობა 2/3 აიქენბაუმის ნაშრომის შესაბამისად. π_1 მიიღება როგორც ნარჩენობითი წევრი. იმის მიუხედავად, რომ შეკავების პოლიტიკამ შეამცირა ინფიცირების ალბათობა მიმდინარე პერიოდში, მოსალოდნელია, რომ აღნიშნული შეზღუდვების შერბილების შემდეგ მოიმატებს დაინფიცირებულთა რიცხვი სამუშაო გარემოს წყაროებიდან და საგანმანათლებო დაწესებულებებიდან ახალი სასწავლო წლის დაწყებიდან. შესაბამისად, π_2 პარამეტრის მნიშვნელობას ვიღებთ იმ დაშვებიდან გამომდინარე, რომ სხვა თანაბარ პირობებში, სამუშაო სივრცესა და სასწავლო დაწესებულებში დაინფიცირების ალბათობა გაიზრდება. სამუშაო სივრცეში ვირუსის დღიური კონტაქტების საშუალო მაჩვენებელი შეადგენს 4-ს, ხოლო სასწავლო დაწესებულებებში – 10-ს (Lee et al., 2010). ამავე დროს, გრიპის ვირუსის შემთხვევაში, ვირუსის გადაცემის 37 პროცენტი ხდება სამუშაო გარემოსა და სასწავლო დაწესებულებაში (Ferguson et al, 2006). შესაბამისად, ვირუსის გადაცემის 17.6 (0.48x0.37) პროცენტი მოხდება სამსახურში[1].

გადაცემის პარამეტრები აკმაყოფილებს შემდეგ პირობებს:

$$\frac{\pi_3}{\pi_1 C^2 + \pi_2 N^2 + \pi_3} = \frac{2}{3},$$

$$\frac{\pi_2 N^2}{\pi_1 C^2 + \pi_2 N^2 + \pi_3} = 0.1764,$$

$$\frac{\pi_1 C^2}{\pi_1 C^2 + \pi_2 N^2 + \pi_3} = 1 - \frac{2}{3} - 0.1764.$$

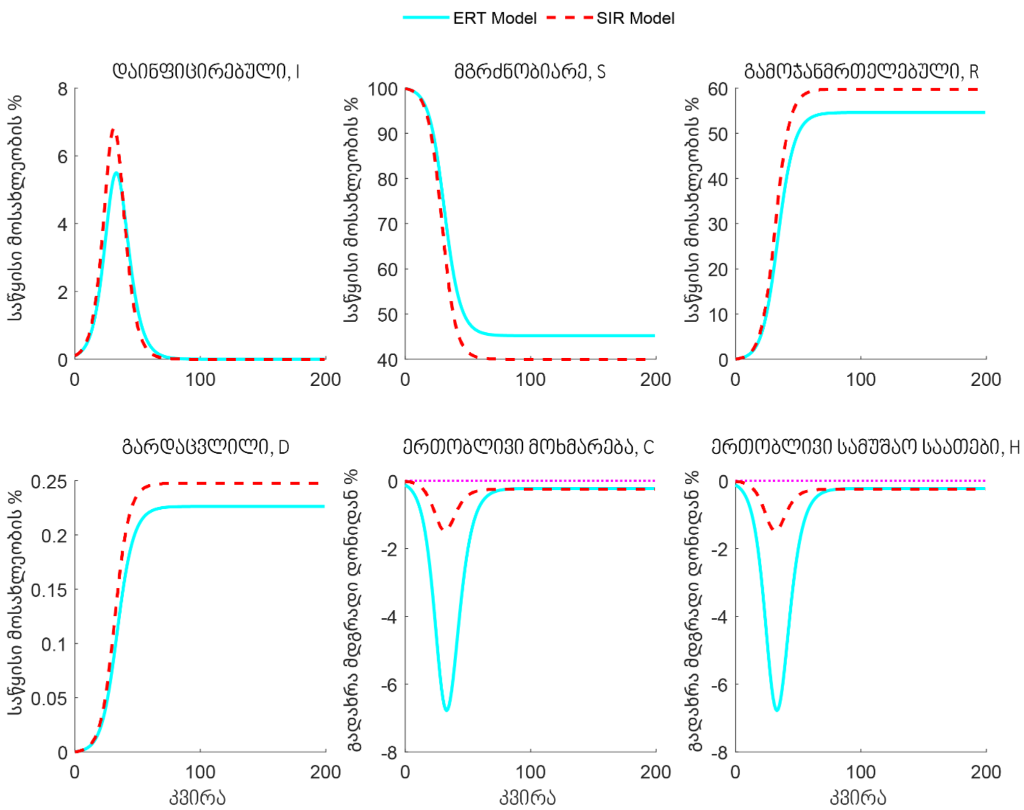
4. სიმულაციის შედეგები

ეკონომიკური აგენტების ქცევის გავლენა ეპიდემიოლოგიურ სურათზე ნათლად ჩანს დიაგრამა 3-ზე, სადაც ერთმანეთს ვადარებთ სტანდარტულ SIR და ნახსენებ SIR-ის გაფართოებული ვერსიას (ERT)[2]. ERT მოდელის საბაზისო ვერსიაში, შეკავების პოლიტიკის შესაბამისი მაჩვენებელი μ_t უდრის 0-ს. შესაბამისად, დიაგრამაზე ნაჩვენები მომხმარებლების ქცევა განპირობებულია მათი სარგებლიანობის ფუნქციის მაქსიმიზაციით, მთავრობის მიერ შეკავების პოლიტიკის დაწესების

[1] მონაცემთა წყარო: საქსტატი, საქართველოს ეროვნული ბანკი, Johns Hopkins University.
[2] მონაცემთა წყარო: სამხრეთი კორეის ჯანდაცვისა და კეთილდღეობის სამინისტრო 2020 წლის 29 ივნისის მდგომარეობით.

გარეშე. ადამიანები ცვლიან თავიანთ ქცევას ინფიცირების რისკის შემცირების მიზნით. როგორც ვხედავთ, ეპიდემია ნაკლებად საშიშია, როდესაც ვითვალისწინებთ ადამიანების ქცევას, რადგან დაინფიცირებულთა რაოდენობა აღწევს მაქსიმუმს 33–ე კვირას და შეადგენს საწყისი მოსახლეობის 5.5 პროცენტს. ხოლო სტანდარტულ SIR მოდელის პირობებში, ინფიცირებულთა რიცხვი მაქსიმუმს აღწევს ეპიდემიის დაწყებიდან 31–ე კვირას და შეადგენს 6.8 პროცენტს. ამავე დროს ადამიანთა ქცევის შეცვლა განაპირობებს მოკვდავობის მაჩვენებლის შემცირებას. ERT მოდელის შემთხვევაში გრძელვადიან პერიოდში საწყისი მოსახლეობის 0.22 პროცენტი გარდაცვლილია[3], ხოლო SIR შემთხვევაში – 0.24 პროცენტი. თუმცა, აღნიშნულ ქცევას გააჩნია შესაბამისი ეკონომიკური შედეგები. მგრძობიარე ჯგუფის მომხმარებლები მკვეთრად ამცირებენ მოხმარებას და შრომის მიწოდებას, რაც იწვევს უფრო ღრმა რეცესიას. შემცირება განპირობებულია დაავადებული ადამიანების მწარმოებლურობის კლებით, რაც ამცირებს აღნიშნული ჯგუფის მოხმარებას. ამავე დროს, გარდაცვლილთა რაოდენობა ამცირებს სამუშაო ძალის მიწოდებას. SIR მოდელში მოხმარების შემცირება აღწევს მაქსიმუმს 32–ე კვირას, სადაც ის მცირდება 1.48 პროცენტით. ამავე დროს, ERT მოდელში ადამიანები ამცირებენ თავიანთ მოხმარებას უფრო მეტად და 33–ე კვირას ერთობლივი მოხმარების შემცირება შეადგენს –6.8 პროცენტს. ამავე დროს, სამუშაო ძალის შემცირება გრძელვადიან პერიოდში უფრო ნაკლებია ERT მოდელში, რადგან ნაკლები ადამიანი გარდაიცვლება, ვიდრე ამას ასახავს SIR მოდელი.

დიაგრამა 3: ERT და SIR მოდელების შედარება

წყარო: ავტორის გაანგარიშება

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მომხმარებლები არ ახდენენ გარეგანი ეფექტების ინტერნალიზაციას. შესაბამისად, პოლიტიკის გამტარებლებს შეუძლიათ მოხმარებაზე გადასახადის μ_t დაწესებით მოსახლეობის ქცევის ცვლილება.

[1] $0.48 \approx \frac{4x1690170}{4x1690170+10x741703}$, სადაც 1690170 არის 2019 წელს დასაქმებულთა რაოდენობა, ხოლო 741703 არის ზოგადი და უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მოსწავლეთა რაოდენობა.

[2] მოდელის ანალიზი განხორციელდა კომპიუტერული პროგრამა MATLAB–ის საშუალებით.

[3] უნდა აღინიშნოს, რომ დღევანდელ რეალობაში, როდესაც ხდება ეპიდემიის მართვა, ეს რიცხვი პესიმისტურია. თუმცა აღნიშნული მოკვდაობის მაჩვენებელი განპირობებულია კალიბრაციის ნაწილში გარდაცვალების ალბათობის შერჩევით სამხრეთი კორეის ასაკობრივი სტრუქტურის მაგალითით.

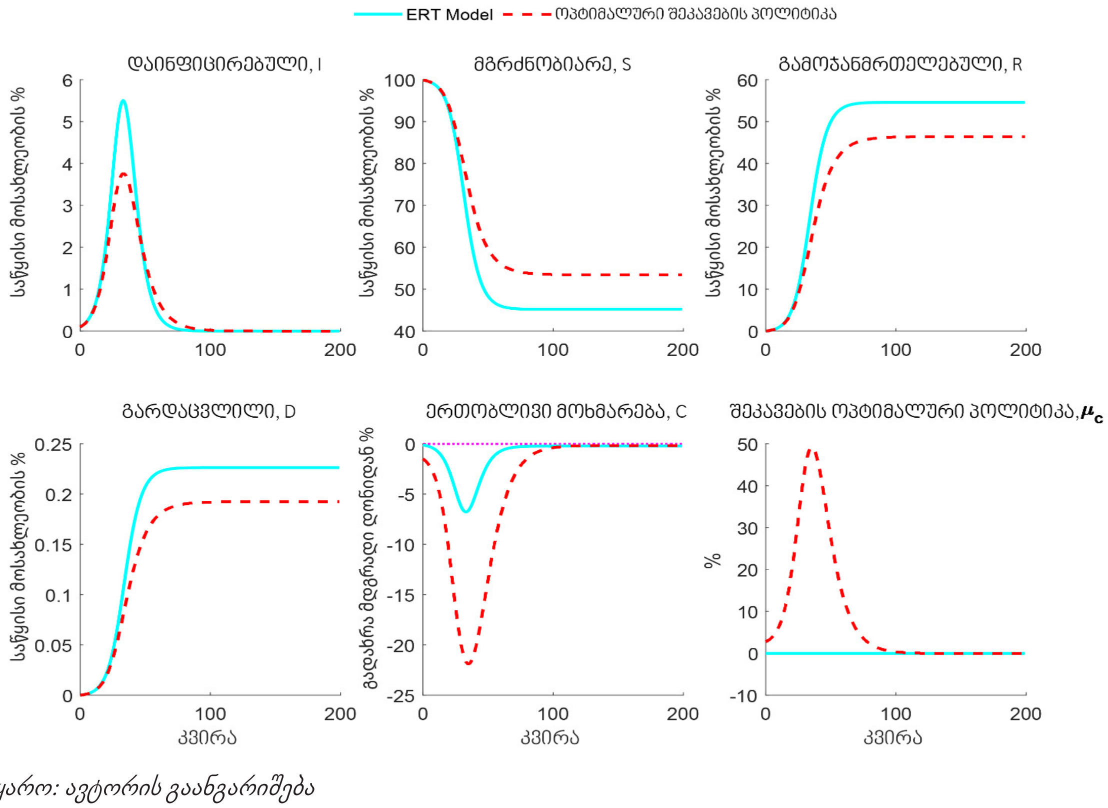
აღნიშნული მაჩვენებელი ასახავს შეკავების პოლიტიკის მიახლოებით მაჩვენებელს, რითიც პოლიტიკის გამტარებლები ახერხებენ უარყოფითი გარეგანი ეფექტის ინტერნალიზაციას. ოპტიმალური შეკავების პოლიტიკის დასადგენად ხდება არსებული ჯგუფების (რადგან საწყის პერიოდში არ არიან გარდაცვლილი და გამოჯანმრთელებულები: $R_O = D_O = 0$) საწყისი შეწონილი სარგებლიანობის ფუნქციის მაქსიმიზაცია სიმულაციის პერიოდის განმავლობაში (Eichenbaum, Rebelo, Trabandt, 2020):

$$U_O = S_O U_O^S + I_O U_O^I .$$

დიაგრამა 4-ზე ასახულია შეკავების პოლიტიკის გამოყენება ERT ჩარჩოში. დაინფიცირებულთა რაოდენობაზე დაკვირვებით შეიძლება აღინიშნოს შეკავების პოლიტიკის ეფექტიანობა საბაზისო ERT მოდელთან შედარებით. როგორც ზემოთ იყო ნახსენები, საბაზისო სცენარში, დაინფიცირებულთა წილი აღწევს მაქსიმუმს 33-ე კვირას და შეადგენს 5.5 პროცენტს. ხოლო ოპტიმალური შეკავების პოლიტიკის პირობებში, აღნიშნული წილის მაქსიმუმს წარმოადგენს 3.7 პროცენტი. საქართველოს შემთხვევაში არსებულ წილებს შორის სხვაობა, 2020 წლის მონაცემების მიხედვით, შეადგენს 66,9 ათას ადამიანს. ხოლო მოკვდავობის მაქსიმალური მაჩვენებელი მცირდება 0.22-დან 0.19 პროცენტამდე. აღნიშნული სხვაობა დაახლოებით შეადგენს 1115 ადამიანს. დაინფიცირებულთა აღნიშნული შემცირება ასევე ნიშნავს ნაკლებ ზეწოლას საავადმყოფოებში პალატების რაოდენობაზე, რაც წარმოადგენს მნიშვნელოვან ფაქტორს ეპიდემიის წარმატებით მართვისთვის. თუმცა უფრო მკაცრი შეკავების პოლიტიკა იწვევს უფრო ღრმა რეცესიას, რადგან აღნიშნული ღონისძიებები აძვირებს მოხმარებას (არსებული შეზღუდვების გამო ასევე შეუძლებელია გარკვეული ტიპის საქონლისა და მსახურების შეძენა) და ადამიანები იძულებულნი არიან შეამცირონ მოხმარება და შრომა. ერთობლივი მოხმარება მცირდება და 35-ე კვირას აღწევს -21.9 პროცენტს, რაც მნიშვნელოვნად აღემატება ERT-ს საბაზისო სცენარს (33-ე კვირას -6.8 პროცენტი). შესაბამისად, მოკლევადიან პერიოდში, არსებობს არჩევანის გაკეთების საჭიროება ეპიდემიოლოგიურ და ეკონომიკურ ვითარებებს შორის.

ამავე დროს, რადგან შეკავების პოლიტიკის პირობებში ნაკლებია გარდაცვალების შემთხვევები, გრძელვადიან პერიოდში შრომის მიწოდება (მიწოდების მხარე) უფრო მაღალია, ვიდრე ეს იქნებოდა შეკავების პოლიტიკის არარსებობის პირობებში. შესაბამისად, გრძელვადიან პერიოდში ვირუსის გავრცელების უარყოფითი ეფექტი უფრო ნაკლებია შეკავების პოლიტიკის პირობებში.

დიაგრამა 4: ERT მოდელი შეკავების ოპტიმალური პოლიტიკით და მის გარეშე

წყარო: ავტორის გაანგარიშება

ოპტიმალური შეკავების პოლიტიკა მიჰყვება დაინფიცირებულთა წილის დინამიკას. ოპტიმალური μ_t მნიშვნელობა იცვლება 2.9–დან პირველ პერიოდში, 49–მდე 35–ე კვირას, ხოლო შემდგომ ის განაგრძობს შემცირებას. ეს გამოწვეულია იმით, რომ ეპიდემიის დასრულებისთვის საჭიროა კოლექტიური იმუნიტეტის შეძენა. შესაბამისად, ოპტიმალურია შეკავების პოლიტიკის გამკაცრება ვირუსის გავრცელების ეტაპზე და შეკავების პოლიტიკის შერბილება, როდესაც ინფიცირებულთა დღიური შემთხვევები მცირდება. აღნიშნული ეტაპობრივი შერბილება საშუალებას მისცემს ქვეყანას, გამოიმუშაოს კოლექტიური იმუნიტეტი ეტაპობრივად, ჯანდაცვის სტრუქტურის რესურსების შესაბამისად.

5. დასკვნა

საქართველოსთვის ERT მოდელის (Eichenbaum, Rebelo, Trabandt, 2020) კალიბრაციის შედეგების მიხედვით, ოპტიმალურ შეკავების პოლიტიკას შეუძლია მთლიან მოსახლეობაში დაინფიცირებულთა წილის 5.5 პროცენტიდან 3.7 პროცენტამდე შემცირება, რაც ასევე ამცირებს მოკვდავობის მაჩვენებელს 2.2 პროცენტიდან 1.9 პროცენტამდე. თუმცა აღნიშნული ტიპის შეკავების პოლიტიკა იწვევს ღრმა რეცესიას მოკლევადიან პერიოდში. მოდელში პოლიტიკის გამკაცრების ინსტრუმენტად განხილულია მოხმარებაზე გადასახადის ზრდა, რომლის ინტერპრეტაცია ასევე შესაძლებელია როგორც სოციალური დისტანცირების სავალდებულო ნორმების დაწესება (ტრანსპორტით გადაადგილების აკრძალვა, იძულებითი კარანტინი, რესტორნების და საჯარო თავშეყრის ადგილების დახურვა და ა.შ.). აღნიშნული გზით პოლიტიკის გამტარებელი ახდენს უარყოფითი გარეგანი ეფექტის ინტერნალიზაციას, რომელიც წამოიქმნება ადამიანების მიერ სხვა ადამიანის დაინფიცირების შესაძლებლობის უგულებელყოფით. ამ დროს, მომხმარებლები ამცირებენ მოხმარებას და შრომას იმაზე უფრო მეტად, ვიდრე ეს იქნებოდა შეკავების პოლიტიკის არარსებობის პირობებში. შესაბამისად, მოკლევადიან პერიოდში არსებობს არჩევანის გაკეთების საჭიროება ეკონომიკურ და ეპიდემიოლოგიურ ვითარებას შორის. თუმცა, გრძელვადიან პერიოდში, შეკავების პოლიტიკის ღონისძიებების გატარების პირობებში, პანდემიის უარყოფითი გავლენა ეკონომიკაზე უფრო სუსტია, ვიდრე შეკავების პოლიტიკის არარსებობის პირობებში.

განხილული საკითხი მოითხოვს დამატებით კვლევებს და ეკონომიკის სხვადასხვა ასპექტების გათვალისწინებას, რომლებიც ასევე გავლენას ახდენს მომხმარებლებისა და ფირმების ქცევაზე. მაგალითად, წარმოდგენილ ნაშრომში არ არის გათვალისწინებული ნომინალური სიხისტე. მოსალოდნელია, რომ ნომინალური სიხისტის პირობებში ერთობლივი მოთხოვნის შემცირება გამოიწვევს უფრო ღრმა რეცესიას. ასევე, მოდელის გაფართოება შესაძლებელია ჰეტეროგენური აგენტებისა და სექტორების განცალკევებით. გრძელვადიანი გავლენის უკეთესად შეფასებისთვის შესაძლებელია მოდელში ფისკალურ პოლიტიკასა და ეკონომიკას შორის გადაცემის მექანიზმის გაფართოება როგორც ტრანსფერების, ასევე ვალის მდგრადობის ანალიზის კუთხით. რადგან პანდემია დიდ გავლენას ახდენს ქვეყნის საგარეო მოწყვლადობაზე და უარყოფითად მოქმედებს როგორც ბიუჯეტზე, ასევე მიმდინარე ანგარიშის ბალანსზე, საინტერესო საკითხს წარმოადგენს ქვეყნების ვალის მდგრადობის ანალიზი და ფინანსური სექტორის სტაბილურობის კვლევა. აღნიშნული მიმართულებით ანალიზის გაფართოება წარმოადგენს მომავალი კვლევების საკითხებს. თუმცა მოსალოდნელია, რომ სტატიის მთავარი იდეა რეცესიასა და ეპიდემიის შედეგებს შორის არჩევანის გაკეთების გარდაუვალობის შესახებ დარჩება უცვლელი.

ლიტერატურა/REFERENCES

Ananiashvili, I., Gaprindashvili, L. (2020). The Scale of the Spread of COVID -19 in Georgia and Effectiveness of Preventive Measures Implemented by the Government – What Do Models Say? *Globalization and Business*, 10. (In Georgian).

Atkeson, A. (2020). What will be the economic impact of covid-19 in the us? rough estimates of disease scenarios (w26867). *National Bureau of Economic Research*.

Barro, R. J., Ursúa, J. F., & Weng, J. (2020). The coronavirus and the great influenza pandemic: Lessons from the “spanish flu” for the coronavirus’s potential effects on mortality and economic activity (w26866). *National Bureau of Economic Research*.

Eichenbaum, M. S., Rebelo, S., & Trabandt, M. (2020). The macroeconomics of epidemics (w26882). *National Bureau of Economic Research.*

Ferguson, N. M., Cummings, D. A., Fraser, C., Cajka, J. C., Cooley, P. C., & Burke, D. S. (2006). Strategies for mitigating an influenza pandemic. *Nature*, 442(7101), 448-452.

Georgian Government (2020). Report of conducted measures against COVID-19 by the Georgian Government [COVID-19-is winaamghdeg saqartvelos mtavrobis mier gatarebuli ghonisdziebebis angarishi]. (In Georgian)

Guerrieri, V., Lorenzoni, G., Straub, L., & Werning, I. (2020). Macroeconomic Implications of COVID-19: Can Negative Supply Shocks Cause Demand Shortages? (No. w26918). *National Bureau of Economic Research*.

International Monetary Fund. *World Economic Outlook Update: A Crisis Like No Other, An Uncertain Recovery.* Washington, DC, June 2020.

International Monetary Fund. World Economic Outlook: The Great Lockdown (2020). Washington, DC, April.

International Monetary Fund. World Economic Outlook Update: Tentative Stabilization, Sluggish Recovery? (2020). Washington, DC, January 2020.

Jibuti, M. (2020). Viral Variations of Political Economy. Round Table "Coronomics". *Economics and Business*, 2. (In Georgian).

Jordà, Ò., Singh, S. R., & Taylor, A. M. (2020). Longer-run economic consequences of pandemics (w26934). *National Bureau of Economic Research*.

Kakulia, M. (2020). Lessons from the Coronomic Crisis for Georgia. Round Table "Coronomics". *Economics and Business*, 2. (In Georgian).

Kermack, W. O., & McKendrick, A. G. (1927). A contribution to the mathematical theory of epidemics. Proceedings of the royal society of london. *Series A, Containing papers of a mathematical and physical character*, 115(772), 700-721.

Kovzanadze, I. (2020). Economic Challenges and Prospects During the COVID-19 Infection. Round Table "Coronomics". *Economics and Business*, 2. (In Georgian).

Krueger, D., Uhlig, H., & Xie, T. (2020). Macroeconomic dynamics and reallocation in an epidemic (w27047). *National Bureau of Economic Research.*

Lee, B. Y., Brown, S. T., Cooley, P. C., Zimmerman, R. K., Wheaton, W. D., Zimmer, S. M., ... & Burke, D. S. (2010). A computer simulation of employee vaccination to mitigate an influenza epidemic. *American journal of preventive medicine*, 38(3), 247-257.

Mekvabishvili, E. (2020). The Impact of the Global Coronomic Crisis on the Georgian Economy. Round Table "Coronomics". *Economics and Business*, 2. (In Georgian).

Papava, V. (2020). Coronomics and Qualitatively New Economic Crisis. Round Table "Coronomics". *Economics and Business*, 2. (In Georgian).

Rabelo, M., & Soares, J. (2020). *The Macroeconomics of Epidemics: results for Brazil.*

გლობალიზაცია, დემოგრაფია, მაკროკონომიკა, ფინანსები, რეგიონული ეკონომიკა და ინოვაციები

GLOBALIZATION, DEMOGRAPHY, ACROECONOMICS, FINANCES, REGIONAL ECONOMICS AND INNOVATIONS

JEL Classification: A12, I15, I18 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.014

THE IMPACT OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC ON THE FORMS AND STRUCTURE OF EMPLOYMENT

JOSEPH ARCHVADZE
Doctor of Economics, Professor
Kutaisi University, Georgia
daswreba@yahoo.com

Abstract. The coronavirus pandemic almost immediately led to a global narrowing of the global economy, a sharp reduction in aggregate supply and demand. The decline in production was especially felt in the second quarter of 2020, when the recession in most countries of the world had a double-digit value. According to IMF forecasts, in general, the economy in developed countries, even in 2021, will not reach the level of 2019.

The global economic downturn is accompanied by a massive reduction in jobs, rising unemployment, especially in industries that are focused on foreign markets and serving foreign consumers (export production, reception and service of foreign tourists, international transportation, etc.).

The economic crisis caused by the coronavirus also hit global economic and technological ties, led to their widespread fail in many geographical points of the planet, and increased the risk of fragmentation and regionalization of the global market.

All this was adequately reflected in change of global demand for labor, in a significant transformation of the structure, size and location of employment, and the state of the labor market as a whole.

At the same time, the global crisis did not equally affect the level of employment in different types of activity, the formation of demand for labor, the labor market as a whole; the structure of jobs and employment in individual professions, instead of a proportional change, was uneven - mainly in an asymmetric form.

KEYWORDS: GLOBAL PANDEMIC, LABOR MARKET, LABOR FORCE, WORKPLACE, UNEMPLOYMENT RATE.

For citation: Arhvadze, J., (2020). The Impact of the Coronavirus Pandemic on the Forms and Structure of Employment. *Globalization and Business, 10.* 117-120. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.014

Amid the global crisis, there has been a sharp decline in aggregate demand for labor - similar to that which occurred in the early nineteenth century in England after the invention of looms - among weavers or in the early twentieth century in the United States and some other countries - among industrial workers, as the mass introduction of advanced technical, automatic means of production. Due to extraordinary circumstances, because the crisis itself is of non-economic origin, measures against it are often ineffective, and forecasts of its course and consequences are hardly predictable. Therefore, international organizations (UN, ILO) forecast for job cuts in the world several times changed upward. - from 25 million in mid-March 2020 (United Nations…,2020) to 195 million in the first half of April (Belyakov, 2020) and up to 305 million. By the end of April (Due to the coronavirus, 2020), which, according to our calculations, accounts for 9.2 percent of the total number of people employed in the world. According to later ILO estimates, in the second quarter of 2020, the loss of working hours worldwide amounted to 14%, equivalent to 400 million jobs.

Due to the coronavirus, the economic recession of the world economy will reduce the current income of almost 2 billion people - ¼ of the world›s population, and the temporary, full or partial closure of production will affect 4/5 of those employed in the global economy.

In view of the high correlation between the production of goods and the availability of jobs, on the other hand, during the coronavirus pandemic and in the post-pandemic period, the aggregate demand for labor will decrease, competition in the labor market, unemployment will increase, the number of people wishing to take every vacant place.

At the same time, the decline in aggregate demand for labor is unevenly reflected in different professions and activities.

Radical reformatting of the labor market and, accordingly, changes in the sphere of employment in connection with new social challenges that have arisen can be divided into two groups:

a) Reduction in the absolute number of employed - mainly in the medium and small business, self-employed and employed, especially in the service sector, which turned out to be the most vulnerable area under the onslaught of the coronavirus pandemic;

b) Instead of dismissal of employees - reduction of salaries and addition to the salaries of employees - mainly in the field of large business, in certain sectors of services and in the public (state) sector.

Which industries are more susceptible to reduction in the number of employees?

Traditionally, the middle class, who are tied to small business and individual entrepreneurship, will not be lucky most of all. The number of small enterprises will sharply decrease, and their owners will have to «move» to the ranks of the precariat. The first sprouts of such a reduction may be a multiple drop in a newly registered company, for example, according to the Georgian Statistical Office, in April 2020, the number of newly registered companies decreased by almost 10 times compared to the corresponding month of 2019, and in May, by almost 3 times.

The number of employed people in the economy decreased (is reduced) both by functional attribute (by industry) and by type of economic activity (occupation), especially in the informal (shadow) sector.

In particular, the following sectors were particularly affected by the reduction of jobs on a functional basis: foreign trade, aviation (employment related to the operation and maintenance of civil aviation) and road transport, as well as industries focused on leisure, entertainment and recreation: tourism (travel agents, guides), hotels and restaurants (waiters and cooks), beauty salons, fitness (representatives of the fitness industry, instructors), advertising, events, sports, theater, cinema, etc.

Job cuts are foreseen in areas that are more "office career counseling" (marketing, accounting, advertising, PR, human resources, law, junior employees of specialized departments, analysts, event managers, managers, secretaries, administrators, security guards, cleaners, mid-level manager of commercial banks, realtors, etc.), which will lead to a sharp reduction in office space and a massive movement of employees in the so-called home offices and virtual substitution of participation in any meetings and presentations. The tsunami of reduction will cover representatives of such professions as translators, teachers and tutors; Printing industry workers will also be at risk - firstly, print media for years, increasingly giving way to electronic media and the Internet, and secondly, business representatives and private customers will try to optimize their own costs and are actively moving to more economical electronic products.

In connection with the transition to the aforementioned new progressive forms of organizing trade and the establishment of additional, higher social and hygienic standards, by 2022, it is predicted that every fifth mall (hypermarket) will be closed just in the United States. According to the fact that over the past decade in this country, the number of large chain stores and shopping centers that have closed in average annual terms has increased from 4.4 thousand to 10.6 thousand (Bovt, 2020). This process, in turn, pushes shopping centers to transform into family leisure centers, food courts and coworking. Accordingly, as the number of shopping centers decreases sharply, traditional e-commerce trade will be supplanted. For traditional trade, which is gradually disappearing along with the era, only separate niches remain in the form of expensive boutiques and supermarkets.

The supply of goods on pre-orders will increase sharply. Nearby is the time when, to avoid queues and taking into account the requirements of security and social distance, shopping centers will switch to non-contact shopping - where people will arrive at a predetermined time using virtual mirrors and virtual fitting rooms for each item in 3D format virtually, Without physical contact, they will try on and pick up the chosen clothes. The indicated technologies will help designers to create virtual models that customers will become familiar with, try on and order online - and only after that they will be physically tailored and delivered to consumers. Technical progress and technologies make it possible, not in the distant future, but already now, to be widely used, digitalization of the system of sizes of clothes and shoes is widespread.

In general, the reduction in many areas and activities will be significant. **However, for certain types of activities, the volume of production and, accordingly, the number of employed, jobs not only not will decrease, but also will increase.**

Instead of losses, they will be focused on making a profit (with preserving jobs in comparison with the parameters of the "pre-coronavirus period") those types of activities that are the production of food products and, in general, to satisfy the primary needs of the population (for example, the production and sale of medical items , pharmaceuticals, for the primary hygiene needs of the population, as well as the production of masks, sanitary devices, etc.), local trade (especially home delivery services for food and finished products), online leisure, communication, electrical communication, in general - to meet the needs and demand of the domestic consumer, to saturate the local market with local products.

Definitely, the number of jobs in the fields of security and public order, information technology and their maintenance, logistics and digitization, in agriculture, food and processing industries will increase.

At the same time, the large-scale production of tests to determine coronavirus, and later the introduction of the corresponding vaccine, will cause a powerful development of biotechnology-related industries, with a significant increase in the number of employees in them.

Demand for couriers and for persons providing the delivery of food products and other goods will increase sharply. - Although in the post-pandemic period such demand will slightly decrease compared to the pandemic period, nevertheless, their number will significantly exceed the employment level of the pre-coronavirus period.

Instead of single cases, handicraft will take on a mass character - everything that is created by skilled people, craftsmen, and this area, specializing mainly in the production of goods of limited consumption and luxury in recent decades, will "decline" and rightly regain its democratic status.

At the same time, regardless of the circumstances, the labor market will remain stable in demand for representatives of contact specialties from the face-to-face category, which, over time, will even increase - with a high correlation with the growth of incomes and welfare of the population. What will such a reformatting of the labor market bring?

In general, the capacity of the labor market will be largely determined, on the one hand, by the aspects of organization and structure, production safety, and, on the other hand, by the rates of recovery of individual sectors and segments of the economy after the crisis and the growth of solvent demand of the population. Nevertheless, to which we can say with certainty, in the foreseeable future, the labor market will be relatively limited, and not only the number of unemployed will change significantly, but also the quality of the workforce will increase (including through greater investment by households in the education of family members, compared with investments in tangible assets), and competition for each workplace, as mentioned above, will definitely increase.

Due to the reduction in global demand, the process of reducing jobs, staffing units will take place in the form of a fall in salaries, reduction of bonus programs, and in general - significant cost savings (lower rents, a sharp reduction in maintenance staff - secretaries, security personnel, drivers, etc.). p.) - the office contingent will at least be halved (although some experts do not exclude a more radical reduction in their numbers (Brodnikov, 2020)), which will actually put an end to the so-called last-decade **«Office plankton.»** This will give firms the opportunity to save not only on the costs of maintaining their offices, but also achieve significant savings in salaries, not only due to a reduction in the number of employees, but also in the low-paid contingent involved from remote regions of the world.

Moreover, instead of **traditional offices**, the era of flexible offices is already coming - **smart offices**, which will operate in a service format and in which it will be possible to reserve a workspace for a certain time (for several days or even for several hours), and not necessarily in one and the same space. Compared to a regular office, in smart offices, a certain space will provide services to 1.5-2.0 times as many employees. - Moreover, such meetings will complement the remote work at home, which will take more than half of the working time. Accordingly, the desktop in smart offices will become truly working and will no longer be a training ground for demonstrating personal items, souvenirs and pictures of family members, which can often be seen in «traditional» offices.

In view of these reasons, as well as the widespread distribution of online work, there will be a sharp decline in demand for office and retail space. In particular, savings on retail space and partly on sellers will enable firms to save 20-30 percent of costs, even with a sharp increase in the home delivery system. Reformatting the labor market and the introduction of new forms and methods of activity will significantly change not only the format of production, distribution and consumption of material goods, but also the service segment.

Here they will have practically the effect of discovering the New World of novelty in the medical field, which will not only submit to the latest achievements in science, treatment and pharmacy, but will also be based on a more humane public morality. In particular, areas and scales of public responsibility for the health and life of citizens will increase. Responsibility and state monitoring for the health of citizens, instead of the current segmented nature, will become systemic. Accordingly, early diagnosis will become almost universal.

Over time, it will become possible with the help of thermal screening to identify the main risk factors for human health and to implement timely preventive measures based on them. The financial expression of this change will be that state (essentially charitable) medicine will cover the costs of healthcare, diagnosis, prevention and treatment. Private insurance medicine, which until now carried out selective care (depending on the financial condition of the clients), as usual, will be left with the possibility of plastic and aesthetic medicine, the failure of which will not carry a high risk to the life and health of the persons concerned.

Taking into account these factors, the number of people employed in the healthcare sector is increasing significantly, as was already noted above, both in the medical industry itself and in the areas of pharmacy, production and supply of medical equipment, logistic. In the world, hundreds of thousands of people will be busy with the control of those who are infected and who are in contact with them. The multibillion-dollar "corona business" industry will emerge.

CONCLUSION

The fact that the above tectonic shifts in the labor market, by the tsunami effect, will have a great impact on all spheres of public life. High probability, they will contribute to the formation of a completely new structure of social relations. The main and significant result in labor relations in the post-coronavirus period will be that only the results of labor will fall under the control of the employer - it will not matter where and how the time will be spent on their achievement. Accordingly, there will be an exemption from past fetishes such as the **work week** and **work day**. Gradually, the boundaries between the times of leisure and work of a person will be erased. - Many have already felt this erasure during the time of remote employment at home. - Now work and weekends and holidays, as well as in the evening, have become offended phenomena; the same can be said about free time.

We get virtual, new, more rational forms of not only employment, but also relaxation. - Because of this, lovers of feasts with many participants will have to radically change the format of these events in the direction of reducing the number of participants.

For remote workers, the birth of children and their upbringing will no longer be an obstacle to professional career growth.

At the same time, in the context of reduced mobility, migration and tourism, there will be a sharp reduction in the number of labor migrants and expats and the volume of their transaction addressed to their families left behind, which will especially affect the population and economies of developing countries. - On a global scale, the ratio of gross volume of remittances to world GDP is less than 1 per cent, while in Georgia - as much as 10 times more - 8.9 per cent (data for 2019). As the intensity of interstate labor migration decreases

somewhat, interregional and intersectoral mobility within individual countries will increase.

In general, if we put on the one side of the scale the number of cut jobs in individual sectors of the economy, and on the other side - their growth in other sectors, based on the current sectoral structure of employment, the first will outweigh the second more than twice.

Naturally, these assumptions are based on the current level of development of productive forces and on the prevailing moral and subculture of society, on global processes in the world economy, as well as on the balance of interests and the "temperature" of the relationship between large states. And since these factors are subject to change, it is possible that over time, the above assumptions in certain areas will be subject to certain corrections and will be enriched with additional features.

REFERENCES

United Nations Forecasts 25 Million Job Losses Worldwide Due To Coronavirus (2020).

https://covid19.who.int/?gclid=CjwKCAiAwrf-BRA9EiwAUWwKXvyOdqfchK_6NBeDQ-YoW1JwxaZSIWsrFP8v0UCCynQIRTh14YDLshoCuesQAvD_BwE

Belyakov, E. (2020). Why coronavirus hits the poor harder than the rich. - "*KP*", 04/13/2020.(in Russian)

Due to the coronavirus, by the middle of the year 305 million jobs will be lost (2020). - rambler.ru, 05/01/2020, -

Labor force, total. - https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN 30.

Unemployment, total. - https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS.

The pandemic has deprived more than a third of the world›s population (2020). - *Nezavisimaya Gazeta*, 04/21/2020. (in Russian)

Named the profession, which increased the number of vacancies (2020). - *Russian newspaper*, April 4, 2020. (in Russian).

Bovt, G. (2020). *Quarantine Paradise (2020).* Newspaper.ru, 05.25.2020. (in Russian).

Kozhukhov, S. (2020). *Not exciting: Coronavirus hit prostitution. Sexual services revenue fell 80% due to coronavirus* (2020). - gazeta.ru, 04/15/2020. (in Russian).

Brodnikov, M. (2020). Offices after the pandemic: where the white-collar workers will return from quarantine (2020). *rbc.ru,* 05/05/2020. (in Russian).

Ryder, G. (2020). Our task is to build a better world than before the crisi. On the loss of the global labor market due to the pandemic and the prospects for its recovery - *Izvestia*, July 6, 2020. (in Russian).

JEL Classification: : M30; M31 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.015

THE USE OF SOCIAL MEDIA MARKETING IN PERSONAL SELLING

NUGZAR TODUA

D.Sc. Professor,
Academician of Georgia Economic Sciences Academy
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
nugzar.todua@tsu.ge

BEKA VASHAKIDZE

PhD Student
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
beka.vashakidze866@eab.tsu.edu.ge

Abstract. The article shows that the global network, Internet, is socializing at a very high speed, and this is one of the main trends in the modern online system. The audience of social media growing rapidly both in the world and in Georgia. This growth was facilitated by the fact that social media went beyond teen entertainment. Social media today is a platform for communication, study and work where people of different generations began to join.

This article explores the importance of social media for marketing. It is noted that nowadays social media marketing has become an important component of online marketing, which has shown its effectiveness for companies targeted at the target audience. Social media marketing applications and platforms drive customer engagement, collaboration, and content sharing. The role of social media marketing in personal sales is also analyzed and the main problems associated with it are identified. With social media technology, sellers have a unique opportunity to build, influence and manage individual relationships with customers. Social media technologies help sellers engage customers through information sharing, interactivity, and problem-solving. Social media is an essential tool for salespeople to use to build customer relationships. However, there are not enough criteria for determining the effectiveness of the use of social networks by sales personnel. In this regard, studying the role of social media marketing in personal sales is one of the most pressing issues. Although some work has been done recently in the area of consumer behavior in Georgia, the issues of consumer behavior concerning personal sales in the Georgian market are still poorly understood and requires proper scientific development. Based on the above, the purpose of this work was to determine the attitude of Georgian consumers to social media marketing activities carried out by personal sellers, for which marketing research was conducted.

The research was carried out in two stages based on qualitative and quantitative research methods. At the first stage, a qualitative study was carried out, which included a focus group and in-depth interview methods. At this stage, hypotheses were formulated and priorities were set for further research. In the second stage, we used the customer survey method, and as a research tool, we chose a questionnaire consisting of several structured questions. The survey was conducted using electronic and personal interview methods. A systematic random sampling method was used. The confidence interval is 95% and the margin of errors is set to be equal to 4%. The survey was carried out with 1022 respondents aged 18 years and more, which represent 0.03% of the total population of Georgia. The study area was different cities of Georgia: Tbilisi, Kutaisi, Batumi, Rustavi, Sachkhere, Ambrolauri, Gori, Zugdidi, Senaki, Poti, and Kvareli. Based on this the survey results were analyzed using statistical software SPSS (version 21.0) for windows.

Marketing survey showed that the majority of respondents (70%) actively use social media for personal sales. In this regard, Facebook is the leader among the most used social media platforms. The survey showed interest, reliability, and satisfaction of the respondents from the information provided by the websites related to personal sales. Marketing research has shown that the social media activity of salespeople is a very important factor for consumers when making a purchasing decision. Based on the analysis of variance, statistically significant values were obtained, which reflect the influence of consumer interest, awareness, trust and satisfaction on social networks associated with personal sales on their purchasing decisions.

KEYWORDS: SOCIAL MEDIA MARKETING, GEORGIAN MARKET, PERSONAL SALES, MARKETING RESEARCH.

For citation: Todua, N., Vashakidze, B. (2020). The Use of Social Media Marketing in Personal Selling. *Globalization and Business, 10.* 121-129. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.015

JEL Classification: : M30; M31 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.015

სოციალური მედია მარკეტინგის გამოყენება პერსონალურ გაყიდვებში

ნუგზარ თოდუა

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
nugzar.todua@tsu.ge

ბექა ვაშაკიძე

დოქტორანტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
beka.vashakidze866@eab.tsu.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: სოციალური მედია მარკეტინგი, საქართველოს ბაზარი, პერსონალური გაყიდვები, მარკეტინგული კვლევა.

ციტირებისთვის: თოდუა ნ., ვაშაკიძე ბ. (2020). სოციალური მედია მარკეტინგის გამოყენება პერსონალურ გაყიდვებში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10,* გვ. 121-129. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.015

პრობლემის აქტუალობა და შესწავლის დონე. გლობალური ქსელი, ინტერნეტი, სწრაფი ტემპებით სოციალიზდება, რაც თანამედროვე ონლაინსისტემის ერთ-ერთი ძირითადი ტენდენციაა. ანალიტიკური სააგენტო We Are Social-ის და სოციალური მედიამენეჯმენტის პლატფორმა Hootsuite-ის მონაცემებით, 2020 წლისათვის მსოფლიოში ინტერნეტმომხმარებელთა რაოდენობა, წინა წელთან შედარებით, 7%-ით გაიზარდა და 4,54 მლრდ შეადგინა, ხოლო სოციალური მედიის აუდიტორია 3,8 მლრდ ადამიანს მიუახლოვდა, რაც გასული წლის შესაბამის მაჩვენებელს 9,2%-ით აღემატება (We Are Social & Hootsuite, 2020). ინტერნეტმომხმარებელთა რაოდენობა ასევე იზრდება საქართველოში. კერძოდ, საქართველოში 2020 წელს, როგორც ინტერნეტის, ასევე სოციალური მედიის მომხმარებელთა რაოდენობამ მიაღწია 2,2 მლნ-ს (მთლიანი მოსახლეობის 68%), რაც 2019 წლის შესაბამის მაჩვენებელთან მიმართებით 11%-ით მეტია (DataReportal, 2020). ასეთ ზრდას განაპირობებს ის ფაქტი, რომ დღეისათვის სოციალური მედია გასცდა ახალგაზრდობის გართობის სფეროს და იგი წარმოადგენს კომუნიკაციის, სწავლისა და საქმიანობის პლატფორმას, რომელშიც საზოგადოების სხვადასხვა ასაკის ადამიანები აქტიურად ერთვებიან.

სოციალური მედია აქტიურად გამოიყენება სხვადასხვა მარკეტინგულ საქმიანობაში, როგორიცაა გასაღების სტიმულირება, პერსონალური გაყიდვები, მომხმარებლებთან ურთიერთობების განვითარება და სხვა (Ashley & Tuten, 2015). ეს ინსტრუმენტი ეხმარება კომპანიებს, სოციალური ქსელების მეშვეობით აქტიურად დაუკავშირდნენ მომხმარებლებს და მათთან მჭიდრო ურთიერთობები დაამყარონ (Kelly et al., 2010). ამიტომაც სოციალური მედია მარკეტინგი ინტერნეტ მარკეტინგის მნიშვნელოვან კომპონენტად იქცა და კომპანიების მიერ მიზნობრივ აუდიტორიაზე ორიენტაციისათვის საკმაოდ ეფექტიანი აღმოჩნდა (Atshaya & Rungta, 2016). სოციალური მედია მარკეტინგული აპლიკაციები და პლატფორმები ხელს უწყობს მომხმარებლებთან ურთიერთქმედებას, თანამშრომლობას და კონტენტის გაზიარებას (Richter & Koch, 2007). ამასთან, სოციალური მედია, ტრადიციულთან შედარებით, შესაძლებლობას იძლევა, ინტეგრირებული მარკეტინგული ღონისძიებები უფრო ნაკლები ძალისხმევითა და დახარჯებით განხორციელდეს (Kim & Ko, 2012). შესაბამისად, სოციალური მედია ქმნის ორმხრივ კავშირებს, რომლებიც ეხმარება ორგანიზაციებს, უკეთესად გაიგონ თავიანთი მომხმარებლების მოთხოვნები და მათზე რეაგირება ეფექტიანად მოახდინონ (Parveen et al., 2016). ამასთან, სწრაფადმზარდი ციფრული გარემო და სოციალური მედიის ეფექტიანობა კოლოსალურ გავლენას ახდენს მარკეტინგზე, მყიდველობით ქცევაზე და ელექტრონული ბიზნესის პრაქტიკაზე (Shin et al., 2015).

უკანასკნელ ხანებში მკვლევარები დიდ ყურადღებას აქცევენ სოციალური მედიის ტექნოლოგიებს, რომლებიც გაყიდვების პერსონალსა და მყიდველებს შორის ურთიერთობისათვის გამოიყენება. თავისი ინტერაქტიული ხასიათიდან

გამომდინარე, სოციალური მედია ტექნოლოგიების ინსტრუმენტები ხელს უწყობს თანამედროვე გაყიდვების სფეროში რევოლუციური ცვლილებების განხორციელებას (Marshall et al., 2012). რეალურად, ბიზნესბაზრებზე ყოველი ოთხი მყიდველიდან სამი იყენებს სოციალურ მედიას ყიდვის პროცესში მონაწილეობასა და შესაბამისი გადაწყვეტილებების მისაღებად (Minsky & Quesenberry, 2016). ეს კი წარმოადგენს პრობლემას გაყიდვებისა და მარკეტინგის ხელმძღვანელი პირებისათვის, რომელთა 78% ასეთი ციფრული გარღვევისათვის თავს არასაკმარისად მომზადებულად თვლის (Kovac, 2016). მიუხედავად ამისა, სოციალური მედია გვთავაზობს პლატფორმებს, რომლებიც გაყიდვების ჰიპერკონკურენტულ გარემოში კლიენტების შენარჩუნებას უზრუნველყოფს (Minsky & Quesenberry, 2016). ამიტომ თანამედროვე ეტაპზე პოტენციურ კლიენტებთან ურთიერთობისათვის სოციალური მედია ტექნოლოგიები, გაყიდვების ტრადიციულ მეთოდებთან ერთად, გამოიყენება როგორც დამატებითი ინსტრუმენტი (Minsky & Quesenberry, 2016). ამასთან, სოციალური მედია ტექნოლოგიების მეშვეობით გაყიდვების პერსონალს აქვს უნიკალური შესაძლებლობა, მყიდველებთან დაამყაროს ინდივიდუალური ურთიერთობა, მოახდინოს მათზე გავლენა, მართოს ისინი და მათთან ყოველთვის „კავშირზე იყოს" (Agnihotri et al., 2016). სოციალური მედია ტექნოლოგიები ხელს უწყობს გაყიდვების პერსონალს, მიიზიდოს კლიენტები ინფორმაციის გაცვლის, ინტერაქტიულობისა და პრობლემების გადაჭრის ხარჯზე (Hennig-Thurau et al., 2010).

ბოლო წლების განმავლობაში სოციალური ქსელის პლატფორმების გამოყენების თვალსაზრისით მიმდინარეობს ფუნდამენტური ცვლილებები (Smith, 2009). სოციალური ქსელის ტექნოლოგიები იძლევა შესაძლებლობას, მომხმარებელთა მოსაზრებები სწრაფად გავრცელდეს გაყიდვების სფეროში. სოციალური მედია მნიშვნელოვანი ინსტრუმეტია გაყიდვების პერსონალისათვის, რომელსაც ისინი კლიენტებთან ურთიერთობებისათვის იყენებენ (Metz & Hemmann, 2011). დღეისათვის გაყიდვების ნებისმიერი სპეციალისტი დადებითად აფასებს სოციალური მედიის როლს თავის საქმიანობაში და მის გონივრულ გამოყენებას პირველხარისხოვან ამოცანად მიიჩნევს (Üstüner & Godes, 2006). მიუხედავად იმისა, თუ როგორ მნიშვნელობას ანიჭებს ესა თუ ის ორგანიზაცია თავის საქმიანობაში გაყიდვების პროცესს, პრაქტიკა აჩვენებს, რომ სოციალური მედია გაყიდვების პროცესის ნებისმიერ ეტაპზე არსებით გავლენას ახდენს (Andzulis et al., 2012). ამასთან, გაყიდვების ციკლის თითოეული ეტაპის სტრატეგიული და ტაქტიკური მიდგომის ეფექტიანობა განისაზღვრება სოციალურ მედიაში განხორციელებული აქტივობებით (Avlonitis & Panagopoulos, 2010). აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ რაც უფრო მეტად იყენებს ბითუმად მოვაჭრე სოციალურ მედია მარკეტინგს, მით მეტად მიმართავს მას საცალოდ მოვაჭრე. ამ დამოკიდებულების ეფექტი კი გადაეცემა მომხმარებლებს, რომლებიც იყენებენ სოციალურ მედიას. თავის მხრივ, ასეთ ურთიერთობებზე გავლენას ახდენს გაყიდვების პერსონალის რეპუტაცია და კლიენტებზე სწორი ორიენტაცია (Rapp et al., 2013).

სოციალური ქსელები საშუალებას აძლევს გაყიდვების პერსონალს, დაუკავშირდეს პოტენციურ მყიდველებს და სხვადასხვა დაინტერესებულ მხარეებს (Trainor, 2012). ასევე სოციალური ქსელები ეხმარება გაყიდვების სპეციალისტებს, ინტერნეტში ერთმანეთს გაუზიარონ საკუთარი კონტენტი, მოსაზრებები და იდეები (Scott, 2009). სოციალური ქსელების მეშვეობით გავრცელებული კონტენტი არა მარტო აკავშირებს ინდივიდებს სხვა ინდივიდებთან, ადამიანთა ჯგუფებთან და ორგანიზაციებთან, არამედ ქმნის პლატფორმას ყველა დაინტერესებული მხარისათვის საქმიანი მოლაპარაკებების წარმართვისათვის (Rodriguez et al., 2012).

მარკეტოლოგები მუდმივად შეისწავლიან სოციალური მედია ტექნოლოგიების როლს პერსონალურ გაყიდვებში, რაც ამ თვალსაზრისით საკვანძო თემას წარმოადგენს. ამასთან, მრავალი ემპირიული კვლევა ამტკიცებს, რომ არაა საკმარისი კრიტერიუმები, რომლებიც განსაზღვრავდა გაყიდვების პერსონალის მიერ სოციალური მედიის გამოყენების ეფექტიანობას (Homburg et al., 2010). აღნიშნულიდან გამომდინარე, სოციალური მედია მარკეტინგის როლის შესწავლა პერსონალურ გაყიდვებში ერთ-ერთი აქტუალური პრობლემაა. მიუხედავად იმისა, რომ უკანასკნელ ხანებში საქართველოში მომხმარებელთა ქცევის მიმართულებით შესრულებულია გარკვეული სამუშაოები (Apil et al., 2009; Todua & Dotchviri, 2015; Todua & Jashi, 2016; Todua et al., 2016; Mghebrishvili & Urotadze, 2016; Seturi & Urotadze, 2017; Todua, 2017a; Todua, 2017b; Todua & Gogitidze, 2017; Todua & Jashi, 2018; Todua & Vashakidze, 2018; Todua, 2019; Todua & Maghlakelidze, 2019; Urotadze, 2020). დღემდე ნაკლებადაა შესწავლილი საქართველოს ბაზარზე პერონალურ გაყიდვებთან მიმართებით მომხმარებელთა ქცევის საკითხები, რაც სათანადო მეცნიერულ დამუშავებას მოითხოვს. ამიტომ აუცილებელია კვლევების ჩატარება, რათა ხელი შეეწყოს პერსონალური გამყიდველების მომხმარებლებთან ურთიერთობების გაუმჯობესებას ეფექტიანი სოციალური მედია მარკეტინგის პლატფორმის საფუძველზე. აღნიშნულიდან გამომდინარე, წინამდებარე ნაშრომის მიზანს წარმოადგენდა პერსონალური გამყიდველების მიერ განხორციელებული სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობების ქართველი მომხმარებლების დამოკიდებულების დადგენა, რისთვისაც ჩატარებულია მარკეტინგული კვლევა.

კვლევის მეთოდოლოგია. კვლევა განხორციელდა ორ ეტაპად, რომელიც თვისებრივი და რაოდენობრივი კვლევის მეთოდებს დაეფუძნა. პირველ ეტაპზე ჩატარდა თვისებრივი კვლევა, რომელიც მოიცავდა ფოკუს ჯგუფებისა და ჩაღრმავებული ინტერვიუს მეთოდებს (Malhotra, 2004). თვისებრივი

კვლევის მონაწილეები შეირჩა ისე, რომ მოგვეცვა მიზნობრივი ბაზრის ყველა კატეგორია. ამ ეტაპზე მოხდა ჰიპოთეზების ფორმულირება და შემდგომი კვლევისათვის პრიორიტეტების დადგენა. მეორე ეტაპზე ვისარგებლეთ მომხმარებელთა გამოკითხვის მეთოდით, ხოლო კვლევის ინსტრუმენტად შევარჩიეთ ანკეტა, რომელიც რამდენიმე სტრუქტურიზებული კითხვისგან შედგებოდა. ანკეტა მოიცავდა ინფორმაციას რესპონდენტის თანხმობისა და კონფიდენციალობის შესახებ, აგრეთვე კვლევის განმარტებებს და შევსების ინსტრუქციებს. ანკეტაში გამოყენებულია ლიკერტის ხუთბალიანი სკალა. გამოკითხვა ჩატარდა ელექტრონული და პირისპირ ინტერვიუს მეთოდებით. კვლევაში გამოვიყენეთ თვითადმინისტრირებადი გამოკითხვის მეთოდი, რათა თავიდან აგვეცილებინა ინტერვიუერის სუბიექტურობით გამოწვეული შეცდომები. შერჩევის ფორმირება მოხდა საალბათო მეთოდის საფუძველზე. კვლევის არეს წარმოადგენდა საქართველოს სხვადასხვა ქალაქი: თბილისი, ქუთაისი, ბათუმი, რუსთავი, საჩხერე, ამბროლაური, გორი, ზუგდიდი, სენაკი, ფოთი და ყვარელი. 95%-იანი სანდო ალბათობისა და 4%-იანი ცდომილების გათვალისწინებით, სულ გამოიკითხა 18 წელზე მეტი ასაკის 1232 რესპონდენტი. მიღებული ანკეტების დახარისხების შედეგად დამუშავდა 1022 ანკეტა. გამოკითხვის შედეგები დამუშავდა სტატისტიკური პროგრამა SPSS-ის საშუალებით. ლიტერატურული მასალების ანალიზისა და კვლევის მეთოდოლოგიის საფუძველზე შევიმუშავეთ კვლევის კონცეპტუალური მოდელი, რომელიც პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედია მარკეტინგული აქტივობების მიმართ მომხმარებელთა მყიდველობით ქცევას უკავშირდება (იხ. ნახ. 1).

კონცეპტუალური მოდელისა და ზემოთ ჩამოყალიბებული მოსაზრებების გათვალისწინებით ქვემოთ ფორმულირებულია შემდეგი ჰიპოთეზები:

H1: პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიით დაინტერესება დადებით გავლენას ახდენს მომხმარებელთა მყიდველობით გადაწყვეტილებაზე;

H2: პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიის შესახებ გათვითცნობიერება დადებით გავლენას ახდენს მომხმარებელთა მყიდველობით გადაწყვეტილებაზე;

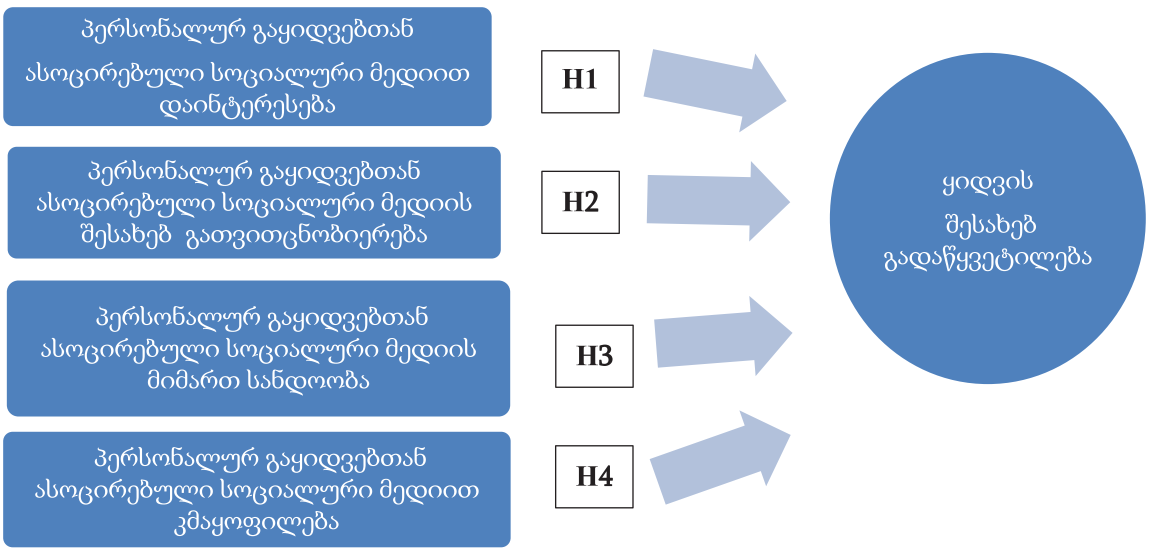
H3: პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიის მიმართ სანდოობა დადებით გავლენას ახდენს მომხმარებელთა მყიდველობით გადაწყვეტილებაზე;

H4: პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიით კმაყოფილება დადებით გავლენას ახდენს მომხმარებელთა მყიდველობით გადაწყვეტილებაზე.

კვლევის შედეგები. ჩვენ მიერ ჩატარებული მარკეტინგული კვლევის შედეგად გამოვლინდა შერჩევაში მონაწილე რესპონდენტების მახასიათებლები, რომლებიც დაჯგუფდა სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით (იხ. ცხრილი 1). კვლევამ აჩვენა, რომ რესპონდენტთა უმეტესობა (61%) მიეკუთვნება 18-დან 25 წლამდე ასაკობრივ კატეგორიას, ხოლო უმცირესობა (1,3%) 65 წლის ან მეტი ასაკისაა. რესპონდენტთა 57,5% არის ქალი და 42,5% – მამაკაცი.

მარკეტინგულმა კვლევამ აჩვენა, რომ გამოკითხულთა უმეტესობა (70%) პერსონალურ გაყიდვებთან მიმართებაში სოციალურ მედიას აქტიურად იყენებს. ამ თვალსაზრისით, ყველაზე ხშირად გამოყენებული სოციალური მედიის პლატფორმებიდან ლიდერობს Facebook. მას მოიხმარს რესპონდენტების 89,5%. შემდეგ მოდის YouTube (31,1%), Instagram (16,7%), Google+ (19,3%), LinkedIn (7,8%), Twitter (57,2%) და MySpace (2,2%). სხვა სოციალური ქსელები (Pinterest, Tumblr, Flickr, Reddit, Ask.fm, Vkontakte, Odnoklassniki) ნაკლებად პოპულარულია და მათი მომხმარებელთა რაოდენობა 0,1-დან 0,7%-მდე მერყეობს. კვლევამ გამოავლინა პერსონალურ გაყიდვებთან

ნახ. 1. კვლევის კონცეპტუალური მოდელი

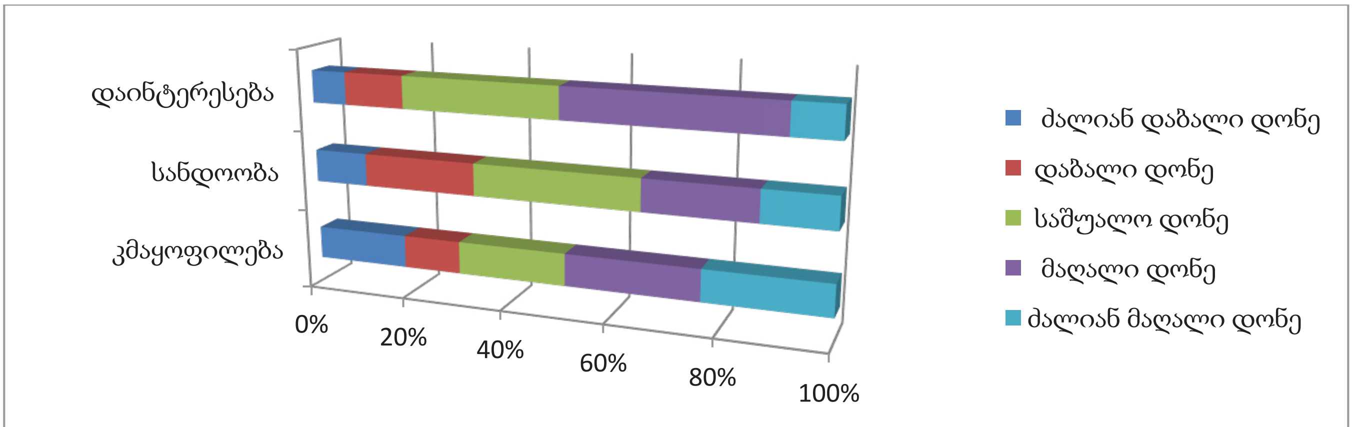
ცხრილი 1. შერჩევის მახასიათებლები

მახასიათებლები	პროცენტი	მახასიათებლები	პროცენტი
ასაკი		**სოციალური კატეგორიისადმი მიკუთვნება**	
18-25	61,0	მეწარმე/მფლობელი	2,5
26-35	21,7	მენეჯერი	6,7
36-45	6,0	სპეციალისტი	26.0
46-55	6,3	სტუდენტი	32,4
56-65	3,7	უმუშევარი	24,7
65 წელზე მეტი	1,3	დიასახლისი	3,1
სქესი		პენსიონერი	4,6
ქალი	57,5	**ოჯახური მდგომარეობა**	
მამაკაცი	42,5	მარტოხელა	66,8
განათლება		დაოჯახებული	29,0
საშუალო	4,9	განქორწინებული	2,2
პროფესიული	5,9	ქვრივი	2,0
დაუმთავრებელი უმაღლესი	35,7	**თვიური შემოსავალი**	
უმაღლესი	53,5	500 ლარამდე	7,1
		501 — 1000 ლარი	23,0
დასაქმება		1001 — 1500 ლარი	19,2
სახელმწიფო სექტორი	13,2	1501 — 2000 ლარი	14,1
კერძო სექტორი	45,5	2000 — ზე მეტი ლარი	17,0
საერთაშორისო ორგანიზაცია	2,3	უარი პასუხზე	19,7
თვითდასაქმებული	4,8		
უმუშევარი	24,7		
სხვა	9,5		

დაკავშირებული გვერდების მიერ მოწოდებული ინფორმაციის მიმართ რესპონდენტების დაინტერესება, სანდოობა და კმაყოფილება. რესპონდენტებმა თავიანთი შეფასებები წარმოადგინეს ლიკერტის ხუთბალიანი სკალის გამოყენებით. ისინი აფიქსირებდნენ 1-დან 5-მდე შეფასებებს მნიშვნელობების ზრდადობის მიხედვით (იხ. ნახ. 2). ანალიზი ცხადყოფს, რომ რესპონდენტები მეტ-ნაკლებად კმაყოფილნი არიან პერსონალური გამყიდველების მიერ შემოთავაზებული სოციალური მედია მარკეტინგის მიმართ, თუმცა, დაინტერესებას საკმაოდ ამჟღავნებენ.

საინტერესოა იმ მიზეზების კვლევაც, თუ რატომ ინტერესდებიან მომხმარებლები პერსონალურ გაყიდვებთან

ნახ. 2. პერსონალურ გაყიდვებთან დაკავშირებული სოციალური მედია მარკეტინგის მიმართ მომხმარებელთა დაინტერესების, სანდოობისა და კმაყოფილების დონეები

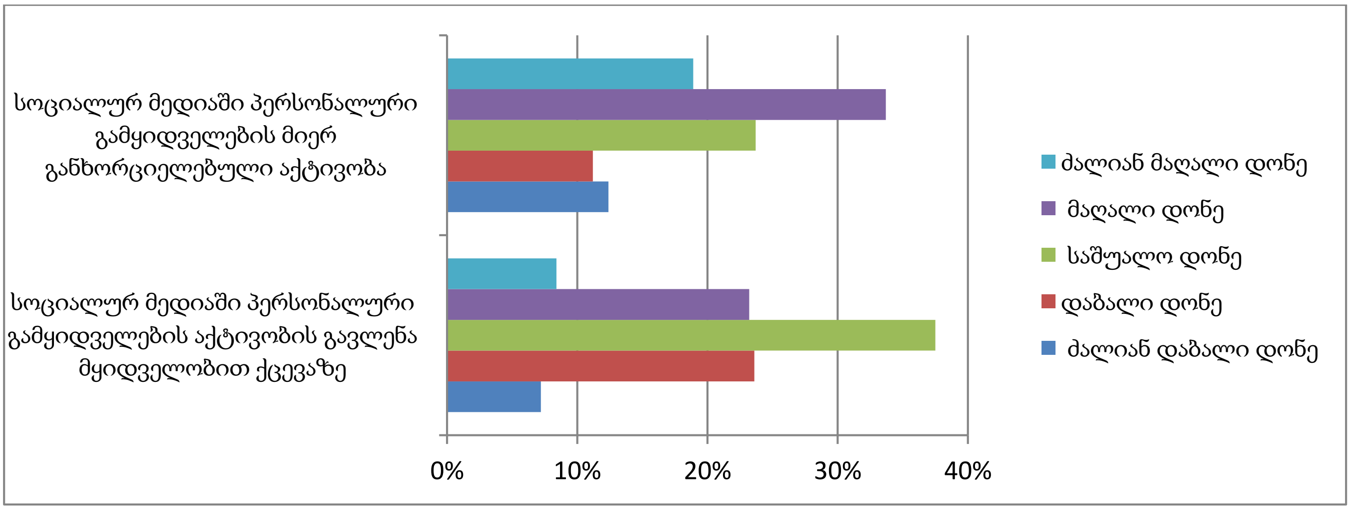
ასოცირებული სოციალური მედიის ვებგვერდებით. უმეტეს შემთხვევაში ამის მიზეზია სიახლეების შეტყობა (35,3%), აგრეთვე პროდუქტზე და სერვისზე ფასდაკლებებისა და აქციების შესახებ ინფორმირება (32,2%). გამოკითხულთა 17,6%-ისათვის ვებგვერდების მოწონების მიზეზია მათთვის სასარგებლო რჩევებისა და ინფორმაციის მიღება. გამოკითხულთა მცირე ნაწილი (14,9%) ამგვარი ტიპის ვებგვერდებს პირადი სიმპათიის გამო იწონებს.

ასევე საინტერესოა პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიის ვებგვერდებით მომხმარებლის კმაყოფილებისა და უკმაყოფილების მიზეზების დადგენა. კვლევამ აჩვენა, რომ კმაყოფილების ძირითად მიზეზებს წარმოადგენს აქციებისა და ფასდაკლებების შესახებ დროულად ინფორმირება (34,4%) და სიახლეების დროული მიღება (31%), ასევე გვერდის მიერ საინტერესო ინფორმაციის გამოქვეყნებაც (24,1%). მოსახლეობის გარკვეული ნაწილისთვის კი კმაყოფილების მიზეზი, უბრალოდ, კომპანიის ან შემოთავაზებული პროდუქტის მიმართ პირადი სიმპათიაა (10,5%). რაც შეეხება მომხმარებელთა უკმაყოფილებას, ამის მიზეზი უმეტესწილად არის ვებგვერდების არადამაჯერებლობა (48,7%), მათ მიმართ ნაკლები ინტერესი (23,9%) და არასაინტერესო მასალების მოწოდება (18,5%). გამოკითხულთა 8,9%-ისთვის პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიის ვებგვერდებით უკმაყოფილებას სხვადასხვა მიზეზები აქვს.

პერსონალურ გაყიდვებთან მიმართებით სოციალური მედია მარკეტინგის როლის დასადგენად აუცილებელია იმის გარკვევა, თუ როგორ აღიქვამენ მომხმარებლები სოციალურ მედიაში გაყიდვების წარმომადგენლების მიერ განხორციელებულ აქტივობებს. ზემოთ აღწერილი ლიკერტის ხუთბალიანი სკალის გამოყენებით ჩატარებული მარკეტინგული კვლევის შედეგად გამოვლინდა, რომ მომხმარებლებისათვის სოციალურ მედიაში პერსონალური გამყიდველების აქტივობები საკმაოდ მნიშვნელოვანი ფაქტორია ყიდვის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას. რესპონდენტების უმეტესობა კი სოციალურ მედიაში პერსონალური გამყიდველების აქტივობას მაღალ დონეზე აფასებს (იხ. ნახ. 3).

ზემოთ ჩამოყალიბებული H1 ჰიპოთეზის დასამტკიცებლად გამოვიყენეთ One Way ANOVA F-Test. პირველ რიგში დავადგინეთ, თუ რამდენად მოქმედებს პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიით დაინტერესება მომხმარებელთა მყიდველობით გადაწყვეტილებაზე (იხ. ცხრილი 2). დისპერსიულმა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური

ნახ. 3. სოციალურ მედიაში პერსონალური გამყიდველების აქტივობისა და მომხმარებლებზე მისი გავლენის დონეები

ცხრილი 2. მომხმარებლების მიერ მყიდველობითი გადაწყვეტილების მიღებაზე პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიით დაინტერესების გავლენის დისპერსიული ანალიზი

დამოკიდებული ცვლადი: მყიდველობითი ქცევა					
	კვადრატების ჯამი	df	საშუალო კვადრატი	F	P
პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიით დაინტერესება	7,251	4	2,061	1,871	,003
ცდომილება	767,447	518	1,081		

მედიით დაინტერესება მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მომხმარებლების მიერ მყიდველობითი გადაწყვეტილების მიღებაში (F=1,871; P=0,003).

დისპერსიულმა ანალიზმა ასევე გვიჩვენა, რომ პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიის შესახებ გათვითცნობიერება მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მომხმარებლების მიერ მყიდველობითი გადაწყვეტილების მიღებაში (F=1,762; P=0,001) (იხ. ცხრილი 3).

შემდგომ ეტაპზე გამოვიკვლიეთ, თუ რა გავლენას ახდენს მომხმარებლების მყიდველობით ქცევაზე პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიის მიმართ სანდოობა (იხ. ცხრილი 4). აღმოჩნდა, რომ ასეთი სანდოობის გავლენა საკმაოდ მნიშვნელოვანია (F = 1,217; P=0,001).

საბოლოოდ დავადგინეთ, მოქმედებს თუ არა პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიით კმაყოფილება მომხმარებელთა მყიდველობით ქცევაზე. აღმოჩნდა, რომ ასეთი გავლენა საკმაოდ მნიშვნელოვანია (F=1,103; P=0,002) (იხ. ცხრილი 5).

როგორც ანალიზიდან ჩანს, ოთხივე განხილულ შემთხვევაში სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონე P არ აღემატება 0.05-ს. შესაბამისად, განხილულ ცვლადებს შორის აღმოჩნდა სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კავშირი 0.05 დონეზე, რითაც ზემოთ ჩამოყალიბებული ოთხივე ჰიპოთეზა დამტკიცდა.

დასკვნები. ჩვენ მიერ ჩატარებული მარკეტინგული კვლევის შედეგად შეიძლება დავასკვნათ, რომ სოციალური მედია მარკეტინგი პერსონალური გაყიდვების პროცესში აქტიურად გამოიყენება, თუმცა, მისი შეფასების მოქნილი მექანიზმები ჯერ-ჯერობით ნაკლებადაა შემუშავებული. ქართული კომპანიები სოციალურ მედია მარკეტინგულ ინსტრუმენტებს წარმატებით იყენებენ მომხმარებლებთან ურთიერთობების წარმართვისათვის, მათ შორის პერსონალური

ცხრილი 3. მომხმარებლების მიერ მყიდველობითი გადაწყვეტილების მიღებაზე პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიის შესახებ გათვითცნობიერების გავლენის დისპერსიული ანალიზი

დამოკიდებული ცვლადი: მყიდველობითი ქცევა					
	კვადრატების ჯამი	df	საშუალო კვადრატი	F	P
პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიის შესახებ გათვითცნობიერება	8,939	3	1,087	1,762	,001
ცდომილება	767,447	518	1,081		

ცხრილი 4. მომხმარებლების მიერ მყიდველობითი გადაწყვეტილების მიღებაზე პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიის მიმართ სანდოობის გავლენის დისპერსიული ანალიზი

დამოკიდებული ცვლადი: მყიდველობითი ქცევა					
	კვადრატების ჯამი	df	საშუალო კვადრატი	F	P
პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიის მიმართ სანდოობა	7,167	4	1,534	1,217	,001
ცდომილება	767,447	518	1,081		

ცხრილი 5. მომხმარებელთა მყიდველობით ქცევაზე პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიით კმაყოფილების გავლენის დისპერსიული ანალიზი

დამოკიდებული ცვლადი: მყიდველობითი ქცევა					
	კვადრატების ჯამი	df	საშუალო კვადრატი	F	p
პერსონალურ გაყიდვებთან ასოცირებული სოციალური მედიით კმაყოფილება	6,263	5	1,351	1,103	,002
ცდომილება	767,447	518	1,081		

გაყიდვების უზრუნველყოფის მიზნით. ჩატარებული კვლევა აჩვენებს, რომ ქართველი მომხმარებლების უმეტესობა პერსონალურ გაყიდვებთან მიმართებაში სოციალურ მედიას საკმაოდ ხშირად მიმართავს. ამ კუთხით ლიდერია Facebook, YouTube და Instagram. მართალია, პერსონალური გაყიდვების წარმომადგენლები სოციალურ ქსელებში საკმაოდ აქტიურობენ, მაგრამ მათი საქმიანობა ქართველი მომხმარებლების მიერ საშუალო დონეზე ფასდება. უკმაყოფილებას ძირითადად იწვევს ვებგვერდების არადამაჯერებლობა, მათ მიმართ ნაკლები დაინტერესება და არამიმზიდველი მასალების მიწოდება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ქართულმა კომპანიებმა მიზნობრივი მომხმარებლების კეთილგანწყობის მიღწევისათვის ბაზარს უნდა შესთავაზონ სოციალური მედია მარკეტინგის სასურველი კონტენტი, რომელიც პერსონალური გაყიდვების სტიმულირებას შეუწყობს ხელს.

წინამდებარე გამოკვლევა წარმოადგენს საფუძველს საქართველოს სამომხმარებლო ბაზარზე პერსონალურ გაყიდვებთან მიმართებით სამომხმარებლო ქცევის შემდგომი შესწავლისათვის. კვლევის შედეგები დაეხმარება პერსონალური გაყიდვების ბიზნესში დასაქმებულ კომპანიებს სოციალური მედია მარკეტინგის მიმართ მომხმარებლების დამოკიდებულების შესახებ გლობალური ხედვის ჩამოყალიბებაში, რომელიც საშუალებას მისცემს მათ, განსაზღვრონ ადგილობრივი ბაზრის განვითარების ძირითადი ტენდენციები.

ლიტერატურა/REFERENCES

Agnihotri, R., Dingus, R., Hu, M. Y., & Krush, M. T. (2016). Social media: Influencing customer satisfaction in B2B sales. *Industrial Marketing Management*, 53, 172-180.

Andzulis, J. M., Panagopoulos, N. G., & Rapp, A. (2012). A review of social media and implications for the sales process. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 32 (3), 305-316.

Apil, A. R., Kaynak, E., & Todua, N. (2009). Product Preference Differences of High and Low Ethnocentric Consumers in Georgia. In Proceedings of the 18th World Business Congress “Management Challenges in an Environment of Increasing Regional and Global Concerns“. *International Management Development Association*, pp. 531-539.

Ashley, C., & Tuten, T. (2015). Creative strategies in social media marketing: An exploratory study of branded social content and consumer engagement. *Psychology & Marketing*, 32 (1), 15-27.

Atshaya, S., & Rungta, S. (2016). *Digital Marketing* vs. Internet Marketing: A Detailed Study. International Journal of Novel Research in Marketing Management and Economics, 3 (1), 29-33.

Avlonitis, G. J., & Panagopoulos, N. G. (2010). Selling and sales management: An introduction to the special section and recommendations on advancing the sales research agenda. *Industrial Marketing Management*, 39 (7), 1045-1048.

DataReportal (2020). Digital 2020: *Georgia. Produced by Simon Kemp and the team at Kepios [online]*. https://datareportal.com/reports/digital-2020-georgia

Hennig-Thurau, T., Malthouse, E. C., Friege, C., Gensler, S., Lobschat, L., Rangaswamy, A., & Skiera, B. (2010). The impact of new media on customer relationships. *Journal of service research*, 13 (3), 311-330.

Homburg, C., Wieseke, J., & Kuehnl, C. (2010). Social influence on salespeople’s adoption of sales technology: a multilevel analysis. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 38 (2), 159-168.

Kelly, L., Kerr, G., & Drennan, J. (2010). Avoidance of advertising in social networking sites: The teenage perspective. *Journal of interactive advertising*, 10 (2), 16-27.

Kim, A. J., & Ko, E. (2012). Do social media marketing activities enhance customer equity? An empirical study of luxury fashion brand. *Journal of Business research*, 65(10), 1480-1486.

Kovac, M. (2016). Social Media Works for B2B Sales, Too. *Harvard Business Review* (Web Article, Publication Date Jan. 04, 2016).

Malhotra, N. (2004). Marketing Research: An Applied Orientation. 4th ed., *Upper Saddle River*, NJ: Prentice Hall.

Marshall, G. W., Moncrief, W. C., Rudd, J. M., & Lee, N. (2012). Revolution in sales: The impact of social media and related technology on the selling environment. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 32 (3), 349-363.

Metz, K., & Hemmann, S. (2011). Making it work: 5 steps to social media success. *Public Relations Tactics*, 18 (10), 14.

Mghebrishvili, B., & Urotadze, E. (2016). *Functions of Retailing. In Proceedings of 23rd International Academic Conference,* Venice, Italy, pp. 356-360.

Minsky, L., & Quesenberry, K. A. (2016). How B2B Sales can Benefit from Social Selling. *Harvard Business Review* (Web article. Published on Nov. 08, 2016).

Parveen, F., Jaafar, N. I., & Ainin, S. (2016). Social media’s impact on organizational performance and entrepreneurial orientation in organizations. *Management Decision*. 54(9), 2208–2234.

Rapp, A., Beitelspacher, L. S., Grewal, D., & Hughes, D. E. (2013). Understanding social media effects across seller, retailer, and consumer interactions. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 41(5), 547-566.

Richter, A., & Koch, M. (2007). *Social software: Status quo und Zukunft* (pp. 1-49). Fak. für Informatik, Univ. der Bundeswehr München.

Rodriguez, M., Peterson, R. M., & Krishnan, V. (2012). Social media's influence on business-to-business sales performance. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 32 (3), 365-378.

Scott, D. M. (2009). The new rules of marketing and PR: how to use social media, blogs, news releases, online video, and viral marketing to reach buyers directly. *John Wiley & Sons*.

Seturi, M., & Urotadze, E. (2017). *About Marketing Process Model and Relationship Marketing. In Proceedings of International Workshop „Model-Based Governance for Smart Organizational Future"*; Sapienza University of Rome, Italy, pp. 169-171.

Shin, W., Pang, A., & Kim, H. J. (2015). Building relationships through integrated online media: Global organizations' use of brand web sites, Facebook, and Twitter. *Journal of Business and Technical Communication*, 29 (2), 184-220.

Smith, T. (2009). The Social Media Revolution. *International Journal of Market Research*, 51 (4), 559–561.

Todua, N. (2017). Influence of Food Labeling Awereness on healthy behavior of Georgian Consumers. *Ecoforum Journal*, 6 (2).

Todua, N. (2017). *Social Media Marketing for Promoting Tourism Industry in Georgia. In Proceedings of 22nd International Conference on Corporate and Marketing Communications: Challenges of Marketing Communications in a Globalized World*. Zaragoza, Spain, 168-171.

Todua, N. (2019). Attitude of Georgian Consumers to Healthy Nutrition. *In Proceedings of 46th International Academic Conference*, Rome, Italy, 208-219.

Todua, N., & Gogitidze, T. (2017). Marketing Research of Attitudes Towards Genetically Modified Crops by Georgian Farmers. Annals of Constantin Brancusi University of Targu-Jiu. *Economy Series*. (1), 69-76.

Todua, N., & Dotchviri, T. (2015). Anova in Marketing Research of Consumer Behavior of Different Categories in Georgian Market. Annals of Constantin Brancusi University of Targu-Jiu. *Economy Series*, (1), 183-190.

Todua, N., & Jashi, Ch. (2016). Main Aspects of Service Quality in the Hotel Industry of Georgia. In Proceedings of 4th International Conference on Contemporary Marketing Issues (*ICCMI*). Heraklion, Greece, pp. 431-435.

Todua, N., & Jashi, Ch. (2018). Influence of Social Marketing on the Behavior of Georgian Consumers Regarding Healthy Nutrition. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences,* 12 (2), 183-190.

Todua, N., & Maghlakelidze, K. (2019). Marketing research on food consumers› behavior in Georgia›s consumer market. *British Journal of Marketing Studies*. 7 (4), 76-82.

Todua, N., & Vashakidze, B. (2018). Consumers Attitudes towards Personal Selling on the Georgian Market. *Economics and Business*.11 (1). pp. 114-130.

Todua, N., Mghebrishvili, B., & Urotadze, E. (2016). Main aspects of formation of legal environment on the Georgian food market. *In Proceedings of International Scientific-Practical Conference "Challenges of Globalization in Economics and Business"*. Universal, Tbilisi, pp. 250-256.

Trainor, K. J. (2012). Relating social media technologies to performance: A capabilities-based perspective. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 32(3), 317-331.

Urotadze, E. (2020). The role of social media marketing in attitude towards Georgian consumers to travel agencies. In Proceedings of 7th Business Systems Laboratory International Symposium „Socio-Economic Ecosystems: Challenges for Sustainable Development in the Digital Era". *Alicante*, Spain, pp. 236-241.

Üstüner, T., & Godes, D. (2006). Better sales networks. *Harvard business review*, 84 (7/8), 102-112.

We Are Social, & Hootsuite (2020). *Digital in 2020* [online]. https://wearesocial.com/digital-2020

JEL Classification: C01, J10 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.016

THE NEW GENERALIZED GRAVITATIONAL MODEL OF MIGRATION FOR GEORGIA

QETEVAN PIPIA

PhD student of Samtskhe-Javakheti
State University, Georgia
qetino.pipia@gmail.com

GOCHA TUTBERIDZE

Doctor of Economics, Professor
European University, Georgia
gtutberidze@esu.edu.ge

GIVI RAKVIASHVILI

Doctor of Mathematics,
Associate Professor, Ilia State University, Georgia
giorgi.rakviashvili@iliauni.edu.ge

KRISTINE RAKVIASHVILI

Researcher, Union of Young
Olympic Mathematicians, Georgia
qrakviashvili@gmail.com

Abstract. Econophysics, or the theory of construction of models using physical assumptions in economics, already has a long history. For this purpose, the gravitational law of attraction was probably first used in the modeling of trade models between two subjects. The laws of gravitational and electrostatic attraction were then used to study migration between countries. The article adopts two new models (containing dummy variables) of migration from Georgia to leading European countries and USA using multivariate linear regression. They are based on the Lewer and van der Berg generalized gravitational model of migration between countries of The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Their model contains dummy parameters of border, the proximity of the state languages and colonial links in past. In this article we introduce a new dummy parameter «religion» of the model of migration from Georgia; It is hypothesized that migration between neighbor countries may not be analogous to the Newton›s law of universal gravitation. In our view, it would be more appropriate to use other physical assumptions to construct such a migration model, for example a mathematical model of the law of equalization of temperatures in an area with different temperatures at different points.

KEYWORDS: ECONOPHYSICS, MIGRATION, GRAVITATIONAL ATTRACTION LAW, ELECTROSTATIC ATTRACTION LAW, DUMMY PARAMETERS.

For citation: Pipia, Q., Tutberidze, G., Rakviashvili, G., Rakviashvili, K. (2020). The New Generalized Gravitation Model of Migration for Georgia. *Globalization and Business, 10.* 130-137. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.016

Econophysics, or the theory of construction of models using physical assumptions in economics, already has a long history [1]. For this purpose, the gravitational law of attraction was probably first used in the modeling of trade models between two subjects [2-3]. The laws of gravitational and electrostatic attraction were then used to study migration between countries [4-5]. For example, the electrostatic migration model discussed in [4] is

$$M_{ij} = k\frac{q_i\rho_j}{\varepsilon}\frac{a^2}{R^2}, \quad (1)$$

where M_{ij} is a number of migrants from poor i country to rich j country, q_i Is the population of a poor country, ρ_j is the population of a rich country, a is the size (radius) of a rich region, R is the distance between these countries, k is a coefficient of proportionality, ε is a "penetration" of the rich country, i.e. a different barriers.

Let us consider the possibility of applying the migration model proposed in [6] for Georgia. This model calculates the natural logarithm of the number of migrants from a i country to a j country

$$\ln(M_{ij}) = a_0 + a_1 \ln(pop_i \cdot pop_j) + a_2 \ln(dist_{ij}) + a_3(rely_{ij}) + \\ + a_4 \ln(stock_{ij}) + a_5 CONT_{ij} + a_6 LANG_{ij} + + a_7 LINK_{ij} + u_{ij} \quad , (2)$$

where M_{ij} is a number of migrants from poor i country to rich j country;

$pop_i \cdot pop_j$ is the product of the population of the respective countries;

$dist_{ij}$ is the distance between countries;

$rely_{ij}$ is the ratio of the per capita income of the country j to the per capita income of the country i ;

$stock_{ij}$ is the number of people already emigrating from country i to country j (the larger the already emigrated population is, the easier it is to migrate and adapt;

$CONT_{ij}$ is a dummy parameter of the common border between these two countries;

$LANG_{ij}$ is a dummy parameter of the proximity of the state languages of these two countries;

$LINK_{ij}$ is a dummy parameter of colonial links in past between these two countries;

u_{ij} is the error function.

Let us note that the value of the dummy parameter is 1 or 0, depending on whether the condition is fulfilled or not; For example, if the source country was a colony of the destination country, the dummy parameter is equal to 1, otherwise it is equal to 0. In the model under consideration, $CONT_{ij}$, $LANG_{ij}$ and $LINK_{ij}$ are dummy parameters.

In this model it is expected that a_2 is negative.

In the article [6] the coefficients from (2) estimates based on migration data between countries of The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD); This organization includes the following 25 countries: Australia, Austria, New Zealand, Belgium, United Kingdom, Germany, Canada, Denmark, Spain, Turkey, Japan, Ireland, Iceland, Italy, Luxembourg, Netherlands, Norway, Portugal, Greece, France, Finland , United States, Switzerland, Sweden. According to [6], these coefficients are:

$$a_0 = 4.218, a_1 = 0.221, a_2 = -0.261, a_3 = 0.00004, a_4 = 0.401, a_5 = -0.091, a_6 = 0.275, a_7 = 0.288 .$$

Therefore (2) formula will take the following form:

$$\ln(M_{ij}) = 4.218 + 0.221 \cdot ln(pop_i \cdot pop_j) - \\ -0.261 \cdot ln(dist_{ij}) + 0.00004 \cdot (rely_{ij}) + \quad (3) \\ +0.401 \cdot ln(stock_{ij}) + 0.275 \cdot Lang_{ij} - \\ -0.091 \cdot CONT_{ij} + 0.288 \cdot LINK_{ij} + u_{ij}.$$

We are using (3) formula to study migration from Georgia. According to the World Bank [7], there were 4,9000,000 people living in Georgia in 1995; This period is relevant for our purposes, because at that time the Russian-speaking population had left Georgia. The population of the countries of our interest, and the distance between Tbilisi and the capitals of these countries, can be found on the Internet. The World Bank tables [8], which give the GDP per capita from 1960-2017, can be used to determine the GDP per capita by countries.

Table 1. Official Statistics on Migration from Georgia (in thousands) - [9]

Year	Sum	Russia	Greece	Ukraine	Azerbaijan	Armeny	USA	Germany	Cyprus	Italy	Israel, Spain, Turkey
2017	840	450	80	70	50	40	30	20	20	10	1 to 10
2000	910	630	70	70	60	50	10				20
1990	880	660		80	70	40					30

To evaluate the results of the formula (3), we need to know the number of emigrants from Georgia to different countries. Unfortunately, the official data and the unofficial statistical data of the Office of the State Minister of Georgia for Diaspora Issues differ significantly (see Tables 1 and 2).

Table 2. Unofficial statistics of the Ministry of Diaspora - 2015;
The total number of emigrants is approx. 1,600 thousands in 42 countries [9-10].

Russia	800000	Italy	12124	Switzerlan	2000	Moldova	500
Greece	250000	Israel	10000	Armeny	1000	Romania	500
Ukraine	150000	Autriche	10000	Bulgaria	1000	Slovakia	500
Turkey	100000	Kazakhstan	7000	Czechia	1000	Estonia	500
USA	80000	Cyprus	7000	Hungary	1000	Lithuania	500
Azerbaijan	35000	Belarus	5000	Finland	1000	Lietuva	300
Spain	30000	Nederlands	5000	Norway	1000	Kyrgyzstan	200
Germany	25000	Uzbekistan	4000	Danmark	1000	Japan	100
Belgium	20000	Portugal	3000	Irland	1000	Australia	20
France	20000	Sweden	3000	Canada	1000		
UK	15000	Poland	2000	Tajikistan	500		

Table 3. Migration from Georgia with 1995 data and amended by a_4 and stock.
P.R.C. - Research Center; Diasp. - Unofficial data of the Ministry of Diaspora

	Migrants (thous.)		pop	dist			Compatri						
	P.R.C.	Diasp.	(mill.)	(km)	GDP PPP	rel	ots	a3	Lang	cont	Link	ln(Mij)	Mij
Sum	840	1608	4.9		**1,884**								
Georgia	0	0	4.9	0	**1,884**								
Russia	450	800	160	1648	5613	3.30	100000	0.00004	1	1	1	14.9528	3118289
Russia	450	800	160	1648	5613	3.30	100000	0.04	1	1	1	15.0845	3557260
Russia	450	800	160	1648	5613	3.30	100000	0.004	1	1	1	14.96585	3159256
Russia	450	800	160	1648	5613	3.30	100000	0.00004	0	1	0	14.3898	1775859
Russia	450	800	160	1648	5613	3.30	14000	0.00004	0	1	0	13.60138	807246
USA	30	80	329	9300	28691	16.85	10	0.00004	0	0	0	10.49566	36158
Greec	80	150	10.8	1845	15,404	9.05	1000	0.00004	0	0	0	12.00947	164304
Turkey	8	100	80.8	1024	10,383	4.40	100	0.00004	0	1	0	11.59307	108344
Ukraine	70	150	42.5	1467	3,987	2.18	500	0.00004	0	0	0	12.09374	178749
Azerb.	50	35	10	448	2511	1.47	80	0.00004	0	1	0	11.25745	77455
Armen.	40		3	170	1592	0.93	30	0.00004	0	1	0	10.85234	51655
Germany	20	25	80	2641	23,521	13.85	2	0.00004	0	0	0	9.866214	19268
Cyprus	20		0.5	2629	17,065	10.02	100	0.00004	0	0	0	10.31436	30163
Italy	10		59.6	2669	22,353	13.09	20	0.00004	0	0	0	10.7216	45325
Spain		30	46.7	4025	16,258	9.52	100	0.00004	0	0	0	11.20583	73558

Table 4. Migration from Georgia with 1995 data and amended by a_4 and stock.
P.R.C. - Research Center; Diasp. - Unofficial data of the Ministry of Diaspora (continuation of Table 3).

	Migrants (thous.)		pop				Compatri						
	P.R.C.	Diasp.	(mill.)	dist	GDP PPP	rel	ots	a3	Lang	cont	Link	ln(Mij)	Mij
Sum	840	1608	4.9		**1,884**								
Georgia	0	0	4.9	0	**1,884**								
Russia	450	800	160	1648	5613	3.30	1	0.00004	1	1	1	10.33611	30826
Russia	450	800	160	1648	5613	3.30	1	0.04	1	1	1	10.46782	35165
Russia	450	800	160	1648	5613	3.30	1	0.004	1	1	1	10.34916	31231
Russia	450	800	160	1648	5613	3.30	1	0.00004	0	1	0	9.773112	17555
Russia	450	800	160	1648	5613	3.30	1	0.00004	0	1	0	9.773112	17555
USA	30	80	329	9300	28691	16.85	1	0.00004	0	0	0	9.572321	14362
Greec	80	150	10.8	1845	15,404	9.05	1	0.00004	0	0	0	9.239464	10296
Turkey	8	100	80.8	1024	10,383	4.40	1	0.00004	0	1	0	9.746395	17093
Ukraine	70	150	42.5	1467	3,987	2.18	1	0.00004	0	0	0	9.601678	14790
Azerb.	50	35	10	448	2511	1.47	1	0.00004	0	1	0	9.500256	13363
Armen.	40		3	170	1592	0.93	1	0.00004	0	1	0	9.488459	13206
Germany	20	25	80	2641	23,521	13.85	1	0.00004	0	0	0	9.588262	14592
Cyprus	20		0.5	2629	17,065	10.02	1	0.00004	0	0	0	8.467684	4758
Italy	10		59.6	2669	22,353	13.09	1	0.00004	0	0	0	9.520316	13634
Spain		30	46.7	4025	16,258	9.52	1	0.00004	0	0	0	9.359152	11605

Based on Formula (3) and using the above databases, we can now evaluate the effectiveness of Formula (3) to describe emigration from Georgia (see Tables 3 and 4); All you have to do is use the appropriate tools in Ms Excel.

According to a study by the Pew Research Center, one of the most competent organizations in the United States, 450,000 people migrated from Georgia to Russia in 1995-2015, while according to unofficial data from the Ministry of Diaspora, this number is almost twice greater and is equal to 800,000 (Table 4). The situation is similar when determining the number of migrants in other countries; We can consider the example of the United States, where 30 thousand people migrated according to the data of the US Research Center, while the data of the Ministry of Diaspora is equal to 80 thousand migrants. Accordingly, these data were 80 thousand and 150 thousand for Greece (250 thousand people left Georgia for Greece, but 100 thousand of them were ethnic Greeks), and for Ukraine 70 thousand and 150 thousand. The total number of migrants, according to the Pew Research Center, were 840 thousand people, while according to unofficial data from the Ministry of Diaspora, this number is almost 2 times greater than the data of the Pew Research Center and is equal to 1607 thousand people. In our opinion, the data of the Ministry of Diaspora is more in line with reality, which is confirmed by the results of the general population census. From these data we can conclude that it is very attractive, affordable and easy for the population of Georgia to migrate and adapt to Russia, Greece, Ukraine and the United States.

In Table 3 and Table 4, we calculate the number of emigrants from Georgia according to the gravitational model of [6]. Data that affect the magnitude of migration are considered. These are: population, distance between capitals, ratio of GDP per capita to GDP, number of people already emigrating from country to country, dummy parameter of common border between two countries; A dummy parameter of the proximity of the state languages of the two countries; The dummy parameter of the colonial link between the two countries.

Analyzing the emigration from Georgia, we can conclude from Table 4 that although some parameters have varied, namely the number of compatriots already residing in the host countries (column 7), the coefficient of rel_{ij} (column 8) and dummy parameters, 3 and 4 tables show that **(6) model does not adequately reflect the number of emigrants from Georgia to different countries.**

So, we decided to recalculate the coefficients of (6) model using linear regression of multiple variables containing dummy parameters, using the appropriate tools in MS Excel; At the same time, we added a new dummy parameter – "Relig", which takes the value of 1 when countries have a common religion, otherwise it is equal to 0. Also, we removed the dummy parameter

of the existence of a common language, because Georgia has no common language with any of the countries listed below. We considered that, although at some point almost all Georgian citizens knew at least a little Russian, there was no reason to consider Russian as a common language of Russia and Georgia (unlike Tables 3 and 4). At the same time, the list of countries, in which migration was studied, was expanded, although Armenia and Azerbaijan were excluded, as migration was clearly ethnic in nature.

Table 5. 1995 data from World Bank statistics [8].

1,995	Diasp	POP	dist	GDP PPP	Compatr									
Georgia		**4,900,000**		**1,884**	STOCK	ln(Diasp)	ln(POPi. POPj)	Ln(dist)	rel	ln(STOCK)	cont	Link	Relig	**ln(Mij)**
Russia	800,000	160,000,000	1,648	5,613	100,000	13.592	34.295	7.407	2.979	11.513	1	1	1	**13.647**
USA	80,000	329,000,000	9,300	28,691	1,000	11.290	35.016	9.138	15.229	6.908	0	0	0	**11.004**
Greece	150,000	10,816,000	1,845	15,404	3,000	11.918	31.601	7.520	8.176	8.006	0	0	1	**11.214**
Turkey	100,000	80,811,000	1,024	10,383	1,500	11.513	33.612	6.931	5.511	7.313	1	1	0	**11.459**
Ukraine	150,000	42,542,000	1,467	3,987	10,000	11.918	32.971	7.291	2.116	9.210	0	0	1	**12.077**
Germany	25,000	80,000,000	2,641	23,521	1,000	10.127	33.602	7.879	12.485	6.908	0	0	0	**10.233**
Cyprus	7,000	500,000	2,629	17,065	500	8.854	28.527	7.874	9.058	6.215	0	0	1	**9.345**
Italy	12,000	59,571,000	2,669	22,353	1,000	9.393	33.307	7.889	11.865	6.908	0	0	0	**10.040**
Spain	30,000	46,700,000	4,025	16,258	1,000	10.309	33.064	8.300	8.630	6.908	0	0	0	**9.874**
Belgium	20,000	11,200,000	3,229	22,405	300	9.903	31.636	8.080	11.892	5.704	0	0	0	**9.069**
France	20,000	66,700,000	3,372	20,740	1,500	9.903	33.420	8.123	11.008	7.313	0	0	0	**10.038**
UK	15,000	64,100,000	3,542	20,516	1,000	9.616	33.381	8.172	10.890	6.908	0	0	0	**10.071**
Austria	10,000	8,500,000	2,339	23654	400	9.210	31.360	7.757	12.555	5.991	0	0	0	**8.863**
Netherlands	5,000	17,419,000	3,203	23403	300	8.517	32.078	8.072	12.422	5.704	0	0	0	**9.363**
Israel	10,000	9,241,000	1,396	19,892	500	9.210	31.444	7.241	10.558	6.215	0	0	0	**8.977**
All	**1607744**													**155.274**

The data in Table 5, as noted, belong to 1995. Its first column is the list of countries, the second column (Diasp) is according to unofficial data of the Ministry of Diaspora the number of Georgian emigrants in these countries, the column ends with the total number of emigrants 1607744. The third column is the population in the respective countries, the fourth column is the distance from Tbilisi to the capitals of the respective countries, the fifth column is the gross domestic product of the respective countries, the sixth column is the number of compatriots before migrating to the respective countries, the seventh column is the logarithms of the second column data with natural base, the eighth column consists of natural logarithms of the population of Georgia and the respective country, the tenth column consists of the ratio of the GDP of the respective country and the GDP of Georgia, the eleventh column consists of the natural logarithms of the sixth column (number of compatriots before migration), the twelfth column is the dummy parameter of the common border, the thirteenth column is the colonial link in past dummy parameter, the fourteenth column is a parameter of the common religion, the fifteenth column consists of the approximate numbers of emigrants in the respective countries, calculated by the formula (4) obtained by using multivariate regression instrument of MS Excel.

The data in Table 5, using MS Excel's Data>Regression function, gives us the corresponding values of the coefficients of gravitational model of migration at 95% confidence interval, given in Table 6. The column in this table, called Coefficients, gives us a model of migration from Georgia obtained by regression:

$$\ln(M_{ij}) = -10.458 + 0.683ln(POP_i.POP_j) - 0.121ln(dist) - 0.015rel - 0.160ln(STOCK) + 1.061Link + 2.413Relig. \quad (4)$$

The coefficient with "cont" is zero because the columns "cont" and "Link" coincide. The last column of Table 5 shows the number of people emigrating from Georgia to the respective countries, which is calculated by formula (4). Comparison of the obtained values with the data of the Ministry of Diaspora shows the advantage of formula (4).

Table 6

SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0.939027							
R Square	0.881772							
Adjusted R Square	0.668101							
Standard Error	0.640622							
Observations	15							
ANOVA								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*			
Regression	7	24.48672	3.498103	9.944332	0.003574038			
Residual	8	3.283173	0.410397					
Total	15	27.7699						
	Coefficien	Standard E	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95.0%	Upper 95.0%
Intercept	-10.4584	6.550357	-1.59662	0.149018	-25.56355608	4.64674276	-25.56355608	4.646742762
ln(POPi.POPj)	0.682748	0.308773	2.211169	0.057975	-0.029282399	1.39477914	-0.029282399	1.39477914
Ln(dist)	-0.12078	0.581428	-0.20772	0.840636	-1.461551184	1.21999936	-1.461551184	1.219999361
rel	-0.01543	0.11416	-0.13517	0.895813	-0.278685571	0.2478225	-0.278685571	0.247822505
ln(STOCK)	-0.1601	0.440778	-0.36322	0.725852	-1.176534271	0.85633711	-1.176534271	0.856337113
cont	0	0	65535	#NUM!	0	0	0	0
Link	1.061203	0.74545	1.423574	#NUM!	-0.65780764	2.7802138	-0.65780764	2.7802138
Relig	2.4126	1.190618	2.026343	0.077294	-0.3329697	5.15817033	-0.3329697	5.158170328

As we can see, the coefficient with "rel" and "ln (STOCK)" is negative, i.e. more income and a common border do not promote migration, but vice versa. We think the reason for this is that migration between neighbor countries may not be described by the law of gravitational attraction because determining the distance between these countries as the

Table 7

1,995	Diasp	POP	dist	GDP PPP						
Georgia		4,900,000		**1,884**	ln(Diasp)	ln(POPi.POPj)	Ln(dist)	rel	Relig	**ln(Mij)**
USA	80,000	329,000,000	9,300	28,691	11.290	35.016	9.138	15.229	0	**11.02244**
Greece	150,000	10,816,000	1,845	15,404	11.918	31.601	7.520	8.176	1	**11.24413**
Ukraine	150,000	42,542,000	1,467	3,987	11.918	32.971	7.291	2.116	1	**12.07271**
Germany	25,000	80,000,000	2,641	23,521	10.127	33.602	7.879	12.485	0	**10.22303**
Cyprus	7,000	500,000	2,629	17,065	8.854	28.527	7.874	9.058	1	**9.373613**
Italy	12,000	59,571,000	2,669	22,353	9.393	33.307	7.889	11.865	0	**10.0437**
Spain	30,000	46,700,000	4,025	16,258	10.309	33.064	8.300	8.630	0	**9.873328**
Belgium	20,000	11,200,000	3,229	22,405	9.903	31.636	8.080	11.892	0	**9.026268**
France	20,000	66,700,000	3,372	20,740	9.903	33.420	8.123	11.008	0	**10.09997**
UK	15,000	64,100,000	3,542	20,516	9.616	33.381	8.172	10.890	0	**10.07354**
Austria	10,000	8,500,000	2,339	23654	9.210	31.360	7.757	12.555	0	**8.875542**
Netherlands	5,000	17,419,000	3,203	23403	8.517	32.078	8.072	12.422	0	**9.293949**
Israel	10,000	9,241,000	1,396	19,892	9.210	31.444	7.241	10.558	0	**8.946923**
All		**1607744**								

distance between their capitals is not correct. Therefore, we removed Russia and Turkey from Table 5, which was followed by the removal of the common border column, because Georgia does not have a common border with other countries; Also, we removed the

Table 8

SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0.8803692							
R Square	0.77505							
Adjusted R Square	0.662575							
Standard Error	0.6369501							
Observations	13							
ANOVA								
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Significance F*			
Regression	4	11.18264364	2.795661	6.890864	0.010499028			
Residual	8	3.245643271	0.405705					
Total	12	14.42828691						
	Coefficients	*Standard Error*	*t Stat*	*P-value*	*Lower 95%*	*Upper 95%*	*Lower 95.0%*	*Upper 95.0%*
Intercept	-9.713269	4.928701494	-1.97076	0.084245	-21.078875	1.6523371	-21.07887495	1.652337102
ln(POPi.POPj)	0.6035653	0.161679948	3.733087	0.005762	0.230730712	0.9764	0.230730712	0.976399971
Ln(dist)	-0.046002	0.576278413	-0.07983	0.938336	-1.3749028	1.282898	-1.374902803	1.282898004
rel	0.0014074	0.111500673	0.012622	0.990238	-0.25571363	0.2585284	-0.255713625	0.2585284
Relig	2.2183987	0.745362854	2.976267	0.017701	0.499588912	3.9372086	0.499588912	3.937208557

corresponding column of compatriots, resulting in Table 7; Using MS Excel's Data> Regression function according to Table 7 will give you the values given in Table 8 at 95% confidence intervals:

The column in this table, called “Coefficients”, gives us a model of migration from Georgia obtained by regression:

$$\ln(M_{ij}) = -9.713 + 0.604ln(POP_i.POP_j) - 0.046ln(dist) + 0.0014rel + 2.219Relig. \quad (5)$$

Comparing the values calculated by the formula (4) of the population emigrating from Georgia to the respective countries with the data of the Ministry of Diaspora in the last column of Table 5 shows that formula (5) is not characterized by the shortcomings of formula (4). However, migration to Russia and Turkey is not calculated by this formula.

Thus, the article adopts two new models of migration from Georgia to leading European countries through formulas (4) and (5) obtained by multivariate linear regression and containing dummy variables, including a new dummy parameter «religion“. It is hypothesized that migration between neighbor countries may not be analogous to the gravitational law of gravity; In our view, it would be more appropriate to use other physical assumptions to construct such a migration model, for example a mathematical model of the law of equalization of temperatures in an area with different temperatures at different points.

REFERENCES

Chakrabarti, B., Chakraborti, A. & Chatterjee, A., (2006). *Econophysics and Sociophysics*. s.l.:Wiley-VCH.

Paas, T., Scannel , N. & Tafenau, E., (2008). Gravity Equation Analysis in the Context of International Trade. *Eastern European Economics*, vol. 46, 92–113.

Leitao, N. The gravity model and united states trade. European Journal of Economics. *Finance and Administrative Sciences*, vol. 20, pp. 91-100, 2010.

Gheorghiu, A. & Spanolescu, I., (2015). *An Econophysics Model of the Migration Phenomena.* Available at: http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1202/1202.0996.pdf

Molho, I., (1986). Theories of Migration: A Review. *Scottish Journal of Political Economy*, 33(4), 396-419.

Lewer, J. & van den Berg, H. A (2008). Gravity Model of Immigration. *Economics Letters*, vol. 99, 164–167.

United Nations, N. Y., (2019). World Population Prospects. Available at: http://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/Key_Findings_WPP_2015.pdf

World Bank, (2019). GDP per Capita by Country. *Statistics from the World Bank*, 1960-2017. Available at: https://knoema.com/jesoqmb/gdp-per-capita-by-country-statistics-from-the-world-bank-1960-2017?country=Spain

Pew Research Center, (2019). *Pew Research Center.* Available at: https://www.pewresearch.org/

https://1tv.ge/news/amerikis-khma-yvelaze-meti-qartveli-emigranti-rusetshi-ckhovrobs/

https://opendatablog.wordpress.com/2015/05/01/sazgvargaret-mcxovrebi-qartuli-diaspora/

Pipia, K. (2015) *On electrostatic models of population migration.* Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU, Current Problems of Sustainable Development of the National Economy., 99-102.

Tutberidze, G; Pipia, K; Rakviashvili, G; Kuntchulia, P. On the gravitational model of the population of Georgia (in Georgian). *Globalization and Business*, Volume 1, 53-59, 2016.

Tutberidze G., Pipia K., & Kunchulia P. (2016). On Electrostatic Models of Migration. *Proceedings of Scientific Works of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU IX,* 410-414.

JEL Classification: I 20; J10 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.017

THE PROSPECTS OF DEVELOPING THE DISTANCE EMPLOYMENT UNDER THE CONDITIONS OF CORONOMICS IN GEORGIA

MURMAN TSARTSIDZE
Doctor of Economic Sciences,
Associate professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Academician of the Academy of Economic Sciences of Georgia, Georgia
murman.tsartsidze@tsu.ge

Abstract. In the era of current globalization, when the whole world is faced with the qualitatively new economic crisis, for the purpose of raising the living standards of population the great importance is attached to ensuring their effective employment. The latter belongs to the major social-economic issues and poses quite a serious challenge to a country. The aforesaid is also conditioned by the fact that at the current stage of formation and operation of labour market the unemployment is regarded as the key factor causing poverty. Under the conditions of coronomics the problem is more exacerbated by thousands of workplaces having been temporarily suspended and lost due to the spread of Covid19 within the country.

In such a situation it would be difficult to cope with the unemployment and make progress in effective employment without developing the socio-labour relations and applying its qualitatively new forms. Occasioned by the above mentioned, the paper aims at the profound study of peculiarities of the forms of distance employment, which are widespread in the international practice, and focuses on the formulation of certain directions and recommendations relating to the potential and prospects of their utilization in the country. In particular, on the basis of the research and analysis conducted the following key recommendations and conclusions have been reached:

1. In the contemporary world the expansion of non-standard employment including the distance employment has radically changed the tendencies of developing the labour market. The mentioned forms of employment are characterized by: labour flexibility; the application of non-standard organizational-legal forms of labour; the adaptation of employers and employees to the constantly changing economic conditions; the realization of their interests, etc.;

2. In the developed countries the distance employment greatly contributes to the increase in the overall level and scales of employment. Its main distinctive mark is the existence of workplaces out of enterprise (outworks). Accordingly, the distance employment is examined in the context of non-standard employment represented as the form of long-term labour relations with a single employer, which diverges from the standard model of full, regulated and open employment according to one or several criteria (performance, labour regime, labour hours, working conditions, work outcomes, working hours, work place and its location, social protection, the correlation between the subjects of labour relations, etc.);

3. Based on its attractiveness as well as by popular demand, the distance employment is recently developing and enhancing at a fast pace all over the world. For instance, while at the outset of the 2000s approximately 30.0 million people were employed on distance jobs in the USA and EU countries, in the second decade of XXI century their number increased to 55.0 – 60.0 million. The quantity of distance employers is annually growing by 20%-30% worldwide. In 2019, the number of outworking employees equaled to 39.0% all over the world. In addition, 28% more of employees had the right to distance jobs. The USA, Canada, Finland, Denmark and Sweden lead this sphere;

4. The advantages of distance employment are as follows: 1. On behalf of employees: flexible working hours; the standard, comfortable conditions of employment; the opportunity to get education and participate in the socially useful activities; extra income; contracts with outer organizations; the possibility to schedule the working time and the labour optimization; the provision of high efficiency and quality of work; the maintenance of the personal rhythm, resting and working time and their protection; saving of expenses; the decrease in time of communications; comfortable working space; the lack of corporate culture; the distance employment is the basis of creative self-realization, pleasure and satisfaction for a number of employers. 2.On behalf of employers: employing the professionals and providing the flexibility of personnel; raising the labour productivity and efficiency; ensuring the personnel loyalty; providing the clients with round –the-clock information services; forming the flexible organizational structure for enterprises; work site arrangement, saving rental costs. 3. On behalf

of a state: the increase in the level of employment and the decrease in the level of unemployment; the development of distance employment involving the disabled persons; the decrease in traffic in the country; the increase in the number of economically active population; scaling down the migration;

5. Apart from the positive points, the expansion of distance employment is related to the significant risk factors, which necessitate the introduction of their controlling mechanism by the state. It should be focused on reducing the aforesaid risk-factors to minimum level and protecting social and legal rights of employees;

6. Occasioned by the goals of ensuring the effective employment as well as according to National Strategy for Labour Market and Employment Policy of Georgia 2019-2023, the provision of developing the non-standard forms of employment assumes the great importance in the country. It is also essential to regularly conduct the impact assessment defining the scales of distance jobs and the pace of their expansion at the level of total employment;

7. In order to conduct the comprehensive analysis and evaluation of distance employment at the overall level of employment, we deem it expedient to make its classification not in terms of the scope of fields but according to the professions, which are currently singled out as being in great demand. Currently, at the labour market of Georgia the following specialties are most demanded by employers: 1. A specialist in marketing; 2. Sales manager; 3. The specialist in the area of internet-technologies; 4. A web-designer; 5. A programmer; 6. Distributer; 7. Tourism (where the demands have, accordingly, increased on the specialties such as a waiter, a barman, a hotel manager, a guide); 8. Audit; 9. Accountant – financier; 10. A doctor; 11. A lawyer; 12. A teacher; 13. A construction manager; 14. Translator, etc. Exactly the mentioned professions are attractive in terms of developing the distance employment in a number of developed countries abroad;

8. With the aim of raising the efficiency of state programs for employment and regulating the distance employment, the regular researches should be necessarily implemented in the direction of determining the real demands on working forces at the labour market. This is the only way offering the real prospects for developing the distance employment and their involvement in the state and regional programs of employment. The latter will considerably contribute to improving the quality of working life of population and ultimately, the raise of living standards.

KEYWORDS: DISTANCE EMPLOYMENT, NON-STANDARD EMPLOYMENT, LABOUR MARKET, UNEMPLOYMENT, CORONOMICS.

For citation: Tsartsidze, M., (2020). The prospects of developing the distance employment under the conditions of coronomics in Georgia. *Globalization and Business, 10.* 138-149. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.017

JEL Classification: I 20; J10 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.017

დისტანციური დასაქმების განვითარების პერსპექტივები საქართველოში კორონომიკის პირობებში

მურმან ცარციძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
murman.tsartsidze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: დისტანციური დასაქმება, არასტანდარტული დასაქმება, შრომის ბაზარი, უმუშევრობა, კორნომიკა

ციტირებისთვის: ცარციძე მ. (2020). დისტანციური დასაქმების განვითარების პერსპექტივები საქართველოში კორონომიკის პირობებში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 138-149. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.017

გლობალურმა ეკონომიკურმა პროცესებმა და საინფორმაციო ტექნოლოგიების სწრაფი ტემპებით განვითარებამ XXI საუკუნეში საფუძველი ჩაუყარა ახალი „gig–ეკონომიკის“ (გიგონომიკა) ფორმირებას[1], რომელიც დაფუძნებულია არასტანტარტული დასაქმების, განსაკუთრებით კი დისტანციურ შრომაზე. ეს უკანასკნელი გულისხმობს შრომის პირობების (ადგილი, დრო, ინტენსივობის ხარისხი და სხვა) აბსოლუტურად თავისუფალ არჩევანს დამსაქმებლის დავალების შესასრულებლად, მისი საჭიროებისათვის. განვითარებულ ქვეყნებში კომპანიებმა და ზოგადად ბიზნესის სფეროს საწარმოებმა დაიწყეს თანმიმდევრული ინტეგრაცია ამ აბსოლუტურად ახალ ციფრულ სივრცეში, რამაც თავის მხრივ ძირეულად შეცვალა შრომის ბაზარზე სოციალურ–შრომითი ურთიერთობების განვითარების ტენდენციები. სწორედ ამიტომ, არასტანდარტული დასაქმების კვლევას საკმაოდ დიდი ყურადღება ექცევა საერთაშორისო მასშტაბით. ეკონომიკურ ლიტერატურაში მასთან დაკავშირებით უკვე არსებობს რამდენიმე კონცეპტუალური მიდგომა. უპირველეს ყოვლისა, იგი განიხილება როგორც შრომის ბაზრის მოქნილობის განმსაზღვრელი ფაქტორი (Musaev, 2017:125). მეორეს მხრივ, გამოყოფენ განსაკუთრებულ, არასტანდარტულ ორგანიზაციულ–სამართლებრივ საფუძვლებს და მას განიხილავენ როგორც ადაპტაციის ინსტრუმენტს. შესაბამისად იგი უზრუნველყოფს შრომის ბაზრის სუბიექტების ინტერესების რეალიზაციას. კერძოდ, დამსაქმებლების ინტერესების დაკმაყოფილება ხდება შრომითი ურთიერთობების ისეთი „არასტანდარტული ფორმების გამოყენებით როგორიცაა: ნასესხები შრომა, აუტსორსინგი, ლიზინგი და სხვა“ (Varshanskaia, 2009:64). მომუშავეთა ინტერესებში კი შედის შრომის ორგანიზაციის არასტანდარტული ფორმების (ტელესამუშაო, მოქნილი სამუშაო გრაფიკი და სხვა) გამოყენება. დასაქმების არასტანდარტული ფორმის გამოყენებისას „სამეწარმეო რისკები გადადის დასაქმებულზე“ (Kotliarov, 2015:3). გერმანელი მკვლევარების აზრით კი „მოქნილი სამუშაო დროის მოდელისთვის დამახასიათებელია საწარმოში დასაქმებულის განსხვავებული დროით ყოფნა დღის, კვირის თუ თვის მანძილზე“ (Fluter–Hoffman..., 2003:6). ანუ, დასაქმებული თვითონ მონაწილეობს სამუშაო დროის ფორმირებაში. ამიტომ, ინდივიდუალური სამუშაო დრო ზოგიერთ შემთხვევაში შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს საწარმოს შრომის რეჟიმით განსაზღვრული სტანდარტული დროისგან, რომელიც თანაბრად ნაწილდება გარკვეული პერიოდზე და მის განმავლობაში არ იცვლება. მაგალითად, საქართველოს შრომის კოდექსის მე–14 მუხლის მიხედვით „დამსაქმებლის მიერ განსაზღვრული სამუშაო დროის ხანგრძლივობა, რომლის განმავლობაშიც დასაქმებული ასრულებს სამუშაოს, არ უნდა აღემატებოდეს კვირაში 40 საათს“ (Labor Code, 2010:6). ასევე ძალზე მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ისიც „რომ დასაქმების არასტანდარტული ფორმების გამოყენების პრაქტიკა ხასიათდება სამუშაო დროის რა–

[1] თანამედროვე ეკონომიკურურ ლიტერატურაში არსებული მიდგომებისა და ჩვენს მიერ ჩატარებული თეორიული–ემპირიული კვლევის შედეგების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ **„gig–ეკონომიკა“ (გიგონომიკა)** თავისუფალ საბაზრო სისტემასთან დაკავშირებული, მოკლევადიანი, დროებითი კონტრაქტების ეკონომიკაა, რომელსაც საფუძვლად უდევს დამოუკიდებელ (არასაშტატო) მომუშავეთა შრომა. იგი დაკავშირებულია მოქნილი, დროებითი, სწრაფი და თავისუფალი სამუშაო ადგილების გამოყენებასთან, სადაც ურთიერთობაში შედის სამი ძირითადი სუბიექტი: დამოუკიდებელი მომუშავეები; დამსაქმებლები–კონკრეტული სახეობის სამუშაოს, მომსახურების მომხმარებლები და საშუამავლო კომპანიები.

ციონალური გამოყენებით და იგი მნიშვნელოვნად აფართოებს მოსახლეობის სოციალურად დაუცველი იმ ფენების (ახალგაზრდები, ქალები, ინვალიდები, პენსიონერები და სხვა) დასაქმების შესაძლებლობებს, რომლებიც დაბალკონკურენტუნარიანი არიან შრომის ბაზარზე" (Razumov,...,2019:4). არასტანდარტულ დასაქმებას მრავალფეროვანი ბუნება გააჩნია. კერძოდ, ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები საშუალებას გვაძლევს, ჩამოვაყალიბოთ არასტანდარტული დასაქმებისათვის დამახასიათებელი შემდეგი ძირითადი ნიშნები: შრომის მოქნილობა; შრომითი საქმიანობის არასტანდარტული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების გამოყენება; დასაქმებულებისა და დამსაქმებლების ადაპტირება უწყვეტად ცვლად ეკონომიკურ პირობებთან; დასაქმებულებისა და დამსაქმებლების ინტერესების რეალიზაცია; მომუშავეთა შრომის უფლებების უზრუნველყოფის მინიმალური გარანტია.

საერთაშორისო პრაქტიკაში გავრცელებული არასტანდარტული დასაქმების ფორმები შეიძლება დავყოთ ორ ძირითად ჯგუფად: 1.„ახალი", რომელიც XXI საუკუნის დასაწყისში აღმოცენდა, პოსტინდუსტრიული ეკონომიკის ფორმირების პროცესში და 2.„ძველი", ანუ ტრადიციული, რომელიც ფართოდ ჯერ კიდევ მეოცე საუკუნის 90-იან წლებში იყო გავრცელებული, როგორც საბაზრო ეკონომიკის, ისე პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში (იხ. სქემა 1).

არასტანდარტული დასაქმების ფორმებს შორის გამოირჩევა დისტანციური დასაქმება, რომელიც ამჟამად ყველაზე სწრაფი ტემპით ვითარდება. მისი მთავარი განმასხვავებელი ფაქტორი არის თანამშრომლის სამუშაო ადგილი, რომელიც მდებარეობს საწარმოს გარეთ. იგი მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს დასაქმების ზრდას. თანამედროვე პირობებში **დისტანციური დასაქმება განიხილება არასტანდარტული დასაქმების კონტექსტში, რომელიც წარმოდგენილია როგორც სრული, რეგულირებადი და ღია დასაქმების სტანდარტული მოდელისაგან განსხვავებული შრომითი ურთიერთობების ფორმა, ერთ დამსაქმებელთან ხანგრძლივად, ერთი ან რამდენიმე კრიტერიუმის (სამუშაოს რეჟიმი, სამუშაო დრო, შრომის პირობები, შრომითი ურთიერთობების ხანგრძლივობა, სამუშაო ადგილი და მისი მდებარეობა, სოციალური დაცვა და ა.შ.) შესაბამისად (იხ. სქემა 2)** (Razumov,...,2019:37-57).

„დისტანციური დასაქმების" ცნება (ინგლისურად „telecommuting", "telework") შრომითი საქმიანობის პროცესში პირველად იქნა გამოყენებული, დასაბუთებული 1972 წელს ამერიკელი მეცნიერის **ჯეკ ნილესსის** მიერ. ინტერნეტის განვითარების ეპოქაში იგი მნიშვნელოვანი მხარდაჭერის ობიექტი გახდა აშშ-ის მთავრობის მხრიდან, რაც განაპირობა სამუშაო ადგილების დეფიციტმა ეკონომიკური საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში. თავისი მიმზიდველობისა და მოთხოვნიდან გამომდინარე, ბოლო პერიოდში დისტანციური დასაქმება სწრაფი ტემპით იზრდება მთელ მსოფლიოში. ასე მაგალითად, „1990-იანი წლების ბოლოსა და 2000-იანი წლების დასაწყისში აშშ-სა და ევროკავშირის ქვეყნებში დისტანციური სამუშაო ადგილების მიხედვით დასაქმებული იყო დაახლოებით 30.0 მლნ. ადამიანი. ხოლო XXI საუკულის მეორე ათწლეულში მათი რიცხოვნობა 55.0-60.0 მლნ. კაცს აღწევს. დისტანციურად დასაქმებულ მომუშავეთა რიცხოვნობა მთელ მსოფლიოში ყოველწლიურად 20.0%-30.0%-ით იზრდება. შესაბამისად, 2019 წელს ოფისს გარეთ

სქემა 1. არასტანდარტული დასაქმების ფორმების კლასიფიკაცია სამუშაო დროის რაციონალური გამოყენების თვალსაზრისით

არასტანდარტული დასაქმების ფორმები	
არასტანდარტული დასაქმების ფორმები XXI საუკუნის დასაწყისამდე	**არასტანდარტული დასაქმების „ახალი" ფორმები პოსტინდუსტრიალურ ეკონომიკაში XXI საუკუნის დასაწყისიდან**
დროებითი, არამუდმივი, ანუ შემთხვევითი დასაქმება	ნასესხები შრომა (პერსონალის ლიზინგი, აუტსორსინგი, აუტსტაფფინგი)
შინამეურნეობების შრომა	დისტანციური დასაქმება-ტელეშრომა
მცოცავი გრაფიკით მუშაობა, ცვლაში მუშაობა	შრომის მოქნილი ფორმები (მოქნილი სამუშაო დროის გრაფიკი სამუშაო დღის დასაწყისსა და დასასრულისას; მოქნილი მცოცავი სამუშაო გრაფიკი, სამუშაო დროის აღრიცხვა, ამორფული სამუშაო დრო, სამუშაო დრო ნდობის საფუძველზე, მოქნილი არასრული სამუშაო დრო, სამუშაო ადგილის გადანაწილება)
არასრული დასაქმება	ფრილანსერები
თვითდასაქმება	არაფორმალური დასაქმება
აღნიშნული ფორმები ხასიათდება სამუშაო დროის მოქნილობით	**ამ ფორმებისათვის დამახასიათებელია სამუშაო დროის რაციონალური გამოყენება როგორც საწარმოს, ისე მომუშავეებისათვის განსაზღვრულ პირობებში**

სქემა 2.

მუშაობდა დასაქმებულთა დაახლოებით 39.0%. გარდა ამისა კიდევ 28.0%-ს ქონდა უფლება დისტანციურად მუშაობაზე. ამ სფეროში ლიდერები არიან: **აშშ, კანადა, ფინეთი, დანია და შვედეთი**" (Moskaleva, 2019). მაგალითად, ფინეთში, დისტანციურად დასაქმებული ადამიანების რაოდენობა შეადგენს მთლიანი დასაქმებული მოსახლეობის ერთ მესამედს.

დისტანციურად დასაქმებულთა რაოდენობის ზრდის ძირითადი მიზეზი არის ცოდნის ეკონომიკაზე გადასვლა, რომელიც დაფუძნებულია საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარებაზე. მართლაც „გლობალიზაცია განაპირობებს ცოდნის ეკონომიკისთვის ისეთი გლობალური რაკურსის მქონე განზომილებების დამატებას, როგორიცაა, მაგალითად, რესურსულ-ტექნოლოგიური, ინფორმაციული, კომუნიკაციური და ინსტიტუციური სტრუქტურები." (Bedianashvili, 2018:58). ეს კი თავის მხრივ განსაზღვრავს დამსაქმებელსა და დასამქმებულს შორის ახალი შრომითი ურთიერთობების ფორმების გაჩენას. დასაქმების ამ ფორმის გავრცელებისთვის შეიძლება გამოიყოს შემდეგი წინაპირობები:

- ინდუსტრიული ეკონომიკის პოსტინდუსტრიულ ეკონომიკაზე გადასვლამ განაპირობა სტანდარტული დასაქმების ნაწილობრივად, თანთათან ჩანაცვლების ტენდენციის განვითარება;
- მომსახურების სფეროს ზრდამ და ინდუსტრიის შემცირებამ მოითხოვა დასაქმების არასტანდარტული ფორმების უფრო ფართო გამოყენება;
- მცირე ბიზნესის სწრაფ განვითარებას თან ახლდა შრომითი დანახარჯების შემცირება, რამაც გაზარდა მოთხოვნა დროებით და ნასესხებ შრომაზე;
- კომპიუტერების გავრცელებამ, კომუნიკაციის თანამედროვე საშუალებებმა და ინტერნეტთან წვდომამ შექმნა პირობები, რათა მრავალი სახის სამუშაო შესრულდეს დისტანციურად, დამსაქმებლისგან შორს, განცალკევებით;
- სამუშაო ძალის დემოგრაფიულმა ცვლილებებმა ხელი შეუწყო მოქნილ სამუშაო ადგილებზე მოთხოვნის ზრდას.

ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის (OECD) განმარტებით, ”არასტანდატრული დასაქმება წარმოადგენს შრომის ბაზრის მნიშვნელოვან და ერთ-ერთ ყველაზე დინამიურ სეგმენტს მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის შრომის ბაზარზე" (OECD, 2014). ხოლო დისტანციური დასაქმება საგრძნობლად უწყობს ხელს შრომის მწარმოებლურობისა და ეფექტიანობის ამაღლებას. ასე მაგალითად, „კომპანიები, რომლებიც ატარებენ მოქნილი, დისტანციური სამუშაო რეჟიმის პოლიტიკას საკმაოდ დიდ სარგებელს იღებენ. FlexJobs-ის მიერ დადგენილი იქნა, რომ იმ კომპანიებიდან, რომლებიც უფლებას აძლევენ თანამშრომლებს იმუშაონ დისტანციურად, 85.0%-მა მნიშვნელოვნად გაზარდა მწარმოებლურობა, 90.0%-მა აამაღლა თანამრომელთა მორალური სულისკვეთება, ხოლო 77.0%-მა უზრუნველყო საექსპლუატაციო ხარჯების შემცირება" (Veronica Krieg, 2019). აღნიშნულიდან გამომდინარე, მსოფლიოს მასშტაბით დისტანციური დასაქმება[2] უპირატესად გავრცელებულია შემდეგ დარგების მიხედვით: ფინანსები/დაზღვევა, სახელმწიფო სექტორი/განათლება, ჯანდაცვა/სამედიცინო მომსახურება, ტექნოლოგია/მარკეტინგი, ტრანსპორტი, მრეწველობა და სხვა **(იხ. ცხრილი 1)**. ამჟამად, დისტანციურად დასაქმებულთა ყველაზე გავრცელებული ფორმაა **ფრილანსერები** – ანუ თავისუფალ რეჟიმში მომუშავე შემოქმედებითი პროფესიის სპეციალისტები (კრეატიული პროფესიონალები). ფრილანსერული დასაქმება შეიძლება ჩაითვალოს ინტერნეტის მეშვეობით დისტანციური დასაქმების ფორმად, რომლის ფარგლებშიც დამკვეთი და შემსრულებელი ერთმანეთს არ ხვდებიან, თუმცა სოციალური პორტალების მეშვეობით ასრულებენ შრომით ვალდებულებებს. ყველა წარმოებული ოპერაციის რეალიზება ხდება ქსელის მეშვეობით. ძირითადად, ამ ტიპის დასაქმებას უპირატესობას ანიჭებენ კრეატიული პროფესიის წარმომადგენლები: დიზაინერები, მხატვრები, საინფორმაციო ტექნოლოგიების სფეროს სპეციალისტები და ა.შ.

ასეთი დასაქმების მთავარი პრინციპი არის არჩევანის თავისუფლება სამუშაოს მოცულობის, ფასის, ვადის მიხედვით. ფრილანსერობის უარყოფითი მხარე ვლინდება სოციალურ-შრომით ურთიერთობების იზოლაციაში, რადგან ამ გზით დასაქმებული თანამშრომლები, ერთი მხრივ არ იხდიან გადასახადს ბიუჯეტში, მეორე მხრივ კი, არ იღებენ არანაირ სოციალურ სარგებელს. ბოლო პერიოდში მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში ფრილანსერების წილი მთლიან დასაქმებულ მოსახლეობაში ხასიათდება მზარდი

[2] დისტანციური დასაქმების შესახებ ინფორმაციის მოსაპოვებლად მთელს მსოფლიოში ამჟამად რეკომენდირებულია შემდეგი 25 საიტით სარგებლობა: AngelList; Authentic Jobs; Avon; Career Builder; Dribble; Elance; Fiverr; FlexJobs; Freelancermap.com; Guru; Indeed; Idealist; Monster; oDesk; PowerToFly; Ruby Now; SkillBridge; Skip The Drive; Stack Overflow; Staff.com; Stella & Dot; The Muse; Virtual Vocations; We Work Remotely; Working Nomads;

ცხრილი 1. დისტანციური დასაქმების სტრუქტურა მსოფლიოს რეგიონების მიხედვით [The State of Remote Work Report, 2019]

მსოფლიოს რეგიონის დასახელება	ფინანსები/ დაზღვევა	სახელმწიფო/ განათლება	ჯანდაცვა/ სამედიცინო მომსახურება	მასპინძლობა/ ტრანსპორტი	საწარმოები/ მრეწველობა	ტექნოლოგია/ მარკეტინგი	სხვა
აფრიკა	17.0%	17.0%	9.0%	7.0%	10.0%	16.0%	24.0%
აზია	16.0%	19.0%	9.0%	5.0%	10.0%	16.0%	25.0%
ავსტრალია	10.0%	24.0%	10.0%	9.0%	10.0%	10.0%	27.0%
ევროპა	13.0%	20.0%	11.0%	6.0%	13.0%	8.0%	29.0%
ჩრდილოეთ ამერიკა	10.0%	27.0%	10.0%	4.0%	12.0%	8.0%	29.0%
სამხრეთ ამერიკა	8.0%	27.0%	10.0%	5.0%	11.0%	10.0%	33.0%

ტენდენციით. დაურეგისტრირებელი დისტანციურად დასაქმებული შრომითი ხელშეკრულების დომინირების გამო, ოფიციალური სახელმწიფო ორგანოები ვერ აღრიცხავენ ამ კატეგორიის დასაქმებულებს, ანუ ვერ აწარმოებენ შესაბამის ანგარიშებს. ამ ტიპის საქმიანობის ანალიზისთვის, საერთაშორისო პრაქტიკაში იყენებენ სხვადასხვა საიტების მონაცემებს, რომლებიც სთავაზობენ ფრილანსერებს მათი საქმიანობისთვის შესაბამისი სამსახურის მოძებნას. დისტანციური დასაქმების სპეციფიკისა და თავისებურებებიდან გამომდინარე, შეიძლება გამოვყოთ მისი ძირითადი ფორმები: „თავისუფალი აგენტები" – ფრილანსერები, რომლებიც ირჩევენ სამუშაოს თავისი პროფესიული კარიერის სახით; „შემთხვევითი" მომუშავეები – შტატგარეშე მომუშავე პროფესიონალები, პირადი შემოსავლების გაზრდის მიზნით (არასრული ფრილანსერები); „ცოცხლად დარჩენილები" – სამუშაოს მექანიზმის მიხედვით ჰგვანან თავისუფალ აგენტებს, ხოლო დაკარგული აქვთ არჩევანის თავისუფლება. სამუშაოდან განთავისუფლება ან სხვა ვითარება არ აძლევთ მათ საშუალებას დაუბრუნდნენ ტრადიციულ სამუშაოს; „ფინანსურად დამოკიდებულები" – ემსგავსებიან შემთხვევით მომუშავეებს, მუშაობენ აუცილებლობის შემთხვევაში და არა თავისუფალი არჩევანის საფუძველზე. ისინი იძულებული არიან გაზარდონ თავისი ძირითადი შემოსავალი **(იხ. ცხრილი 2)**.

აშშ-ში ფუნქციონირებს ფრილანსერების კავშირი (Freelancers Union), რომელიც ერთგვარი პროფკავშირული ორგანიზაციაა დისტანციურად დასაქმებულთათვის. 2016 წლიდან დიდტანციურად დასაქმებულთა კატეგორია სისტემატიზირებულია ახალი კლასიფიკაციის შესაბამისად **(იხ. ცხრილი 3)**.

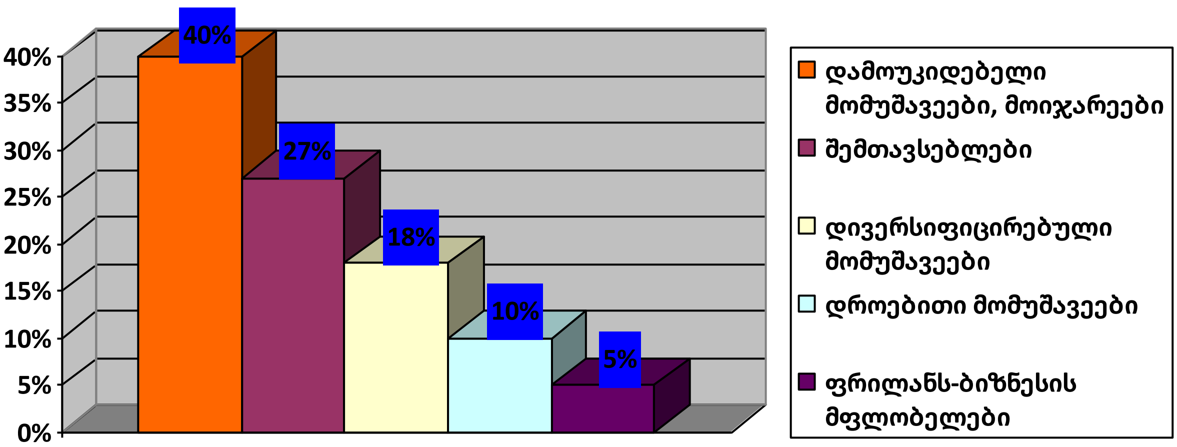
„FlexJobs და Global Workplace Analytics-ის მიერ ჩატარებული სპეციალური ანალიზის შედეგების მიხედვით აშშ-ში დისტანციურად დასაქმებულთა რიცხოვნობა მნიშვნელოვნად იზრდება. 2005 წლიდან 2017 წლამდე პერიოდში მისი სიდიდე 159.0%-ით გაიზარდა. თუ 2015 წელს დისტანციურად დასაქმებულთა რიცხოვნობა 3.9 მლნ. კაცს შეადგენდა, 2020 წლის დასაწყისისათვის მათი რაოდენობა 4.7 მლნ. კაცია, რაც ქვეყნის მთლიანი მოსახლეობის 3.4%-ია." (Remote Work Statistics, 2020). აშშ-ში მთლიანობაში 50.0 მლნ. ადამიანი (სამუშაო ძალის 45.0%) დასაქმებულია უფლებით, რომ დროის გარკვეულ პერიოდებში იმუშაოს დისტანციურად (სახლში დარჩენით). დამსაქმებლები წლის

ცხრილი 2. დისტანციური დასაქმების სტრუქტურა ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და ევროპაში მისი სახეობების მიხედვით (distance employment in the world, 2020)

დისტანციური დასაქმების სახეობები	**რაოდენობა, მლნ. კაცი**	**აშშ-სა და ევროპაში დასაქმებულ მომუშავეთა რიცხოვნობასთან მიმართებაში %-ში**
„თავისუფალი აგენტები" – ფრილანსერები	49.0	30.0%
„შემთხვევითი" მომუშავეები – არასრულად მომუშავე ფრილანსერები	64.0	40.0%
„ცოცხლად დარჩენილები" – დაკარგული აქვთ არჩევანის თავისუფლება	23.0	14.0%
„ფინანსურად დამოკიდებულები" – მუშაობენ აუცილებლობის შემთხვევაში და არა თავისუფალი არჩევანის საფუძველზე	26.0	16.0%
სულ	**162.0**	**100.0%**

ცხრილი 3. დისტანციური დასაქმების კატეგორიები და მისი კლასიფიკაცია აშშ-ში (distance employment in the world, 2020)

დისტანციური დასაქმების სახეობები	დასაქმებულ მომუშავეთა რიცხოვნობასთან მიმართებაში %-ში
დამოუკიდებელი მომუშავეები, მოიჯარეები	40.0%
შემთავსებლები	27.0%
დივერსიფიცირებული მუშაკები	18.0%
დროებით მომუშავეები	10.0%
ფრილანსი – ბიზნესის მფლობელი	5.0%

განმავლობაში საშუალოდ ერთ მომუშავეზე გაანგარიშებით 10 000 აშშ დოლარის ეკონომიას აკეთებენ, მომუშავის ძირითადი საშტატო პოზიციიდან დისტანციურად დასაქმებულის კატეგორიაში გადაყვანის შემთხვევაში. დიდ ბრიტანეთში კომპანიების 62.0%-ს ყავს დისტანციურად დასაქმებული მომუშავეები. ხოლო დასაქმებულთა 34.0% მუშაობს ოფისის გარეთ (Bart Turczynski, 2020), ანუ დისტანციურად. აშშ-ში, ევროპასა და იაპონიაში დასაქმებული ფრილანსერების უმრავლესობა მაღალი დონის პროფესიონალია, რომლებსაც აქვთ დიდი ნდობა კლიენტების მხრიდან. ისინი მუდმივად უზრუნველყოფილი არიან დაკვეთებით და შესაბამისად სტაბილურად მაღალ ანაზღაურებას იღებენ. ამ ქვეყნებში ფრილანსერების საქმიანობისათვის დამახასიათებელი თავისებურებაა ხელშეკრულების გაფორმება კონკრეტული სამუშაოს შესრულებაზე და სავალდებულო გადასახადების გადახდა მიღებული შემოსავლიდან.

რუსეთის ფედერაციაში, ექსპერტების აზრით, 2016 წელს დისტანციურად დასაქმებულთა რაოდენობამ შეადგინა დასაქმებული მოსახლეობის დაახლოებით 2.7%, ანუ 2.53 მილიონი დასაქმებული (Json&Jpartners Consalting, 2019). აღნიშნულთან დაკავშირებით შესაბამისი ცვლილებები ხორციელდება შრომის კანონმდებლობაში დამსაქმებლებსა და დასაქმებულს შორის დისტანციური შრომითი ურთიერთობის რეგულირებასთან მიმართებაში, რადგან შესამჩნევია შრომის ბაზრის ამ სეგმენტში დასაქმების მნიშვნელოვანი ზრდა. ამჟამად რუსეთში დისტანციურად მუშაობს დაახლოებით დასაქმებულთა 37.0%, რომლებიც უპირატესად ახალგაზრდა სპეციალისტები არიან (Martinova, 2016:542-545). ბევრი მათგანი, განსაკუთრებით ფრილანსერი ასეთ შრომით ურთიერთობას იურიდიულად არ აფორმებს. ამჟამად მოთხოვნადი სპეციალობებია: კოპირაიტერი; რერაიტერი; რედაქტორი; მთარგმნელი; დიზაინერი (ვებ-დიზაინერი); ფოტოგრაფი; სხვადსხვა სპეციალობის პროგრამისტები; დიქტორი; ვიდეო და აუდიო სფეროს სპეციალისტები; არქიტექტორი; სოციალური ქსელების ადმინისტრატორი; ინტერნეტ-პროექტების მენეჯერი; ონლაინ-კონსულტანტი; ბლოგერი; მობილური პროგრამების სპეციალისტი. აღნიშნული სპეციალობებით დასაქმება შედარებით მაღალ ანაზღაურებადია.

საქართველოში დისტანციური დასაქმების შესახებ ჯერჯერობით ოფიციალური ინფორმაცია და კვლევები არ არსებობს. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, ჩვენს მიერ ადრე ჩატარებულ კვლევებსა და სხვადასხვა სამეცნიერო შრომებში (Tsartsidze, 2019:82-100); (Tsartsidze, 2019:16-37); (Tsartsidze..., 2017:582-588) არაერთგზისაა ხაზგასმით საუბარი საქართველოსი დასაქმების ისეთ არასტანდარტული ფორმების განვითარებაზე, როგორიცაა: თვითდასაქმება, არასრული სამუშაო დროით დასაქმება, არაფორმალური დასაქმება, შეთავსებით დასაქმება, დროებითი და ეპიზოდური დასაქმება, მეორადი დასაქმება და სხვა. „უმუშევრობისა და ოჯახების მცირე შემოსავლებიდან გამომდინარე, სავსებით ბუნებრივია, ადამიანთა აქტიურობა დაქირავებით დასაქმების ან დამატებითი შემოსავლის წყაროს ძიების მიმართულებით“...ამ მხრივ საქართველოს „შრომის ბაზრის ფუნქციონირების თავისებურებებიდან აღსანიშნავია მეორადი დასაქმების არსებობა. უმუშევრობის

მაღალი დონის პირობებში, სამუშაო ძალის გარკვეული ნაწილი ახერხებს დამატებით, სხვა ანაზღაურებადი სამუშაოს შესრულებასაც" (Tukhashvili,…, 2012:37,130). თუმცა ხშირად სრულყოფილი ინფორმაციის არარსებობა ართულებს საჭირო პროფესიისა და კვალიფიკაციის მქონე კადრების დროულ დასაქმებას. მიმდინარე პერიოდში სხვადასხვა წყაროებიდან მოპოვებული ინფორმაციის საფუძველზე გამოვლენილი იქნა საქართველოს შრომის ბაზარზე დამსაქმებელთა მხრიდან ყველაზე მოთხოვნადი პროფესიები, რომელთა ჩამონათვალი რეიტინგის მიხედვით შეიძლება შემდეგნაირად წარმოვადგინოთ: 1. მარკეტინგის სპეციალისტი; 2. გაყიდვების მენეჯერი; 3. ინტერნეტ-ტექნოლოგიების სფეროს სპეციალისტი; 4. ვებ-დეველოპერები, ვებ-დიზაინერი (გრაფიკული დიზაინი, მულტიმედია, ვიზუალური ხელოვნება); 5. პროგრამისტი; 6. დისტრიბუტორი; 7. ტურიზმი (რომელმაც შესაბამისად გაზარდა მოთხოვნა: მიმტანის, ბარმენის, სასტუმროს ადმინისტრატორის; გიდის სპეციალობებზე); 8. აუდიტები; 9. ბუღალტერ-ფინანსისტი; 10. ექიმები; 11. იურისტები; 12. მასწავლებლები, 13. სამშენებლო მენეჯერი; 14. მთარგმნელი და სხვა. მათზე მოთხოვნა კიდევ უფრო გაიზრდება 2021 წლიდან, რომელიც ზოგიერთი სპეციალობის მიხედვით 30%-ს გადააჭარბებს. ეს პროფესიებია: პერსონალური ფინანსური მრჩეველი; მონაცემთა ბაზის ადმინისტრატორი; მარკეტინგული კვლევის ანალიტიკოსი; პროგრამული დეველოპერები; ვებ-დიზაინერები, ბუღალტრები, ფინანსური მენეჯერი[3]. სწორედ აღნიშნული პროფესიებია მიმზიდველი საზღვარგარეთის განვითარებულ ქვეყნებში დისტანციური დასაქმების განვითარების თვალაზრისით. გვაქვს საფუძველი, ვივარაუდოთ, რომ საქართველოში ეს პროცესი კარგა ხანია, დაიწყო. უბრალოდ მის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაცია არ არსებობს. ახალ მაღალკვალიფიციურ სპეციალობებზე მოთხოვნამ მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი თანამედროვე ქართველი ახალგაზრდების თვითშეგნების ამაღლებას. მათთვის ძალზე მნიშვნელოვანი გახდა ეკონომიკური თავისუფლების მოპოვება და კარგი განათლების მიღება, კონკურენტუნარიანობის ამაღლება (Shelia, 2018:94-102), რაც თავის მხრივ განაპირობებს საერთაშორისო შრომითი და საგანმანათლებლო მიგრაციული პროცესების განვითარებას. ამ მიმართულებით ძალზე საინტერესოა კვლევა, რომლის შედეგადაც გამოკვეთილია სტუდენტი ახალგაზრდების საზღვარგარეთ ემიგრაციაში გადინების ძირითადი მიზეზები. კერძოდ, გამოკითხულ სტუდენტთა 38.0% ემიგრაციაში წასვლის ძირითად მიზეზად სწავლის გაგრძელებას მიიჩნევს; 18.0% – დასაქმება და შემოსავლების მიღებას; 15.0% უცხო ენების შესწავლას; 8.0% – დამოუკიდებლად ცხოვრებას. სტუდენტების 6.0% აღიარებს, რომ ქვეყანაში არ არსებობს სათანადო პირობები საკუთარი შესაძლებლობების რეალიზაციისათვის (Tukhashvili, 2018:136). შრომის ბაზრის მიმდინარე მოთხოვნებიდან გამომდინარე, საკუთარი შესაძლებლობების რეალიზაციის, თვითდამკვიდრებისა და ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების მიზნით შრომითი და საგანმანათლებლო მიგრაციის მასშტაბების ზრდას განაპირობებს სხვა ფაქტორებიც. ამ მხრივ ძალზე საინტერესო და ობიექტურ შეფასებას ვხვდებით ქართველი მეცნიერების საერთაშორისო დონის სამეცნიერო ნაშრომებში, სადაც აღნიშნულია, რომ: "ახალგაზრდების მიგრაციის მაღალი ტემპი განპირობებულია შრომის ბაზარზე კონკურენციის მაღალი დონით, მაღალი ხარისხის განათლებისა და უფრო მაღალანაზღაურებადი სამუშაოების პოვნის სურვილით... კვალიფიციური მიგრანტების საზოგადოებაში ინტეგრაცია იწვევს ახალი ცოდნისა და ტექნოლოგიების დანერგვას, ქმნის მდგრადი და ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის პირობებს ქვეყანაში" (Kharaishvili, 2019). საგანმანათლებლოპროფესიონალური მობილურობის ზრდა, განვითარება, თავის მხრივ ქმნის საფუძველს დისტანციური დასაქმების სხვადასხვა ფორმების განვითარებისათვის. მიმდინარე ეტაპზე საქართველოში დასაქმების მდგომარეობისა და მისი არასტანდარტული ფორმების განვითარების თავისებურებებიდან გამომდინარე, შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ დისტანციური დასაქმების ფორმები მჭიდროდაა დაკავშირებული ეკონომიკის არაფორმალურ სექტორში დასაქმებასთან და ერთმანეთშია შეჭრილი.

მიუხედავად იმისა, რომ საერთაშორისო პრაქტიკაში დისტანციური დასაქმების ფართო გამოყენება დაკავშირებულია მის უპირატესობებთან, მასთან მიმართებაში განვითარდა სხვადასხვა მიდგომები. მკვლევარების უმრავლესობა ხაზს უსვამს დისტანციური სამუშაოს არჩევის მთავარ მოტივებს რომელთა შორისაა, სამუშაოს შესრულებისთვის დამოუკიდებლად დროის განაწილება დასაქმებულის საკუთარი პრიორიტეტებიდან გამომდინარე (Konobeztsev, 2011). მის უარყოფით მხარეს კი წარმოადგენს: სოციალური პაკეტის არარსებობა; შემოსავლის არასტაბილურობა, რადგან ფრილანსერის ანაზღაურება დამოკიდებულია დასრულებული შეკვეთების რაოდენობაზე; მხარეთა შორის შესაბამისი კონტრაქტის არარსებობის გამო, არსებობს დამსაქმებლის მხრიდან თაღლითობის მაღალი ალბათობა. ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, იგი არის „გადაჭარბებული რეგულირების, მაღალი გადასახადების და თავისუფალ ბაზარზე სახელმწიფოს ჩარევის პირდაპირი შედეგი" (Steger, 2010:144). ხოლო მისი მასშტაბების ზრდაზე კი დიდ გავლენას ახდენს „სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკის რეგულირების დაბალი დონე და ხარისხი" (Williams, 2013:261-278). აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ცალკეული მეცნიერები ხაზს უსვამენ დისტანციური დასაქმების ნეგატიურ გავლენას ქვეყნის ეკონომიკაზე, რომელიც დაკავშირებულია საშემოსავლო გადასახადის სახით საბიუჯეტო შემოსავლების შემცირებასთან. მათი აზრით არასტანდარტული დასაქმების სოციალური შედეგები ასევე

[3] ინფორმაციის მოძიების წყარო. ვებ-გვერდები: **www.geostat.ge; www.saqme.ge, www.myjobs.ge, www. hr.ge; www.jobs.ge; http://geoeconomics.ge/;**

აისახება მოსახლეობის ცხოვრების ხარისხის შემცირებაში. არასტანდარდული სამუშაოს მზარდი წილი მნიშვნელოვნად ამცირებს შინამეურნეობების შემოსავლებს, მაშინაც კი, როდესაც უმუშევრობა მცირდება. ამავე დროს, უნდა აღინიშნოს არასტანდარტული სამუშაოს დამოკიდებულება უმუშევრობის დონეზე. ეს განსაკუთრებით შესამჩნევია ახალგაზრდებში, რომლებიც სამუშაოს ძიებისას თანახმანი არიან დასაქმების ნებისმიერ ფორმაზე (Bilobrova, 2015). დისტანციური დასაქმების შესწავლის მიზნით განვითარდა სოციალურ-სამართლებრივი მიდგომაც, რომელიც აუცილებელია ეფექტიანი მარეგულირებელი, ნორმატიულ-სამართლებრივი პოლიტიკის შემუშავებისთვის (Thoene Ulf, 2015).

ზემოაღნიშნული ანალიზიდან გამომდინარე, დისტანციური დასაქმების მიმზიდველობის შესაფასებლად, შეიძლება საბოლოოდ ჩამოვაყალიბოთ მისი დადებითი და უარყოფითი მხარეები შრომითი ხელშეკრულებაში მონაწილე სამივე მხარისთვის (დასაქმებული, დამსაქმებელი და სახელმწიფო) **(იხ. სქემა 3)**. აღნიშნული ინფორმაცია საშუალებას გვაძლევს, მოვახდინოთ დისტანციური დასაქმების რამდენიმე სპეციფიკური მახასიათებლების იდენტიფიცირება და მათი გავლენის შეფასება შრომით ხელშეკრულებაში მონაწილე მხარეებზე.

ჩატარებული კვლევისა და ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ შემდეგი მნიშვნელოვანი დასკვნები და რეკომენდაციები:

1. თანამედროვე მსოფლიოში არასტანდარტული და მათ შორის დისტანციური დასაქმების განვითარებამ ძირეულად შეცვალა შრომის ბაზრის განვითარების ტენდენციები. დასაქმების აღნიშნული ფორმებისათვის დამახასიათებელია: შრომის მოქნილობა; შრომის არასტანდარტული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების გამოყენება; დამსაქმებლებისა და მომუშავეების ადაპტირება ეკონომიკის უწყვეტად

სქემა 3. დისტანციური დასაქმების უპირატესობები და რისკები

სუბიექტები	უპირატესობები	რისკები
დასაქმებული	მოქნილი სამუშაო დრო დასაქმების ნორმალური, კომფორტული პირობების შექმნა	დასაქმებულის შრომითი უფლებების დარღვევა
	ოპტიმალური ბალანსი სამუშაოსა და ოჯახს შორის	დასაქმებულთა სოციალური გარანტიების დარღვევა
	განათლების მიღების შესაძლებლობა და საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობაში მონაწილეობა	სხვა ადამიანებთან, კოლეგებთან ურთიერთობის დეფიციტი
	დამატებითი გამომუშავება, კონტაქტები გარე ორგანიზაციებთან	ოჯახურ გარემოში ზემოქმედი გამცდენი ფაქტორები
	სამუშაო საათების დაგეგმვის შესაძლებლობა და შრომის ოპტიმიზაცია	ინფორმაციის გაცვლის სირთულეები, ტექნიკის, შესაძლო დაზიანება
	სამუშაოს მაღალი ეფექტიანობისა და ხარისხის უზრუნველყოფა	პროფესიული და სხვა მახასიათებლების თვითშეფასების სირთულეები
	დასვენებისა და სამუშაო დროის, ინდივიდუალური ბიოლოგიური რიტმის შენარჩუნება, დაცვა	საკუთარი სახსრების ხარჯზე პროფესიული კვალიფიკაციის ამაღლების აუცილებლობა
	ტრანსპორტირებისა და სხვა სამუშაო ვიზიტთან დაკავშირებული ხარჯების დაზოგვა	
დამსაქმებელი	სხვა რეგიონში მცხოვრები პროფესიონალების დაქირავება და შტატების მოქნილობის უზრუნველყოფა	პერსონალის გამოყენება იურიდიულად გაფორმების გარეშე, ცალკეული დამატებითი ხარჯები
	შრომის მწარმოებლურობის ამაღლება, პერსონალის ლოიალობის უზრუნველყოფა	მიმდინარე შრომით პროცესებზე კონტროლის ნაწილობრივ დაკარგვა
	კლიენტების სადღეღამისო საინფორმაციო მომსახურების უზრუნველყოფა	კორპორატიული კულტურის მნიშვნელობის შემცირება
	საწარმოებისთვის მოქნილი ორგანიზაციული სტრუქტურის ფორმირება	დისტანციურად დასაქმებულების ჩაურთველობა კოლექტიური შრომითი ხელშეკრულების რეგულირების სფეროში
	სამუშაო ადგილის მოწყობის, იჯარის ხარჯების დაზოგვა	
სახელმწიფო	დასაქმების დონის ზრდა და უმუშევრობის დონის შემცირება	თანხების დანაკარგი ბიუჯეტში
	შშპ ჩართულობით დისტანციური დასაქმების განვითარება	დასაქმებულების სოციალური უსაფრთხოების შემცირება
	ქვეყანაში სატრანსპორტო ნაკადების შემცირება	

ცვლად პირობებთან; მათი ინტერესების რეალიზაცია და სხვა;

2. თავისი მიმზიდველობისა და მოთხოვნიდან გამომდინარე, ბოლო პერიოდში დისტანციური დასაქმება სწრაფი ტემპით ვითარდება და იზრდება მთელ მსოფლიოში (ყოველწლიურად 20.0%-30.0%-ით). ამ სფეროში ლიდერები არიან: **აშშ, კანადა, ფინეთი, დანია და შვედეთი**;

3. **დისტანციური დასაქმების უპირატესობებია: 1. დასაქმებულისათვის:** მოქნილი სამუშაო დრო; დასაქმების ნორმალური, კომფორტული პირობები; განათლების მიღების შესაძლებლობა და საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობაში მონაწილეობა; დამატებითი გამომუშავება; კონტრაქტები გარე ორგანიზაციებთან; სამუშაო საათების დაგეგმვის შესაძლებლობა და შრომის ოპტიმიზაცია; სამუშაოს მაღალი ეფექტიანობისა და ხარისხის უზრუნველყოფა; დასვენებისა და სამუშაო დროის, ინდივიდუალური რიტმის შენარჩუნება, დაცვა; ხარჯების ეკონომია; კომუნიკაციაზე დროის შემცირება; კომფორტული სამუშაო სივრცე; კორპორატიული კულტურის არარსებობა; ბევრი მომუშავისათვის დისტანციური დასაქმება არის შემოქმედებითი თვითრეალიზაციის, სიამოვნებისა და კმაყოფილების საფუძველი; 2. **დამსაქმებლისათვის:** პროფესიონალების დაქირავება და შტატების მოქნილობის უზრუნველყოფა; შრომის მწარმოებლურობისა და ეფექტიანობის ამაღლება; პერსონალის ლოიალობის უზრუნველყოფა; კლიენტების სადღეღამისო საინფორმაციო მომსახურების უზრუნველყოფა; საწარმოებისთვის მოქნილი ორგანიზაციული სტრუქტურის ფორმირება; სამუშაო ადგილის მოწყობის, იჯარის ხარჯების დაზოგვა; 3. **სახელმწიფოსათვის:** დასაქმების დონის ზრდა და უმუშევრობის დონის შემცირება; შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა ჩართულობით დისტანციური დასაქმების განვითარება; ქვეყანაში სატრანსპორტო ნაკადების შემცირება; ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა; მიგრაციის მასშტაბების შემცირება. ეს საქართველოსათვის განსაკუთრებით მწვავე პრობლემაა რადგან სწორედ „სამუშაო ადგილების დეფიციტი და დაბალი ანაზღაურება გახდა მიგრაციული პროცესების გასაძლიერებელი ნოყიერი ნიადაგი" (Silagadze..., 2020:175-176);

4. დისტანციური დასაქმების განვითარება, დადებით მომენტებთან ერთად დაკავშირებულია მნიშვნელოვან რისკ-ფაქტორებთან (არაფორმალურ დასაქმებაში ტრანსფორმაციის შესაძლებლობა; ეკონომიკისათვის უარყოფითი ეფექტები-საბიუჯეტო გადასახადების შემცირება; დასაქმებულისაგან ძლიერი პიროვნული თვისებების ფორმირების მოთხოვნა; კარიერული ზრდის შესაძლებლობისა და სოციალური პაკეტის არარსებობა; ზოგჯერ დამსაქმებლის მხრიდან დავალებები სტიქიური ხასიათი; თაღლითობის ფაქტები; კოლეგებთან ურთიერთობის დეფიციტი და სხვა) რაც სახელმწიფოს მხრიდან საჭიროებს შესაბამისი მარეგულირებელი მექანიზმის შემუშავებას. იგი მიმართული უნდა იყოს აღნიშნული რისკ-ფაქტორების მინიმალურ დონემდე შემცირებასა და დასაქმებულის სოციალურ და სამართლებრივი უფლებების დაცვისკენ და მოიცავდეს: დისტანციური დასაქმების ფორმის (სამუშაოს ტიპის) მიხედვით საინფორმაციო სისტემის შექმნას, მისი საიმედოობის შეფასების მიზნით; თვითდასაქმებულთა რეგისტრაციისთვის მასტიმულირებელი ზომების გაფართოებას; დამსაქმებელთა პასუხისმგებლობის ზრდას, რათა თავიდან იქნას აცილებული შრომითი რესურსების გამოყენება შრომითი ხელშეკრულების გაფორმების გარეშე და სხვა;

5. ქვეყანაში დასაქმიანობის ეფექტიანობის უზრუნველყოფისა და საქართველოს შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის 2019-2023 წლების ეროვნული სტრატეგიის (Government Resolution N662, 2019:4) მიზნებიდან გამომდინარე ძალზე მნიშვნელოვანი იქნება ქვეყანაში დასაქმების არასტანდარტული ფორმების განვითარების ხელისშეწყობა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, სახელმწიფომ უფრო აქტიური როლი უნდა შეასრულოს შრომის ბაზარზე სამუშაო ადგილების მაღალი ხარისხის უზრუნველყოფასა და ახალი მოთხოვნადი პროფესიების მიხედვით სამუშაო ძალის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებაში, რაც მნიშვნელოვნად გაზრდის დასაქმების დონეს და საბოლოო ჯამში ხელს შეუწყობს მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესებას, რადგანაც სწორედ ეკონომიკური განვითარების მიმდინარე ეტაპზე ქვეყანაში „სახელმწიფოს ეკონომიკური საქმიანობის მთავარი მიზანია საზოგადოების კეთილდღეობის მაქსიმალური გაზრდა" (Mekvabishvili, 2019:22-23);

6. პერიოდულად უნდა ხორციელდებოდეს დისტანციური დასაქმების მასშტაბებისა და ზრდის ტემპის გავლენის შეფასება ზოგადად დასაქმების დონეზე. ეს უკანასკნელი თავის მხრივ მოითხოვს დასაქმების აქტიური პოლიტიკის რადიკალურ ცვლილებას და მის ფარგლებში ქმედითი ღონისძიებების შემუშავებას. მისი ეფექტიანობა შეიძლება განისაზღვროს არა მხოლოდ უმუშევრობის დონის შემცირებით, არამედ დასაქმების უფრო სრულყოფილი მოდელის შექმნით, სადაც „უმუშევრობის დაბალი დონისკენ მიმართული პოლიტიკა უნდა შეიცვალოს – ეფექტიანი დასაქმების პოლიტიკით". იგი ითვალისწინებს „ჭარბი დასაქმებისა და დაბალი შრომის მწარმოებლურობის" პირობებიდან „უმუშევრობის დაბალი დონისა და შრომის მწარმოებლურობის მაღალი დონის" მიღწევაზე გადასვლას;

7. დისტანციური დასაქმების სრულყოფილი ანალიზისა და დასაქმების საერთო დონეზე შეფასების მიზნით, ასევე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მისი კლასიფიკაცია მოვახდინოთ არა დარგობრივი, არამედ პროფესიული საქმიანობის სფეროების მიხედვით, რომლებიც მიმდინარე პერიოდში გამოირჩევიან მაღალი მოთხოვნით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, დასაქმების სახელმწიფო პროგრამების ეფექტიანობის ამაღლებისა და დისტანციური დასაქმების რეგულირების მიზნით აუცილებელია შრომის ბაზარზე სისტემატურად განხორციელდეს კვლევა სამუშაო ძალაზე

რეალური მოთხოვნის განსაზღვრის მიმართულებით. მართლაც, „დასაქმების ყველა პროგრამა უნდა დაეყრდნოს შრომის ბაზრის კვალიფიციურ შეფასებას, რომელიც თავის მხრივ დაეფუძნება ეროვნული და რეგიონული შრომის ბაზრების შესახებ ინფორმაციის შეგროვებას, დამუშავებას და განზოგადოებას. აღნიშნული პირველ ყოვლისა, სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის შესახებ რეალური ინფორმაციის არსებობას გულისხმობს“ (Tukhashvili…, 2012:59-60). მხოლოდ ამ გზით გახდება შესაძლებელი დისტანციური დასაქმების განვითარების რეალური პერსპექტივების შემუშავება და დასაქმების სახელმწიფო და რეგიონულ პროგრამებში მისი ჩართვა. ეს უკანასკნელი კი მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მოსახლეობის შრომითი ცხოვრების ხარისხი გაუმჯობესებას და საბოლოო ჯამში ცხოვრების დონის ამაღლებას.

ლიტერატურა/REFERENCES

Bedianashvili, G., (2018). Culture as a factor in the formation of the knowledge economy in a systemic institutional context of paradigm shift. *Globalization and Business*, 6, Tbilisi. 2449-2396. http://www.eugb.ge/uploads/content/N6/Givi-Bedianashvili.pdf; (In Georgian)

Mekvabishvili, E., (2019). The economic role of the state in the context of globalization. *Globalization and Business*, 8; https://www.eugb.ge/ view_content.php?content=content&id=228&THE%20ECONOMIC%20ROLE%20OF%20THE%20STATE%20IN%20CONDITIONS%20OF%20GLOBALIZATION; (In Georgian)

Papava, V., & Charaia, V., (2020). *The Coronomic Crisis and Some Challenges of The Georgian Economy.Expert Opinion.* Georgian Strategy and International Relations Research Foundation Tbilisi. HTTPS://WWW.GFSIS.ORG/FILES/LIBRARY/OPINION- PAPERS/136-EXPERT-OPINION-GEO.PDF; (In Georgian)

Papava, V., (2015). *Economy of Georgia. Reforms and Pseudo-Reforms.* Publishing Intellect. Tbilisi; (In Georgian).

Tukhashvili, M., Ananiashvili I., Tsartsidze M., Latsabidze N., Shelia m., & Chelidze N. (2012) *Labor Market and Reintegration of Returned Migrants in Georgia*. The publication was prepared with the support of the Danish Refugee Council project «Reintegration Activities in Georgia». Universal Publishing House, Tbilisi. (In Georgian)

Gaganidze, G., (2018). Expert Aspects of Country Competitiveness Assessment. *Globalization and Business*, 6, European University, Tbilisi; 2449-2396. http://www.eugb.ge/uploads/content/N6/Giorgi-Gaganidze.pdf; (In Georgian)

Tsartsidze, M., (2019). Effective employment - an important factor in human well-being and economic growth in Georgia. *Ekonomisti*, 2, e. Version; EISSN 2346-8432Print ISSN 1987-6890. http://ekonomisti.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge; (In Georgian)

Tsartsidze, M., (2019). Active labor market policy and peculiarities of youth employment in Georgia. *Economics and Business*, XI, 2. ISSN 1987-5789. 16-37. http://eb.tsu.ge/?leng=ge. (In Georgian)

Tsartsidze, M., & Latsabidze, N. (2017). Unemployment and active employment policy at the current stage of labor market formation in Georgia. *II International Scientific Conference - Challenges of Globalization in Economics and Business*. TSU Faculty of Economics and Business. Proceedings. Tbilisi; ISBN 978-3-9941-13-650-4. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf. (In Georgian)

Resolution of the Government of Georgia, 662, On Approval of the National Strategy of Labor and Employment Policy of Georgia for 2019-2023, Tbilisi, December 30, 2019. (In Georgian)

Organic Law of Georgia N4113, Labor Code of Georgia, Tbilisi, December 17, 2010; (In Georgian)

Bilobrova, T., & Tul S. Jobless society – phenomenon of global economy. *Economic Processes Management*. http://nbuv.gov.ua/UJRN/EPM_2015_3_9.

Turczynski, B., (2020). 2020 *HR Statistics: Job Search, Hiring, Recruiting & Interviews. The definitive list of human resource statistics and research for 2020*. See data on resumes, job interviews as well as hiring and recruiting. https://zety.com/blog/hr-statistics?gclid=EAIaIQobChMI-Pu10Y6G6QIVxeN3Ch0gYwsnEAAYAS AAEgKDVvD_BwE.

Chreneková, M., Melichová, K., Marišová, E., & Moroz S. (2016). Informal Employment and Quality of Life in Rural Areas of Ukraine. *European Countryside*.8 (2):135-146.

Fluter-Hoffman, C., & Solbrig J. (2003). *Arbeitszeitflexibilisierung: Erfolgskonzept auch fur kleine und mittlere Unternehmen.* Koln,; https://www.iwkoeln.de/fileadmin/ publikationen/2003/53867/trends02_03_3.pdf.

Dorsam, P., (1997). *Flexible Arbeitszeitgestaltung in mittelstandischen Unternehmen.* Stuttgart: Schaffer-Poeschel. https://books.google.ge/books.

Json&Jpartners Consalting: http://json.tv/ict_telecom_analytics_view/polnaya-versiya-prezentatsii-generalnogo-direktora-svetlanyvodyanovoy-s-press-konferentsii-bitriks24-ijson-partnersconsulting20150617030352.

Kharaishvili E, Natsvlishvili I. (2019). *Impact of International Educational Migration in The Contexst Of Globalization of Higher Education* (Case Of Georgia). https://iated.org/concrete3/paper_detail.php? paper_id=73405. ISBN: 978-84-09-120314.

OECD (2014). Employment Review. http://www.oecd.org/els/employmentoutlook-previouseditions.htm.

Pisica C., Vasile V., Voineagu V. (2012). The labor market between formal and informal, Expert Publishing House. (In Romanian)

Remote Work Statistics: Shifting Norms and Expectations. February 13, 2020. https://www.flexjobs. com/blog/post/remote-work-statistics/.

Steger, M., B., *Neoliberalism.* Oxford University Press. 144 2010. https://global.oup.com/academic/product/.

Silagadze, A., Atanelishvili T., & Silagadze, N., (2020). Some Tendencies of Post-Soviet Migration and Unemployment. *BULLETIN OF THE GEORGIAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES,* vol. 14, no. 1. http://science.org.ge/bnas/t14-n1/27_Silagadze_Economis.pdf.

Shelia, M., (2018). Reproductive Behavior of Students in Georgia. *Demography and social economy*, 2(33). 94-102; http://dse.org.ua/arhcive/33/33_7en.html. (In Ukrainian)

Shelia M. (2014). Employers Demand on Labour Force in Georgia s Big Cities. *Interdisciplinary Perspectives on Social Sciences.* Cambridge Scholars Publishing, UK. 113-118.

Shelia, M., (2015). Students' attitude towards the conflict in the family. j. *Humanities and Social Sciences Review*, 4 (2). URL: http://www.universitypublications.net /hssr/ 0402/index.html.

Tukhashvili, M., (2012). Georgian Labour Market in the condition of Political and Economic Crisis.In the book: *Youth Employment: Challenges and Opportunites.* Timisoara.Eurostampa, 294-300.

Tukhashvili, M., & Shelia, M. (2012). *The impact of labor emigration on the demographic and economic development of Georgia in the post-Soviet period.* http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RR-29.pdf.

Tukhashvili, M., Tsartsidze M., Latsabidze, N., Shelia, M., & Lobzhanidze M., (2018). Emigration intentions of students of higher education institutions of Georgia (Examples From Ivane Javakhishvili Tbilisi State University). *European Journal of Humanities and Social Sciences.* ISSN 2414-2344. http://eprints.tsu.ge/view/creators/Shelia=3AMzia=3A=3A.html.

Tsartsidze, M., (2018). Unemployment and the effective employment problems in Georgia under the modern globalization terms. Institute of Researches and International Symposiums IRIS–ALKONA. Latvia. *Journal of International Economic Research*. ISSN 2500-9656. Volume 4. No.1.http://irissymposium.wixsite.com/website.

Tsartsidze, M. (2018). *Problems of Labor Market Formation and the Strategic Directions for its Overcomings in Georgia.* Institute of Researches and International Symposiums IRIS–ALKONA. Latvia. ISSN 2414-2344. Journal of International Academic Research JIAR. ISSN 2592-8600. VOLUME-1. NO.1.http://irissymposium. wixsite.com/website-71.

Thoene, Ulf., (2015) A Socio-Legal Exploration of the Linkages between Informal Employment, Social Protection and Labour Law in Latin America. *Revista de Estudios Sociales.* https://journals.openedition. org/revestudsoc/9412.

The State of Remote Work Report. How employees around the world think about working remotely, hybrid and fully remote companies, how learning styles affect remote teams, and more. A report published annually by Owl Labs. https://www.owllabs.com/state-of-remote-work.

Veronica Krieg. (2019). *How to Give Work from Home Call Center Agents the Support and Resources they Need to Keep Your Business Functioning at Its Best.* https://www.business2community.com/strategy/how-to-give-work-from-home-call-center-agents-the-support-and-resources-they-need-to-keep-your-business-functioning-at-its best-02294442.

Williams, C., (2013). Tackling Europe's Informal Economy: A Critical Evaluation of the Neo-liberal De-regulatory Perspective. *Journal of Contemporary European Research.* https://www.jcer.net/index.php/jcer/ article/ view/496

Varshavskaya, E. Ya. (2009). *Employment flexibility: foreign experience and Russian practice.* Kemerovo: Kemerovo State University: Kuzbassvuzizdat. https://publications.hse.ru/books/71885100; (In Russian)

Distance Employment in the World. https://www.google.com/search?q=distant + Employment in the world & tbm=isch&ved=2ahUKEwiz6sjj5_ToAhWK0oUKHTq5C3cQ2-cCegQIABAA&oq; (In Russian)

Konobevtsev, F., (2011). Remote work as a new form of employment // Kadrovik. Personnel management. (9):47–7. http://трудовые-договоры.рф/article/385; (In Russian)

Kotlyarov, I. D., (2015). Non-standard forms of employment: positive, negative, neutral // *Journal of Economic Regulation*. 6. 4. 3. https://cyberleninka.ru/article/n/ (In Russian);

What is distance employment in Russia? http://www.iksmedia.ru/news/5254023-Kakova-distancionnaya-zanyatost-v.html#ixzz6JnTlH9d7; (In Russian)

Musaev, B.A., (2017). Non-standard employment as a form of realizing the conditions of the new economic order. *Science*, 9, 2. http://naukovedenie.ru/PDF/59EVN217.pdf. https://cyberleninka.ru/article/n/; (In Russian)

Musaev, B.A., (2019). The growth of distance employment as a new trend in the development of the Russian labor market. *Social and Labor Research*, 2 (35). https://www.vcot.info/assets/img/magazine/issues/2019/35.pdf; (In Russian)

Moskaleva, M.V., (2019). *Distance employment in the world.* Legal distance employment: benefits for the state, company Workle – Moscow State University of Economics, Statistics and Informatics. https://www.slideshare.net/OKorotkova/16052014-workle; (In Russian)

Martynova, O. V., (2016). *Remote employment in Russia and the prospects for its developmen*t / OV Martynova. - Text: direct, electronic // Young scientist .. 2 (106). URL: https://moluch.ru/archive/106/25337/; https://yandex.ru/search/?text; (In Russian)

Razumov, A., Tsygankova, I., Antonova, G., & Nikishina O. (2019). *Non-Standard work as a form of using working time* (Russian and foreign experience). Moscow. Publishing house - Dashkov and K. (In Russian)

JEL Classification: K10, H70, H83 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.018

LOCAL SELF-GOVERNMENT AS A FORM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN GEORGIA

NANA RUSADZE
Doctor of Public Administration,
Associate Professor,
Akaki Tsereteli State University, Georgia
nana.rusadze@atsu.edu.ge

TAMAR NADIRADZE-GOGOLADZE
Ph.D. in Economics,
Akaki Tsereteli State University, Georgia
Tamar.nadiradze-gogoladze@atsu.edu.ge

NIKO CHIKHLADZE
Doctor of Economic Science, Professor,
Doctor of Theology,
Academician of the Academy of Economic Sciences of Georgia,
Kutaisi University, Akaki Tsereteli State University, Georgia
nikoloz.chikhladze@unik.edu.ge

„A nation may establish a system of free government,
but without the spirit of municipal institutions it
cannot have the spirit of liberty"
A. Tocqueville, "Democracy in America"

Abstract. Local self-government, as one of the most basic forms of the constitutional order, can be credible only in case of its practical coexistence with the public authorities. Local self-government, as a special form of people power, guarantees non-interference of the State in addressing local affairs.

The constitutional-legal model of local self-government in Georgia is based on the renewal of democratic traditions of self-organization of the population and territorial self-government. This is primarily due to organizational specificities of local self-government. In addition, the constitutional norms establish a high level of independence of local self-government in addressing local affairs. However, the influence of the State at the level of local democracy persists in any case.

In the current context, local self-government is an integral part of a unified system of public relations, which is organizationally, institutionally and functionally closely linked to other levels of public administration.

We believe that a task of local self-government, unlike the pubic authorities, is not to try to regulate everything, but to coordinate and harmonize the governance «from above» and self-regulation «from below».

In public administration there is a need to align people's and the self-government's interests. Public governance is intended to take into account the existing reality, to objectively assess the role and place various norms and carry out governance activities only on that basis.

Nearly thirty years of experience in public-political governance in Georgia have demonstrated that in post-socialist Georgia, clearly, there is a gradual redistribution of power from the legislature to the executive branch. In addition, the country is witnessing a transformation in public-political governance.

KEYWORDS: LOCAL SELF-GOVERNMENT, PUBLIC ADMINISTRATION, POLITICAL SYSTEM, PROGRAM.

For citation: Rusadze, N., Chikviladze, N., Nadiradze-Gogoladze, T., (2020). Local Self-Government as a Form of Public Administration in Georgia. *Globalization and Business, 10.* 150-155. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.018

INTRODUCTION

The issue of the nature of local self-government is actually controversial and has for long been at the centre in the studies of legal and economic lines of municipal relations.

The powers of the public authorities are not only formidable, but also qualitatively different from local self-government, which is derived from State sovereignty. Much of the powers of public authorities (issues related to citizenship, crime and punishment, foreign affairs, courts, etc.) can never be exercised at the municipal level. Consequently, the municipal administrative apparatus appears to be addressed towards only responding to local needs.

The State always has always been and will always be

interested in local self-government, for which there is a need for public authorities to display a kind of «reasonable self-restraint» when exercising control over local self-government.

Basic part

Local self-government, as one of the most basic forms of the constitutional order, can be credible only in case of its practical coexistence with the public authorities. Local self-government, as a special form of people power, guarantees non-interference of the State in addressing local affairs.

Prof. A. Yeremyan and Prof. L. Chikhladze believe that this does not mean that there are no contradictions between local government bodies and the State authorities. The unity of their public-legal nature, basic goals, democratic principles and governing instruments brings into focus the question of their inseparability and integrity. The convergence of their interests is caused by a single source of power - the people. Nevertheless, the common interests of the State might not align with the interests of its individual territories (Yeremyan & Chikhladze, 2012:39).

The existence of local self-government as a social unit is associated with certain activities, the main vector of which is directed to the pursuit of social and political activities. This, in turn, requires a certain degree of independence. Professor O. Melkadze believes that «any municipal entity is organizationally considered to be a peculiar corporate system, which is intended to solve problems that conflict with the interests of the local population by its own efforts and responsibility within the limits of its own competency» (Melkadze, 2009: 134).

Discussion of the relationship between the authority of the State and units of local self-government allows us to comprehend fully the impact of each unit on public administration, as well as the role of each of them in this process.

As already mentioned, self-government is responsible for addressing affairs of local importance. Therefore, the degree of its independence is not very high, since beyond these confines, it becomes the part of the State apparatus. The concept of dualism of municipal self-government is a kind of compromise in shaping the views on its nature: on the one hand, it is an integral part of the State, and on the other hand, it is an independent system of public administration (Yeremyan & Chikhladze, 2012: 35).

A new reform of public administration was characterized by several essential features in Western European countries, including the importance of fiscal decentralization, the independence of executive bodies, and expanding the competencies of the local authorities (Bouckaert, Nakrošis & Nemec, 2011: 11).

Professor N. Dolidze believes that fiscal decentralization is a significant problem, which, on the one hand, is hindered by the lack of political will of the central government, and on the other hand, by the failure on the part of the local authorities to actually utilize their own resources (Dolidze, 2013: 13).

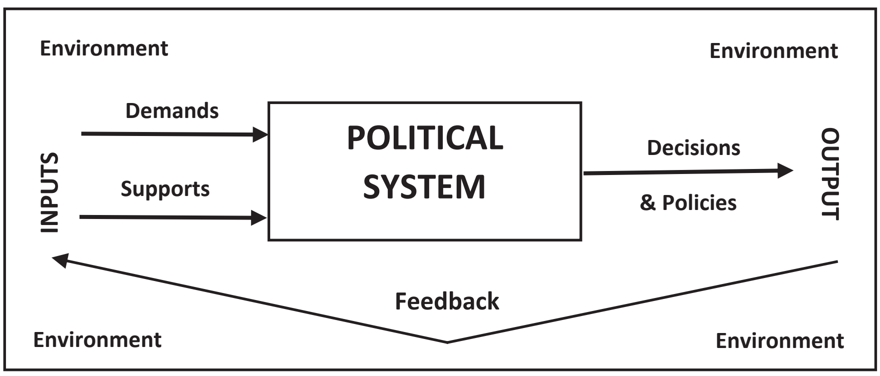
According to Professor G. Bedianashvili, under conditions of relative independence of local self-government units, the integration processes and the integrity of a socio-economic system of the country can be strengthened by using the methodology known in world practice of governmental regulation (the political-legal, anti-corruption, fiscal, infrastructural and other systems) (Bedianashvili, 2019: 51).

The European Charter of Local Self-Government considers the existence of representative organ elected on the basis of universal, equal and direct elections, as a necessary attribute of any self-government unit. Irrespective of the institutional arrangement of self-government unit,

Table 1. Distinctive characteristics of government and municipal bodies

Government body	Municipal body
Acts on behalf of all people	Acts on behalf of a relatively small territorial unit
Exercises its duties throughout the country and in international relations	Has a strictly defined local scope of activities
It is sovereign body and sets out the general rules for the functioning of the administration, including the municipal institutions	

Figure 1. The public-political system of governance

representative organ always plays a leading role in its activities (Dogonadze & Iashvili, 2013: 212).

In European countries, self-governments are largely dependent on central government transfers. The main local taxes are: property, income, trade and turnover taxes.

Most European countries have granted local self-governments the right to collect some nuisance taxes.

The European experience of the past decades demonstrates different ways and results of administrative reforms, because the depth, potential, approaches and magnitude of the reforms are different. (Pollitt & Dan, 2011: 24). The wave of a new public administration reform in the EU old member states is aimed at reducing weight of State expenditure in GDP and increasing the effectiveness of governance. At the initial stage, the EU new member states focused on the formation of a professional and depoliticized public service (Hammerschmid, Van de Walle, Oprisor, & Štimac, 2013: 14).

The EU countries face three major challenges: to achieve the best quality of social and business requirements with a limited budget; adapting the services provided to demographic, technological and social changes; improving the business climate to support the growth and competitiveness through a relatively small number of legal statements.

We encounter a full political federation only in Germany. In other States, we see a quasi-federal structure. Austria is considered to be a «centralized federal State». Government structures of Belgium, Spain and the United Kingdom are characterized by the asymmetries of national and regional government bodies according to their competencies.

In most EU countries, the legislative function is centrally focused for most sectors. In terms of regulation and funding, a more heterogeneous picture emerges: public utilities, education, police, social policy, taxation and the environmental protection are under the competence of regional and local authorities (in some countries in the form of joint responsibility).

The COVID-19 pandemic has also confirmed that self-governments still have limited capacity to deal with the crisis independently, without support from federal/central government. The burden of territorial units is mainly born by the central government. Regardless of the level of decentralization, cities have to work with central government in order to increase the effectiveness of national measures or even to develop local measures (Chikhladze, 2020: 6.)

Despite the long history of the Georgian nation, «Georgia» as a notion containing a unified geopolitical space with characteristics of a State has a short and episodic history (Melkadze & Tevdorashvili, 2003: 92). The principle of separation of powers in Georgia was reflected to some extent in the Constitution of 1921. The legal system of post-Soviet Georgia was based on socio-political and economic factors that have guided the transition from a totalitarian regime to democratic state, where the emphasis is placed on popular sovereignty.

In post-socialist Georgia, the principle of separation of powers was recognized in the Constitution of 1995 as one of the basic principles (article 5, paragraph 4). According to this article, state power in Georgia is exercised on the principle of separation of powers. According to the Constitution of Georgia, the people represent the body of state power in Georgia. Power is exercised by the people through their own representatives (Georgian Constitution, 1995: Article 5).

The constitutional-legal model of local self-government in Georgia is based on the renewal of democratic traditions of self-organization of the population and territorial self-government. This is primarily due to organizational specificities of local self-government. In addition, the constitutional norms establish a high level of independence of local self-government in addressing local affairs. However, the influence of the State at the level of local democracy persists in any case.

The State's interest in municipal bodies stems an objective requirement in view of preserving the territorial integrity, national security and economic prosperity. While exercising their powers, the self-government authorities are acting on behalf of the State and people. If we take into account that the population is driven by its own (private) interests, then both the State's and private interests appear in these relations (Rusadze, 2018: 49).

Among the steps taken in recent years to implement real self-government reform and establish self-government in Georgia, particular mention should be made of:

- Adoption of a new Self-government Code;
- Formation of new municipalities;
- Formation of municipal structures through direct elections;
- State tax revenue distribution (first income tax and then value added tax) to the municipal budgets.

One of the most complex issues in the implementation

Table 2. Percentage redistribution of revenues of local budgets in some European countries (Program, 2016:41)

Country	Local Taxes	Local Duties	Subsidies	Loans	Other Income
Austria	15	19	35	8	23
Belgium	32	5	40	13	10
Czech Republic	16	12	45	11	16
Denmark	51	22	24	2	1
Finland	34	11	31	3	21
Germany	19	16	45	9	11
Poland	21	7	60	0	12

Table 3. The administrative levels in some EU countries (overview of public administration, 2018:66)

N	Country	Number of administrative tiers	Name of administrative tiers
1	Bulgaria	3	28 regions; 265 municipalities (+ 35 district administrations in the 3 largest cities – Sofia, Varna, Plovdiv)
2	Austria	4	9 federal provinces/states; 79 districts as administrative territorial units; 2,100 municipalities government level
3	Denmark	3	5 regions; 98 local governments
4	Estonia	2	183 rural municipalities and 30 cities (+15 counties); A reform to reduce substantially the number of local governments is ongoing, but the final numbers are not known at the time of writing.
5	France	4	13 regions; 96 departments in metropolitan France and 5 overseas departments; 35,416 communes
6	Croatia	3	20 counties (*županija*); 428 municipalities and 128 towns, 17 of which have a special status of large towns
7	Italy	4	20 regions: 15 with ordinary status and 5 with special status; 103 provinces; 8,088 municipalities
8	The Netherlands	3	12 Provinces; 393 municipalities
9	Poland	4	16 regions (voivodships); 314 counties (poviats); 2,478 municipalities (gminas)
10	Lithuania	2	60 municipalities
11	Latvia	2	119 municipalities
12	Hungary	3	168 District Administrative Offices; 3,200 municipalities
13	Finland	2	311 municipalities (+18 regional councils i.e joined municipal authorities, regional states agencies and since 2010 15 Centers for Economic Development, Transport and the Environment)
14	Greece	3	13 regional authorities; 325 municipalities (+7 decentralized administrations)
15	Cyprus		30 municipalities and 350 communities

of local self-governance is the separation and distribution of powers which requires the use of clearly defined principles and criteria. Otherwise, we may get ineffective self-government (Rusadze, 2017: 259).

The European Charter of Local Self-Government does not clearly define the principles and criteria for the separation of powers between central and local self-government bodies (Charter, 1985: Article 4). The Constitution or the law define the basic powers and duties of local authorities. However, they may also be granted additional powers and duties for a specific purpose. However, it does not specify the basic principles that the central government should be guided by in this process.

In fact, the same could be said of paragraph 3 of the mentioned article referred to in this document (the «principle of subsidiarity»), according to which «the exercise of the State duties is ensured by the local authority closest to the citizen». Devolution of authorities to another body should be carried out by taking into account the scope and nature of the respective tasks, as well as with due regard to economy and efficiency».

According to the Constitution of Georgia (Article 75), «the State shall delegate powers to a self-governing unit on the basis of a legislative act or agreement by transferring the appropriate material and financial resources». Also, the State authorities shall exercise legal supervision over the activities of a self-governing unit only with respect to decisions made on the basis of delegated powers.

The Organic Law of Georgia "Local Self-Government Code" defines own and delegated powers of self-government. Article 16 of the Code defines a municipality's powers (Code, 2014: Article 16).

Procedures and terms for the delegation of municipality's powers by central government are defined in Article 17 of the Code. According to this article, a central government or a body of an autonomous republic may delegate to a municipality powers of the central government bodies of the autonomous republic that could be more efficiently exrcised at the local level. The delegation of powers to a municipality can be made under the legislative act of Georgia or in compliance with law of the autonomous republic, as well as under the agreement concluded in compliance with the legislation of Georgia or the autonomous republic, by transferring the appropriate material and financial resources.

For the purpose of an equal socio-economic development of the country›s entire territory, relevant public authorities may, under a relevant normative act can determine state standards and technical rules of procedure governing the exercise of a municipality's own and delegated powers (Code, 2014: Article 18).

CONCLUSION

In the current context, local self-government is an integral part of a unified system of public relations, which is organizationally, institutionally and functionally closely linked to other levels of public administration.

We believe that a task of local self-government, unlike the pubic authorities, is not to try to regulate everything, but to coordinate and harmonize the governance «from above» and self-regulation «from below».

In public administration there is a need to align people's and the self-government's interests. Public governance is intended to take into account the existing reality, to objectively assess the role and place the various norms and carry out governance activities only on that basis.

Nearly thirty years of experience in public-political governance in Georgia have demonstrated that in post-socialist Georgia, clearly, there is a gradual redistribution of power from the legislature to the executive branch. In addition, the country is witnessing a transformation in public-political governance.

Strengthening self-government and democracy in accordance with the Charter of Local Self-Government, and facilitating the decentralization strategy in the country are problems, the solution of which will help to create a real system of self-government, ensure the democratic involvement in decision-making processes and enhance integration with the EU.

REFERENCES

Eremyan, A., & Chikhladze, L., (2012). Public authority as a mechanism of interaction between government bodies and local self-government LAP LAMBERT Academic Publishing Gmbh&Co.*KG*. 39 (in Russian)

Melkadze, O. (2009). *Georgian municipalism.* Tbilisi, 134. (in Georgian)

Bouckaert, G., Nakrošis, V., & Nemec J. (2011). Public Administration and Management Reforms in CEE: Main Trajectories and Results. *The NISPAcee Journal of Pub¬lic Administration and Policy.* 4, 2011. 11.< https://content.sciendo.com/view/journals/nispa/4/1/article-p9.xml?language=en (Accessed 1 October 2020).

Dolidze, N., (2013) *New Public Management Reform in Developing Countries.* <https://gipa.ge/uploads/files/npm%20in%20developing%20countries.pdf (Accessed 1 October 2020). 13 (in Georgian)

Bedianashvili, G., (2019). Regional social-economic systems and territorial structure of the country in the context of modernization of local self-government and entrepreneurial activity. *Regional Review Research Papers.* 14 (2018/2019). Daugavpils University Institute of Humanities and Social Sciences. <https://du.lv/wp-content/uploads/2019/12/Regionalais-Zinojums-14_DRUKA.pdf (Accessed 1 October 2020). 51.

Dogonadze, Sh., & Iashvili, G. (2013). *Public Service in Georgia: Reforms, Challenges - e-Government.* Publishing House "Cis Nami", Tbilisi. p.212. (in Georgian)

Regional Development Program (GARF-RD) (2016). 2. <http://civilin.org.ge/pdf/Policy_Papers2_geo.pdf. 41 (in Georgian)

Pollitt, C., & Dan, S., (2011). COCOPS Policy Brief 1: The Impact of New Public Management (NPM) Reforms in Europe. <https://www.researchgate.net/publication/321027230_The_Impacts_of_the_New_Public_Management_in_Europe_-_A_ Meta-Analysis. 11

Hammerschmid, G., Van de Walle, S., Oprisor, A., and Štimac, V., (2013)*COCOPS Policy Brief 4: Trends and Impact of* Public *Administration Reforms in Europe: Views and Experiences from Senior Public Sector Executives.* < file:///C:/Users/User/Downloads/WP3%20Comparative%20Report.pdf. 26

A comparative overview of public administration characteristics and performance in EU28 (2018). *European Commission B-1049 Brussels.* < file:///C:/Users/User/Downloads/KE0218323ENN.en.pdf . 13.

Chikhladze, N., (2020) Urban economics and pandemic challenges. < http://unik.edu.ge/News/1040. 6. (in Georgian)

Melkadze, O., & Tevdorashvili, G., (2003). *Regionalism - a form of territorial organization of the state.* Publishing House – Sfinksi, Tbilisi. 92 (in Georgian)

Constitution of Georgia, Article 5. Tbilisi. (1995). < https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346.

Rusadze, N., (2018). *Main directions for improving the effectiveness of public administration (monograph).* Publishing House of Akaki Tsereteli State University. Kutaisi. 49. (in Georgian)

Rusadze, N., (2017). For the evaluation of the effectiveness of the municipality's, own effectiveness effectively (On the example of Imereti). *Innovative Economics and Management*. 4. 257-263. http://nier.ge/images/Rusadze.pdf (2020). (in Georgian)

European Charter of Local Self Government (1985). Article 5. <https://smr.gov.ge/uploads/prev/evropuli_q_354b65fe.pdf.

Local Self-Government Code (2014). Article 16. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2244429.

JEL Classification: I20; J10 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.019

PROBLEMS OF EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT ON THE GLOBAL PANDEMIC BACKGROUND IN GEORGIA

MIRON TUGUSHI

Doctor of Economics,
Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi
State University, Georgia
Tugushi@tsu.ge

Abstract. In this article current negative processes, causes of deteriorating of employment and unemployment indications, the reasons of which take place in Economical and Social sphere due to outbreak of the novel Coronavirus, are briefly characterized. It was concluded that the country will not be insured from viral pandemics in the future, therefore, the state is obliged to do everything for cohabiting along with this or another virus. At the same time, it is necessary to ensure both -protection of public health, as well as the unhindered growth of the country›s economy. We completely agree to the opinions of the Academician V. Papava, Expert I. Archvadze and others, that it is necessary to make more investments in the real sector of development of the country, especially in the agriculture, small and medium-sized businesses in general, which need to be developed more in the regions than in the capital. In addition to our opinion, along with the encouragement of exports, it is necessary to sharply reduce the volume of goods imported into the country, which will be possible through the development and implementation of production programs in our country (in Georgia). Effective regulation of employment and unemployment would not be impossible if such specific measures are not taken in this direction as: 1) Taking into consideration the consequences of the novel Coronavirus pandemic, it is necessary to specify the deadlines for the implementation of the "Georgian Labor and Employment Policy Strategy" within 2019-2023 (Resolution # 662, Annex 1) approved by the Government of Georgia on December 30, 2019; Due to the circumstances created in the country, the deadlines for the implementation of a lot of measures, set out in this Annex, should be extended. In addition, it is doubtfully to fully perform the functions established by the LEPL - Employment Agency in October 2019, envisaged by its statute for a variety of reasons (imposed complicated tasks, insufficient legal basis, weak supervision of the curatorial Ministry and etc.); 2) timely adoption of the Law «About Employment»; 3) It is necessary to specify the supervisor of labor, employment and unemployment issues in the country, the organizational structure and functions of the "Ministry of Refugees from the Occupied Territories, Labor, Health and Social Affairs" needs to be regulated; 4) In order to gradually implement the problems of unemployment, it is necessary to develop and implement employment programs on a regional scale. In this matter, the above-mentioned Ministry should perform not only a «Supporting», but an organizational role as well.

KEYWORDS: CORONAVIRUS PANDEMIC; EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT; EMPLOYMENT PROGRAMS; DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY.

For citation: Tugushi, M., (2020). Problems of Employment and Unemployment on the Global Pandemic background in Georgia. *Globalization and Business, 10.* 156-162. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.019

JEL Classification: I20; J10 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.019

დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემები საქართველოში გლობალური პანდემიის ფონზე

მირონ ტუღუში
ეკონომიკის დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
Tugushi@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: კორონავირუსის პანდემია; დასაქმება და უმუშევრობა; დასაქმების პროგრამები; რეგიონული ეკონომიკის განვითარება.

ციტირებისთვის: ტუღუში მ. (2020). დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემები საქართველოში გლობალური პანდემიის ფონზე. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 156-162. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.019

კორონავირუსის პანდემია (COVID-19), მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ კიდეც მძვინვარებს და არავინ იცის პიკს როდის მიაღწევს, ჩვენი დროის გლობალურ კრიზისად შეფასდა. იგი ყველა კონტინენტზე გავრცელდა. დაავადებულთა საერთო რიცხვი, ასევე მისი ყოველდღიური მაჩვენებელი ძალიან მაღალია ამერიკის შეერთებულ შტატებში, დაავადების შემთხვევები სწრაფი ტემპით იზრდება ინდოეთში, სამხრეთ ამერიკის ქვეყნებიდან განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაა ბრაზილიაში, ხოლო ევროპა ვირუსის ეპიცენტრი გახდა, სადაც ყოველდღიურად იზრდება ახალ-ახალი შემთხვევების რაოდენობა. კორონავირუსის გავრცელების მხრივ მზარდი ტენდენცია შეინიშნება რუსეთში, უკრაინაში, აზერბაიჯანში, სომხეთში, ბოლო დღეების მონაცემებით კი, საქართველოშიც. ხელისუფლებისა და ექიმების მცდელობის მიუხედავად, ყოველდღიურად, დაავადებულთა რაოდენობამ ხუთ ასეულს გადააჭარბა, რაც დამაფიქრებელია.

კორონავირუსის სივერაგე იმაში მდგომარეობს, რომ ის საკმაოდ ხშირ შემთხვევაში, ძირითადად ჯანმრთელ ადამიანებში ზედმეტი გართულებების გარეშე მიმდინარეობს, თუმცა, საკმაოდ მძიმე კვალს ტოვებს, ქრონიკული დაავადებების მქონე ადამიანების ჯანმრთელობაზე კი უმძიმესად მოქმედებს, რაც, არცთუ იშვიათად, მათი გარდაცვალებითაც მთავრდება.

ადამიანის ჯანმრთელობაზე კორონავირუსის მავნებლური ზემოქმედების მასშტაბები ბოლომდე შესწავლილი არაა, რაც ხელს უშლის დაავადებული ადამიანების მკურნალობის, ასევე მისი საწინააღმდეგო ვაქცინის შექმნის პროცესს.

სამწუხარო ფაქტია, რომ როგორც საზღვარგარეთ, ასევე საქართველოში მოსახლეობის არცთუ მცირე ნაწილი კორონავირუსის პანდემიის საშიშროებას სათანადოდ ვერ აფასებს, მას, ჩვეულებრივი გრიპის ვირუსის რანგში განიხილავს, რაც მისი კიდევ უფრო ფართოდ გავრცელების საშიშროებას ქმნის.

კორონავირუსის პანდემიამ უკვე საგრძნობლად დააზიანა მსოფლიო ეკონომიკა, მართალია, ის ბოლომდე შეფასებული არაა, მაგრამ პირველი შედეგები მოწმობს, რომ ზარალი ძალიან დიდი იქნება.

ეკონომიკის დოქტორი, ექსპერტ ეკონომიკური საკითხებში ი. არჩვაძე თვლის, რომ ,,ეს მესამე მსოფლიო ომია, …ექსპერტები, კორონავირუსის პანდემიის გამო, მშპ-ს 8-დან 12%-მდე ვარდნას ვარაუდობენ. თუ გავითვალისწინებთ გლობალური ეკონომიკის მასშტაბებს, ჩვენ მხოლოდ 2022 წლისთვის შევძლებთ 2019 წლის დონის დაწევას…“ (Archvadze, 2020).

ამას ფაქტებიც მოწმობს. ,,საქსტატის“ მონაცემებით 2020 წლის მხოლოდ 7 თვეში ქვეყანაში მნიშვნელოვნად შემცირდა მთლიანი შიგა პროდუქტი მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით. 2020 წლის მეორე კვარტალში ეს მაჩვენებელი 3,016 ლარს შეადგენდა, რაც 2019 წლის შესაბამისი პერიოდის მაჩვენებელთან შედარებით 200 ლარით ნაკლებია. 2020 წლის 7 თვეში ეკონომიკის ცალკეულ სექტორში მნიშვნელოვანი ვარდნა დაფიქსირდა. ყველაზე მეტად დაზარალდა ტურიზმი, რომლის შემოსავალი 40%-ით შემცირდა, მშენებლობაში კლებამ შეადგინა 24,5%, ხელოვნებაში, გართობასა და დასვენებაში – 24,1, ტრანსპორტსა და დასაწყობებაში – 22,6, საფინანსო და სადაზღვევო საქმიანობაში – 15.5, საბითუმო და საცალო ვაჭრობაში – 13,2, დამამუშავებელ მრეწველობაში – 12,1%-ით და ა.შ.

ამჟამად, მთლიანი შიგა პროდუქტის დარგობრივ სტრუქტურაში ყველაზე დიდი წილით გამოირჩევა ვაჭრობა (14.6 პროცენტი) და უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობები (12.7), შემდეგ მოდის სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობა (10.2), დამამუშავებელი მრეწველობა

(9.9), სახელმწიფო მმართველობა (7.5), მშენებლობა (6.8), ტრანსპორტი და დასაწყობება (6.1), განათლება (5.6 პროცენტი) და ა. შ.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ კორონავირუსის გლობალური პანდემია მსოფლიოში ისევ გრძელდება, ხოლო საქართველოში მან ახალი ძალით იფეთქა, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეკონომიკის ვარდნის პროცესი მომავალშიც გაგრძელდება და შესაბამისად ზარალის ოდენობაც გაიზრდება. ამჟამად ძნელი სათქმელია ამ ნეგატიურ პროცესს როდის ექნება დასასრული, თუმცა, კორონავირუსის საწინააღმდეგო ვაქცინის გამოცდის დასრულებისა და მასზე ხელმისაწვდომობის ვადის გათვალისწინებით შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ ეკონომიკის გამოცოცხლების პროცესის დაწყება 2021 წლის შუა ხანებამდე, ნაკლებად რეალურია.

გლობალური პანდემიის გამო ქვეყნის ეკონომიკაში მიმდინარე უარყოფითმა პროცესებმა, ბუნებრივია, ნეგატიურად იმოქმედა დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლებზე, რომლებიც სასურველისაგან მანამდეც შორს იყო. როგორც ცხრილიდან 1-დან ჩანს, საქართველოს სტატისტიკის სამსახურის ოფიციალური მონაცემებით მიმდინარე წლის 7 თვეში უმუშევარობის დონე 0.9 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა (და არა 0,9 პროცენტით, როგორც ამას ხშირად აღნიშნავენ). შესაბამისი ინფორმაციის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს მაჩვენებელი ქვეყნის დასაქმებისა და უმუშევრობის სფეროში არსებულ მდგომარეობას რეალურად არ უნდა ასახავდეს.

ასეთი დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა ექსპერტების მიერ, არაერთხელ, უარყოფითად შეფასებული დასაქმებულთა და უმუშევართა აღრიცხვაში არსებული მეთოდოლოგიური ლაფსუსები, რომლებიც კორონავირუსის პანდემიამდე დიდი ხნით ადრე შეინიშნებოდა და დღესაც შენარჩუნებულია.

საქართველოში, დასაქმებისა სფეროში უკანასკნელ ათწლეულებში ჩამოყალიბებული ტენდენციები, ერთმნიშვნელოვნად, უარყოფით შეფასებას იმსახურებს. კორონავირუსის ფართომასშტაბიანმა გავრცელებამ ამ მხრივ მდგომარეობა კიდევ უფრო დაამძიმა, რადგან მრავალი მიმართულებით ეკონომიკის საგრძნობი რეცესიის შედეგად, დასაქმების შესაძლებლობები კიდევ უფრო შემცირდა. ყურადღებას ზოგიერთ მათგანზე შევაჩერებთ.

პირველი, 2019 წლის მდგომარეობით 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობაში დაბალია დასაქმების დონის მაჩვენებელი 55,7%, მაღალია არააქტიური მოსახლეობის რიცხვი (1125,9 ათასი) და ხვედრითი წონა – 37,1 პროცენტი, რაც, თავის მხრივ მრავალ პრობლემაზე მიუთითებს: ქვეყანაში არასათანადო ეკონომიკური და სოციალური განვითარების გამო შეზღუდულია დასაქმების შესაძლებლობები, შესაბამისად, უმნიშვნელოდ იზრდება სამუშაო ადგილების რიცხვი. არცთუ იშვიათად, სათანადო ინფრასტრუქტურის არარსებობის, ასევე შრომის დაბალი ანაზღაურების გამო ადამიანებს არ უღირთ შრომით საქმიანობაში ჩაბმა და ა.შ. ამიტომაცაა, რომ საქართველოში მაღალია იმ პირთა რიცხვი, რომლებსაც არ სურთ შრომით საქმიანობაში ჩართვა;

მეორე, აღსანიშნავია, რომ საქართველოში, წლების განმავლობაში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში თვითდასაქმებულთა წილი ძალიან მაღალი იყო და ასეა დღესაც (1998 წელს-57.1%, 2010 წ.-58.8, 2015 წ.-53.5, 2019 წ.-49,7%). ცხრილი 1-დან ჩანს, რომ 1998 წლიდან დღემდე, ანუ 20 წლის განმავლობაში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში დაქირავებით დასაქმებულთა წილი ყოველთვის ნაკლები იყო თვითდასაქმებულთა შესაბამის მაჩვენებელზე და ეს თანაფარდობა, დაქირვებით დასაქმებულთა სასარგებლოდ, უმნიშვნელოდ, მხოლოდ 2019 წელს შეიცვალა. ეს კარგია, თუმცა, მომავალში გამოჩნდება ის, ტენდენციის სახით ჩამოყალიბდება თუ არა.

ზოგადად, საერთაშორისო პრაქტიკაში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში დაქირავებით დასაქმებულთა წილის ზრდა პროგრესულ მოვლენადაა შეფასებული, ამასთან, თვითდასაქმება, როგორც დასაქმების ერთ-ერთი სახეობა ასევე მყარად არის დამკვიდრებული. საქართველოში,

ცხრილი 1. საქართველოს მოსახლეობის დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლები 1998-2019 წლებში (ათასი კაცი,%)

	1998 წ.	2000 წ.	2005 წ.	2010 წ.	2015წ.	2019 წ.	2020IIკვ.
ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა	1972,8	2049,2	1982,7	1970,9	2018,0	1911,2	1919,8
დასაქმებულია სულ	1728,5	1837,2	1683,0	1627,8	1733,8	1690.2	1684.0
მ.შ. დაქირავებული	724,4	683,9	632,2	668,8	798,3	849,3	-
თვითდასაქმებული	987,1	1041,2	1050,0	956,6	928,0	840,4	-
უმუშევარი	244,2	212,0	299,7	343,1	284,2	221,0	235.9
უმუშევრობის დონე (%)	12,4	10,3	15.1	17,4	14,1	11,6	12.3

წყარო:. geostat.ge, დასაქმება და უმუშევრობა. 2015 წლის ჩათვლით შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევა. შემდეგ კი სამუშაო ძალის გამოკვლევა.

თვითდასაქმება, ნეგატიური მხარითაც გამოირჩევა, ქუჩაში უკანონო გარემოვაჭრე თავს თვითდასაქმებულს უწოდებს, რაც არასწორია. ამიტომ, უნდა დაკონკრეტდეს ვინ შეიძლება მიეკუთვნებოდეს თვითდასაქმებულებს და ვინ არა;

მესამე, არაფორმალური დასაქმების ზრდა, ზოგადად, ეკონომიკის განვითარების, ასევე ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფის თვალსაზრისით, უარყოფითი მოვლენაა. არაფორმალური დასაქმება ძირითადად გვხვდება საცალო ვაჭრობაში (მაგ. არაორგანიზებული გარე ვაჭრობა), მშენებლობაში (სამშენებლო-სამონტაჟო სამუშაოებზე), სამედიცინო და საგანმანათლებლო სფეროებში (მაგ. რეპეტიტორობა და ა.შ.) და ა.შ.

ცნობილია, რომ ეკონომიკის არაფორმალური სექტორის წარმომადგენლები არარეგისტრირებულ საქმიანობას ეწევიან, არ იხდიან გადასახადებს, მაშინ, როცა ზოგჯერ ფორმალური სექტორის შრომის საშუალებებსაც იყენებენ. ეკონომიკის არაფორმალური სექტორი უპირატესად განვითარებადი ქვეყნებისათვისაა დამახასიათებელი, თუმცა, განვითარებულ ქვეყნებშიც გვხვდება. საქართველო, როგორც ყოფილი საბჭოური სისტემის ნაწილი, ვერანაირად ვერ იქნებოდა არც არის თავისუფალი არაფორმალური დასაქმებისაგან, თუმცა, მისი აღრიცხვა ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენიდან დიდი დაგვიანებით დაიწყო.

ოფიციალური მონაცემების მიხედვით, საქართველოში, 2017 წელს, არასასოფლო-სამეურნეო სფეროში დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში არაფორმალურად დასაქმებულთა წილი 33.9%-ს შეადგენდა, 2018 წელს 36.2, 2019 წელს კი 34,7%-ს. მონაცემებიდან ჩანს, რომ არაფორმალურ სექტორში უფრო მეტად მამაკაცები აქტიურობენ, ისევე როგორც სოფლად დასაქმებულები, ვიდრე ქალაქებში მცხოვრები პირები. საქართველოში ქალთა არაფორმალურ სეტორში დასაქმებისა და მათი დაბალი აქტიურობის მიზეზები დეტალურადაა გაანალიზებული გაეროს ქალთა ორგანიზაციისა და შვეიცარიის განვითარებისა და თანამშრომლობის სააგენტოს მიერ 2018 წელს ჩატარებულ კვლევაში (Women' S Economic Inactivity and Engagement In The Informal sector in Georgia, 2018);

მეოთხე, ექსპერტთა შეფასებით, ქვეყნის აქტიური მოსახლეობის საკმაოდ დიდი ნაწილი, დაახლოებით 1,2-1,5 მლნ ადამიანი გასულია ქვეყნიდან, მაგრამ საქართველოში მაინც ვერ მოხერხდა უმუშევრობის მეტნაკლებად მისაღებ ზღვრამდე (6-8-%-ის ფარგლებში) შემცირება. საქართველოში უმუშევრობის ოფიციალური მაჩვენებელი კიდევ უფრო მაღალი რომ არ არის, ეს ,,საქსტატის" მიერ გამოყენებული მეთოდოლოგიის არსებითი ხარვეზების (კვირაში ერთი საათით მომუშავენი და სოფლად 1 ჰა მიწის ნაკვეთის მფლობელნი დასაქმებულად ითვლებიან) შედეგია (Tugushi, 2018).

საქართველოში უმუშევრობის აღრიცხვის პრობლემის არსებობაზე მიუთითებს ექსპერტული გაანგარიშებებიც, რომელთა მიხედვით, საქართველოში, უმუშევრობის საშუალო დონე 32.0-36.0%-ის ფარგლებშია. პროფესორ ი. არჩვაძის გათვლებით კი „...უმუშევართა რაოდენობა საქართველოში 0.3 მლნ კი არა, თითქმის 0.8 მლნ. კაცი იქნება." (Archvadze, 2013). საქართველოში, დასაქმებულთა და უმუშევართა აღრიცხვის მოუწესრიგებლობისა და მეთოდოლოგიის ლაფსუსების გამო, უმუშევრობის მაჩვენებლები რომ ხელოვნურადაა შემცირებული დიდი ხნის წინათ მიუთითებდნენ პროფესორები: მ. ცარციძე და ნ. ლაცაბიძე (Tsartsidze & Latsabidze, 2012), ნ. პაიჭაძე (Paichadze, 2016), ქ. ჩიტალაძე და რ. ქინქლაძე (Chitaladze & Kinkladze, 2017) და სხვები, მათ შორის ჩვენც (Tugushi, 2018).

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ საქართველოში 2020 წლის ბოლოდან დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლის დათვლა, მოსალოდნელია ახალი მეთოდოლოგიის საფუძველზე მოხდეს. რაც იმას გულისხმობს, რომ **თვითდასაქმებულებად აღარ ჩაითვლებიან პირები, რომლებიც თავიანთ სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაში მიღებულ პროდუქციას უმთავრესად საკუთარი მოხმარებისთვის იყენებენ**. ასეთი მეთოდოლოგიური ცვლილების შედეგად, დასაქმებულთა და უმუშევართა აღრიცხვა, ბუნებრივია, არსებულთან შედარებით უფრო ზუსტი გახდება, მაგრამ ეს საკმარისი არაა.

ზემოღნიშნული და სხვა მიზეზებიდან გამომდინარე მიგვაჩნია, რომ კორონავირუსის ფართომასშტაბიანი გავრცელების გამო საქართველოში უმუშევართა რიცხვის 0.9 პროცენტული პუნქტით მატება ნაკლებად სარწმუნოა.

მიუხედავად იმისა, რომ ,,საქსტატს", ჯერ-ჯერობით, არ გამოუქვეყნებია ინფორმაცია რეგიონების მიხედვით უმუშევრობის დონის შესახებ 2020 წლის პირველ ნახევრის მდგომარეობით, უმუშევრობის რეგიონული სტრუქტურის დინამიკაში განხილვა მაინც საინტერესოა. ცხრილი 2.

პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს რეგიონების მიხედვით უმუშევრობის დონე ტრადიციულად მკვეთრად განსხვავებულია, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ქვეყანაში ეკონომიკური განვითარების მხრივ გამოთანაბრების პროცესი ნელა მიმდინარეობს.

უმუშევრობა ყოველთვის მაღალი იყო და არის თბილისში, რაც, ჩვენი დედაქალაქის ეკონომიკისა და სოციალური სფეროს დარგობრივი სტრუქტურის არსებითი ცვლილებით შეიძლება აიხსნას. ძველი, მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული პერიოდის სამეურნეო კავშირები სწრაფად დაინგრა, რიგმა საწარმოებმა და ფაბრიკებმა ფუნქციონირება შეწყვიტა, მაგრამ წლების განმავლობაში საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრებისა და შესაბამის დარგობრივი სტრუქტურის ფორმირება ნელი ტემპით მიმდინარეობდა, რის გამოც, თბილისში, უმუშევრობის დონე, მკვეთრად გაიზარდა (30 %-საც კი გადააჭარბა). სასიამოვნოა, რომ ამ მხრივ მდგომარეობა თანდათან უმჯობესდება და დინამიკაში უმუშევრობის დონის შემცირების ტენდენცია შეინიშნება.

ცხრილი 2. საქართველოს მოსახლეობის უმუშევრობის დონე რეგიონების მიხედვით 1996-2019 წწ (%)

	1996	2005	2010	2015	2017	2018	1019
საქართველო სულ	12,6	15,1	17,4	14,1	13,9	12,7	11,6
თბილისი	19,7	29,0	29,8	22,7	24,7	18,8	17,7
კახეთი	8,2	4,9	11.8	6.5	3,7	3,9	4,0
შიდა ქართლი	7,6	13,7	13,7	11,0	12,9	14,5	11,5
ქვემო ქართლი	5,6	11,1	10,5	11,8	14,1	15,3	14,6
აჭარის ა/რ	5,6	22,6	21,0	19,4	10,9	9,1	8,8
სამეგრელო ზემო სვანეთი	7,6	7,9	15,0	14,0	8,6	11,9	9,8
იმერეთი სულ (მ.შ.რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი)	18,1	11,6	13,0	10,4	14,0	12,4	11,6
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი (ცალკე აღირიცხა)	-	-	-	-	-	-	4,1
დანარჩენი სულ	7,0	8,4	9,7	5,8	-	-	-
მათ შორის:							
სამცხე ჯავახეთი	-	-	-	-	5,9	6,8	5,5
გურია	-	-	-	-	2,7	1,8	2,5
მცხეთა მთიანეთი	-	-	-	-	7,8	9,7	7,9

შენიშვნა:

1) 2005-2015 წლები გადაანგარიშებულია მოსახლეობის 2014 წლის აღწერის მიხედვით;

2017 წლიდან შერჩევის ჩარჩოს წარმოადგენს მოსახლეობის 2014 წლის აღწერის მონაცემთა ბაზა.

2) 2018 წლის ჩათვლით იმერეთის მონაცემები მოიცავს რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის მონაცემებსაც, 2019 წლიდან კი 2019 წლიდან კი რაჭა-ლეჩხუმისა და ვემო სვანეთის მონაცემები ცალკეა გამოყოფილი;

3) 2015 წლის ჩათვლით ,,დანარჩენი სულ" მოიცავს სამცხე-ჯავახეთის, გურიის და მცხეთა-მთიანეთის მონაცემებსაც, შემდეგ კი სამცხე-ჯავახეთის, გურიისა და მცხეთა-მთიანეთის მონაცემები ცალკეა გამოყოფილი;

წყარო: 2016 წლის ჩათვლით შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევა, 2017 წლიდან - სამუშაო ძალის გამოკვლევა.

თუ 2010 წლის მონაცემებს არ მივიღებთ მხედველობაში უმუშევრობის შედარებით სტაბილური მაჩვენებლები ფიქსირდება კახეთში, რაც არაა გასაკვირი. იგი ძირითადად მევენახეობის განვითარების შედეგია. თუ გავითვალისწინეთ, რომ კახეთში მევენახეობის განვითარებისა და ყურძნის გადამუშავების შედეგად მიღებული პროდუქტების წარმოების მატებასთან ერთად იზრდება მეხილეობის დარგი, ასევე ხორბლის წარმოებაც, რაც განპირობებულია როგორც დასაქმებულთა რიცხვის ზრდით, ასევე მათი შრომის ეფექტიანობის ამაღლებით. ამიტომაცაა, რომ კახეთში, 2019 წელს, 1996 წელთან შედარებით, უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი საგრძნობლად შემცირდა, თითქმის განახევრდა.

უმუშევრობის საშუალორესპუბლიკურზე დაბალი მაჩვენებლები აქვს საქართველოს ყველა დანარჩენ რეგიონს ქვემო ქართლის გარდა. განსაკუთრებით დაბალი კი გურიას, რაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად (შიგა და გარე შრომითი მიგრაცია) დასაქმებულთა და უმუშევართა აღრიცხვაში არსებული პრობლემების შედეგია.

დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლების ცვლილების ტენდენციები გვიჩვენებს, რომ საჭიროა დასაქმების შესაძლებლობების რეგიონულ ჭრილში შესწავლა და მათი ეფექტიანი გამოყენების გზების დასახვა. ამ პრობლემის გადაწყვეტის საუკეთესო საშუალებად გვესახება დასაქმების რეგიონული პროგრამების დამუშავება და რეალიზაცია.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ დასაქმებისა და უმუშევრობის სასურველი დონის მიღწევა ქვეყნის ეკონომიკისა და სოციალური სფეროს განვითარების გარეშე შეუძლებელია. ეს კი, თავის მხრივ მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული, კერძოდ კი უცხოური და შიგა ინვესტიციების მოზიდვაზე, ადამიანური რესურსების პროფესიული მომზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების გამართული სისტემის, ასევე, ბიზნესის განვითარებისათვის საჭირო კეთილსასურველი გარემოს არსებობაზე, გარე და შიგა ბაზრების შესწავლის მიზნით მარკეტინგული კვლევების ჩატარებაზე და ა.შ., რაც საკმაოდ რთულია და სოლიდურ ფინანსურ ხარჯებთანაა დაკავშირებული. ამასთან, მსოფლიოში, მათ შორის საქართველოშიც კორონავირუსის მასშტაბურმა გავრცელებამ და მის წინააღმდეგ ბრძოლამ დიდ ადამიანურ ენერგიასთან ერთად კოლოსალური ფინანსური სახსრები შთანთქა, რამაც, როგორც აღვნიშნეთ, უკვე მოახდინა მეტნაკლები ნეგატიური გავლენა ეკონომიკისა და სოციალური სფეროს განვითარებაზე. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ კორონავირუსი ჯერჯერობით ისევ მძვინვარებს და ცნობილი არაა როდის მოხდება მისი განეიტრალება, აუცილებელია მასთან ერთად თანაცხოვრება და საქმიანობა ვისწავლოთ.

აჟამად, მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნები (და არა მხოლოდ) ყოველნაირად ცდილობენ, არ დაუშვან ეკონომიკის შემდომი დაცემა, უნდა გამოინახოს გზები აღმავლობის დასაწყებად. ასეთი განწყობაა საქართველოშიც.

აკადემიკოსი ლ. პაპავა კორონავირუსის საწინააღმდეგო

ვაქცინის შექმნას განსაკუთრებულ მნიშვნელობის ამოცანად მიიჩნევს, ამასთან, თვლის, რომ პანდემიის პერიოდში „ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების გაძლიერებას, რაც მისი მთავრობისათვის უმთავრესი საზრუნავი უნდა გახდეს. ეკონომიკური უსაფრთხოების საკითხებს შორის კი განსაკუთრებით ყურადღებას საჭიროებს მოსახლეობის სასურსათო უსაფრთხოების მაქსიმალურ დონეზე უზრუნველყოფა" (Papava, 2020).

ვფიქრობთ გასათვალისწინებელია ეკონომიკის დოქტორის, ექსპერტის ეკონომიკური საკითხებში ი. არჩვაძის მოსაზრება: „მეტი ინვესტიცია უნდა განვახორციელოთ მცირე და საშუალო ბიზნესში, ხელი უნდა შევუწყოთ ეკონომიკის დეკონცენტრაციას და დედაქალაქიდან გატანას... უნდა ვიზრუნოთ სოფლის მეურნეობასა და მთის რეგიონების პოტენციალის ათვისებაზე. საქართველოს გაცილებით მეტის მიღწევის შესაძლებლობა გააჩნია, მიუხედავად იმისა, არის კორონავირუსის პანდემია თუ არა" (Archvadze, 2020).

მსოფლიოში, მათ შორის საქართველოში, კორონავირუსის პანდემიის გახანგრძლივებამ, მისი საწინააღმდეგო საშუალებების (პირველ რიგში ვაქცინის) შექმნის სირთულემ, მსგავსი თუ განსხვავებული პანდემიების გამეორების საშიშროებამ არა მარტო მედიკოსები, არამედ მთავრობა და ეკონომიკის სფეროს ხელმძღვანელები სერიოზულად უნდა დააფიქროს იმაზე, თუ როგორ გახდეს შესაძლებელი ამ და სხვა სახეობის ვირუსთან თანაცხოვრება, ისე, რომ შევძლოთ როგორც ადამიანების ჯანმრთელობის შენარჩუნება, ასევე ეკონომიკის ზრდის უზრუნველყოფა. აქედან გამომდინარე, უშუალოდ ეკონომიკის სფეროში ჩვენი მთავრობის ამოცანა უნდა იყოს მისი დარგობრივი სტრუქტურის შემდგომი სრულყოფა იმ მიმართულებით, რომ უზრუნველვყოთ ქვეყნის რეალური სექტორის, განსაკუთრებით კი სოფლის მეურნეობის (მისი ქვედარგების) განვითარების ტემპების დაჩქარება, რომელიც შექმნის ერთი მხრივ, ადგილობრივი წარმოებით მოსახლეობის სასურსათო უზრუნველყოფის, მეორე მხრივ, კი ქვეყანაში ტურიზმის კიდევ უფრო განვითარების შესაძლებლობას, რასაც, დღეს, სამწუხაროდ, ჩვენი აგრარული სექტორი ვერ ახერხებს. უცხოეთიდან შემოტანილი სასურსათო საქონლის ბაზაზე ტურიზმის განვითარება სასურველი შედეგის მომტანი ვერ იქნება.

გარდა ამისა, არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ ექსპერტებს იმაში, რომ საჭიროა ეკონომიკური განვითარების მხრივ რეგიონების შესაძლებლობების შესწავლა და იქ არსებული რეზერვების ამოქმედება. ეს აუცილებელია ქვეყნის როგორც ეკონომიკური უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, რეგიონების ეკონომიკური განვითარების გამოთანაბრების, ასევე ზოგადად ბიზნესის განვითარებისათვისაც.

ექსპორტისა და იმპორტის დეფორმირებული თანაფარდობის ეტაპობრივად შეცვლისა და ექსპორტის წამახალისებელი ღონისძიებების გატარებასთან ერთად აუცილებელია იმპორტის სასაქონლო სტრუქტურის დეტალური შესწავლა და მათი უმრავლესობის ადგილობრივი წარმოებით ჩანაცვლების პროგრამების დამუშავება და განხორციელება. აკადემიკოსი ვ. პაპავა ამის თაობაზე მიუთითებს ,,სამწუხაროდ, ეკონომიკის რეალური სექტორის განუვითარებლობის გამო ქვეყანა უფრო მეტს მოიხმარს, ვიდრე თავად აწარმოებს, რის შედეგადაც წლების განმავლობაში იმპორტი ექსპორტს საშუალოდ 3-ჯერ აღემატება, ხოლო სამომხმარებლო კალათაში (ისევე, როგორც სასურსათო კალათაში) იმპორტული პროდუქცია საშუალოდ 80%-ის დონეზეა" (Papava, 2019), რაც მიუღებელია. საქონლის, ფრინველის ხორცისა და ხორცპროდუქტების, რძისა და რძისპროდუქტების, ხილისა და ბოსტნეულის, კარტოფილის, ტომატის პასტის და ა.შ. იმპორტი თუ მთლიანად არა, ძირითადად მაინც უნდა ჩანაცვლდეს ადგილობრივი წარმოებით. მოწინავე ტექნოლოგიების დანერგვის შემთხვევაში შესაძლებელია ხორბლის, სიმინდის და სხვა მარცვლოვანი კულტურების მოსავლიანობის მატება. ყოველივე ზემოაღნიშნული და ბევრი სხვა მიმართულებით საქმიანობის გააქტიურება საქართველოში დასაქმებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლების გაუმჯობესებაზე დადებითად იმოქმედებს.

გარდა ამისა, საკუთრივ დასაქმებისა და უმუშევრობის ეფექტიანი მართვა-რეგულირება შეუძლებელი იქნება თუ ამ მიმართულებით არ გატარდა ისეთი კონკრეტული ღონისძიებები:

1) კორონავირუსის პანდემიით გამოწვეული შედეგების გათვალისწინებით აუცილებელია დაზუსტდეს საქართველოს მთავრობის მიერ 2019 წლის 30 დეკემბერს დამტკიცებული ,,საქართველოს შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის 2019-2023 წლების სტრატეგიის (დადგენილება №662, დანართი 1), განხორციელების ვადები; ქვეყანაში შექმნილი მდგომარეობის გამო აღნიშნულ დანართში გათვალისწინებული ღონისძიების შესრულების ვადები უნდა გახანგრძლივდეს;

2) ,,დასაქმების შესახებ" კანონის დროულად მიღება, რომელიც შრომის, დასაქმებისა და უმუშევრობის მნიშვნელოვან საკანონმდებლო ბაზას წარმოადგენს. ხელისუფლებამ უნდა გააცნობიეროს, რომ 2006 წელს, ,,შრომის კოდექსის" მიღებისას ,,დასაქმების შესახებ" კანონის ძალადაკარგულად გამოცხადება მძიმე შეცდომა იყო. ,,შრომის კოდექსი" ვერანაირად ვერ ჩაანაცვლებს ,,დასაქმების შესახებ" კანონსა და მის ნორმებს. ეს კანონები ერთმანეთს ავსებენ, რაც მათი მუხლების უბრალო შედარებიდანაც ნათლად ჩანს. ამასთან, აღნიშნული კანონი მოქმედებს ისეთ განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებში, რომლებსაც საქართველოსთან შედარებით დასაქმებისა და უმუშევრობის უკეთესი მაჩვენებლები აქვთ.

შევნიშნავთ, რომ ,,დასაქმების შესახებ" ახალ კანონში სრულად უნდა იყოს გათვალისწინებული დასაქმებისა და უმუშევრობის აღრიცხვის მეთოდოლოგიაში ამჟამად არსებული ხარვეზები, რომელთა გამოც დასაქმებულთა და

უმუშევართა ფაქტიური რაოდენობა მკვეთრად განსხვავდება ოფიციალური სტატისტიკის მიერ შემოთავაზებული მონაცემებისაგან;

3) მოსაწესრიგებელია ქვეყანაში შრომის, დასაქმებისა და უმუშევრობის საკითხების კურატორი ,,ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს" ორგანიზაციული სტრუქტურა და ფუნქციები. იქ, ადრინდელი სახით (2004 წელს მიღებული საქართველოს მთავრობის დადგენილება №47, 2004 წლის 7 ივნისს მიღებული დებულების შესაბამისად), უნდა აღდგეს შრომისა და დასაქმების პოლიტიკის დეპარტამენტი, სამინისტროში შრომის, დასაქმებისა და უმუშევრობის საკითხების კურატორს უნდა აუმაღლდეს სტატუსი და გახდეს მინისტრის პირველი მოადგილე;

4) სამინისტროში ორგანიზაციული სტრუქტურის ცვლილებებს აზრი ექნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ მთავრობის თავმჯდომარე იქნება ქვეყანაში შრომის, დასაქმებისა და მოსახლეობის სოციალური დაცვის უპირობო მხარდამჭერი, წინააღმდეგ შემთხვევაში შრომის, დასაქმებისა და მოსახლეობის სოციალური დაცვის დარგში მინისტრის პირველ მოადგილესაც ძალიან გაუჭირდება ამ სფეროს თუნდაც მნიშვნელოვანი საკითხების აქტუალურობაში ჯერ პროფესიით ექიმი მინისტრის, შემდეგ კი პრემიერის დარწმუნება;

4) იმის გათვალისწინებით, რომ ჩვენი მოსახლეობა, უმუშევრობას, უმთავრეს სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემად მიიჩნევს (რაც ჩანს სხვადასხვა გამოკითხვებით) იმაზე მიუთითებს, რომ მას მეტი ყურადღება სჭირდება. აუცილებელია რეგიონულ ჭრილში დასაქმების პროგრამების დამუშავება და რეალიზაცია. ეს, მეტად რთული, მაგრამ რეგიონებში ეკონომიკის განვითარების გამოთანაბრებისა და უმუშევრობის მაჩვენებლის შემცირების უმნიშვნელოვანესი პირობაა. ამ საქმეში ,,ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრომ" მაორგანიზებელი როლი უნდა შეასრულოს.

დასკვნა

ქვეყანაში კორონავირუსულ პანდემიის შედეგად კიდევ უფრო გამწვავებული შრომის, დასაქმებისა და უმუშევრობის პრობლემები ერთი რომელიმე სამინისტროს მონდომებითა და აქტიური საქმიანობით ვერ გადაწყდება, ეს შეიძლება მიღწეულ იქნეს მხოლოდ ხელისუფლების ყველა შტოს ცენტრალური და ადგილობრივი სამსახურების გაერთიანებული ძალისხმევითა და მოსახლეობის ფართო ჩართულობით, სხვადასხვა მიმართულებით შესაბამისი პროგრამების მომზადებისა და რეალიზაციის საფუძველზე.

ლიტერატურა/REFERENCES

Resolution of the Government of Georgia on the Labor and Employment Policy Strategy of Georgia for 2019-2023 (662, 1), December 30, 2019. file:///C:/Users/user/Downloads/matsne-4761408-0%20(3).pdf;

Geostat, *Employment and Unemployment*, 2013-2020 second quarter;

Geostat, *Methodological manual for statistics on the Information Society*, 2019;

Geostat, Distribution of population aged 15 and older bu economic status and regions, 2006-2019;

Archvadze, J., (2013) *Impact of labor migration on indicators characterizing the state of the labor market* (on the example of Georgia), Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, universali.

Archvadze, J., (2020) Interview. According to Nozadze, in fact, this is the third world war caused by the coronavirus, September 21. https://for.ge/view/193838/faqtobrivad-es-aris-koronavirusisgan-gamowveuli-mesame-msoflio-omi.html

Paichadze, N., (2016)Unemployment Problem in Georgia and Ways of Its Overcoming, *Economics and Business*, 1, 9-27;

Papava, V., (2020). *Vaccination and disinformation*, September 25.
https://for.ge/view/194101/*vaqcinacia-da-dezinformacia*.html

Papava, V. (2019) Politicization of the Economy and Non-Economic Policy (Experience Of post- Communist Georgia). *Globalization and Business*. 8, 13-21.

Tugushi, M., (2018) Trends of changes in unemployement level in Georgia and directions of its regulation, *Globalization and Business*, 5,148-153

Women' S Economic Inactivity and Engagement In The Informal sector in Georgia (2018) © UN Women and SDC 2018 ISBN 978-9941-8-0656-8

Tsartsidze, M., & Latsabidze, N., (2012), The Prospects of Labor Market Development in Georgia, *Economics and Busines*, 1, 77-96; https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf

Chitaladze, K., & Kinkladze R, (2017), The Unemployment Trends in Georgia, Ivane javakhishvili Tbilisi State University facculty of Economics and Business, Challenges of *Globalization in Economics and Business*, November 3-4, 566- 571, https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf

JEL Classification: F65, F52 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.020

DEFENSE FINANCING FEATURES WITHIN THE CONTEXT OF THE NEW CHALLENGES

OKSANA CHEBERYAKO

Doctor of Historical Science, Ph. D. in Economics, Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine,
cheberyako@ukr.net

VIKTOR KOLESNYK

Doctor of Historical Science, Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine,
kolesnykvf@ukr.net

ALINA GAIDUCHENKO

Senior Teacher,
National Academy of Security Service of Ukraine,
gaiduchenko.alina@gmail.com

Abstract. The beginning of the third millennium was marked by the desire of the leader countries (USA, China, and Russia) to geopolitical, geostrategic and geo-economic redistribution of spheres of influence. The collapse of the USSR, the dissolution of the Warsaw Pact Organization, the end of the Cold War did not bring the world closer to stability and security. Military force capabilities continue to be considered as one of the most powerful factors in world politics. Proof of this is the intensification of the struggle of the world›s superpowers for regional and global leadership, control over oil, gas and energy flows. It is worth mentioning the Transnistrian conflict, Russia-Led wars in South Ossetia and Abkhazia, the Russian-Georgian war in August 2008, the civil war in Syria, the intensification of Islamic extremism within the ISIS, Russia›s annexation of Crimea, the hybrid war unleashed and continues to wage by the Russian Federation against Ukraine. In this connection, it is becoming increasingly important to provide corresponding levels for the defense budget funding. Thus, the study of the peculiarities of defense financing in Ukraine and powerful military superpowers is of considerable scientific, practical and political interest. Comparing the defense expenditures of different countries makes it possible to identify key problem issues in the defense financing of Ukraine and bring the corresponding costs to international standards. This indicator is one of the most important criteria that characterize the state›s desire for development, relevant combat readiness of the armed forces and other military forces in the face of new challenges.

The last years of the previous century were characterized by global geopolitical changes and growing contradictions, which resulted in: the transformation of the bipolar model (USA - USSR) into a multipolar (powerful military superpowers - the USA, Russia, China, Saudi Arabia, France, Japan, Germany, India, Brazil)); globalization of world economic processes; erosion through «hybrid wars», which are a new kind of global confrontation in today›s destabilized international security environment, the facets of the division between war and peace.

The availability of weapons of mass destruction and high-precision weapons in the third millennium, the growth of their capacity, the complexity of military equipment and combat assets, the use of new methods and means of warfare have led to significant changes in the functions and tasks of the armed forces, increasing their number and government spending on defense purposes. Today there are about 200 armies in the world with a total number of 24-25 million people (about 0.4% of the world›s population) (Military..., 2002). The state of the troops of any state must correspond to its economic capabilities and at the same time ensure the implementation of national security tasks.

KEYWORDS: DEFENSE FINANCING, DEFENSE BUDGET, HYBRID WARS, MILITARY DOCTRINE, MILITARY SECURITY, NATIONAL SECURITY, NATO, WARSAW PACT.

For citation: Cheberyako, O., Kolesnyk, V., & Gaiduchenko, A. (2020). Defense Financing Features Within the Context of The New Challenges. *Globalization and Business, 10.* 163-169. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.020

The latest fourth-generation wars, a complicated and unstable form of relations in the international arena, are «hybrid wars», which are replacing classical wars in the form of chains of armed conflicts, which have a hidden nature and are usually erupted in political, economic, informational and other spheres. In this case, the armed forces are often involved in small numbers to carry out certain tasks (Cheberyako, Varnalii, 2017).

From time immemorial, the armed forces have been the main and principal guarantor of any country independence and the security of its citizens. Diplomacy and interstate treaties are also important factors in international stability, but as experience shows, when it comes to military conflict, they often do not work, and events in Ukraine and Georgia are clear evidence of this.

Ukraine›s national security conditions have deteriorated significantly since 2013 due to interstate and transnational conflicts over natural resources, environmental problems, and facilities that cross state borders and emerge the sovereignty of individual states. All this is aggravated by the global financial and economic recessions and a number of other factors as well.

The military aggression of the Russian Federation, the issue of protection of state independence, and the territorial integrity of Ukraine were transferred to the practical plane. Russia›s occupation of part of the territory of Ukraine is accompanied by the destruction of the system of world and national security, the principles of international law. It is obvious that under these conditions, it is urgent and justified to increase, in accordance with the new Military Doctrine, the amount of funding for the defense of Ukraine, as well as other states that support it as full-fledged subjects of international relations.

In general, the financing of the defense of a country depends on the military doctrine adopted by it. There are three main approaches to its formation:

• total waiver of military expenditures (Andorra, Costa Rica, Grenada, Liechtenstein, the Marshall Islands, one of the smallest countries in the world - Nauru, the island nation of Palau, Samoa, the Solomon Islands);

• creation of a powerful military superpower (USA, China, Russia, Saudi Arabia, France, Japan, Germany, India, Brazil);

• financing of defense on the principle of minimal sufficiency (Ukraine before the armed aggression of the Russian Federation) (Cheberyako, 2017).

Prior to the hybrid war unleashed by Russia, Ukraine was not a full member of the international security system and relied on its own forces. At the same time, defense spending was financed according to the third approach, which was relatively small and sometimes amounted to less than 1% of GDP. This level of funding was inadequate, negatively affecting the effectiveness of the Armed Forces of Ukraine, their combat capability and combat readiness. World practice shows that defense spending less than 1% of GDP annually leads to a complete loss of defense capability. Nowadays, Ukraine is pursuing a course of Euro-Atlantic integration and NATO membership, striving to become an element of the new architecture of European security in the future, where its vital interests will be ensured collectively with the direct participation of Ukraine itself. Without membership in the North Atlantic Alliance, a system of collective security, Ukraine will no longer have effective leverage to influence decisions taking into account its national interests.

The main source of defense funding in Ukraine is the State Budget, and the amount of relevant expenditures is determined by the Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for the relevant year». In this case, defense expenditures in accordance with the law must be at least 3% of the planned GDP (Article 2 of the Law of Ukraine «On Defense of Ukraine»). In addition, since 2014, there has been an additional source - charitable donations of individuals and legal entities (Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Strengthen the Material and Financial Support of the State›s Defense Capability»).

The level of national defense expenditures as a percentage of GDP and total state budget expenditures, as is customary, is one of the most important indicators of a state›s defense capability (Table 1).

Table 1 demonstrates that the expenditures of the Ministry of Defense of Ukraine during 2011-2019 amounted to less than 3% of GDP, although this financial regulation is provided and enshrined in the New Military Doctrine.

In NATO countries, defense spending usually constitutes 2.2-2.5% of GDP. Reduction of this indicator of financing, as practice shows, does not provide the necessary level of the

Table 1.
Expenditures on defense from the state budget of Ukraine in 2011-2018

Indicator	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (plan)
Defense expenditure as a percentage of GDP, %	1,04	1,16	1,05	0,97	2,32	2,5	2,5	2,7	2,68	2,6
Defense expenditure in the structure of DB expenditure, %	3,9	3,6	3,7	6,36	9,01	8,67	8,86	9,84	9,94	9,96
Current prices, million UAH	13241,1	14485,7	14843,0	27363,4	52005,2	59348,9	74346,2	97024,0	106627, 7	117510,0

Source: compiled by authors on the basis of Ukrainian Ministry of Finance (MoF) data.

state protection. The optimal expenditure structure of the classic military budget of NATO countries, as a rule, consists of three parts:

• personnel costs (up to 50%);
• operating expenses (20%);
• financing of defense R&D (up to 10%) and acquisition of new weapons and equipment (up to 20%).

The disadvantage of the defense budget of Ukraine before the armed aggression of Russian Federation was that its structure did not meet international standards (Fig. 1).

Thus, in Ukraine up to 80% of funds were spent on the maintenance of the main staff. These costs can rightly be called «eating the budget», because there were no funds left for such items as «purchase of weapons and military equipment» and «research and development». As a result, in 2014, the Armed Forces of Ukraine were unable to carry out the tasks assigned to them. Expenditures on the development of armaments and military equipment increased in 2014-2015, but in general the structure of the military budget is changing very slowly. It is quite obvious that this process will take some time.

Every year, the Global Firepower web resource publishes an estimate of the total military power of each country in the world which is based on 55 indicators: the quantities of weapons, military equipment, the total strength of the arm, transport infrastructure, military budget, access to oil, etc. This does not take into account the combat experience of armies. Ranking among the world's strongest military powers Ukraine possesses 27th position out of 138, and among European countries - 9th place out of 50.

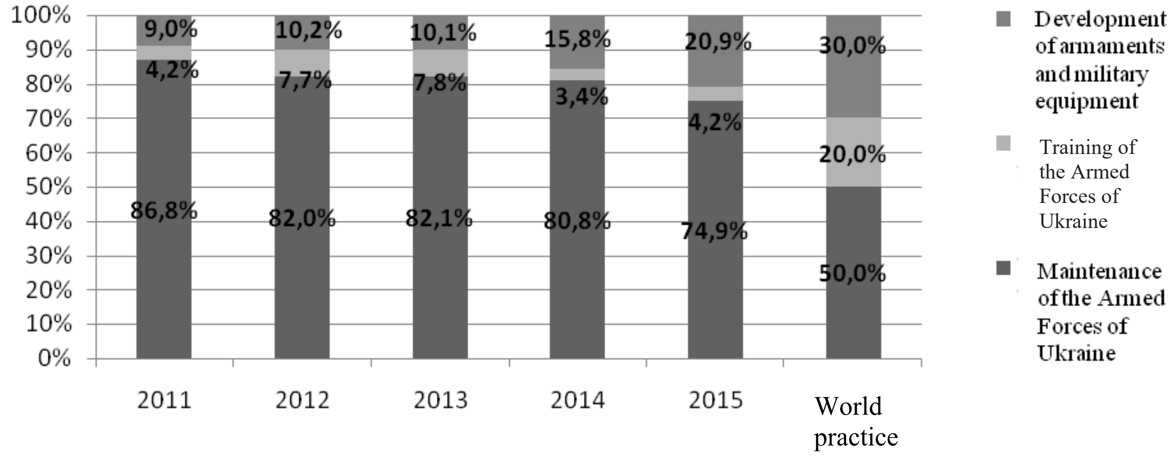
According to the Stockholm Institute for Peace (SIPRI), all countries in the world spent 1917 billion dollars on defense in 2019. This is the largest amount since the global financial crisis of 2008 and is probably the peak of military spending. Overall, defense spending on the planet was 2.2% of world GDP, or about $ 249 per person (Rating..., 2020).

Recently, Ukraine›s neighboring states - Poland, Slovakia, Hungary, Romania, Moldova, Belarus and Russia - are actively arming themselves, technically upgrading their armies, and their defense spending is constantly rising. Amid such an active rearmament, first of all of Russia, Ukraine›s defense capabilities need to be constantly increased.

Nowadays, the world's ten strongest armies are the United States, China, Russia, India, France, Japan, South Korea, Britain, Turkey and Germany. The three leaders - the United States, China and Russia - remain unchanged. The expenditures of these states on defense financing since 1914 are shown in Table 2.

After emerging from the Great Depression and winning World War II, the United States became the world›s most

Fig. 1. Structure of MDU expenditures in 2010 – 2015 years, in %.

Source: Own calculations according to the Laws of Ukraine «On the State Budget for the relevant year».

Table 2.
Military expenditures of military superpowers in 2014 - 2020, (billion dollars)

Country	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
USA	753,6	736,4	767,6	818,9	890,8	904,3	935,8
China	200,0	213,5	225,6	238,5	253,.4	261,0	-
Russia	68,4	73,7	79,0	63,6	61,4	65,1	-

Source: calculated and compiled by authors on the basis of Stockholm International Peace Research Institute data, US Military Budget.

influential market economy country, outpacing all other countries in military spending. This status of the United States was determined by postwar documents. The main documents displayed the results of the Bretton Woods Conference, which secured for the United States the status of world economic leader and the 1949 North Atlantic Treaty. This treaty united North American and Western European countries (USA, Canada, Iceland, Great Britain, France, Belgium, the Netherlands, Luxembourg, Norway, Denmark, Italy and Portugal) into a military alliance (the North Atlantic Alliance, or NATO) to counter socialist countries. According to it, the member countries of the union undertook to collectively protect any party to the treaty that will be attacked. Indeed, the North Atlantic Alliance became a system of collective security of the «western» world from the USSR and the subsequent union of the Warsaw Pact countries (The North...,2020).

The United States has become the informal leader of the North Atlantic Alliance as the country with the strongest economy at the time, the least affected by the war. Until the end of the Cold War and the collapse of the Soviet Union together with the socialist bloc, NATO did not officially participate in any military conflict, although it expanded in number. After 1991, the Alliance virtually lost its main goal - protection from the Warsaw Pact countries - and began to participate mainly in the UN peacekeeping missions to settle the internal conflicts of certain countries (Yugoslavia, the Middle East). For the time being, the bloc has 30 countries.

The US military doctrine, in accordance with Chapter 10 of the United States Code, is a set of all the basic rules and principles of the US military to organize and ensure the security of the people and the state through political, diplomatic, economic and military measures (The United..., 2020). The US Congress is the main body of civilian control over the Armed Forces; it approves the military doctrine of the state and plans to reform the armed forces, as well as the US military budget law. The Congress reserves the right to declare war on the state, but this privilege actually remains the prerogative of the presidential power.

The US military spending is the second substantial item in the federal budget after social security (almost 20% of the total federal budget), which consists of four components:

• first, it is the base budget of the Ministry of Defense ($ 636 billion for 2020);

• second, foreign emergency operations to combat the Islamic State group ($ 69 billion for 2020);

• third, these are other agencies that protect the nation ($ 228 billion for 2020).

• fourth, other agencies - internal security ($ 50 billion), the State Department ($ 44 billion), the National Nuclear Safety Administration in the Department of Energy ($ 20 billion), the FBI, and cyber security in the Department of Justice ($ 9.8 billion) (US Military..., 2020)

In general, the United States Armed Forces includes the Army, Navy, Air Force, Marine Corps, and Coast Guard. All of them are subordinated to the Ministry of Defense, except for the Coast Guard, for which the Ministry of National Security is responsible.

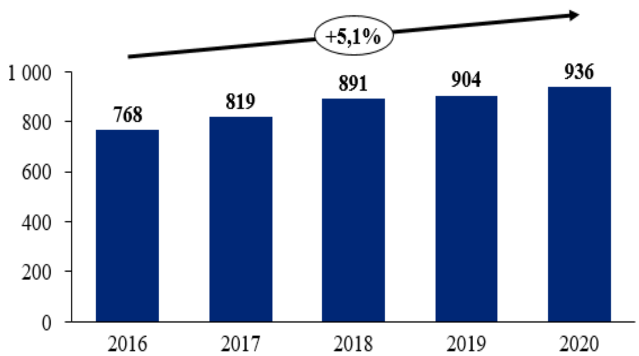
Operationally, the United States Armed Forces is divided into the Joint Forces Command, which is a combination of several branches of Armed Forces intended to perform tasks in a particular region of the globe. There are 10 combat commands: European, Pacific, African and others.

According to the degree of operational readiness, the US Armed Forces is divided into those that carry out their tasks on a regular basis, and the reserve forces (in the Army and Air Force - the National Guard and the Reserve of the relevant type of Armed Forces, in the Navy - only the Navy Reserve and Marines).

According to the Stockholm Institute for Peace Studies (SIPRI), the United States is the absolute leader among countries in terms of military budgets. The US defense spending in 2020 is about 936 billion dollars (Stockholm..., 2020) and this is the largest amount in the history of the country. Enormous financial costs are aimed at making the US Armed Forces more mobile, innovative and «deadly». The dynamics of total US defense spending in recent years (Fig. 2) shows a steady growth of an average of 5% (National..., 2020)

The US military budget for 2020 includes increased funding to ensure European security and counter potential Russian aggression. So, 734 million dollars are allocated within the framework of the European Defense Initiative and for programs to provide security assistance to Ukraine. Thus, the cost for increasing Ukraine›s defense capacity, including

Fig. 2. Dynamics of the US defense spending, billion dollars (taking into account the fund of additional defense expenditures)

Source: compiled by the authors according to National defense budget estimates for FY 2020.

the supply of lethal weapons to Kiev and strengthening the coast guard, will rise to $300 million, along with $125 million for strengthening the Baltic States protection. As part of strengthening the security of the Baltic States, among other things, joint military exercises and the supply of military equipment are planned. Special provision in the law provides additional funding of $250 million to «counter the Kremlin›s influence and Russia›s ongoing disinformation operation.» It prohibits US military cooperation with Russia and Washington›s recognition of the annexation of Crimea by the Russian Federation. The document expresses firmly support of the United States for the North Atlantic Alliance. It is also foreseen to update and expand strategies to combat the «malicious influence» of Russia and China (Egisman, 2020).

By cutting NATO funding, the United States is redistributing some of its funds to Ukraine and Georgia. Whereas previously they provided about 22% of direct NATO funding, covering the cost of maintaining headquarters, joint security investments, and individual military operations, the Trump administration is seeking to reduce its contribution to about 16%, bringing it into line with contributions from Germany, which finances 14.8%.

In China, the Old Doctrine of «People›s War» has been replaced by a strategy of «active defense,» which is the military doctrine of China in the new century. Supporting the global trend in the military sphere and relying on growing economic power, China is pursuing a course to improve the quality of defense capabilities based on advances in science and advanced technology.

In the open version of China›s official military doctrine, the White Paper on Defense uses the phrase «new era» to describe the current stage of China›s political and economic development, with key emphasis on an overall assessment of the global military-political situation, threats from other powerful powers, possible response of the country to challenges in the field of defense and national security. China expects to reach world leadership by 2050, for which particular attention is paid to technology, the promotion of Chinese economic interests and, consequently, their military and political support.

According to the new strategy, the country should have relatively compact, well-balanced types of armed forces, ready for both defensive and offensive actions according to the formula: «China is not going to attack anyone, but in case of aggression will retaliate.»

China›s nuclear strategy, which has pledged not to be first to use nuclear weapons, corresponds with the concept of «nuclear deterrence»: China does not seek to achieve nuclear parity with developed countries, but its nuclear forces must be able to inflict irreparable damage on enemy in any military-political situation, which will force the latter to renounce the use of nuclear weapons. At the same time, it is worth noting that China›s strategic nuclear forces are an offensive weapon in terms of their combat capabilities, and their role in the global balance of nuclear forces is significant.

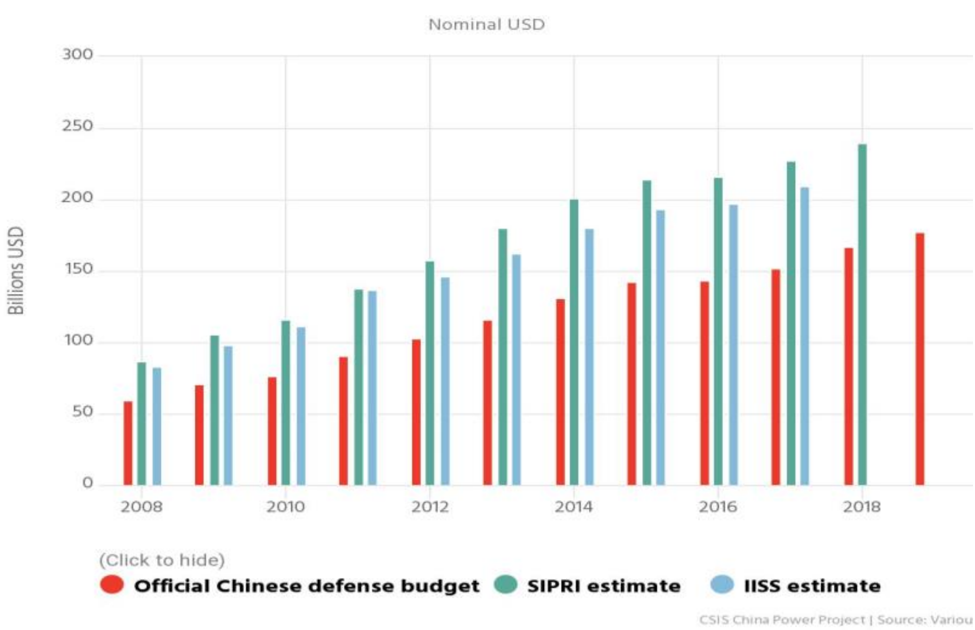
Among the factors of instability, China considers, first of all, the widening gap between developed countries and developing countries; hegemony and policy from the standpoint of force pursued by individual states; intensification of rivalry for the natural resources of the planet.

As for the Asia-Pacific region (APR), the factors of its instability are the incompleteness of the peace process on the Korean Peninsula, as well as the Taiwan problem.

China is a permanent member of the UN Security Council, as well as the G20. In 2001, the leaders of China, Russia, Kazakhstan, Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan founded the SCO (Shanghai Cooperation Organization) Alliance. The main tasks of the organization are to strengthen stability and security in the broad space uniting the member states, the fight against terrorism, extremism, drug trafficking, separatism, the development of economic cooperation, energy partnership, scientific and cultural cooperation.

China has long ranked second in the world in terms of

Fig. 3. Estimation of China›s defense spending.

military spending after the United States and, apparently, is not going to stop there. Defense spending is growing 7-8% annually - faster than in other countries, although catching up with the leader of the war race the USA for China will not be easy. In addition, China is not making much effort to ensure military competition with the United States in different parts of the world. Its main approach is to oust Americans from the Asia-Pacific region, which they are systematically coping with.

In China, there is no generally accepted standard for reporting on military expenditures, although there are international mechanisms, in particular the United Nations Report on Military Expenditures, in which countries participate voluntarily with varying degrees of detail. China has been providing UN military expenditure materials since 2007, although their reports remain less transparent than in other countries. Therefore, the issue of actual military spending in China is debatable, as shown in Figure 3.

In general, the Reports on Defense Budgets point to their growth, with Beijing prioritizing military modernization as a top priority, even as economic growth slows. The lack of transparency in China›s military spending leads to discrepancies between official figures and actual estimates. Official data do not take into account a number of expenditures related to the military sphere, including China›s space programs, extra-budgetary revenues from military commercial enterprises, defense mobilization funds, permitted sale of land or food surpluses, recruitment allowances and others.

For the past 25 years, following the 1995-1996 crises in the Taiwan Strait, China›s defense spending has been steadily rising in order to modernize it and increase its combat capability. The modernization of the People›s Liberation Army is just one of many Chinese reforms that are being implemented to provide the country with world leadership in the cultural, economic, political and military spheres by the middle of the 21st century. Along with this, the modernization of national defense and armed forces is expected to be completed by 2035.

Russia now ranks third in defense and investment spending, but its budget is ten times smaller than in the United States. At the same time, the budget financing of the national defense of the Russian Federation, as well as for China, is characterized by extremely high secrecy and the share of secret allocations is in order of magnitude higher than in developed countries. For example, in the closed part of the budget for 2019, more than 65% are expenditures on national defense, the army, the implementation of international obligations in the field of military-technical cooperation, applied research in the field of national defense. The costs for mobilization training of the economy and the nuclear weapons complex are 100% classified. In addition, the costs of some «peaceful» articles were partially covered. In general, the share of classified expenditures has been growing steadily since 2012 and peaked in 2016 - 21.7% of total annual expenditures. In 2017 and 2018, the figure decreased to 17.3 and 17.1%, respectively. However, in the next few years, the secret part of the budget will expand: to 18.2% in 2020 and 20.6% - in 2021 (Bulanov, Lomskaya, 2018).

Russia›s military spending has doubled after the Kremlin leadership decided to aggression against Ukraine, which involved not only the annexation of Crimea, but the conquest of so-called Novorossia as well. In February-April 2014, Russian military expenditures amounted to 31 billion dollars or 6.7% of GDP (27.7% of total budget expenditures) [Unified..., 2014].

In the Concept of National Security of the Russian Federation, approved by the Decree of the President of the Russian Federation of January 10, 2000 № 243, the main tasks in the field of national security of the Russian Federation are to strengthen and maintain a high level of military capacity. Military security of the Russian Federation is recognized as the most important activity of the state (The Decree..., 2000). In the country›s budget, national defense expenditures have a second priority after national functions.

The military doctrine of the Russian Federation is a conceptual document of military planning. It is designed for a long-term period and allows for clarification if the situation changes. The edition of the Military Doctrine of the Russian Federation in 2014 identifies among the main external military dangers new threats to Russia in connection with the situation in and around Ukraine and the events in North Africa, Syria, Iraq and Afghanistan. In addition, the external threats of the Russian Federation included:

• building NATO›s force capabilities and bringing NATO›s military infrastructure closer to Russia›s borders;

• deployment of US strategic missile defense systems;

• violation of international agreements by some states, as well as non-compliance with previously concluded international treaties in the field of arms prohibition, restriction and reduction.

The internal threats include «activities on information influence on the population, primarily on young citizens of the country, aimed at undermining the historical, spiritual and patriotic traditions in the field of defense of the Fatherland» (Military..., 2014). Russia is a member of a number of military alliances and international organizations: The Collective Security Treaty Organization (CSTO); Commonwealth of Independent States (CIS), Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), Shanghai Cooperation Organization (SCO); Union of States of Russia and Belarus (SGRB); United Nations (UN). Due to the Military Doctrine of 2014, one of the tasks of the Russian Federation to deter and prevent military conflicts, envisages strengthening cooperation in the field of international security within the framework of military alliances to which Russia is a member.

World economic leadership in modern conditions is impossible without appropriate defense and military power. Therefore, NATO›s leadership is pursuing an active policy of increasing defense spending, taking into account security threats. At the same time, the US contribution to the defense of NATO countries remains significant. In the future, it is possible to expand the NATO network, including at the expense of Ukraine and Georgia, which will increase the overall financial costs of this organization.

Emphasizing the leading role of the United States in the North Atlantic Alliance, it should be acknowledged that in a time of rising human values, the US defense spending ($ 936 billion) is not, in our view, appropriate. It is worth taking into account the huge difference in defense financing with the countries closest in this indicator, including their strategic competitors (China - ~ 250 billion dollars, the Russian Federation - ~ 60 billion dollars).

The increase in world defense spending is complemented by the long-standing trend of a number of Asian countries to increase funding for military needs. In 2019, the growth of global defense spending was the largest since 2010.

Russia, which has embarked on a large-scale rearmament program since the collapse of the Soviet Union, maintains a trend of aggressive growth in classified military spending that poses a threat to peace and international stability. Proof of this are the Transdniestrian conflict, the wars in South Ossetia and Abkhazia, the Russian-Georgian war, the civil war in Syria, the annexation of Crimea by Russia, and the hybrid war waged by Russia against Ukraine.

REFERENCES

Military expenditures of the world [Reference data] (2002), *Foreign military review*, № 6, 15-20.

Cheberyako, O., & Varnalii, Z. (2017) «Financial prerequisites and assessment of defense under the conditions of Russian-Ukrainian hybrid war», *Scientific newsletter of Polissya. Chernihiv,* №4, 143 - 149.

Cheberyako, O. (2017) «Financial support of Ukraine›s defense as a basis of national security in the conditions of armed aggression of the Russian Federation», *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*, №5, part 2, 49-58.

Rating of the strongest armies in the world 2020. Available at: https://www.ukrmilitary.com/2020/05/top-army-2020.html

The United States Code: Section 7062. Available at: https: //www.law.cornell.edu/uscode/text/10/7062

The North Atlantic Treaty Organization. Available at: https: //www.nato.int/

Stockholm International Peace Research Institute. Available at: https://www.sipri.org/

National defense budget estimates for FY 2020. Available at: https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2020/FY20_Green_Book.pdf

US Military Budget, Its Components, Challenges, and Growth. Available at: https://www.thebalance.com/u-s-military-budget-components-challenges-growth-3306320

Egisman, V. (2020) «The US defense budget for 2020: what does Washington plan for Russia?». Available at: https://www.golos-ameriki.ru/a/us-defence-budget-2020-russia/5217239.html

The Decree of the President of the Russian Federation of April 21, 2000 № 706 «On Approval of the Military Doctrine of the Russian Federation». Available at: http://kremlin.ru/acts/bank/15386

Military doctrine of the Russian Federation in the edition of 2014. Available at: https: //rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html

Unified portal of the budget system of the Russian Federation. Available at: http: //budget.gov.ru/

Bulanov, K., & Lomskaya, T. (2018) «Experts called illegal the high share of secret budget expenditures». Available at: https:// https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2018/10/17/783943-dolyu

JEL Classification: E4, E5, E6 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.021

DOES INFLATION TARGETING WORK IN EMERGING COUNTRIES? AN EXAMPLE OF GEORGIA

SOPHIO TKESHELASHVILI
PhD Student
University of Georgia, Georgia
sophio.tkeshelashvili@gmail.com

GIVI LEMONJAVA
Doctor of Economics, Professor
University of Georgia, Georgia
givi_lemonjava@yahoo.com

Abstract. Monetary policy is the macroeconomic policy that allows central banks to influence the economy. It involves managing the money supply and interest rates to address macroeconomic challenges such as inflation, consumption, growth and liquidity. Historically, for a long time, the task of monetary policy was limited to controlling the exchange rate, which in turn was fixed (at the beginning of the 20th century on the gold standard) for the purposes of promoting international trade. Eventually such a policy contributed to the Great Depression of the 1930s. After the depression, governments prioritized employment. The central banks have changed their direction based on the relationship between unemployment and inflation, known as the Phillips curve. They believed in the link between unemployment and inflation stability, which is why they decided to use monetary policy (putting money into the economy) to increase total demand and maintain low unemployment. However, this was a misguided decision that led to stagflation in the 1970s and the addition of an oil embargo in 1973. Inflation rose from 5.5% to 12.2% in 1970-1979 and peaked in 1979 at 13.3%. Over the past few decades, central banks have developed a new management technique called «inflation targeting» to control the growth of the overall price index. As part of this practice, central banks are publicizing targeted inflation rate and then, through monetary policy instruments, mainly by changing monetary policy interest rates, trying to bring factual inflation closer to the target. Given that the interest rate and the inflation rate are moving in opposite directions, the measures that the central bank should take by increasing or decreasing the interest rate are becoming more obvious and transparent. One of the biggest advantages of the inflation targeting regime is its transparency and ease of communication with the public, as the pre-determined targets allows the National Bank›s main goal to be precisely defined and form expectations on of monetary policy decisions.

Since 2009, the monetary policy of the National Bank of Georgia has been inflation targeting. The inflation target is determined by the National Bank of Georgia and further approved by the Parliament. Since, 2018- 3% is medium term inflation target of National Bank of Georgia.

The inflation targeting regime also has its challenges, the bigger these challenges are in developing countries. There are studies that prove that in some emerging countries, the inflation targeting regime does not work and other monetary policy regimes are more efficient.

It should be noted that there are several studies on monetary policy and transmission mechanisms in Georgia. Researches made so far around the topic are based on early period data. Monetary policy in the current form with inflation targeting regime started in 2009 and in 2010 monetary policy instruments (refinancing loans, instruments) were introduced accordingly, there are no studies which cover in full the monetary policy rate, monetary policy instruments and their practical usage, path through effect on inflation and economy. It was important to analyze the current monetary policy, its effectiveness, to determine the impact of transmission mechanisms on the small open economy and business development.

The study, conducted on 8 variables using VAR model, identified both significant and weak correlations of the variables outside and within the politics like GDP, inflation, refinancing rate, M3, exchange rate USD/GEL, exchange rate USD/TR and dummy factor, allowing to conclude, that through monetary policy channels and through the tools of the National Bank of Georgia, it is possible to have both direct and indirect (through inflation control) effects on both, economic development and price stability.

KEYWORDS: MONETARY POLICY, MONETARY POLICY RATE, INFLATION, INFLATION TARGETING.

For citation: Tkeshelashvili, S., & Lemonjava, G. (2020). Does Inflation Targeting Work in Emerging Countries? An Example of Georgia. *Globalization and Business, 10.* 170-179. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.021

INTRODUCTION:

Central banks are responsible for the creation and implementation of monetary policy, the stability of the exchange rate, control of monetary aggregates in the economy and ensuring price stability.

Since 2009, the National Bank of Georgia's monetary policy regime has been inflation targeting, likewise in all developed and many developing countries.

Price stability is the mandate of 60% of countries Central Banks. According to a survey by the Central Bank of Poland (Niedźwiedzińska, 2018), of more than 40 countries with an inflation targeting regime, 14% have the sole mandate of price stability and 86% have mixed objectives. From mixed mandates, 52% prioritize price stability and 33% do not have explicit priority. Mixed objectives include price stability, economic activity, financial stability and other goals. Price stability is also concerned with maintaining the value of money. Economic activity has a broader interpretation, but it is also concerned with promoting full employment. Financial stability includes supporting the development of the banking system, while other objectives include a stable payment system. Out of 14 inflation targeting countries with no explicit prioritized objective there are 5 developed countries (Australia, Canada, Switzerland, UK, USA) and 9 developing countries (Argentina, Brazil, Chile, Dominican Republic, Guatemala, Paraguay, Russia, Thailand, Uganda). Price stability is a priority for 22 countries (8 developed countries and 14 developing countries including Georgia). Among the six countries with the only mandate of price stability are 1 developed country New Zealand and 5 developing countries: Colombia, Kazakhstan, Peru, the Philippines and Romania. After price stability, priority is economic activity, which aims to promote sustainable and full employment. The objective of economic activity is prioritized by 30 countries (12 developed and 18 developing). Financial stability takes second place after economic activity. The financial stability mandate has 23 countries out of which 6 are developed and 17 are developing.

Also, inflation target level is an important factor and according to a survey by the Central Bank of Poland (Niedźwiedzińska, 2018), the developed countries when first establishing the regime set inflation target at 3.8% on average and now the average target of 2.1%. In developing countries, the initial target was 6% on average and 4.3% in the current period.

The main objective of the National Bank of Georgia is price stability, but it also ensures the stable functioning of the financial system if possible so as not to jeopardize its primary objective. There are four main transmission channels: credit channel, exchange rate channel, interest rate channel and expectations channel. Monetary policy instruments include refinancing loans, open market operations, certificates of deposit, treasury securities, overnight loans/deposits and minimum reserve requirements (currently in Georgia: liabilities in national currency 5% and liabilities in foreign currency 25%). Depending on the specifics of the country, the transmission of channels and instruments to the economy and their capacity will vary.

Despite the regime has been proven to be the most effective it still has its challenges. In contrary to exchange rate or monetary aggregates, inflation control is not easy. Effect from monetary policy instruments make effect (path through) on inflation only after some lags. Controlling inflation is much difficult in developing counties since, inflation has to be pushed down from high levels. In such circumstance, it is high error probability in inflation forecasts, which results in missing targets. It will be very difficult to build credibility on inflation targeting strategy and hard to explain the reasons of not meeting the targets from monetary authority perspective. It is proven effective strategy, when adoption happens gradually and it is preceded by a decline in inflation (Paul,R.M. Miguel, A.S. Sunil, Sh., 1997). High dollarization may complicate inflation targeting. In many developing countries the balance sheet of companies, households, banks is substantially dollarized, with both assets and liabilities on both sides (Guillermo, 1999). Since, floating exchange rates are required for inflation targeting, fluctuations in the exchange rate are inevitable. However, the large and sharp depreciation of local currency increases the burden of foreign currency denominated debts, which causes a massive deterioration of the balance sheet and increases the risks of financial crisis (Mishkin F. , 1999). Developing countries do not have the luxury of ignoring the exchange rate when conducting monetary policy under the inflation targeting regime, but the role should clearly serve the purposes of inflation. Inflation targeting, especially for dollarized economies, may not be effective until strict prudential regulations and appropriate oversight of financial institutions ensure the stability of the exchange rate shocks.

Today, a more complex policy is being actively pursued, which on the one hand will maximize economic growth and at the same time prevent crises. Some experts have suggested an alternative to inflation targeting, price level targeting or nominal income targeting. Some findings showed that a traditional inflation index fails to fully reflect the problems caused by price changes (Charaia, Papava, 2017; Papava, Charaia, 2018). Experts suggest replacing IT regime with CIT (complex IT) regime (Papava, Charaia, 2019).

As has been already mentioned, monetary policy in the current form with inflation targeting regime started in Georgia in 2009 and in 2010 monetary policy instruments (refinancing loans, instruments) were introduced. The researches made so far are based on early period data (Bakradze, G. and Billmeier, A., 2007), (Alanidi, 2007), (Samkharadze, 2008), (Machavariani, 2012),accordingly, there are no studies which fully cover the monetary policy rate, monetary policy instruments and their current practical usage, path through effect on inflation and economy. It was important to analyze the current monetary policy, its effectiveness, to determine the impact of transmission mechanisms on the small open economy.

2. Research Methodology and Applied Data

The methodology and models presented in the paper are fully consistent with the given empirical literature. VAR structuring and performed tests are based on existing studies

published by IMF and (Vinayagathasan, 2013) on Monetary Policy Transfer Mechanisms. Variables in the model are selected considering the local specifics.

The model includes endogenous vectors

$\{Y_t$=GDP, Inf, USE_GEL, RefR, M3, MR$\}$,

which in turn is divided into two parts.

Variables outside of politics

$\{Y_t$=GDP, Inf$\}$ and variables within politics

Y_t=USE_GEL, RefR, M3, MR. $\{X_t$=USD_TR, DUMMY$\}$

selected as an exogenous vector, given that Turkey is Georgia›s trading partner it was interesting to find if the dramatic depreciation of the exchange rate (USD/TR) could affect the GEL exchange rate (USD/GEL), inflation or other variables. The DUMMY factor is the 2008 war and the global financial crisis.

Since, only quarterly GDP data available and monthly data were needed to collect sufficient data for analysis, quarterly GDP was converted to monthly GDP via extrapolation method. Finally, monthly GDP (12-month change) from December 2008 to December 2018 was incorporated in the model. The real inflation rate, because it is available on a monthly basis, was included as its 12-month change rates over the full observation period. The USD/GEL exchange rate was used in the model as 12-month change of the average monthly indicators for the full observation period. The refinancing rate indicators of a 12-month change was considered on monthly basis over the full observation period. The 12-month change of the monthly M3 money mass aggregate was used for the full observation period. Turkish Lira exchange rate as exogenous factors was included as the 12-month change of the average monthly indicators for the full observation period. 2008 war and the global financial crisis was applied as "Dummy" factor. In line with expert's recommendations and similar studies, the effect of this variable in this model is given in the period 2008-2010.

The full period of the analysis, cover monthly data for the period from December 2008 to December 2018 (Table 1).

Stationary test, determining the number of lags and robustness of results:

ADF (Augmented Dickey–Fuller) test was performed to find out whether data were stationary or not. For this purpose, each variable was tested and results showed that null hypothesis could not be rejected (except for M3) that means that variables were stationary.

Johansen cointegration test showed cointegration between the variables (Table 2).There are many empirical studies using non-stationary data in VAR model for example: (Kim, Soyoung and Roubini, Nouriel,, 2000), (Citu, 2003), (Sims, C.A. and Zha, T., 1998) (Peersman Gert and Smets Frank, 2001) therefore, variables were used without conversion or other additional filters.

In order to determine the correct lag length, which is a very important part of the model, Likelihood-Ratio (LR), final prediction error (FPE), Schwarz›s Bayesian information criterion (SBIC), Akaike›s information criterion (AIC), Hannan and Quinn information criterion (HQIC) were checked. Results showed to choose 8 as lag length criteria (Table 3, Graph 4).

Basic model of VAR including 8 variables on Georgia's economy is illustrated via following equation:

$A(L)\ Y_t + B(L)\ X_t = v_t$

Where, $A(L)$ and $B(L)$ are n × n and n × k matrix polynomials and Y_t is n × 1 endogenous variables vector which can be divided in two blocks: Variables outside the policy and within the policy. Assuming that variables within the policy are under National Bank's control. X_t is k × 1 vector for exogenous variables and v_t is × 1 structural violation vector where mean is 0 and VAR (vt) = Ψ (Ψ diagonal matrix). Structural parameters need to introduce some restrictions on A matrix elements (Vinayagathasan, 2013). However, due to the fact that the model output showed solid and logical results, restrictions were not incorporated, therefore VAR structuring was not performed.

Robustness of results were confirmed by several tests. Darby Watson test results, which is mostly >2. VAR Residual tests showed that standard deviations of given autoregression were within the limits. VAR Residual Normality tests (Cholesky Ordering) show that data based on Jarque-Bera results matching a normal distribution (table 9). White Heteroskedasticity tests showed that data used in the model is not heteroscedasticity because probability exceeds 5% by which null hypothesis was accepted (table10).

3.Results:

The Vector Autoregression model identified both significant and weak correlations of the given variables (according to T statistical and P value results), summarized results are provided in the Table 5.

Variance-decomposition show how these variables affect each other over time, for example: the monetary policy rate shock for the period of 8 has 43.68% effect on the fluctuation of the GEL exchange rate and a 4.3% impact on inflation for period of 5 (See Table N 6).

Variance Decomposition is also a good way to see the Cholesky Ordering in a given period, as shown in Graph N7 / N8.

The study, conducted on 8 variables using VAR, showed the material impact of the monetary policy rate on inflation as well as other material dependences of different variables that allow to conclude that through monetary policy channels and through the tools of the National Bank of Georgia, it is possible to have both direct and indirect (through inflation control) effects, both economic output and price stability.

REFERENCES

Aslanidi, O., (2007). The Optimal Monetary Policy and the Channels of Monetary Policy and the Channels of Monetary Transmission Mechanism in CIS-7 Countries: The Case of Georgia, *Discussion Paper. 2007*, 171 (CERGE-EI)

Bakradze, G., and Billmeier, A., (2007). *Inflation targeting in Georgia: Are we there yet?* Working Paper, WP/07/193 (International Monetary Fund).

Bank of Canada (2016). Renewal of the Inflation-Control Target.

De Paoli, B., and Paustian, M., (2017). *Coordinating Monetary and Macroprudential* (Federal Reserve Bank of New York).

Blinder, A., (1982). *The Anatomy of Double-Digit Inflation in the 1970s.*

Charaia, V., Papava V. (2017). The Role of Inflation and its Targeting for Low-Income Countries (Lessons from Post-Communist Georgia). *European Journal of Economic Studies,* 6(2). 96-103.

Collard, F., (2017). Optimal Monetary and Prudential Policies. (*Macroeconomics*.)

Frankel, J., (2012). The death of inflation targeting, retrieved from http://voxeu.org/article/inflation-targeting-dead-long-live-nominal-gdp-targeting

Friedman, B.M., and Kuttner, K.N., (1993). Another Look at the Evidence on Money-Income Causality, *Journal of Econometrics,* 189-203.

Friedman, B.M., (1995). The Rise and Fall of the Money Growth Targets as Guidelines for U.S. *Monetary Policy.* Bank of Japan Seventh International Conference.

Ghazanchyan, M., (2014). Unraveling the Monetary Policy Transmission Mechanism in Sri Lanka. *IMF Working Paper* WP/14/190 (Asia and Pacific Department, International Monetary Fund).

Hall, R., and Mankiw, G., (1994). Nominal Income Targeting in N.G. Mankiw (ed.), Monetary Policy. *NBER Working Paper*, 71-93 (Chicago: University of Chicago Press).

Lemonjava, G., (2016). The Transmission Mechanism of Monetary Policy. *Globalization and Business,* 2, 81-88.

Machavariani, G., (2012). Transmission Mechanisms of Monetary Policy in Georgia-Evidence from VAR Analysis (Central European University, Department of Economics)

Rubio, M., and Carrasco-Gallego, J., A., (2016). Coordinating Macroprudential Policies within the Euro Area (University of Nottingham and University of Portsmouth).

Mankiw, G.N., and Taylor, M.P., (2007). *Macroeconomics* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Marshal, F., (1998). *Financial Engineering.* Moscow M. INFR–M,1998.

Mishkin, F.S, (1999). **Lessons from the International Experience** (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Mishkin, F.S, (2004). Can Inflation Targeting Work in Emerging Market Countries? (Graduate School of Business, Columbia University, and National Bureau of Economic Research).

National Bank of Georgia, (2019). Macroprudential Policy Strategy.

National Bank of Georgia, (2019). Monetary Policy Operations Manual. Retrieved from https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=720

National Bank of Georgia (FSI), Financial Soundness Indicators. Retrieved from https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304

Papava, V. Charaia, V. (2018). Agflation and other modifications of inflation (the cases of Georgia and its neighboring countries). *Annals of Agrarian Science.* 16(2), 201-205.

Papava, V. Charaia, V. (2019). On Complex Inflation Targeting and Modified Inflation Indicators (Experience of Georgia). *International Finance.* 23(3), 16-34.

Samkharadze, B., (2008). Monetary Transmission Mechanism in Georgia: Analyzing Pass-Through of Different Channels (Center for Operations Research and Econometrics, Belgium)

Sarwat, J., Inflation Targeting: Holding the Line. Retrieved from http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/target.htm

Vinayagathasan, T., (2013). Monetary Policy and the Real Economy: A Structural VAR Approach for Sri Lanka. GRIPS Discussion Paper, 13-13 (National Graduate Institute for Policy Studies).

Tierne, W., G., and Clemens, R., F., (2011). Qualitative Research and Public Policy: The Challenges of Relevance and Trustworthiness (Center for Higher Education Policy Analysis University of Southern California).

Annex 1

Tables and Graphs:

Table 1. *Variable analysis used in the model:*

	_GDP	_INF_	__USD_ GEL	_REF_ RATE	_M3	_MR	_USD_TR	DUMMY
Mean	-0.0047	0.0341	0.0590	-0.0036	0.1643	0.1528	0.1491	0.2066
Median	0.0036	0.0276	0.0356	0.0000	0.1698	0.1513	0.1290	0.0000
Maximum	0.0989	0.1433	0.3739	0.0400	0.4659	0.3373	0.8359	1.0000
Minimum	-0.1617	-0.0330	-0.1093	-0.0600	-0.1697	-0.0575	-0.1034	0.0000
Std. Dev.	0.0509	0.0365	0.1020	0.0211	0.0977	0.0794	0.1493	0.4066
Skewness	-0.8104	0.8675	1.2274	-0.3911	-0.5472	-0.4352	1.2319	1.4493
Kurtosis	4.5252	3.9001	4.4003	3.5340	5.9970	3.8098	6.2944	3.1004
Jarque-Bera	24.970 5	19.2634	40.2697	4.5221	51.322	7.12516	85.326	42.409
Probability	0.0000	0.0001	0.0000	0.1042	0.0000	0.0283	0.0000	0.0000
Sum	-0.5743	4.1356	7.1388	-0.4350	19.885	18.487	18.046	25.000
Sum Sq. Dev.	0.3110	0.1601	1.2485	0.0535	1.1439	0.7562	2.6750	19.835
Observations	121	121	121	121	121	121	121	121

Table 2. *Johansen cointegration test output:*

Date: 02/07/20 Time: 11:18
Sample (adjusted): 2009M09 2018M12
Included observations: 112 after adjustments
Trend assumption: Quadratic deterministic trend
Series: _GDP _INF_ _REF_RATE __USD_GEL _M3 _MR
Exogenous series: _USD_TR DUMMY
Warning: Critical values assume no exogenous series
Lags interval (in first differences): 1 to 8

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.461814	204.3518	107.3466	0.0000
At most 1 *	0.422554	134.9620	79.34145	0.0000
At most 2 *	0.318144	73.45841	55.24578	0.0006
At most 3	0.168409	30.56942	35.01090	0.1383
At most 4	0.083574	9.914956	18.39771	0.4887
At most 5	0.001252	0.140334	3.841466	0.7079

Trace test indicates 3 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Table 3. *Determination of Lag Length:*
VAR Lag Order Selection Criteria
Endogenous variables: _GDP _INF_ _REF_RATE __USD_GEL _M3 _MR
Exogenous variables: C _USD_TR DUMMY
Date: 02/06/20 Time: 23:19
Sample: 2008M12 2018M12
Included observations: 113

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	1305.524	NA	5.11e-18	-22.78803	-22.35358	-22.61174
1	2121.214	1501.448	5.20e-24	-36.58787	-35.28451	-36.05898
2	2288.505	290.1686	5.13e-25	-38.91160	-36.73935*	-38.03012*
3	2321.328	53.44493	5.52e-25	-38.85536	-35.81420	-37.62129
4	2355.958	52.71177	5.83e-25	-38.83112	-34.92106	-37.24445
5	2408.311	74.12852	4.58e-25	-39.12055	-34.34159	-37.18130
6	2460.808	68.75705	3.68e-25	-39.41254	-33.76467	-37.12069
7	2506.984	55.57402	3.40e-25	-39.59263	-33.07586	-36.94820
8	2567.088	65.95550*	2.56e-25*	-40.01926*	-32.63359	-37.02223

* indicates lag order selected by the criterion
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)
FPE: Final prediction error
AIC: Akaike information criterion
SC: Schwarz information criterion
HQ: Hannan-Quinn information criterion

Graph 4. Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

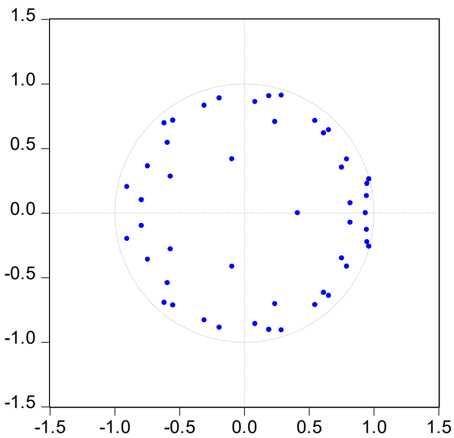

Table N5
Vector Autoregression model output summary:

Dependent Variables	Independent Variables	Sign	Dependence Level
GDP	INF	(-)	Highly Significant
GDP	M3	(+)	Highly Significant
GDP	MR	(-)	Highly Significant
GDP	USD_GEL	(-)	Significant
GDP	Dummy	(-)	N/A
INF	REF_RATE	(-)	Highly Significant
INF	USD_GEL	(+)	Highly Significant
INF	M3	(+)	Highly Significant
INF	MR	(-)	Highly Significant
INF	TR_USD	(+)	Highly Significant
INF	Dummy	(-)	N/A
USD_GEL	INF	(+)	Highly Significant
USD_GEL	REF_RATE	(-)	Highly Significant
USD_GEL	TR_USD	(+)	Highly Significant
USD_GEL	M3	(+)	Weak
USD_GEL	MR	(-)	Weak

Table 6.

Variance Decomposition of _GDP:							
Period	S.E.	_GDP	_INF_	_REF_RATE	__USD_GEL	_M3	_MR
1	0.0030	100.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
2	0.0056	96.2869	1.2995	0.1095	0.2804	0.5352	1.4884
3	0.0077	90.7635	0.7401	0.5841	0.3830	4.3655	3.1638
4	0.0092	86.0893	0.5898	1.9912	0.3119	8.3712	2.6465
5	0.0104	79.3452	1.6999	3.4396	0.3619	12.962	2.1912
6	0.0113	74.7741	3.2616	3.6221	0.5956	15.616	2.1305
7	0.0121	71.3043	5.4457	3.4307	0.8487	17.059	1.9116
8	0.0129	67.0644	8.3445	3.0060	1.1884	18.694	1.7027

Variance Decomposition of _INF_:							
Period	S.E.	_GDP	_INF_	_REF_RATE	__USD_GEL	_M3	_MR
1	0.0083	1.4481	98.5519	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
2	0.0124	0.6478	94.6794	0.5758	0.1662	3.9301	0.0007
3	0.0147	1.8914	79.0173	0.6753	1.0024	8.0028	9.4108
4	0.0170	8.0832	60.9304	0.5674	3.3633	11.0298	16.026
5	0.0192	8.6643	48.4467	0.8662	4.7300	16.2408	21.0518
6	0.0208	8.6639	41.6264	1.0710	4.9433	15.3298	28.3656
7	0.0227	8.4798	35.0436	3.58322	9.2566	13.2827	30.3541
8	0.0241	8.6327	31.3477	4.86332	12.7484	11.8596	30.5483

Variance Decomposition of _REF_RATE:							
Period	S.E.	_GDP	_INF_	_REF_RATE	__USD_GEL	_M3	_MR
1	0.0023	3.87E-05	2.9664	97.0336	0.0000	0.0000	0.0000
2	0.0031	3.4064	1.6405	84.6393	8.2586	1.9345	0.1209
3	0.0038	4.4754	3.8689	70.7132	14.4522	3.2013	3.2891
4	0.0044	3.5796	3.1153	65.2877	18.3349	6.2531	3.4293
5	0.0052	2.5712	4.3127	55.2950	23.3934	11.6556	2.7721
6	0.0060	2.5463	3.2115	49.7057	30.8335	11.1552	2.5477
7	0.0069	1.9911	2.5690	44.3941	36.4999	11.2570	3.2887
8	0.0078	1.8649	3.2317	37.8602	43.6823	10.7414	2.6195

Variance Decomposition of __USD_GEL:							
Period	S.E.	_GDP	_INF_	_REF_RATE	__USD_GEL	_M3	_MR
1	0.0264	0.1116	0.1686	21.6967	78.0231	0.0000	0.0000
2	0.0433	0.4486	1.9873	23.0373	72.2301	1.9074	0.3893
3	0.0570	1.0670	7.3603	23.5841	66.2462	1.51715	0.2253
4	0.0664	1.0366	10.6550	20.7358	65.8273	1.38916	0.3561
5	0.0730	2.8907	13.3169	18.2009	64.0152	1.15003	0.4263
6	0.0798	4.4666	14.8546	15.4596	63.4629	1.34897	0.4074
7	0.0873	4.1922	16.4709	13.3018	62.4632	2.53767	1.0342
8	0.0925	3.7380	19.4277	11.9290	58.7645	4.20428	1.9365

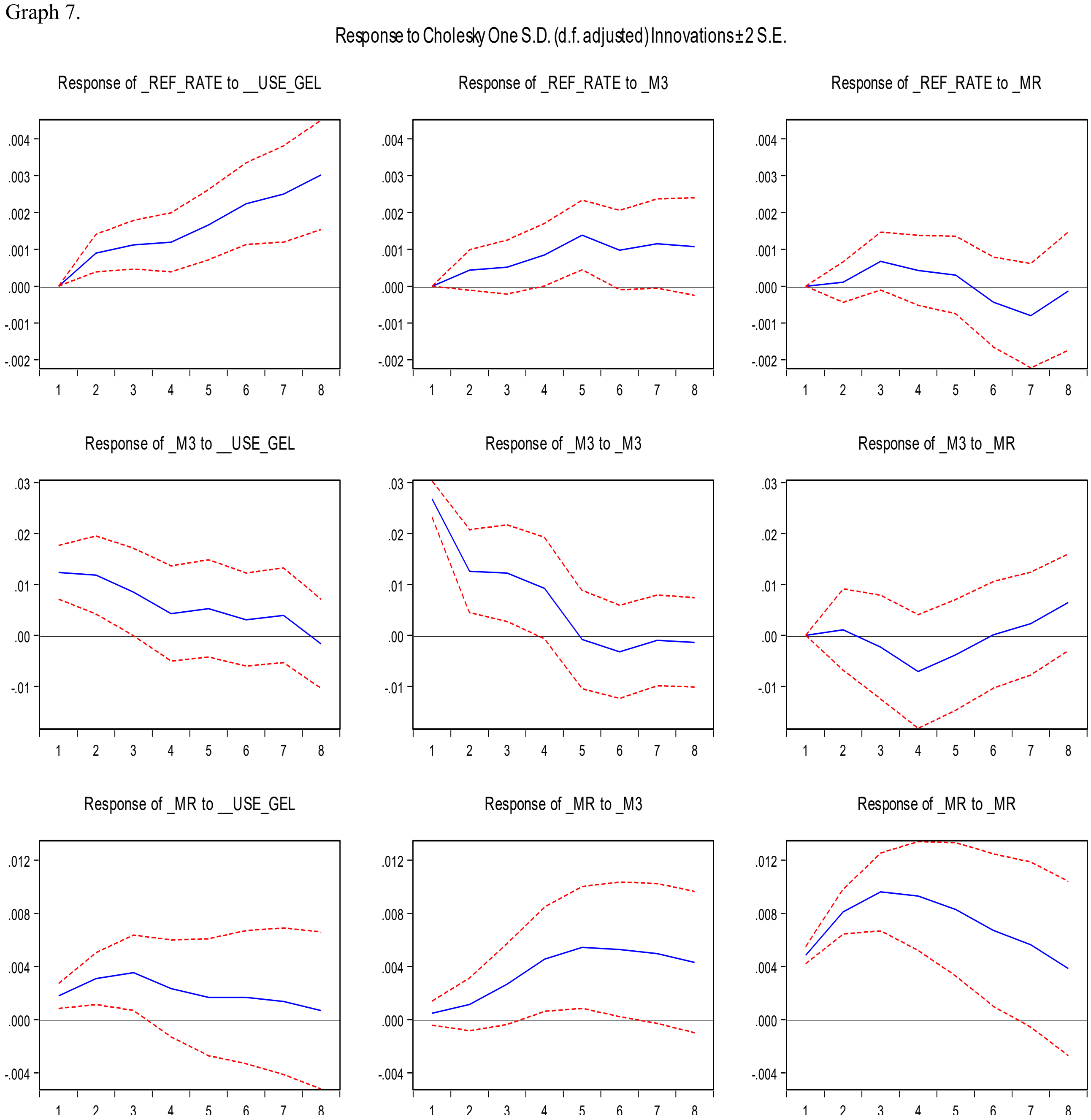
Variance Decomposition of _M3:							
Period	S.E.	_GDP	_INF_	_REF_RATE	__USD_GEL	_M3	_MR
1	0.0328	3.40E-05	0.9233	18.2190	14.2497	66.6079	0.0000
2	0.0406	2.2670	1.1717	25.7915	17.7641	52.9290	0.0770
3	0.0447	4.86678	0.9842	24.2250	18.2965	51.2979	0.3296
4	0.0470	5.2738	1.8413	22.8830	17.3207	50.1040	2.5774
5	0.0476	5.2590	2.0434	22.4348	18.1435	48.9592	3.1600
6	0.0482	5.1479	2.7318	22.8127	18.0848	48.1442	3.0786
7	0.0487	5.0673	2.9715	23.0757	18.3898	47.2543	3.2414
8	0.0493	4.9538	3.3685	22.5319	18.0600	46.1859	4.8998

Variance Decomposition of _MR:

Period	S.E.	_GDP	_INF_	_REF_RATE	__USD_GEL	_M3	_MR
1	0.0053	0.1974	0.6684	2.8578	11.3209	0.8070	84.1485
2	0.0104	0.3352	1.2652	3.4738	11.6119	1.4010	81.9128
3	0.0153	0.5319	0.7849	6.5200	10.724	3.7017	77.7377
4	0.0194	0.5423	0.5096	12.4125	8.0522	7.7251	70.7583
5	0.0231	0.8415	0.3995	18.5483	6.2327	10.9869	62.9911
6	0.0260	1.2431	0.4926	23.7044	5.3399	12.7971	56.4228
7	0.028352	1.443491	0.697125	27.99507	4.719161	13.82132	51.32384
8	0.029907	1.580240	0.910831	30.94373	4.293370	14.49912	47.77272

Cholesky Ordering: _GDP _INF_ _REF_RATE __USD_GEL _M3 _MR

Graph 7.

Graph 8.

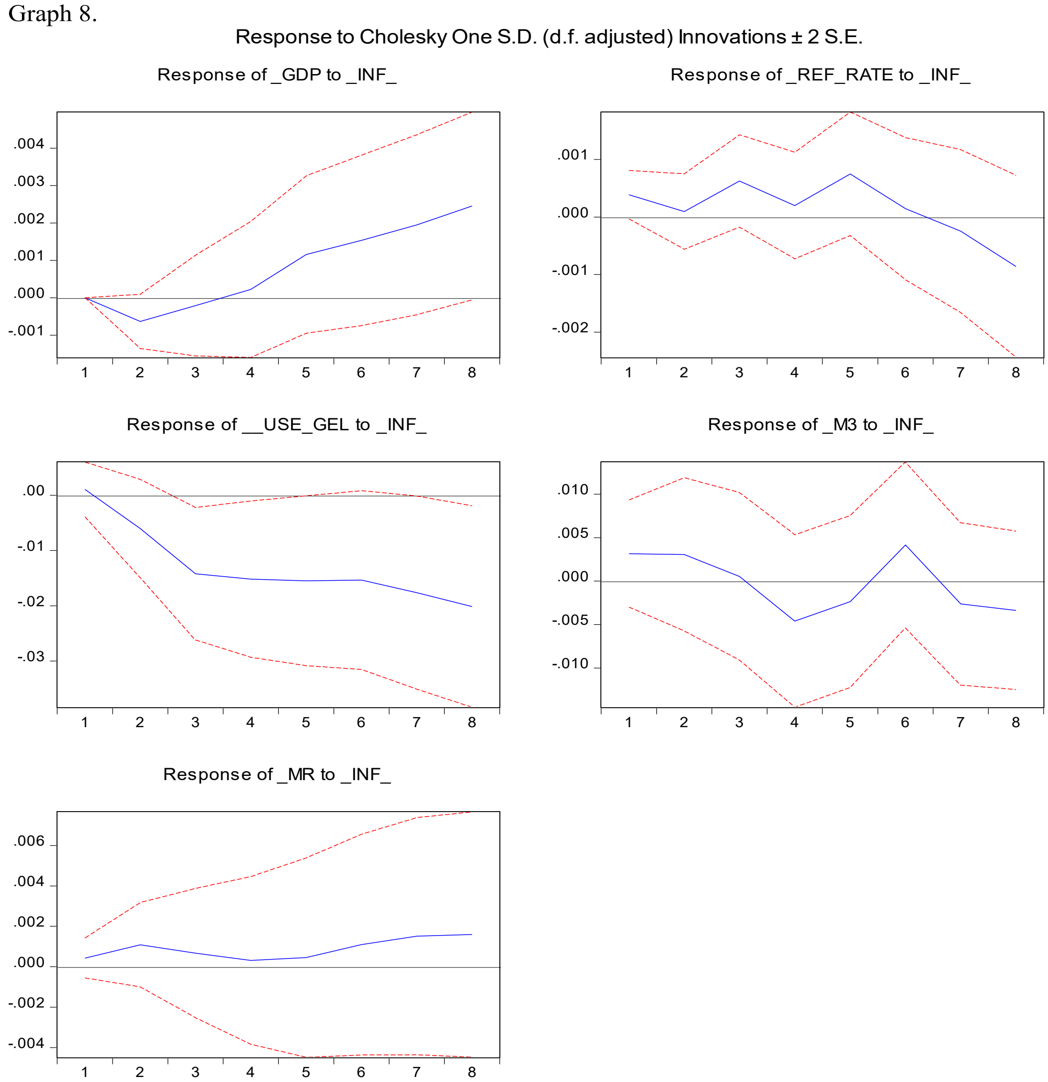

Table 9. *VAR Residual Normality Tests*
Orthogonalization: Cholesky (Lutkepohl)
Null Hypothesis: Residuals are multivariate normal
Date: 02/06/20 Time: 23:30
Sample: 2008M12 2018M12
Included observations: 113

Component	Skewness	Chi-sq	Df	Prob.*
1	0.041307	0.032134	1	0.8577
2	0.057996	0.063346	1	0.8013
3	0.038903	0.028503	1	0.8659
4	-0.358232	2.416888	1	0.1200
5	-0.195815	0.722135	1	0.3954
6	-0.054128	0.055180	1	0.8143
Joint		3.318185	6	0.7680
Component	**Kurtosis**	**Chi-sq**	**Df**	**Prob.**
1	4.635807	12.59887	1	0.0004
2	2.479903	1.273610	1	0.2591
3	3.108690	0.055622	1	0.8136
4	3.645400	1.961212	1	0.1614
5	3.333067	0.522313	1	0.4699
6	2.546416	0.968687	1	0.3250
Joint		17.38031	6	0.0080

Component	Jarque-Bera	Df	Prob.
1	12.63100	2	0.0018
2	1.336956	2	0.5125
3	0.084124	2	0.9588
4	4.378100	2	0.1120
5	1.244448	2	0.5367
6	1.023867	2	0.5993
Joint	20.69850	12	0.0550

*Approximate p-values do not account for coefficient Estimation

Table 10. *VAR Residual Heteroskedasticity Tests (Levels and Squares)*
Date: 02/06/20 Time: 23:32
Sample: 2008M12 2018M12
Included observations: 113

Joint test:

Chi-sq	df	Prob.
2085.981	2079	0.4528

Individual components:

Dependent	R-squared	F(99,13)	Prob.	Chi-sq(99)	Prob.
res1*res1	0.873213	0.904388	0.6367	98.67311	0.4904
res2*res2	0.909176	1.314482	0.3011	102.7369	0.3785
res3*res3	0.905782	1.262395	0.3332	102.3533	0.3886
res4*res4	0.770752	0.441487	0.9882	87.09499	0.7980
res5*res5	0.885107	1.011606	0.5318	100.0171	0.4525
res6*res6	0.937103	1.956427	0.0870	105.8926	0.2994
res2*res1	0.861711	0.818240	0.7248	97.37329	0.5274
res3*res1	0.889757	1.059807	0.4881	100.5425	0.4379
res3*res2	0.889784	1.060108	0.4878	100.5456	0.4378
res4*res1	0.889426	1.056245	0.4912	100.5051	0.4389
res4*res2	0.965741	3.701597	0.0055	109.1287	0.2285
res4*res3	0.845171	0.716804	0.8248	95.50433	0.5808
res5*res1	0.863658	0.831804	0.7109	97.59337	0.5211
res5*res2	0.797531	0.517245	0.9650	90.12098	0.7268
res5*res3	0.854243	0.769589	0.7739	96.52942	0.5515
res5*res4	0.801412	0.529920	0.9595	90.55953	0.7157
res6*res1	0.882446	0.985731	0.5563	99.71639	0.4609
res6*res2	0.855321	0.776304	0.7672	96.65127	0.5481
res6*res3	0.960868	3.224362	0.0107	108.5781	0.2398
res6*res4	0.914594	1.406203	0.2516	103.3491	0.3625
res6*res5	0.920330	1.516905	0.2024	103.9973	0.3459

JEL Classification: Q0, Q1, O2 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.022

DEVELOPMENT OF COOPERATIVE AGRO-CREDIT SYSTEM IN GEORGIA

PAATA KOGUASHVILI

Doctor of Economic Sciences, Professor

Georgian Technical University, Academician of the Georgian Academy of Agricultural Sciences, Georgia

paata_koguashvili@hotmail.com

DAVID MAMUKELASHVILI

Doctor of Economics, Georgia

dmamukelashvili@gmail.com

Abstract. The work deals with the progressive system social and economic changes to be implemented in the given historical period in Georgia, which are based on the fundamentally different approaches to the economic policy. This is to lead an intensive rise in the population's income and in the national production output, mass employment and will ensure the formation of an environment targeted to a long-term development of entrepreneurship.

A special role for the social-economic development of a society is ascribed to the use of inclusive forms of entrepreneurship, which conditions, in turn, the necessity of the cooperation sector development – an important component of the modern economy. The cooperation projects proper have the viability and sustainability basis, which, together with economic self-government, is conditioned by the high level of production concentration. Only by mass production (through reduction of prime cost, generation of added value in the uniform production cycle, constant, effective rather than impulsive operation). It would be possible to ensure competitive production and accumulation of a definite part of revenues from its sales for reproduction, without which the economic system development and the spill–over effects could not be achieved. Therefore, cooperation projects have objective bases of real viability and sustainability. The advantage of the given model consists in a complex nature of the main directions, ensuring thus the best conditions for approaching the optimum functioning of enterprises.

The future of the Georgian village depends on the correct analysis and assessment of the key problems, without which the establishment of progressive views concerning its development and the working out of relevant projects would be impossible. The finding out of an organizational and legal form, most complying with the social and economic mission of the State in the village most prioritized in terms of the governmental support is of vital importance in the proper policy establishment.

The work deals with the impact of agricultural cooperation and cooperative agro credit system on the entrepreneurial development of the population directly engaged in the agricultural sector and agricultural production. It also considers the major grounds for the development of agricultural cooperation in Georgia, describes the current economic state of the local agricultural production and rural population and makes an analysis of the increased migration causes and the organizational setup of agricultural activity. Thanks to analysis of the current social-economic state in Georgia and the experience of the successful countries, it is proved that the entrepreneurial activation of the population is best achievable by an active support of the cooperative sector, which will be directly reflected in the reforms to be implemented in the country regions and by using diverse forms of cooperation will enable mass employment of the population and intensive raising of national production output. A special and irreplaceable role of agricultural cooperation in overcoming rural poverty, in the stepping up of the entrepreneurial activity of the population and in implementing the complex process of forming a healthy middle class has been justified.

The legal regulation of the agricultural cooperation process and the industrial regulations represent the main component identifying the organizational form of an agricultural cooperative, because the introduction of these rules proper creates an economic environment, in which a high degree of return of the labour resources of the population directly engaged in the agricultural production rather than the prospects of gaining dividends from the material resources contributed to the share fund represents the factor determining the rural entrepreneurial activity. The industrial regulations of the cooperative system represent the basis for minimizing the production risks, rising economic efficiency, stability and viability.

The Georgian village owing to disregard and improper social-economic policy carried out for years has found itself in a very humble state. Under such conditions, the recovery by the complex and dissimilar system without the respective protective mechanisms and support is impracticable. Therefore, the establishment of a qualitatively new policy of inclusive social-economic development in respect to existing circumstances is a must, for which the inside and outside poverty-determining factors should be identified and the mechanisms of overcoming them be worked out. For conducting a viable national policy

should be categorically defined that the hard economic standing of the rural population at the current stage is a problem of special urgency and the national policy should be mostly based on the given reality. For this, the special impact of agricultural cooperation and of cooperative agro credit system on the country's development should be adequately thought out, and the State should, like many developed countries, undertake and fulfil the coordinating, organizing and supporting function of the sustainable and forced development of this system.

KEYWORDS: SMALL POPULATION, ENTREPRENEURIAL ACTIVATION, ECONOMIC CHANGES, PROCESS COORDINATOR, AGRICULTURAL COOPERATION, AGRO-CREDIT SYSTEM.

For citation: Koguashvili, P., Mamukelashvili, D. (2020). Development of Agro-credit System in Georgia. *Globalization and Business, 10.* 180-184. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.022

JEL Classification: Q0, Q1, O2 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.022

ᲙᲝᲝᲞᲔᲠᲐᲪᲘᲣᲚᲘ ᲐᲒᲠᲝᲡᲐᲙᲠᲔᲓᲘᲢᲝ ᲡᲘᲡᲢᲔᲛᲘᲡ ᲒᲐᲜᲕᲘᲗᲐᲠᲔᲑᲐ ᲡᲐᲥᲐᲠᲗᲕᲔᲚᲝᲨᲘ

ᲞᲐᲐᲢᲐ ᲙᲝᲦᲣᲐᲨᲕᲘᲚᲘ

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
paata_koguashvili@hotmail.com

ᲓᲐᲕᲘᲗ ᲛᲐᲛᲣᲙᲔᲚᲐᲨᲕᲘᲚᲘ

ეკონომიკის დოქტორი, საქართველო
dmamukelashvili@gmail.com

ᲡᲐᲙᲕᲐᲜᲫᲝ ᲡᲘᲢᲧᲕᲔᲑᲘ: ᲛᲪᲘᲠᲔᲛᲘᲬᲘᲐᲜᲘ ᲛᲝᲡᲐᲮᲚᲔᲝᲑᲐ, ᲡᲐᲛᲔᲬᲐᲠᲛᲔᲝ ᲒᲐᲐᲥᲢᲘᲣᲠᲔᲑᲐ, ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲣᲠᲘ ᲪᲕᲚᲘᲚᲔᲑᲔᲑᲘ, ᲞᲠᲝᲪᲔᲡᲘᲡ ᲛᲐᲙᲝᲝᲠᲓᲘᲜᲘᲠᲔᲑᲔᲚᲘ, ᲡᲐᲡᲝᲤᲚᲝ–ᲡᲐᲛᲔᲣᲠᲜᲔᲝ ᲙᲝᲝᲞᲔᲠᲐᲪᲘᲐ, ᲐᲒᲠᲝᲡᲐᲙᲠᲔᲓᲘᲢᲝ ᲡᲘᲡᲢᲔᲛᲐ.

ციტირებისთვის: კოღუაშვილი პ., მამუკელაშვილი დ. (2020). კოოპორაციული აგროსაკრედიტო სისტემის განვითარება საქართველოში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 180-184. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.022

საქართველოსთვის არსებულ ისტორიულ პერიოდში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ფუნდამენტური ეკონომიკური ცვლილებები – რეფორმები, რომელიც განაპირობებს სოფლად, განსაკუთრებით მაღალმთიან სოფლებში მოსახლეობის დასაქმებას, სოფლად სამეწარმეო საქმიანობის გაძლიერებას და ადგილებზე გრძელვადიანი ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პირობების ჩამოყალიბებას.

2014 წლის სასოფლო–სამეურნეო აღწერის მიხედვით, საქართველოში მიწით მოსარგებლეთა 75% ფლობს ერთ ჰექტარზე ნაკლებ მიწის ფართობს, რომელიც ხშირ შემთხვევაში დანაწევრებულია. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დაახლოებით 48% დასაქმებულია სოფლის მეურნეობაში, სადაც ინვესტიციების დონე განსაკუთრებით დაბალია.

არსებულ პირობებში, მცირემიწიანი და დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობის სამეწარმეო გააქტიურების, მასობრივი დასაქმების, წარმოების ინტენსიური ზრდის და სიღარიბის დაძლევის რთული პროცესის განხორციელებაში სასოფლო–სამეურნეო კოოპერაციის განვითარებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. ამასთან ერთად, აღნიშნული კატეგორიის მოსახლეობის სამეწარმეო განვითარების ერთ–ერთ აუცილებელ პირობას კრედიტებზე ხელმისაწვდომობა წარმოადგენს. კომერციული ბანკების მხრიდან მცირემიწიან და დაბალშემოსავლიან მოსახლეობაზე კომერციული კრედიტების გაცემა, მაღალი საპროცენტო განაკვეთების და შესაბამისი საგარანტიო უზრუნველყოფის დეფიციტის გამო, უაღრესად გართულებულია. ამიტომ, მიმდინარე პერიოდში

სოფლის მოსახლეობის კრედიტებით უზრუნველყოფისათვის კოოპერაციული აგროსაკრედიტო სისტემის ფორმირება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, სადაც სამეწარმეო საქმიანობის კოოპერაციული მოდელი და კოოპერაციული შიდასაწარმოო ურთიერთობები წარმოადგენს კრედიტის გაცემასთან დაკავშირებული რისკების შემცირების განმსაზღვრელ ფაქტორს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, მცირემიწიანი და დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობის ინკლუზიური სოციალურ–ეკონომიკური განვითარებისა და სასოფლო–სამეურნეო დარგების გაძლიერებისათვის აუცილებელია:

1. კოოპერირების გზით, უშუალოდ პირველადი სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მწარმოებლის ეკონომიკურ გაძლიერებაზე ორიენტირებული სისტემის ფორმირება;
2. კოოპერაციული აგროსაკრედიტო სისტემის შექმნა.

კოოპორაციული აგროსაკრედიტო სისტემა წარმოადგენს აგრარულ სექტორში ძირითადი ფონდების რეკაპიტალიზაციის მიზანმიმართული პოლიტიკის მექანიზმს, რომლის დანიშნულებაა მისი წევრების შრომითი და მატერიალური რესურსების ეფექტიანობის გაზრდა. იგი მიიღწევა დაკრედიტების შეღავათიანი და გამარტივებული პირობებით, მცირე საპროცენტო განაკვეთით, სოლიდარული პასუხისმგებლობით, ურთიერთნდობითა და კორუფციული გამოვლინებების აღმოფხვრით. კოოპორაციული აგროსაკრედიტო სისტემა გამოირჩევა სპეციფიკური თავისებურებებით და მისი წარმატება განპირობებულია უშუალოდ ამ სისტემისთვის დამახასიათებელი საერთო ნიშნებით.

კოოპერაციული ტიპის აგროსაკრედიტო სისტემის ფორმირებით იქმნება მყარი საფუძველი ქვეყნის აგროსასურსათო სექტორის დაფინანსების ეფექტური სისტემის არსებობისათვის. განვითარებული ეკონომიკის არაერთი ქვეყნის გამოცდილება ადასტურებს, რომ ისეთ ქვეყანაში, როგორიც საქართველოა, ამ სისტემის ფორმირების პროცესში სახელმწიფოს მხარდაჭერის გარეშე (განსაკუთრებით საწყის ეტაპზე), წარმატების მიღწევა პრაქტიკულად შეუძლებელია.

კოოპერაციული აგროსაკრედიტო სისტემის ფორმირება დაეფუძნება საერთაშორისო გამოცდილებას საქართველოს სოციალური, ეკონომიკური, ეთნოკულტურული და ეთნოფსიქოლოგიური მახასიათებლების გათვალისწინებით. მისი მთავარი კომპონენტებია სასოფლო–სამეურნეო კოოპერაციული სისტემა და კოოპერაციული აგროსაკრედიტო ბანკი, რომლის შესაქმნელად განსახორციელებელია რიგი წინასწარი ღონისძიებები, რაც უპირველეს ყოვლისა, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციული სისტემის განვითარებასთან არის დაკავშირებული.

სასოფლო–სამეურნეო კოოპერატივის კანონით დადგენილი კოოპერაციული შიდასაწარმოო ურთიერთობების წესების დაცვა და მეპაიეთა სოლიდარული პასუხისმგებლობა ქმნის სამეწარმეო რისკების მინიმუმამდე დაყვანის და საბანკო კრედიტის გაიოლებული ფორმით გაცემის შესაძლებლობას. სასოფლო–სამეურნეო კოოპერატივის მეპაიეები კარგად იცნობენ ერთმანეთის საქმიანობას და სოლიდარული პასუხისმგებლობის პრნციპიდან გამომდინარე, ისინი თავად ახდენენ ზეწოლას ცუდ მსესხებლებზე.

კოოპერაციული აგროსაკრედიტო ბანკის დამახასიათებელი ნიშნებია:

- ორი სფეროს: სასოფლო–სამეურნეო კოოპერაციიის და საბანკო საქმის საუკეთესო პრაქტიკის ერთ სისტემაში გამოყენების შესაძლებლობა;
- კრედიტების გაცემა მხოლოდ სასოფლო–სამეურნეო და აგრო–სამრეწველო დანიშნულებით;
- კრედიტის საგარანტიო უზრუნველყოფის ობიექტს ამ კრედიტით შეძენილი აქტივები წარმოადგენს;
- კარგი საკრედიტო ისტორიის შემთხვევაში, კრედიტების მოცულობის და დაფარვის ვადის პირობების გაუმჯობესება, დაბალი საპროცენტო განაკვეთით, საგარანტიო უზრუნველყოფის გარეშე;
- კრედიტების მიმღები კოოპერატივების საკრედიტო ისტორიის შექმნა და კრედიტების მოცულობის და დაფარვის ვადის ეტაპობრივი ზრდა;
- ორიენტირება საშუალო და გრძელვადიან კრედიტებზე;
- გადასახადების გადახდის შემდეგ დარჩენილი მოგების რეინვესტირება ბანკის რეზერვებში, რაც პერმანენტულად ზრდის ბანკის საკუთარ კაპიტალს;
- ძალაუფლების ძლიერი კონცენტრაცია;
- გაცემული კრედიტების მონიტორინგი;
- საკრედიტო მომსახურების ეტაპობრივი დივერსიფიცირება;
- კრედიტების გაცემის გამარტივებული პროცედურები.

კოოპერაციული აგროსაკრედიტო ბანკის ფორმირებაში გამოყენებული იქნება „ქვემოდან–ზემოთ" კოოპერაციული მეთოდი, რითიც იგი, წინასწარ შემუშავებული სტრატეგიული გეგმის საფუძველზე, დაამყარებს წონასწორობას ქვემოდან განვითარებასა და ზემოდან კონტროლს შორის, კოოპერაციული საფუძვლებისა და მაღალპროფესიული საბანკო საქმის წარმოების თავიდანვე დანერგვის აუცილებლობის გათვალისწინებით.

პირველი დონის კოოპერატივები ახდენენ საკრედიტო განაცხადების პირველად ანალიზს და შერჩეულ პროექტებს უგზავნიან კოოპერაციულ აგროსაკრედიტო ბანკს, რომელიც იღებს საბოლოო გადაწყვეტილებას.

გასათვალისწინებელი რისკებია:

- კრედიტის მიმღები სასოფლო–სამეურნეო კოოპერატივის მიერ შიდასაწარმოო ურთიერთობების კანონმდებლობით დადგენილი წესების დაუცველობა;
- კრედიტების დაბრუნების შედარებით ხანგრძლივი პერიოდი;
- დამოკიდებულება ბუნებრივ–კლიმატურ პირობებზე;
- გაცემული კრედიტების არამიზნობრივი გამოყენება;
- კრედიტის მიმღების დაბალი კვალიფიკაცია საწარ–

მოო-ტექნოლოგიურ, ეკონომიკურ, ფინანსურ და ორგანიზაციულ საკითხებში.

საბანკო მომსახურების პროდუქტია:

• მოკლევადიანი, საშუალოვადიანი და გრძელვადიანი სესხები ფერმერებისთვის, რომლის გაცემის პირობები დამოკიდებულია სესხების დაფარვის წარსულ შედეგებზე.

დამატებითი საბანკო პროდუქტებია:

• სამომხმარებლო კრედიტები;
• იპოთეკური კრედიტები;
• კრედიტები მცირე და საშუალო ბიზნესისათვის.

სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივები აფუძნებენ რეგიონულ სასოფლო სამეურნეო კოოპერაციულ გაერთიანებებს სადაც მას ჰყავს თავისი წარმომადგენლები.

კოოპერაციული აგროსაკრედიტო ბანკი დაფუძნებულია სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების რეგიონალური გაერთიანებების მიერ, რომელთა წარმომადგენლების საერთო კრება ირჩევს ბანკის პრეზიდენტს (სამეთვალყურეო საბჭოს თავმჯდომარე), ვიცე-პრეზიდენტს (თავმჯდომარის მოადგილეს), სამეთვალყურეო საბჭოს და გამგეობას.

ბანკის გამგეობა შედგება სამი დირექტორისგან, მათ შორის გენერალური დირექტორი, რომელიც ირჩევა საერთო კრების მიერ და პასუხისმგებელია ბანკის მართვასა და საოპერაციო ღონისძიებების შესრულებაზე.

ბანკის მონიტორინგისა და აუდიტის კომიტეტი შედგება რეგიონალური კავშირების მიერ არჩეული წევრებისგან. მას ევალება ბანკის რევიზია, რომლის შესახებ ანგარიშს ყოველწლიურად წარუდგენს საერთო კრებას.

კოოპერაციული აგროსაკრედიტო ბანკის ფინანსური მხარდაჭერა განხორციელდება როგორც სახელმწიფო, ასევე საერთაშორისო დონორი ორგანიზაციებიდან მოზიდული სახსრებით.

კოოპერაციული აგროსაკრედიტო ბანკის საქმიანობა შეიძლება მოიცავდეს როგორც სესხის ინსტრუმენტებს, ასევე თავდებობის ფუნქციას. ასეთ სესხს გააჩნია კომერციულ ბანკებთან შედარებით უფრო დაბალი საგარანტიო უზრუნველყოფის მოთხოვნილება და უფრო გრძელი დაფარვის ვადა, გადახდები კი როგორც წესი, მიბმულია დაგეგმილი ფულადი სახსრების მოძრაობასთან. ამგვარი სესხის დაფარვის პირობებში გათვალისწინებული იქნება ზრდადი საპროცენტო განაკვეთი და ე.წ. როიალტი (შემოსავლებთან ან მოგებასთან მიბმული გადახდები).

კრედიტის გაცემაზე და პირობებზე ბანკის გადაწყვეტილებას მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის პროცესის განვითარების მაკოორდინირებელი და მაორგანიზებელი ორგანოს რეკომენდაცია ბენეფიციარი კოოპერატივის საქმიანობის შესახებ, სადაც არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება, თუ რამდენად იცავს კოოპერატივი კანონით დადგენილ შიდასაწარმოო ურთიერთობების წესებს. სააგენტოს რეკომენდაცია თავის მხრივ ემყარება კონკრეტული კოოპერატივის საქმიანობის შესახებ სააგენტოს მონაცემთა ბაზაში მონიტორინგისა და აუდიტის დასკვნებით მიღებულ მონაცემებს. საჭიროების შემთხვევაში სააგენტო დამატებით განახორციელებს ბენეფიციარი კოოპერატივის მონიტორინგს.

თუ სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივი კარგად მუშაობს, ანუ თუ მისი კრედიტის დაფარვის შესაძლებლობა მაღალია, მაშინ მას შეუძლია მიიღოს გაზრდილი კრედიტი შემცირებული საპროცენტო განაკვეთით და ისჯება მაშინ, როცა მისი რომელიმე წევრი არ ფარავს თავის დავალიანებას. იმ შემთხვევაში, თუ დავალიანება ვერ იფარება, კოოპერატივის სხვა წევრები ვერ იღებენ დამატებით კრედიტს. მდგომარეობის გამოსწორების შემდეგ, ახალი კრედიტების საპროცენტო განაკვეთი უფრო მაღალია, ვიდრე კოოპერატივების მიერ მათი ვალდებულებების პირნათლად შესრულების შემთხვევაში. ასეთი სისტემის არსებობის პირობებში ბანკი შექმნის სოლიდარული პასუხისმგებლობის ძლიერი ფუნდამენტი, რაც განაპირობებს ვალდებულებების დაფარვის მაღალ მაჩვენებელს.

ასეთი ფორმით შეიქმნება სოფლის მეურნეობის პროდუქტების მწარმოებლების საკრედიტო უზრუნველყოფისათვის აუცილებელი კოოპერაციული აგროსაკრედიტო სისტემა, ქვეყანაში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის პროცესის განვითარების მაკოორდინირებელი და მაორგანიზებელი ორგანოსა და კოოპერაციული აგროსაკრედიტო ბანკის მიერ, რადგან არსებულ პირობებში მხოლოდ მათი ორგანული ტანდემი განაპირობებს თითოეული მათგანის არსებობის მიზანშეწონილობას და წარმატებით ფუნქციონირებას. შესაბამისად, მათი არსებობა ცალ-ცალკე, მოკლებულია ობიექტურ საფუძველს.

სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის პროცესის სამართლებრივი რეგულირებისა და შიდასაწარმოო ურთიერთობების წესების დანერგვით იქმნება ეკონომიკური გარემო, სადაც სოფლად სამეწარმეო საქმიანობის განმსაზღვრელ ფაქტორს წარმოადგენს არა საპაიო ფონდში შეტანილი მატერიალური სახსრებით დივიდენდების მიღების პერსპექტივა, არამედ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში უშუალოდ ჩართული მოსახლეობის შრომითი რესურსების უკუგების მაღალი ხარისხი. სწორედ ამიტომ, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციულ აგროსაკრედიტო სისტემას და სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სოფლად სიღარიბის დაძლევის, მოსახლეობის სამეწარმეო გააქტიურების და სწრაფი ეკონომიკური ზრდის რთული პროცესის განხორციელებაში.

სახელმწიფო მხარდაჭერის და რეგულირების სისტემაში ახალი კომპონენტების დანერგვა ქმნის ეკონომიკურ პირობებს და ინსტიტუციონალურ საფუძველს იმ წინააღმდეგობათა გადალახვისათვის, რაც აფერხებს აგრარული სექტორის ტრანსფორმაციას მრავალფეროვანი საფინანსო ურთიერთიერთობების გაფართოებულ სისტემებზე.

ლიტერატურა/REFERENCES

Cervera, E., Tudela, L., Cano, A., & Guzman, S. (2017). *Capacity Building to the Agriculture Cooperatives Development Agency (ACDA)*. 04/2017, Project Number: Europe Aid/136454/DH/SER/GE.

Koguashvili P. (2017). Investment system for financial support of cooperatives. *Journal of New Agrarian Georgia*. N4. (In Georgian)

Mamukelashvili D. (2017). Legal regulation of agricultural cooperatives and rules of internal relations (training module). *EU funded project*. Europe Aid/136454/DH/SER/GE, 29/05/2017. (In Georgian)

Law of Georgia on Agricultural Cooperatives.12/06/2013. (In Georgian)

JEL Classification: I10, I12, I13, M10 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.023

HEALTHCARE POLICY OF GEORGIA AND ACTIVE ENGAGEMENT OF SOCIETY

NINO MIKIASHVILI

Doctor of Economics, Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Faculty of Economics and Business
Tbilisi, Georgia
nino.mikiashvili@tsu.ge

TINATIN TARASHVILI

Unite for Healthcare and Education,
Master of Business
u4hce.org@gmail.com

Abstract. ***Purpose.*** The research project "Active Engagement of society in Health care policy" studies hospitals, medical personnel (doctors and nurses) and patients as the main components of Healthcare System in Georgia, targeting two regions Tbilisi and Kutaisi. The initial aim of this research project was to answer the following questions: what is the disposition, viewpoint of the hospital management representatives, medical personnel and patients towards the healthcare policy? What is the level of quality of health services for patients? What is the level of awareness? How actively are different parties involved in the health care system?

Project description. The health care policy of Georgia must respond to contemporary challenges and enhance the well-being of the public. Given the relevance of the issue, it is important to study and analyze the public awareness towards the development of a rational health care policy that is focused on delivering competitive medical services. The main novelty of the study is to involve three different stakeholders: hospital management, medical personnel and patients in the research process. Each group has a specific interest and attitude, which in turn determines the degree and extent of their engagement, but each of them proves the need for changes.

The study revealed that patients as the final recipients of medical services are informed about health funding higher than average based on data analysis from both clinics from Tbilisi and Kutaisi (50% of respondents are fully informed, 40% partially informed, and 10% are uninformed). 80% of patients receive information about medical funding directly from their medical staff at a particular place, where they receive health care service. 87.5% of hospital managers are actively involved in the process of change and collaborate with government health legislation. When it comes to both capital and on-going costs, 87.5% of the funding is spent by mobilizing the internal funds of the clinics, while only 12% comes from complex financing. 83.3% of medical personnel believe that they are involved in the process of clinic's management and thus in healthcare policy. They generally see the changes to be implemented with the following justifications: improvement of material-technical base of hospitals 8.3%, organizational structure 16.7%, legislative 33.3%, Insurance package optimization for patients 16.7%. This mandates the need for improvement of legislative and insurance reforms.

Previous studies of Georgia›s health care system, consistently demonstrated the satisfaction of beneficiaries of a universal health care program with medical services. This data strongly supports the high level of satisfaction of patients with the quality of received medical services in this study. The data analysis showed that patients› average satisfaction with the quality of medical services is 4.8 out of 5 for both cities. Despite the increasing satisfaction with quality of medical service for patients, is a subjective process, increasing the risks of medical errors in managing the treatment process. It is imperative to assess the medical risk for both the administration and medical staff. It depends on the prestige of the medical institution and staff and the continued smooth operation of the medical service. Medical risk is directly relevant to patients, so it is advisable to evaluate the impact of various factors on occupational (medical) risk management (R) using multiple regression analyzes within the current data. Exogenous factors are as follows: q1 Demand for the medical profession, q2 Competition in the professional market, q3 Satisfaction with organizational culture and management, q4 Feedback. In this case, the correlation coefficient is 0,876, the coefficient of determination is 0.767, the coefficient of correction - 0.612 and the standard deviation is 0.420. According to the F test, the equation was found to be significant at the 5% significance level.

The equation: $R = -2.517 + 0.195q1 + 0.575q2 + 1.195q3 - 1.080q4$

And the standardized equation is: $W = 0.117z1 + 0.375z2 + 0.717z3 - 0.483z4$

Factors 2 and 3 in the equation are statistically significant. The signs of regression equation coefficients reflect the

subjective attitude towards job risk protection that managers should consider - a competitive environment not generally, but fears of losing particular jobs due to unhealthy approaches, stress on staff, aggravates staffing, or detention or retention conditions.

A successful health care setting must provide improved quality care at lower costs, easily available for patients and developing official feedback system through different settings.

Methods. The design of this study was a direct interview method retrospective case control study. Participants were two hospitals in different cities (regions) of Georgia, Tbilisi and Kutaisi. One of them belongs to "Evex medical corporation" and the second one to the network of «Geo Hospitals». Three different types of questionnaires were used for each group (1. For doctors and nurses; 2. For management representatives of the hospital; 3. For patients). Total 40 questions. The most of the conclusions were statistically significant and thus their generalization was possible. The age range of the respondents was 18-70 years; 65% of the respondents were women. Considering the significant difference of each group three different interview questionnaires were used.

Results. The results showed that the part of the society, namely, patients based on received data analysis are generally informed more than average level 0.681 (standard deviation). 50% of the patients say to be completely informed, only 10% of them say that they are not at all aware and 40% say to be moderately aware about the ongoing processes in Healthcare policy in Georgia. 80% of the patients are informed about the health service financing issues from medical personnel at the place of specific medical services. 87.5% of the management representatives from both regions are actively involved in healthcare policy. 88% of total participants of our project expressed their opinion and only 12% avoided commenting towards the desirable changes.

For the evaluation of hospitals' management were asked whether the management of the clinic is actively involved in health policy, or if the clinic›s leadership is trying to change something «contrary to the law», 20% of respondents are trying to be actively involved in health care legislation processes. They are resolving the issue legally, and a similar percentage of respondents are trying to solve the problem with the resources within the clinic.

The difference in the number of patients about the earlier awareness regarding the quality of medical services available in the hospitals is not significant in both cities. The survey shows that most patients at both clinics have prior knowledge of the quality of medical services available at the clinic as to treatment expectation.

Conclusions. A large concern regarding the Georgian health care policy amendments are strongly related with general public health. The results of this study demonstrate a potential positive willingness of three different groups to cooperate and being involved in healthcare system decision making process. This observation in addition adds strength to the continued endorsement of medical professionals that their opinion to be considered while healthcare delivery throughout the country. The findings highlight that 88% of the randomly selected respondents are open for interaction, can express their opinion regarding health care policy, insurance policy; evaluate the quality of health care and financial issues regarding health service and medication, the level of awareness and satisfaction with quality of health services. The study showed that the health care system of Georgia is developing in the directions so that no significant shortcomings are observed. It is noteworthy that reservations are very important for the active involvement of the public. Additional studies are needed to deduce an exact cause and effect relationship between public awareness and healthcare policy management.

KEYWORDS: MANAGEMENT, HEALTHCARE POLICY, ECONOMICS OF HEALTHCARE, INSURANCE POLICY, PUBLIC AWARENESS.

For citation: Mikiashvili, N., & Tarashvili, T., (2020). Healthcare Policy and Active Engagement of Society. *Globalization and Business, 10.* 185-191. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.023

INTRODUCTION

Georgia›s healthcare policy has been an interest of many researchers. Since 2003 many changes towards reformation of the health care policy and social security system have been done. It is noteworthy that there is no another country, except Georgia, where so many quick reforms are undertaken; There are vast majority of reforms undertaken by the government (Verulava, 2016).

It is a well-known fact, that since 2013 the universal health care state program has been launched in Georgia, the purpose of which is to provide financial support and access to medical services for Georgian citizens, who do not have any health insurance coverage. The government will to take certain obligations to reform the healthcare system is very important, which has a significant impact on each person. Although government spending significantly increases in health care, it is still quite small in percentage figures - 6,7% in 2014, 8.0% and 8.1% in 2015 and 2016, almost twice as low as other countries Similar indicators (World Health Organization LG Health-Care 2017). In general, it is quite difficult to create economically effective governing healthcare system by the Government.

Government spending on health care depends on a number of factors, such as: community values, priorities, political commitment, economic sustainability and the amount of government budget. Studies show that more Government spending for Healthcare means more

affordability for Health services, and as a result this indicates the increase of general indicator of Health of the country's population (Getzen, 2012).

In terms of reforms, it is worth mentioning the changes in terms of administration - involvement of the Social Service Agency in the healthcare system. It is known that in the beginning of the healthcare system reforms, insurance companies, as intermediate administrative entities were between the state and the medical centers, and they used to earn profound profits. As a result of the reforms, these administrative expenditures go to the medical service centers instead of the insurance companies. Financial expenditure may have been increased even more than a year ago, but we will get a real picture while summarizing the results - much more people receive medical care than before. Currently the processes are controlled by the Social Service Agency. They have powerful tools for administration. The Agency has the right to verify any facts and it sends all suspicious cases in terms of medical breach to the regulatory agency for further reaction (Cheishvili 2016).

It is important to note that some parts of the population have been critical of the state health care costs in recent years, since they believe that this is a heavy burden for the poor state budget (Latsabidze, 2015). In other words, this social direction of the state budget reduces the main expenditures of the government, but it hinders the country›s economic development.

Among the studies targeting the Georgia›s healthcare system, it is interesting to mention the study examining the level of satisfaction of population who receive benefits from the state healthcare program in Georgia in 2016. It is said that «General satisfaction for beneficiaries is very high while receiving medical services using the universal health care program» (Verulava and Beliskiria, 2016). Involvement in this program has improved their physical and financial access to medical services, and they are even more frequently using medical services than before launching this program. «The majority of respondents generally are aware about the state healthcare program. However, almost half of the respondents still fail to find out to whom should they address in case of any problem occurrence and how to get medical service «(Verulava and Bulletin, 2016).

The inspiration for this study was coming from the circumstances, to enhance a health and social security system that would help to maximize the overall well-being of the society, and it would be oriented to deliver competitive health care based on social justice and human principles. The main novelty of the research project could be the involvement of three groups, related directly with the health care system. Each group has a particular interest and attitude, which in turn contributes to the quality and scope of their engagement.

Public involvement in the health care system, like hospital administrative representatives, doctors and nurses and patients are different due to their interests, but each party confirms the need for changes. Considering the statistical and analytical conclusions and results obtained within the project will be useful for the clinics' administrative purposes and also for the persons interested with health care management issues. Confrontation of results obtained in a small selection will be of interest to other clinical and regional data, for which a large-scale survey should be carried out.

Methodology and Data Collection

Data were collected by face to face interview method, using three different type of questionnaires for each group. Total 41 questions were used (see appendix). Medical staff was interviewed with 13 questions, administration 14, and patients with 11. 8 participants were the representatives of hospital management, 12 of them were doctors and nurses and 20 patients. Overall 40 respondents representing two different regions – 20 from Tbilisi and 20 from Kutaisi. From 20 patients 4 of them were the patients who had already left the hospital and have had completely received medical service from the clinic. Three different types of questionnaires were used for each group (1. For doctors and nurses; 2. For management representatives of the hospital; 3. For patients). We have used 3 additional questions for general filtration, in terms of statistical analysis of data. 40 respondents are the total discretion of the research. The age range is 18-70 years; 65% of respondents are women; Location - two cities, Tbilisi and Kutaisi. SPSS program was used for statistical analyses.

RESULTS

Assessment of clinic management

The question was whether the clinic management is actively involved in health care policy, or if the management of the clinic tries to change something «in case of contradiction with the law,» (if any issue is incompatible with the legislative base) the question was given to 8 respondents. 50% of respondents from the given group, are trying to be actively involved in health care policy issues (Question 16). They try to settle the issue in the legislative form.

While supervising the hospitals and managing financial, infrastructural and technical issues, 37.5% of the administration is trying to solve the problems by using internal financial resources of clinic. However, while financing the organization, 87.5% comes on internal financial resources within the clinic and only 12.5% comes on the complex financing, including budgetary funds (according to questions 17 and 18).

In order to evaluate how medical personnel is involved in management and development of the hospital itself, medical staff as the most important part of the society, we have had 12 respondents (4th question). 83,3% (valid 90.9%) thinks that they are actively involved. However, 8,3% (9,1%) does not have the same feeling.

The finding how medical personnel see what type of needs to be met and changes to be made within the organization and also in the health care processes in the country (12th question) we have received the following results. 8,3% (10%) of respondents are reporting the improvement of ethics; 16.7% (20%) report structural changes and majority 33,3% (40%) of them report legislative

amendments and optimization of insurance package 16, 7% (20%).

There is an interesting question how management is open for personnel's professional feedback and their openness at work (23th question). The findings show that 62.5% of the administration representatives giving average evaluation to colleague's feedback (highest ranking from 10 they choose 5); however, 37.5% of management representatives are most welcoming to receive feedback from stuff. (7 from 10).

Regarding the level of satisfaction of the staff with the governance of each clinic (3rd question) and the protection of professional risks for medical professionals (7th question) in both cities we have received following findings. 16,7% of stuff satisfaction is average, while 83,3% of them show higher level of satisfaction with organizational governance. 8,3% of stuff indicate to be partially protected from the professional risks, while 41.7% of them express average level of safety and 50% indicate to be fully protected from medical professional risks. However, medical personnel feel to be more protected from their clinic›s itself, than from the state. Differences between the regions in this regard are statistically insignificant.

Assessment of Financing

Table 1 shows financial resources (17th and 18th questions) for the hospitals. As mentioned earlier, 87,5% comes on internal financial resources of hospitals (self-sustainable) to meet organizational expenses such as capital expenditure of organization, ongoing expenses, purchase of medical equipment for the clinic, employees' honorarium. Only 12.5% comes on other comprehensive financing sources, such as grant (9%) or specific sponsor.

Data analyses for the financial compensation assessment for the medical personnel according to their remuneration or honorarium they receive for the fulfilled work 50% of stuff evaluates neutrally, while 33.3% of stuff shows the full compliance and only 16.7% of them shows partial satisfaction with received honorarium in both regions.

Analysis of satisfaction with the quality of medical service, paid prices for medications and medical services

The level of satisfaction with the quality of medical service is evaluated according to 4 gradations: very satisfied, satisfied, complaining and very unhappy. With 5 we noted very satisfied, with 4 - satisfied, and with 3 and 2 - respectively complaining and very unhappy. Data analysis showed that the average level of satisfaction with regard to the quality of medical care is 4,8 points out of 5 for patients for both regions. There is no statistically significant difference between regions with 5% of the level of significance. It is 4,9 in Tbilisi and 4,7 points in Kutaisi.

The level of satisfaction with quality of health care was also evaluated by the doctors and nurses. Analyses show 4,2 points out of 5 for both regions. As for the difference between regions average level of satisfaction with quality of health care it is 4.17 in Tbilisi and 4.25 in Kutaisi. However, this distinction is not statistically significant between Tbilisi and Kutaisi (with 5% of the level of significance).

This difference is statistically important with 1% level of significance while medical personnel and patients are evaluating the quality of healthcare services in Georgia, which is due to two reasons: patients are more honest with doctors, or doctors themselves are less satisfied with the existing system and this impact is reflected over the received information for research.

Patients evaluate the financing of medical services as follows: The question was how much the sum paid by them meet the quality of the medical care they receive. Data show an average of 4,6 points for both regions. As mentioned earlier with 5 we noted very satisfied as in the previous case. There is a slight difference between two regions. Data analysis show it is 4,62 in Tbilisi and 4,57 in Kutaisi.

The substantial difference between the cost of medicines and medical services and the satisfaction of the medical quality did not occur, which is due to the age category of respondents, the majority belonged to the pension age category.

Conducted regression analysis in order to examine the strength of relationships between the medical personnel›s self-realization level, the financial benefits they receive and the quality of the medical service performed by them; However, given the lack of significance influence of these two above mentioned factors over the third one - the quality of medical service, the level of significance has not been confirmed.

Assesment of Feedback system

Representatives of medical staff from both regions in terms of giving and receiving feedback on a professional basis to clinic management – is evaluated by management as average of 5,75 points from highest 10 point. The feedback level is relatively high - 6.5 in Tbilisi.

Table 4 shows the evaluation of the feedback system

Table 1. Distribution of frequency sources of current financing

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	2 clinic internal resources	7	87.5	87.5	87.5
	5 complex financial resources	1	12.5	12.5	100.0
	Total	8	100.0	100.0	

Table 2. Measuring the level of satisfaction and connection between two groups

N	Medical Personnel	Patients
Average level of satisfaction with the paid price for Healthcare services and medication	N/A	4.65
Average level of satisfaction with the quality of health services	4.2	4.8

within the clinic assessed by medical stuff.

The findings show that there is no official feedback system within the clinics, but there is verbal communication between patients and medical personnel. It is worth mentioning, how do patients assess medical personnel, most of them admit that they are «very good».

Assessment of a level of awareness

What is the level of awareness of society towards healthcare system, ongoing changes within it, funding and insurance issues?

The level of awareness in patients is evaluated by the opinion of 20 respondents, which is 50% of the survey participants. Collected information has focused to determine what was the level of their awareness and how many of them were informed earlier? Examining the level of awareness of patients in general, their rights and the current changes in the health care system is important and interesting.

The level of awareness in patients

The survey shows that most of the patients in both clinics have had information about the quality of medical services in each clinic. As for the expectation for treatment and the information they were holding regarding the level of medical service quality for both hospitals, the absolute majority were completely satisfied with the received quality of medical treatment. 10 points were recorded in this case from maximum 10.

Most of our respondents were belong to the category of pension receivers. For this category of people there are full financial packages from the state budget. Naturally, the state fully undertakes their financial coverage, that could be one of the important factors for patients being totally satisfied with the prices they pay for hospital services. To sum up 90% (18 out of 20) of the respondents (from patients) use universal healthcare program, while only 10% of them use private insurance packages. However, the main source of information for most of the patients regarding the compensation scheme for health services are the medical personnel from the clinics they receive treatment.

Conducted statistical analyses regarding the level of awareness about their rights and ongoing changes in healthcare revealed that 50% of the patients say to be completely informed, only 10% of them say that they are are not at all aware and 40% say to be moderately aware and receive information mainly from their medical staff.

Based on data analysis for both clinics, the mean level of awareness in patients is 0.675. It is slightly above average. The level of full awareness is indicated with 1, the average level of awareness with 0.5, and the level not aware at all is indictaed with – 0 point.

If the level of awareness in Tbilisi is indicated with 0 and the level of awareness for patients' from Kutaisi with 1, conducted statistical regression shows that the level of awareness in Kutaisi is higher with 0.15% than in Tbilisi though there is 40% of probability that this data is the same, but randomly selected 10 patients from Kutaisi were better informed.

Is there any dependence between the level of awareness and the level of satisfaction with quality and financial arrangements of medical treatment? Conducted regression did not confirm this. Furthermore, conducted regression analysis shows that dependence among the level of service quality of medical service and the level of awareness is higher than the dependence among financial aspect and the level of awareness. However, there were several younger respondents among patients who were informed earlier and financially (partially) protected from private insurance companies. In addition, most of the patients have mentioned being 'unselfish', while assessing the personnel.

Table 3. Statistical description of the frequency of feedback according to medical personnel

Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
10	83.3	90.9	90.9
1	8.3	9.1	100.0
11	91.7	100.0	
1	8.3		
12	100.0		

Assessment of employees' personal self-realization and professional growth

The quality of personal self-esteem assessed by the management, in other words, how people are realized at work, how much skilled and qualified a medical person is employed in each position is assessed with 6,62 points out of 10 for both regions. It is 6.5 in Tbilisi - and 6,75 in Kutaisi.

Frequency of honorarium payment is 60%, comparing 77% of moral encouragement to increasing motivation of employees. Promotion for professional growth and capacity building development, is highly encouraged in both regions,

Table 4. Frequency of medical staff's opinion regarding desirable amendments

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 Development of material-technical base	1	8.3	10.0	10.0
	2 Ethical changes	1	8.3	10.0	20.0
	3 Structural changes	2	16.7	20.0	40.0
	4 Legislative	4	33.3	40.0	80.0
	5 Optimization of Insurance packages	2	16.7	20.0	100.0
	Total	10	83.3	100.0	
Missing	999	2	16.7		
Total		12	100.0		

although participation in international forums is not much and it only occurs with the frequency 3%.

There is a positive attitude towards young people to help them develop their professional skills, while accepting the students and offering internships within the clinics.

Table 8 displays the results what is the opinion of medical personnel towards organizational and country's legislative direction and what type of changes should be made. Results show that 40% of valid percent share comes on legislative amendments out of 100%, comparing with 10% of ethical and material-technical changes within the organization.

Survey results show that there is a shortage of some professional staff. 62.5% of respondents (5 out of 8) specify the staff shortage, namely, the lack of reanimathologist and anesthesiologist, mid level practitioners. In the list there are of narrow specialists, urgent medical emergency doctors and medical equipment engineers. However, only a fifth of management representatives believe that there are no shortage of specialists in the market.

Assessment of professional (medical) risk protection of employees

Table 9,10,11 displays statistics of Plural Regression Coefficients assessing how medical personnel is protected from professional risk. They use individual insurance packages from private insurance companies, but the staff feel more protected from clinic's side rather than the state. An average point for both regions is 7,25 oout of 10, while it is 8,5 in Tbilisi, and 6.0 in Kutaisi, according to the management estimates. How do the doctors themselves evaluate it? We have the following picture: 8,33 average assessment in both regions, 8,5 in Tbilisi and 8,1 in Kutaisi.

Prohibiting factors, barriers and challenges

The frequency of financial and human resources as most precipitating (prohibiting) factors takes 33% each and information barriers takes 9% while assessing the most common hindering factors for organizational development by management side.

Data analyses while assessing challenges by patience towards medical personal and vice versa, show that patients are completely satisfied and grateful while assessing the medical staff. However, some representatives of medical personnel approximately one third of them, mentions lack of access to medications for patients (in particular due to financial resources) and also the peculiarities of personal factors, such as the temper and suicide attempts with the frequency of 25%.

Reccommendations

Establishment of the feedback system (platform) for the assessment of medical service quality for clinics, where patients will be able to evaluate the level of service and express their opinion. This information will help each clinic to analyze situation regarding the medical service and treatment they provide and get information regarding the patients' satisfaction or problems seen by patients.

Clinics should have freedom of choice while selecting insurance provides.

ANOVA[a]
Dependent Variable: q7 Protection from professional (medical) risks
Table 5. Dispersion analysis of multiple regression

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
	Regression	3.488	4	.872	4.948	.042
	Residual	1.057	6	.176		
	Total	4.545	10			

Coefficients[a]
Dependent Variable: q7 Protection from professional (medical) risks
Table 6. Statistics of multiple regression coefficients

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	ig.	95.0% Confidence Interval for B	
	B	Std. Error	Beta			ower Bound	Upper Bound
q1 How much is your profession in demand?	.195	.360	.117	.543	607	.686	1.076
q2 Competition on the professional market	.575	.211	.575	2.722	035	058	1.091
q3 Satisfaction with organizational culture and management	1.195	.360	.717	3.320	016	314	2.076
q4 Feedback	-1.080	.476	-.483	-2.268	064	2.246	.085

Insurance companies should consider real medical expenses for treatments and should be focused on better financial coverage for patients, improving the quality of their insurance packages. The state health care system should play a major role and be based on professionals (medical terms) and researchers› opinions.

REFERENCES

Cheishvili, G. (2016). *Universal Healthcare «Black Holes»*. http://eugeorgia.info/en/article/359/

Getzen, T. (2012). *Health Economics and Financing.* 5th Edition.

National Health Reports 2001-2017. (2017). *Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia.* https://www.moh.gov.ge/uploads/files/2019/02.05.19-2012-2017-geo.pdf.

World Health Organization. Health-Care 2017. http://ctc.org.ge/sites/default/files/publications/LG%20Helth%20-%20CARE%20-%202017.pdf.

Reibling, N., Ariaans, M. & Wendt C. (2019) *Worlds of Healthcare: A Healthcare System Typology of OECD Countries Health Policy*, 123, 7, 2019, 611-620

Stadhouders, N., Kruse, F., Tanke, M., Koolman, X. & Jeurissen P, (2019). Effective healthcare cost-containment policies: A systematic review. *Health Policy* 123(2019)71–79. www.elsevier.com/locate/healthpol.

Verulava T. (2016). *Health policy. Ilia State University Publishing House,* Tbilisi ISBN 978-9941-18-247-1 http://eprints.iliauni.edu.ge/4643/.

Verulava T. (2015). Healthcare expenditures in line with the recommendations of the World Health Organization and the funding of Georgia's healthcare system. IDFI. *Economics and Social Policy.* https://idfi.ge/en/health-care-expenditure-who-recommendations-georgia.

Verulava, T. & Beliskeria, I. (2016). Survey of satisfaction of the beneficiaries of the universal healthcare state program. *Health policy and insurance* (2). 99-107. ISSN 2449-2469

Verulava, T. & Jorbenadze, R. (2017). New healthcare system in Georgia: funding with hospitals global budget. *Economics and Business* (1). 137-143. ISSN 1987-5789 online version. http://eprints.iliauni.edu.ge/6456/2/ekbiz1.pdf

JEL Classification: E60, E61, E65, G18 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.024

PANDEMIC IMPACTS ON THE INTERNATIONAL ECONOMY

GIORGI BENASHVILI

PhD student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

giorgi.benashvili@tsu.ge

Abstract. In the history of world development, side to formation of the economic and financial systems, temporary crashes are not new. At different times, crises have always been experienced in different countries. However, within the rise of globalization and economic interdependence, modern crises are gaining much huge effects on social and economic systems.

More than half a year passed since the novel Coronavirus declared as a pandemic and virus already killed more than 900 000 people, while bringing the total number of infections to more than 28 million. Aside from widen spread of the virus, it can already be boldly said that virus has become the biggest challenge of modern reality since the World War II.

The Coronomic crisis, which became actual shortly since the outbreak of COVID-19 virus pandemic, is characterized by a different anatomy due to its nature. Unlike the previous crises, which experienced well-established financial and economic basis, the current crisis is significantly different. This time, the cause the crisis haven›t financial of economic source, but the roots come from medicine. The current situation makes the economy a hostage of medicine (Papava, 2020) which is a dramatically different phenomenon from the previous crashes.

Unlike the economic crises over the last decade and century, the Coronomic crisis affects many sectors of the economy. While it puts into the agenda necessity of rethinking existing policy on international trade, production chain and generally structure of the economy. This requires in depth research, which is the aim of this article.

Without vaccine and effective clinical treatments agains the virus, social distancing remains the only recommended tool agains the virus. The latter is a significant challenge for the modern economy. The current situation, in addition to the necessity of rethink economic policy also puts into the agenda the issue of establishing new trends in the international trade and economy. The reality in the post-pandemic period, which may lead to changes in the international supply chain and a new dealing out of the supply market, will lead to significant changes in the international economy that requires in-depth research and analysis. The aim of the paper is to analyze some of the above issues, which will be presented on the based of existing empirical data.

KEYWORDS: CORONAMIC; INTERNATIONAL ECONOMICS; INTERNATIONAL TRADE.

For citation: Benashvili, G. (2020). Pandemic Impacts on the International Economy. *Globalization and Business, 10.* 192-197. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.024

JEL Classification: E60, E61, E65, G18 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.024

პანდემიის გავლენა საერთაშორისო ეკონომიკაზე

გიორგი ბენაშვილი
დოქტორანტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
giorgi.benashvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: კორონომიკური კრიზისი, საერთაშორისო ეკომონიკა, საერთაშორისო ვაჭრობა.

ციტირებისთვის: ბენაშვილი გ. (2020). პანდემიის გავლენა საერთაშორისო ეკონომიკაზე. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10,* გვ. 192-197. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.024

შესავალი

კორონავირუსის პანდემია, რომელმაც მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში უკვე 72 მილიონზე მეტი ადამიანის ინფიცირება გამოიწვია, უკვე იქცა თანამედროვე მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვან გამოწვევად. ვირუსმა ჯანდაცვისა და ეროვნული ეკონომიკის საკითხებთან დაკავშირებული პრობლემების გარდა, დღის წესრიგში ზოგადად ეკონომიკის, მათ შორის საერთაშორისო ეკონომიკისა და ვაჭრობის, საკითხებიც დააყენა.

მსოფლიო განვითარების ისტორიისთვის, ეკონომიკური და ფინანსური სისტემების ჩამოყალიბებასთან ერთად, სისტემური კატაკლიზმები არახალია. სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა ქვეყანაში კრიზისები ყოველთვის ჩნდებოდა თუმცა, გლობალიზაციისა და ეკონომიკური ურთიერთდამოკიდებულების ზრდასთან ერთად, თანამედროვე კრიზისები, საკუთარი მასშტაბიდან გამომდინარე, უფრო დიდ ეფექტს იძენს. იგი სცდება ეროვნული ეკონომიკის მასშტაბს და დღის წესრიგში საერთაშორისო პოლიტიკის საკითხების სიღრმისეულ განხილვას აყენებს.

დიდი დეპრესიის შემდეგ მომხდარმა ყველაზე მსხვილმა ფინანსურმა კრიზისმა, რომელიც 2008 წელს კვლავ აშშ-ში ჩამოყალიბდა და მალევე გლობალური მასშტაბის რეცესია და მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი გამოიწვია, იმ დროისთვის არსებული ფინანსური სისტემა სრულიად ახალი გამოწვევის წინაშე დააყენა. განსხვავებით წინა პერიოდის მიკრო თუ მაკრო დონის კრიზისებისგან, 2008 წლის მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი მსოფლიოს მრავალს ქვეყანას შეეხო, ამან კი ქვეყნებს ბიძგი მისცა, რომ ეკონომიკური საკითხების განხილვა უფრო გლობალურ ჭრილში დაეწყოთ, რამაც ფინანსური და ეკონომიკური სტაბილიზაციის მიმართულებით მნიშვნელოვნად გააძლიერა საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუციების როლი.

ვირუსის გავრცელებისა და ტოტალური შეზღუდვების დაწესების ფონზე, რომელიც ჩინეთში ეპიდემიის გამოცხადებიდან მალევე დაიწყო, მრავალი ფირმის საწარმოო ჯაჭვს, მნიშვნელოვანი პრობლემები შეექმნა. ვირუსის გავრცელების შემდეგ, ჩინეთი პირველი ქვეყანა იყო, სადაც ტოტალური კარანტინი გამოცხადდა. რის შედეგადაც მნიშვნელოვნად შეიზღუდა სხვადასხვა პროვინციაში მდებარე იმ მსხვილი საწარმოების საქმიანობა, რომლებიც პროდუქციითა თუ ნედლეულით აშშ-ის და სხვა ქვეყნების ეკონომიკას უზრუნველყოფდა. ჩამოყალიბდა მიწოდების დეფიციტი. რამაც მალევე იქონია გავლენა იმ ქვეყნების ეკონომიკაზე, რომელთა საწარმოო ჯაჭვშიც ჩინეთის სამუშაო ძალას დიდი წილი ეკავა.

ჩინეთზე მზარდი ეკონომიკური დამოკიდებულება დასავლეთის არაერთი ქვეყნის პოლიტიკურ და სამეცნიერო წრეებში მწვავე მსჯელობის საგანს წარმოადგენს, სადაც ჩინეთის ეკონომიკურ პოლიტიკაში ექსპანსიონიზმისა და ეკონომიკური დომინაციის ნიშნებს ხედავენ. თუმცა, მოქნილი საწარმოო პროცესის ხარჯზე, ჩინეთი დღემდე ინარჩუნებს მსოფლიოს მთავარი საწარმოო ჰაბისა და ზომით მსოფლიოს მეორე ეკონომიკის როლს. ვირუსით გამოწვეული პანდემია, რომელიც უკვე გახდა ეკონომიკაში არაერთი საკითხის ხელახალი გააზრების საბაბი (Benashvili, 2020), დღის წესრიგში ჩინეთთან ეკონომიკური ურთიერთობების გადახედვის საკითხიც წამოჭია. რასაც ადასტურებს მსოფლიო ლიდერების განცხადებები და ქმედებები.

დასავლეთის სახელმწიფოებსა და პეკინს შორის კონფრონტაციის გაგრძელებისა და ინდუსტრიული სექტორის ჩინეთიდან გამოსვლის შემთხვევაში ახალი შესაძლებლობა

უჩნდება განვითარებად ქვეყნებს, რომ აღნიშნულ ფირმებს ალტერნატიული წარმოების ბაზრები შესთავაზოს. ეს მნიშვნელოვნად შეცვლის მსოფლიო საწარმოო ჯაჭვს და შესაძლოა, საერთაშორისო ეკონომიკაში ძალთა ბალანსის ცვლილების საფუძველიც გახდეს.

დასავლეთსა და ჩინეთს შორის ეკონომიკური კონფრონტაცია ბოლო წლებია პერმანენტულად მიმდინარეობს. ამ მხრივ, განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ვაშინგტონსა და პეკინს შორის არსებული სავაჭრო ომი, რომელსაც განვითარების არაერთი ეტაპი ჰქონდა. პოსტ-პანდემიურ პერიოდში მსგავსი დაძაბულობის შენარჩუნების შემთხვევაში, სავარაუდოა, რომ ამ დაპირისპირებას მნიშვნელოვანი გავლენა ექნება მსოფლიო ეკონომიკაზე

კორონომიკულ კრიზისს, რომლის აქტუალურობაც COVID-19 ვირუსის ეპიდემიის გავრცელებიდან მალევე დადგა დღის წესრიგში, საკუთარი ბუნებიდან გამომდინარე, განსხვავებული ანატომია ახასიათებს. წინა კრიზისებისგან, რომელთაც ნათლად ჩამოყალიბებული ფინანსურ-ეკონომიკური საფუძველი ჰქონდათ, მიმდინარე კრიზისი მნიშვნელოვნად განსხვავებულია. ამჯერად, კრიზისის მიზეზი არა ფინანსური, ეკონომიკური ან პოლიტიკური საფუძველია, არამედ მიზეზი მედიცინაში დევს. არსებული მდგომარეობა ეკონომიკას მედიცინის მძევლად აქცევს (Papava, 2020), რაც აქამდე არსებული მოვლენებისგან მკვეთრად განსხვავებული ფენომენია. თუმცა, მსგავსად 2008 წლის ფინანსური კრიზისისა, ფაქტია რომ 2020 წელს კორონაკრიზისი გასცდა ერთი ან რამდენიმე ქვეყნის მასშტაბს და იგი გლობალური მნიშვნელობის კრიზისად ჩამოყალიბდა.

ეჭვგარეშეა, კრიზისსა და მისი შემოდგომი პერიოდს აუცილებლად ექნება გავლენა საერთაშორისო ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესებსა და ტენდენციებზე, რომელიც ემპირიულ კვლევასა და გაანალიზებას საჭიროებს.

საერთაშორისო ეკონომიკისა და ვაჭრობის გეოეკონომიკური ტენდენციები პოსტკრიზისულ ეპოქაში

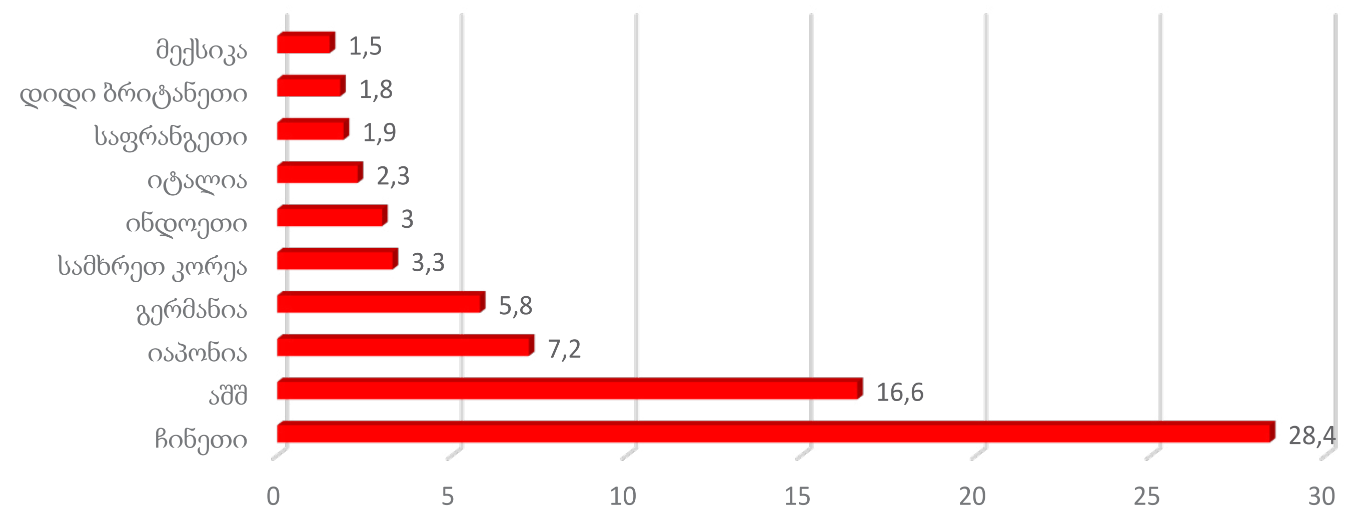
გაეროს სტატისტიკის დეპარტამენტის ინფორმაციაზე დაყრდნობით, 2018 წლის მდგომარეობით, მსოფლიო საწარმოო გამოშვების უდიდესი წილი ჩინეთზე მოდის. (იხ.დიაგრამა 3) იაფი მუშახელისა და მაღალი საწარმოო სიმძლავრეების არსებობის გამო, ბოლო ათწლეულია, ჩინეთი მსოფლიო წარმოების ჰაბად ჩამოყალიბდა. ჩინეთის ეკონომიკური აქტივობის ზრდამ მის მიმართ მრავალი ქვეყნის ვაჭრობის დეფიციტის ჩამოყალიბება გამოიწვია, რასაც გრძელვადიან პერიოდში შესაძლოა პეკინის ეკონომიკური და პოლიტიკური გავლენის მსოფლიო მასშტაბით ზრდა მოჰყვეს (Benashvili, 2020).

იაფი სამუშაო ძალისა და მოქნილი წარმოების პროცესის ხარჯზე ჩინეთმა მრავალი ქვეყნის წარმოება არაკონკურენტუნარიან მდგომარეობაში აღმოჩნდა, რითიც ისინი ჩინეთზე დამოკიდებული გახადა.

პანდემიამ ეს კიდევ უფრო ცხადი გახადა, როცა ვირუსის გავრცელების პერიოდში არაერთი ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყანა კრიტიკულად აუცილებელი სამედიცინო პროდუქციის წარმოების უნარსაც კი მოკლებული იყო.

ეკონომიკური ფაქტორის გარდა კორონომიკამ პოლიტიკური მნიშვნელობის საკითხებიც წამოწია წინა პლანზე. რაზეც, პირველ რიგში, მსოფლიოს პოლიტიკური ლიდერების მიერ წამოწყებული ანტიჩინური რიტორიკაც მიუთითებს. „ჩინური ვირუსის" მიზეზით გამოწვეული პანდემიის დასრულების შემდეგ მოსალოდნელია, რომ ამ პერიოდში დაწყებული ტენდენციები საერთაშორისო ეკონომიკაზე ასახვას პოსტკორონომიკულ ეპოქაშიც ჰპოვებს, რაც, პირველ რიგში, ჩინეთისადმი დანარჩენი მსოფლიოს დამოკიდებულების შეცვლა მოყვება.

დიაგრამა 1. მსოფლიო საწარმოო სიმძლავრეები 2018 წ. %

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ, გაეროს სტატისტიკურ ინფორმაციაზე დაყრდნობით (26.04.2020)

ჩინეთთან ვაჭრობის პოლიტიკის დილემა მსოფლიოს წამყვანი სახელმწიფოების დღის წესრიგში ბოლო წლებია ისედაც მწვავედ დგას. ამ მხრივ აღსანიშნავია აშშ-ჩინეთის სავაჭრო ომი, რომელიც საერთაშორისო ეკონომიკაში მიმდინარე ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენაა. ჩინეთიდან დაწყებული მსოფლიო პანდემიის ფონზე არაერთი ქვეყანა უკვე აანონსებს ჩინეთში არსებული საკუთარი წარმოების მობილობას. ამ მხრივ ერთ-ერთი პირველი ნაბიჯი იაპონიამ გადადგა, რომელმაც ჩინეთიდან მანუფაქტურული წარმოების გამოტანის ხელშეწყობისთვის ადგილობრივი კომპანიების სტიმულირებისთვის 2 მილიარდ დოლარიანი ფონდი შექმნა. დიდი ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის განცხადებით კი, პანდემიის დასრულების შემდეგ, ჩინეთთან თანამშრომლობა ისეთი ვეღარ იქნება, როგორც ეს მის დაწყებამდე იყო. ამასთან, დასავლეთის ქვეყნები ჩინეთს ვირუსთან დაკავშირებით მსოფლიო თანამეგობრობისთვის ინფორმაციის დამალვაშიც ადანაშაულებს, რაც პოლიტიკური ლიდერების მწვავე განცხადებებითაც დასტურდება. რამდენად გახდება COVID-19 ვირუსი მსოფლიოში ახალი „ცივი ომის" დაწყების მიზეზი, ეს ვირუსის დამარცხების შემდეგ გახდება ცნობილი, თუმცა, უკვე ცხადია, რომ კორონომიკა შესაძლოა ამის საკმაოდ მყარი საფუძველი გახდეს.

დასავლეთის სახელმწიფოებსა და პეკინს შორის კონფრონტაციის გაგრძელებისა და ინდუსტრიული სექტორის ჩინეთიდან გამოსვლის შემთხვევაში ახალი შესაძლებლობა უჩნდება განვითარებად ქვეყნებს, რომ აღნიშნულ ფირმებს ალტერნატიული წარმოების ბაზრები შესთავაზოს. ეს მნიშვნელოვნად შეცვლის მსოფლიო საწარმოო ჯაჭვს და შესაძლოა, საერთაშორისო ეკონომიკაში ძალთა ბალანსის ცვლილების საფუძველიც გახდეს.

საერთაშორისო ვაჭრობის გამოწვევები კრიზისისა და მისი შემდგომი პერიოდში

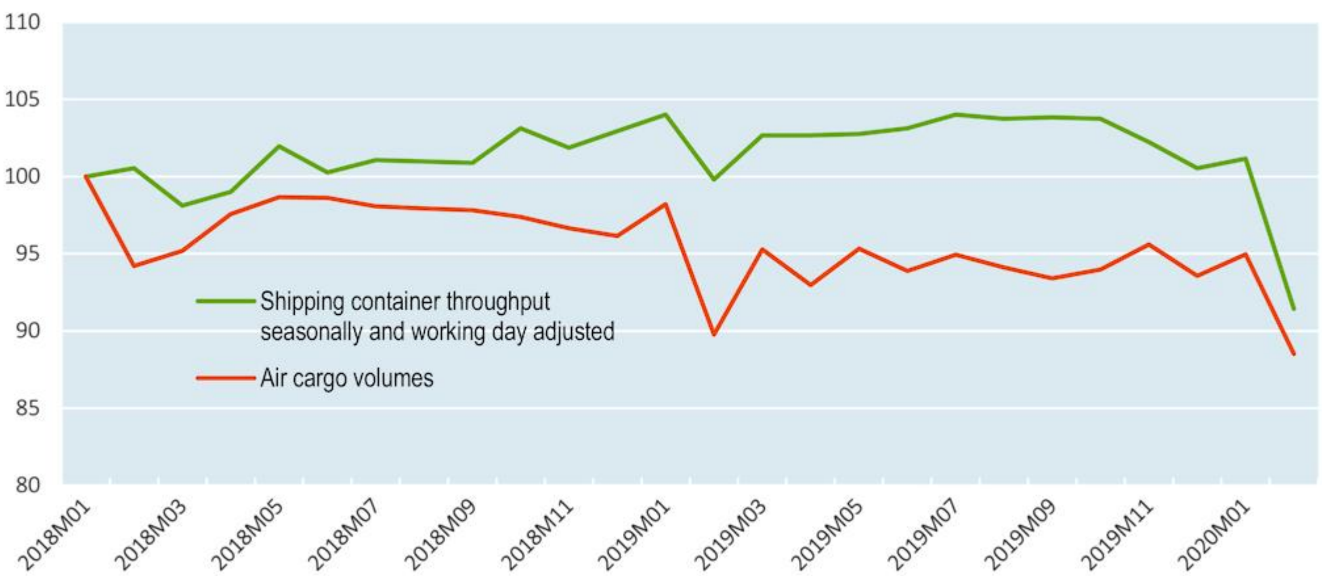
კორონავირუსით გამოწვეულმა პანდემიამ, რომელიც საკუთარი მასშტაბის გამო ზოგიერთი ქვეყნისთვის, განსაკუთრებით კი განვითარებადი სახელმწიფოებისთვის ჰუმანიტარული კრიზისის ტოლფასია, მსოფლიო ახალი ტიპის გამოწვევის წინაშე დააყენა. არსებული კრიზისი საკუთარი არსით მრავალწახნაგოვანია. იგი უკავშირდება სამედიცინო, ეკონომიკურ, სოციალურ, ჰუმანიტარულ და ფსიქოლოგიურ საკითხებს.

გლობალური კრიზისის ფონზე ქვეყნებს შორის საერთაშორისო კონსოლიდაციის განსამტკიცებლად და მოქალაქეთა სოციო-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებისთვის საგარეო ვაჭრობას მნიშვნელოვანი როლი აკისრია. შესაძლებელია, გამოვყოთ ორი ფაქტორი, რომელიც აღნიშნული მიზნების მიღწევას შეუწყობს ხელს:

- არსებული ვაჭრობის ნაკადების შენარჩუნება უკვე ჩამოყალიბებული მიწოდების ჯაჭვებისთვის ხელოვნური ბარიერების შექმნის გარეშე;
- კრიტიკულად აუცილებელი სამედიცინო საქონლისა და სხვა სამომხმარებლო პროდუქციის შეუფერხებელი მიწოდება.

ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ ჩატარებული კვლევის მიხედვით, რომელიც მიმდინარე წლის ივნისში გამოქვეყნდა, ორგანიზაციის წევრი ქვეყნების საშუალო მთლიანი სამამულო პროდუქტი, 2019 წლის მეოთხე კვარტლის მაჩვენებელთან შედარებით, საშუალოდ 13%-ით შემცირდა (OECD), რაც უპრეცედენტო ვარდნაა მსოფლიოს ისტორიაში. მიუხედავად

გრაფიკი 2: საჰაერო და სატვირთო გადაზიდვების დინამიკა 2018-2020

წყარო: oecd.org

ცენტრალური ბანკებისა და მთავრობების მიერ გამოყოფილი ეკონომიკის სტიმულირებისა და დახმარების პაკეტებისა, მსოფლიოს მრავალი ქვეყანა უკვე შევიდა რეცესიაში. თუმცა, შესაძლოა ეს სულაც არ იყოს კორონა კრიზისის ყველაზე უარესი სცენარი, რადგან ვირუსის გავრცელებიდან 9 თვის შემდეგ, ჯერ კიდევ არ არსებობს მისი საწინააღმდეგო ვაქცინა ან მკურნალობის ეფექტიანი საშუალებები, რაც ვირუსის წინააღმდეგ ბრძოლას ართულებს და, შესაბამისად, რთულდება ეკონომიკის აღდგენის ოპტიმისტური სცენარის განხორციელებაც.

პანდემიის შეკავების მიზნით დაწესებული შეზღუდვების ფონზე, მნიშვნელოვნად შეიზღუდა სხვადასხვა სახის ტრანსპორტით გადაადგილება. ცხადია, ამან საერთაშორისო ტვირთების გადაზიდვაზეც მოახდინა გავლენა. მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის მიერ რეგულარული ავიარეისების შეზღუდვის შემდეგ გართულდა საჰაერო ტვირთების გადაზიდვაც. აუცილებელ პროდუქციაზე მოთხოვნის ზრდისა და მიწოდების შეზღუდვის გამო ტვირთების საჰაერო გადაზიდვების ღირებულებაც დაახლოებით 30–60%–ით გაიზარდა და გაიზარდა მიწოდების დროც. (Curran, 2020)

შეზღუდვების დაწესება, ჯერ კიდევ პანდემიის საწყის ეტაპზე, უარყოფითად აისახა საზღვაო–საკონტეინერო გადაზიდვებზეც. თვალსაჩინოა, რომ ჯერ კიდევ მიმდინარე წლის თებერვალში მნიშვნელოვანი საზღვაო პორტების წლიური ტვირთბრუნვა გასული წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით 10—20%ით შემცირდა. (Baschuk, 2020). ამასთან, 50–ზე მეტმა ქვეყანამ შეიცვალა საზღვაო პორტის ოპერირების პროტოკოლი, რაც პირველ რიგში მიღებული ტვირთების დახარისხებას და უსაფრთხოების მიზეზების გამო მათ დამატებით შემოწმებას გულისხმობდა.

მსოფლიოს დიდ საზღვაო პორტებში საოპერაციო პროცედურებისა და შესაბამისი პერიოდის ზრდამ, რასაც თან დაერთო ჩინეთის პორტებიდან კონტეინერების გადაადგილების შეზღუდვა, საზღვაო–საკონტეინერო მომსახურების ფასის მატება გამოიწვია. ლოგისტიკური სირთულეების ჯაჭვის ჩამოყალიბებამ, საერთაშორისო ვაჭრობაში ტექნიკური ბარიერების ჩამოყალიბებას დაუდო საფუძველი, რამაც უდავოდ იმოქმედა პანდემიამდე არსებულ ვაჭრობის ურთიერთობებზე და მიწოდების ჯაჭვებზე.

საერთაშორისო ვაჭრობაში გაჩენილი ტექნიკური ბარიერების ფონზე, დღის წესრიგში ექსპორტისა და მიწოდების შეზღუდვასთან დაკავშირებული საკითხებიც დადგა. ამის ნათელი მაგალითია კრიტიკული სამედიცინო დანიშნულების პროდუქცია, რომელზეც მაღალი მოთხოვნის გამო არაერთმა ქვეყანამ საექსპორტო კვოტები დააწესა.

საერთაშორისო ვაჭრობა პოსტ–კრიზისულ პერიოდში

2008 წლის გლობალური ეკონომიკური კრიზისისგან განსხვავებით, რომლის ერთ–ერთი პირველი «მსხვერპლი» საერთაშორისო ვაჭრობა გახდა, კორონავირუსის პანდემიის ფონზე დაწესებულმა შემზღუდავმა ღონისძიებებმა მსოფლიო იმპორტის მხოლოდ 1%–ის შემცირება გამოიწვია. მიუხედავად მსგავსი განსხვავებისა, მიმდინარე კორონა–კრიზისი ეკონომიკის მრავალ სექტორზე და ელემენტზე ახდენს გავლენას, რაც პირდაპირ ან ირიბ ასახვას ჰპოვებს საერთაშორისო ვაჭრობის დინამიკაზე საშუალო და გრძელვადიან პერიოდში.

პოსტკრიზისულ პერიოდში საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარების შესახებ ეკონომისტთა წრეებში განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს. მკვლევართა ნაწილი მიიჩნევს, რომ საერთაშორისო ვაჭრობა კრიზისამდე პერიოდს დაუბრუნდება, მეორე ნაწილს კი მიაჩნია, რომ ვირუსის დამარცხების შემდეგ შესაძლოა საერთაშორისო ვაჭრობაში აქამდე არსებული ტენდენციები შეიცვალოს, რაც პირველ რიგში მიწოდების ჯაჭვების ნაციონალიზაციითა და ექსპორტის შემცირებაში გამოიხატება. საერთაშორისო ბაზრებზე არსებული ფლუქტუაციის გავლენის შესამცირებლად შესაძლოა, მთავრობები და ფირმები შეეცადონ, გადახედონ აქამდე არსებულ შეხედულებებს სტრატეგიული საქონლის, საწარმოო ჯაჭვისა და სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ.

პოსტ პანდემიურ პერიოდში საერთაშორისო ვაჭრობის ტენდენციების ცვლილება მნიშვნელოვანი ახალი შესაძლებლობაა მცირე და განვითარებადი ქვეყნებისთვის, რომ ფირმებს, რომელთაც პანდემიამდე არსებული საწარმოო ჯაჭვის ცვლილება სურს, ალტერნატიული წარმოების ბაზრები შესთავაზონ. ეს მნიშვნელოვნად შეცვლის მსოფლიო საწარმოო ჯაჭვს და, შესაძლოა, საერთაშორისო ეკონომიკაში ძალთა ბალანსის ცვლილების საფუძველიც გახდეს.

ლიტერატურა/REFERENCES

Alwis, Ajith (2020). *Coronomics – plan your eggs and basket, Daily FT,* http://www.ft.lk/columns/Coronomics-–-Plan-your-eggs-and-the-basket-/4-695109 (last seen 05.06.2020)

Baschuk, B. (2020), *"A Trade Collapse that's Heading Into the History Books", Bloomberg,* https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-26/supply-chain-latest-a-trade-plunge-worthy-of-the-history-books (Last seen 08.09.2020)

Benashvili, G. (2020). China's one belt and road initiative its prospects for Georgia, *Ecoforum*, Vol. 9, Issue 1(21) http://www.ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/1043 (last seen 28.04.2020)

Makris, Miltos (2020) *Coronomics: how a pandemic can impact world economics University of Kent News Centre,* https://www.kent.ac.uk/news/society/24809/coronomics-how-a-pandemic-can-impact-world-economics last seen 28.04.2020)

Calder, S. (2020) *Airlines preparing for future with fewer passengers and higher fares,* Independent.co.uk https://www.independent.co.uk/travel/news-and-advice/coronavirus-flight-prices-airline-passengers-fares-a9464821.html (last seen 19.04.2020)

Curran, E. (2020), *"Urgent Demand for Medical Equipment is Making Air Cargo Fees "Absolutely Crazy"",* Bloomberg, https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-30/-absolutely-crazy-air-cargo-fees-highlight-supply-chain-squeeze (Last seen 09.09.2020)

Evenett, S. (2020), "Tackling COVID-19 Together", *Global Trade Alert*, University of St. Gallen, Switzerland, https://www.globaltradealert.org/reports (Last seen 10.09.2020)

OECD (2020), *COVID-19 and international trade: Issues and actions* http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-international-trade-issues-and-actions-494da2fa/ (Last seen 10.09.2020)

Reynolds, I. (2020) *Japan to fund firms to shift production out of China, Bloomberg* https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-08/japan-to-fund-firms-to-shift-production-out-of-china (last seen 24.04.2020)

Mello-Théry, N. & Théry, H. (2020). The geopolitics of COVID- -19. *Espaço e Economia.* https://journals.openedition.org/espacoeconomia/11224 (27.04.2020)

Papava, V. & Charaia, V. (2020). *The Coronomic Crisis and Some Challenges for the Georgian Economy.* Rondeli Foundation https://www.gfsis.org/publications/view-opinion-paper/136 (last seen 24.04.2020)

Papava, V.. (2020). *Coronomic Crisis: When The Economy Is A Hostage To Medicine. eurasiareview,* https://www.eurasiareview.com/29032020-coronomic-crisis-when-the-economy-is-a-hostage-to-medicine-oped/(last seen 25.04.2020)

Papava, V. & Silagadze, A. (2019). "On the Georgian name of one key economic term "Gross Domestic Product", 203-204.(in Georgian) *Journal Globalization and Business* https://www.researchgate.net/publication/334897039_rogor_unda_itargmnos_kartulad_termini_GROSS_DOMESTIC_PRODUCT (25.04.2020)

Creitz, Ch. (2020) *Pompeo blames China*, Fox News https://www.foxnews.com/media/pompeo-china-coronavirus-coverup-loss-of-life (last seen 25.04.2020)

Georgian Tourism Statistical Review 2018 https://gnta.ge/ge/publication/2018-geo/ (last seen 20.04.2020)

Rodrik, D. (2020) Will COVID-19 Remake the World? Project Syndicate https://www.project-syndicate.org/commentary/will-covid19-remake-the-world-by-dani-rodrik-2020-04 (27.04.2020)

El-Erian, M. (2020) *Saving the developing world from COVID-19 Project Syndicate* https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-aid-to-developing-countries-by-mohamed-a-el-erian-2020-04 (last seen 28.04.2020)

Economic Impact Reports, World Travel & Tourism council wttc.org/Research/Economic-Impact (last seen 24.04.2020)

World Bank Database https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS (last seen 26.04.2020)

JEL Classification: B22, H55, P21 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.025

ASSESSING THE ADEQUACY OF PENSION SYSTEMS IN GEORGIA AND EUROPE

MAKA GHANIASHVILI
PhD student,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
maka.ghaniashvili@tsu.ge

Abstract. For several decades, pension systems across the world have been undergoing reforms. The main reasons for this are demographic changes and increasing life expectancy. As life expectancy increases and the birth rate decreases, more people retire than are added to the workforce. To make these reforms more effective and ensure that they are based on the best benchmarks, the European Union (EU) has introduced the Open Method of Coordination (OMC) in the field of pensions. Pension system reform is on its way in Georgia since 2019, January. OMC evaluates pensions systems in terms of the three main objectives: adequacy, sustainability, and modernization of pensions. Our methodology is based on multivariate statistical analysis, and employs synthetic indicators for adequacy objectives, in case of Georgia and 27 EU countries, in the years 2010, 2015 and 2018. The article contributes to the existing literature on pension reforms through investigation of the convergence of EU27 and Georgia pension systems in terms of one of the OMC objectives, in order to evaluate the adequacy of the pension systems.

KEYWORDS: PENSION SYSTEM, PENSION ADEQUACY, REFORM.

For citation: Ghaniashvili, M., (2020). Assessing the Adequacy of Pension Systems in Georgia and Europe. *Globalization and Business, 10.* 198-203. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.025

INTRODUCTION

There is a great deal of discussion among scientists about evaluating the effectiveness of the pension system, as well as any other fundamental issue. What determines the adequacy of the pension system and what methods can be used to measure its effectiveness?

No matter how we define the pension system, its goals or functions, there is no doubt that the main purpose of the system is to provide a retiree with an adequate income at retirement age. Traditional studies on the degree of achievement of the mentioned goal were usually limited to the study of the level of pension issued. This is a one-dimensional approach to assessing the adequacy of the pension system. In the study below, we discuss a multidimensional approach to the issue based on the macro-functioning of the pension system, namely, the distribution of income throughout the life cycle. A similar approach to the evaluation of pension systems has been introduced in European countries under the EU framework policy - Open Method of Coordination (OMC). The OMC is an EU policy framework, which, although doesn't represent regulatory norms at the legislative level, however, it aims to introduce the best practices in this or that area of policy in the Member States (including the management of pension systems) and to facilitate the implementation of policies coordinated by governments.

One of the key macro-functional aspects of the pension system is the distribution of GDP between the working-age generation and the rest of the population, including retirees. This means that the income of a current retiree depends, on the one hand, on the level of income allocation over the life cycle and, on the other hand, on current GDP and its redistribution between generations. This must be taken into account when assessing the adequacy of the pension system. Assessing the adequacy of the pension system also requires indicators for measuring income, poverty and income inequality, and measurement in the gender context of poverty.

LITERATURE REVIEW

Over the last few decades, in parallel with **adequacy** in assessing the pension system, the issue of **efficiency** came to the fore.

Part of the scholars consider the efficiency of the pension system as a key feature for evaluating the system. However, it is very difficult to find a proper explanation for effectiveness of the pension system at macro level. Among the scholars who offer research on this subject are Hayek (1960); Boldrin and Montes (2009); Breyer and Kolmar (2002); Fenge and von Weizsa¨cker (2010) and Le Garrec (2014). Many of them study pension systems at a theoretical level. For exmple Weizsacker (2003) compares pension systems based on Hayek, Bismarck and Beveridge models and tries

to find a better one between them. Ayede (2010) studies the behavior of older people within the pay-as-you-go system. Breyer and Kolmar investigate labor market responses during the pay-as-you-go (PAYG) system. Wrede (1998) investigates the issues of paretoeffectiveness of the PAYG system. Hansen and Lonstrup (2009) analyze what might be the optimal retirement age for both women and men.

As for adequacy, its extensive discussion has been proposed by Hurd and Rohwedder (2008). They believe that pension adequacy should be considered primarily in terms of individual well-being and that income expressed in absolute or relative terms (e.g., replacement ratio) does not constitute a proper measure. When discussing the adequacy of the pension system, it is also important to determine the norm of savings in the pension system (Chutlashvili, 2018) and social analysis of the system (Urotadze, 2016). Problems of demographic aging and optimization of the pension system are being studied by Archvadze I. and Archvadze N., (2012).

Borella and Fornero (2009) conducted a comparative analysis of the adequacy of the pension systems of 12 countries. Their study includes comprehensive replacement rates (CORE). It is based on a ratio of the standard of living after retirement to the standard of living, a person had before retirement. However, they focus on only one dimension of pension adequacy, as CORE applies only to the optimal rate of uniform distribution of consumption.

A review of empirical studies makes it clear that a one-dimensional approach is mainly used to assess the adequacy of the pension system, and this dimension is, in most cases, a replacement coefficient.

ADEQUACY OF THE PENSION SYSTEM

For the EU OMC Framework Policy, the first objective of the pension system is to determine the adequacy of pensions, which includes the following steps:

- **Avoiding social exclusion**, which includes the following: «Older people are not at risk of poverty and can receive a certain standard of living; «They share the economic prosperity of the country and, consequently, can participate in public, social and cultural life.»
- **Ability to maintain a standard of living:** The pension system (whether public or private) should provide all individuals with a pension that will enable them to maintain a certain standard of living after retirement.»
- **Promoting solidarity between generations and within generations.**

The approaches of the World Bank and the European Commission to determine the adequacy of the pension system have basically the same objectives. At the same time, the European Commission names solidarity between the generations and within the generation as well, which can actually be considered, not as a goal, but as a tool to achieve another goal (prevention of social exclusion of the elderly). It should be noted that the goals of the pension systems set by both international organizations reflect a multidimensional approach to the adequacy of the pension system. It is true that they mainly focus on the amount of the pension (which should provide an adequate standard of living, at least above the poverty line), but they also emphasize the need for a fair distribution of income over the life cycle.

The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) believes that an adequate pension system is one that replaces an employee›s income to a level that allows him or her to maintain the standard of living he or she had during his or her active working life before retiring (OECD 2013).

The International Labor Organization (ILO) states that the purpose of the pension system is to provide the retiree with an adequate standard of living beyond the poverty line for the rest of his or her life. Moreover, the pension system should be universal and not discriminatory in terms of gender (Grech 2013). The European Commission attributes this issue to the third group of OMC goals - the modernization of pension systems.

According to the OMC Framework Policy document, there are three main groups for evaluating the effectiveness of pension systems: adequacy indicators, sustainability indicators, and modernization indicators (Table # 1).

RESEARCH METHODOLOGY

The study uses a method of quantitative analysis of pension systems developed by the Polish scientist Filip Chybalski (Filip Chybalski, 2016) which is particularly suitable for the macro scale of the pension system and considers its openness at the global level. The method is based on empirical research and statistics and allows to compare the pension systems of several countries or the pension systems of the same country in different periods. In the present study, we will focus on the first group of OMC objectives - the four variables of adequacy indicators. As for the indicators of sustainability and modernization group, we will discuss them in further studies.

The first phase of the research involves finding the statistical data given in Table # 1 for the four indicators of Georgia and 27 countries of Europe for 2010, 2015 and 2018 - ARP, ARR, MRI and S80 / S20 (see statistics in the appendices).

The next step is to transform the data. Of the four variables used, ARP and S80 / S20 have a destimative character (the lower the score the better it is); In the case of ARR and MRI indicators, on the contrary - the best pension systems are characterized by a high score of these indicators. So we transform the ARP and S80 / S20 variables with the following formula: $x_{ij} = max\, x_{ij} - x_{ij}$

Where the obtained x_{ij} value is the optimal value of the given (i) indicator for the (j) object.

Then we plot the interval between all indicators [0, 1] using the normalization formula.

In the last step, we convert the indexed indicators into a synthetic adequacy indicator using the following formula:

$$A_{ij} = \frac{1}{4}(xARP_{ij} + MRI_{ij} + ARR_{ij} + S80/S20_{ij})$$

Table # 1

OMC Indicators	
Adequacy Indicators	
ARP	at-risk-of-poverty rate of pensioners
MRI65+	median relative income ratio of elderly people aged 65+
ARR	aggregated replacement ratio
S80/S20	inequality of income distribution for people aged 65+
Sustainability Indicators	
PE/GDP	total current pension expenditures as % of GDP
EMP55-64	employment rate of people aged 55–64
DWL	duration of working life
Moderniozation Indicators	
dARP	gender difference in the at-risk-of-poverty rate of pensioners, ARP_{males} - $ARP_{females}$, optimal value - 0
dMRI	gender difference in the median relative income ratio, MRI_{males} - $MRI_{females}$, optimal value - 0
dARR	gender difference in the aggregated replacement ratio, ARR_{males} - $ARR_{females}$, optimal value - 0

In the case of European countries, the indicators defined by the OMC policy are available on the Eurostat website. As for Georgia: In the case of APR indicator, we used UNICEF data. According to a UNICEF study, the pensioner poverty rate was 21.3% in 2010, while in 2017 the ARP rate was 17.6% among the retirement generation. MRI - We calculated MRI indicator based on the World Bank data per capita net income and pension income ratio. As for the ARR index, it increased from 14% in 2010 to 19.1% in 2019.

We also calculated the values of the S80 / S20 indicator for Georgia based on the World Bank statistical database. The indicator shows the difference between the income of the richest 20% of the country›s population and the income of the poorest 20%. The lower the rate the better it is. In addition, in the case of Georgia, it was difficult to find data on income inequality by age category. So we used the whole picture. Moreover, when comparing the data of the EU countries for the S80 / S20 indicator, the rates of the total population and the population aged 65+ slightly or do not differ from each other. In the case of Georgia, the income inequality rate was 7.9 in 2010 and 6.6 in 2018, which means that inequality between income redistribution has decreased.

RESEARCH RESULTS AND CONCLUSION

Our research has revealed several trends (Table #2):

If between 2010 and 2015 only 8 countries out of 27 European countries (Czech Republic, Germany, Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania, Hungary and Sweden) changed the adequacy ratio of the pension system for the worse, from 2015 to 2018, the adequacy ratio of the pension system of the vast majority of European countries which we studied, deteriorated. The only exceptions in this case are Ireland, Romania and the United Kingdom and the pension system adequacy ratio in these countries has been improved over the three years since 2015. Indicators of Finland and Sweden remained unchanged. Based on the demographic picture mentioned at the beginning of the study, this is not surprising. That is why large-scale reforms of the pension systems became necessary, which was once again confirmed by the quantitative research we conducted.

Table #2

Country	Pension system Synthetic rates of adequacy by years		
	2010	**2015**	**2018**
EU27	0.61	0.63	0.63
Belgium	0.53	0.67	0.64
Czech Republic	0.83	0.78	0.70
Denmark	0.51	0.68	0.66
Germany	0.61	0.60	0.53
Estonia	0.61	0.39	0.32
Ireland	0.61	0.53	0.54
Greece	0.46	0.76	0.74
Spain	0.46	0.79	0.65
France	0.71	0.79	0.76
Italy	0.61	0.73	0.65
Cyprus	0.27	0.52	0.47
Latvia	0.48	0.34	0.20
Lithuania	0.68	0.46	0.30
Luxembourg	0.89	0.93	0.76
Hungary	0.97	0.87	0.77
Malta	0.51	0.62	0.6
Netherlands	0.76	0.78	0.7
Austria	0,58	0.74	0.7
Poland	0.69	0.78	0.71
Portugal	0.41	0.64	0.55
Romania	0.67	0.58	0.59
Slovenia	0.53	0.64	0.61
Slovakia	0.87	0.87	0.85
Finland	0.60	0.69	0.69
Sweden	0.73	0.66	0.66
The Great Britain	0.41	0.59	0.75
Norway	0.70	0.8	0.79
Georgia	0.02	0.14	0.19

Source: Table data is based on the results of a quantitative survey conducted by the author. Data: eurostat; geostat.ge; nbg.gov.ge; world bank

As for Georgia, in the case of our country, the adequacy rate is increasing, as the starting point is very low - in 2010 it was 0.02 points, in 2015 - 0.14 and in 2018 - 0.19. Not surprisingly, Georgia ‹s pension system is characterized by the lowest level of adequacy among the countries surveyed. Georgia›s pension system is close to countries such as Cyprus, Estonia, Latvia, Lithuania and Malta in terms of adequacy.

Quantitative analysis of the pension system can identify the countries and, consequently, the pension systems that improve their pension adequacy ratios from year to year and those countries in which, on the contrary, the situation has deteriorated in the period from 2010 to 2018. The example of successful and unsuccessful countries can be a useful experience and recommendation for Georgia.

Here we would like to remind you that the efficiency indicator does not provide a complete picture of the multidimensional evaluation of the pension system. Because adequacy is only one of the three groups of OMC framework policies. We will continue our research in the future to study the other indicators.

Annex #1

Country	Adequacy Indicators (2010)			
	ARP	MRI	ARR	S80/S20
EU27	12.8-	0.89	0.53	3.99
Belgium	16.1	0.75	0.46	3.70
Czech Republic	6.6	0.82	0.54	2.38
Denmark	16.6	0.71	0.44	3.60
Germany	13.4	0.89	0.49	3.81
Estonia	17.9	0.73	0.55	2.94
Ireland	10.5	0.85	0.47	4.00
Greece	19.0	0.84	0.42	4.13
Spain	16.5	0.88	0.47	4.76
France	7.5	0.98	0.65	3.39
Italy	12.5	0.92	0.53	4.18
Cyprus	39.1	0.65	0.37	4.72
Latvia	19.6	0.78	0.47	3.83
Lithuania	12.6	0.93	0.58	3.63
Luxembourg	5.4	1.05	0.68	3.25
Hungary	4.0	1.01	0.68	2.55
Malta	17.9	0.81	0.44	3.72
Netherlands	5.7	0.87	0.47	3.10
Austria	15.5	0.90	0.57	4.21
Poland	12.8	0.93	0.57	3.52
Portugal	18.5	0.82	0.53	5.02
Romania	12.9	0.97	0.64	4.17
Slovenia	18.3	0.87	0.45	3.61
Slovakia	6.7	0.83	0.61	2.32
Finland	17.0	0.78	0.50	3.07
Sweden	14.3	0.79	0.59	3.10
The Great Britain	22.9	0.81	0.48	4.34
Iceland	6.3	0.96	0.48	3.95
Norway	12.7	0.85	0.50	2.83

Source: Table data is based on the results of a quantitative survey conducted by the author.

Data: eurostat; geostat.ge; nbg.gov.ge; world bank.

Annex #2

Country	Adequacy Indicators (2015)			
	ARP	MRI	ARR	S80/S20
EU27	12.5	0.94	0.58	5.22
Belgium	12.4	0.79	0.47	3.20
Czech Republic	7.4	0.81	0.51	2.41
Denmark	8.8	0.77	0.45	3.22
Germany	17.0	0.87	0.46	3.96
Estonia	40.1	0.62	0.43	3.45
Ireland	15.7	0.88	0.37	4.09
Greece	10.8	1.04	0.62	4.08
Spain	10.2	1.01	0.66	4.31
France	7.1	1.04	0.69	4.46
Italy	11.0	0.99	0.66	4.51
Cyprus	16.5	0.80	0.43	4.74
Latvia	36.7	0.65	0.42	4.20
Lithuania	27.6	0.73	0.46	4.20
Luxembourg	5.8	1.08	0.80	3.48
Hungary	5.8	1.01	0.65	2.99
Malta	18.7	0.75	0.54	3.41
Netherlands	6.2	0.89	0.52	3.05
Austria	12.9	0.98	0.62	3.75
Poland	11.1	0.99	0.62	3.48
Portugal	14.4	0.92	0.62	4.96
Romania	15.8	1.00	0.63	6.19
Slovenia	15.9	0.90	0.46	3.55
Slovakia	6.2	0.91	0.62	2.33
Finland	13.5	0.81	0.52	3.13
Sweden	17.2	0.79	0.57	3.30
The Great Britain	18.3	0.88	0.50	4.19
Iceland	7.3	0.82	0.53	3.49
Norway	10.1	0.92	0.61	2.91

Source: Table data is based on the results of a quantitative survey conducted by the author.

Data: eurostat; geostat.ge; nbg.gov.ge; world bank.

Annex #3

Country	Adequacy Indicators (2018)			
	ARP	**MRI**	**ARR**	**S80/S20**
EU27	15.2	0.91	0.57	4.12
Belgium	14.1	0.78	0.47	3.06
Czech Republic	14.2	0.74	0.51	2.51
Denmark	9.3	0.78	0.45	3.20
Germany	18.7	0.84	0.46	4.29
Estonia	53.6	0.57	0.43	3.64
Ireland	19.9	0.84	0.37	3.73
Greece	8.7	1.01	0.62	3.86
Spain	13.1	0.95	0.66	4.5
France	7.3	1.04	0.69	4.1
Italy	12.0	1.01	0.66	4.86
Cyprus	21.5	0.8	0.43	4.55
Latvia	48.9	0.58	0.42	5.07
Lithuania	41.7	0.64	0.46	4.87
Luxembourg	9.2	1.11	0.87	4.98
Hungary	10	0.97	0.65	3.39
Malta	23.7	0.72	0.54	3.1
Netherlands	12	0.81	0.52	3.02
Austria	13.1	0.95	0.62	3.76
Poland	15	0.91	0.62	3.42
Portugal	15.7	0.90	0.62	5.23
Romania	19.5	0.90	0.63	4.46
Slovenia	18.1	0.85	0.46	3.44
Slovakia	7	0.90	0.62	2.31
Finland	13	0.82	0.52	3.02
Sweden	15.8	0.80	0.57	3.43
The Great Britain	22.8	0.88	0.50	4.7
Norway	7.8	0.91	0.61	2.87

Source: Table data is based on the results of a quantitative survey conducted by the author.
Data: eurostat; geostat.ge; nbg.gov.ge; world bank

REFERENCES:

Archvadze, I., & Archvadze, N. (2012). *Demographic aging of the population and problems of optimization of the pension system*. Tbilisi: Meridian; (In Georgian)

Iakobashvili, A. Europe for georgia - *Design and Ideology of Pension Reform*, 2018, http://eugeorgia.info/ka/articleblog/62/sapensio-reformis-dizaini-da-ideologia/ (In Georgian)

Ibadoglu, G., Pension system in the Republic of Azerbaijan, *National Parliamentary Library of Georgia*, http://www.nplg.gov.ge/ (In Georgian)

Papava, V., *Georgian Economy,* Intellect Publishing House, Tbilisi, 2015; (In Georgian)

Chutlashvili, A., Savings rate and changes in the pension system, Tbilisi State University, 2018, 577-581; (In Georgian)

Urotadze J., & Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Faculty of Social and Political Sciences, *Journal of Young Researchers* http://jyr.tsu.ge/), #3. 2016, E ISSN: 2346-7754, 63-64; (In Georgian)

Ayede, Y. (2010). Generational selfishness and social security: A time-inconsistency problem in parametric reforms of PAYG. *Journal of Economic Policy Reform*, 13(2), 179–190.

Bedianashvili, G., Gogiashvili, & S., Pavliashvili, S. (2015), European Union, Georgia and Institional Environment of Competition. *European Cooperation* 5 (5), 9-23

Boldrin, M., & Montes, A. (2009). Assessing the efficiency of public education and pensions. *Journal of Population Economics*, 22(2), 285–309.

Boldrin, M., Garriga, C., Peralta-Alva, A., & & Sánchez, J.M. (2020) Reconstructing the great recession, *Federal Reserve Bank* of St. Louis Review, 102(3), 271-311

Borella, M., & Fornero, E. (2009). Adequacy of pension systems in Europe: An analysis based on com- prehensive replacement rates. *ENEPRI Research Report* No. 68. http://aei.pitt.edu/10967/1/1837

Breyer, F., & Kolmar, M. (2002). Are national pension systems efficient if labor is (im)perfectly mobile? *Journal of Public Economics*, 83(3), 347–374.

Chybalski F. (2014). Financial stability of pension systems: A cross country analysis. In D. Stavarek & P. Vodova (Eds.), Proceedings of the 14th international conference on finance and banking (pp. 150–158). Karvina: Silesian University.

European Commission (2003) *Adequate and sustainable pensions*, Luxembourg

Fenge, R., & von Weizsa¨cker, J. (2010). Mixing Bismarck and child pension systems: An optimum taxation approach. Journal of Population Economics, 23(2), 805–823.

Fenge, R. , Peglow, F. (2018) , Decomposition of demographic effects on the german pension system, *Journal of the Economics of Ageing*, 2018, 12, pp. 61-76

Grech, A. (2013). How best to measure pension adequacy. *Centre for analysis of social exclusion*. London: London School of Economics.

Hayek, F. (1960). *The constitution of liberty.* Chicago: University of Chicago Press.

Hansen, C., & Lonstrup, L. (2009). The optimal legal retirement age in OLG model with endogenous labour supply. *Discussion papers on business and economics* no. 5/2009.

Hurd M.D., & Rohwedder S. (2008) 'The Adequacy of Economic Resources in Retirement', *MRRC- Working Paper* No. 2008-184.

Marcinkiewicz, E., & Chybalski, F. (2014). How to measure and compare pension expenditure in cross- country analyses? *International Journal of Business & Management*, I, II (4), 43–59.

Jgerenaia E. Factors Affecting the exchange rate and the Peculiriaties of economics laws in Developing Countries (The Case of Georgia), *Ecoforum*

Le Garrec, G. (2014). Increased longevity and social security reform: Questioning the optimality of individual account when education matters. *Journal of Population Economics*. doi:10.1007/s00148-014- 0522-z.

Weizsacker, J. (2003). The Hayek Pension. An efficient minimum pension to complement the welfare state. *CESifo working paper no*. 1064.

Wrede, M. (1998). Pareto efficiency of the pay-as-you-go pension system in a three-period-OLG model. *BERG working paper* series 27, University of Bamberg.

OECD (2013). Pension at a glance: OECD and G20 indicators. *OECD Publishing*

https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-AaG-542142-Open-Method-of-Coordination-FINAL.pdf

https://data.worldbank.org/indicator0.65/NY.ADJ.NNTY.PC.CD?locations=GE

www.geostat.ge

www.nbg.gov.ge

www.unicef.org

www.oecd.org

www.ec.europa.eu

JEL Classification: E6, G18, G38 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.026

A FINANCIAL IMPACT OF COVID-19 ON THE ECONOMY OF GEORGIA

MIRZA KHIDASHELI
Doctor of Business Administration
Professor
Kutaisi University, Georgia
mirza.khidasheli@unik.edu.ge

Abstract. Covid-19 pandemic have shaped new economic reality. Globalization shaped the new type of economic. Businesses are excessively depended on an international cooperation. After 11/4/2020 when WHO declared the global pandemic, developed states were trying to build own medical equipment factories, but it came up harder than it appeared first. Precisely no one knows a scale of the recession, because it depended on the healthcare issues, not on an economic itself. So, developed states already have announced unprecedented packages of fiscal and monetary stimulus.

Novel coronavirus outbreak creates economic threats for Georgian economic and financial stability too. But as everything, it has minimum two sides. Crises and shocks are a favorable time for rethinking everything again. The crisis can more precisely show the vulnerable areas and obtain a political support for changes and reforms. The permanent deficit of current accounts and trade balance is not new normal for Georgian economic, but the pandemic showed how it can increase rapidly by the tourism sector and the money transfers declining. Beside current account balance permanent deficit, a structure of the balance is another challenge. It is obvious that, economic development and improvement of trade balance are basic issues for sustainable economic, but without FDI it is a «mission impossible». The problem has complicated, because of last five-year FDI amounts are shrinking year to year. Another direction of pandemic interference is state budget. The budget revenues structural analyses showed increasing share of sovereign debt. Much more, GDP to sovereign debt ratio reached 40% in 2019. The currency devaluation and economic slowdown worsening this condition. So, we have less opportunities for debt in long run future. Another challenge of Georgian public finance is a structure of the budget expenses. A share of social costs and subsidies are consisting more than 1/3 of the state budget and only 15% consists capital spending, which can really boost economy and promote employment in short run. Amid pandemic, banks credit portfolios also are under the risk, especially loans linked to tourism and development sectors. The pandemic shock needs two side response policy: fiscal stimulus in short run and structural reforms in long run. Creating monetary stimulus packages, Georgia is more restricted than developed economics and emerging markets. So, we need coherent structural reforms to accomplish comprehensive "small government" model. Social spending should be replaced by supporting economic growth and subsequent employment.

KEYWORDS: COVID-19, TRADE BALANCE, BUDGET DEFICIT, LIQUIDITY OF BANKING SECTOR, FINANCIAL STABILITY.

For citation: Khidasheli, M., (2020). The Impact of the Coronavirus on the Economy of Georgia. *Globalization and Business, 10.* 204-209. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.026

INTRODUCTION

The phenomenon of globalization has fundamentally changed the «working mechanism» of business and the economy. In today's world, neither of the developed and/or developing economies are able not only to develop but also even to function properly without international trade. On March 11, 2020, the pandemic declared by the World Health Organization highlighted again the relevance of this assessment. It turned out that the majority of the world's political and economic centers are not even able to produce basic medical equipment independently. On March 23, 2020, in view of the global pandemic and an epidemiological picture created in the country, the Government of Georgia decided to declare a state of emergency. This state of affairs substantially changes the economic landscape and creates challenges, the content of which is completely different from the traditional concepts of economic shocks.

In economic history, there have been crises causes of which were not economic in nature. For example, there is the economic crises caused by World War II and the collapse of the Communist system. However, these crises differ substantially from the coronomic crisis. In particular, after the end of World War II, cities and infrastructure were destroyed which required their restoration; at the same time, under the conditions of the coronomic crisis, there is no destruction – there is only a lockdown of the functioning of the economy. (Papava, 2020:129)

The balance of payments

The world entered the COVID-19 pandemic with persistent, pre-existing external imbalances. The crisis has caused a sharp reduction in trade and significant movements in exchange rates but limited reduction in global current account deficits and surpluses. The outlook remains highly uncertain as the risks of new waves of contagion, capital flow reversals, and a further decline in global trade still loom large on the horizon (Kaufman, Leigh, 2020).

In order to assess the economic shock caused by the pandemic, it is important to consider the parameters reflecting the relation of Georgia's economy to the rest of the world, i.e. the balance of payments. The year 2019 was the most successful in this respect in the last decade. The current account deficit was $ 0.9 billion, representing a decline of 25% compared with the same figure in 2018 [$ 1.2 billion]. The main reason for the positive result was the decrease in negative trade balance [2018 - $ 4.1 billion] to $ 3.7 billion. It should also be noted that in 2019, merchandise exports [US $ 4.9 billion] increased by 11% compared with the previous year, while imports [US $ 8.7 billion] increased by only 2%. No significant changes occurred in the balance of services, which decreased by 3% during this period and amounted to $ 2.1 billion [see Figure 1].

The relationship between primary and secondary incomes remained unchanged. The negative balance of primary income amounted to $ 0.7 billion, while the positive balance of secondary income amounted to $ 1.4 billion. (National Bank of Georgia 2020)

As for the financial reporting, the main area of prime interest is foreign direct investment. This parameter has been steadily declining over the past 5 years, with the exception of 2017 [$ 1.7 billion]. In 2019, this parameter increased by 4% compared to the previous year reaching $ 0.99 billion.

The overall analytical picture of the current account, especially in view of the stability of the national currency, is as follows: the deficit in the goods trade and primary income balance is partially offset by the surplus balance of trade in services and secondary income. Pressure of the current account deficit on the national currency is relaxed by foreign direct investment. With regard to the latter, it should be noted that it has shown a clear downward trend.

The situation arising from the pandemic, as manifested in state border closures at the international level, as well as in immediate cessation of business activity at the local level, will undoubtedly reduce:

o Tourism revenue;

o Money remittances;

o Foreign direct investment.

In addition to the pandemic, the projected reduction in re-exports to Armenia in 2020 will also be added to the merchandise trade balance of Georgia, since Armenia joined the Eurasian Economic Union and automatically became a member of the Customs Union. In 2018, the exporst of motor vehicles to Armenia amounted to $ 253 million, in the first 10 months of 2019 we already had $ 353 million. In view of the anticipated sharp decline in exports of motor vehicles only to Armenia, Georgia›s trade balance is in threat of further reduction by about GEL 1 billion.

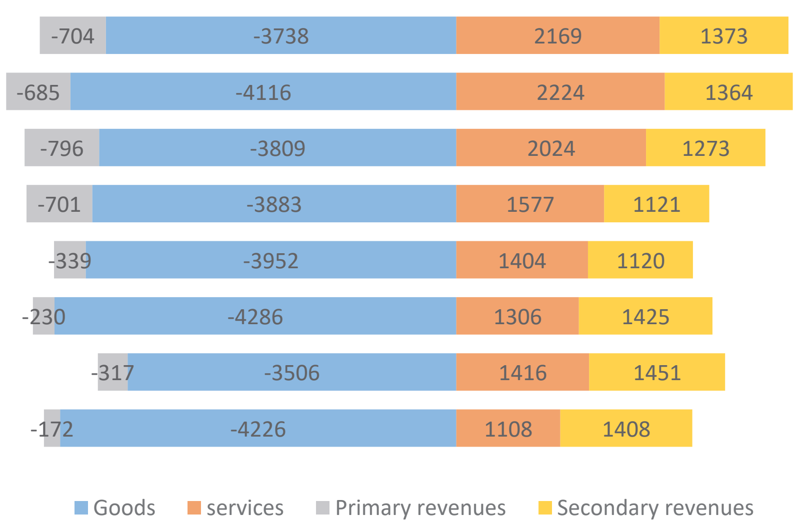
In view of the above, the factors hindering the inevitable devaluation of the national currency may be:

o A sharp decline in trade, especially with respect to imports;

o International financial assistance and sovereign debt.

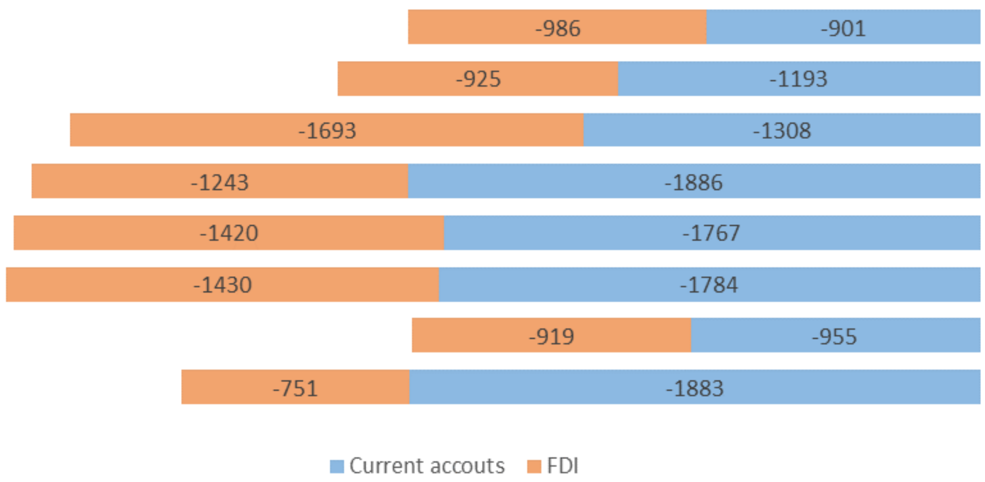
Following the declaration of the state of emergency, as expected, a sharp devaluation of the exchange rate began immediately. After an unequal decline, by March 26, national currency devaluation against the US dollar reaches a peak ($1/GEL3.51), which remains almost unchanged until March 30, and begins to decline to 3.15. During this period, the National Bank of Georgia conducted three interventions

FIG1. CURRENT ACCOUNTS 2012-2019 MLN USD

Source: Statistics of National Bank of Georgia

FIG.2. BALANCE OF PAYMENTS ELEMENTS 2012-2019 MLN USD

Source: Statistics of National Bank of Georgia

using the foreign exchange open market operations: on 13, 19 and 25 of March, respectively, the Bank sold $ 20. $40 and $40 million at foreign currency auctions. It is noteworthy that the next day after the last intervention, the national currency continued to hold the peak value (xe.com, 2020).

Developments in the currency market revealed that the 3.51 mark recorded from 18 to 26 of March, along with fundamental factors, was the result of negative expectations. That is why there is a continuation of the negative trend of the exchange rate despite the interventions of the National Bank and the relative stabilization in the following days.

Despite the mitigated result recorded on March 18-26, the national currency has devaluated with respect to the US dollar by 12% between the beginning and end of March. Obviously, it is hard even to imagine any recurrence of shock resulting from to the pandemic declaration on March 11 and the establishment of state of emergency on March 23, but taking into consideration the dynamics of fundamental economic factors, if in the short run we fail to replace foreign direct investment, remittances and tourism revenues with alternative cash flows, in addition to a significant risk of recession, the issue of national currency exchange rate stability is at stake if short-term foreign direct investment, remittances and cash flow, stabilizing the national currency exchange rate will be one of the main challenges of 2020.

The fiscal deficit and liquidity of the banking sector

The structural analysis of the balance of payments allowed us to see clearly some of the expected problems. With a view to obtaining an overall picture, it is necessary to consider the expected impact of the pandemic on the financial system.

Things will, however, be very different and dire for those who are deprived of their regular income while the coronacoma lasts. This group includes many workers and small businesses; it also includes state and local governments, which are required to balance their budgets but are seeing revenues collapse and expenses soar. (Krugman P 2020)

The planned state budget revenues for 2020 had increased by 11% compared to last year and amounted to GEL 14.6 billion. To assess the trends, it should be noted that with the growth of revenues, the share of liabilities in budget's structure is steadily increasing, which is 21% in its plan for 2020. In other words, in the state budget plan, 1 out of every 5 GEL of revenue is received through a sovereign debt of 1 GEL. (State Budget 2020) The practice of supplementing a significant portion of budget funds from debt is undesirable to say the least. First of all, it emphasizes the quality and effectiveness of financial management. On the other hand, it diminishes the possibility of using tax incentives during the crisis. Sovereign debt is inevitable to offset the decline in tax revenues caused by the pandemic, however, as a result of the established debt practice, even in 2019, the ratio of Georgian government debt to nominal GDP exceeded 40% (Ministry of Finance of Georgia 2020). It should also be noted that the Organic Law of Georgia on Economic Freedom strictly defines the upper limit of sovereign debt, the ratio of which to nominal GDP should not exceed 60% (Organic Law of Georgia). It should be noted that 79% of sovereign debt accounts for external debt, while most of external debt is taken in foreign currency (Ministry of Finance of Georgia 2020). Accordingly, economic recession and devaluation of the national currency automatically increase the ratio of sovereign debt to GDP and diminish the possibility of balancing the budget deficit through government debt and the provision of fiscal incentives for the economy.

We have similar approaches and situation regarding the items of expenditure in the state budget. According to the planned state budget for 2020, 34% of payments [GEL 4.8 billion] accounts for social security and subsidies. The budget spends GEL 1.9 billion on delivery of general-purpose public services (State budget for 2020).

GEL 1.6 billion is spent only on maintenance of public sector employees. Only 15% of budgetary payments [GEL 2.2 billion] are spent on increasing non-financial assets [See. Table 1.]. The table shows that the first priority of the state budget is social direction. In parallel with the

Table 1

2020 State budget payments			2020 State budget, Functionaly		
	mln Gel	%		mln Gel	%
Sallary	1,575.9	11%	General state service	1,846.0	14%
Goods and services	1,373.7	10%	Defense	987.0	7%
Interest	755.0	5%	Public order and safety	1,215.6	9%
Subsidy	516.5	4%	Economic activity	2,222.2	17%
Grants	726.1	5%	Environmental protection	103.2	1%
Social security	4,294.8	30%	Housing and communal services	143.3	1%
Others	1,608.5	11%	Health care	1,134.5	9%
Increase in financial assets	343.2	2%	Recreation, culture and religion	352.2	3%
Decrease in liabilities	1,022.7	7%	Education	1,560.1	12%
Increase in non-financial assets	2,221.4	15%	Social protection	3,512.2	27%
	14,437.8			**13,076.3**	

Source: 2020 State budget of Georgia

improper structure of state budget revenues, we face significant threats to the optimal volumes of expenditures and payments. Although poverty remains a major challenge for Georgia, the increase in the share of social security in the budget can become one of the reasons for its strengthening instead of its elimination. Almost the axiomatic economic truth is that unemployment is defeated not by social security but by economic growth and employment. In Savings, and not social assistance packages or subsidies represent a much need source of economic growth. The economic slowdown caused by the pandemic, will worsen social background and will increase unemployment. Consequently, the state will have to assume even more social burden.

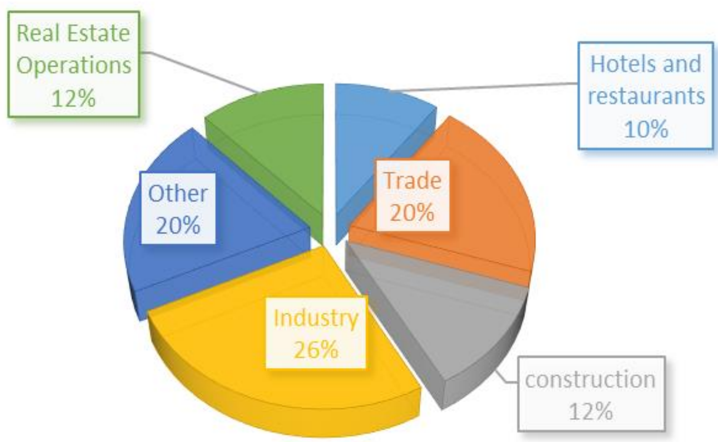
The pandemic is likely to bring about a rash of debt crises. Low interest rates combined with financial markets in advanced economies pushing loans and profligate borrowing in emerging market and developing economies have left several countries with more debt than they can service, given the magnitude of the pandemic-induced downturn. International creditors, especially private creditors, should know by now that you can't squeeze water out of stone. There will be a debt restructuring. The only question is whether it will be orderly or disorderly. (Stiglitz J, 2020)

As it was mentioned above, Economic consequences of the pandemic will take a toll on the banking sector. The largest share in the debt structure of the national economy is occupied by industry and trade, followed by construction industry, hotels and restaurants (see Figure 3)

Under conditions of full maintenance of the existing bed capacity, the average daily rate (ADR) will reduce by about 25%, the average occupancy will reduce by 80%, and the Revenue per available room (RevPAR) - by 85%. Under these conditions, part of the hotels is expected to be temporarily out of the market until the demand returns significantly, which will increase operating indicators of the remaining hotels. In April, residential real estate sales dropped by 90%. (TBC Capital, 2020).

The European Bank for Reconstruction and Development forecasts indicate that the Georgian economy will shrink by 5.5% in 2020 (EBRD, 2020). According to the initial data of

FIG 3. THE DEBT STRUCTURE OF THE NATIONAL ECONOMY 1/3/2020

Source: Statistics of National Bank of Georgia

the state budget of Georgia for 2020, economic growth was estimated at 4.5-5% (The 2020 Finance Act). By adding these both parameters, the economy of Georgia will shrink by 10-10.5% in 2020 compared to the planned rate.

15 commercial banks operating in Georgia incurred a total loss of 747 million GEL in the first quarter of 2020, while the operating profit of the banking sector amounted to 386 million GEL. It is noteworthy that according to data of only March 2020, bank losses amounted to 943,130 million GEL. Loss is mainly due to the creation of reserve for neutralizing negative expectations from the COVID19 pandemic (NBG, Statistics 2020). In particular, the banking sector, as of March, created reserve for possible loan losses of 1.2 billion GEL to take out insurance against risk of potential losses.

The anti-crisis plan

It is important for the Government of Georgia to bear in mind that the key task during the Coronomic crisis is to overcome the epidemic while minimizing the damage to the national economy. As for the post-crisis period, it requires a special program to stimulate economic revival which will have to be done separately (Papava V., Charaia V., 2020: 9)

In the anti-crisis plan of the state we can highlight two main directions: direct subsidies and tax incentives. The first of them provided 940 million GEL in financial assistance packages (See Table 2) and about half (49%) of that on account of a compensatory allowance for loss of employment due to a pandemic and nearly one third (27%) - on subsidies for preserving jobs (https://stopcov.ge/ka/Gegma).

The following tools have been developed within the payment delay mechanism:

- Deferment of loan service payments for 3 months;
- The deferral of income and property taxes in the tourism sector for 4 months;
- The deferral of customs clearances for car importers until 1 September.

Conclusions and recommendations

The general analysis of the current account shows that if in the short run we fail to replace foreign direct investment, remittances and tourism revenues with alternative cash flows, in addition to a significant risk of recession, the issue of national currency exchange rate stability is at stake.

The anti-crisis plan unequivocally repeats the trend, the problem contents of which we have already mentioned in the analysis of the structure of budget expenditures. The anti-crisis plan is fully focused on coping timely with social challenges and does not provide for economic stimulus and structural reforms.

According to figures released publicly by the government of Georgia, the country will get funding of $ 3 billion this year, including $ 1.5 billion from the banking sector and the remaining $ 1.5 billion from the State. At present, sovereign debt of the State is 17.4 billion GEL. According to 2020 budget revenues, it was planned to attract 3 billion GEL as a loan. If we add these parameters, by the end of 2020, Georgia›s sovereign debt will reach 25 billion GEL, which, based on projected shrinkage of the national economy, will be about 59% of GDP. As a result, in 2020, we will reach the 60%-maximum that is set by the organic law of Georgia.

Fiscal policy needs to be substantially revised and structurally reformed. The degree of dependency of state budget revenues on sovereign debt provides a source of worry, while the share of subsidies and social direction in the structure of budget expenditures places severe pressures on the economy. It is necessary to implement the concept of «small government» within a short time frame. Otherwise, it is unclear from which source should be replenished the 2021 budget when sovereign debt is virtually off-limits to our country.

Although in terms of financial depth, there seems to be no signs of «overheating» in the banking sector, as they were observed during the financial crisis of 2008, worthy of note is loss recorded by the sector during the first quarter. Unlike the financial crisis of 2008, which was definitely caused by financial factors, the given economic reality was created by completely different (epidemiological) factors. Consequently, in this regard, it's too much of a risk to confine ourselves merely to making direct linkages between the parameters of financial depth. In addition to problem loans, another major challenge for the banking sector will be the lack of profitable investment projects, without which the banking sector will not be able to balance the risks posed by problem loans. In this context, it is important to re-evaluate the conceptual attitudes of the State towards the management and ownership of «strategic» facilities and state-owned enterprises, whose investment attractiveness is inelastic with respect to economic shocks.

Table 2. Financial structure of the anti-crisis plan

	mln Gel	%
bills subsidies	120.0	13%
Small hotel loans subsidies	10.0	1%
Compensation for job loss	460.0	49%
Compensation for self-employed	75.0	8%
Job maintenance subsidy	250.0	27%
Additional social assistance	25.0	3%
	940.0	

REFERENCES

Constitution of Georgia, *Law of Economic Freedom*;

European reconstruction and development bank (*EBRD*) 2020, https://www.ebrd.com/news/2020/ebrd-economies-seen-contracting-by-35-per-cent-in-2020-48-per-cent-rebound-in-2021.html

Government of Georgia https://stopcov.ge/ka/Gegma

Kaufman, M., & Leigh D. - Global Imbalances and the COVID-19 Crisis. https://blogs.imf.org/2020/08/04/global-imbalances-and-the-covid-19-crisis/

Krugman, P. - Notes on the Coronacoma (Wonkish), nytimes opinion, https://www.nytimes.com/2020/04/01/opinion/notes-on-the-coronacoma-wonkish.html

Ministry of Finance of Georgia. https://mof.ge/saxelmwifo_vali;

National bank of Georgia - Statistical dates 2020, https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304;

Papava, V., & Charaia, V., (2020). C*oronomic crisis and some challenges for the Georgian economy.* Georgian Foundation for Strategic and International Studies. Available at https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-expert-opinion-eng.pdf

Papava, V., (2020). Features of the Economic Crisis Under the COVID-19 Pandemic and the Threat of the Zombie-ing of the Economy. *BULLETIN OF THE GEORGIAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES*, vol. 14, no. 3, 2020. http://science.org.ge/bnas/vol-14-3.html

Stiglitz, J., (2020). - Conquering the Great Divide, *Journal "FINANCE & DEVELOPMENT".* https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/09/pdf/COVID19-and-global-inequality-joseph-stiglitz.pdf

State Budget of Georgia 2020;

TBC Capital, COVID-19 Influence on Georgian Economic 14.5.2020

XE.COM, https://www.xe.com/currencycharts/?from=USD&to=GEL&view=1M

JEL Classification: F10, F20, F60. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.027

THE NEGATIVE IMPACT OF THE COVID-19 ON ECONOMICS (ON THE EXAMPLE OF GEORGIA)

NIKA ASANIDZE

PhD student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

nikaasanidze@gmail.com

Abstract. Assessing the impact of the COVID-19 crisis on societies, economies and vulnerable groups is fundamental to inform and tailor the responses of governments and partners to recover from the crisis and ensure that no one is left behind in this effort. The world is facing the dangers posed by the global spread of the new COVID-19 which has created new set of problems for the economy. The Crisis has caused many difficulties for Georgia and its economy. The impact of the new virus is rippling through Georgian economy, but it might take a few months to fully see the fallout in data that track economic performance in Georgia. The coronavirus pandemic is putting enormous pressure on healthcare systems, it is affecting the global economy in an unprecedented way and it is leading to a downturn incomparable to any other economic crisis in recent history. It is hard to estimate the depth and duration of the recession for every region and country. It will depend not only on the development of pandemic, but also on specific economic futures, strengths and vulnerabilities. Today the economy is a hostage to medicine. In Georgia, had on the following industries: tourism, transportation, agriculture and real estate had the biggest negative impact from COVID-19. Hotels, restaurants and tourist agencies demand from the government to postpone the budget taxes and bank loans. Meanwhile the hospitality sector of Georgia tries to minimize the cost because of sharp drop in revenue. Different countries will need different responses to dealing with the global economic challenges. As a fact COVID-19 has taught many countries to survive during the crisis period. From the economic stand point of view, every country has suffered the negative consequences of the COVID-19. The level of the consequences had direct correlation on the economic factors.

KEYWORDS: PANDEMIC, ECONOMIC GROWTH, SECTORAL ANALYSIS, GLOBAL ECONOMIC CHALLENGES.

For citation: Asanidze, N., (2020). The Negative Impact of the ovid-19 on Economics (On the Example of Georgia). *Globalization and Business, 10.* 210-217. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.027

JEL Classification: F10, F20, F60. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.027

კორონავირუსის უარყოფითი გავლენა ეკონომიკაზე (საქართველოს მაგალითზე)

ნიკა ასანიძე
დოქტორანტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
nikaasanidze@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: პანდემია, ეკონომიკური ზრდა, დარგობრივი ანალიზი, გლობალური ეკონომიკური გამოწვევები.

ციტირებისთვის: ასანიძე ნ. 2020). კორონავირუსის უარყოფითი გავლენა ეკონომიკაზე (საქართველოს მაგალითზე). *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10,* გვ. 210-217. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.027

შესავალი

თანამედროვე ეკონომიკური სამყარო მოიცვა უდიდესმა საფრთხემ. აქამდე შეუსწავლელი ვირუსი, გახდა უდიდესი კრიზისის მიზეზი. მსოფლიოში მოხდა არნახულად დიდი გარდაქმნები. სხვა უამრავ აზრთა სხვადასხვაობასთან, მტრობასთან და დაპირისპირებასთან ერთად გაჩნდა ერთი გამაერთიანებელი საერთო მტერი – ახალი კორონავირუსი. ახალი კორონავირუსის (Covid-19) აფეთქებამ მთელი მსოფლიო მოიცვა, რის გამოც ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციამ ის გლობალურ პანდემიად გამოაცხადა (ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაცია, 2020). ყოველდღიურად, მისი ზეგავლენა უამრავ სფეროზე არის შესამჩნევი. შესაძლებელია, ითქვას, კორონავირუსმა ყველაზე მეტად თანამედროვე მსოფლიო ქვეყნების ეკონომიკას მიაყენა დარტყმა და შედეგად კრიზისი გამოიწვია. სხვა უამრავ საკითხთან ერთად, ჩნდება კითხვა, თუ რამდენად შესწევს კრიზისის პირობებში არსებობა სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკას. ამ კითხვის აქტუალურობას ისიც იწვევს, რომ არავინ იცის რა სიხშირით და რა პერიოდულობით განმეორდება ასეთი მოვლენები მომავალში. ვგულისხმობ მოვლენებს, როდესაც ეკონომიკა გვევლინება მედიცინის მძევლად (Papava, 2020). შედეგად იგი, აბსოლუტურად ახალი კვლევის და შესწავლის აუცილებლობას განაპირობებს. ამ მიზეზით გაჩნდა ახალი ტერმინი – კორონომიკა (Coronomics) (Alwis, 2020). პირველად ტერმინი გამოიყენა შრი-ლანკელმა მეცნიერმა აჯით დე ალვისმა (Prof. Ajith de Alwis). იგი ტერმინში გულისხმობს კორონას (Corona) და ეკონომიკსს(Economics) ერთდროულად. კორონომიკა სწავლობს კორონავირუსის უარყოფით გავლენას ეკონომიკურ სექტორზე.

კორონავირუსის უარყოფითი გავლენა ეკონომიკის სექტორებზე

კორონავირუსის უარყოფითი გავლენა ტურიზმის სექტორზე. Covid 19-მა უამრავი სფერო დააზარალა. დღესდღეობით ვდგავართ არა რომელიმე კლასიკური კრიზისის, არამედ სრულიად განსხვავებული გლობალური ეკონომიკური კრიზისის წინაშე. მისი გამომწვევი მიზეზები არა ენდოგენური, არამედ ეგზოგენური ხასიათისაა. იგი გულისხმობს იმ ფაქტს, რომ ეკონომიკური კრიზისი წარმოქმნილია, არა ეკონომიკური საფუძვლით, არამედ სრულიად სხვა სფეროს საფუძვლით. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ მსოფლიო დგას – „კორონომიკური კრიზისის“ – („Coronomic Crises”) საფრთხის წინაშე (Papava & Charaia, 2020:4). ალბათ ყველაზე მეტად დაზარალებული სექტორები კორონავირუსისგან არის: ტურიზმი და ტრანსპორტირების სექტორი. ტურიზმის სექტორი არის ერთ-ერთი პირველი, რომელმაც ყველაზე დიდი დარტყმა მიიღო, როგორც მოთხოვნის, ისე მიწოდების კუთხით.

მსოფლიოს უამრავი განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნის წამყვან დარგს წარმოადგენს მომსახურების სფერო, კონკრეტულად კი ტურიზმი. მათ შორის არის საქართველოც, რადგან ბოლო ათწლეულებიდან გამომდინარე საქართველოს ეკონომიკისთვის ეს დარგი გახდა პრიორიტეტული. ცხადია, სხვა საკითხია რამდენად სწორად იქნა შერჩეული წამყვან/სტრატეგიულ დარგად ტურიზმი. ამის ნათელ დადასტურებას ვიღებთ დღეს, თუ რაოდენ მცდარია ტურიზმზე დამოკიდებულება ისეთი ქვეყნისთვის, რომელიც არის მომხმარებელი და არა მწარმოებელი. ზოგადად, საქართველოს ეკონომიკური მოდელის დასახასიათებლად გასა-

თვალისწინებელია, რომ სამწუხაროდ, ის არა იმდენად წარმოების ზრდაზეა ორიენტირებული, რამდენადაც მოხმარების სტიმულირებაზე. ამას კი თავის მხრივ სხვა უარყოფით შედეგებამდე მივყავართ (Papava 2018). ის რომ საქართველოს ეკონომიკა მოხმარებაზე მეტად არის ორიენტირებული, ვიდრე წარმოებაზე, ის ფაქტიც ადასტურებს რომ კერძო და სახელმწიფო მოხმარების ჯამური მოცულობა მთლიან სამამულო პროდუქტში 90% შეადგენს (Samson, 2008).

საბოლოოდ, ჩვენ დღესდღეობით ვიღებთ შედეგს, რომლის დროსაც მომხმარებელი ერის მოსახლეობის უმრავლესობა ტურიზმის სექტორშია დასაქმებული. შესაბამისად მოკლევადიან პერიოდში ხალხის უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ ეს შეფერხება ძლიერ დაარტყამს მათ „ჯიბეებს" რაც ნამდვილად მართებულია. თუმცა, თუ ვიმსჯელებთ გრძელვადიან პერიოდზე, აუცილებლად არის შესაცვლელი ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის ეს მიმართულება. წინააღმდეგ შემთხვევაში საქართველოს ეკონომიკა იტრიალებს მუდმივად ერთ წრეზე და ვიქნებით მოქცეულები „ტურისტულ ხაფანგში" იგი გულისხმობს მოვლენას, რომლის დროსაც ეკონომიკა იზრდება, თუმცა არ ვითარდება (Papava, 2018).

ცალსახაა, ის ფაქტი, რომ ტურიზმის განვითარება, მწარმოებლურობის ზრდასთან ერთად კიდევ მეტად შეუწყობს ხელს ეკონომიკურ განვითარებას. მწარმოებლურობის ზრდაში, სხვა საკითხებთან ერთად, ვგულისხმობ იმ ძირითადი საშუალებების წარმოებას ქვეყნის შიგნით, რასაც მოიხმარენ, როგორც საქართველოს მოქალაქეები, ასევე მოიხმარენ ვიზიტორები. ვფიქრობ, ამ თვალსაზრისით არ იქნება მართებული მხოლოდ ექსპორტზე ორიენტირებული ეკონომიკის მოდელის გამოყენება, ბაზრების ჩაკეტვაზე ფიქრი, ან იმპორტის ჩანაცვლებაზე ორიენტაციის აღება. უმჯობესია, მოხდეს ადგილობრივი წარმოების ხელშეწყობა, რათა სამომავლოდ წარმოება მოხდეს იმ მოცულობით რაც შეუძლია ქვეყანას. ეს ერთი მხრივ არ წარმოქმნის კორუფციის რისკებს, მეორე მხრივ მწარმოებლები თავისით მოახერხებენ ბაზარზე დამკვიდრებას.

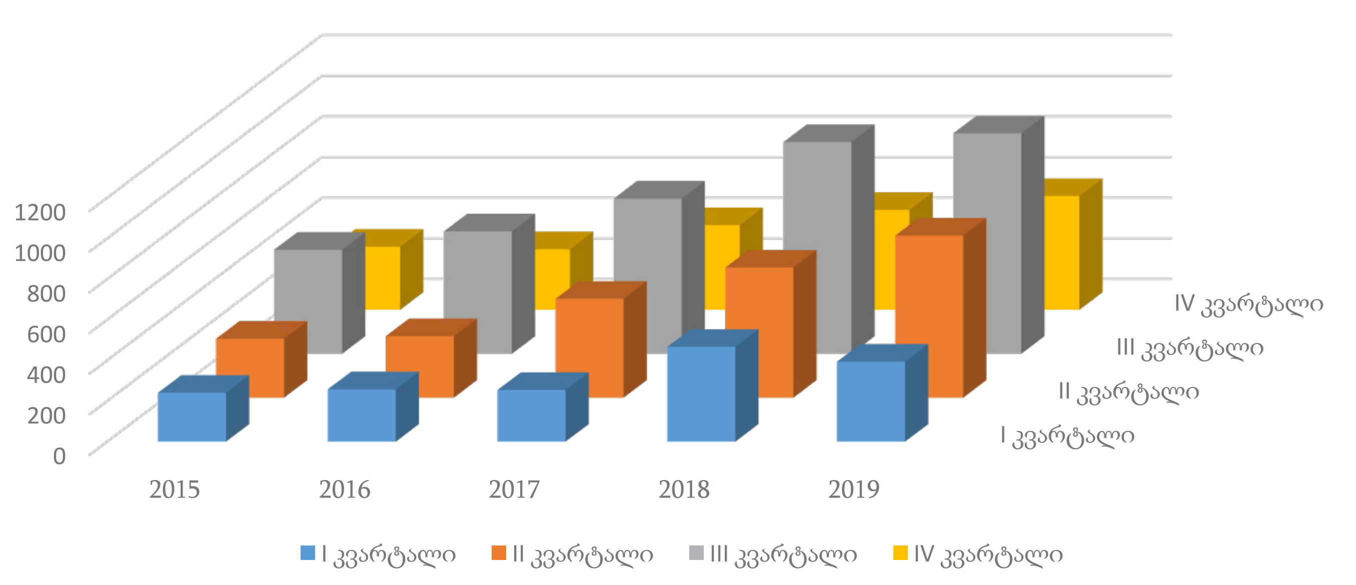
ზემოხსენებული მიზეზებიდან გამომდინარე, განსაკუთრებით რეალური ეკონომიკის არარსებობიდან გამომდინარე, სამწუხაროა, მაგრამ საქართველოს ეკონომიკაში, მის ეროვნულ შემოსავალში ყველაზე დიდი წილი უჭირავს ტურიზმის სექტორს და უცხოეთიდან გამოგზავნილ ფულად შემოსავლებს, ტრანსფერტებს. მთლიან სამამულო პროდუქტში (Papava & Silagadze, 2020:203) ამ სექტორების ჯამური შემოსავალი დაახლოებით 15 % შეადგენს (Geostat, 2020).

თუ ავიღებთ უცხოელი ტურისტების ხარჯვით ნაწილს 2015 წლიდან 2019-ის ჩათვლით ვნახავთ, რომ საკმაოდ დიდ ციფრებს მივიღებთ. მონაცემები აღებული მაქვს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის გვერდიდან. ხარჯის ტიპში გათვალისწინებულია: საკვები და სასმელი, ტურისტის განთავსება, საყიდლები, გართობა, ადგილობრივი ტრანსპორტი და სხვა ხარჯები (Geostat, 2020).

სტატისტიკაში აღწერილია 2015 წლიდან 2019 წლის ჩათვლით, კვარტალურად, უცხოელი ტურისტების საშუალო ხარჯვითი ნაწილი, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობს საქართველოს ეკონომიკისთვის მიღებულ შემოსავლებს. თითოეულ კვარტალში ნაჩვენებია, თუ რამდენი მილიონი ლარით გაიზარდა ტურისტული ინდუსტრიით შემოსავალი საქართველოს ეკონომიკას. ასე მაგალითად:

- 2015 წელს შემოსავლის სახით მიღებულია 4 058 400 000 ლარი;
- 2016 წელს შემოსავლის სახით მიღებულია 4 380 000 000 ლარი;
- 2017 წელს შემოსავლის სახით მიღებულია 5 761 200 000 ლარი;
- 2018 წელს შემოსავლის სახით მიღებულია

დიაგრამა N1. უცხოელ ვიზიტორთა საშუალო კვარტალური ხარჯების სტატისტიკა. (2015 წლიდან 2019 წლამდე).

7 917 600 000 ლარი;

- 2019 წელს შემოსავლის სახით მიღებულია 8 511 600 000 ლარი.

ბოლო წლების განმავლობაში, ტურისტული სექტორიდან მიღებული შემოსავლებით ტურიზმის წილი, როგორც მთლიან სამამულო პროდუქტში, ასევე სხვა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებში იზრდებოდა. კორონავირუსის პანდემიის შემდგომ აღნიშნული შემოსავლები მინიმუმამდე დავა. ტურიზმის სფეროში შემცირებული შემოსავლები კი პირდაპირ ურტყამს მის მომიჯნავე სფეროებს: როგორებიცაა უძრავი ქონების გაქირავება, საკვები ობიექტები, კაფე–რესტორნები. აქედან გამომდინარე პირდაპირ შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული მოვლენა უარყოფითად აისახება მცირე და საშუალო ბიზნესზე. ამ უკანასკნელში კი საქართველოს მოქალაქეების ძალიან დიდი ნაწილი შედის.

„კორონავირუსის ეფექტი" ფულად გზავნილებზე. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ წლებში საქართველო მთლიანად იქცა მომხმარებელ ერად. სხვა უამრავ პოსტ–სოციალისტური ქვეყნის მსგავსად ქვეყნის ეკონომიკის ფუნქციონირებაში, განსაკუთრებით კი ეროვნული ვალუტის სტაბილურობაში უდიდეს როლს ასრულებდა და ასრულებს ფულადი გზავნილები. ცალსახაა ის ფაქტი, რომ ფულად გზავნილებს უმნიშვნელოვანესი წვლილი შეჰქონდათ და ყოველთვის შეიტანენ შინამეურნეობების მოხმარების სტაბილურობაში. თუმცა, ცალკე განხილვის საგანია ფულადი გზავნილების როლი საქართველოსთვის და საქართველოს ეკონომიკისთვის. სამწუხაროა ის ფაქტი, რომ ქვეყნის მოსახლეობის დიდი ნაწილი საზღვრებს მიღმაა და ეკონომიკურ „მხსნელად" ევლინებიან, როგორც საკუთარ ოჯახებს, ისე ქვეყნის ეკონომიკას. მაგალითად, ფულადი გზავნილები წლების მიხედვით შეადგენდა (National Bank, 2020):

- 2015 წელს 1.08 მილიარდ დოლარს;
- 2016 წელს 1.1 მილიარდ დოლარს;
- 2017 წელს 1.4 მილიარდ დოლარს;
- 2018 წელს 1.6 მილიარდ დოლარს;
- 2019 წელს 1.7 მილიარდ დოლარს.

ფულადი გზავნილები, სწორი ეკონომიკური პოლიტიკის პირობებში არასდროს არ უნდა განიხილებოდეს, როგორც განვითარების ხელისშემწყობი ძირითადი საშუალება. ის გრძელვადიან პერიოდში არ წარმოადგენს დაბალშემოსავლიან ქვეყნებისთვის განსაკუთრებულ წამალს. მის დადებით და უარყოფით მხარეებზე მსჯელობა ძალიან საკამათო იქნება. ჩემი აზრით, მიგრანტთა ფულადი გზავნილებით შესაძლებელია, მხოლოდ მოკლევადიან პერიოდში სხვადასხვა პირველადი მოხმარების პროდუქტზე, თუ საგნებზე გამოყენება და მისი გრძელვადიან პერიოდში კეთილდღეობის მომტან ინსტრუმენტად გამოყენება მცდარია. ფულადი გზავნილების არასტაბილურობა პირველ რიგში ვლინდება გლობალური კრიზისების დროს. ფაქტია, კრიზისულ სიტუაციაში ძალიან შემცირდება ფულადი გზავნილები, რადგან საქართველოდან წასული მიგრანტთა უმრავლესობა არიან ისეთ ქვეყნებში როგორებიცაა რუსეთი, იტალია, ამერიკის შეერთებული შტატები და თურქეთი. ეს ქვეყნები, ისევე როგორც საქართველო დგას ძალიან დიდი საფრხის წინაშე და მათი ეკონომიკაც ზარალდება კორონავირუსით. შესაბამისად, საქართველოს მოქალაქეთა უმრავლესობა ვერ ახერხებს სამსახურის მოძიებას, ან არსებულ სამსახურში საქმიანობის გაგრძელებას. ეს ყოველივე კი პირდაპირ პროპორციულად აისახება ფულადი გზავნილების შემცირებაზე.

კორონავირუსი და სოფლის მეურნეობა. შეიძლება ითქვას, ქვეყნის ეკონომიკას სხვადასხვა სექტორების ერთდროულად ზრდა ანვითარებს. მათ შორის მოიაზრება სოფლის მეურნეობის წილის ზრდა, მთლიან ეკონომიკაში. ერთი მხრივ, შეიძლება ითქვას: ეკონომიკაში სოფლის მეურნეობის წილის შემცირება არ ნიშნავს: ქვეყნის ეკონომიკის „ცუდ რელსებზე" გადაყვანას. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ის ფაქტი, რომ განვითარების ეტაპების გავლასთან ერთად, ნებისმიერი განვითარებული ქვეყნის ეკონომიკაში მცირდებოდა სოფლის მეურნეობის წილი. აქვე, უნდა ითქვას ის ფაქტი, რომ ასეთი ტიპის ქვეყნებში სოფლის მეურნეობის განვითარებასთან ერთად ვითარდება ეკონომიკის სხვა სექტორებიც. სხვა სექტორების განვითარების სისწრაფე კი ბევრად მასშტაბურია. აქედან გამომდინარე მიიღწევა შედეგი: ეკონომიკაში სოფლის მეურნეობის წილი მცირდება იმის ხარჯზე, რომ ეკონომიკის სხვა სექტორები ბევრად სწრაფად ვითარრდება. მეორე მხრივ, სოფლის მეურნეობის გარკვეულ დონემდე ზრდის გარეშე, მთლიან ეკონომიკაში, წარმოუდგენელია ეკონომიკური განვითარება. განსაკუთრებით, თუ გავითვალისწინებთ საქართველოს რესურსებს. ჩემი კვლევის მიზანს წარმოადგენს ამ მიმართულებით, არა ის ფაქტი თუ რა ოდენობით და პროცენტული წილით უნდა იყოს ყოველწლიურად მთლიან სამამულო პროდუქტში სოფლის მეურნეობის სექტორი წარმოდგენილი, არამედ იმის თქმა რომ კორონავირუსის პერიოდში თვალნათლივ დავინახეთ სოფლის მეურნეობის პროდუქტის აუცილებლობა. ასევე შეიძლება, აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ათწლეულების წინ დაწყებული არასწორი ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგს ვიმკით დღეს. საქართველოს ეკონომიკა მთლიანად ჩამოკიდებულია ისეთი ქვეყნების ეკონომიკაზე როგორებიც არის: თურქეთი და ბევრი სხვა ქვეყანა. თუ გავაკეთებთ იმ დაშვებას, რომ საქართველოში ტურიზმი უნდა გახდეს ეკონომიკის წამყვანი დარგი, უპირველესად ამისთვის სოფლის მეურნეობის დარგი უნდა იყოს განვითარებული. წინააღმდეგ შემთხვევაში დიდი არაფრის მომცემია ტურისტული სექტორი. ჩემი მოსაზრებით, არამართებულია ეკონომიკური ორიენტირების აღება იმპორტირებული პროდუქტის ჩანაცვლებაზე. ეს უკანასკნელი ამაღლებს დიდი კორუფციის გაჩენის რისკს. თუმცა აუცილებელია, იმდენი პროდუქციის წარმოება, რაც შეუძლია ქვეყნის ეკონომიკას.

მე ვფიქრობ, შემდგომი ეკონომიკური ხედვები და ნაბი–

ჯები უნდა დაემყაროს სრულიად ახალ ეკონომიკურ წესრიგს. აქამდე არსებული ეკონომიკური პოლიტიკა, მთლიანად უნდა შეიცვალოს და მოერგოს იმ რეალობას, რის წინაშეც შეიძლება დადგეს მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგი. უმნიშვნელოვანესია გადამამუშავებელი მრეწველობის წინ წამოწევა, რადგან მოხდეს ზოგიერთი იმპორტ შემცველი სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება. ისეთი მიმართულებები, როგორებიცაა, მსუბუქი მრეწველობის დარგები: მეაბრეშუმეობა, ეთერზეთების წარმოება, სამკურნალო მცენარეების წარმოება ძალიან ადვილად შეუძლია სახელმწიფოს და უმოკლეს ვადაში უნდა მოხდეს მისი განხორციელება ასევე, მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ მოსახლეობის სამეწარმეო გააქტიურება და მათი შემოსავლების ინტენსიური ზრდა ყველაზე უკეთ შესაძლებელია კოოპერაციული სექტორის აქტიური მხარდაჭერით (Koguashvili, Papava, Silagadze, Kunchulia, Mekvabishvili, Gogokhia, Chikhladze, Ramishvili, Archvadze, Galegashvili, 2020).

ასევე, შესანიშნავი მიზეზია საბაჟო რეგულაციების გადახედვისთვის, ანტიდემპინგური კანონმდებლობის ამოქმედებისთვის, ადგილობრივი წარმოების განვითარებისთვის. სახელმწიფო ჩართულობის და სწორი პოლიტიკის პირობებში სრულებით შესაძლებელია საქართველო მოგვევლინოს ქვეყანად, რომელიც საკუთარი სასურსათო კალათის დიდ ნაწილის თავის ნაწარმით შევსებას შეძლებს.

ლარის კურსზე კორონავირუსის გავლენა. პანდემიის პირობებში ყველა ქვეყნის ვალუტას, გარკვეული ზიანი მიადგა. მათ შორის არის საქართველოს ეროვნული ვალუტა ლარი. რაღა თქმა უნდა, ეს არ მომხდარა რომელიმე კონკრეტული ერთი მიზეზის გამო, თუმცა შესაძლებელია ძირითად მიზეზებზე საუბარი. თავდაპირველად, საინტერესო იქნება ზოგადი სახით ლარის გრაფიკული ანალიზის განხილვა. თუ დავეყრდნობით ეროვნული ბანკის მონაცემებს, თვალნათლივ დავინახავთ რა სხვაობაა ბოლო თვეების განმავლობაში ლარის გაცვლით კურსსა და ამერიკის შეერთებული შტატების დოლარის გაცვლით კურსს შორის (Georgian National Bank, 2020). ცხადია, ჯანსაღი ეკონომიკის პირობებში ერთი დღის განმავლობაში არ უნდა ხდებოდეს ეროვნული ვალუტის კურსის 21 თეთრით გაუფასურება.

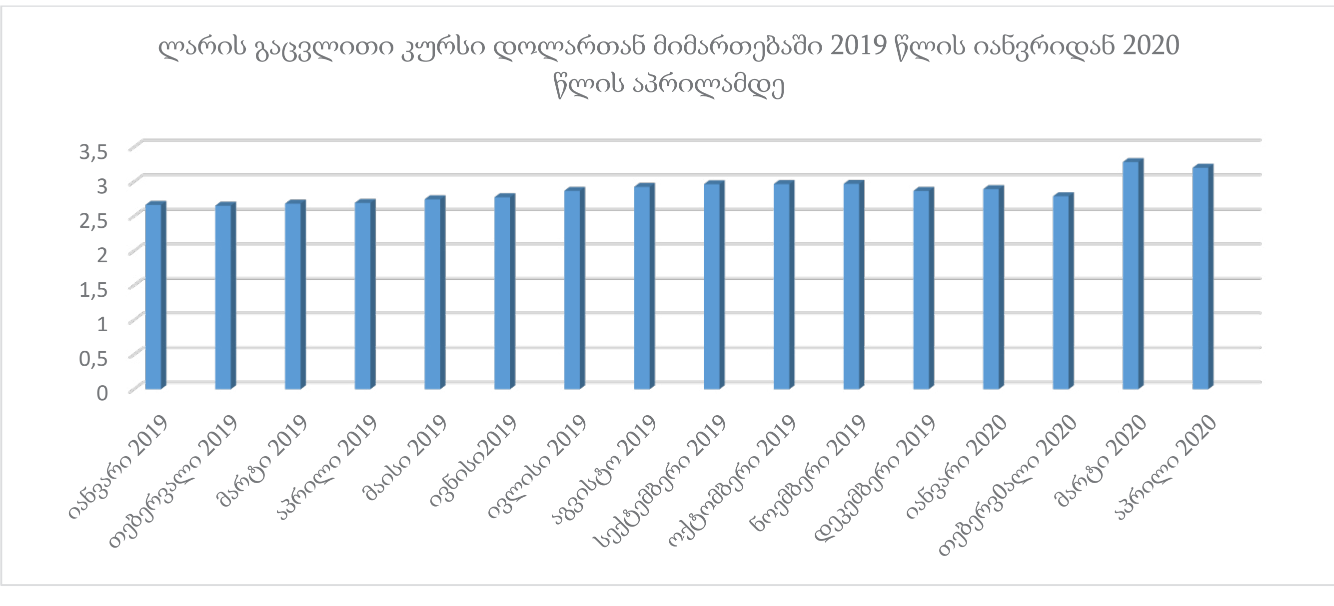
გრაფიკზე ნათლად ჩანს, რომ ბოლო პერიოდის განმავლობაში, ლარის კურსი დოლართან მიმართებაში ბევრად გაუფასურდა. ამას, როგორც ობიექტური მიზეზები გააჩნია, ასევე გააჩნია მიზეზთა ერთობლიობა, რომელიც წამოსულია რეალური ეკონომიკის არქონიდან. მე ვფიქრობ, პანდემიის შემდგომ, ძირითადი მიზეზები ლარის კურსის ვარდნის არის:

- ტურიზმის მთლიანად გაჩერება;
- მოლოდინები. მასში იგულისხმება ბაზარზე შექმნილი პანიკა, რომელმაც ხელი შეუწყო მოქალაქეების ხელთ არსებული ლარის გადახურდავებას, უცხოურ ვალუტაში;
- რეალური ეკონომიკის არქონა;
- ფულადი გზავნილების შემცირება;
- ეროვნული ბანკის პასიური ქმედებები;
- ექსპორტის მაჩვენებლის უმცირეს ნიშნულზე დაყვანა.

კორონავირუსი და თანამედროვე მსოფლიო

გლობალური ფინანსურ-ეკონომიკური კრიზისების მიზეზების, ხასიათის, შედეგებისა და პერიოდულობის განმეორებადობას ალბათობასთან დაკავშირებით მეცნიერთა შორის აზრთა დიდ განსხვავებას აქვს ადგილი. ეკონომისტთა ნაწილი ფიქრობს, რომ გლობალური ეკონომიკური კრიზისი ზოგადად საზოგადოებათმცოდნეობასა და, კერძოდ, ეკონომიკურ მეცნიერებაში არსებული კრიზისის ერთ-ერთი გამოხატულებაა. ზოგადი თვალსაზრისით კრიზისი

გრაფიკი N3. ლარის კურსის მაჩვენებლები დოლართან მიმართებაში 2019 წლიდან (ყოველთვიური საშუალო)

არის მოვლენათა განვითარებაში მკვეთრი გარდატეხა, რთული გარდამავალი მდგომარეობა მძიმე სიტუაციაში (Mekvabishvili, 2012:19). ფაქტია, ურთულესი იქნება, თუმცა აუცილებლად საჭიროა იმ გზების კვლევა-ძიება, რომლებიც მოცემული კრიზისიდან უსწრაფესად გამოსვლის საშუალებას მოაძებნინებს ქვეყნების ხელისუფლებებს. შესაძლებელია, დახმარებისთვის სხვადასხვა წარსულში მომხდარი ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლის პრაქტიკა იქნეს გათვალისწინებული. თუ გადავხედავთ წარსულს, ვნახავთ რომ გასულ საუკუნეში ვხვდებოდით გლობალურ ეკონომიკურ კრიზისებს. მაგალითად:

- 1930-იან წლებში წარმოქმნილი დიდი დეპრესია, რომელმაც ფაქტიურად შეარყია კაპიტალიზმის მსოფლიო ეკონომიკური სისტემა;
- მეორე მსოფლიო ომის მოვლენებით გამოწვეული კრიზისი, რომელიც განმეორდა 1957-1958 და 1974-1975 წლებში, თუმცა ისინი გაცილებით ნაკლებად მწვავე იყო;
- ასევე, 1990-იან წლებში საბჭოთა კავშირის დაშლით გამოწვეული რეგიონის კრიზისი;
- XXI საუკუნეში 2008-2010 წლების მსოფლიოს ფინანსური კრიზისი.

აღსანიშნავია, რომ თითოეულ ამ კრიზისს თავისი მახასიათებლები ჰქონდა. კორონავირუსით გამოწვეულ კრიზისს, თითოეული მათგანისგან განასხვავებს ის ფაქტი, რომ იგი არ მოდის ეკონომიკური მიზეზით გამოწვეული მოვლენისგან, ასევე არ წარმოქმნილა გეოპოლიტიკური განაწილების შემდგომ მიღებული უთანხმოებისგან. მოცემული კრიზისს საფუძველი აქვს მედიცინაში და აბსოლუტურად სხვა ტიპის მიდგომა ესაჭიროება თითოეული ქვეყნის მხრიდან. თუმცა, გასათვალისწინებელია ზემოთ ნახსენები კრიზისების პრაქტიკაც, რადგან თითოეულ ამ შემთხვევაში ეკონომიკა ხასიათდებოდა შეფერხებით, ზოგ შემთხვევაში გაჩერებით და სახელმწიფოებს უწევდათ მაქსიმალური ჩართულობა მის ასამუშავებლად.

კორონავირუსი, მხოლოდ საფრთხე თუ ახალი შანსი განვითარებადი სახელმწიფოებისთვის?

ეკონომიკურად რომ შევაფასოთ: თუ ადრე იაფი მუშახელის და დაბალი გადასახადების გამო ჩინეთში ვაჭრობა და წარმოება გახლდათ მომგებიანი, დღეს ხდება პირიქით. მიმდინარე მოვლენებმა ისევე, როგორც სხვა ქვეყნების ეკონომიკა, ჩინეთის ეკონომიკაც ძალიან დააზარალა. ჩინეთში არსებული უამრავი კომპანია, მიწოდების ჯაჭვის რღვევის გამო დაზარალდა. ასევე, სხვა ქვეყნების მხრიდან შესაძლებელია, შემდგომი ვაჭრობის ბარიერები დაწესდეს ჩინეთთან. ამიტომ, არსებული კომპანიები დაიწყებენ ძებნას ისეთი ქვეყნებისას სადაც იაფი იქნება მუშახელი. ასევე, კონკრეტული ქვეყნიდან წარმოებული პროდუქტის გატანა იქნება ხელსაყრელი, დაბალი გადასახადების და თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულებებიდან გამომდინარე.

ვფიქრობ, სწორედ ესაა მომენტი, როდესაც ბევრ განვითარებად ქვეყანას ეძლევა შექმნილი ვითარება გამოიყენოს განვითარებისთვის. შესაბამისად, ისეთ ქვეყანას, როგორიც საქართველოა, ეძლევა შესანიშნავი შანსი მონაწილეობა მიიღოს მსოფლიო ეკონომიკურ გადაწყობაში და გამოიყენოს ყველა ის შესაძლებლობა, რომელიც შეიძლება ძალიან დიდი ხნის განმავლობაში აღარ მიეცეს. ამიტომ, აუცილებელია ხისტი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება. როგორ არის შესაძლებელი, საქართველო გახდეს მიმზიდველი ქვეყანა როგორც ინვესტორისთვის, ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციებისთვის? თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ შესაძლებელია, მოხდეს ჩინური ეკონომიკის გარკვეული რღვევა იმის გათვალისწინებით რომ კომპანიები დაიწყებენ ახალი ნავსაყუდელის ძებნას, გამოვყოფდი რამდენ ძირითად ფაქტორს რის გამოც შეიძლება სწორი „შეფუთვის" პირობებში საქართველო მოგვევლინოს ტრანსნაციონალური კომპანიებისთვის საინტერესო ქვეყნების რიგებში:

- შესანიშნავი გეოგრაფიული მდებარეობა ევროპასა და აზიას შორის;
- თავისუფალი ვაჭრობის სისტემის როგორც ჩინეთთან, ასევე ევროკავშირის ქვეყნებთან;
- ამერიკის შეერთებულ შტატებთან მიმდინარე მოლაპარაკებები თავისუფალ ვაჭრობასთან დაკავშირებით;
- იაფი მუშახელი, ევროპის სხვა ქვეყნებთან შედარებით.

ცალკე, უნდა ითქვას რომ საქართველოს ერთ-ერთი დიდი მონაპოვარი თავისუფალი ვაჭრობაა მსოფლიოს ორ უდიდეს რეგიონთან: ჩინეთთან და ევროკავშირთან. უბრალოდ, ამას სჭირდება სწორი გამოყენება და შესაბამისი პოლიტიკური ნება. ასეთი ტიპის ხელშეკრულება ჩინეთთან და ევროკავშირთან ერთდროულად, მხოლოდ მსოფლიოს შვიდ ქვეყანას გააჩნია: საქართველოს, ჩილეს, პერუს, სამხრეთ კორეას, შვეიცარიას, სინგაპურს და ისლანდიას. მათ შორის საქართველოს, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ თავისი ნიშა უჭირავს როგორც გეოგრაფიული თვალსაზრისით ასევე სხვა მიზეზებიდან გამომდინარე.

რა რეალური შედეგის მომტანი შეიძლება გახდეს სექტორული ანტიკრიზისული გეგმები?

ამ კრიზისის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩართული ქვეყნების ხელმძღვანელები ცდილობენ, შეიმუშაონ და გაატარონ ანტიკრიზისული ღონისძიებები, რათა მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობა შეამსუბუქონ, ხოლო ეკონომიკის პოტენციური დანაკარგები მაქსიმალურად შეამცირონ (Papava, 2020).

შესაბამისად იქცევა საქართველოს მთავრობაც. მან აპრილის ბოლოს და მაისის დასაწყისში წარმოადგინეს

ტურიზმის, სოფლის მეურნეობის, სოციალური დაცვის და განათლების სისტემის მიმართულებით გასატარებელი რეფორმების პრეზენტაციები, სადაც საუბრობენ ანტიკრიზისულ პერიოდზე და შესაბამის სექტორულ დახმარებებზე (Georgian Government, 2020). ცხადია, კორონავირუსით მიღებული ზიანი ძალიან დიდია როგორც ეკონომიკისთვის, ასევე ჯანდაცვის, განათლების და სხვა სექტორების მიმართულებით. ანტიკრიზისული გეგმის არსიც სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ეტაპობრივად მოხდეს თითოეული ზემოთ თქმული დარგის შოკიდან გამოყვანა. თუ გეგმის სისწორე, მიზნობრიობა, სამოქმედო არეალი და სისტემა დახვეწილი იქნება, ამ შემთხვევაში მივიღებთ, ერთი მხრივ სიტუაციის ეკონომიკური თვალსაზრისით, განმუხტვას, ხოლო მეორე მხრივ უმოკლეს ვადაში გარკვეულ დონემდე მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების მიყვანას.

ვფიქრობ, სოფლის მეურნეობის მიმართულებით წარმოდგენილი ანტიკრიზისული გეგმა საკმაოდ დიდ დახმარებებს ითვალისწინებს და საკმაოდ კარგია ისეთი ტიპის ქვეყნისთვის, როგორიცაა საქართველო. უმთავრესი ამ მიმართულებით ის ფაქტია, რომ ეს ის დარგია, საიდანაც შეიძლება გარკვეულწილად წარმოიქმნას რეალური ეკონომიკა. დამატებით გასათვალისწინებელია ფაქტი: ქვეყნებს, რომელთაც აქვთ გახსნილი ტიპის ეკონომიკა, ურთულდებათ მეტად კონკურენციაში ჩაბმა თუ ციფრულ და ტექნოლოგიურ მიმართულებებზე არ აქვთ აწყობილი ყველა ზემოხსენებული მიმართულება. ეს უკანასკნელი ერთდროულად მოგვცემს იმის საშუალებას, რომ შეიქმნას რეალური ეკონომიკა, რაც ყველაზე მნიშვნენელოვანია, მაგალითად, ისეთი დარგისთვის, როგორიცაა თითოეული ახალარჩეული მთავრობის „უსაყვარლესი დარგი" – ტურიზმი.

ასევე, განათლების მიმართულებით, ვფიქრობ, რომ საკმაოდ კარგი ანტიკრიზისული გეგმა იქნა შემუშავებული. კარგია ის ფაქტი რომ აკადემიურ წლად არ მოხდა მიმდინარე წლის გამოცხადება. ფაქტია ეს ერთი მხრივ სტუდენტებს და მოსწავლეებს, ხოლო მეორე მხრივ ქვეყანას გაურთულებდა საქმეს. ასევე, მნიშვნელოვანია დისტანციური სწავლების განვითარება. ბევრ განვითარებულ სახელმწიფოში დისტანციური სწავლება განიხილება, როგორც სწავლების ერთ-ერთი საშუალება და საქართველოში მოხდა მისი პირველი გამოცდა. ზემოაღნიშნული, რამდენად ეფექტიანია ქართულ რეალობაში, ეს სხვა საკითხია, თუმცა, ვფიქრობ, კორონავირუსის პერიოდში გამოყენებული პრაქტიკა განათლების მიმართულებით, საკმაოდ პერსპექტიულია.

დასკვნა

ფაქტია, კორონავირუსმა ბევრ სახელმწიფოს ასწავლა კრიზისის პირობებში არსებობა. ეკონომიკური თვალსაზრისით, მიმაჩნია, რომ ნებისმიერმა სახელმწიფო ზარალი განიცადა. თუმცა, ბევრ მათგანს ძალიან მცირე. ზიანის სიმცირე პირდაპირპროპორციულად დამოკიდებული გახლდათ ეკონომიკის საფუძვლებზე.

ჩემი აზრით, საქართველო კარგად გაუმკლავდა კორონავირუსით გამოწვეულ პირველ შეტევას ჯანდაცვის მიმართულებით. დროთა განმავლობაში პანდემიის შედეგები თავს იჩენს ეკონომიკაში. იმედია, კარგი ანტიკრიზისული გეგმის პირობებში ეს ზიანი იქნება მცირე.

Covid-19-მა საქართველოს ეკონომიკას აჩვენა, რომ საჭიროა სხვა პრიორიტეტები, რომელიც გათვლილი იქნება ეკონომიკის რეალური სექტორის განვითარებისთვის. ძალიან კარგია ტურიზმის და სოფლის მეურნეობის მიმართულების წინა პლანზე წამოწევა, თუმცა ღრმად ვარ დარწმუნებული იმ ფაქტში, რომ მათი განხილვა, როგორც ეკონომიკის რეალური სექტორის ლოკომოტივის, ჩანაფიქრშივე მცდარია. აუცილებელია სოფლის მეურნეობის დარგობრივი განვითარება იმ დონემდე, რა დონემდეც შესაძლებელია განვითარდეს საქართველოში (ისევე როგორც ტურიზმის).

პრიორიტეტულ დარგად უნდა იქცეს განათლებაზე დაფუძნებული ეკონომიკის შექმნა. ასევე, უმნიშვნელოვანესია ქვეყნის ინდუსტრიალიზაცია სხვა მიმართულებებთან ერთად იმ დარგების წამოწევით, რომლისთვის საჭირო მასალებიც უხვადაა საქართველოში.

ვფიქრობ დღეს არის შესანიშნავი დრო, მოხდეს ქვეყნის რეორიენტირება და ეკონომიკის მთლიანად ინდუსტრიაზე და განათლების ეკონომიკაზე დაფუძნების. ამისთვის, საჭიროა ეტაპობრივი მოქმედება და ვფიქრობ შედეგებიც საკმაოდ კარგი იქნება.

ლიტერატურა/REFERENCES

Koguashvili, P., Papava, V., Silagadze, A., Kunchulia, T., Mekvabishvili, E., Gogokhia, R., Chikhladze, N., Ramishvili, B., Archvadze, I. & Galegashvili, D. (2020). We will defeat Korona. Hunger and Poverty? *Resonance*. (In Georgian); http://www.resonancedaily.com/mobile/index.php?id_rub=11&id_artc=92467

Mekvabishvili, E. (2012). Theory of economic crises and financial-economic crises of the globalization era. *Globalization, Modern Problems of International Business and Development Perspectives*. Tbilisi, Universal Publishing House; (In Georgian); <https://taxuna.files.wordpress.com/2015/11/unnamed-file.pdf >.

Papava, V. & Charaia, V. (2020). *The Coronomic Crisis and Some Challenges of the Georgian Economy.* Tbilisi: Georgian Strategy and International Relations Research Foundation. Expert Opinion, N136 (In Georgian); <http://papava.info/publications/Papava_Charaia_coronomical-crisis-and-Georgia.pdf>.

Papava, V. (2018). Georgia›s economic model: Consumer paradox and touristic trap. In: *The Challenges of Globalization in Economics and Business.* Tbilisi, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Publishing House, (In Georgian);
<https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/konference.pdf>.

Papava, V., Silagadze A. (2019). How to translate the term «Gross Domestic, Product» into Georgian. *Globalization and Business*. No 7; (In Georgian); <https://www.researchgate.net/publication/334897039_rogor_unda_itargmnos_kartulad_termini_GROSS_DOMESTIC_PRODUCT>.

Papava, V. (2020). *Pension, Economic Growth, Agflation and Inflation, Georgian Strategy and International Relations Research Center*; (In Georgian); < https://www.gfsis.org/ge/blog/view/1071>.

National Bank, (2020). Money transfers in Georgia. National Bank of Georgia; (In Georgian); <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304>.

National Bank, (2020). Official exchange rates. National Bank of Georgia, (In Georgian); <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=306>.

Geostat, (2020). Distribution of tourist expenses. National Statistics Office; (In Georgian); < https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/101/shida-turizmi>.

Geostat, (2020). The share of agriculture in the total domestic product. *National Statistics Office*; (In Georgian);
< https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/196/soflis-meurneoba>.

Government of Georgia, (2020). *Anti-crisis plans for education, tourism and agriculture*; (In Georgian); <http://gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=288>.

Alwis, A. de. (2020). *"Coronomics –Plan Your Eggs and the Basket!" Daily FT,* February 25, <http://www.ft.lk/columns/Coronomics-%E2%80%93-Plan-your-eggs-and-the-basket-/4-695109>.

Papava, V. (2020). "Coronomic Crisis: When the Economy Is A Hostage to Medicine." Eurasia Review. *Journal of analysis and news*. March 29, <https://www.eurasiareview.com/29032020-coronomic-crisis-when-the-economy-is-a-hostage-to-medicine-oped/>.

Papava, V. (2018). Georgia's Economy in a Tourist Trap. Rondeli Blog, July 25 <https://www.gfsis.org/blog/view/854>.

Samson, I. (2008). Medium-Term Prospects for the Georgian Economy. *Georgian Economic Trends*, February.

WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19 - 11 March . (2020). World Health Organization. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>.

JEL Classification: F4; L81 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.028

TRADE POLICY RESPONSES TO THE CONTEMPORARY CHALLENGES OF THE GLOBAL MARKET

LELA JAMAGIDZE
PhD in Economics, Assistant professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
lela.jamagidze@tsu.ge

Abstract. The present paper discusses several new trends in the global trade such as digitalization of trade, regional trade agreements and the emergence of new global players. Based on theoretical research and the study of the available secondary statistical data it analyzes how trade policy can address these changes under the existing world trading system.

Trade rules underlying the traditional trading system are still applicable under increasing digital trade and enhanced bilateral and regional trade integration. However, WTO Agreement has nothing to do with those barriers of trade that go beyond traditional trade measures and are very acute for the developing countries. They involve access to the Internet and other telecommunication infrastructure, weak formal institutions and legal protection, lack of awareness about the potential benefits and opportunities in digital trade and lack of IT literacy. In order to overcome these barriers developing countries should incorporate trade policy as a component of deep economic reforms. The pace of development of the multilateral trading rules is slower than required by increasingly flexible business models. Therefore, countries try to find solutions at the bilateral and plurilateral levels. For instance, the EU develops regulations under Digital Single Market as well as within its bilateral trade agreements with non-member states. Georgia is implementing digital economy regulations in accordance to its DCFTA with the EU.

Access to information and communication technologies is essential to be engaged in digital trade. For developing countries investments in digital infrastructure is an important policy issue, while developed countries are more focused on balanced trade rules, which ensure the development of digital trade, on the one hand and security and data protection, on the other.

Contemporary trade policy goes beyond regulation based on classical trade instruments. It encompasses regulation within regional trade and investment agreements, technical standards and other behind-the-border measures, regulation of services and intellectual property markets and support for sustainable development goals, etc. A large part of the contemporary regional trade agreements covers all these areas. Development of bilateral and regional cooperation by encouraging deep integration can be discussed as an effort to overcome inflexibilities of the multilateral system. Regional integration enables countries to develop selective approach towards their trade partners and maintain certain degree of autonomy by applying different trade rules towards different partners. Elimination of behind the border barriers and enhanced regulatory harmonization leads to reduced trade costs but it also leads to race to the bottom in regulatory facilitation, what might be detrimental to the national policy goals. The effects of deep economic integration cannot be assessed based on the traditional approach of trade creation and trade diversion, because integration as an institutional process affects not only trade flows but also economic and institutional development levels of the countries.

Deep regional integration reduces institutional differences within regions and increases them across regions. Besides it, the increasing role of BRICs countries in international trade leads to greater diversity of actors in the world market. New global players ask for greater voice in the process of reforming trade rules. Therefore, global trade rules should reflect the diversity that comes from changes in the patterns as well as the main players of the world market.

KEYWORDS: TRADE POLICY, DIGITAL TRADE, REGIONAL TRADE AGREEMENTS, TRADE RULES.

For citation: Jamagidze, L. (2020). Trade Policy Responses to the Contemporary Challenges of the Global Market. *Globalization and Business, 10.* 218-224. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.028

JEL Classification: F4; L81 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.028

სავაჭრო პოლიტიკის მიმართულებები გლობალური ბაზრების ახალი გამოწვევების საპასუხოდ

ლელა ჯამაგიძე

ეკონომიკის დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო

lela.jamagidze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: მწვანე ეკონომიკა, მდგრადი ეკონომიკური ზრდა, მწვანე ინვესტიციები, მწვანე დაფინანსება.

ციტირებისთვის: ჯამაგიძე ლ. (2020). სავაჭრო პოლიტიკის მიმართულებები გლობალური ბაზრების ახალი გამოწვევების საპასუხოდ. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 218-224. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.028

შესავალი

სტატიაში განხილულია მიმდინარე ტექნოლოგიური და სტრუქტურულ-გეოგრაფიული ცვლილებების გავლენა მსოფლიო ვაჭრობაზე და გაანალიზებულია სავაჭრო პოლიტიკის მიმართულებები, რომლებიც ამ ცვლილებებს პასუხობს. ერთი მხრივ, ციფრულ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ვაჭრობის განვითარება, ხოლო მეორე მხრივ, პროტექციონისტული ტალღის გაძლიერება სავაჭრო პოლიტიკის განხორციელებაში წინააღმდეგობებს ქმნის. ამასთან, 2008-2009 წლების გლობალური კრიზისის შემდგომ პერიოდში მსოფლიო ვაჭრობის შემცირება და გაჯანსაღების ნელი პროცესი სავაჭრო პოლიტიკისთვის გამოწვევას წარმოადგენს და ამყარებს მოსაზრებას, რომ მომავალში ვაჭრობის განვითარება მნიშვნელოვანწილად სავაჭრო პოლიტიკის მიმართულებების არჩევანზე იქნება დამოკიდებული (Goldberg, 2019).

სტატია წარმოდგენილია შემდეგი სტრუქტურით: ტექნოლოგიური ცვლილებების მრავალმხრივ სავაჭრო პოლიტიკაზე გავლენას ციფრული ვაჭრობის განვითარებისა და შესაბამისი სავაჭრო წესების მიხედვით განვიხილავთ. სტრუქტურულ-გეოგრაფიული ცვლილებების გავლენის ანალიზისთვის შესწავლილია ინტეგრაციული დაჯგუფებების როლი და მათ ფარგლებში სავაჭრო პოლიტიკის განსაზღვრის თავისებურებები თანამედროვე ეტაპზე, ასევე, მსოფლიო ბაზრის ახალი მოთამაშეების გავლენით მრავალმხრივ სავაჭრო პოლიტიკაში მოსალოდნელი ცვლილებები.

სავაჭრო პოლიტიკა ციფრული ვაჭრობის განვითარების პირობებში

თანამედროვე პირობებში გლობალური ვაჭრობის განვითარებაზე გავლენას ახდენს ციფრული ტექნოლოგიების უახლესი მიღწევების დანერგვა და გამოყენება. ციფრული ტექნოლოგიები ცვლილებებს იწვევს საერთაშორისო ვაჭრობის სტრუქტურაში, სავაჭრო დანახარჯებსა და მონაწილე სუბიექტების მახასიათებლებში.

ციფრულ ვაჭრობაში ურთიერთობების ოთხ ტიპს შორის – (a) B2B (ბიზნესისა ბიზნესის მიმართ); (b) B2C (ბიზნესისა მომხმარებლის მიმართ); (c) B2G (ბიზნესისა მთავრობის მიმართ) და C2C (მომხმარებლისა მომხმარებლის მიმართ) – დომინანტურია პირველი, რაც კომპანიებს შორის ციფრულ ვაჭრობას მოიცავს (UNCTAD, 2015). სხვადასხვა შეფასებით 2015 წლისთვის ამ ტიპის მსოფლიო ვაჭრობის მოცულობა $19.9 ტრილიონი იყო, ხოლო მეორე კატეგორია უტოლდებოდა $2.2 ტრილიონს (UNCTAD, 2016).

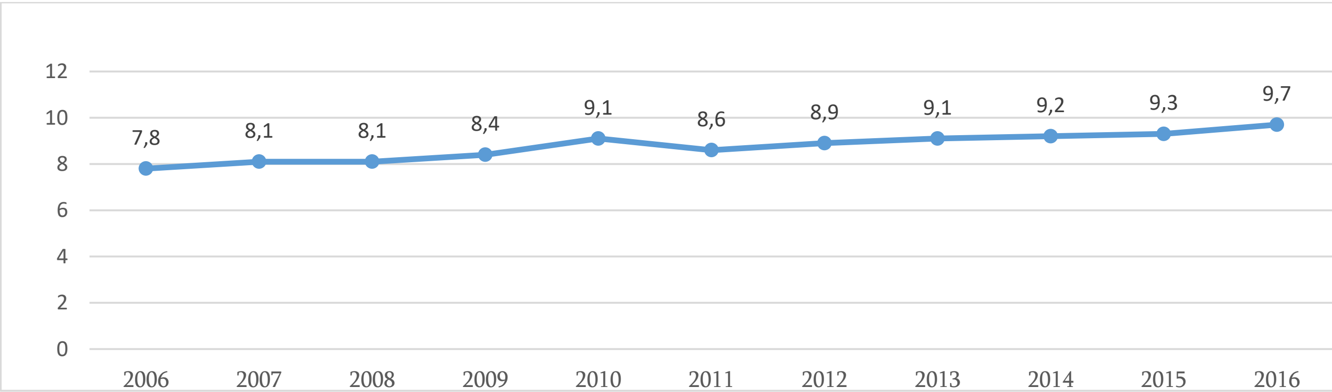
ციფრული ტექნოლოგიები საშუალებას აძლევს კომპანიებს, ადვილად დაძლიონ გეოგრაფიული და საზღვრებთან დაკავშირებული სავაჭრო ბარიერები, სწრაფად გახდნენ გლობალური, უფრო ადვილად შეაღწიონ ახალ მიწოდების ჯაჭვში და ახალ ბაზრებზე. ამდენად, ინტერნეტ-ეკონომიკის განვითარება სავაჭრო ბარიერების შემცირებაზე ორიენტირებული პოლიტიკის რეალიზაციის ხელშემწყობია, მაგრამ, მეორე მხრივ, ციფრული ვაჭრობა რეგულირების თვალსაზრისით ბევრ გამოწვევას ქმნის. ის, როგორც წესი, თანაკვეთაშია პოლიტიკის სხვა ისეთ სფეროებთან, როგორებიცაა პერსონალურ მონაცემთა დაცვა, ინტელექტუალური საკუთრების და ტექნოლოგიების ტრანსფერის რეგულირება. მაგალითად, მონაცემთა დაცვის რეგულაციები ზღუდავს კლიენტთა მონაცემებზე წვდომასა და მათ ტრანსფერს; ინტელექტუალურ საკუთრების არასრულყოფილი მარეგულირებელი ჩარჩო-წესები სათანადოდ ვერ იცავს მომსახურების მწარმოებლებს, მომხმარებლებს და პროვაიდერებს; ონლაინ პლატფორმების რეგულაციები, მონაცემთა ლოკალიზაციის მოთხოვნები, ვებ გვერდების

გაფილტვრა და ბლოკირება, ერთი მხრივ, უსაფრთოხოების აუცილებლობითაა ნაკარნახევი, მაგრამ, მეორე მხრივ, სავაჭრო ბარიერებს წარმოადგენს. აღნიშნულთან ერთად, ციფრულ ვაჭრობაში ბარიერებს ქმნის დისკრიმინაციული სტანდარტები და ტესტირების მოთხოვნები, ელექტრონულ გადახდებზე დაწესებული შეზღუდვები (აკრძალვები) და ტექნოლოგიების იძულებითი ტრანსფერი.

გლობალური ციფრული ვაჭრობის მასშტაბების შეფასებისთვის საერთაშორისო პრაქტიკაში გამოყენებული სტატისტიკური მაჩვენებლები აერთიანებს როგორც ელექტრონული არხებით მიწოდებული საქონლისა და მომსახურების ნაკადებს, მონაცემთა საერთაშორისო ტრანსფერს, ასევე, არაპირდაპირ მაჩვენებლებს, რომლებიც ციფრული ვაჭრობის ინფრასტრუქტურულ პირობებს ახასიათებს. ესაა საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლითა და მომსახურებით ვაჭრობა.

გლობალური ციფრული ვაჭრობა, გაზომილი კომპიუტერული, სატელეკომუნიკაციო და საინფორმაციო მომსახურების მსოფლიო ექსპორტის მიხედვით, თანმიმდევრულად მზარდ ტენდენციას ავლენს.

დიაგრამა. გლობალური სატელეკომუნიკაციო, კომპიუტერული და საინფორმაციო მომსახურების ექსპორტის წილი კომერციული მომსახურების ექსპორტში (%)

წყარო: UNCTAD, 2017

საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლის ექსპორტის წილი მთლიან მსოფლიო ექსპორტში 2009 წელს 11.96%-დან 2016 წელს 11.51%-მდე შეიცვალა. საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლით ვაჭრობაში ქვეყნებს საკმაოდ განსხვავებული პოზიციები უკავიათ – მთლიანი ექსპორტის 38% ჩინეთზე მოდის, ხოლო მას მოსდევს ევროკავშირი 18%-იანი წილით, იმპორტში კი ევროკავშირს უჭირავს უდიდესი – 21%-იანი წილი, ხოლო მას აშშ მოსდევს 16%-ით (UNCTAD, 2019, გვ. 63). მთლიან ექსპორტში საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლის წილის მიხედვით საქართველოს პოზიცია მოკრძალებულია. მსოფლიო ბანკის მონაცემები მოწმობს, რომ საქართველო ამ მაჩვენებლით საკმაოდ ჩამორჩება არა მხოლოდ ევროპის ქვეყნებს, არამედ საშუალოზე დაბალშემოსავლიანი ქვეყნების ჯგუფს.

მაგრამ, მეორე მხრივ, საქართველო სწრაფად აუმჯობესებს ციფრულ ვაჭრობაში ჩართულობის მაჩვენებლებს. B2C ელექტრონული ვაჭრობის ინდექსის მაჩვენებელი 2014 წლის 39.2-დან 2017 წელს 72.3 გაუმჯობესდა.

ცხრილი 1. საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლის ექსპორტის წილი ქვეყნის მთლიან ექსპორტში (%)

ქვეყანა	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
საქართველო	0.28	0.28	0.30	0.46	0.69	0.63	1.05	0.45	0.56
ევროკავშირი	6.20	6.34	5.74	5.27	4.99	5.12	5.28	5.32	5.25
ცენტრალური ევროპისა და ბალტიის ქვეყნები	13.08	13.16	11.56	10.55	9.81	9.77	9.80	9.29	9.20
საშუალოზე დაბალშემოსავლიანი ქვეყნები	5.15	4.13	4.03	4.94	5.26	5.74	7.27	7.91	3.93

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ მსოფლიო ბანკის მონაცემების მიხედვით https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.ICTG.ZS.UN?contextual=region&locations=GE

ცხრილი 2. საქართველოს ელექტრონული ვაჭრობის B2C ინდექსი, 2014-2017

	2014	2015	2016	2017
ინტერნეტის მომხმარებელი ინდივიდების წილი	49	-	50	60
საკრედიტო ბარათის მომხმარებელი ინდივიდების წილი	18	40	40	61
უსაფრთხო ინტერნეტ სერვერები 1 მლნ ადამიანზე (ნორმალიზებული)	62	62	60	72
UPU საფოსტო კავშირების სანდოობის ქულა	28	28	76	96
ელექტრონული ვაჭრობის B2C ინდექსის ქულა	39.2	44	57	72.3

წყარო: UNCTAD B2C E-commerce Index 2016

ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლის ექსპორტის წილობრივი მაჩვენებელი ციფრული ვაჭრობის სურათს მხოლოდ ნაწილობრივ ასახავს. ის უკავშირდება ციფრული ვაჭრობის უზრუნველსაყოფად აუცილებელი ინფრასტრუქტურის მიწოდებას (როგორიცაა კომპიუტერული და საკომუნიკაციო მოწყობილობები, ელექტრონული მოწყობილობები, სხვა საინფორმაციო და საკომუნიკაციო საქონელი), მაგრამ გლობალურ ვაჭრობაში გაცილებით დიდ როლს ასრულებს ციფრული შინაარსის მქონე პროდუქტები (მაგალითად, პროგრამები), ციფრული ინფრასტრუქტურის მიწოდებასთან დაკავშირებული მომსახურება და მომსახურების ის სახეობები, რომელთა მიწოდება ელექტრონულად ხორციელდება.

ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის (ვმო) შეთანხმება საინფორმაციო ტექნოლოგიების შესახებ (ITA) ტრადიციული სავაჭრო ბარიერების (ტარიფების) მოხსნას უზრუნველყოფს შეთანხმებით გათვალისწინებულ ყველა პროდუქტზე. სამწლიანი მოლაპარაკებების შედეგად, 2015 წლიდან გაფართოვდა პროდუქტების ჩამონათვალი, რომლებზეც ეს შეთანხმება ვრცელდება. მასში დამატებით შეტანილია 201 დასახელების პროდუქტი, რაც გლობალური ვაჭრობის 7%-ს მოიცავს. ეს შეთანხმება არეგულირებს საინფორმაციო-ტექნოლოგიური საქონლისა და მომსახურების ტრადიციული ბარიერების გამოყენებას (ტარიფები, მონაცემთა ლოკალიზაციის მოთხოვნები, კვოტები, ტექნიკური ბარიერები), მაგრამ ვმო-ს შეთანხმება ვერ უზრუნველყოფს განვითარებადი ქვეყნებისთვის აქტუალური ისეთი ბარიერების დაძლევას, როგორებიცაა წვდომა ინტერნეტთან და სხვა სატელეკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურასთან, სუსტი ფორმალური ინსტიტუტები და სამართლებრივი დაცვის გარანტიები, ასევე, ამ სფეროში არსებული შესაძლებლობების შესახებ ნაკლები ინფორმირებულობა და საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენების არცოდნა. ამგვარი ბარიერების დასაძლევად საჭიროა სავაჭრო პოლიტიკა სიღრმისეული ეკონომიკური რეფორმების ნაწილად მოიაზრებოდეს. იმის გამო, რომ ციფრული ვაჭრობა ვითარდება საკმაოდ სწრაფად, ხოლო ვმო-ს ჩარჩოში მოლაპარაკებების პროცესი და ცვლილებები არსებულ სავაჭრო წესებში საკმაოდ გახანგრძლივებულია, ქვეყნები გამოსავალს ორმხრივ და პლურილატერალურ შეთანხმებებში ხედავენ.

ევროკავშირი აქტიურად ცდილობს, უფრო სწრაფად განავითაროს შესაბამისი რეგულაციები ერთიანი ციფრული ბაზრის ფარგლებში (Digital Single Market), ასევე, არაწევრ ქვეყნებთან თავისი ორმხრივი სავაჭრო ხელშეკრულებების საფუძველზე.

სავაჭრო პოლიტიკის რეფორმების გატარება საქართველოს ევროკავშირთან ასოცირების პროცესის ფარგლებში საერთაშორისო დონეზე დადგენილი ნორმების ურთიერთვაჭრობაში აღიარებით ხდება – ვმო-ის მთელი რიგი მუხლები წარმოადგენს ღრმა და თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმების (DCFTA) შემადგენელ და განუყოფელ ნაწილს. კიდევ ერთი სტრატეგიაა ურთიერთმსგავსი ინსტიტუტებისა და პროცედურების დანერგვა (მაგალითად, როგორც საბაჟო რეგულირების სფეროში განხორციელდა), ზოგჯერ ხდება ნორმებისა და მოთხოვნების პირდაპირი გადმოტანა (ტექნიკური ბარიერების სფეროში), ხოლო მომსახურებით ვაჭრობაში უპირატესობა ენიჭება თანდათანობით ჰარმონიზაციას (Jamagidze, 2019). ციფრული ეკონომიკის სფეროს რეფორმები მიზნად ისახავს ეკონომიკური და ბიზნეს შესაძლებლობების ხელშეწყობას, ციფრული კომპეტენციების გაძლიერებას და ელექტრონული ვაჭრობის განვითარებას. ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიაში, «საქართველო 2020», პრიორიტეტულ მიმართულებადაა დასახული ქვეყნის მასშტაბით საინფორმაციო ტექნოლოგიების დანერგვის ხელშეწყობა და სატელეკომუნიკაციო ინფრასტრუქტურის განვითარება. ელექტრონული კომერციის დირექტივის შესაბამისად მიმდინარეობს მუშაობა საქართველოს ელექტრონული კომერციის შესახებ კანონპროექტზე. რაც შეეხება საქართველოს კანონმდებლობას ელექტრონული იდენტიფიკაციის და სანდო სერვისების შესახებ (კანონი ელექტრონული დოკუმენტისა და ელექტრონული სანდო მომსახურების შესახებ), ის ევროკავშირის (eIDAS) რეგულაციასთან შესაბამისობაში 2018 წელს მოვიდა[1]. (European Commission, 2019).

[1] ევროკომისია. (2019). ანგარიში საქართველოს მიერ ასოცირების პროცესის განხორციელების შესახებ.

საინფორმაციო-სატელეკომუნიკაციო ტექნოლოგიებზე წვდომა უპირველესი წინაპირობაა ციფრულ ვაჭრობაში ჩართვისთვის. ციფრულ ინფრასტრუქტურაში ინვესტიციები ხელს უწყობს სავაჭრო დანახარჯების შემცირებას და მის განვითარებას. ეს მიმართულება განვითარებადი ქვეყნებისთვისაა აქტუალური, ხოლო განვითარებული ქვეყნები განსაკუთრებით ზრუნავენ, რომ ისეთი რეგულაციები მოაწესრიგონ, როგორიცაა მომხმარებელთა უსაფრთხოება და მონაცემთა დაცვა.

მსოფლიო ვაჭრობის სტრუქტურულ-გეოგრაფიული ცვლილებების გავლენა სავაჭრო პოლიტიკაზე

ორმხრივი და რეგიონული თანამშრომლობის გაძლიერება არა მხოლოდ ციფრული ვაჭრობის სფეროში, არამედ საქონლითა და მომსახურებით ტრადიციულ ვაჭრობაში პოზიციების გაუმჯობესებას ისახავს მიზნად. მნიშვნელოვანი ტენდენციაა თავისუფალ ვაჭრობაზე ორიენტირებული პოლიტიკის ტრადიციული მიმართულებიდან, რაც ტარიფებისა და სავაჭრო ბარიერების მოხსნას გულისხმობს, გადასვლა კომპლექსურ მიმართულებაზე, როდესაც ვაჭრობის მრავალმხრივ დონეზე გაიოლების პარალელურად მიმდინარეობს რეგიონული თავისუფალი სავაჭრო (RTA) და საინვესტიციო შეთანხმებების გაფორმება, რომლებიც სულ უფრო მეტად ვითარდებიან „ღრმა“ ინტეგრაციის გზით. დღეს მსოფლიოში საშუალო სატარიფო განაკვეთი ყველა სახის საქონელზე გაანგარიშებით არის 7,54%. 1990 წელს ეს მაჩვენებელი 21,7% იყო. 2008-2016 წლებში საშუალო სატარიფო განაკვეთის ცვლილების დიაპაზონი 1%-ს არ აღემატებოდა, რაც ნიშნავს, ტარიფების განაკვეთები მნიშვნელოვნად არ შეცვლილა. ამდენად, საშინაო ბაზრის დაცვის ინსტრუმენტებად უმთავრესად არასატარიფო ზომები და რეგულაციები გამოიყენება. შესაბამისად, რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებები სწორედ ამ ტიპის რეგულაციების შესუსტებას ახდენენ ვაჭრობის გაიოლების მიზნით. როდრიკი (Rodrik, 2018:.5) გამოყოფს ოთხ ძირითად სფეროს, რომლებიც ექცევა „ღრმა“ ტიპის სავაჭრო შეთანხმებების რეგულირების ქვეშ: ვაჭრობასთან დაკავშირებული ინტელექტუალური საკუთრება; კაპიტალის ნაკადების რეგულაციები; საინვესტიციო დავების გადაწყვეტა და სტანდარტების ჰარმონიზაცია. გარდა ამისა, სამუშაო ძალისა და გარემოსთან დაკავშირებული პოლიტიკის ღონისძიებების ჩართვისთვის საფუძველს ქმნის ის რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებები, რომლებიც საქონელთან ერთად მომსახურებაზეც ვრცელდება.

2018 წლისთვის ვმო-ს მონაცემთა ბაზაში დაფიქსირებული ძალაში მყოფი რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებების რაოდენობა 294 აღწევს. ამ შეთანხმებების ნახევარზე მეტი (150) მოიცავს როგორც საქონლით, ასევე, მომსახურებით ვაჭრობას, ხოლო 143 შეთანხმება მოიცავს მხოლოდ საქონელს. მათგან დაახლოებით ნახევარი განვითარებად ქვეყნებს შორისაა გაფორმებული. ევროკავშირი უდიდეს რეგიონულ სავაჭრო შეთანხმებას წარმოადგენს, რომელზეც მსოფლიო ვაჭრობის 1/3 მოდის, ხოლო ევროკავშირსა და NAFTA-ს შორის ვაჭრობა რეგიონთაშორის ვაჭრობაში უდიდეს წილს იკავებს. დღესდღეობით რეგიონული ინტეგრაციის ეკონომიკური შედეგების შეფასება ტრადიციულად მიღებული ვაჭრობის შექმნისა და ვაჭრობის შეჩერების ეფექტების მიხედვით არასაკმარისია, რადგან ინტეგრაცია, როგორც ინსტიტუტციური მოვლენა, მიმართულია იქითკენ, რომ ქვეყნების ეკონომიკური და ინსტიტუციური განვითარების დონეებში განსხვავებები აღმოიფხვრას. (Jamagidze, 2010).

როგორც ცხრილ 3-ში წარმოდგენილი მონაცემებიდან ჩანს, თითოეული სავაჭრო შეთანხმება სხვადასხვა ხარისხით ასტიმულირებს შიდარეგიონულ ექსპორტს. MERCOSUR-ის, COMESA-ის და ECOWAS-ის შემთხვევაში შიდარეგიონული სავაჭრო კავშირები უფრო სუსტია, ვიდრე დანარჩენ მსოფლიოსთან მათი ვაჭრობა. სავაჭრო პარტნიორის შერჩევის შესაძლებლობა რეგიონული შთანხმების ფარგლებში ქვეყნებს გარკვეულ მოქნილობას ანიჭებს, რომ შეინარჩუნოს შედარებითი ავტონომია და მათთვის პრიორიტეტული სავაჭრო პარტნიორების მიმართ განსხვავებული სავაჭრო რეჟიმები აამოქმედონ, ასევე, ეს შეთანხმებები ეროვნული ეკონომიკური მიზნების მიღწევის ინსტრუმენტად გამოიყენონ. ამით ქვეყნები მრავალმხრივი სავაჭრო სისტემის მოუქნელობის დაძლევას ცდილობენ.

ეკონომიკური დაცემის ან შენელებული ეკონომი-

ცხრილი 3. ზოგიერთი რეგიონული თავისუფალი სავაჭრო შეთანხმების ექსპორტი (პროცენტულად მთლიან ექსპორტში, 2016)

	EU	NAFTA	ASEAN	MERCOSUR	COMESA	ECOWAS
ექსპორტი გეოგრაფიული რეგიონის არაწევრ ქვეყნებთან	6	_	43	8	11	14
ექსპორტი რეგიონული შეთანხმების შიგნით	64	50	24	13	10	10
ექსპორტი დანარჩენ მსოფლიოში	30	50	33	79	79	78

წყარო: World Trade Statistical Review, WTO, 2018, p.74

კური ზრდის პირობებში აქტიურდება პროტექციონისტული მიმართულებები. აღსანიშნავია, რომ დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებში სწორედ ასეთი შენელებული ზრდის ეტაპი დგას, ამასთან, პოლიტიკური პროცესების განვითარებაც პროტექციონიზმის გაძლიერებას უწყობს ხელს. მაგალითად, აშშ-ში ტრამპის არჩევის შემდეგ ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაშიც გაძლიერდა პროეტქციონიზმის ღია მხარდაჭერის ტალღა (Rising Protectionism, Challenges, threats and Opportunities for Australia, 2017). პროტექციონიზმი ერთ-გვარ შენიღბულ სახეს იღებს, რათა მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წესების პირდაპირი დარღვევა არ მოხდეს (Gamberoni & Newfarmer, 2017). ბევრია კონკრეტული მაგალითი, როცა გამოყენებული სავაჭრო ზომები გაუმართლებელ ბარიერებს ქმნის ვაჭრობაში. მაგალითად, ინდონეზიას იმპორტის ლიცენზირების მკაცრი მოთხოვნები აქვს და ზღუდავს იმ პორტების რაოდენობას, რომლის გავლითაც შეიძლება იმპორტი შევიდეს, ინდოეთი ამკაცრებს სტანდარტებს ჩინური სათამაშოების მიმართ, ჩინეთი ზღუდავს ესპანურ რძის პროდუქტებს; აშშ-მ 2018 წელს გაამკაცრა ტარიფები ფოლადსა და ალუმინზე. რაც შეეხება ევროკავშირს, კანადას, ინდოეთსა და თურქეთს, ვმო-ს ჩარჩოში ამკაცრებს ანტიდემპინგურ ზომებს და ცდილობს, შემოიღოს დროებითი ტარიფები დაცვითი ზომების შესახებ შეთანხმების მიხედვით. მიმდინარე სავაჭრო კონფრონტაციები არა მხოლოდ გლობალურ ვაჭრობას აფერხებს, არამედ სავაჭრო პოლიტიკასა და წესებზე ახდენს მნიშვნელოვან გავლენას. სავაჭრო დავები ორმხრივ დონეზე მიმდინარეობს და მათი გადაწყვეტის გზების ძიებაც ორმხრივი მოლაპარაკებების გზით ხდება. ეს მიუთითებს, რომ ქვეყნები მათთვის მწვავე სავაჭრო პრობლემების მრავალმხრივ დონეზე განხილვასთან შედარებით, ორმხრივ და რეგიონულ დონეს უფრო ეფექტურად მიიჩნევენ.

დიდი ქვეყნების სავაჭრო პოლიტიკა მნიშვნელოვნად მოქმედებს საერთაშორისო ბაზრებზე და დანარჩენი ქვეყნების სავაჭრო პოლიტიკაზე. მაგალითად, აშშ-ის პროტექციონისტულმა ნაბიჯმა BRICS-ის ქვეყნები (ბრაზილია, რუსეთი, ინდოეთი, ჩინეთი, სამხრეთ აფრიკა) აიძულა, ჩამოეყალიბებინა საერთო ხედვა და მისთვის საერთო საკითხები წარმოეჩინა მსოფლიო სავაჭრო სისტემის დღის წესრიგში (Chandran, 2018). განვითარებული ქვეყნები საქონლის მსოფლიო ექსპორტის ნახევარს და მომსახურების ექსპორტის 2/3-ს ახორციელებს, მაგრამ მისი შეფარდებითი წილი მსოფლიო მიწოდებაში იკლებს (UNCTAD, 2018). 2008-2016 წლებში მსოფლიო ვაჭრობის შემცირების მიუხედავად, BRICS-ის ქვეყნების იმპორტი და ექსპორტი იზრდებოდა. მსოფლიო ექსპორტში მათი წილი დაახლოებით 1/3-ს შეადგენს. მათი სავაჭრო კავშირები გაღრმავდა როგორც ურთიერთშორის, ისე სხვა მზარდ ბაზრებთან და განვითარებად ქვეყნებთან. 2018 წელს იოჰანესბურგის სამიტზე ამ ქვეყნებმა გამოთქვეს მზადყოფნა ვმო-ს მრავალმხრივი ჩარჩო-წესების შემდგომ განვითარებაში მიიღონ მონაწილეობა და განსაკუთრებული ყურადღება განვითარებადი ქვეყნების პრობლემებს დაუთმონ.

BRICS-ის ქვეყნების შესახებ ლიტერატურაში სამი ძირითადი მიმართულებაა აქტუალური: მათი როლი გლობალური სავაჭრო წესების ტრანსფორმაციაში; მათი სავაჭრო პოლიტიკა და გავლენა ვმო-ზე და BRICS-ის ქვეყნების პოლიტიკის კოორდინაცია და თანამშრომლობა. სამივე შემთხვევაში ამ ქვეყნებს აქვთ საკმარისი ძალაუფლება, რომ კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენონ არსებული სავაჭრო წესები. ბრაზილიას, ჩინეთს და ინდოეთს, მიუხედავად მათი განსხვავებული სავაჭრო ინტერესებისა, მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდა დოჰას რაუნდის მიმდინარეობაზე (Hopewell, 2017).

ღრმა ტიპის რეგიონული სავაჭრო შეთანხმებების გააქტიურებამ, შესაძლოა, შეამციროს ინსტიტუციური განსხვავებები რეგიონებს შიგნით და გაზრდოს რეგიონებს შორის. ამასთან, ახალი მოთამაშეების როლის გაძლიერება და განვითარებად ქვეყნებს შორის დიფერენციაციის ზრდა აუცილებლად საჭიროებს, რომ სავაჭრო წესებმა ასახოს გლობალური ვაჭრობის როგორც სტრუქტურული, ისე მონაწილეთა ეკონომიკური მოდელებიდან გამომდინარე მრავალფეროვნება.

დასკვნა

სავაჭრო წესები, რომლებიც, არეგულირებდა საქონლისა და მომსახურების ტრადიციულ ნაკადებს, ციფრული ვაჭრობის პირობებშიც გამოყენებადია, მაგრამ დღეს ისინი საინფორმაციო ტექნოლოგიებზე დაფუძნებულ მოქნილ ბიზნეს-მოდელებთან ადაპტაციას საჭიროებს. ეს პროცესი, ციფრული ვაჭრობის განვითარების ტემპთან შედარებით, ნელა მიმდინარეობს.

სავაჭრო პოლიტიკა სულ უფრო კომპლექსური ხდება, რადგან ის აღარ შემოიფარგლება კლასიკური სავაჭრო ინსტრუმენტების გამოყენების მიზანშეწონილობის საკითხით, არამედ მოიცავს რეგიონულ სავაჭრო და საინვესტიციო შეთანხმებების ფარგლებში ვაჭრობის რეგულირებას, სტანდარტებთან და ყველა სხვა სახის არასატარიფო ზომასთან დაკავშირებულ პოლიტიკას, მომსახურების ბაზრებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ბაზრების რეგულირებას, მდგრადი განვითარების მიზნების ხელშეწყობას და სხვა. საქმე ისაა, რომ მრავალმხრივი სავაჭრო სისტემის მოუქნელობით გამოწვეული ხარვეზების გამოსწორებას ქვეყნები ორმხრივი და რეგიონული სავაჭრო თანამშრომლობის გააქტიურებით ცდილობენ. მისი ერთ-ერთი მიმართულება რეგულაციების ჰარმონიზაციაა, რათა სტანდარტებისა და სხვა არასატარიფო ზომების, როგორც სავაჭრო ბარიერების ეფექტების მინიმიზება მოხდეს. ამ შემთხვევაში დგება ვაჭრობიდან მოგებისა და ეროვნული ეკონომიკური მიზნების დაბალანსების პრობლემა, რადგან ქვეყნების კონკურენციამ

სავაჭრო რეგულაციების შემცირებაში შეიძლება მათი სხვა ეკონომიკური მიზნები დააზიანოს.

ჩინეთის, ინდოეთისა და სხვა განვითარებადი ქვეყნების როლი მსოფლიო ვაჭრობაში იზრდება, შესაბამისად, ვიღებთ მსოფლიო ბაზარს, სადაც მრავალი, ურთიერთგანსხვავებული ეკონომიკური მოდელის მქონე აქტორია წარმოდგენილი. მათი თავისებურებების გათვალისწინების გარეშე მრავალ–მხრივი სავაჭრო პოლიტიკა ვერ უზრუნველყოფს კოორდი–ნირებული და წესებზე დაფუძნებული სავაჭრო წესრიგის უპირატესობების განხორციელებას (პროტექციონიზმის შე–მცირება, ღიაობა, პროგნოზირებადობა და სხვა).

ლიტერატურა/REFERENCES

European Commission. (2019). Association Implementation Report on Georgia. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2019_association_implementation_report_georgia_.pdf

Jamagidze, L. (2010). *The role of transnational corporations in the process of globalization of the world economy.* Tbilisi, Universali (in Georgian)

Jamagidze, L. (2019). Import of institutions in the field of Georgia-EU relations. *Economics and Business*, #3, 199-216.

Chandran, Nyshka. (2018). The World's Major Emerging Economies Could End up Benefitingfrom Global Trade Tensions. https://www.cnbc.com/2018/07/25/brics-could-benefit-from-global-trade-tensions.html

Gamberoni, E., & Newfarmer, R. (2017). *Trade protection: Incipient but Worrisome Trends, The Collapse of Global Trade, Murky Protectionism, and the Crisis: Recommendations for the G20, Edited by Baldwin, R. and Evenett*

Goldberg, P. K. (2019). *The Future of Trade. Policy can play a role in shaping the future of the ailing multilateral trade system.* https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2019/06/pdf/the-future-of-global-trade-goldberg.pdf

Hopewell & Kristen. (2017). The BRICS-Merely a Fable? Emerging Power Alliances in Global Trade Governance. *International Affairs* 93(6):1377-96

International Trade Centre (2017). BRICS countries: *Emerging players in global services trade.* ITC, Geneva.

Productivity Commision. (2017). Rising Protectionism, Challenges, threats and Opportunities for Australia, *Research Paper*

Rodrik & Dani. (2018). What Do Trade Agreements Really Do? *Working Paper* 24344 http://www.nber.org/papers/w24344

UNCTAD, (2015). *Technical Notes on ICT for Development*, No. 7. Geneva.http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tn_unctad_ict4d07_en.pdf

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2017): *Information Economy Report: Digitalization, Trade and Development.*

UNCTAD, (2016). *B2C E-commerce Index.*

UNCTAD. (2018), *Key statistics and Trends in International Trade*

World Bank. (2019). *World Development Indicators*

WTO. (2018). *World Trade Report 2018*

WTO. (2018). *World Trade Statistical Review*

განათლება, ტექნოლოგიები, ინფორმაცია, კომუნიკაცია და ტურიზმი გლობალიზაციის პირობებში

EDUCATION, TECHNOLOGIES, INFORMATION, COMMUNICATION AND TOURISM IN TERMS OF GLOBALIZATION

JEL Classification: F63 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.029

PERSPECTIVES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SUSTAINABLE BUSINESS MODELS IN THE POST-COVID ERA

IA NATSVLISHVILI
PhD in Economics, Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
ia.natsvlishvili@tsu.ge

Abstract. The article assesses the perspectives of achieving sustainable development goals and implementation of sustainable business models in Post-Covid era. Challenges created by the novel corona virus (Covid-19) pandemic have been analyzed in the context of sustainable development using desk research method and qualitative content analysis. Pandemic crisis gradually develops into a «triple wave» crisis: 1) pandemic shock and public health crisis; 2) a stronger shock of economic global mega-recession, 3) an even more powerful ecological crisis caused by climate change and declining biodiversity might be emerge.

According to the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) the total «lockdown» of economy caused by pandemic leads to a reduction of almost one-third of the gross domestic product (GDP) in the world›s leading economies. Each month of economic "lockdown" causes a 2% loss of annual GDP. If some sectors of the economy can only be partially «locked down», then the initial reduction in GDP in most leading economies will be 20% -25%. According to the World Bank pandemic and "lockdown" of world's leading economies could push to extreme poverty more than 60 million people and eliminate all the results achieved in the past years in poverty eradication.

Achieving sustainable development goals and implementation of sustainable business models might stay away from attention. In the future the frequency of pandemics will increase if humanity does not stop destroying nature. It is known that among mammals and water birds 1.7 million unknown viruses are inhabited that could be transmitted to human beings. Unrestrained deforestation, agrarian expansion, and infrastructure creation bring humans closer to these mammals and birds.

The pandemic situation is causing changes in the socio-political context. There are signs of politicization in the fight against corona virus-phenomena called infodemia and covidism. We observe excessive bans introduced by governments, restrictions on international trade, calls for protectionism, propaganda of nationalism, attempts to introduce authoritarianism, violation of fundamental human rights, attempts to spread mass fear and hysteria through the media.

The article evaluates two alternative scenarios for socio-economic development of post-pandemic period. In the current global mega-recession markets are changing radically, in the face of growing uncertainty firms are trying to adapt to new conditions. On the front line the «big» state appears, which acts as a leader in dealing with the pandemic and restoring the economy. In the Post-Covid era, a «new normal» situation is expected to emerge, which can develop in two possible directions. Undesirable direction is reduction of public services, ecological crisis caused by climate change, nationalism, autocracy. The preferred direction of development is more internationalization, new paradigms of business management, investments oriented on sustainable development, implementation of sustainable business modes, a new green deal and democracy. In order to reduce the risks of future pandemics, in the Post-Covid period a stimulus policy should be concentrated on the protection of human life and healthcare, provision of livelihoods, nature conservation and protection.

KEYWORDS: COVID-19, SUSTAINABLE DEVELOPMENT, SUSTAINABLE BUSINESS MODELS, ECONOMIC RESECTION, PANDEMICS, COVIDISM, INFODEMIA.

For citation: Natsvlishvili, I., (2020). Perspectives of Sustainable Development and Sustainable Business Models in the Post-Covid Era. *Globalization and Business, 10.* 227-232. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.029

JEL Classification: F63 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.029

მდგრადი განვითარების და მდგრადი ბიზნეს მოდელის პერსპექტივები პოსტკოვიდურ ეპოქაში

ია ნაცვლიშვილი

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
ia.natsvlishvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: მდგრადი განვითარება, მდგრადი ბიზნეს მოდელები, ეკონომიკური რეცესია, კოვიდ 19, პანდემია, ინფოდემია, კოვიდიზმი.

ციტირებისთვის: ნაცვლიშვილი ი. (2020). მდგრადი განვითარების და მდგრადი ბიზნეს მოდელის პერსპექტივები პოსტკოვიდურ ეპოქაში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 227-232. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.029

შესავალი

პანდემია თანამედროვეობის უდიდესი გამოწვევაა. იგი საფრთხეს უქმნის მილიონობით ადამიანის ჯანმრთელობას, იწვევს უპრეცედენტო გლობალურ ეკონომიკურ მეგარეცესიას და გაურკვევლობას. მსოფლიო ბანკის შეფასებით მიმდინარე წელს 2019 წელთან შედარებით გლობალური ეკონომიკა შემცირდება 4,2 ტრილიონი დოლარით, ხოლო 2021 წლისთვის – 7,5 ტრილიონი დოლარით. ეს მაჩვენებელი წარმოადგენს აშშ-ს მთელი ეკონომიკის 40%-ს და უფრო მეტია, ვიდრე ერთად აღებული ლათინური ამერიკის, კარიბის ზღვის კუნძულების, შუა აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთ აფრიკის მთლიანი სამამულო პროდუქტი (Trotsenburg, 2020).

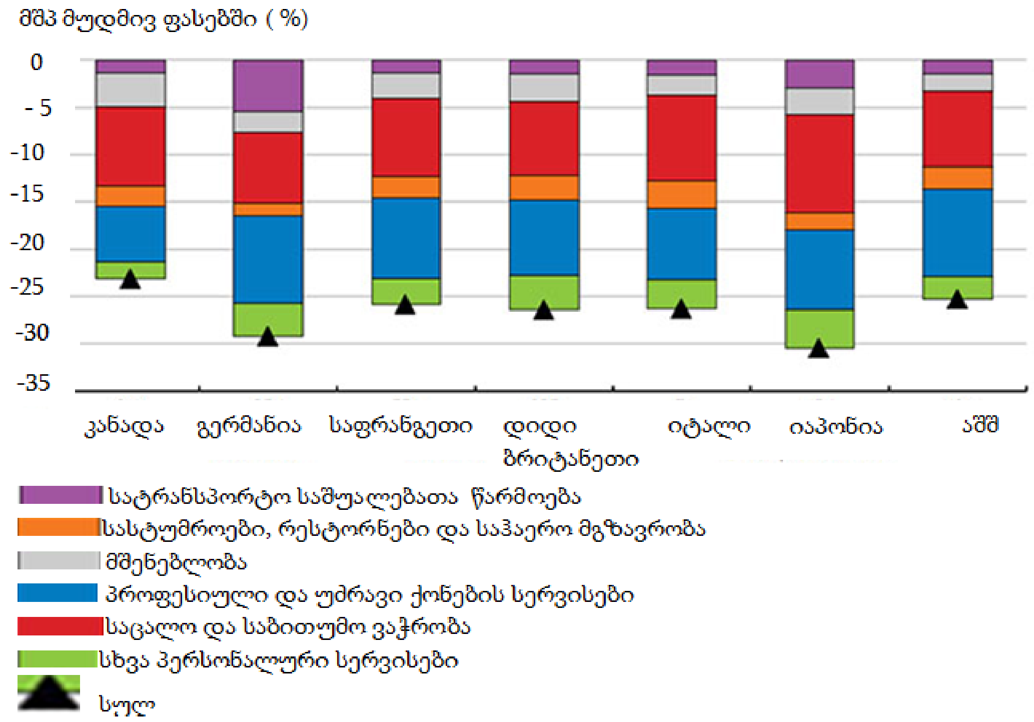
ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის (EBRD) პროგნოზით, იმ შემთხვევაში თუ ვირუსის შეკავების პოლიტიკით დაწესებული შეზღუდვები შემსუბუქდება და 2020 წლის მეორე ნახევარში დაუბრუნდება ნორმალურ ვითარებას, მაშინ EBRD-ის რეგიონების ეკონომიკები 2020 წელს შემცირდება საშუალოდ 3,5%-ით და 2021 წელს დაიწყებს აღდგენას საშუალოდ 4,8%-იანი წლიური ზრდის ტემპით. ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლის ცვლილება 2019 წლის ნოემბრიდან დღემდე ნავარაუდევია -6,5% (Williams, 2020). საქართველოში 2020 წელს მოსალოდნელია შემცირება -5,5%, 2021 წელს აღდგენა 5,5%-ით, ხოლო 2020 წელს წინა წელთან შედარებით ცვლილება შეადგენს -10% (EBRD, 2020).

კვლევის მიზანი და კვლევის მეთოდოლოგია: კვლევის მიზანია ახალი კორონა ვირუსის (კოვიდ19) პანდემიით მდგრადი განვითარებისთვის შექმნილი გამოწვევების გამოკვეთა, პოსტკოვიდურ ეპოქაში მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევის და მდგრადი ბიზნეს მოდელების დანერგვის პერსპექტივების შეფასება. კვლევა შესრულებულია სამაგიდო კვლევისა და თვისებრივი კონტენტ-ანალიზის მეთოდების გამოყენებით.

კვლევის შედეგების ანალიზი და დისკუსია

მსოფლიოში უმწვავესი რეცესიის თავიდან აცილება შეუძლებელია იმ მიზეზის გამო, რომ ჯერ კიდევ გრძელდება პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლა. არანაკლები მნიშვნელობის ამოცანას წარმოადგენს უმოკლეს დროში ეკონომიკის აღდგენა. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) შეფასებით, პანდემით გამოწვეული ეკონომიკის „გაჩერება" (lockdown) პირდაპირ გავლენას ახდენს ეკონომიკის თითოეულ სექტორზე და იწვევს მთლიანი სამამულო პროდუქტის თითქმის ერთი მესამედით შემცირებას მსოფლიოს წამყვან ეკონომიკებში (G20-ის ქვეყნები). „გაჩერების" თითოეული თვე იწვევს წლიური მშპ-ის 2%-იან დანაკარგს. მხოლოდ ტურიზმის სექტორში მოსალოდნელია გამოშვების მთლიანი მოცულობის 70%-იანი კლება (OECD, 2020a). დიაგრამა 1 გვიჩვენებს ცალკეული ეკონომიკის სექტორების შემცირების სავარაუდო სცენარს G7-ის ქვეყნებში. სცენარი ეყრდნობა ქვეყნების მთელი ეკონომიკის, და არა მათი ცალკეული რეგიონების „გაჩერების" დაშვებას. ყველა ქვეყანაში ნავარაუდევია ტრანსპორტის, წარმოების და პერსონალური სერვისების სრული შეწყვეტა, მშენებლობისა და პროფესიული სერვისების ერთი მეორედით, ხოლო ყველა იმ სხვა დანარჩენ სექტორში გამოშვების სამი მეოთხედით კლება, რომლებზეც ეკონომიკის სრული „გაჩერება" პირდაპირ გავლენას ახდენს. აღსანიშნავია, რომ ამ სავარაუდო სცენარიდან მეტ-ნაკლებად განსხვავებული იქნება რეალური ვითარება ცალკეულ ქვეყანაში პანდემიის შეკავების მიზნით განხორციელებული კონკრეტული ღონისძიებების მიხედვით (OECD, 2020a).

დიაგრამა 1. საქმიანობის სრული ან ნაწილობრივი „გაჩერების“ პოტენციური საწყისი გავლენა G7-ის ქვეყნების ეკონომიკაზე

წყარო: Organisation for Economic Co-operation and Development. http://www.oecd.org/newsroom/oecd-updates-g20-summit-on-outlook-for-global-economy.htm

თუ მოხერხდება ეკონომიკის ზოგიერთი სექტორის მხოლოდ ნაწილობრივი „გაჩერება“ და დავუშვებთ, რომ „გაჩერების“ მსგავსი დონე შენარჩუნდება ყველა ქვეყანაში, მაშინ მთლიან სამამულო პროდუქტზე თავდაპირველი პირდაპირი დარტყმა წამყვანი ეკონომიკების უმრავლესობაში იქნება 20%-25%. ამასთან, მთლიანი სამამულო პროდუქტის წლიური ზრდა დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რამდენ ხანს გაგრძელდება ამკრძალავი ღონისძიებები. საშუალოდ, ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორებში მოსალოდნელია გამოშვების მთლიანი მოცულობის 30-40%-იანი შემცირება (OECD, 2020b). აღსანიშნავია, რომ მთლიანად OECD-ის ქვეყნებში, მიმდინარე კრიზისის ფონზე მკვეთრად შემცირებულია მომხმარებლის ნდობის (CCI) და ბიზნესის ნდობის (BCI) ინდექსები, ასევე მკვეთრად შემცირებულია შედგენილი მთავარი ინდიკატორის (CLI) მაჩვენებელიც (OECD, 2020c).

პანდემია განსაკუთრებულ საფრთხეს უქმნის უღარიბეს ქვეყნებს სასურსათო უსაფრთხოების კუთხით, რადგან სურსათის იმპორტირება უწევთ იმ პირობებში, როცა ეცემა მათი ეროვნული ვალუტის კურსი, მცირდება შემოსავლები, რთულდება სურსათის ქვეყანაში შეტანა მის ექსპორტირებაზე შეზღუდვებისა და მიწოდების ჯაჭვის მოშლის გამო. მსოფლიო ბანკის შეფასებით, პანდემიამ და წამყვანი ეკონომიკების ე.წ. „გაჩერებამ“ შესაძლოა გამოიწვიოს 60 მილიონზე მეტი ადამიანის უკიდურესი სიღარიბე. ეს ფაქტი წარმოადგენს სიღარიბის აღმოფხვრის მიმართულებით უახლოეს წლებში მიღწეული ყველა შედეგის ნიველირებას (The World Bank, 2020a).

ქვეყნები მიმართავენ ექსტრაორდინალურ სტრატეგიებს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის, კეთილდღეობისთვის მიყენებული ზიანის შემცირების, ეკონომიკური კრიზისის დაძლევისა და პოსტ-კრიზისულ პერიოდში ეკონომიკის გრძელვადიანი აღდგენის უზრუნველსაყოფად. ასევე, საერთაშორისო ორგანიზაციები ახორციელებენ კონკრეტულ პროექტებს ქვეყნების დასახმარებლად პანდემიით გამოწვეული სიძნელეების დასაძლევად.

პანდემიის გამოწვევის საპასუხოდ მსოფლიო ბანკის მიერ შემუშავებული პოლიტიკის პრიორიტეტები გულისხმობს: სურსათის, აგრარული რესურსებისა და მუშახელის მოძრაობისთვის ხელშეწყობას, უღარიბესი და ყველაზე მეტად მოწყვალდი ჯგუფების სოციალური დაცვის პროგრამების განხორციელებას, საშუალო ვადიან პერიოდში გრძელვადიანი მედეგობისა და პრევენციის უზრუნველმყოფელი პირობების შექმნას ე.წ. „ერთიანი ჯანმრთელობის“ მიდგომის გამოყენებით უღარიბესი ქვეყნების ჩათვლით, ექსპორტის შეზღუდვებისგან თავშეკავებას, იმპორტზე არააუცილებელი ბარიერების დაწესებისა და არასაჭირო მარაგების შექმნის თავიდან აცილებას (The World Bank, 2020b). შესაბამისად, კრიზისის დაძლევისა და ეკონომიკის აღდგენის საპასუხო ღონისძიებათა ნაკრები მოიცავს ღონისძიებებს, რომელიც მიმართულია: ადამიანთა სიცოცხლის გადარჩენაზე, უღარი-

ბესი და ყველაზე მეტად მოწყვლადი ჯგუფების დაცვაზე, ბიზნეს-აქტივობისა და სამუშაო ადგილების შენარჩუნებაზე, შოკების მიმართ მედეგი, მოქნილი ეკონომიკის შექმნაზე.

მიმდინარე პანდემიით შექმნილი მწვავე ეკონომიკური კრიზისის ფონზე შეიძლება ყურადღების მიღმა დარჩეს მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევა და მდგრადი ბიზნეს მოდელების დანერგვა. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის 193 წევრმა ქვეყანამ 2015 წლის 25 სექტემბერს მიაღწია უპრეცენდენტო შეთანხმებას მდგრადი განვითარების დოკუმენტზე „ჩვენი სამყაროს გარდაქმნა: 2030 წლის დღის წესრიგი მდგრადი განვითარებისათვის", რომელიც მოიცავს 17 მიზანს და 169 ამოცანას (United Nations, 2020).

მდგრადი განვითარების მიზნები (იხ. ცხრილი 1) ეფუძნება მდგრადი განვითარების სამ ურთიერთდაკავშირებულ ელემენტს: ეკონომიკური ზრდა, სოციალური ინკლუზია და გარემოს დაცვა. თანამედროვე პანდემია სამივე ამ ელემენტზე უკიდურესად მძიმე გავლენას ახდენს: იწვევს ღრმა გლობალურ ეკონომიკურ რეცესიას, ამწვავებს უთანასწორობისა და სიღარიბის პრობლემას, საფრთხეს უქმნის გარემოსდაცვით ღონისძიებებზე ძალისხმევის კონცენტრაციას.

მდგრადი განვითარების მიზნებთან თანხვედრაშია გარემოსდაცვითი შესრულების ინდექსი (EPI), რომელიც გვიჩვენებს მდგრადი განვითარების არსებულ სიტუაციას მსოფლიოში. იგი ახდენს 180 ქვეყნის შეფასებასა და რანჟირებას მდგრადი განვითარების ორი მიმართულებით–სიჯანსაღის/ჯანმრთელობის დაცვისა და ეკოსისტემის სიცოცხლისუნარიანობის კუთხით. გარემოსდაცვითი შესრულების ინდექსით (გში) წარმოადგენს პრობლემების განსაზღვრის, მიზნების დასახვის, ტენდენტიების დადგენის, დამდგარი შედეგების ახსნის და საუკეთესო პრაქტიკის იდენტიფიცირების ინსტრუმენტს. ინდექსი საშუალებას იძლევა, მოხდეს გარემოსდაცვის კუთხით არასაკმარისი ძალისხმევის იდენტიფიცირება და მეგზურობის გაწევა პოლიტიკის შემმუშავებლებისთვის. მსოფლიოში გში–ს მიხედვით ქვეყნების რანჟირების პირველ ათეულში ევროპული სახელმწიფოები იკავებენ მოწინავე პოზიციებს (World Economic Forum, 2020a).

გარემოსდაცვითი შესრულების ინდექსით გარემოს სიჯანსაღისა და ეკოსისტემის სიცოცხლისუანრიანობის კუთხით ფასდება ქვეყნების მდგომარეობა გარემოს დაცვის 11 სფეროში. ამ პროცესში გამოიყენება 32 ინდიკატორი (ჰაერის ხარისხი, წყლის რესურსები, ბიომრავალფეროვნება, სანიტარული ნორმები, კლიმატი და ენერგოპოლიტკა, მოსახლეობის ჯანმრთელობა და სხვ.) და ფასდება, რამდენად შეესაბამება კონკრეტული ქვეყნის პოლიტიკა საერთაშორისო დონეზე მიღებულ სტანდარტებს. 2020 წელს გში–ს დაემატა ისეთი ახალი ინდიკატორები, რომელიც ზომავს ნარჩენების მართვას, მიწის საფარის ცვლილებით გამოწვეულ ნახშირბადის დიოქსიდის გამოფრქვევას და შავი ნახშირბადის ემისიას. სამივე ამ ფაქტორს მნიშვნელოვანი როლი აქვს კლიმატის ცვლილების გამოწვევაში (Yale Center for Environmental Law and Policy, 2020). გარემოსდაცვითი შესრულების ინდექსის შესახებ 2020 წლის ანგარიშში შეფასებულია მსოფლიოს 180 ქვეყანა, სადაც საქართველო 41.3 ქულით 102–ე ადგილს იკავებს (Environmental Performance Index, 2020a). გარემოს დაცვის პოლიტიკასთან მიმართებით საქართველო ჩამორჩება რეგიონის ქვეყნებს და მათთან შედარებით დაბალი ეფექტურობით ხასიათდება (Environmental Performance Index, 2020b). როგორც ცხრილი 2–დან ჩანს, საქართველოს გარემოს დაცვის კუთხით სამეზობლოში ერთ–ერთი ყველაზე უარესი მაჩვენებლები აქვს და, მაგალითად, მეზობელ სომხეთს რანჟირებაში ჩამორჩება 49 პუნქტით.

ახალი კორონა ვირუსით (კოვიდ–19) გამოწვეულმა პან–

ცხრილი 1. მდგრადი განვითარების მიზნები

მდგრადი განვითარების მიზნები			
მიზანი 1	სიღარიბის აღმოფხვრა	**მიზანი 10**	შემცირებული უთანასწორობა
მიზანი 2	ნულოვანი შიმშილი	**მიზანი 11**	მდგრადი ქალაქები და დასახლებები
მიზანი 3	ჯანმრთელობა და კეთილდღეობა	**მიზანი 12**	პასუხისმგებლიანი მოხმარება და წარმოება
მიზანი 4	ხარისხიანი განათლება	**მიზანი 13**	მოქმედება კლიმატის ცვლილების წინააღმდეგ
მიზანი 5	გენდერული თანასწორობა	**მიზანი 14**	წყალქვეშა ეკოსისტემა
მიზანი 6	სუფთა წყალი და სანიტარია	**მიზანი 15**	მიწის ეკოსისტემა
მიზანი 7	ხელმისაწვდომი და უსაფრთხო ენერგია	**მიზანი 16**	მშვიდობა, სამართლიანობა და ძლიერი ინსტიტუციები
მიზანი 8	ღირსეული სამუშაო და ეკონომიკური ზრდა	**მიზანი 17**	თანამშრომლობა საერთო მიზნებისთვის
მიზანი 9	მრეწველობა, ინვოაცია და ინფრასტრუქტურა		

წყარო: გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია

ცხრილი 2. გარემოსდაცვითი შესრულების ინდექსი საქართველოსა და მეზობელ ქვეყნებში

ქვეყანა	ადგილი გში რანჟირებაში	გში ქულა	10 წლიანი ცვლილება (%)
საქართველო	102	41,3	-1,3
თურქეთი	99	42,6	2,1
აზერბაიჯანი	72	46	4
რუსეთი	58	50, 5	3,9
სომხეთი	53	52,3	4,5

წყარო: იელის გარემოსდაცვითი სამართლისა და პოლიტიკის ცენტრი.

დემიამ კიდევ უფრო თვალსაჩინო გახადა მსოფლიოს ყველა ქვეყნის მძლავრი ურთიერთდამოკიდებულება, მდგრად და მედეგ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებაში ინვესტიციების განხორციელების მნიშვნელობა. მიმდინარე პანდემიით შექმნილი მწვავე ეკონომიკური კრიზისი არამხოლოდ საფრთხეებს უქმნის მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევასა და მდგრადი ბიზნეს მოდელების დანერგვას, არამედ წარმოშობს შესაძლებლობას, ხელახლა გავიაზროთ და ახლებურად წარვმართოთ ძალისხმევა მათ მისაღწევად. სწორედ მსგავსი პრობლემური საკითხების განსასჯელად 2021 წლის იანვარში დავოსში (შვეიცარია) უკვე დაგეგმილია მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის მიერ უნიკალური წყვილი სამიტის მოწვევა, რომლის თემატიკაა ე.წ. „დიდი გადატვირთვა". „დიდი გადატვირთვა" არის ვალდებულების აღება, უფრო სამართლიანი, მდგრადი და მედეგი მომავლის უზრუნველსაყოფად ერთობლივად და საჩქაროდ მომზადდეს ჩვენი ეკონომიკური და სოციალური სისტემის საფუძვლები. იგი საჭიროებს ახალ სოციალურ კონტრაქტს, რომელიც ორიენტირებული იქნება ადამიანის ღირსებასა და, სოციალურ სამართლიანობაზე, როცა ეკონომიკური განვითარების მიღმა არ დარჩება სოციალური პროგრესი (World Economic Forum, 2020b).

მომავალი გლობალური საფრთხე კლიმატისა და ბიომრავალფეროვნების ცვლილებით გამოწვეული კრიზისი შეიძლება აღმოჩნდეს. კლიმატისა და ბიომრავალფეროვნების უკონტროლო ცვლილებებმა შესაძლოა, გასულ ათწლეულებში განვითარებით მიღწეული სარგებლის სრული ნიველირება მოახდინოს და შეუძლებელი გახადოს მომავალი წარმატებები განვითარებაში. ექსპერტების აზრით, მომავალში პანდემიების სიხშირე გაიზრდება, თუ კაცობრიობა არ შეწყვეტს ბუნების განადგურებას. ცნობილია, რომ ძუძუმწოვრებსა და წყლის ფრინველებში ადამიანზე გადამდები 1,7 მილიონი უცნობი ვირუსი ბინადრობს. შეუკავებელი გაუტყეურება, აგრარული ექსპანსია და ინფრასტრუქტურის შექმნა ადამიანს აახლოებს ამ ცხოველებსა და ფრინველებთან.

პანდემიური ვითარება იწვევს არა მხოლოდ ეკონომიკურ კრიზისს, არამედ ცვლილებებს სოციალურ-პოლიტიკურ ჭრილშიც. ხშირია მთვრობების მხრიდან პანდემიასთან ბრძოლის ეგიდით ზეჭარბი ამკრძალავი ღონისძიებების გამოყენება, საერთაშორისო ვაჭრობის შეზღუდვა, უცხოურისა და უცხოელების მიმართ სხვადასხვა ფობიების გაჩენა, პროტექციონიზმისკენ მოწოდებები, ნაციონალიზმის პროპაგანდა, ავტორიტარიზმისკენ მისწრაფება, ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების უაპელაციო დარღვევა. არცთუ იშვიათად ადგილი აქვს პანდემიის შიშით მთავრობებისთვის ჭარბი ძალაუფლების გადაცემას საგანგებო მდგომარეობის საბაბით, მასმედიის საშუალებებით მასობრივი შიშისა და ისტერიის დათესვის მცდელობას. ზოგჯერ სახეზეა კორონავირუსთან ბრძოლის პოლიტიზაციის ნიშნები. ასეთი ტენდენციები ექსპერტების მიერ შეფასებულია, როგორც ინფოდემია და კოვიდიზმი.

დასკვნები და რეკომენდაციები

კოვიდპანდემიით შექმნილი კრიზისი თანდათან ფორმირდება „სამმაგი ტალღის" ბუნების მქონე კრიზისად, სადაც პანდემიურ შოკსა და საზოგადოებრივი ჯანდაცვის კრიზისს (პირველ ტალღა) მოსდევს ეკონომიკური მეგარეცესიის უფრო ძლიერი შოკი (მეორე ტალღა), რომელსაც მომავალში, შესაძლოა, მოჰყვეს კლიმატის ცვლილებითა და ბიომრავალფეროვნების შემცირებით გამოწვეული კიდევ უფრო მძლავრი ეკოლოგიური კრიზისი.

პოსტპანდემიური პერიოდისთვის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ორი ალტერნატიული სცენარის შესაძლებლობა განიხილება. მიმდინარე გლობალური მეგარეცესიის პირობებში ბაზრები რადიკალურად იცვლება, მზარდი გაურკვევლობის პირობებში ფირმები ცდილობენ ახალ პირობებთან ადაპტირებას, წინა ხაზზე გამოდის „დიდი" სახელმწიფო, რომელიც ასრულებს ლიდერის ფუნქციას პანდემიასთან გამკლავებასა და ეკონომიკის აღდგენაში. პოსტკოვიდურ ეპოქაში მოსალოდნელია შეიქმნას „ახალი ნორმალური" ვითარება, რომელიც ორი შესაძლო მიმართულებით შეიძლება განვითარდეს. არასასურველი მიმართულებაა ნაციონალიზმი, საჯარო სერვისების შემცირება,

კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული ეკოლოგიური კრიზისი, აუტოკრატია. განვითარების სასურველი მიმართულებაა უფრო მეტი ინტერნაციონალიზაცია, ბიზნესის მართვის ახალი პარადიგმები და მდგრად განვითარებაზე ორიენტირებული ინვესტიციები, ახალი მწვანე შეთანხმება, დემოკრატია.

პოსტკოვიდურ ეპოქაში სოციალურ–ეკონომიკური განვითარების სასურველი მიმართულებით წარმართვის თვალსაზრისით ამჟამინდელი კრიზისი ქმნის შესაძლებლობას, მთავრობებმა პოსტკრიზისულ პერიოდში ეკონომიკის აღდგენის ხელშემწყობ ღონისძიებებში უფრო მეტი აქცენტი გააკეთონ მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევასა და მდგრადი ბიზნეს მოდელების დანერგვის ხელშეწყობაზე. მომავალი პანდემიების რისკების შემცირების მიზნით პოსტკოვიდურ პერიოდში მასტიმულირებელი პოლიტიკა მიმართული უნდა იყოს ადამიანის სიცოცხლის დაცვასა და ჯანმრთელობის უსაფრთხოებაზე, საარსებო საშუალებების უზრუნველყოფაზე, ბუნების შენარჩუნებასა და გაფრთხილებაზე.

არჩევანი უნდა გაკეთდეს მდგრადი და ინკლუზიური განვითარების სასარგებლოდ. ამიტომ ბიზნეს მოდელები უნდა ითვალისწინებდეს მდგრადი განვითარების მიზნებს. მდგრადი ბიზნეს მოდელების შეთავაზება კერძო სუბიექტებისთვის წარმატების წინაპირობა და, ამასთანავე, მომავალში მსგავსი კრიზისების პრევენციის ბერკეტი იქნება.

REFERRENCES

Environmental Performance Index 2020 (2020a). [online] https://epi.yale.edu/epi-results/2020/country/geo). Accessed on May 20, 2020.

Environmental Performance Index 2020 (2020b). [online] https://epi.yale.edu/epi-results/2020/component/epi). Accessed on May 20, 2020.

European Bank for Reconstruction and Development (2020). *Regional Economic Prospects in the EBRD Regions*. May 2020 update. Covid-19: From shock to recovery. [online] https://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/rep.html Accessed on May 20, 2020.

Organisation for Economic Co-operation and Development (2020a). *OECD* updates G20 summit on outlook for global economy. 27/03/2020 - Updated 15 April 2020. [online] http://www.oecd.org/newsroom/oecd-updates-g20-summit-on-outlook-for-global-economy.htm) Accessed on May 20, 2020.

Organisation for Economic Co-operation and Development (2020b). *Evaluating the initial impact of COVID-19 containment measures on economic activity.* Updated 10 June 2020. [online] https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126496-evgsi2gmqj&title=Evaluating_the_initial_impact_of_COVID-19_containment_measures_on_economic_activity Accessed on June 20, 2020.

Organisation for Economic Co-operation and Development (2020c). *Main Economic Indicators.*, Vol. 2020, Issue 6, June [online] https://read.oecd-ilibrary.org/economics/main-economic-indicators/volume-2020/issue-6_06aa372c-en#page5 Accessed on June 20, 2020.

The United Nations, Georgia (2020). *Sustainable Development Goals*. [online] https://georgia.un.org/sdgs#.XsqYmkQzbIU Accessed on May 10, 2020.

The World Bank (2020a). *World Bank Group: 100 Countries Get Support in Response to COVID-19* (Coronavirus)., 19 May, 2020. [online] https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/05/19/world-bank-group-100-countries-get-support-in-response-to-covid-19-coronavirus?cid=ECR_E_NewsletterWeekly_EN_EXT&deliveryName=DM65219 Accessed on May 20, 2020.

The World Bank (2020b). Statement by Mari Pangestu, Managing Director for Development Policy and Partnerships, *The World Bank at the Virtual Meeting of G20 Agriculture Ministers.* April 21, 2020. [online] https://www.worldbank.org/en/news/speech/2020/04/21/statement-by-mari-pangestu-managing-director-for-development-policy-and-partnerships-the-world-bank-at-the-virtual-meeting-of-g20-agriculture-ministers Accessed on May 20, 2020.

Trotsenburg, A. V., (2020) *Broad, fast action to save lives and help countries rebuild.* 06 May, 2020. [online] https://blogs.worldbank.org/voices/broad-fast-action-save-lives-and-help-countries rebuild?cid=ECR_E_NewsletterWeekly_EN_EXT&deliveryName=DM63224 Accessed on May 20, 2020.

Williams, A. (2020). *EBRD economies seen contracting by 3.5 per cent in 2020*, 4.8 per cent rebound in 2021. 13 May, 2020 [online] (https://www.ebrd.com/news/2020/ebrd-economies-seen-contracting-by-35-per-cent-in-2020-48-per-cent-rebound-in-2021.html Accessed on June 20, 2020.

World Economic Forum (2020a). *This is the state of sustainability around the world.* 12 June, 2020. [online] https://www.weforum.org/agenda/2020/06/chart-of-the-day-this-is-the-state-of-sustainability-around-the-world?fbclid=IwAR0VN0ziYsATwDwSMhCU2IzXVzm8IFRy58tUpsRYWcnk-0n6hIBCtZf_hbw Accessed on June 20, 2020.

World Economic Forum (2020b). *The Great Reset: A Unique Twin Summit to Begin 2021.* [online] https://www.weforum.org/great-reset/about (Accessed on June 30, 2020).

Yale Center for Environmental Law and Policy (2020). *Environmental Performance Index 2020.* [online] https://envirocenter.yale.edu/2020-environmental-performance-index (Accessed on June 20, 2020).

JEL Classification: J23, J24, O33, O38, O43 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.030

ACCELERATED AUTOMATION AND THE ECOSYSTEM OF ADAPTATION TO THE CHANGES

QUJI BICHIA

Doctor of Economics, Researcher
The Institute for the Research of Economic
and Social Problems of Globalization,
European University, Georgia
q.bichia@iset.ge

Abstract. The spread of the pandemic has further accelerated the already accelerated process of automation, as it reduces all interactions and helps social distancing, as it was advised to combat the virus. Automation is proceeding at a very fast pace in many sectors of the economy and creating the need for countries to respond to these new challenges at the level of national economic strategy. The new challenge has changed the attitudes of not only manufacturers but also consumers and given them additional impetus to the using robots and artificial intelligence. During this period, those, who are the first to be able to switch to online sales, reduce the need for communication with employees and increase the level of automation, will be able to gain an advantage. Because of this, there is a danger that after the pandemic ends, some of those currently temporarily unemployed will not be able to return to work and will need to adapt to the new reality. In the light of such changes, it is important to identify areas of declining and growing sectors of labor demand and to prepare the population for change to prevent technological unemployment. As it turns out, technological skills and social skills are becoming increasingly demanded, while physical and basic cognitive skills are on the decline. In order to adapt to a new reality, firms have a choice of retraining old employees, redeploying them to different sets of tasks, hiring individuals with skills that are increasingly needed, contracting specialists outside the company (freelancers) and releasing employees that do not fit the new paradigm of business models.

Automation involves the disappearance of a large proportion of low-skilled occupations, leading to a critical role for education in employment. It is therefore important for the government to establish a strategic position on higher and professional education, which will be based on a long-term plan for the structural transformation of the workforce. Automation may be used as an opportunity if a productive ecosystem is established and all stakeholders get actively involved in the process of adjusting to the new reality. For that it is necessary to form an overall ecosystem of stakeholders, which should contain employers at the center and different supporting institutions around them. The ecosystem should consist of labor agencies that help individuals find new jobs, retrain and get some benefits. Educational institutions play a crucial role in devising courses and specializations that fit an exact position that is in demand in some companies. Industry associations and non-profit organizations also need to be coordinated with companies to expand this ecosystem. Combined effort of all these five groups of stakeholders can manage to overcome the looming challenge of rapid unemployment growth and wide skill mismatch. If a society fail to coordinate in the ecosystem, the aftermath will be devastating and income inequality will be amplified. One solution to that is thought to be universal basic income (UBI) but so far it doesn't seem feasible and cannot be relied on. Adapting society to a change instead of giving out basic income seems to address the problem better and not just on a surface.

KEYWORDS: FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION, AUTOMATION, TECHNOLOGICAL UNEMPLOYMENT, LABOR AGENCIES.

For citation: Bichia, Q., (2020). Accelerated Automation and the Ecosystem of Adaption to the Changes. *Globalization and Business, 10.* 233-242. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.030

JEL Classification: J23, J24, O33, O38, O43 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.030

დაჩქარებული ავტომატიზაცია და ცვლილებებთან ადაპტაციის ეკოსისტემა

ქუჯი ბიჭია

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი, მკვლევარი
ევროპის უნივერსიტეტის გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტი, საქართველო
q.bichia@iset.ge

საკვანძო სიტყვები: მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუცია, ავტომატიზაცია, ტექნოლოგიური უმუშევრობა, დასაქმების სააგენტოები.

ციტირებისთვის: ბიჭია ქ. (2020). დაჩქარებული ავტომატიზაცია და ცვლილებებთან ადაპტაციის ეკოსისტემა. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 233-242. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.030

შესავალი

კომპანიები ცდილობენ ეკონომიკური დაღმავლობის დროს ხარჯები შეამცირონ. შეგვიძლია გავიხსენოთ 2008 წლის ფინანსური კრიზისი, რომლის დროსაც ადვილად ავტომატიზირებადი სამუშაო ადგილები გაქრა და კრიზისის დასრულების შემდეგ აღარ დაბრუნებულა. მას შემდეგაც, როცა კოვიდ–19 ჩაივლის, კომპანიები შეეცდებიან თავიანთი სამეწარმეო პროცესი პანდემიის მიმართ მდგრადი გახადონ. ონლაინ–ვაჭრობა მნიშვნელოვნად გაფართოვდა სოციალური დისტანცირების პირობებში, რამაც გაზარდა ზეწოლა მუშახელით გადავსებულ საწყობებზე. თუმცა, საწყობებში შესასრულებელი სამუშაო რუტინული და ადვილად ავტომატიზირებადია, რის გამოც ის, მოსალოდნელია, უახლოეს მომავალში სრულად შეასრულოს რობოტებმა. ამის მაგალითია Amazon–ის საწყობები, რომლებშიც უკვე მრავალი რობოტია დასაქმებული და კიდევ მეტის დასაქმება იგეგმება მიმდინარე პანდემიის პირობებში. ასევე, აშშ–ს უდიდესი სავაჭრო კორპორაცია Walmart იყენებს რობოტებს დამლაგებლების პოზიციაზე. სამხრეთ კორეაში რობოტების გამოყენება დაიწყეს ტემპერატურის გასაზომად და დეზინფექციის ხსნარების გასავრცელებლად. იმის გათვალისწინებით, რომ ჯანდაცვის ექსპერტები სოციალური დისტანცირების რჩევებს ავრცელებენ 2021 წლის განმავლობაშიც, რობოტებზე მოთხოვნა კიდევ უფრო მაღალი იქნება. McDonald›s–ში რობოტების გამოცდა მიმდინარეობს მზარეულებისა და მიმტანების როლში (Corkery and Gelles, 2020). კომპანია Tesla წლებია მუშაობს ავტომობილებზე, რომლებსაც მძღოლი აღარ დასჭირდებათ, მათ შორის სატვირთო ავტომობილებზეც, რომლებიც დისტანციური ბრძანებების საშუალებით გადაზიდავენ ნებისმიერი სახის ტვირთს. მსგავსი მაგალითების მოყვანა კიდევ მრავლად შეიძლება (Bichia, 2017). ეს საკმაოდ ბევრ სამუშაო ადგილს უქმნის საფრთხეს. შეიძლება გარკვეულ სექტორებში საქართველოში უფრო გვიან გავრცელდეს რობოტექნოლოგიები, ვიდრე წამყვან ქვეყნებში, მაგრამ ადრე თუ გვიან აუცილებლად მისწვდება ყველა ქვეყანას. ავტომატიზაცია სტუმარ–მასპინძლობის ინდუსტრიაშიც იკიდებს ფეხს (თათეიშვილი და გუგუშვილი, 2019), რომელიც საქართველოსთვის ერთ–ერთ ძირითად რისკ ჯგუფს წარმოადგენს. იმ სფეროში, სადაც პირდაპირ არ შეეხება, გავლენა აისახება იმპორტირებულ საქონელთან კონკურენციის გაწევის სირთულეში. დიდი კორპორაციების მიერ ადამიანის ჩასანაცვლებლად ავტომატიზაციასა და რობოტებში ინვესტიციების განხორციელების შემდეგ არაა მოსალოდნელი, რომ მსგავს პოზიციაზე მომავალში ისევ ადამიანი დასაქმდეს. რობოტების შექმნა და ბიზნესში ინტეგრირება უფრო ძვირია, მაგრამ, თუ ეს წარმატებით განხორციელდა, შემდეგ მათი ოპერირება უფრო ნაკლები ჯდება.

კორონავირუსმა შეცვალა როგორც მეწარმეების, ასევე მომხმარებლების ქცევაც. 1918 წლის „ესპანური გრიპის“ პანდემიის შედეგად ხანგრძლივად შეიცვალა სოციალური ურთიერთობის წესები და შემცირდა ნდობა საზოგადოებაში. ანალოგიურად, დღესაც მოსალოდნელია, რომ მომხმარებლებმა გარკვეული დროის განმავლობაში პირისპირ ურთიერთობას ავტომატიზირებული მომსახურება არჩიოს (მაგ. თვითმომსახურება მოლარეებთან ურთიერთობის ნაცვლად, მიტანის სერვისები). შეიძლება ითქვას, რომ პანდემია დამატებითი დამაჩქარებელი ფაქტორი აღმოჩნდა ავტომატიზაციის ისედაც სწრაფ ტემპში მიმდინარე პროცესისათვის. მაკინზის კვლევითი ინსტიტუტის მონაცემებით პანდემიამ 5 წლით დააჩქარა ციფრული ტექნოლოგიების

დანერგვა ბიზნესში და მისთვის მზაობა მომხმარებლებში (Baig et al., 2020). ავტომატიზაციამ შეიძლება მარკეტინგული უპირატესობაც წარმოაჩინოს, რადგან ადამიანებმა შეიძლება ვირუსის გავრცელების რისკის შესამცირებლად აირჩიონ ისეთ ადგილებში წასვლა, სადაც ნაკლები მომუშავე და მეტი მოწყობილობაა. კონტაქტის შესამცირებლად მარკეტებიც უფრო მეტად გადადიან მობილური გადახდის სერვისებზე და დისტანციურ ალტერნატივებზე. პოპულარობას იკრებს 2018 წელს დაარსებული სრულად ავტომატიზებული სავაჭრო ქსელი Amazon Go, სადაც მომხმარებლებს არც კონსულტანტებთან უწევთ ურთიერთობა და არც მოლარესთან პროდუქტების გატარება.

2030 წლისთვის ავტომატიზაცია მნიშვნელოვნად შეცვლის საბანკო და სადაზღვევო, ენერგიისა და მომპოვებელ, ჯანდაცვის, ადმინისტრირებისა და მონიტორინგის, მრეწველობის და გაყიდვების სექტორებს. ფინანსური მომსახურებები უკვე შეიცავენ ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების სხვადასხვა მიმართულებებს, განსაკუთრებით რისკის პროგნოზირებასა და პროდუქტების ინდივიდუალურ მარკეტინგში. მოლარეთა, ოპერატორთა და ბროკერთა რაოდენობა შემცირდება. ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება გააგრძელებს ვაჭრობაში შემოსავლებისა და მოგების მარჟის გარდაქმნას თვითმომსახურების დანადგარების, საწყობში მომუშავე რობოტების, ინვენტარის მენეჯმენტისთვის განკუთვნილი სენსორების და მომხმარებლის მოთხოვნის პროგნოზირების მანქანური სწავლებით გაუმჯობესებული მეთოდების დამკვიდრების პარალელურად. რუტინული საქმიანობა, როგორიცაა ავტომობილის მართვა, პროდუქტების შეფუთვა, გადაზიდვა, დასაწყობება თანდათან გადაინაცვლებს რობოტების ხელში. უმეტესად დარჩება მომხმარებელთა მომსახურების, მენეჯმენტის და ინოვაციური ტექნოლოგიების გაშვებისა და მოვლის პოზიციები. კომპანიის წარმატების ძირითადი განმსაზღვრელი ფაქტორი იქნება თანამშრომლებისთვის მუდმივი სწავლების შესაძლებლობების უზრუნველყოფა და ცხოვრების განმავლობაში სწავლების კულტურის ორგანიზაციულ დონეზე დამკვიდრება. სამუშაო ძალის სტრუქტურა გააგრძელებს ცვლილებას იმ ფონზე, რომ დაქირავებულ თანამშრომლებს გარკვეულწილად ჩაანაცვლებს დროებითი კონტრაქტორები და შტატგარეშე სპეციალისტები („ფრილანსერები"). კომპანიებს უფრო და უფრო მეტი სამუშაო გააქვთ ფირმის გარეთ, აუთსორსინგმა წარმოშვა მსგავსი საქმიანობების მზარდი ონლაინ-პლატფორმები. გერმანიაში შრომის ბაზრის რეფორმების შედეგად 2005 წლიდან 2017 წლამდე უმუშევრობის დონე 12%-დან 5%-მდე ჩამოვიდა, თუმცა ჯამური ნამუშევარი საათების რაოდენობა პრაქტიკულად არ შეცვლილა. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ მოხდა პარადიგმის ცვლილება და სამუშაოს მეტი ნაწილი გადავიდა ნახევარგანაკვეთიან ან ზღვრულ დასაქმებაში („მინი-სამუშაო") (Bughin et al., 2018). იცვლება არა მარტო დასაქმებადი პოზიციების რაოდენობა, არამედ ზოგადად სამუშაო ადგილების სტრუქტურაც. ადამიანებს მოუწევთ გადახედონ იმას, თუ რა საქმიანობაა მეტად ან ნაკლებად ღირებული და რა საქმიანობას თვლიდნენ ჩაუნაცვლებლად, მაგრამ აღმოაჩნეს, რომ ჩანაცვლებადია.

ასევე, აღსანიშნავია ავტომატიზაცია აუდიტის მიმართულებით. გარკვეული ორგანიზაციები ინვოისის ავტომატურ გატარებას ახდენენ, ავტომატურად ხდება მომხმარებელთა ანგარიშზე კრედიტის გამოთვლა, იგეგმება აუდიტის რუტინული საქმიანობის ავტომატიზაცია. ეს საშუალებას იძლევა, აუდიტორთა დროის მეტი წილი დაეთმოს უფრო კომპლექსურ საქმიანობას და აუდიტის ხარისხის ზრდას (Moffitt et al., 2018).

რა ბედი ელით დასაქმებულებს ასეთი ცვლილებების პირობებში?

ავტომატიზაცია მეტწილად ემუქრება დაბალანაზღაურებად პროფესიებს. აშშ-ს ბაზარზე პრეზიდენტის ეკონომიკურ მრჩეველთა კომისიის კვლევის მიხედვით საათში 20 დოლარზე ნაკლები ანაზღაურების მქონე მუშახელის 83% ჩანაცვლების მაღალი რისკის წინაშე დგას, საათში 40 დოლარზე მეტი ანაზღაურების მომუშავეთათვის კი ასეთი რისკი მხოლოდ 4%-ისთვის დგას (Frey & Osborne, 2017). ავტომატიზაცია იწვევს ფასის შემცირებას არა მარტო იმ წარმოების ფაქტორებისთვის, რომელზეც პირდაპირი გზით ზემოქმედებს, არამედ ტალღური ეფექტით სხვა არასრულყოფილად შენაცვლებადი ფაქტორებისთვისაც. ამგვარად, ავტომატიზაციამ შეიძლება შეამციროს არა მხოლოდ დაბალკვალიფიციური, არამედ მაღალკვალიფიციური შრომის რეალური ხელფასიც (Acemoglu, & Restrepo, 2018). ამ მომენტისთვის სახელმწიფო დახმარების პროგრამები ქმნის მოტივაციებს დამსაქმებელთათვის, რომ შეინარჩუნონ თანამშრომლები, მაგრამ ეს პროგრამები არის ერთჯერადი და ახლო მომავალში მათ ისევ გაუჩნდებათ სურვილი, განიხილონ ავტომატიზაციის შესაძლებლობები. მზარდი ავტომატიზაციის გამო პანდემიის პირობებში გაშვებული თანამშრომლების რიცხვი უფრო მაღალი იქნება, ვიდრე პანდემიის შემდეგ დაქირავებული თანამშრომლებისა. კარანტინის შედეგად შექმნილი პრობლემის აღმოსაფხვრელად PayPal-მა გადაწყვიტა მეტად დაეყრდნოს „ჩატბოტებს" და მომხმარებელთა კითხვების 65% სწორედ ასეთი გზით განიხილა. ასეთი ცვლილების შემდეგ ნაკლებად სავარაუდოა, რომ კომპანიამ მომხმარებლებთან ურთიერთობისთვის ისევ ძველი თანამშრომლები დააბრუნოს (Corkery and Gelles, 2020). ანალოგიურად, ყველა, ვინც თანამშრომლებს შეამცირებს კრიზისის პერიოდში, ამისთვის გაწეულ ინვესტიციებს წყალში არ გადაყრის და ფუნქციონირების ძველ მოდელზე არ დაბრუნდება. ამის გათვალისწინებით, მწვავედ დგება მასიური გადამზადების შესახებ აქტიური განხილვის საკითხი.

სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის ზრდა უკვე სამი ათწლეულია პრაქტიკულად არ შეინიშნება. მოთხოვნის სტაგნაცია აიხსნება ავტომატიზაციის აჩქარებული ტემპებით (ძირითადად მრეწველობაში) და შენელებული ტემპებით ახალი საქმიანობის შექმნაში. ამასთან, ეკონომიკა განიცდის მწარმოებლურობის ზრდის შენელებას, რაც ტექნოლოგიური განვითარების პარალელურად მიმდინარეობს. დ. ასემოგლუ და პ. რესტრეპო ამტკიცებენ, რომ, თუ ავტომატიზაცია მომავალშიც მწარმოებლურობის ზრდის გამომწვევი მთავარი ფაქტორი იქნება, სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა გააგრძელებს შემცირებას. მწარმოებლურობის ზრდის პარალელურად რომ გაგრძელდეს შრომის ანაზღაურების ზრდაც, ამისთვის ახალი ტექნოლოგიები უნდა ზრდიდეს წარმოების შრომატევადობას. ასეთი იქნება ინოვაციები თუ არა, დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე, მათ შორის სხვადასხვა უნარის შრომის მიწოდებაზე, დემოგრაფიულ ცვლილებებზე, შრომის ბაზრის ინსტიტუტებზე, სახელმწიფო პოლიტიკაზე გადასახადების, კვლევა და განვითარების ხარჯების თუ სხვა საკითხების შესახებ, ბაზრების კონკურენტულობაზე, კორპორაციულ სტრატეგიებზე და ინოვაციური ჯგუფების ეკოსისტემაზე. ავტომატიზაციის შედეგად ძველი სამუშაო ადგილების გაქრობასა და ახალი საქმიანობების გაჩენას შორის ბალანსი თუ არაეფექტიანად იცვლება, შეიძლება საპასუხო სამთავრობო პოლიტიკა გამართლებული იყოს როგორც სამუშაო ადგილების შექმნის, ისე პროდუქტიულობის ზრდის გაუმჯობესებისათვის. პოლიტიკა შეიძლება გულისხმობდეს ზედმეტი ავტომატიზაციის მოტივაციის მოშორებას და ტექნოლოგიური ცვლილების მიმართულების დაბალანსების მიმართულებით გამიზნული ახალი პოლიტიკის შემუშავებას (Acemoglu, & Restrepo, 2019).

აშშ-ს ეკონომიკაში ჯერ კიდევ ძალიან მცირეა ავტომატიზაციისა და რობოტების პოტენციალის გამოყენების დონე, რის გამოც დაკარგული სამუშაო ადგილების რაოდენობა მხოლოდ 400 000-მდეა. თუმცა, თუ რობოტიზაციის ტემპი შენარჩუნდება მომდევნო ორი ათწლეულის განმავლობაში, შედეგები ბევრად უფრო მწვავე იქნება. ექსპერტთა მოლოდინით 2025 წლისთვის რობოტების რაოდენობა გაოთხმაგდება დღევანდელთან შედარებით, რაც დასაქმებულთა მოსახლეობასთან ფარდობას 1%-ით შეამცირებს, ხელფასის ზრდას კი – 2%-ით. თუმცა, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მომდევნო ათწლეულის განმავლობაში ხელოვნური ინტელექტი, მანქანური სწავლება, კომუნიკაციის ტექნოლოგიები და ახალი სამეწარმეო ტექნოლოგიები კიდევ უფრო განვითარებულ სახეს მიიღებს, რაც მეტად დააჩქარებს ავტომატიზაციის პროცესს (Acemoglu, & Restrepo, 2020).

ბოლო სამი ათწლეულია, რაც ეკონომიკური გარემო და განსაკუთრებით დასაქმების სფერო ძალიან სწრაფად იცვლება. მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის ცნობილი საგანგაშო შეფასებით დღევანდელი დაწყებითი კლასების მოსწავლეთა 65% მომავალში იმუშავებს ისეთ სამუშაო ადგილებზე, რომლებიც ჯერ არც შექმნილა (WEF, 2016). ეს იმას ნიშნავს, რომ ცვლილებები საგანმანათლებლო სისტემაში სკოლის ეტაპიდან უნდა დაიწყოს. აუცილებელია, სახელმწიფომ წაახალისოს ინკლუზიური განვითარება და ხელი შეუწყოს მის მოსახლეობას, ფეხი აუწყოს მიმდინარე ცვლილებებს. ინკლუზიურობაზე ხაზგასმა საყურადღებოა და მასზე არაერთი მეცნიერი საუბრობს (მაგ., გაგნიძე, 2019; გელაშვილი, 2018). ამისთვის კი არსებობს მექანიზმები, რომელთა შორის უმნიშვნელოვანესია შესაბამისი ინსტიტუციების და მათ შორის ურთიერთკავშირის განვითარება.

ავტომატიზაციის და ტექნოლოგიური უმუშევრობის ფონზე საგადასახადო სისტემა შეიძლება გადასახედი იყოს, თუმცა ეს საკითხი აქტიური განხილვის საგანს არ წარმოადგენს. საქმე ისაა, რომ ახლანდელი საგადასახადო სისტემა ავტომატიზაციის სტიმულირებას ახდენს ისეთ შემთხვევებშიც, როცა ის სხვა მხრივ ეფექტიანი არაა. გადასახადებიდან შემოსავალს სახელმწიფო უმეტესად დასაქმებულთა ხელფასებიდან იღებს, რაც ნიშნავს, რომ დამქირავებლებს ნაკლები გადასახადის გადახდა შეუძლიათ დასაქმებულთა რაოდენობის შემცირებით და რობოტებით ჩანაცვლებით. როცა გამომთვლელი მანქანა ჩაანაცვლებს ადამიანს, სახელმწიფო კარგავს საგადასახადო შემოსავალს. ეს არის კაპიტალის ნაცვლად დასაქმებულთა დაბეგვრის გაუთვალისწინებელი შედეგი. ამგვარად, გარკვეული ეკონომისტები გამოდიან კაპიტალზე ან რობოტებზე გადასახადის შემოღების ინიციატივით, რაც თანაბარ პირობებში ჩააყენებს დასაქმებულებსა და რობოტებს (Abbott & Bogenschneider, 2018). ეს საინტერესო მიდგომაა, მაგრამ ახლო მომავალში მსგავსი სისტემური ცვლილებები მოსალოდნელი არაა. იქნება თუ არა ასეთი ჩარევა გამართლებული, ამის შესახებ არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა. ეს ისეთი გადაწყვეტილებაა, რაც ქვეყნებმა ერთად უნდა მიიღონ, რათა კონკურენტული უპირატესობა არ დაკარგონ. ეს კი საკმაოდ ამცირებს მსგავსი შეთანხმების მიღების შანსს.

ავტომატიზაცია – საფრთხე თუ შესაძლებლობა?

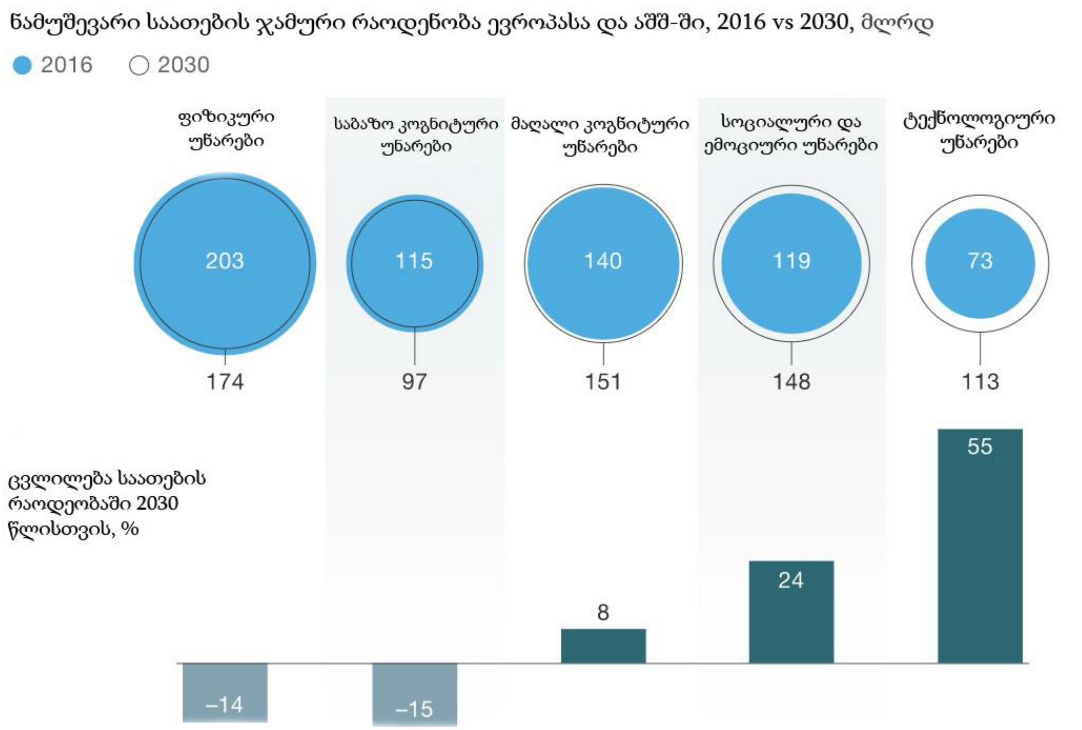
ავტომატიზაცია ზოგადად ორი სახის შეიძლება იყოს. მან შეიძლება ჩაანაცვლოს მუშახელი, ან შეიძლება მიერთება მოახდინოს რაც გულისხმობს თანამშრომლის შესაძლებლობების გაფართოებას ციფრული ტექნოლოგიებით და მისი პროდუქტიულობის ზრდას. მიერთება არის ავტომატიზაციის სასურველი შედეგი, რაც დასაქმების შემცირების მინიმალური მაჩვენებლით და მწარმოებლურობის მნიშვნელოვანი ზრდით ხასიათდება (Acemoglu, & Restrepo, 2018). კ. შვაბი მიიჩნევს, რომ მოკლე და საშუალო პერიოდის მომავალში ავტომატიზაცია მეტწილად მიერთებით ხასიათდება და განგაშის საფუძველი ჯერჯერობით არ არსებობს. აღსანიშნავია, რომ ავტომატიზაცია მეტწილად ხდება კონკრეტული დავალების დონეზე და არა მთლიანი სამუ-

შაო ადგილის დონეზე. ეს ნიშნავს, რომ მომუშავეს გარკვეული დრო გამოუთავისუფლდება, რომელიც შეიძლება სხვა კრეატიული აქტივობისთვის გამოიყენოს და პროდუქტიულობა გაზარდოს. მეორე მხრივ, შეიძლება ამან გამოიწვიოს არსებული დავალებების გადანაწილება ნაკლებ მუშახელზე, რაც უმუშევრობის ზრდას გამოიწვევს. კ. შვაბი იმედიანადაა განწყობილი, რომ ამის ნაცვლად მოხდება ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა, რაზეც მისი გამოკითხული დამსაქმებლების დიდი ნაწილიც მიუთითებს (WEF, 2018).

2030 წლისთვის მოსალოდნელია, რომ სამუშაოზე ტექნოლოგიური უნარების გამოყენების მაჩვენებელი 50%-ით გაიზარდოს აშშ-ში და 41%-ით – ევროპაში. ყველაზე მეტი ზრდა მოსალოდნელია ინტერნეტ ტექნოლოგიებსა და პროგრამირების უნარებზე მოთხოვნაში, რაც 2016 წლიდან 2030 წლამდე შეიძლება 90%-ითაც გაიზარდოს. ავტომატიზაციის ერაში ციფრული უნარების საბაზო დონეზე განვითარება პრაქტიკულად ყველას მოეთხოვება. ამ უნარზე მოთხოვნა მოსალოდნელია, აშშ-ში 69%-ით, ევროპაში კი 65%-ით გაიზარდოს. დიაგრამა 1. წარმოადგენს ავტომატიზაციის პირობებში კლებადი და მზარდი მოთხოვნის უნარების შესახებ კვლევის შეჯამებას. ფიზიკური და საბაზო კოგნიტური უნარები მაღალი საფრთხის კატეგორიებია და 2030 წლისთვის მოსალოდნელია, რომ ადამიანების ჩართულობა ამ მიმართულებით 14% და 15%-ით შემცირდეს, შესაბამისად. ეს კლება კიდევ გაგრძელდება და მისი მეტი ნაწილის ავტომატიზაცია მოხდება მომდევნო წლებში. ყველაზე მეტი მოთხოვნის ზრდა კი მოსალოდნელია ტექნოლოგიური უნარების მიმართულებით, რომლისთვისაც მოსალოდნელი ცვლილება 55%-ს აღწევს. პრაქტიკულად ყველასთვის იქნება აუცილებელი მინიმალური ტექნოლოგიური ცოდნა და ბევრი ახალი პოზიცია გაჩნდება, რომლებიც ახალი ტექნოლოგიური მოთხოვნების დაკმაყოფილებას მოემსახურება (Bughin et al., 2018).

გლობალური შრომის ბაზრები სერიოზულ ტრანსფორმაციას განიცდიან, თუმცა, რა შედეგი მოყვება ამას, ცალსახა არაა. ეს დამოკიდებულია იმაზე, როგორ გაუმკლავდებიან ქვეყნები გამოწვევას. მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუციის ფონზე კომპანიები ეძებენ წარმოების ეფექტიანობის ზრდის ახალ მეთოდებს, ახალ ბაზრებს და ციფრული თაობის მომხმარებლებზე გათვლილ ახალ პროდუქტებს. თუმცა, ციფრული ტექნოლოგიების სრული პოტენციალის გამოსაყენებლად კომპანიებმა ადამიანური რესურსების მართვის ახალი სტრატეგიები უნდა შეიმუშაონ. ახალი ხედვის ჩამოყალიბებისთვის კომპანიებს შეზღუდული ვადა აქვთ, რადგან ახლო მომავალში გამოჩნდება, ვინ შეძლებს ციფრულ რეალობასთან ადაპტირებას და ვინ ჩამორჩება ტექნოლოგიური ცვლილებების ტემპებს. მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის პროგნოზით (WEF, 2018) მოსალოდნელია მოხდეს მათ შორის პოლარიზაცია, რაც გამოიხატება მკვეთრ ლიდერებსა და ნაკლებად წარმატებულ უმრავლესობაში. ექსპერტთა შეფასებით (Raisch & Krakowski, 2020) კომპანიები, რომლებიც ხელოვნური ინტელექტის შესაძლებლობებს იყენებს მიერთების გზით მუშახელის ტალანტის განვითარების მიზნით, აღწევენ მნიშვნელოვან წარმატებას და ხდებიან

დიაგრამა 1. სხვადასხვა უნარზე მოთხოვნის მოსალოდნელი ცვლილება 2016 წლიდან 2030 წლამდე

წყარო: McKinsey Global Institute (2018)

ინდუსტრიის ლიდერები. საპირისპიროდ, კომპანიები, რომლებიც ჩანაცვლებაზე არიან ფოკუსირებული, გარკვეულ სარგებელს იღებენ, მაგრამ გაუმჯობესება, როგორც წესი, მალევე წყდება. ხელოვნური ინტელექტი ცვლის მენეჯერთა როლს ფირმაში. ავტომატიზაციისა და მიერთების პროცესში წინ წამოიწევს როგორც კრეატიულობის და კომუნიკაციის უნარები, ასევე ციფრულ ტექნოლოგიებში განათლების დონე.

ავტომატიზაციასთან ადაპტირების ეკოსისტემა

ცვალებად გარემოსთან ადაპტაციისთვის აუცილებელია, შეიცვალოს მუშახელის, კომპანიების, სოციალური პარტნიორების და პოლიტიკის გამტარებლების ქცევა. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციამ (OECD) შეიმუშავა დასაქმების სტრატეგიისა და უნარების განვითარების სტრატეგიის დოკუმენტები, რომლებიც გაითვალისწინეს და ეროვნული ფაქტორების გათვალისწინებით აპრობირება მოახდინეს სხვადასხვა ქვეყნებმა (ბელგია, ლატვია, პოლონეთი, სლოვაკეთი...). აუცილებელია მსგავსი სტრატეგიები საქართველოსთვისაც შეიქმნას და ამისთვის კარგი საფუძველია OECD-ს წარმოდგენილი დოკუმენტები. ამ კვლევებში აღნიშნულია, რომ განათლების სისტემა უნდა გადაეწყოს სკოლებში და უნივერსიტეტებში შეძენილი უნარების დასაქმებისას გამოყენებიდან უნარების მუდმივი განახლების სისტემაზე, რომ მუდმივად ცვალებადი მოთხოვნების პირობებში მოხდეს სამუშაო ძალის ადაპტირება. შრომის ბაზარი და სოციალური დაცვის პროგრამები უნდა გადაიხედოს, რომ მოხდეს უმუშევრობის რისკის პრევენცია და არა რისკის მატერიალიზების შემდეგ უმუშევრების დახმარება (OECD, 2019). საჭიროა მოსალოდნელი ცვლილებების პროგნოზირება და პოლიტიკის შესაბამისად მორგება მეტად მოწყვლადი სოციალური ჯგუფების მიზნობრივი დახმარებისთვის. პანდემიამ დაადასტურა, რომ მიზნობრივი დახმარებები ეფექტიანი არაა თვითდასაქმებულთა და დროებითი კონტრაქტით მომუშავეთა ჯგუფებისთვის და ისინი განსაკუთრებთ მაღალი რისკის წინაშე დგანან. თუმცა, სახელმწიფო პოლიტიკა საკმარისი არაა ცვლილებებისთვის საზოგადოების მოსამზადებლად. ყველა ჩართულმა მხარემ აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღოს სისტემურ ცვლილებებში, მათ შორის კომპანიებმა, რომლებიც დაინტერესებული არიან, შესაბამისი უნარების მქონე ახალი თანამშრომლები აიყვანონ. მხოლოდ ცოდნაზე დაფუძნებულ ეკონომიკას თუ შეუძლია გაუმკლავდეს ამ გამოწვევებს, რაც მოითხოვს გარდაქმნებს კულტურის დონეზე (Bedianashvili, 2018). მომავალ თაობებს მოუწევთ შეგუება იმ აზრთან, რომ განათლების მიღება არის არა გადასალახი ეტაპი ცხოვრების მომდევნო ნაბიჯზე გადასასვლელად, არამედ ცხოვრების მუდმივი თანმდევი პროცესი. სახელმწიფომ კი უნდა გაზარდოს მოსახლეობაში განთლების მიღების მხარდაჭერის შესაძლებლობები.

OECD-ს კვლევით თვით-დასაქმებულთა და დროებითი კონტრაქტით მომუშავეთათვის სახელმწიფო დახმარების მიღების ალბათობა 40-50%-ით ნაკლებია დაქირავებით მომუშავეებთან შედარებით. ბევრი ადამიანისთვის დასაქმების შეზღუდული არჩევანი არსებობს და მათ დამსაქმებელთან მოლაპარაკებაში ნაკლები შესაძლებლობები აქვთ. პროფკავშირების წევრთა რაოდენობა და კოლექტიურ მოლაპარაკებებში მონაწილეობა იკლებს, ძალთა ბალანსი კი დარღვეულია დამსაქმებელთა სასარგებლოდ. ეს უფრო ძლიერ შეინიშნება არასტანდარტულად დასაქმებულ მუშახელში. ამ პირობებში OECD მოუწოდებს ქვეყნებს, დაარეგულირონ შრომის ბაზარი და არ დაუშვან მონოფსონიით გამოწვეული ბაზრის არაეფექტიანობის შედეგად მომუშავეთა დაზარალება (OECD, 2019). მსგავსი პრობლემები მით უფრო მწვავეა, რაც უფრო დიდია უმუშევრობის დონე და დაბალია მოსახლეობის განათლების საშუალო დონე.

კომპანიებს სამუშაო ძალის რეკონსტრუქციის პროცესში 5 რამ შეუძლიათ გააკეთონ:

- *გადამზადება;*
- *გადამისამართება;*
- *დაქირავება;*
- *დროებითი კონტრაქტორების და შტატგარეშე სპეციალისტების დაქირავება;*
- *გათავისუფლება* (Bughin et al., 2018).

ძირითადი გადაწყვეტილება ეხება დასაქმებულთა გადამზადებისთვის შიდა რესურსების გამოყენებას, კომპანიაზე მორგებული ტრენინგების გამოყენებასა და საგანმანათლებლო ინსტიტუტებთან თანამშრომლობას შორის არჩევანს. ის, თუ რა გზას დაადგებიან კომპანიები, გადამწყვეტი აღმოჩნდება ავტომატიზაციის ერასთან ადაპტაციის დონის დადგენაში. ამ პროცესში მნიშვნელოვანია გამოცდილების დაგროვება და ერთმანეთთან გაზიარება, რაც საგანმანათლებლო ინსტიტუტებს ცენტრალურ პოზიციაში აყენებს.

კომპანიებს ასევე შეუძლიათ მომუშავეთა ახალ პოზიციებზე გამოცდა, რომ მათი უნარების და შესაძლებლობების მაქსიმალური გამოყენება მოხდეს. ამისთვის შესაძლებელია განაწილებული დავალებების დაშლა და ახლებურად დაჯგუფება, რომ სამუშაო პროცესის ახლებურად აწყობა მოახდინონ, ან სამუშაო ძალის ნაწილი გარკვეული მეტად მნიშვნელოვანი დავალებების მიმართულებით გადაანაწილონ, ან სხვა, ახალი დავალებებისთვის გამოყონ. ბევრი მსხვილი ფირმა სწორედ ამას აპირებს.

დაქირავება არის სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი აქტივობა სამეწარმეო საქმიანობის გადალაგების პროცესში. ახალი თანამშრომლების ან მთელი გუნდის აყვანა საკმაოდ პრობლემური იქნება მაშინ, როცა ტალანტიანი თანამშრომლებისთვის ბევრი ფირმა იბრძოლებს და სხვადასხვა სტრატეგიით შეეცდება მათთვის თავის მოწონებას. ტექნოლოგიურ ცვლილებასთან ადაპტირებული მუშახელი მეტად დაფასდება, ამ ცვლილების შედეგად უმუშევრად დარჩენილ

მუშახელს კი მეტად გაუჭირდება ახალი სამსახურის მოძებნა.

კიდევ ერთი შესაძლო სტრატეგია არის დროებითი კონტრაქტორების და შტატგარეშე სპეციალისტების დაქირავება, რაც უფრო და უფრო მყარად იდგამს ფეხს ტექნოლოგიური შესაძლებლობების შედეგად შექმნილი ახალი პლატფორმების საშუალებით. ამ სახის მომსახურება საშუალებას მისცემს ფირმებს, თანხები დაზოგოს თანამშრომლების დაქირავებაზე, თუ საქმიანობა არ ეხება მაღალი მნიშვნელობის და კომპანიისთვის კრიტიკული დავალებების შესრულებას, რაც კომპანიის შიგნით უნდა განხორციელდეს.

მიუხედავად ამ მეთოდებისა, კომპანიების ნაწილი აუცილებლად მიმართავს თანამშრომელთა გათავისუფლების გზას უბრალოდ იმიტომ, რომ ავტომატიზაცია საშუალებას მისცემს, ნაკლები მუშახელის გამოყენებით მიიღოს უფრო მეტი სარგებელი და გარკვეული თანამშრომლების გადამზადება შეუძლებელი ან წამგებიანი იქნება მისთვის.

დღეისათვის ფირმების უმეტესობა გადამზადების საკითხს იზოლირებულად აღიქვამს და დაახლოებით მათი ნახევარი შიდა გადამზადების მექანიზმებზე ფიქრობს. თუმცა, არიან ისეთი ფირმებიც, რომლებიც ამაზე საგანმანათლებლო ინსტიტუტების დიდ როლს ხედავენ. მნიშვნელოვანია უნივერსიტეტების, კოლეჯების, პროფესიული სასწავლებლების დაინტერესება აღნიშნული საკითხით, რომ ურთიერთობა დაამყარონ ფირმებთან და გადახედონ თავიანთ კურიკულუმს. კვლევების საფუძველზე უნა გამოვლინდეს პრიორიტეტული მიმართულებები და საგნები და გაიზარდოს მაღალ ტექნოლოგიებზე ორიენტირებული სასწავლო კურსების რაოდენობა (Bughin et al., 2018). უნივერსიტეტებთან და კვლევით ცენტრებთან კომპანიების მჭიდრო თანამშრომლობა და სამეწარმეო უნივერსიტეტების ჩამოყალიბება იქნება წინ გადადგმული ნაბიჯი და, ამასთან, შესაძლებელს გახდის ათვისებულ იქნას ახალი სამეწარმეო ხაზების ამოქმედების პოტენციალი საქართველოში არსებული ბუნებრივი რესურსების გამოყენებით ჰიგიენისა და სხვადასხვა ბიოლოგიური დანიშნულებით (Gagnidze, 2019b).

საქართველო არასახარბიელო პოზიციაშია კვლევისა და განვითარების (კ&გ) მიმართულებით გამოყოფილი ხარჯების კუთხით, რაც აფერხებს მის უნარს, სათანადოდ უპასუხოს ავტომატიზაციის გამოწვევებს. კ&გ-ს მიმართულებით 2018 წლის მონაცემებით საქართველო 79-ე პოზიციაზეა და მთლიანი სამამულო პროდუქტის მხოლოდ 0.3%-ს ხარჯავს (Knoema, 2018) და, რაც აუცილებლად უნდა გაიზარდოს. თუმცა, გლობალური ინოვაციურობის ინდექსის მიხედვით რამდენიმე წელია დაწინაურებას განიცდის და 2019 წელს 48-ე ადგილი ეკავა (GII, 2019). ბოლო პერიოდში მთავრობა გარკვეულწილად გააქტიურებულია, თუმცა კერძო სექტორი კვლავ ინერტულ მდგომარეობაში იმყოფება. მეწარმეების როლი ცენტრალურია მიმდინარე გარდაქმნებზე სათანადო პასუხის გაცემაში. ამ მხრივ წარმატებისთვის აუცილებელი ძირითადი ელემენტი არის მწარმოებელთა მჭიდრო ურთიერთობა უნივერსიტეტებსა და ხელისუფლებასთან. მეტი პრაქტიკული უნარების გამომუშავებისთვის უნდა ჩამოყალიბდეს სამეწარმეო უნივერსიტეტები, ბიზნეს-ინკუბატორები, ტექნოლოგიის ტრანსფერის ოფისები, ფაბლაბები, საუნივერსიტეტო ლიცენზიებით მომუშავე სპინოფები და მათ საფუძველზე უნდა მოხდეს სტუდენტთა სტაჟირება/დასაქმება (Gagnidze, 2019a). ეს შექმნის შესაძლებლობას, დაინტერესებულმა მხარეებმა წარმატებით დაამყარონ კავშირები და თავიანთი პოზიცია დაიკავონ სამეწარმეო ქსელებში. ფაბლაბები არის საგანმანათლებლო ინსტიტუტებისა და ბიზნესის დაკავშირების კარგი საშუალება და ამ მიმართულებით საქართველოში უკვე გადადგმულია პირველი ნაბიჯები. ქვეყანაში 2018 წლის მონაცემებით რეგიონებში განაწილებული 36 ფაბლაბია (Chokheli, 2018). ამან დადებითად უნდა იმოქმედოს ცვლილებებთან ქვეყნის ადაპტირებაზე. ამასთან ერთად, მნიშვნელოვანია ციფრული სამეწარმეო კულტურის ამაღლება და მისი სახელმწიფო პოლიტიკის სტრატეგიულ მიმართულებად ჩამოყალიბება (Erkomaishvili, 2019). ფორმალური და არაფორმალური განათლების შედეგის გასაუმჯობესებლად შესაბამისი პოლიტიკა უნდა გატარდეს (Gagnidze, 2019b). საგანმანათლებლო ინსტიტუტებსა და მეწარმეებს შორის კავშირთა ქსელების განვითარების მნიშვნელობას ბევრი ჯერაც ვერ აცნობიერებს. დღევანდელი ზღვა ინფორმაციის პირობებში ადვილად შეიძლება, ერთეული სუბიექტი დაიკარგოს და მნიშვნელოვანი ცვლილებების ნიშნები მხედველობიდან გამორჩეს. საერთო სივრცეების მოწყობა, ფორუმების და სხვა სახის შეხვედრების ჩატარება აუცილებელია ფორმალური და არაფორმალური კავშირების ჩამოსაყალიბებლად და არსებული კავშირების გასამყარებლად ისევე, როგორც ახალი ინფორმაციის დინების ხელშესაწყობად.

სამუშაო ძალის გადამზადებაში მნიშვნელოვანი როლი უნდა შეასრულოს როგორც ფირმებმა, ასევე სოციალურმა პარტნიორებმა, ასოციაციებმა და პროფკავშირებმა, რათა გარკვეულ უნარებზე დეფიციტი არ გაჩნდეს. მაგალითად, შვედეთში კომპანიებისა და პროფკავშირების მიერ დაფინანსებული დასაქმების უსაფრთხოების საბჭოები ტრენინგებს უტარებენ უმუშევრად დარჩენილ ადამიანებს. ასევე, უწევენ დროებით ფინანსურ დახმარებას, მომსახურებას და ეხმარებიან გადამზადებაში, რომ მალე დასაქმდნენ ახალ სამსახურში. სახელმწიფოს შეუძლია, რომ მნიშვნელოვნად შეამსუბუქოს მუშახელისათვის გარდამავალი პერიოდი. ამისთვის მან ნათლად უნდა განსაზღვროს ინდივიდების, კომპანიებისა და სახელმწიფო სააგენტოების როლი. საჭიროა შრომის აქტიური სააგენტოების ჩამოყალიბება, რომლებიც მჭიდრო კავშირში იმუშავებენ ინდივიდებთან დასაქმების პრობლემის აღმოფხვრაზე. ევროპულ ქვეყნებში, როგორიცაა, მაგალითად, გერმანია, ეროვნული შრომის სააგენტოებმა შეცვალეს საზოგადოების დასაქმების პასიური პოლიტიკა ბევრად უფრო აქტიური ზომების გატარებით. ისინი

არა მხოლოდ უმუშევრობის კომპენსირებას ახდენენ, არამედ დასაქმების ცენტრებად გადაიქცნენ და მონაწილეობენ უმუშევართა გადამზადების პროცესში. ექსპერტები მოუწოდებენ უნივერსიტეტებს და სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებებს, უფრო აქტიური როლი ითამაშონ შრომის ბაზრის ახალი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაში და დამსაქმებლებთან დაამყარონ მჭიდრო კონტაქტები (Bughin et al., 2018). დიაგრამა 2 წარმოადგენს ყველა დაინტერესებული მხარის როლის შეჯამებას ავტომატიზაციის ეპოქაში.

ავტომატიზაციის გამოწვევებთან გამკლავება მხოლოდ ორგანიზებული ეკოსისტემის ფარგლებშია შესაძლებელი. ამისთვის უნდა ჩამოყალიბდეს მრავალმხრივი პარტნიორული ურთიერთობები. უნდა მოხდეს სამეწარმეო ეკოსისტემისა და მისი მდგენელების გათვალისწინება (Gagnidze, 2018). საჭიროა განათლების მიღების პროცესში უნარების განვითარების ახალი საზომების შემუშავება. მყარ უნარებთან ერთად შეიძლება მეტი ყურადღება დაეთმოს რბილი უნარების განვითარებას, როგორიცაა პრობლემის გადაჭრის და ჯგუფური მუშაობის უნარები, რაც კონკრეტულ საგანზე არაა დამოკიდებული. ამისთვის საჭიროა მეტი პრეზენტაციის, კრიტიკის და წერითი დავალებების შესრულება, რომ ჩამოყალიბდეს უფრო ღრმა აზროვნება და შემდეგ დასაქმების დროს ინდივიდი იყოს უფრო მოქნილი.

ინდუსტრიაში არსებული სამეწარმეო ასოციაციები და

დიაგრამა 2. ავტომატიზაციის გამოწვევებთან გამკლავების ეკოსისტემა

წყარო: McKinsey Global Institute (2018)

პროფკავშირები ხშირად ეწეოდნენ სოციალურ პარტნიორობას განვითარებულ ქვეყნებში, რომ დახმარებოდნენ თანამშრომლებს გადამზადებაში. მათ დიდი როლი ექნებათ ავტომატიზაციის ეპოქაში გარკვეული უნარების დეფიციტის აღმოფხვრაში. თუმცა, ეს ხანგრძლივი პროცესია, მანამდე კი მაღალკვალიფიციური მუშახელისთვის კონკურენცია გამწვავდება და ეს აისახება კომპანიების ქცევაზე. სამეწარმეო ასოციაციებმა უნდა განავითარონ და გააფართოვონ სტაჟირების პროგრამები, პროფესიული ტრენინგები და სხვა მუშაობა-სწავლის ინიციატივები. ინდივიდებს ტრენინგები შეიძლება შესთავაზონ პროფკავშირებმაც. ძირითადი პასუხისმგებლობა უნდა აიღოს დასაქმების სახელმწიფო სააგენტოებმა, რადგან, შვედეთისგან განსხვავებით, საქართველოში არაა განვითარებული კომპანიებისა და პროფკავშირების დაფინანსებული დასაქმების უსაფრთხოების საბჭოები, რომლებიც დასაქმებულთა ტრენინგებისა და გადამზადების გარდა კონსულტაციებსაც უწევენ დამსაქმებლებსა და პროფკავშირებს, რომლებიც რჩევისთვის მიმართავენ. სინგაპურში შემუშავებული აქვთ სახელმწიფო ინიციატივა, რომლის მიხედვითაც ყველა მოქალაქეს 25 წლიდან აქვს $400-იანი კრედიტი, რომელიც შეუძლიათ გამოიყენონ სამსახურებრივი უნარების განვითარებისთვის შემუშავებული კურსების გასავლელად. ბელგიაში აქვთ ტრენინგების ვაუჩერები მცირე და საშუალო მეწარმეებისთვის, რაც განსაკუთრებით ეფექტიანია, რადგან 50-ზე ნაკლები დასაქმებული ვისაც ჰყავს, შეუძლია, 80%-ით ნაკლები დახარჯოს თანამშრომლების ტრენინგებზე, ვიდრე მსხვილმა მეწარმეებმა. არასამთავრობო ორგანიზაციები სხვებზე მეტად მოქნილი არიან უნარების ჩამოყალიბება-გარდაქმნასთან დაკავშირებული პრობლემების მიმართ ინოვაციური მიდგომების შემუშავების კუთხით. განვითარებულ ქვეყნებში ხდება სხვადასხვა პროგრამის გამოცდა, რომელიც ორიენტირებულია სამუშაოს მაძიებლებისა და დამსაქმებლების დაკავშირებაზე და მათთვის საჭირო უნარების განვითარებაზე. აშშ-ში მსგავს პროგრამებში ჩაბმულია როგორც სახელმწიფო, ასევე Microsoft, LinkedIn და ადგილობრივი პარტნიორები, რომ განმანათლებლებს მიაწოდონ ინფორმაცია, რა უნარებზეა მოთხოვნა ბაზარზე და ბიზნესს მიაწოდონ ინფორმაცია, რა უნარების მქონე მუშახელია მათთვის ხელმისაწვდომი. ჩამოყალიბდა ფილანთროპიული ორგანიზაციებიც, როგორიცაა Generation. ის წვრთნის უმუშევარ და არასრულად დასაქმებულ ახალგაზრდებს მომავალი დასაქმების გარანტიით მომსახურების, გაყიდვების, ტექნოლოგიის და ჯანდაცვის სექტორებში 23 პროფესიის მიმართულებით (Bughin et al., 2018).

ავტომატიზაციასთან ადაპტაციის თვალსაზრისით მრავალ ქვეყანაში განიხილება საყოველთაო საბაზისო შემოსავლის შემოღების საკითხიც (**სსშ**), თუმცა მისი წარმატება ამ ეტაპზე საკმაოდ სათუოა (**Bichia,2017**). ავტომატიზაციასთან სამუშაო ძალის მორგება კი ბევრად უფრო პროდუქტიული

და პერსპექტიული მიდგომაა. ამიტომ საქართველოში მიზანშეწონილია დასაქმებისა და უნარების განვითარების სტრატეგიის შემუშავება და ავტომატიზაციასთან მოსახლეობის ადაპტაციის აქტიური ხელშეწყობა. ეს ის სიტუაციაა, როცა ლიბერალური მთავრობებიც აქტიურ ღონისძიებებს ატარებენ მოსახლეობის დასახმარებლად, ერთად გადავიდნენ ახალ წონასწორობაში. რა იქნება ეს წონასწორობა – სსშ, გადასახადი რობოტებზე თუ ახალი უნარების გამომუშავება? ჯერჯერობით უცნობია და ქვეყნები სხვადასხვა სტრატეგიებს ცდიან, მაგრამ ყველაზე მეტად მოსალოდნელი ამათ შორის უკანასკნელი ვარიანტია. ეს არ იქნება ადვილი გადასვლა, მაგრამ სახელმწიფო ხელშეწყობის და მთლიანი ეკოსისტემის ეფექტიანი თანამშრომლობის შემთხვევაში, გამოწვევა შეიძლება იქცეს უპირატესობად. განსაკუთრებით, თუ აქცენტი გაკეთდება არა ჩამნაცვლებელ, არამედ მიერთების ავტომატიზაციაზე, რომელიც ქმნის დამატებით მწარმოებლურობას გრძელვადიან პერიოდში.

დასკვნა

ავტომატიზაციის პროცესი არის სწრაფი და ყოვლისმომცველი, ამიტომ მნიშვნელოვანია შესაბამისი ღონისძიებების გატარება, რომ შრომის ბაზარი მალე ადაპტირდეს ახალ რეალობასთან. თითქმის ყოველდღიურად ისმის ხელოვნური ინტელექტისა და რობოტების გამოყენების ახალი შემთხვევების შესახებ, რაც რისკის ქვეშ აყენებს მრავალ სამუშაო ადგილს. ეს პროცესები კიდევ უფრო დააჩქარა პანდემიამ, რადგან ადამიანური რესურსის შემცირების დამატებითი უპირატესობა გამოიკვეთა. შესაბამისად, გარკვეულმა კომპანიებმა უფრო აგრესიულად დაიწყეს ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენების გზების ძიება.

ავტომატიზაციის გავლენა დასაქმებაზე ცალსახა არაა. თუ მნიშვნელოვანი რესურსების მომართვა მოხდება არა ჩამნაცვლებელი, არამედ მიერთების ტიპის ავტომატიზაციაზე, ეს დადებითად აისახება ფირმების მწარმოებლურობის გრძელვადიან ზრდაზე. ასეთ შემთხვევაში უმუშევრობის ზრდაც ბევრად ნაკლები იქნება და გადამზადების პროგრამების დახმარებით, გრძელვადიან პერიოდში არ დარჩება მაღალ ნიშნულზე.

უნდა განვითარდეს ავტომატიზაციასთან ადაპტირების ეკოსისტემა, რომელიც დაეხმარება ეკონომიკას, ნაკლებად მტკივნეულად გადავიდეს ავტომატიზაციის ეპოქაში. ეკოსისტემაში აქტიური თანამშრომლობა უნდა განახორციელოს კომპანიებმა, საგანმანათლებლო დაწესებულებებმა, სამეწარმეო ასოციაციებმა, არაკომერციულმა ორგანიზაციებმა და პოლიტიკის გამტარებლებმა. თითოეული მათგანის ჩართულობა ღირებული იქნება სამუშაო ძალის მიმდინარე ცვლილებებთან მორგებასა და ტექნოლოგიური უმუშევრობის მინიმუმამდე დაყვანაში. ეს კი ვერ მოხდება სახელმწიფოს მიერ აქტიური როლის თამაშის და შესაბამისი პოლიტიკის გატარების გარეშე. პირველი ნაბიჯი უნდა იყოს გრძელვადიანი სტრატეგიის შემუშავება, შემდეგ კი უნდა გაიმართოს კონფერენციები და ფორუმები, სადაც თითოეული დაინტერესებული მხარე შეძლებს საქმიანი ურთიერთობის დამყარებას დანარჩენ მოთამაშეებთან. ამ ეკოსისტემის გამართულ მუშაობაზე იქნება დამოკიდებული, ქვეყანა გამოიყენებს ავტომატიზაციის მოტანილ შესაძლებლობებს, თუ ეს მისთვის გრძელვადიან გამოწვევად დარჩება.

ლიტერატურა/REFERENCES

Bichia, Q. (2017). The effect of modern globalization and automatization trend on labor market. In: The 2nd International Scientific Conference: Challenges of *Globalization in Economics and Business*. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Press, Tbilisi, 96-102 (In Georgian)

Bedianashvili, G. (2018). Culture as a Factor of Knowledge Economics with Paradigmatic Changes in Systemic Institutional Context. *Globalization and Business*, N6, 58-66 (In Georgian)

Gagnidze, I. (2018). About Some Directions of the Formation of an Entrepreneurial Ecosystem in Georgia. The 3rd International Scientific Conference: Challenges of *Globalization in Economics and Business*, Tbilisi, 77-81 (In Georgian)

Gagnidze, I. (2019a). The Fourth Industrial Revolution - The Most Important Challenge of Higher Education in Georgia. *Economics and Business*, N3, 58-78 (In Georgian).

Gagnidze, I. (2019b). The Role of University Technology Transfer Offices in the Innovative Development of the Economy of Georgia. *Globalization and Business*, N8, 136-142 (In Georgian)

Gelashvili, M. (2018). Georgia is on the Path of Inclusive Growth. The 3rd International Scientific Conference: Challenges of *Globalization in Economics and Business*, Tbilisi, 82-85 (In Georgian)

Erkomaishvili, G. (2019). Digital Economy - an Innovative Tool for Economic Growth. *Economics and Business*, №2, 37-46 (In Georgian)

Tateishvili, A., & Gugushvili, N. (2019). *Automation of Processes in Customer Relations* (Master Thesis) (In Georgian)

Abbott, R., & Bogenschneider, B. (2018). Should robots pay taxes: Tax policy in the age of automation. *Harvard Law & Policy Review*, 12(145)

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). Low-Skill and High-Skill Automation. *Journal of Human Capital*, 12(2), 204–232

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). Automation and new tasks: how technology displaces and reinstates labor. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 3-30

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2020). Robots and jobs: Evidence from US labor markets. *Journal of Political Economy*, 128(6)

Baig, A., Hall, B., Jenkins, P., Lamarre, E. & McCarthy, B. (May, 2020). *The COVID-19 recovery will be digital: A plan for the first 90 days*. McKinsey Global Institute

Bughin, J., Hazan, E., Lund, S., Dahlstrom, P., Wiesinger, A. & Subramaniam, A. (2018). *Skill shift: automation and the future of the workforce.* McKinsey Global Institute

Chokheli, E. (2018). *Strategy to Develop Fab Labs and Their Impact on Improving Business Activity in Georgia, World Science*, Vol.2, No.6 (34), 4-8

Corkery, M. and Gelles, D. (2020). Robots Welcome to Take Over, as Pandemic Accelerates Automation. The New York Times

Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? *Technological Forecasting and Social Change,* 114, 254–280

Moffitt, K. C., Rozario, A. M., & Vasarhelyi, M. A. (2018). Robotic Process Automation for Auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 15(1), 1–10

OECD (2019), OECD Employment Outlook 2019: The Future of Work, *OECD Publishing*, Paris, https://doi.org/10.1787/9ee00155-en

Raisch, S., & Krakowski, S. (2020). Artificial Intelligence and Management: The Automation-Augmentation Paradox. *Academy of Management Review*, (ja)

Cornell University, INSEAD, and WIPO. (2019). *The Global Innovation Index 2019*.

World Economic Forum. (2016). *The Future of Jobs: Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*.

World Economic Forum. (2018). The Future of Jobs: *Centre for the New Economy and Society*.

https://knoema.com/atlas/ranks/RandD-expenditure?baseRegion=GE last accessed on 21.05.2020

JEL Classification: Q40, Q47 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.031

THE ECONOMIC-POLITICAL IMPORTANCE OF HYDROCARBONS IN CASE OF THE ACTUALITY OF DEVELOPIING OF RENEWABLE RESOURCES

KHATUNA TABAGARI
Doctor of Economics, Researcher
The Institute for the Research of Economic and Social Problems of Globalization,
European University, Georgia
tabagarikhatuna@gmail.com

Abstract. Oil and natural gas are significant commodities in the world, on which the world industry, production, transport and other directions are depended. After the spreading of Corona Virus and continuous oil production by Russia, oil price began decreasing. This fact impacted on economy of the world oil producer countries and not only.

It is noteworthy that the total bulk of the world oil reserves were 244.1 billion tonnes in 2018 which was increased by 1.3% compared to last year. At the same year the oil consumption was 4.5 billion tonnes which was increased by 1.6% compared to last year, too. Though oil consumption is connected to an ecological problems. The situation is lighter in case of natural gas, than oil.

The alternative energies of oil, and generally hydrocarbons, are considered green economy, namely renewable energy resources. This means rationally using the resources, keeping reproductive processes, increasing productivity, saving economic and social prosperity of humans. Replacing non-renewable, lacking energy resources are being replaced with the renewable and ecologically clear ones (Abesadze, R. 2019).

The aim of the sudy is to investigate how it is possible to replace hydrocarbons with renawble resources, how it only depends on the cost and stability of them, how it is possible to “let” the green economy, namely, renewable resources to be developed in the world, when oil and natural gas represent one of the instruments of power in the context of globalization.

KEYWORDS: CORONAVIRUS, FORECASTING, COMPARTMENTAL MODELS, RICHARDS MODEL, POLYNOMIAL MODEL, NEURAL NETWORK MODEL, BASIC REPRODUCTION NUMBER.

For citation: Tabagari, Kh., (2020). The Economic-political importance of hydrocarbons in case of the actuality of developing of renewable resources. *Globalization and Business, 10.* 243-247. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.031

INTRODUCTION
Economic-Political Review of Oil and Natural Gas

In 2018 the amount of oil consumption was 58% of total energy consumption in 2018 (24% of natural gas, 34% - oil). Oil consumption in transport sector was 70%, in industry – 24% and in other sectors 6% of total oil consumption of US, and as for natural gas consumption in electricity was 34.65%, in industry – 33.66% and in other sectors – 31.69%[1] of total gas consumption of US (BP Statistical review of world energy, 2019) (U.S. Energy Information Administration, 2018).

Along both its energy importance, oil and natural gas also have political implication. Hydrocarbon’s reserves, production, consumption and transit represent one of the vital aspects for security of the countries, their economy and policy (Tvalchrelidze et al., 2016) (Tvalchrelidze, A. G. and Kervalishvili, P. J., 2019). Two laws impact on oil price: All commodity prices depend on oil price, oil price is set in US dollar, and this means that oil price depends on US exchange rate. Three factors influence on the role of oil: It is one of the most required energy resources in 2018, oil price determines fuel price and oil price indirectly impacts on commodity price at commodity exchange market (Tvalchrelidze et al., 2016) (BP Statistical review of world energy, 2019). According to figure 1, all significant dates which influenced on oil price are given. For instance, there can be distinguished several dates of them: in 1869 withdrawal of the Suez Canal, in 1947 oil deficit in US, in 1960 establishing of OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries), in 1973 oil crisis, in 1974 establishing of IEA (International Energy Agency), in 1979 Iran revolution, here must be highlighted in 2008 Georgia-Russia war – when Russia tried to bomb Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline as its aim was to interrupt transit oil towards Europe and so on (Yergin, D., 1993) (United States Cruptologic History, 1998) (Organization of the Petroleum Exporting Countries - OPEC, 2020) (Margvelashvili et al., 2019).

[1] Author’s note – The data of world oil consumption in different sectors are not matched, so we used the US example.

Discussion
The Role of Hydrocarbon in the Modern World

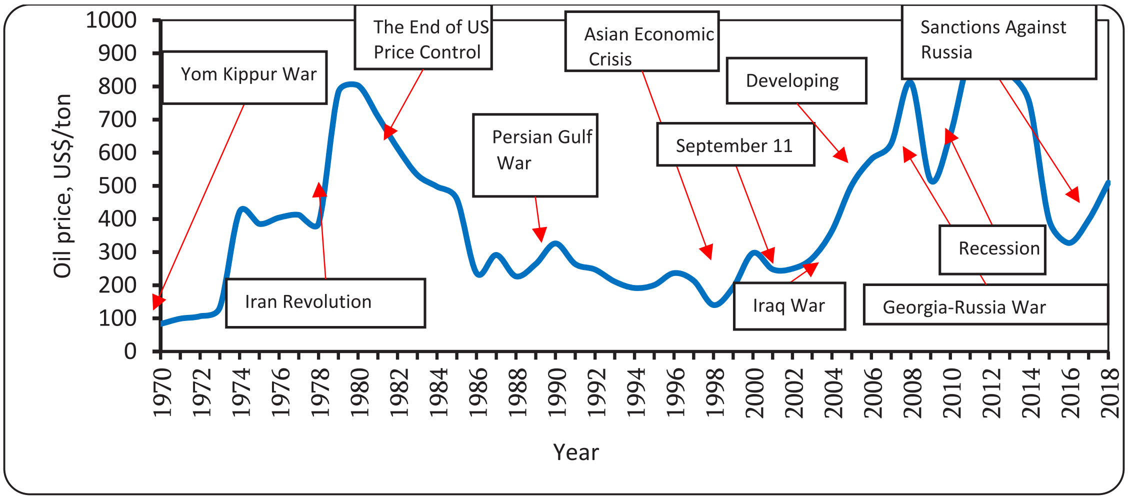
Spreading of the virus negatively impacted on the world economy, oil price, wchich caused the reduction of oil consumption, the oil price sharply began decreasing since April, 2020, that resulted negative changes of incomes and oil exports in oil producer countries (Mulder, N., Tooze, A., 2020) (Trading Economics, Crude Oil, 2020). Disagreements between Russia and Saudi Arabia about the oil production also negatively impacted on oil price, too: Russia refused the offer of Saudi Arabia to decrease the oil production with million barrels per day (approximately 136.99 thousand tonnes of oil) in oil market at OPEC+ meeting; OPEC+ means the unification of OPEC member and non-member countries to regulate oil market problems (Cook, S. A., 2020) (BP Statistical review of world energy, 2019). That resulted the abundance of oil supply on oil market, Saudi Arabia decided to continue oil production which finally caused oil price reduction (Trading Economics, Crude Oil, 2020).

The significance of oil is still vital in economy, politics and energy sector.

Natural gas also represents an important energy resource in the world. Basically, 2006-2007 and 2009 conflicts refer to gas. Russia, as a rich country with natural gas reserves, tries to use it for its own political-economic aims and impact on Ukraine, EU member and non-member countries with the increasing and decreasing the natural gas production. An obvious example of this refers a laying the gas pipeline of Nord Stream 2 towards Germany in 2013 to avoid gas transits through Ukraine to supply it to EU. So it means that after 2017 Ukraine is no longer a transitional country of Russian energy resource (Nutu et al., 2019) (Pavlenko et al., 019).

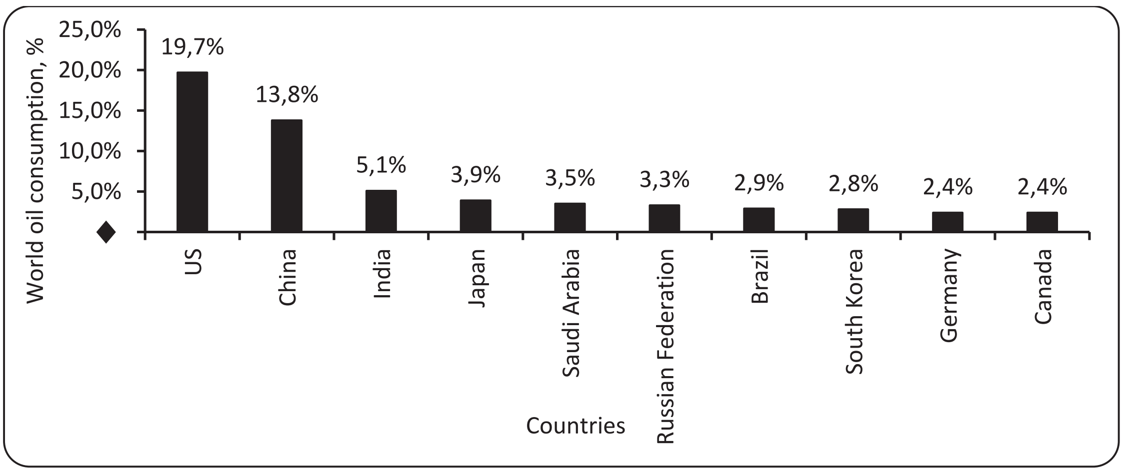
Oil and natural gas are very important energy resources for most of the countries, as we have already mentioned them in case of US and, as a result, their economy is significantly depended on them. Replacing hydrocarbons with renewable energy resources are connected to time and technological changes (see fig.: 2, 3).

Figure 1. Oil price in 1970-2018

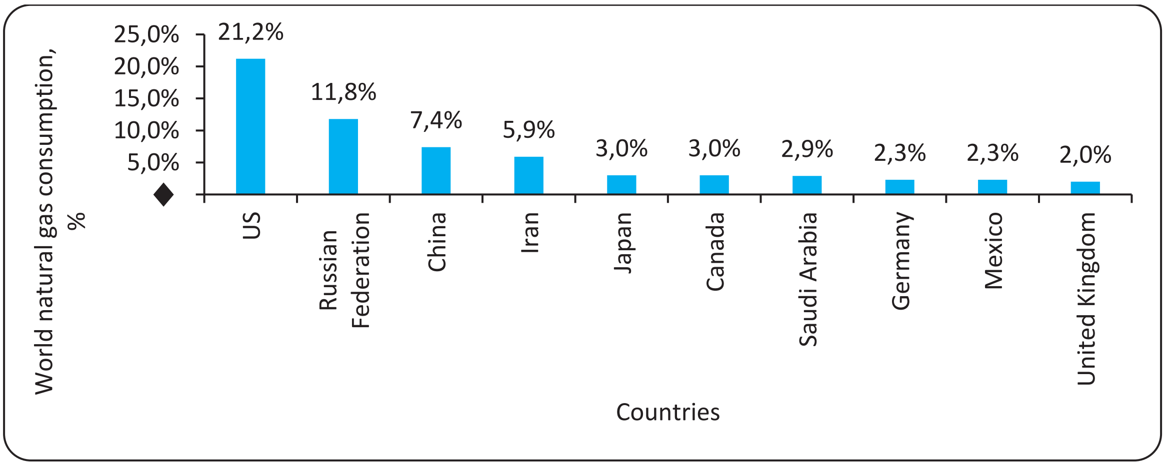
Source: BP Statistical review of world energy, 2019

Figure 2. Top oil consumer countries in 2018 (world oil consumption – 4 477 mln tonnes)

Source: BP Statistical review of world energy, 2019

Figure 3. Top natural gas consumer countries in 2018 (world natural gas consumption – 3 309 million tonnes of oil equivalent)

Source: BP Statistical review of world energy, 2019

World Consumption of Renewable energy resources

Renewable energy resources are significant part of the green economy (Abesadze, R., 2019). The world energy development enters into a new historical era, when clear and low carbon energy are more required. It's important for US to be less dependent on hydrocarbons, for this purpose 40 year's US dream came true in 2008 when its government put forward a proposal about "Green energy transition of US". It meant that using shelf oil and natural gas, new approaching - continuous reservation of oil and natural gas, innovative methods in the process of production and etc. As for China, on the one hand, it tries to decrease the energy consumption and, on the other hand, diversify system of energy supplement, make revolution of energy technology to improve industry and so on (Zou, C., Zhao, Q., Zhang, G., Ziong, B., 2016). Despite this fact, according to the official statistical data, the abovementioned countries are still active oil and natural gas consumers (BP Statistical review of world energy, 2019).

According to the right official statistical data, the amount of renewable energy consumption will begin increasing after 2020, but till 2040 its consumption will reach approximately a half of future gas and oil consumptions (see fig.: 4).

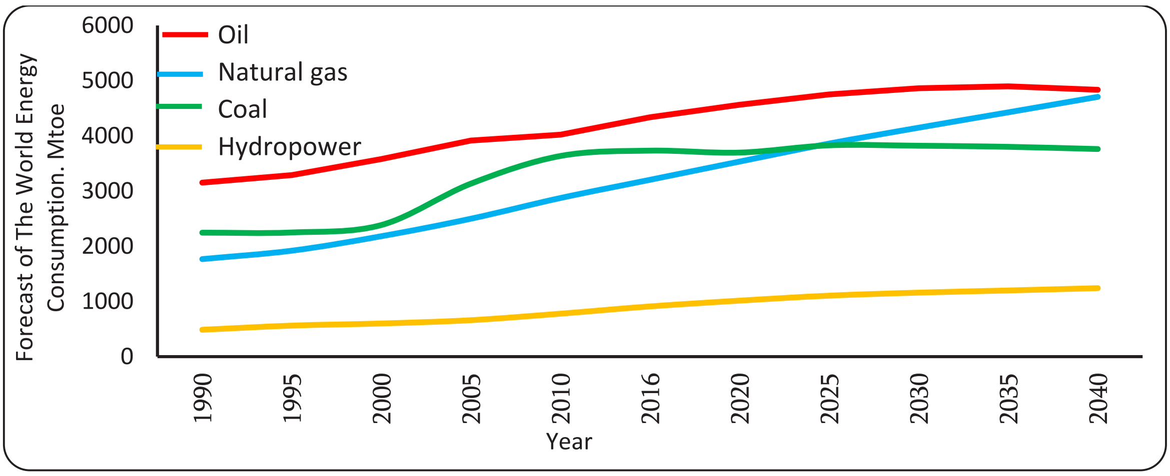
According to the official statistical data, hydroresources are most consumed energy resources among the renewable energy resources. Its basical consumer countries are China, US, Russia and etc., though the load of their consumed energy did not exceed 10% of their total energy consumption, except for China. But there is worse situtation of the consumoption of the rest of the renewable energy resources: these ones also did not exceed 10% of their total energy consumption, except for Germany (see tab.:1, 2) (BP Statistical review of world energy, 2019).

CONCLUSIONS

In conclusion, we can say that at least until 2040:

- The importance of oil and gas consumption will take a bigger place in the world energy consumption than renewable energy resources;

Figure 4. Different source of energy consumption in 1970-2040

Source: BP Energy Outlook, 2019; BP Statistical review of world energy, 2019

Table 1. The share (%) of consumed hydro resources of total energy consumption by top hydropower energy consumer countries in 2005, 2010, 2015 and 2018

№	Countries	2005	2010	2015	2018
1	China	13.6	20.8	28.6	28.7
2	US	9.3	7.6	6.4	9.2
3	Russia	6.0	4.9	4.3	4.5
4	India	3.3	3.2	3.1	3.3
5	Japan	2.7	2.6	2.5	1.9
	Total (Mtoe)	661.4	784.2	892.3	948.8

Source: BP Statistical review of world energy, 2016; BP Statistical review of world energy, 2019

Table 2. The share (%) of consumed renewable energy resources of total energy consumption by top renewable energy consumer countries in 2005, 2010, 2015 and 2018

№	Countries	2005 წ.	2010 წ.	2015 წ.	2018 წ.
1	US	24.9	27.3	19.6	18.5
2	Germany	11.7	13.2	11.0	8.4
3	Japan	7.8	4.7	4.0	4.5
4	India	2.8	4.4	4.2	4.9
5	China	2.0	7.6	17.2	25.6
	Total (Mtoe)	83.2	144.2	364.9	561

Source: BP Statistical review of world energy, 2016; BP Statistical review of world energy, 2019

- Hydrocarbons' reserves, productions, consumptions and transits, as one of the power instruments, will be connected to the political and economic aspects;
- Renewable energy resources as significant factors for ecological environment can be developed in the very countries which are less hydrocarbons consumer ones or rich with renewable energy resources;
- According to the official statistical data, renewable energy resources will be about a half of the forecasted gas and oil consumption by the right 2040;
- If countries need to begin consumption of the renewable energy resources in industry, transport, electricity and other significant sectors, there must be installed new technology of energy creation. And this one is directly connected to time. In addition, if we assume that hydrocarbon resources are replaced with the renewable energy resources, there can be changed the rules of the world geopolitics and designed new reality and different countries with influences in the world policy and economy.

REFERENCES

Abesadze, R. (2019, June 17). *«Green» Economy: Meaning and challenges.* Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Paata Gugushvili Economic Institute http://conferenceconomics.tsu.ge/?mcat=1&cat=pers&leng=ge&adgi=737&title=%20%20%E2%80%9E%E1%83%9B%E1%83%AC%E1%83%95%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%94%E2%80%9C%20%E1%83%94%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%9C%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%90:%20%E1%83%90%E1%83%

BP Energy Outlook. (2019). *BP Energy Outlook.* London: BP.

BP Statistical review of world energy. (2016). *Statistical review of world energy.* London: BP.

BP Statistical review of world energy. (2019). *Statistical review of world energy.* London: BP.

Cook, S. A. (2020, April 9). Foreign Policy. Retrieved from https://foreignpolicy.com/2020/04/09/russia-saudi-arabia-oil-price-war-middle-east/

Margvelashvili, M., Mukhigulashvili, G., & Kvaratskhelia, T. (2019). Georgia: Energy as Battleground with Russia. Washington: National Endowment for Democracy.

Mulder, N., & Tooze, A. (2020). *Foreign Policy.* Retrieved from https://foreignpolicy.com/2020/04/23/the-coronavirus-oil-shock-is-just-getting-started/

Nutu, A. O., & Ionita, S. (2019). Introduction: How the Kremlin may enhance its energy leverage in the West and what should we learn from Central and Eastern Europe. National Endowment for Democracy.

Organization of the Petroleum Exporting Countries - *OPEC*. (2020). Retrieved from https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm

Pavlenko, O., Nitsovych, R., Nazarenko, D., Synytsia, A., & Yaroshchuk, O. (2019). Ukraine: the costs of fighting gains of fighting for energy independence. Washington: *National Endowment for Democracy*.Trading Economics, *Crude Oil.* (2020). Retrieved from https://tradingeconomics.com/commodity/crude-oil

Tvalchrelidze, A. G. and Kervalishvili, P. J. (2019). Economic security of the Southern Caucasus: opportunities and challenges. *Nanotechnology Perceptions*, 21-47.

Tvalchrelidze, A., Berberashvili, T., Otarashvili, M. (2016). *Commodity Economy* (Role of Commodity in Globalized World). Tbilisi: Nekeri. (In Georgian)

U.S. Energy Information Administration. (2018). Retrieved from https://www.eia.gov/energyexplained/us-energy-facts/

United States Cruptologic History. (1998). *The Suez Crisis: A brief History (U)*. Retrieved from https://www.nsa.gov/Portals/70/documents/news-features/declassified-documents/cryp

Yergin, D. (1993). *The Prize, the epic quest for oil, money & power*. New York: Free Press.

Zou, C., Zhao, Q., Zhang, G., & Ziong, B. (2016, January). Energy revolution: From a fossil energy era to a new energy era. *Natural Gas Industry B,* 3(1), 1-11.

JEL Classification: Q0, Q1 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.032

PROSPECTS FOR AGRICULTURAL BUSINESS DEVELOPMENT IN IMERETI REGION

GODERDZI SHANIDZE

Akaki Tsereteli State University, Georgia
goderdzi.shanidze@atsu.edu.ge

Abstract. The development of agribusiness in Georgia is quite promising and realistic. Imereti region is one of the most distinguished regions in Georgia in terms of agricultural production. Imereti region has been involved in the production and sales of agricultural products for a long time (e.g. grapes, tea, cheese, herbs, cucumbers, tomatoes, etc.) that have been widely popular throughout the country.

The research has shown that various products produced in Imereti region (especially: cucumbers, tomatoes, herbs, wine, cheese, tea) are quite in demand in the hotel food service, however, there is still no adequate supply of hotels with the products produced in Imereti region.

KEYWORDS: AGRIBUSINESS, IMERETI REGION, HOTEL, TOURISTS, FARMERS.

For citation: Shanidze, G. (2020). Prospects for Agricultural Business Development in Imereti Region. *Globalization and Business №10*, 248-251. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.032

REVIEW OF LITERATURE:

1. Tokmazishvili M.; «Theoretical Dilemma of Agrarian Relations». Collection of scientific works of Tbilisi Open University, Tbilisi, 2018. This work is focused on the fact that today Georgia actually consumes more imported food than it produces. Questions arise about the place of the agricultural industry in the sectoral structure of Georgia, whether it is worth focusing on policy, recognizing agriculture as a priority sector.

2. Koguashvili P.; «Protecting food security is the primary duty of the government», Scientific-Information Magazine «New Agrarian Georgia» Tbilisi 2013. № 12 (32) This work states that ensuring food security is the first of the problems to be solved in Georgia in the near future. It considers the country›s ability to provide its own population with basic food products at the expense of the production of local resources.

3. «Georgia›s economic development priorities». Regional Development Program (GARF-RD) Policy Papers №2, Tbilisi 2016. pp. 58-60. In this work it is noted that the state should minimally interfere in entrepreneurial activities and not compete with the private sector. Regional development is seen as the most important factor in achieving overall national success.

4. Thomas P. Zacharias; „Modeling and Simulating Price, Yield, and Production Distributions for Risk Analysis in Agriculture: Discussion", Materials of Cambridge University. 2015. The purpose of this session is to discuss various procedures for modeling agricultural price and yield distributions. The model results are then used to provide improved analyses for agricultural risk management with the focus primarily upon the agricultural production sector.

5. Jeffrey M. Gillespie, Bampasidou M.; "Designing agricultural economics and agribusiness undergraduate programs" Materials of Cambridge University. 2018. The work suggests that the farmer›s share of the market basket provides a means to illustrate the importance of post–farm gate agricultural business in converting raw agricultural commodities to products consumers may purchase in the grocery store. In 2015, the farmer›s share of the market basket for food items averaged 16% (USDA, Economic Research Service, 2016), suggesting that $0.84 of every dollar spent for these food products went to post–farm gate agricultural enterprises.

INTRODUCTION

The development of agribusiness in Georgia is quite promising and realistic. Imereti region is one of the most distinguished regions in Georgia in terms of agricultural production. Imereti region has been involved in the production and sales of agricultural products for a long time (e.g. grapes, tea, cheese, herbs, cucumbers, tomatoes, etc.) that have been widely popular throughout the country.

Recently, there has been an increased import of agricultural products from foreign countries to Georgia. The question naturally arises as to whether it is necessary to bring the products into the country produced by the local farming industry? This does not mean supporting protectionist policies and denying competition, but it is necessary to define

how possible it is for the country's agriculture to produce the products that will be demanding and competitive in the local market against foreign products.

That is why it was necessary to conduct the research and to determine how possible it is for Imereti region to increase the production of agribusiness and how competitive our products are in terms of price and quality compared to those produced abroad. It is worth noting here that we focused on the consumed goods in the tourism sector and emphasized that foreign tourists should be offered Georgian products and not goods imported from their own countries in order to taste our national product and see its benefits.

Within the framework of the internal faculty grant project at Akaki Tsereteli State University in 2018-2019, a survey was conducted for business in Imereti region, looking for ways to develop their potential. The study was to determine how much the products produced in Imereti region are consumed by the hotels of Kutaisi, Batumi and Zaporozhye. To find out all this, we first got acquainted with samples of products produced in Imereti region and offered some food services to the hotels.

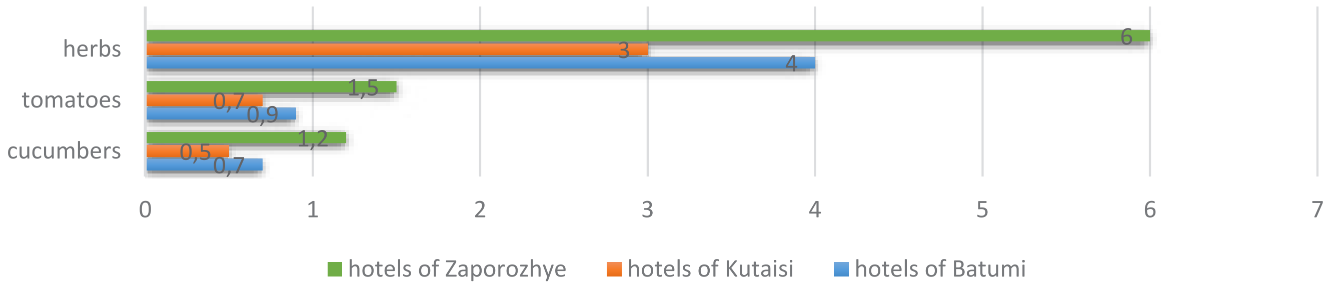
Methodology of the research

We used the following methods for the study: a field research, an office research based on complex, interdisciplinary approaches, analysis and synthesis. The joint use of these surveys allowed us to gain more comprehensive information and identify ways to solve existing problems and develop recommendations that would help Imereti region business succeed in the future.

Results of the research

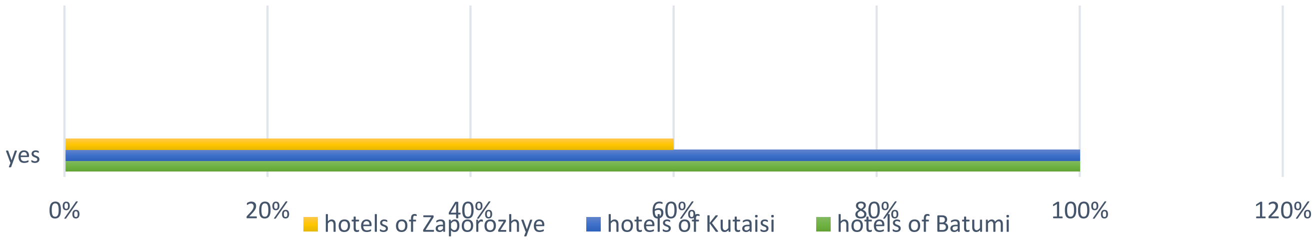
The research shows that the development of agrarian business in the Imereti region is promising. At this point we

diagram 1. At what price do you buy these products on average per year? (Specify price in kg / $)

Source: The Research Results of the Project "Study of Business Development Potential for Business in Imereti Region". 2018-2019. (Akaki Tsereteli State University)

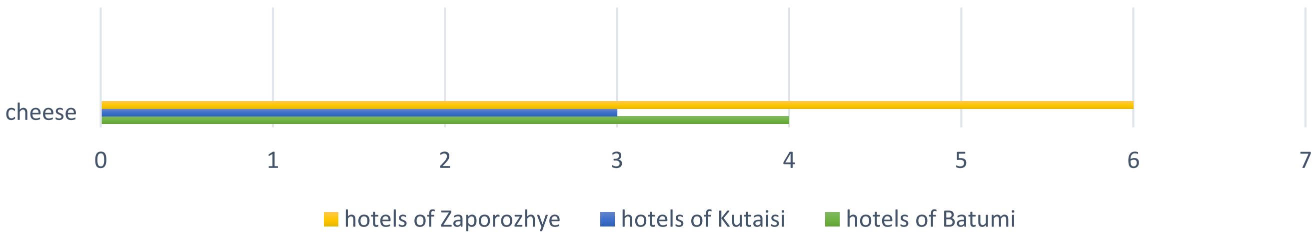
Diagram 2. Would you like to buy the products produced in Imereti Region? (cucumbers, tomatoes, herbs)

Source: The Research Results of the Project "Study of Business Development Potential for Business in Imereti Region". 2018-2019. (Akaki Tsereteli State University)

As it can be seen from the diagram, the hotel administration is ready to buy these products produced in Imereti region.

diagram 3. How much do you on average pay for cheese per year? (Specify price in kg / $)

Source: The Research Results of the Project "Study of Business Development Potential for Business in Imereti Region". 2018-2019. (Akaki Tsereteli State University)

will focus on the research held in Kutaisi (Georgia), Batumi (Georgia) and Zaporozhye (Ukraine) and identify some products (The study was conducted in 20 hotels in Kutaisi, 40 hotels in Batumi and 20 hotels in Zaporozhe). The question was asked in the following way: how much do you pay for the certain product and would you like to buy the same products produced in Imereti region?

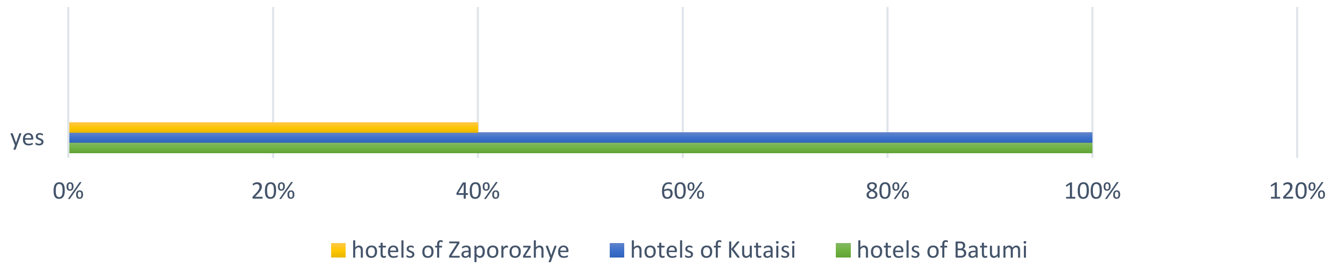
The research has shown that various products produced in Imereti region (especially: cucumbers, tomatoes, herbs, wine, cheese, tea) are quite in demand for food services in hotel, but still the hotels in Imereti region are not adequately supplied with the production produced in Imereti region. There may be many reasons for this, but we will focus on a few of them, namely: local farmers cannot systematically supply the market with the products produced throughout the year; due to the economies of scale of production, products produced in Imereti region may be more expensive than products produced in another country; distribution links are not used properly, etc.

Business representatives pointed out that if the state had more support for the business (such as available credits, supporting new technologies, government procurement, etc.), they would be more likely to meet the needs of hotels and local needs.

CONCLUSIONS AND PROPOSALS

In conclusion, we can say that there are potential opportunities for agribusiness development in Imereti region as well as in Georgia as a whole. Agricultural products

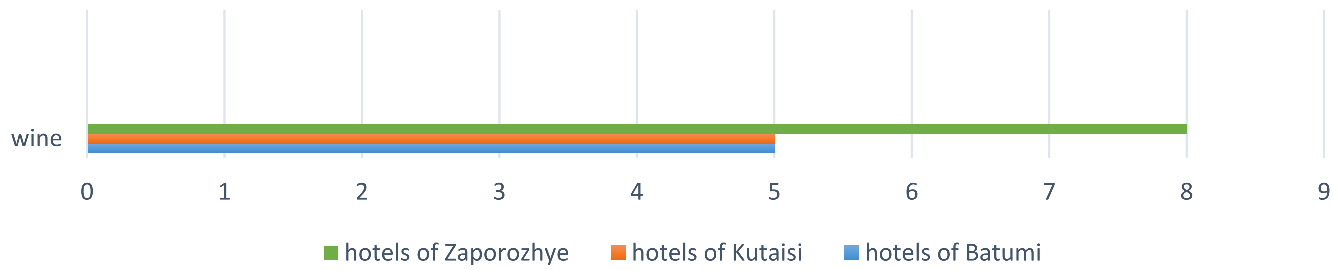
diagram 4. Would you like to buy some cheese produced in Imereti Region?

Source: The Research Results of the Project "Study of Business Development Potential for Business in Imereti Region". 2018-2019. (Akaki Tsereteli State University)

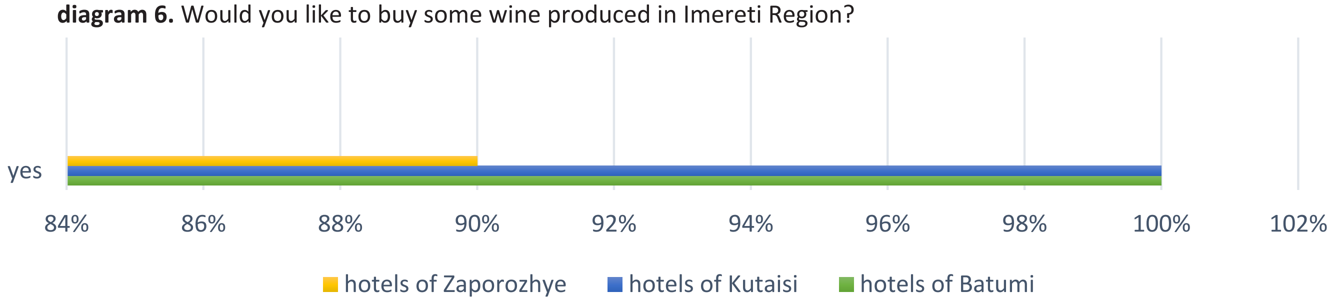
As the diagram shows, the hotel administration is ready to buy cheese produced in Imereti region.

diagram 5. How much do you on average pay for wine per year? (Specify bottle in / $)

Source: The Research Results of the Project "Study of Business Development Potential for Business in Imereti Region". 2018-2019. (Akaki Tsereteli State University)

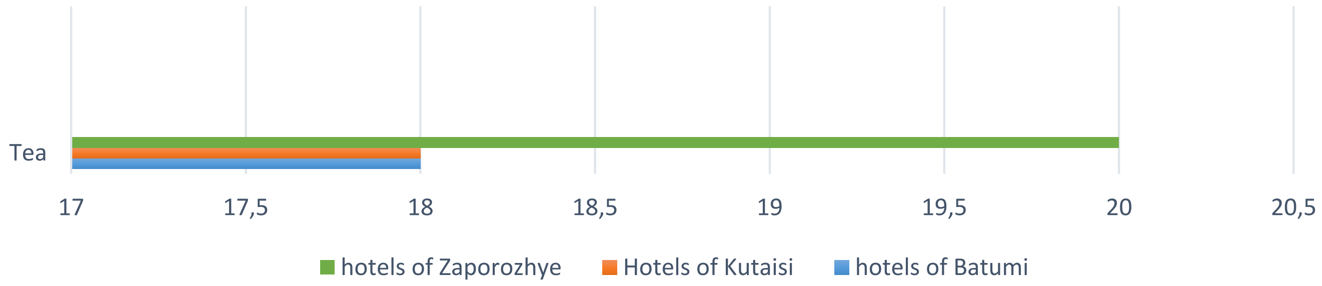
diagram 6. Would you like to buy some wine produced in Imereti Region?

Source: The Research Results of the Project "Study of Business Development Potential for Business in Imereti Region". 2018-2019. (Akaki Tsereteli State University)

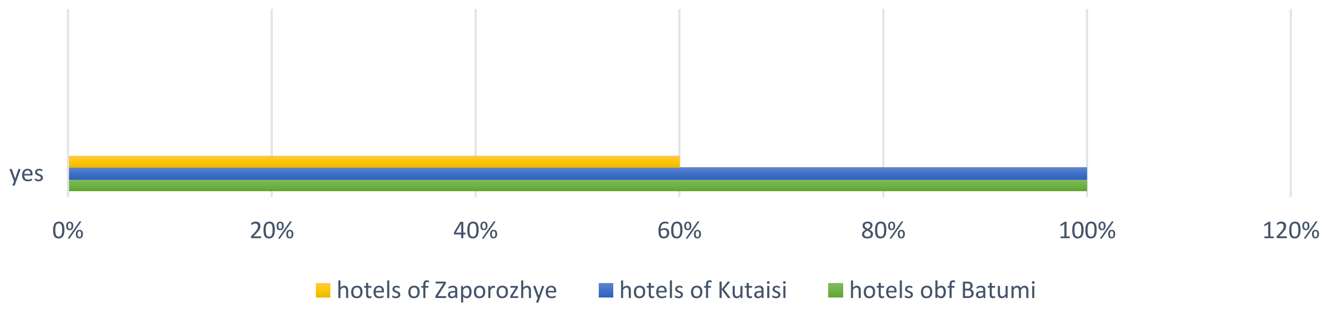
As the diagram shows, the hotel administration is ready to buy wine produced in Imereti region

diagram 7. How much do you on average pay for tea per year? (Specify kg in / $)

Source: The Research Results of the Project "Study of Business Development Potential for Business in Imereti Region". 2018-2019. (Akaki Tsereteli State University)

diagram 8. Would you like to buy some tea produced in Imereti Region?

Source: The Research Results of the Project "Study of Business Development Potential for Business in Imereti Region". 2018-2019. (Akaki Tsereteli State University)

As the diagram shows, the hotel administration is ready to buy tea produced in Imereti region.

produced in Imereti region are in demand and consumers are eager to purchase these products, but in most cases, the demand exceeds the supply.

The following conclusions and proposals can be made:

1. The agricultural products produced in Imereti region are of quite high quality, well-liked and the hotels have expressed the desire to use them more in food services.

2. In order to be continuously supplied by the products by farmers, hotels need to have solid guarantees under a mutually co-operative agreement.

3. It is desirable that government-supported agribusiness development programs become more transparent and accessible to interested business entities.

4. In order to support farmers, while making purchases, it is desirable to prefer local quality products rather than cheap products.

REFERENCES

Results of the research carried out within the framework of the internal faculty grant of Akaki Tsereteli State University, Faculty of Business, Law and Social Sciences of the project Exploring Business Development Potential for Businesses in Imereti Region. (2018-2019).

Annual Report of the Ministry of Environment Protection and Agriculture of Georgia for 2019.

Tokmazishvili, M. (2018). Theoretical Dilemma of Agrarian Relations. Collection of scientific works of Tbilisi Open University. Tbilisi.

Koguashvili, P., (2013). Protecting food security is the primary duty of the government. *New Agrarian Georgia.* Tbilisi. № 12 (32)

Georgia›s economic development priorities. Regional Development Program (GARF-RD) *Policy Papers* №2, Tbilisi 2016. 58-60.

Werner, S., Scott R. Lemos Jr., Amanda McLeod, John M. Halstead, Todd Gabe, Ju-Chin Huang, Chyi Lyi Liang, Wei Shi, Lily Harris, L. & McConnon, *J. „Prospects for New England Agriculture: Farm to Fork Agricultural and resource economics review*,Vol. 48 / Number 3. December 2019. 473 – 505.

Zacharias, T. P., Modeling and Simulating Price, Yield, and Production Distributions for Risk Analysis in Agriculture: Discussion, Materials of Cambridge University. 2015.

Gillespie, J. M., & Bampasidou M. Designing agricultural economics and agribusiness undergraduate programs. *Journal of Agricultural and Applied Economics* 50 (3) Materials of Cambridge University. 2018.

JEL Classification: G21; G23 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.033

MODERN CONDITION AND ROLE OF MICROFINANCE ORGANIZATIONS (ON THE EXAMPLE OF GEORGIA)

MEDEA CHELIDZE
PhD in Economics, Associate Professor,
Georgian Technical University, Georgia
m.chelidze@gtu.ge

TAMARI BERIDZE
PhD, Professor,
Georgian Technical University, Georgia
t.beridze@gtu.ge

BELLA GODERDZISHVILI
PhD in Economics, As. Professor,
Georgian Technical University, Georgia
b.goderdzishvili@gtu.ge

Abstract. The financial companies have hold an important position in the Georgian financial industry, and for this reason, their regulation is an essential issue, which should continue at least in the same manner.

In the developed countries the non-bank sector plays an important role in the development of financial sector as well as the whole economy, which we cannot say about Georgia, due to the obvious dominance of commercial banks in the country.

The aim of our study is to identify the role of microfinance organizations in the financial system of Georgia, and also to show the current state of this market segment. The article is based on the newest references and rich factual materials. The object of the research is microfinance organizations and the degree of their regulation by the state.

The National Bank of Georgia has a full authority to supervise the work of commercial banks, non-bank deposit institutions, microfinance organizations and other organizations, envisaged by the law. The majority of the institutions with microfinance organization status, registered at the National Bank of Georgia, are consumer finance companies with their content. Their work is absolutely legitimate, however, the issuance of the loans are based not on the customer's finance analysis, but the evaluation of a subject or property, presented for the loan insurance, and the funds are not directed to finance the business, but for the customer's needs.

The financial companies have hold important position in the Georgian financial industry, and for this reason, their regulation is an essential issue, which should continue at least in the same manner.

It is problematic that currently many financial companies, pawnshops, internet-lenders or private individuals that are left beyond regulations. There is no guarantee the customers› rights will be protected when the work of the financial intermediaries is not regulated. Such circumstances create a threat to the spread of predatory lending practices in the market, the victim of which becomes the unaware customer.

The results show that it is important to take more active steps on the part of supervisory organizations to develop the segment of microfinance organizations, so as not to reduce their role and importance in the financial system.

KEYWORDS: MICROFINANCE ORGANIZATION, JOINT STOCK COMPANY, NON-BANK DEPOSIT INSTITUTION, LOW-INCOME CITIZEN, COMMERCIAL BANK.

For citation: Chelidze, M., Beridze, T., Goderdzishvili, B. (2020). Modern Condition and Role of Microfinance Organizations (On the Example of Georgia). *Globalization and Business, 10.* 252-256 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.033

The main task of microfinance organizations is to reduce poverty by promoting the development of small and medium businesses, and the goal of the supervision of microfinance organizations is to promote the stable function of the microfinance organizations, well as the whole economy, which we cannot say about Georgia, due to the obvious dominance of commercial banks in the country.

In terms of supervision, the microfinance sector is included in the part of non-bank financial sector. The non-bank financial sector of Georgia is only 5.96% of the consolidate actives of the whole financial sector, from which the microfinance organizations include 1.8%. In the developed countries the non-bank sector plays an important role in the development of financial sector as well as the whole economy, which we cannot say about Georgia, due to the obvious dominance of commercial banks in the country.

The source of legal regulation of the active microfinance organizations in Georgia is the Law of Georgia „On Microfinance Organizations" (July 18, 2006). As a result of the research, conducted on year 2004 by the Microfinance Center of Eastern and Central Europe, the microfinance sector of Georgia was assessed as one of the developed segments within the Eastern and Central Europe and the former Soviet Union countries, however, this activity was not included in the appropriate legislative environment until 2006, which obstructed the future progress of the microfinance market. In 2006 the National Bank of Georgia was tasked to elaborate the draft law in accordance with the amendments and additions made in the Civil Code of Georgia. While working on the draft law the consultations were held with the Government of Georgia, microfinance sector representatives and international organizations.

In 2003 the concept of a specialized microfinance fund appeared in the Civil Code. In 2003 the concept of a „Specialized Microfinance Fund" appeared in the Civil Code. It was a transitional form between the subsidized microfinance programs, financed by the donors and commercial microfinance sector. Therefore, the oldest microfinance organizations take start from the projects, supported by the donors.

In accordance with the Article 3 of the Law of Georgia „On Microfinance Organizations", „Microfinance Organization is limited liability or joint stock company, a legal entity based on an organizational-legal form, which on the basis of its statement is registered by the National Bank of Georgia and implements the work, envisaged by this law with the supervision of National Bank of Georgia". The Work of microfinance organization is established in the law. In particular, in accordance with the article 4, the microfinance organization is entitled to implement only the following work: Issuing the microcredits, including, consumer, pawn, mortgage, unsecured, group and other loans (credits) for the legal and natural persons, invest in state and public securities, implementation of money transfers, implementation of insurance agent's function, providing micro-credit counseling services, receiving loans (credits) from resident and non-resident legal and natural persons, ownership of basic capital shares of the legal entities, the total quantity of which shall not exceed the 15% of the basic capital of this microfinance organization, other financial services and operations, defined by the Georgian legislation, including, micro-leasing, factoring, currency exchange, issuance of promissory, bounds, realization, expiation and other operations connected to them. (Law of Georgia „On Microfinance Organizations", 2006, 1)

The National Bank of Georgia registers the limited liability or joint stock companies, established in accordance with the Georgian legislation, the legal form, the type of work and trademark of which correspond with the requirements, envisaged by Law of Georgia „On Microfinance Organizations" and Law of Georgia „On Entrepreneurs". (Order of the President of the National Bank of Georgia N33/04, 2012, 1)

In accordance with the article 48 of the Organic Law of Georgia „On the National Bank of Georgia", the National Bank of Georgia has a full authority to supervise the work of commercial banks, non-bank deposit institutions, microfinance organizations and other organizations, envisaged by the law. If the National Bank of Georgia, as a result of examination, determines that the microfinance organization violated the norms, established by the Georgian legislation, NBG is entitled to warn them, charge them with a fine or make a decision to cancel the registration of the microfinance organization. (Organic Law of Georgia „On the National Bank of Georgia", 2009, 15)

In the Law of Georgia „On Microfinance Organizations", it is defined that the total maximum sum of the micro-credit on one debtor shall not exceed 50 000 (fifty thousand) GEL. The amount of interest rate, commission fee and service fee is established by the microfinance organization.

The National Bank registers the microfinance organizations, establishes distinct standards to the candidate companies, their founders and directors. The microfinance organizations regularly report to the NBG, and the supervisory framework is directed to the customers' right protection, prevention of illegal income legalization and terrorism financing. The National Bank does not regulate the microfinance organizations deeply, that is the case of commercial banks. This is dictated by the public interest, so that the deposits of the significant parts of society are placed in the financially healthy institutions. For this reason, unlike the banks, microfinance organizations are prohibited to attract deposits from the populations. According to the practitioners of the microfinance sector, the National Bank of Georgia has a regular and arranged communication with the association of development and support of microfinance organizations of Georgia and the reforms announced with regard to the customers' right protection. (Mosiashvili, 2017, 294)

The association of development and support of microfinance organizations of Georgia was established in August, 2009. The main task of the association is to promote the development and reinforcement of the microfinance sector in Georgia, the protection of microfinance organizations› rights and interests, support of the coordination of their judicial guarantees and work, prepare the proposals for alterations in the active legislation, in order

to ensure the same tax regulations for the microfinance organizations as it is in the case of commercial banks. (The Georgian Microfinance Association, Charter, 2009, 2-3)

The Georgia Microfinance Association is a non-profit organization. The association acts in accordance with the Georgian legislation, international judicial norms and its regulations. Association is a non-profit legal entity, has an independent balance and accounts in banking institutions. The goals of the Georgian Microfinance Association are: to promote the development and strengthening of the microfinance sector in Georgia; to improve the institutional capacities of the microfinance organizations of Georgia and other members of the association; to support the prestige of mutual trust, microfinance organizations and other members of the association; to promote public awareness and knowledge in microfinances; to protect the rights and interests of microfinance organizations and other members of the Association, promoting their judicial guarantees and work coordination; to establish relations with the international organization, which are interested with the development of the microfinance sector and will assist the members of the Association, as well as the Association financially, with grants and other forms; to establish the relations with auditing companies; to ensure the cooperation with international rating companies; to cooperate with the Governmental structures of Georgia, to ensure the participation of the members of the Association in purposely issuing the credits, allocated for small businesses.

The Georgian Microfinance Association unites 25 organizations with high standards. The Association is fully financed by the membership fees. The United States Agency for International Development (USAID) made a significant contribution for its development. (The Georgian Microfinance Association, 2019)

For January 1, 2019, 67 microfinance organizations were registered in Georgia (51 of them were registered in Tbilisi), for August 1, 2018 – 71, for December 31, 2017 - 75, for July 12, 2017 - 83, and for December 31, 2016 - 81. (National Bank of Georgia, 2019)

The majority of the institutions with microfinance organization status, registered at the National Bank of Georgia, is consumer finance companies with their content. Their work is absolutely legitimate, however, the issuance of the loans are based not on the customer's finance analysis, but the evaluation of a subject or property, presented for the loan insurance, and the funds are not directed to finance the business, but for the customer's needs. In this model of loaning, the economic work analysis of the customer is ignored, which may become the reason for excessive credit cargo creation. Therefore, it is wrong to believe that every microfinance organization is also a microfinance organization with its concept. It is desirable, for the active status to be changed and the similar companies to be called their own name, for example – "Registered Finance Company" and only the small part of them to be granted with the microfinance organization status. The same status can be granted to the commercial banks and credit unions, which protect the principles of liability crediting, are oriented on funding the business, and during the crediting process rely on solvency analysis and not the evaluation of the property.

It must be noted that it is fully possible for the microfinance organizations to issue the consumer loans or carry pawn operations together with business-crediting, however the consumer finance element will be a small part of the credit portfolio of these finance institutes.

Interestingly, the microfinance sector has been the most significant financier of the Agriculture in Georgia for years. With the data of NBG, the microfinance organizations leaded in the loans, issued for the agriculture within the last years. This tendency changed since the Government of Georgia started to subsidize the cheap agro-credit program by the commercial banks.

In accordance with the reports, submitted by the microfinance organizations, with the data of the IV quarter of 2018, 4397 people were employed in the Georgian Microfinance Sector, in the similar period of 2017 – 4742 people, in the similar period of 2016 – 5899 people, and in the similar period of 2015 – 4901 people.

In 2016-2018 a light supervisory regime was still preserved. However, at the same time, works continued with regard to the completion of regulatory legislative base and supervisory framework, that somewhat aims to reinforce the norms of regulations.

In accordance with the data of the IV quarter of 2018, the total amount of the assets of the sector with regard to the similar period of previous year, was decreased with 3.55% and amounted to 1,47 bn. GEL. The decrease was made at the expense of obligations, which amounted to 1,04 bn. GEL (decrease 8.07%).

In accordance with the data of the IV quarter of 2018 the amount of net loans was determined by 1,03 bn. GEL and concluded 70.1% of total assets. It is noteworthy, that the shared indicator of net loans correlation to the total assets has not changed substantially within the last years (decrease 4.07%).

In accordance with the data of the IV quarter of 2017 the amount of net loans was determined by 1,073 bn. GEL and concluded 70.5% of total assets.

In accordance with the data of the IV quarter of 2018, the borrowed funds of microfinance sector was 836 ml. GEL. In the similar period of 2017 and 2016 the indicators, accordingly amounted to 849 ml. GEL and 1,149 bn. GEL.

In accordance with the data of the IV quarter of 2018, the microfinance organizations in Georgia have lend 1,102 bn. GEL in total, which compiles of 786 117 in quantity. It is mainly represented by 4 sectors: consumer loans – 337,1 ml. GEL (30.6% of portfolio); collateral credits – 299,9 (27.2% of portfolio); trade and services – 187,2 ml. GEL (17.0% of portfolio); online loans – 105,3 ml. GEL (9.6% of portfolio).

In accordance with the data of the IV quarter of 2017, the microfinance organizations in Georgia have lend 1,137 bn. GEL in total, which compiles of 794 481 in quantity. It is mainly represented by three sectors: trade and services - 249 ml. GEL (21.9% of portfolio); agriculture and forestry - 118 ml. GEL (10.4% of portfolio); consumer loans - 671 ml. GEL (59.0% of portfolio). High share of consumer loans among the total number of loans is important.

Due to the clients of the microfinance organizations are citizens with low-income and their social conditions do not provide capacity to be well-informed, therefore, bearing in mind such data, in accordance with the interests of clients, the law sets the terms of the loan issuance and the rights and liabilities of the borrower and the lender.

The share of the funds attracted from natural persons in the structure of liabilities of microfinance organizations declined on the basis of the significant increase in institutional funding for resident and non-resident in 2014-2017, and due to the targeted activities carried out by the National Bank with regards to the retail investors. Microfinance organizations that attracted resources from less-informed retail investors were required to submit an action plan that would reduce the amount of funds attracted from individuals and implied the gradual exit from the retail segment. According to the plan, those microfinance organizations halted the advertising campaigns that attracted funds from natural persons and began replacing the retail creditors with qualified investors, which continued in 2017. The issue was particularly relevant, since the interest rates on the foreign currency dominated bank deposits have significantly decreased, which increased risks of flowing resourcing into non-banking channels. As a result of the measures taken, the structure of the creditor natural persons was somewhat improved.

Due to non-compliance of the instructions of the National Bank, 3 companies have been recognized as qualified credit institutions, which have been banned by the National Bank from attracting funds and conducting all kinds of advertising campaigns related to this activity and prohibiting delivering any kind of services in connection to the company related parties.

It is important that in order to reduce possible risks associated with management of the savings, on January 15, 2017, the amendment was added to the Civil Code of Georgia, according to which an entrepreneur or a group of interconnected entrepreneurs are restricted from attracting funds, if more than twenty individuals are attracted and each contribution is amounted to less than 100 000 GEL. At the same time, the National Bank continues to work on the legislative framework aimed at improving the regulatory legislative base in terms of the accountability of the microfinance organizations and their interests of their customers.

For more details on the loans issued by microfinance organizations of Georgia in the II and IV quarters of 2018, refer to the table. (National Bank of Georgia, 2019)

As we can see, the financial companies have hold important position in the Georgian financial industry, and for this reason, their regulation is an essential issue, which should continue at least in the same manner. It is problematic that currently many financial companies, pawnshops, internet-lenders or private people that are left beyond regulations. There is no guarantee the customers› rights will be protected when the work of the financial intermediaries are not regulated. Such circumstances create a threat to the spread of predatory lending practices in the market, of which an unaware customer becomes the victim. It is noteworthy that a significant number of consumers, media and decision-makers in Georgia do not distinguish microfinance organizations from other non-bank credit organizations.

The impact of the COVID-19 pandemic has significantly reduced economic activity and increased financial stability risks worldwide. National Bank of Georgia for COVID-19 pandemic has taken significant steps to mitigate the negative impact on the country›s financial sector and stimulate the country›s economy.

Extraordinary steps have been taken in various directions and its including important ones - uninterrupted supply of liquid cash resources to various sectors of the economy, development of a temporary supervisory plan, expansion of the International Monetary Fund (IMF) program and launch of a new foreign exchange intervention mechanism.

The financial sector in Georgia is prepared for new challenges and despite the current situation, financial organizations continue to work: the financial sector continues to provide a full range of services without any delays. However, to avoid problems, there are some guidelines for the population - to make the most of Internet payment services. Banks and microfinance organizations in service centers avoid direct physical contact between service personnel and customers. Despite the pandemic, there is still

Table. Loans issued by microfinance organizations of Georgia in the II and IV quarters, 2018

		Total II	**quarter 2018**	**Total IV**	**quarter 2018**
№	**Name**	**Sum (GEL)**	**Amount of credits**	**Sum (GEL)**	**Amount of credits**
1.	**Loans granted to individuals**	**1 259 444 025**	**1 003 449**	**1 080 308 722**	**785 239**
1.1.	Trade and Services	219 189 009	43 680	187 172 434	37 278
1.2.	Consumer Loans	367 283 802	141 763	337 116 397	101 243
1.3.	Agriculture	108 446 905	21 902	94 893 580	18 507
1.4.	Online Loans	185 937 377	388 770	105 282 450	215 788
1.5.	Collateral Credits	320 912 728	358 620	299 862 866	346 702
1.6.	Installments	20 989 707	45 798	32 210 326	61 018
1.7.	Other	36 684 496	2 916	23 770 669	4 703
2.	**Loans granted to Legal entities**	**18 247 324**	**791**	**21 222 653**	**878**
3.	**Total Loans**	**1 277 691 349**	**1 004 240**	**1 101 531 374**	**786 117**

an active demand from the population for the products of microfinance organizations.

In conclusion, microfinance organizations have a big role in the Georgian financial system and as for the non-banking financial sector of Georgia. This area has the potential to promote serious growth and financial enhancement. Financial enhancement means the development of diverse financial instruments and improving capital distribution, financial intermediation quality and efficiency of the overall financial system. All these will make the capital more accessible to the people, which, ultimately, will contribute to the growth of the country›s economy.

REFERENCES

Lee, S. (2017), Introduction to Microfinance Institutions (MFIs), Part I. *Medium Calvert Impact Capital*, Inc., available at: https://www.calvertimpactcapital.org/blog/683-intro-to-mfis (Accessed 22.02.2019).

Members of the Georgian Microfinance Association, available at: www.microfinance.ge/members-of-association/ (Accessed 02.03.2019)

Mosiashvili, V., Chelidze, M. and Khidirbegishvili, N. (2017), *Financial Institutions and Markets.* Dani, Tbilisi, 461

National Bank of Georgia, List and coordinates of non-banking institutions registered in Georgia, available at: www.nbg.gov.ge/index.php?m=529 (Accessed 03.03.2019)

National Bank of Georgia, Summary financial indicators of non-banking institutions in Georgia, available at: www.nbg.gov.ge/index.php?m=703 (Accessed 05.03.2019)

Parliament of Georgia (2006), *Law of Georgia „On the Microfinance Organizations“,* Tbilisi.

Parliament of Georgia (2009), Organic Law of Georgia *„On the National Bank of Georgia“*, Tbilisi.

Guntz, S. (2011), Sustainability and profitability of microfinance institutions. University of Applied Sciences Nuremberg. *Research Paper* 4/2011.

The Georgian Microfinance Association, *Activities*, available at: www.microfinance.ge/activities/ (Accessed 28.02.2019) The Georgian Microfinance Association (2009), *Charter*, available at: www.microfinance.ge/wp-content/uploads/%E1%83%AC%E1%83%94%E1%83%A1%E1%83%93%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%902.pdf (Accessed 01.03.2019)

The National Bank of Georgia (2012), Order, On approval of the rules and conditions for registration of the microfinance organization in the *National Bank of Georgia*, N33/04, Tbilisi.

UFA2020 Overview: Universal Financial Access by 2020 (2018), available at: https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/brief/achieving-universal-financial-access-by-2020 (Accessed 02.03.2019)

JEL Classification: O2; Z3 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.034

ECONOMIC POLICY FOR TOURISM DEVELOPMENT IN GEORGIA IN THE POST-CORONAVIRUS PERIOD

GULNAZ ERKOMAISHVILI

Doctor of Economics, Associate Professor,

Ivane Javakhishvili Tbilisi

State University, Georgia

gulnazi.erkomaishvili@tsu.ge

Abstract. The coronavirus pandemic has caused unprecedented shifts in the world economy. Especially the serious economic damage was caused to such countries, where tourism took great place in the economy. Georgia is one of such countries. 2019 in, 9,4 million tourists visited Georgia ($3 ,3 billion revenue), 150 thousand people were employed in Tourism, and the share of tourism in GDP was 11,5% totally.

The paper presents the economic policy of tourism development in Georgia in the post-crisis period. To assist the tourism sector, the Georgian government has worked out an anti-crisis plan. The assistance program includes both anti–crisis measures and incentive tools. An indication of the allowances, that will be provided in the field of tourism employed in the business. In particular, in 2020, the tourism sector will be fully exempt from property taxes.

It is noted that in the post-crisis period, special attention should be paid to the promotion of domestic tourism, regional tourism, organized tourism from a number of countries, as well as medical tourism. During the pandemic, travel companies should be able to organize online tourism or virtual tours that will promote Georgia›s tourist destinations.

The paper points out, that in spite of the fact that the Georgian government has always pursued a liberal policy for the development of the tourism sector, the tourism industry is still in its infancy. The development of this field in the country is hindered by many factors: in particular, the existence of conflict zones; High bank interest rates on loans, shortcomings in tax legislation; Despite the state›s efforts, the country still lacks adequate infrastructure; The Quality of the service is low; there are unreasonably high prices which hinders the development of leisure tourism; there is no regulated statistical accounting, etc.

In 2020, we will probably not have a large number of foreign tourists in Georgia. During this period, quality infrastructure should be created, infrastructure and services in hotels and various tourist facilities should be improved, technologies and new management systems should be introduced, and tourism products should be created in new directions, including the development of national parks, reserves and protected areas.

In the post-crisis period, it is important to restore and develop agricultural processing enterprises, as this area is directly related to the development of tourism. A country dependent on imported products is unlikely to achieve proper tourism development. The state policy of tourism development is aimed at maintaining the liberalization sector and supporting it with investments.

KEYWORDS: TOURISM, TOURISM POLICY, POST-CORONAVIRUS PERIOD, ANTI-CRISIS PLAN FOR TOURISM DEVELOPMENT.

For citation: Erkomaishvili, G., (2020). Economic Policy for Tourism Development in Georgia in the Post-Coronavirus Period. *Globalization and Business, 10.* 257-260. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.034

JEL Classification: O2; Z3 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.034

ტურიზმის განვითარების ეკონომიკური პოლიტიკა საქართველოში პოსტკორონავირუსულ პერიოდში

გულნაზ ერქომაიშვილი

ეკონომიკის დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო
gulnazi.erkomaishvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: ტურიზმი, ტურიზმის პოლიტიკა, პოსტკორონავირუსული პერიოდი, ტურიზმის განვითარების ანტიკრიზისული გეგმა.

ციტირებისთვის: ერქომაიშვილი გ. (2020). ტურიზმის განვითარების ეკონომიკური პოლიტიკა საქართველოში პოსტკორონავირუსულ პერიოდში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 257-260. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.034

კორონავირუსით გამოწვეულმა პანდემიამ უპრეცედენტო ძვრები გამოიწვია მსოფლიო ეკონომიკაში. განსაკუთრებით სერიოზული ეკონომიკური ზარალი განიცადა ისეთ ქვეყნებს, სადაც ეკონომიკაში დიდი ადგილი ტურიზმს ეკავა. ასეთ ქვეყანათა რიცხვს მიეკუთვნება საქართველოც. 2019 წელს საქართველოში 9,4 მლნ-მდე ვიზიტორი შემოვიდა (3,3 მლრდ დოლარი შემოსავალი), ტურიზმში დასაქმებული იყო 150 ათასი ადამიანი და მისი წილი მთლიანი სამამულო პროდუქტში 11,5% შეადგენდა. პანდემიის შედეგად საქართველოში ტურისტული სფერო ყველაზე მეტად დაზარალდა. 2020 წლის მარტში, გასული წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით, შემოსავალი 70%-ით შემცირდა (www.geostat.ge).

ტურიზმის სექტორის დასახმარებლად საქართველოს მთავრობამ შეიმუშავა ტურიზმის განვითარების ანტიკრიზისული გეგმა. დახმარების პროგრამა მოიცავს როგორც ანტიკრიზისულ ზომებს, ისე სტიმულირების ინსტრუმენტებს.

2020 წელს ტურიზმის სექტორი სრულად გათავისუფლდა ქონების გადასახადისგან. ტურიზმის სექტორში მომუშავე კომპანიების საშემოსავლო გადასახადები გადავადდა წლის ბოლომდე. კრიზისის მართვის პირობებში მოხდა 50 ნომრამდე სასტუმროების სესხის პროცენტის სუბსიდირება. რამდენიმე ათასმა ბიზნესოპერატორმა და კომპანიამ უკვე ისარგებლა ამ შეღავათით. გარდა ამისა, თბილისში რიგი კომპანიები ერთი წლით გათავისუფლდნენ მიწის იჯარის გადასახადისგან. დარგის განვითარებისათვის ეს უდავოდ სერიოზული მხარდაჭერაა.

მთავრობა 2020 წელს ტურიზმის სტიმულირებისთვის 200 მილიონ ლარს გამოყოფს, რომელიც ასე ნაწილდება: ტურისტული ინდუსტრიისთვის 2020 წლის ქონების გადასახადის გაუქმება – 45 მილიონი ლარი (ეს არის თანხა, რომელიც უნდა გადაეხადათ და არ გადაიხდიან ბიზნეს-სუბიექტები); ტურისტული ინდუსტრიის საშემოსავლო გადასახადისგან გათავისუფლება (და გადავადება) – 90 მილიონი ლარი (ესეც ბიზნესის გადასახდელი თანხაა, რომლისგანაც გათავისუფლდნენ); სასტუმროების სესხების სუბსიდირება – 60 მილიონი ლარი (განკუთვნილია 3000 სასტუმროსთვის); ტურისტული კომპანიებისა და გიდების მხარდაჭერა – 5 მილიონი ლარი (დეტალები თანხის ხარჯვის მექანიზმის შესახებ არ დაკონკრეტებულა); მთავრობა ყველა სასტუმროს, რომლის წლიური ბრუნვაც 20 მილიონ ლარამდე იყო, სთავაზობს, რომ სახელმწიფო 6 თვის განმავლობაში სესხის პირველ 5 მილიონ ლარზე 80 პროცენტის სუბსიდირებით დაეხმარება. სარესტორნო ბიზნესს კი საკრედიტო საგარანტიო სქემაში ჩართვას სთავაზობს, რაც იმას გულისხმობს, რომ არსებული საბანკო სესხების რესტრუქტურიზაციის პროცესში სახელმწიფო მათ 30-პროცენტიან თანაუზრუნველყოფაში დაუდგება, ახალი სესხების მოზიდვის დროს კი თავის თავზე 90 %-იან თანაუზრუნველყოფას აიღებს. გარდა ამისა, მოხდება ტურისტულ გამოფენებზე განთავსების ობიექტების თანამონაწილეობის თანხის სუბსიდირება, ასევე UNWTO-ს რეკომენდაციების დანერგვასა და განხორციელებაში ხელშეწყობა და ა.შ.

2020 წელს განახლდა სახელმწიფო პროგრამა „უმასპინძლე საქართველოში", რომელიც თანადაფინანსებას უზრუნველყოფს სასტუმროს განვითარების სესხებსა და ფრენჩაიზის საფასურის გადახდაზე. პროგრამის ფარგლებში

ქვეყნის მასშტაბით უკვე დაფინანსებულია 129 სასტუმრო, შეიქმნა 3300 ახალი სამუშაო ადგილი, ხოლო მთლიანმა ინვესტიციამ 130 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა, საგულისხმოა, რომ 2020 წელს, ამ შეზღუდულ პირობებშიც კი, მხარდაჭერილ იქნა 10 ახალი სასტუმროს საინვესტიციო პროექტი. არიან საერთაშორისო ინვესტორები, რომლებმაც ბოლო სამი თვის განმავლობაში განაგრძეს განვითარების პროექტები და კოვიდის შემდგომ პერიოდში გაზრდილი მოთხოვნების დაკმაყოფილებას ახალი სასტუმროებით გეგმავენ (www.economy.ge Anti-crisis plan for tourism).

პანდემიის შემდგომ პერიოდში საქართველომ უნდა გამოიყენოს ახალი კონკურენტული უპირატესობა, კერძოდ, საქართველოს, როგორც პანდემიასთან ბრძოლაში საერთაშორისოდ აღიარებული წარმატებული ქვეყნის იმიჯი, ტურიზმის ინდუსტრიის გამოცდილება პანდემიის პირობებში. აქცენტები უნდა გაკეთდეს ძირითადად შიდა ტურიზმის, რეგიონალური ტურიზმის, რიგი ქვეყნებიდან ორგანიზებული ტურიზმის, ასევე სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმის პოპულარიზაციასა და წახალისებაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ხელისუფლება ტურიზმის დარგის განვითარებისათვის ყოველთვის ლიბერალურ პოლიტიკას წარმართავდა, ტურიზმის ინდუსტრია ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესშია. ქვეყანაში ამ დარგის განვითარებას მრავალი ფაქტორი უშლის ხელს: კერძოდ, კონფლიქტური ზონების არსებობა; მაღალი საბანკო განაკვეთები კრედიტებზე, საგადასახადო კანონმდებლობასთან დაკავშირებული ხარვეზები; მიუხედავად სახელმწიფოს მცდელობისა მაინც არ არის ქვეყანაში სათანადო ინფრასტრუქტურა; დაბალია სერვისის ხარისხი; შეუსაბამოდ მაღალია ფასები, რაც ხელს უშლის დასვენებითი ტურიზმის განვითარებას; არ არსებობს მოწესრიგებული სტატისტიკური აღრიცხვა და სხვ.

2020 წელს საქართველოში უცხოელი ტურისტი თითქმის არ შემოსულა. ამ პერიოდში უნდა მოხდეს ხარისხიანი ინფრასტრუქტურის შექმნა, სასტუმროებსა და სხვადასხვა ტურისტულ ობიექტზე ინფრასტრუქტურისა და სერვისების გაუმჯობესება, ტექნოლოგიებისა და ახალი მართვის სისტემების დანერგვა, ახალი მიმართულებით ტურისტული პროდუქტების შექმნა, რაც გულისხმობს ეროვნული პარკების, ნაკრძალებისა და დაცული ტერიტორიების, გამაჯანსაღებელი ტურიზმის განვითარებას.

იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოში არის უნიკალური ბუნება, ამ მცირე ტერიტორიაზე მრავალფეროვანი კლიმატური ზონები, ზღვა, მთები, მდინარეები, ტყეები, სხვადასხვა სახეობის მინერალური წყალი, სამკურნალო ტალახები, სამკურნალო მცენარეები, ღვინოთერაპიის, მაგნიტური ქვიშების და კიდევ მრავალი სხვა უნიკალური შესაძლებლობები, ეს ტერიტორია, ისე როგორც არცერთი სხვა, მიესადაგება იმას, რომ თანამედროვე მსოფლიო მიღწევების გამოყენებით გახდეს მსოფლიოს ველნეს კურორტების ქვეყანა.

ველნეს ინდუსტრიაში გამოიყოფა უახლესი ნიშა – ველნეს კურორტების ახალი სამედიცინო იდეოლოგიით ამუშავება. სწორედ ველნეს ინდუსტრიის ამ მიმართულებით შესაძლებელია საქართველო გავიდეს მსოფლიო ბაზარზე და თავი დაიმკვიდროს, როგორც სამედიცინო ველნეს კურორტების ქვეყანამ. სახელმწიფომ უნდა გაითვალისწინოს, რომ სამედიცინო ველნეს კურორტები არის მსოფლიოში უახლესი მიმართულება, რომელშიც საქართველოს უდავოდ დიდი პრიორიტეტი გააჩნია თავისი ბუნებრივი მრავალფეროვნებით, რესურსული თუ ადამიანური პოტენციალით, თავისი კულტურით, განსაკუთრებული ფოლკლორით და ა.შ. ველნეს ინდუსტრიის ამ ახალმა მიმართულებამ სწრაფად რომ მოიკიდოს ფეხი საქართველოში, აუცილებელია, რომ იმ კურორტებს, რომლებიც ველნეს ტექნოლოგიებს გამოიყენებს და საერთოდ, სამედიცინო ველნესის მიმართულებით იმუშავებს, გარკვეული პერიოდის განმავლობაში მოეხსნას მოგების გადასახადი, მიწის გადასახადი, დამატებული ღირებულების გადასახადი, სანამ ისინი არ იქცევიან ქვეყნის ბრენდ კოდად და შეძლებენ ეკონომიკაში მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანას (Erkomaishvili, 2019:108).

პოსტკრიზისულ პერიოდში მნიშვნელოვანია სოფლის მეურნეობის პროდუქტების გადამამუშავებელი საწარმოების აღდგენა და განვითარება, რადგან ეს სფერო პირდაპირ უკავშირდება ტურიზმის განვითარებას. იმპორტულ პროდუქტზე დამოკიდებულმა ქვეყანამ, ნაკლებად სავარაუდოა, ტურიზმის სათანადო განვითარებას მიაღწიოს. პანდემიამ სერიოზული გამოწვევების წინაშე დააყენა საქართველოს სოფლის მეურნეობის სექტორი. განსაკუთრებით შემცირდა მოთხოვნა ისეთ პროდუქტებზე, რომლებიც ტურიზმის სექტორის მოთხოვნას აკმაყოფილებდა. ტრანსპორტით გადაადგილების შეზღუდვამ გაართულა წარმოებული პროდუქტის რეალიზაცია. გაძნელდა შხამქიმიკატების შემოტანა, გაიზარდა მათი ფასი.

პანდემიით შექმნილ ვითარებაში სურსათის წარმოებისა და სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მხარდასაჭერად, საქართველოს ევროკავშირმა, გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ და გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციამ (FAO) საქართველოში 50 ბენეფიციარისთვის 2.2 მილიონი ლარის ღირებულების სასოფლო-სამეურნეო გრანტი გასცა. ფინანსური მხარდაჭერა ვრცელდება როგორც ბოსტნეულის, მარცვლეულის, კარტოფილის, ხორცისა და რძის პროდუქტების სექტორებზე, ასევე თაფლისა და ღვინის წარმოების მიმართულებით.

სოფლის მეურნეობის ანტიკრიზისული გეგმის მიხედვით ქვეყანაში დახმარებით 200 ათასამდე ბენეფიციარი ისარგებლებს. დახმარების ბიუჯეტი 300 მილიონი ლარია. არაუმეტეს 15 ათას ლარზე 50%-იანი თანადაფინანსებით ისარგებლებენ მეწარმეები, რომლებსაც კოოპერატივის აღჭურვილობა, სურსათის საერთაშორისო სტანდარტის და-

ნერგვა ან კოოპერატივის ბუღალტრული დახმარება დასჭირდებათ (აღნიშნული თანადაფინანსებით ისარგებლებენ მხოლოდ ის ბენეფიციარები, ვინც აქამდეც სარგებლობდა სახელმწიფო სასოფლო-სამეურნეო პროგრამებით) და ა.შ. (www.economy.ge Anti-crisis plan for tourism).

პოსტპანდემიურ პერიოდში არაერთი პროგრამა განახორციელა ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს ტურიზმის ეროვნულმა ადმინისტრაციამ. ერთ-ერთია მცირე და საშუალო ტურისტული კერძო სექტორის მხარდაჭერის მიზნით, პროექტი — „სასტუმროების ხელშეწყობის პროგრამა 2020“.

პროგრამის საშუალებით, იმერეთსა და გურიაში მცირე და საშუალო ზომის (მაქსიმუმ 20-ნომრიანი) განთავსების ობიექტების წარმომადგენლებს შეუძლიათ დაეუფლონ ონლაინ-გაყიდვების პლატფორმის მართვის უნარ-ჩვევებს.

პროექტის ფარგლებში განთავსების ობიექტების წარმომადგენლებს ეძლევათ უნიკალური შესაძლებლობა, განივითარონ ცოდნა მომსახურების სფეროში, ტურისტული შეთავაზების უკეთ ფორმირებისა და პოპულარიზაციის მიმართულებით – მსოფლიოში ერთ-ერთი უმსხვილესი ტურისტული ვებ-გვერდის booking.com პლატფორმის გამოყენებით (www.gnta.ge).

შიდა ტურიზმის წასახალისებლად ტურიზმის ეროვნულმა ადმინისტრაციამ ახალი კამპანია წამოიწყო. „აღმოაჩინე ის რაც შენია — იმოგზაურე საქართველოში“ ამ სლოგანით ადმინისტრაცია მედიასაშუალებებით: სატელევიზიო რეპორტაჟების, ბლოგების მომზადებით, სოციალურ ქსელებით და საინფორმაციო სააგენტოებით ინფორმაციის მიწოდებით ყველა რეგიონში შიდა ტურიზმის პოპულარიზაციას მოახდენს. ტრადიციულ ტურისტულ მიმართულებებთან ერთად ტურიზმის ადმინისტრაცია რეგიონებში ახალ, საინტერესო ტურისტულ პროდუქტებსა და აქტივობებს გაუწევს პოპულარიზაციას, რაც ხელს შეუწყობს რეგიონებში ტურისტული სექტორის განვითარებას, შესაბამისი საკადრო და ინფრასტრუქტურული უზრუნველყოფით. შიდა ტურიზმი ყოველთვის იყო ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთი მთავარი სტრატეგია და დღევანდელ ვითარებაში, კიდევ უფრო დიდ ღირებულებას იძენს, რაც ტურიზმის ინდუსტრიის გაძლიერებისთვის მნიშვნელოვანია (www.gnta.ge).

საქართველომ პანდემიის დროს მსოფლიოში პირველ, უპრეცედენტოდ მაღალი რანგის ღონისძიებას უმასპინძლა. 2020 წლის 15-17 სექტემბერს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის (UNWTO) აღმასრულებელი საბჭოს 112-ე სხდომა გაიმართა, რომელსაც 24 ქვეყნის 170 წარმომადგენელი დაესწრო. სხდომაზე ცალსახად აღინიშნა, რომ პოსტკრიზისულ პერიოდში ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი იქნება მსოფლიოსთვის სწორედ ტურიზმის აღდგენა, რაც, სავარაუდოდ, მყისიერად ვერ განხორციელდება. როგორც საქართველოს პრემიერ მინისტრმა აღნიშნა, საქართველომ უნდა გამოიყენოს უსაფრთხოების კუთხით დაგროვილი გამოცდილება. ტურიზმის სექტორში საქართველოსთვის პოსტკრიზისული ეპოქა უნდა იყოს ახალი შანსი და ეკონომიკური კრიზისი, პანდემია, ქვეყნის ტურიზმის განვითარებისთვის ვაქციოთ შესაძლებლობად.

აუცილებელია, გაგრძელდეს მუშაობა ტურიზმის სფეროში ინვესტიციებისთვის მიმზიდველი გარემოს შექმნაზე, ინფრასტრუქტურის შემდგომ განვითარებაზე, შეღავათიანი კრედიტების ხელმისაწვდომობაზე, მძლავრი დაზღვევის სისტემის შექმნაზე, ექსპორტის ზრდის ხელშეწყობაზე (საერთაშორისო ბაზრებზე შეღწევის სტრატეგიის დამუშავება, ფართო მარკეტინგული ქსელის ჩამოყალიბება და ა.შ), ონლაინ ტურიზმის ანუ ვირტუალური ტურების ორგანიზებაზე.

ლიტერატურა/REFERENCES

Erkomaishvili, G., (2019). *Rational Economic Policy – Driving force from business to social entrepreneurship,* Tbilisi.

Erkomaishvili, G., (2016). *Economic Policy Priorities for Development of Georgia.* Tbilisi.

Kharaishvili, E., Erkomaishvili G., & Chavleishvili M., (2019). Trends of Agro-Food Production and Export Stimulating Economic Policy in Georgia, International Journal of *Economics and Management Engineering*, Vol:13, No:1, 2019.

Kharaishvili E., (2018). *Diversification of Agribusiness and Rural Development Models in Georgia, IV International Scientific and Practical Conference - Strategic Imperatives of Modern Management.*

www.geostat.ge

www.gnta.ge

www.economy.ge *Anti-crisis plan for tourism.*

JEL Classification: D80, O18 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.035

GLOBAL INNOVATIVE ECONOMICS AND DEVELOPMENT ASPECTS OF IMERETI - REGION

TSITSINO DZOTSENIDZE
Academic Doctor of Economics,
Associated Professor
Kutaisi University, Georgia
tsitsino.dzotsenidze@unik.edu.ge

Abstract. Technological progress and innovation go hand in hand with the history of human civilization. It has a profound effect on the development of modern life. EU institutions, along with national institutions of member and associate countries, as well as a growing number of international and global political institutions, are major sources of 21st century formation. EU policy affects not only the lives of more than 500 million Europeans, but also global trends in areas such as climate change, resource utilization and sustainability, trade, healthcare, regional conflict resolution and poverty reduction. The aim of the paper is to show the trends of technological innovations that will play a big role in our lives in both the short and long term.

KEYWORDS: GLOBAL INNOVATIVE ECONOMICS, IMERETI–REGION.

For citation: Dzotsenidze, Ts., (2020). Global Innovative Economics and Development Aspects of Imereti Region. *Globalization and Business, 10.* 261-263. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.035

Technological progress and innovation go hand in hand with the history of human civilization. It has a profound effect on the development of modern life. In his time inventing the bow was a revolution in the hunting process, as was the invention of the wheel in the shipment of cargo. The invention of railroads, automobiles, and airplanes revolutionized transportation; And the telephone, mobile communications, and the Internet have made it so easy to talk to each other as if we were all living in one big global village on earth.

Although all of these technologies have been of great benefit to mankind, they have sometimes had unintended negative consequences. They often violated the existing public order, leading to unrest and damage. The human community must be taught to use innovation properly.

Technological development is continuing. It is becoming more and more important for the public and politicians to anticipate the possible news that will change the rules of the game and will be able to bring both benefits and harms. The task of the state is to develop agreed-upon measures to maximize benefits and minimize losses. (Klein, Maury, 2018):

In advance State measures may take different forms, such as: legislation regulating technology (some types of restrictions may apply here); Public actions that will promote the development and implementation of technologies through norms and regulations; Educational and propaganda activities for the benefit of the public; Compensatory measures for those sections of society who may suffer as a result of the introduction of new technologies. (Perez, Carlota, 2019).

EU institutions, along with national institutions of member and associate countries, as well as a growing number of international and global political institutions, are major sources of 21st century formation. EU policy affects not only the lives of more than 500 million Europeans, but also global trends in areas such as climate change, resource utilization and sustainability, trade, healthcare, regional conflict resolution and poverty reduction.

The role of the European Parliament in developing regional and global strategies is big. This finds its expression at many different levels: in hearings organized by individual members, in discussions organized by political groups and committees.

The European Commission for the Evaluation of Science and Technology Options (STOA) has a major role to play. STOA supports the work of parliamentary committees in developing long-term policies. At their request, it conducts promising research, and actively takes the initiative to identify works of technological development that leave a deep mark on the life of society. All this justifies their inclusion in the global political agenda.

The aim of the paper is to show the trends of technological innovations that will play a big role in our lives in both the short and long term.

Electric cars. We are on the verge of switching to electric cars, and the question is: what will be the consequences of this transition to climate, our health, and our lifestyle in the future?

Over the last century, cars have become an integral part of human life. They offer more flexibility and speed

than alternative transport types and are available to a large portion of people. From the beginning of mass production, cars were used mainly for internal combustion engines. (ICE) They used fossil fuels such as gasoline and diesel. Through them, energy was generated that returned the wheels and performed other auxiliary actions. In addition, automobiles are the main source of CO_2 (carbon dioxide) nitrogen oxide (NOx) emissions into the atmosphere, affecting global warming and polluting the air, especially in urban areas. It is these problems that have led to the urgency of the use of electricity in cars.

Economic policy and development. Electric cars have a number of advantages. In order to reduce air pollution and reduce CO_2 emissions, electric vehicles offer a number of additional advantages. They need to spend much less on maintenance; Are quiet and easy to manage, reduce our dependence on imported energy. They can have a positive effect on the balance of payments internationally, and they can even contribute to the settlement of international conflicts when this conflict is related to natural resources.

Unfortunately, the production of electric cars is still much more expensive than that of cars with an internal combustion engine. Meanwhile, electric cars have a limited operating range. Nowadays, it can travel 300 km between recharges, and in the end, it takes much longer to charge than it does to refuel. (Šmihula, Daniel, 2011: 50-69).

Against the backdrop of these challenges, several EU member states have used subsidies to help create an electric car market that will help increase production and sales volumes, and ultimately reduce costs. At the same time, intensive efforts are being made to develop battery technologies to produce cheaper and lighter batteries.

While one day we might create electric cars that fit the relatively low price and a large assortment of modern ICE cars, such a scenario may not be necessary or desirable. The car of the future is very different from the cars we are creating now.

Today, many people still own a personal car, usually one. Everyone is trying to own a multifunctional car, which will be enough space for all the family members and where there will be enough space at the same time, for example, to carry furniture. It must have air conditioning and heating devices, a large fuel tank and conduction systems in the cities. As a result, modern «multifunctional» cars are very massive, heavy, and thus inefficient. This problem is exacerbated by electric cars, where batteries often increase car weight by 33%. Ironically, this means that much of the energy stored in batteries is simply needed to carry a heavier battery.

Ironically, much of the energy stored in the batteries must be used to move more and more of the heavier battery block.

Despite this, the younger generation is increasingly moving away from the traditional system of owning a personal car. Instead, the practice of owning a car on a shared basis is gaining ground. In addition, because sharing companies offer their customers a choice of different vehicles, a separate car no longer needs to be as functional as it used to be in the case of private cars.

Instead, they may be more versatile, lighter, and also offer customers shorter mileage, which will require a lighter battery, which will ultimately increase the efficiency of this car.

Depending on how city dwellers choose to use cars together, private ownership of cars will shift to suburban residents who live in private homes and generate their own electricity. Such PV in photovoltaic includes a system of batteries that collect energy during the day and use it later in the evening. Existence of battery systems for such families, both at home and in the car, may be exaggerated. Instead, maximum efficiency will mean a minimum number of batteries, which will be permanently installed on the car so that it provides a daily requirement for fuel. The rest of the batteries in the homes will be connected to the PV system and will be used in cars for holidays, vacations and weekends.

The price of electricity has a big impact on the attractiveness of electric cars. According to the worst case scenario, if thousands of electric cars are loaded at once, it will inevitably cause the electrical network to overload, making it unstable and requiring additional investment. On the other hand, if the cars were to be loaded at the specified time, the electricity costs would be reduced and the electricity would become more stable. (Philip S. Anton, Richard Silberglitt, James Schneider, 2011).

Preparatory policy. There is a broad consensus that the successful introduction of e-mobility will depend on public action, encouragement and support programs. All attention should be paid to making car owners interested in electric vehicles on the one hand and creating a charging infrastructure on the other hand, creating a proper infrastructure that will allow customers to use electric cars as well as vehicles with internal combustion engines.

In our view, it would be better for the state to focus on the production of new electric vehicles, instead of focusing on the production and promotion of new electric vehicles, which would be more and more able to engage and adapt in the process of sharing cars. Facilitating the development of light vehicles for car sharing services is more appropriate than subsidizing heavy electric vehicles for private consumers who want to emulate the efficiency of their current vehicles. We also need to focus on how to integrate with e-mobility over the next 20 years, when even more private homes will be equipped with PV and batteries with energy storage systems.

The geopolitical location of the Imereti region is an important resource potential, which is reflected in the role of the transit corridor connecting Europe and Asia. Distance from the administrative center of the region - from Kutaisi to the nearest seaport - 102 km, to the capital - 236 km. There are 2 airports in Kutaisi, one of which has international flights. Consequently, transport and communication are one of the major sectors of the region›s economy.

688 active enterprises operate in the transport and communication sector in Imereti, the largest share of the transport and communication sector occupies 84.7% (583 enterprises).

Kutaisi is connected to almost all regional centers of Georgia by bus / micro bus. However, a large part of the car fleet is outdated, failing to meet modern requirements, and

the quality of their service is justifiably dissatisfied with both locals and foreign tourists.

Experts believe that the lack of a state regulation system in the field is one of the main reasons for the low quality of service and safety in long-distance passenger transport. Long-distance passenger transportation in the country is not subject to special licensing or issuance of licenses, therefore the activities of transport companies or individuals cannot be controlled.

Another area of passenger transport is domestic urban transport, which usually exists in large cities, and in most cases it is owned by the municipality or subsidized by the municipal budget. Kutaisi is the only major city in the country (unlike Tbilisi, Batumi and Rustavi) in which public transport is fully privately owned and the local municipality is limited to issuing permits only to carriers. As a result, although the fare is lower than in all other municipalities, the quality of service is adequate and causes dissatisfaction and annoyance to passengers, both local and foreign tourists.

Renovation of the existing obsolete transport park will require about 20-25 million for the first phase. GEL investment, which is also added to the costs of arranging other ancillary infrastructure (passenger waiting rooms, billboards, etc.). However, the implementation of this investment will not be economically justified in the case of existing tariffs. Therefore, in order to renew the city transport and improve the quality of service, it is necessary to increase the tariffs and / or subsidize the tariffs, as the case is in other cities of Georgia.

Imereti region is the geographical center of Georgia, the main roads of the country pass through it, the improvement of which will further increase the region›s transit potential in the future, but experts believe that the region should have not only a simple carrier, but also a modern logistics center.

The project «Shared Car» has been launched in the capital, which includes the service of using an electric car. In 2020, the first electric car will be created under the Georgian brand. The holding company, which unites companies such as aienergy, aicar, aipower and aiproduction, starts operating in the Georgian market. Holding is the first industrial business group not only in Georgia, but also in the Caucasus, which is beginning to invest in complex environmental projects.

It should be noted that the holding includes the service of installation of «Carsharing», electric chargers and solar panels, and one of the main directions of the company is to start the production of electric cars in Georgia.

«Carsharinging» service is already available. The news has been launched for two months and at this stage the company has 50 electric cars in Tbilisi. «Shared car service has already been launched and citizens can use it. Anyone can download the application and use the service without any problems. We currently have 50 electric cars. We are waiting for the arrival of new cars and in the first stage, there will be 300 cars, and in total we have decided to import about 3,000 electric cars," said Giorgi Khurodze.

If we want our cities to be able to live in the future, renewing public transport is inevitable. Ultimately, a public action that will help promote e-mobility will be justified if it is closely coordinated with the development of new methods of mobility and new ways of generating and disseminating electricity.

REFERENCES

Klein, Maury (2018): *The Technological Revolution, in The Newsletter of Foreign Policy Research Institute*, 13(18);

Perez, C. (2019): Technological revolutions and techno-economic paradigms., in Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics, *Working Paper* 20, (Norway and Tallinn University of Technology, Tallinn);

Šmihula, D. (2011): *Long waves of technological innovations, Studia politica Slovaca,* 2/2011, Bratislava, ISSN 1337-8163, 50-69;

Drucker, P. F. (1965): *The First Technological Revolution and Its Lessons*;

Philip S. Anton, Silberglitt, R., & Schneider, J. (2011): *The Global Technology Revolution* - Bio/Nano/Materials Trends and Their Synergies with Information Technology by 2015., RAND, ISBN;

Bedianashvili, G. (2019). Knowledge economic, enterpreneurial activity and cultur factor in modern conditions of Gobalization: chelenges for Georgia. *Globalization and Business*, 5. https://www.eugb.ge/view_archive.php?cat=5#;

Papava V., (2017). *Politization of the economy and non-ecobomic policy* (experience of post communist Georgia).

Chikhladze, N., Rusadze, N., (2015). The role of budget investments in the socio-economic development of the region. *International Economic Conference IEC* 2015. Models of National Economic Development: Yesterday, Today, Tomorrow, Proceedings. Business Engineering. https://drive.google.com/file/d/0B3PZSQNPT43SWUtLSUszbkh6VFE/view?pref=2&pli=1 152-156;

Gechbaia, B., & Qoqiauri, L., (2019). Main blocks and models of the national innovative system. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (17), 2019. 41-54. DOI: 10.25140/2410-9576-2019-1(17)-41-54;

Gechbaia, B., & Mamuladze, C., 2016 Priorities of the innovative economy in the EU and the current problems of its formation. *Innovative Economics and Management.* 2, 9-12.

JEL Classification: L26, O31, O33, Q55 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.036

TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AND OPPORTUNITIES FOR ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN GEORGIA

AMIRANI MAGLAKELIDZE

Researcher

The Institute for the Research of Economic and Social Problems of Globalization, European University, Georgia

PhD Student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

maglakelidze.amirani@gmail.com

Abstract. Given the modern global conjuncture, technological innovation and creative thinking play a major role in the process of implementing entrepreneurial activities. The rapid development of digital technologies and the emergence of diverse digital platforms have given impetus to the transformation of entrepreneurial behavior and the conduct of entrepreneurial activities from the real - to the virtual environment. In the modern digital world, there is no alternative to technological entrepreneurship. 5G network, blockchain, 3D printing and other technological innovations make business processes faster, more reliable and flexible. The generation and implementation of continuous innovative ideas in technology has led to the emergence and development of information technology, digital technology, digital platforms, on which the modern form of entrepreneurship - digital entrepreneurship is based.

One of the obstacles to the development of digital entrepreneurship in Georgia is the lack of proper access to digital technologies. At the same time, the population of Georgia has not yet developed the digital culture and skills that ensure the implementation of commercial activities in the virtual space. According to the National Statistics Office of Georgia in July 2019 in the country: 70.6% of households actively used the Internet, only 20.8% of them purchased goods and/or services through digital channels. In 2018, only 3.2% of enterprises received an order through the website. These data indicate the low level of Internet use by the public and, consequently, enterprises for commercial purposes. This untapped segment, at the same time, creates a solid potential for further development of digital entrepreneurship. Especially today, when physical mobility is restricted due to the worldwide pandemic COVID-19.

Innovations and technologies are the main driving forces of modern entrepreneurship. Therefore, the emphasis of the Government of Georgia in this direction and the launch of appropriate economic policy instruments should positively support the transformation of the entrepreneurial environment and entrepreneurial behavior in the country. Given the current situation in Georgia, in order to identify and develop digital entrepreneurial opportunities, it would be appropriate to take the following measures: First, the state must ensure that more people have access to the Internet and digital technologies; Second, increase the scale of financial support programs for innovative and digital entrepreneurial initiatives, also, to help startups attract funding sources, to consult on opportunities to attract venture investments, to make it possible to implement a more technologically innovative idea; Third, primacy should be given to Georgian universities in the fields of entrepreneurship, innovation and technology, computer science; Fourth, the network of innovation centers should be expanded and similar educational spaces should be created to ensure the development of technical and entrepreneurial skills of the population (especially the rural population) in the field of innovation and technology.

KEYWORDS: TECHNOLOGICAL INNOVATION, ENTREPRENEURSHIP, DIGITAL ENTREPRENEURSHIP, DIGITAL TECHNOLOGY, DIGITAL PLATFORM.

For citation: Maglakelidze, A. (2020). Technological Innovations and Opportunities for Entrepreneurship Development in Georgia. *Globalization and Business, 10.* 264-269. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.036

JEL Classification: L26, O31, O33, Q55 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.036

ტექნოლოგიური ინოვაციები და მეწარმეობის განვითარების შესაძლებლობები საქართველოში

ამირან მაღლაკელიძე

მეცნიერ-თანამშრომელი,

გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტი, ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო

დოქტორანტი,

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო

maglakelidze.amirani@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: ტექნოლოგიური ინოვაციები, მეწარმეობა, ციფრული მეწარმეობა, ციფრული ტექნოლოგიები, ციფრული პლატფორმები.

ციტირებისთვის: მაღლაკელიძე ა. (2020). ტექნოლოგიური ინოვაციები და მეწარმეობის განვითარების შესაძლებლობები საქართველოში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10*, გვ. 264-269. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.036

შესავალი

თანამედროვე გლობალური კონიუნქტურის გათვალისწინებით, სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელების პროცესში, ტექნოლოგიურ ინოვაციებს და შემოქმედებით აზროვნებას მთავარი როლი ენიჭება. ციფრული ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ და მრავალფეროვანი ციფრული პლატფორმების წარმოქმნამ, ბიძგი მისცა სამეწარმეო ქცევის ტრანსფორმაციას და სამეწარმეო საქმიანობის რეალურიდან ვირტუალურ გარემოში წარმართვას.

წინამდებარე ნაშრომი მიზნად ისახავს, ინოვაციის დომინანტური როლის წარმოჩენას სამეწარმეო პროცესში და საქართველოში, ციფრული მეწარმეობის, როგორც სამეწარმეო აქტიურობის თანამედროვე ფორმის, განხორციელების შესაძლებლობების გამოკვეთას და, ამისათვის, შესაბამისი ჩასატარებელი ღონისძიებების წარმოდგენას.

თანამედროვე ეკონომიკის ძირითად რესურსს ინფორმაცია და ცოდნა წარმოადგენს. წარმოების პროცესი კი დაკავშირებულია მეცნიერებატევად ტექნოლოგიებთან (Bedianashvili, 2018: 58). მეწარმეობის თანამედროვე ფორმების განვითარებაში, შეუქცევადი ტექნოლოგიური ინოვაციები ცენტრალურ ადგილს იკავებს. ტექნოლოგია ხშირ შემთხვევაში გარკვეული ტექნიკის ერთობლიობაა, რომელიც გამოიყენება კონკრეტული მიზნის მისაღწევად. (Runge, 2014: 7) მუდმივი ინოვაციები ინფორმაციულ ტექნიკაში – კომპიუტერის სიმძლავრეზე, გაციფრულებაზე, ქსელში ჩართვასა და მონაცემთა რაოდენობაზე დაყრდნობით, რეალიზდება ისეთ ინოვაციურ ინფორმაციულ ტექნოლოგიებში, როგორიცაა: ინტერნეტი, მობილური ტელეკომუნიკაცია და ინტერაქტიული ტელევიზია (Kollmann, 2019: 5). განუწყვეტელი ინოვაციატევადი იდეების გენერირებამ და რეალიზაციამ განაპირობა ინფორმაციული ტექნოლოგიების, ციფრული ტექნოლოგიების, ციფრული პლატფორმების წარმოქმნა და განვითარება, რასაც პრაქტიკულად ეფუძნება ციფრული მეწარმეობა.

დღევანდელი ციფრული ეპოქისთვის დამახასიათებელია ციფრული ტექნოლოგიების ინტენსიური განვითარება. ის არღვევს ტრადიციულ საზღვრებს და ცვლის მეწარმეობისა და ინოვაციების პროცესებსა და შედეგებს. მას აქვს თანდაყოლილი გენერირების უნარი, შეუძლია მუდმივად განვითარება და ასევე, ძალუძს, გადაატრიალოს დადგენილი ქცევები (Berger et al., 2019). უკანასკნელი წლების განმავლობაში პლატფორმების ეკოსისტემაში საწარმოების რაოდენობა მკვეთრად იზრდება. ყველასათვის ცნობილია ისეთი ციფრული პლატფორმები, როგორიცაა: Apple, Google, Amazon, Alibaba და სხვა. პლატფორმების ეკოსისტემების საფუძველია პროდუქციის, მომსახურებისა და ბიზნეს პროცესების გაციფრულება, რა დროსაც ადგილი აქვს გლობალური ლანდშაფტის ფორმირებას (Evans & Gawer, 2016). მომძლავრებულმა ციფრულმა ტექნოლოგიებმა, ციფრულმა პლატფორმებმა და ციფრულმა ინფრასტრუქტურამ გარდაქმნა ინოვაციისა და მეწარმეობის სფერო, რასაც მოყვება, როგორც ფართო ორგანიზაციული ისე, პოლიტიკური შედეგები (Nambisan et al. 2019).

1. ტექნოლოგიური ინოვაციები, როგორც თანამედროვე მეწარმეობის წარმატების გარანტი

სამეწარმეო საქმიანობის წარმატებისთვის ინოვაციის შეუცვლელ როლზე შუმპეტერიდან იწყება მსჯელობა, რომელიც წარმოების საშუალებების ახალი კომბინაციით, სამე-

წარმეო პროცესში ახალი სიცოცხლის შეტანაზე, რაღაც ახლის შექმნასა და ახლის ძიებაზე აქცენტირებდა (Schumpeter, 1931: 100–101). ინოვაცია, თანამედროვე ეკონომიკური ზრდის მთავარი განმაპირობებელია, ხოლო მეწარმე, რომელიც ახდენს ცოდნის კომერციალიზაციას, გამორჩეულ როლს ასრულებს ამ პროცესში (Piegeler, 2015: 49). დღესდღეობით, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სამეწარმეო საქმიანობის ინოვაციური ასპექტი და ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკის ფორმირება და ეფექტიანობა (Bedianashvili, 2017: 10).

ინოვაციის დინამიკურმა და ცვალებადმა საზღვრებმა მეწარმეობის პროცესები ნაკლებად შემოზღუდულად აქცია, ვიდრე ტრადიციულ ეკონომიკაში. სამეწარმეო პროცესების გაციფრულებამ ხელი შეუწყო სამეწარმეო პროცესის სხვადასხვა ფაზებს შორის საზღვრების დაშლას და ინოვაციური ბარიერების შემცირებას (Sahut et al., 2019)

ციფრულ ეკონომიკაში მეწარმეობის განხორციელებისათვის მნიშვნელოვანია განუწყვეტელი ტექნოლოგიური ინოვაციები, თანამედროვე ტექნოლოგიური და ელექტრონული საბაზრო კონიუნქტურის პროგრესული ხედვა, კრეატიულობა და სამომავლო ტენდენციების პროგნოზირების უნარი, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს შეუქცევადი წარმატება (Maglakelidze, 2020).

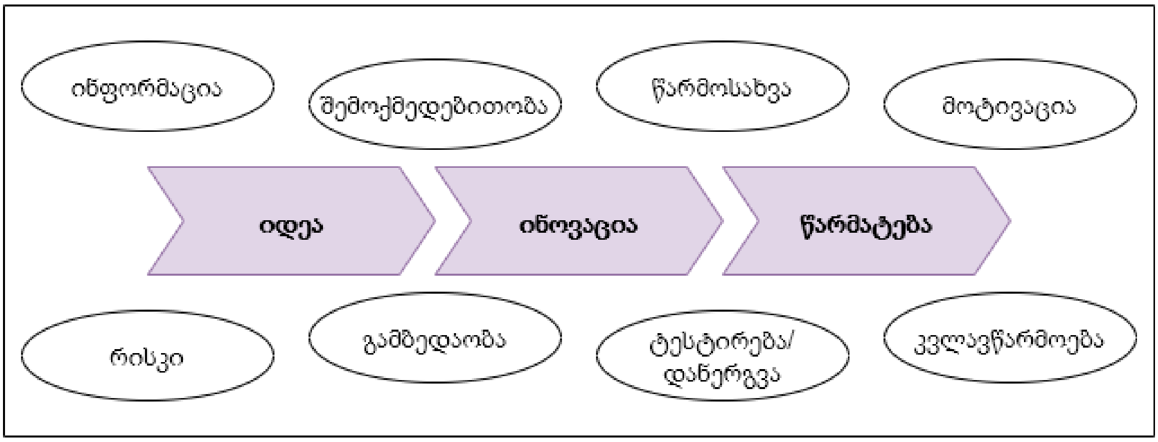
ციფრულ ეკონომიკაში, ყოველი საწარმოს დაფუძნებისას, ბიზნეს კონცეფციის ცენტრში დგას იდეა (Kollmann, 2019: 134), თუმცა, აუცილებელია, მისი რეალიზება მოხდეს პროდუქტის ან მომსახურების შეთავაზებაში, რა დროსაც იგი ასევე შეიძლება აღწერილ იქნას, როგორც ინოვაცია. შეთავაზება მხოლოდ მაშინ ითვლება ინოვაციად, როდესაც იგი წარმატებით არის განხორციელებული და გამოიყენება რომელიმე საზოგადოების ანდა ბაზრის მიერ, რომლისთვისაც მოაქვს სარგებელი. ინოვატორისთვის, წარმატების მისაღწევად, მნიშვნელოვან ასპექტებს შემოქმედებითობა, წარმოსახვა, გამჭრიახობა, ინფორმირებულობა და ტესტირება წარმოადგენს (Whittington 2018, 2–4), რისკის გაცნობიერებასა და გაბედულებასთან ერთად (Maglakelidze, 2020). ამ საფუძველზე მიიღწევა წარმატება, იქმნება ციფრული ღირებულება, ჩნდება მოტივაცია სამეწარმეო საქმიანობის გაფართოებისა და შეუქცევადი კვლავწარმოებისთვის (იხ. ნახაზი).

2. ციფრული მეწარმეობის ფენომენი

ციფრული მეწარმეობის კვლევა, ბოლო პერიოდის სამეცნიერო ლიტერატურაში უაღრესად აქტუალურია. რა არის ციფრული მეწარმეობა და რა პროცესებთანაა ის დაკავშირებული? ევროკომისიის განმარტებით, ციფრული მეწარმეობის მიზანია, ციფრული ტრანსფორმაციით, მოიცვას ბიზნესის ყველა სექტორი, შეიქმნას ახალი ციფრული კომპანიები, გაუმჯობესდეს ინოვაციური საქმიანობა. ამისათვის საჭიროა, გამოყენებულ იქნას შემდეგი ციფრული ტექნოლოგიები: სოციალური, მობილური, დიდი ზომის მონაცემები (big data) და ღრუბლოვანი (cloud) გადაწყვეტები (European Commission, 2015: 14). კოლმანს მიაჩნია, რომ ციფრული მეწარმეობა დაკავშირებულია, ციფრულ ეკონომიკაში, დამოუკიდებელი და ორიგინალური, ეკონომიკური სუბიექტის (მაგ., ელექტრონული სტარტაპი) შექმნასთან და პროდუქციის ან/და მომსახურების სპეციფიკური ონლაინ შეთავაზებით მომხმარებელთა მრავალგვარი მოთხოვნების დაკმაყოფილებასთან (Kollmann, 2019: 19). ციფრული მეწარმეობა აღწერს ციფრული ღირებულების სამეწარმეო შექმნის პროცესს, რომელიც მოიცავს ციფრული ინფორმაციის ეფექტურ მოპოვებას, დამუშავებას, განაწილებასა და მოხმარებას. ამისათვის, იგი იყენებს სხვადასხვა სოციალურ–ტექნიკურ ციფრულ შესაძლებლობებს (Sahut et al., 2019: 7). აღნიშნულ პროცესში ასევე მიმდინარეობს ინდივიდების სამეწარმეო შესაძლებლობების იდენტიფიცირება, შეფასება და გამოყენება, რა დროსაც ხორციელდება ციფრული პროდუქტის განვითარება და ციფრული არხებით რეალიზაცია (Pioch, 2019: 3). ლი დინის და სხვ. მოსაზრებით კი, ციფრული მეწარმეობა არის „ტრადიციული მეწარმეობის შერიგება ბიზნესის შექმნის და კეთების ახალ გზებთან, ციფრულ ეპოქაში" (Le Dinh et al., 2018: 1).

ციფრული მეწარმეობის თავისებურება და ტრდიციული

ნახაზი. იდეა–ინოვაცია–წარმატების ჯაჭვი ციფრულ მეწარმეობაში (Maglakelidze, 2020).

მეწარმეობისგან განსხვავებულობა მდგომარეობს იმაში, რომ გარიგების მხარეები ციფრულ პლატფორმაზე პოულობენ ერთმანეთს და ახორციელებენ საჭირო ტრანსაქციას. მაგალითად, Airbnb აკავშირებს სასტუმროს გამქირავებელს – დაქირავების მსურველთან. Airbnb იმით განსხვავდება ტრადიციული მეწარმეობის სასტუმროსგან, რომ არის ციფრული პლატფორმა, რომელსაც არ გააჩნია ფიზიკური რესურსი (სასტუმრო) და ასევე, დასაქმებული თანამშრომლების შედარებით მცირე რაოდენობას საჭიროებს (Pioch, 2019: 3). იგივე ეხება amazon.com-ს, სადაც არა, მაგალითად, „წიგნი“ ან რომელიმე სხვა პროდუქტი ქმნის ღირებულებას, არამედ, საჭირო ინფორმაციების მიმოხილვის, შერჩევის და გადაცემის ფუნქცია, მისი დროითი და სივრცითი შეზღუდულობისგან თავისუფალი ხელმისაწვდომობა, ინტერნეტში ელექტრონული შერჩევისა და შეკვეთის საშუალება. აღნიშნული „ციფრული (ელექტრონული) პროდუქტის“ შექმნა შესაძლებელია მხოლოდ ინფორმაციული ტექნოლოგიების მეშვეობით (Kollmann, 2018: 186-187).

ციფრული მეწარმეობის სტრუქტურული მონახაზი, გარემო ფაქტორების გათვალისწინებით, შედგება ხუთი კომპონენტისგან: ციფრული ცოდნის ბაზა და ინფორმაციული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების (ICT) ბაზარი; ციფრული ბიზნეს გარემო; დაბეგვრა და ფინანსური გარემო; ციფრული უნარ-ჩვევები და ელექტრონული ლიდერობა (e-leadership); სამეწარმეო აზროვნება (European Commission, 2015: 15).

ციფრულ ეპოქაში ტექნოლოგიები, როგორიცაა სოციალური მედია, ღია პროგრამული უზრუნველყოფა და აპარატურა, ქრაუდსორსინგი, ელექტრონული ნდობა (e-trust) და ონლაინ რეპუტაციის შეფასება, 3D ბეჭდვა, დიდი ზომის მონაცემები (big data) და სხვა, შესაძლებლობას მისცემს მეწარმეებს, მნიშვნელოვნად შეამცირონ გამოგონებასა და ახალი კომპანიის შექმნას შორის არსებული ბარიერები (Sahut et al., 2019). ციფრული ეკონომიკა და მისი ფუძემდებლური ტექნოლოგიები წარმოადგენს მთავარ განვითარებად სფეროს და შესაბამისად, დაკავშირებულია მრავალ შესაძლებლობასთან (Kollmann, 2018). ინტერნეტის და ციფრული ტექნოლოგიების ფართო გავრცელება და მათზე მოსახლეობის უმრავლესობის წვდომა, ონლაინ კომერციული პროცესის მოქნილობა და სისწრაფე დღითიდღე მეტ ადამიანს უბიძგებს ციფრული პროდუქტითა და სერვისებით სარგებლობისაკენ. განსაკუთრებით დღეს, როდესაც მსოფლიოს მასშტაბით გავრცელებული პანდემიის (COVID-19) გამო შეზღუდულია ფიზიკური გადაადგილება. ციფრული ტექნოლოგიები იძლევა სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელების და შემოსავლის მიღების შესაძლებლობას სახლიდან გაუსვლელად. ციფრული ინსტრუმენტებისა და პლატფორმების გამოყენება ხელს უწყობს ახალი ტიპის სამუშაო ადგილების გაჩენას (Sahut et al., 2019).

ამასთანავე, გაციფრულებას გააჩნია ნაკლოვანებები და ციფრული მეწარმეობა შეიცავს გარკვეულ რისკს. ასე, მაგალითად: ინოვაციური ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენებასთან დაკავშირებით (მაგ., ინტერნეტ სტარტაპების ელექტრონული შესყიდვით სარგებლობა), არსებობს ეჭვი მომხმარებლების მზაობის თვალსაზრისით, რაც რისკის შემცველია ციფრული ეკონომიკის განვითარებასთან და, შესაბამისად, ამ სფეროში ინვესტიციების მოზიდვასთან დაკავშირებით (Kollmann, 2018: 190); ციფრულმა ტექნოლოგიებმა შეიძლება, უპირატესობა მიანიჭოს კონკრეტულ ჯგუფებს, მას შეუძლია, ამასთანავე, დააზიანოს სხვები. განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის ციფრულმა დაშორიშორებამ შეიძლება, გააფართოვოს უფსკრული იმასთან დაკავშირებით, თუ რა ღირებულების შექმნა შეუძლია ცალკეულ ქვეყანას და რამდენს შეუძლია მათი მოპოვება (Berger et al., 2019); ციფრული ეკოსისტემები მეწარმეებისგან ორი როლის შეთავსებას მოითხოვს: 1. როგორც, ეკოსისტემის წევრი და 2. როგორც საწარმოს ლიდერი, რაც ხშირად, ამ როლების შეუთავსებლობის გამო, წარმოშობს როლის კონფლიქტს და სტრესის მაღალ დონეს (Nambisan & baron, 2019); გაციფრულება იწვევს ტრადიციულ ეკონომიკაში არსებული სამუშაო ადგილების გამოთავისუფლებას; ასევე, არსებობს კიბერუსაფრთხოების და მონაცემთა დაცვის რისკები.

3. ციფრული მეწარმეობის განვითარების შესაძლებლობები საქართველოში

თანამედროვე მსოფლიოში, ტექნოლოგიატევად მეწარმეობას ალტერნატივა არ გააჩნია. ციფრულ სამყაროში, 5G ქსელი, ბლოკჩეინი, 3D ბეჭდვა და სხვა ტექნოლოგიური ინოვაციები უფრო სწრაფს, საიმედოს და მოქნილს ხდის ბიზნეს პროცესებს. ციფრული მეწარმეობის განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია, ციფრულ ეკოსისტემაში მოხდეს სულ უფრო მეტი პლატფორმის ინტეგრირება, რაც მეტ ციფრული ღირებულების შექმნას უზრუნველყოფს. პლატფორმები ინოვაციების სერიოზულ წყაროს წარმოადგენენ და ქსელის ეფექტების (Evans & Gawer, 2016) საშუალებით უფრო და უფრო მეტი მომხმარებლის მობილიზებას ახდენენ. დღესდღეობით, საქართველოში მოქმედი ციფრული პლატფორმების მაგალითებია: Mymarket.ge და Vendoo.ge (ელექტრონული კომერცია), Myhome.ge (უძრავი ქონების ყიდვა-გაყიდვის პლატფორმა), Myauto.ge (მეორადი ავტომობილების ყიდვა-გაყიდვის პლატფორმა) და სხვა.

საქართველოში, სოციალიზმის არსებობის პირობებში, უცხო იყო კერძო სამეწარმეო აქტიურობა და, შესაბამისად, მოსახლეობა ხასიათდებოდა სამეწარმეო აზროვნებისა და ინიციატივის სიმწირით (ეს გავლენა დღემდე იგრძნობა). თანამედროვე გლობალური კონიუნქტურის გათვალისწინებით აუცილებელია ინდივიდების აზროვნების მეტამორფოზა ინოვაციების, სამეწარმეო და ტექნოლოგიური მიმართულებით. ამისათვის, საჭიროა: პირველი, სამეწარმეო, ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების მიმართულებით, განათლების

მიზნობრივი პროგრამების შემუშავება და სისტემატიური რეალიზაცია დამწყები მეწარმეებისთვის და ნებისმიერი დაინტერესებული პირისთვის, რაც უზრუნველყოფს ადეკვატური პროგრესული ცოდნის გადაცემას (Maglakelidze, 2019a: 127) და საზოგადოებაში რელევანტური სამეწარმეო და ციფრული უნარ-ჩვევების განვითარებას და მეორე, საქართველოს უნივერსიტეტებში პრიორიტეტი მიენიჭოს და პოპულარიზაცია გაეწიოს ისეთ ფაკულტეტებს, რომლებიც მიმართულია ინფორმაციული ტექნოლოგიების, კომპიუტერული მეცნიერებების შესწავლისაკენ და ამ სფეროში პროფესიონალების აღზრდისაკენ.

საქართველოში ციფრული მეწარმეობის განვითარების ერთ-ერთ შემაფერხებელ ფაქტორს წარმოადგენს ციფრულ ტექნოლოგიებზე სათანადო ხელმისაწვდომობის არქონა. ამასთანავე, საქართველოს მოსახლეობაში, ჯერჯერობით, არ არის გამომუშავებული ის ციფრული კულტურა და უნარ-ჩვევები, რაც კომერციული საქმიანობის ვირტუალურ სივრცეში განხორციელებას უზრუნველყოფს. საერთაშორისო მასშტაბით, საქართველო ციფრული განვითარების საშუალო დონეზეა: მსოფლიო ბანკის, ციფრული ათვისების ინდექსის (DAI) მიხედვით საქართველო, მსოფლიოს 180 ქვეყანას შორის, 2016 წელს 69-ე პოზიციას იკავებდა (worldbank.org); BBVA Research-ის ციფრული ინდექსის (DiGiX) 2019 წლის მონაცემებით კი, საქართველო, მსოფლიოს 99 ქვეყანას შორის, 57-ე ადგილზე იმყოფებოდა (bbvaresearch.com). საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის 2019 წლის ივლისის მონაცემებით, ქვეყანაში: ინტერნეტს აქტიურად იყენებდა შინამეურნეობების 70,6%, მათგან მხოლოდ 20,8%-მა შეიძინა საქონელი ან/და მომსახურება ციფრული არხებით. 2018 წელს, საწარმოების მხოლოდ 3,2%-მა მიიღო შეკვეთა ვებგვერდის მეშვეობით (geostat.ge). აღნიშნული მონაცემები, საზოგადოების მიერ და შესაბამისად, საწარმოებში კომერციული მიზნებისთვის ინტერნეტის გამოყენების დაბალ დონეზე მიუთითებს. ეს აუთვისებელი სეგმენტი კი, ამავდროულად, ქმნის სოლიდურ პოტენციალს ციფრული მეწარმეობის შემდგომი განვითარებისთვის.

ციფრული მეწარმეობის დაწყებისთვის მნიშვნელოვანია, სახელმწიფოს მხრიდან, ხელშემწყობი ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელება და ციფრული მეწარმეობის განვითარების მიზანმიმართული სტრატეგიის არსებობა. აუცილებელია ციფრული სამეწარმეო კულტურის ამაღლება, რომელიც უნდა გახდეს სახელმწიფო პოლიტიკის სტრატეგიული მიმართულება (Erkomaishvili, 2019: 43). ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სფეროს განვითარებისთვის, სახელმწიფო პოლიტიკის პრიორიტეტულ ამოცანას უნდა წარმოადგენდეს უახლესი, ციფრული ტექნოლოგიების დანერგვის ხელშეწყობა (Maglakelidze, 2019b: 175).

დასკვნა

სტატიაში განხილული სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზი გვაძლევს იმის თქმის საშუალებას, რომ ინოვაციები და ტექნოლოგიები თანამედროვე მეწარმეობის მთავარი მამოძრავებელი ძალებია. აქედან გამომდინარე, საქართველოს მთავრობის მიერ, ამ მიმართულებით აქცენტირება და ეკონომიკური პოლიტიკის შესაბამისი ინსტრუმენტების ამოქმედება პოზიტიურად უნდა წაადგეს ქვეყანაში სამეწარმეო გარემოს და სამეწარმეო ქცევის ტრანსფორმაციას.

საქართველოში, დღეს არსებული მდგომარეობიდან გამომდინარე, ციფრული სამეწარმეო შესაძლებლობების გამოსავლენად და განსავითარებლად, უპრიანი იქნება შემდეგი ღონისძიებების ჩატარება: პირველი, სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს მოსახლეობის მეტი რაოდენობის ხელმისაწვდომობა ინტერნეტთან და ციფრულ ტექნოლოგიებთან; მეორე, გაზარდოს ინოვაციური და ციფრული სამეწარმეო ინიციატივების ფინანსური ხელშეწყობის პროგრამების მასშტაბი, ასევე, სტარტაპებს ხელი შეუწყოს დაფინანსების წყაროების მოზიდვაში, გაუწიოს კონსულტაციები ვენჩერული ინვესტიციების მოზიდვის შესაძლებლობებთან დაკავშირებით, რათა მეტი ტექნოლოგიატევადი ინოვაციური იდეის განხორციელება გახდეს შესაძლებელი; მესამე, საქართველოს უნივერსიტეტებში პრიმატი მიენიჭოს მეწარმეობის, ინოვაციების და ტექნოლოგიების, კომპიუტერული მეცნიერებების მიმართულებებს; მეოთხე, უნდა გაფართოვდეს ინოვაციების ცენტრების ქსელი და შეიქმნას მსგავსი საგანმანათლებლო სივრცეები, რომელიც უზრუნველყოფს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სფეროში მოსახლეობის (განსაკუთრებით სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის) ტექნიკური და სამეწარმეო უნარ-ჩვევების განვითარებას.

ლიტერატურა/REFERENCES

Bedianashvili, G. (2018) Culture as a Factor of Knowledge Economics with Paradigmatic Changes in Systemic Institutional Context. *Journal Globalization and Business,* N6, P.58-66 (In Georgian).

Bedianashvili, G. (2017) Formation of Knowledge Economy and Innovative Entrepreneurial Policy: Institutional Aspects. *Journal Globalization and Business,* N3, P.10-16 (In Georgian).

Erkomaishvili, G. (2019) Digital Economy – An Innovative Tool for Economic Growth. *Journal Economics and Business,* V.XI, N2, P.37-46 (In Georgian).

Maglakelidze, A. (2020) Challenges and Perspectives of Digital Entrepreneurship in Georgia. *Journal "Economics and Business,* V.XII, N3 (In Georgian).

Maglakelidze, A. (2019a) Development of Small and Medium Entrepreneurship and Formation of a Middle Class in Georgia. *Journal "Globalization and Business"*, N7, P.123-129 (In Georgian).

Maglakelidze, A. (2019b) For the Purpose of Forming National Innovation System in Georgia. *Journal "Economics and Business",* V.XI, N1, P.171-179 (In Georgian).

Berger, E. S. C., Briel, F., Davidsson, & P., Kuckertz, A. (2019) Digital or not - The future of entrepreneurship and innovation. *Journal of Business Research.* DOI: 10.1016/j.jbusres.2019.12.020

European Commission (2015) *Digital Entrepreneurship Scoreboard* 2015. Brussels. https://ec.europa.eu/growth/content/digital-entrepreneurship-scoreboard-2015-0_en

Evans, P. C. & Gawer, A. (2016) *The rise of the platform enterprise: a global survey.* https://www.thecge.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf

Kollmann, T. (2018) E-Entrepreneurship: Unternehmensgründung in der Net Economy. In Handbuch Entrepreneurship, *Hrsg*. G. Faltin, 181-199. Springer Gabler, Wiesbaden.

Kollmann, T. (2019) E-Entrepreneurship: Grundlagen der Unternehmensgründung in der digitalen Wirtschaft. 7. Auflage, Springer Gabler, Wiesbaden.

Le Dinh, T., Vu, M.C. & Ayayi, A. (2018) Towards a living lab for promoting the digital entrepreneurship process. *International Journal of Entrepreneurship*, 22(1), 1-17.

Nambisan, S. & Baron, R. A. (2019) On the costs of digital entrepreneurship: Role conflict, stress, and venture performance in digital platform-based ecosystems. *Journal of Business Research.* DOI: https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.06.037

Nambisan, S. Wright, M. & Feldman, M. (2019) The digital transformation of innovation and entrepreneurship: Progress, challenges and key themes. *Research Policy,* 48(8). DOI: https://doi.org/10.1016/j.respol.2019.03.018

Piegeler, M. (2015) Entrepreneurship und Innovation: Stand der Forschung und politische Handlungsempfehlungen, *IW-Analysen*, No. 103, Institut der deutschen Wirtschaft (IW), Köln.

Pioch, S. (2019) Digital Entrepreneurship: ein Praxisleitfaden für die Entwicklung eines digitalen Produkts von der Idee bis zur Markteinführung. *Springer Gabler*, Wiesbaden.

Runge, W. (2014) *Technology Entrepreneurship: a Treatise on Entrepreneurs and Entrepreneurship for and in Technology Ventures*. Volume 1, KIT Scientific Publishing, Karlsruhe.

Sahut, J., Iandoli, L. & Teulon, F. (2019) *The age of digital entrepreneurship. Journal Small Business Economics.* DOI: https://doi.org/10.1007/s11187-019-00260-8

Schumpeter, J. (1931) Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung: eine Untersuchung über Unternehmergewinn, Kapital, Kredit, Zins und den Konjunkturzyklus. Dritte Auflage. *Verlag von Duncker & Humblot,* München und Leipzig.

Whittington, D. (2018) *Digital Innovation and Entrepreneurship.* Cambridge University Press, Cambridge.

https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/104/sainformatsio-da-sakomunikatsio-teknologiebi /Last view 19 May, 2020/

https://www.bbvaresearch.com/en/publicaciones/digix-2019-tracking-digital-evolution/ /Last view 19 May, 2020/

https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016/Digital-Adoption-Index /Last view 19 May, 2020/

JEL Classification: H82 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.037

THE AUTONOMOUS REPUBLIC OF ADJARA (BASED ON THE EXAMPLE OF GODERDZI SKI RESORT)

PAATA BERIDZE
PhD student
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia.
paataberidze@yahoo.com

Abstract. In the Autonomous Republic of Adjara, the establishment of ski resort on Goderdzi Pass is important for the development of recreation resources and as well as for the central government, which dedicates a significant amount of financial resources from both local and the central budget. Consequently, it is important to consider the ongoing processes of resort privatization. This interest is further intensified by the direct sale of a large amount of real estate. This article analyses the assessment aspects of real estate transfer in the form of direct sales and discusses the factors hindering the development of the resort, as well as the expected consequences of massive real estate privatization. So far, the mechanisms of privatization of property owned by the Autonomous Republic of Adjara and the legislation in force within this area, including strengths and weaknesses are discussed. Based on the law, the goal of privatization in the form of direct sale is to transfer the property right to the customer, who fully and conscientiously fulfils the condition(s) set for property privatization in the form of direct sale. The following can be assessed by the projects and activities carried out by the bidder in the past. The examples of direct selling discussed in the article clearly show that there are frequent cases when the transfer of property in the form of direct sale takes place to entrepreneurial entities registered a few days earlier, which excludes from consideration their experience in this particular field. Apart from that, in the legislative part of maintaining the profile as well as in the part of the employment of the locals, different deadlines and terms of condition are set for various companies which differ greatly without any regularity. Due to the abovementioned reasons, the investors who initially agree with the contract initiate amendments which causes changes to be made to the initial agreement. Often, these changes contradict the general plan for the development of the Goderdzi Ski Resort and have an overall negative impact on the stance of the Autonomous Republic of Adjara due to frequent extension of the deadline for the investment execution. Based on the results of the research, it is recommended to create a document (computing formula) that will allow the property management body to determine the minimum amount of employees and the amount of investment during the development of the investment package, as well as the minimum period of profile maintenance.

KEYWORDS: PROPERTY OF THE AUTONOMOUS REPUBLIC OF AJARA; DIRECT SELLING; RESORT GODERDZI; LAW OF THE AUTONOMOUS REPUBLIC OF AJARA ON PRORERTY MANAGEMENT AND DISPOSAL OF THE AUTONOMOUS REPUBLIC OF ADJARA

For citation: Beridze, P., (2020). The Autonomous Republic of Adjara (Based on the Example of Goderdzi Ski Resort). *Globalization and Business, 10.* 270-277. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.037

JEL Classification: H82 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.037

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უძრავი ქონების პრივატიზაციის ასპექტები (კურორტ „გოდერძი"-ს მაგალითზე)

პაატა ბერიძე
დოქტორანტი
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
paataberidze@yahoo.com

საკვანძო სიტყვები: აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონება, პირდაპირი მიყიდვა, კურორტი გოდერძი, აჭარის ა.რ. ქონების მართვისა და განკარგვის შესახებ კანონი.

ციტირებისთვის: ბერიძე პ. (2020). აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უძრავი ქონების პრივატიზაციის ასპექტები (კურორტ „გოდერძი"-ს მაგალითზე). *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10,* გვ. 270-277. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.037

შესავალი

სახელმწიფოს მიერ ქონების პრივატიზაციის უცხოური მაგალითები და შეფასებები

პრივატიზაცია ზრდის ეკონომიკურ ეფექტიანობას, ხელს უწყობს მეწარმეობას, ქმნის გამჭვირვალობას და მეტი სარგებელი მოაქვს გარემოსათვის. კერძო სექტორის ორგანიზაციები ბევრ შეცდომას უშვებენ, მაგრამ ისინი მუდმივად ასწორებენ დაშვებულ შეცდომებს. მათ მუდმივად სიახლეები უნდა დანერგონ, რათა დააკმაყოფილონ საზოგადოების ცვალებადი მოთხოვნილებები (Edwards, 2016).

მიუხედავად იმისა, რომ პოლიტიკოსები ხშირად გვპირდებიან, რომ „სახელმწიფოს ისე მართავენ, როგორც ბიზნესს", ამის გაკეთება შეუძლებელია. სახელმწიფო შემოსავალს იღებს დაბეგვრისგან, რაც არა არის ინდივიდუალური და ნებაყოფლობითი. ამრიგად, არ არსებობს უკუკავშირის მექანიზმი, რომლის საშუალებითაც მოხდება არაეფექტური სამთავრობო სერვისების რეფორმირება ან დახურვა (Murphy, 2011).

პრივატიზაციის პროგრამებს შეუძლია, მნიშვნელოვანი თანხები მოიზიდოს ბიუჯეტში. მოცემულ ნაშრომში აღნიშნულია, რომ პრივატიზებიდან მიღებული თანხები უნდა განიხილებოდეს როგორც დაფინანსება, და არა როგორც შემოსავალი. დაბეგვრისგან განსხვავებით, პრივატიზაცია არასდროს არ ამცირებს კერძო სექტორის მატერიალურ კეთილდღეობას (Mackenzie, 1998).

რამ გამოიწვია სოციალიზმიდან კაპიტალიზმზე გადასვლისას ზოგიერთ ქვეყანაში ეკონომიკური მაჩვენებლების ზრდა, ხოლო ზოგიერთში მნიშვნელოვანი ეკონომიკური ვარდნა? მეცნიერებს სამი ძირითადი არგუმენტი აქვს:

1) წარმატებულმა ქვეყნებმა სწრაფად განახორციელეს ნეოლიბერალური პოლიტიკა;

2) წარუმატებლობები გამოწვეული არ იყო პოლიტიკით, არამედ ცუდი ინსტიტუციური გარემოთი;

3) პოლიტიკა იყო კონტრპროდუქტიული, რადგან მათ ზიანი მიაყენეს სახელმწიფოს.

მასობრივი პრივატიზაციის პროგრამებმა, რომელიც განხორციელდა, შექმნა მასიური ფისკალური შოკი პოსტკომუნისტური მთავრობებისათვის, რითაც ძირი გამოუთხარა კერძო სექტორის ინსტიტუციურ განვითარებას და მკაცრად გაამძაფრა ტრანსფორმაციული რეცესია (Hamm, 2012).

ეროვნული ან საერთაშორისო ინვესტორები სახელმწიფოდან უძრავი ქონების შეძენისას უცნობ გარემოში ხვდებიან, სადაც ისინი რთულ მდგომარეობაში აღმოჩნდებიან უძრავი ქონების შესახებ ინფორმაციის დაბალი გამჭვირვალობის გამო, კერძოდ: ქონების საორიენტაციო ღირებულების არარსებობა; ისტორიული ან ამჟამინდელი საბაზრო სტატისტიკის არარსებობა; ურბანული, რეგიონული და გარემოსდაცვითი დაგეგმარების ბუნდოვანი პროცედურები და კანონმდებლობა, რომელიც არ არის ნათელი; სიტუაცია, როცა საჭირო ხდება ადგილობრივის დახმარება ან ფარული გადახდები. რათა შესაძლებელი გახდეს ინვესტირება/განვითარება/მენეჯმენტი; გარემო, რომელშიც მთავრობა ან კომუნალური სამსახურები ცვლიან ურბანული განვითარების

სტატუსს და რეგულაციებს, ეს ყველაფერი ქმნის ინვესტირებისათვის მაღალ რისკს (Triantafyllopoulos, 2006).

ალბანეთში უძრავი ქონების ბაზრის ფორმატირებისათვის აუცილებელია მიწის შეფასების მიდგომის ზუსტი აღქმა, როგორც მიწის მართვის სისტემის ერთ–ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქცია, მისი მდგრადი განვითარებისათვის. ამ კონტექსტში, ალბანეთის მთავრობის ერთ–ერთი მთავარი ამოცანაა უძრავი ქონების შეფასების ეროვნული სისტემის შექმნა, რომელიც ინტეგრირებული იქნება უძრავი ქონების კადასტრის სისტემაში, მიწის ადგილობრივი ბაზრის გამჭვირვალობისა და მიწის შესახებ ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის მიზნით, რომელიც ამავე დროს გამოყენებული შეიძლება იქნეს სხვადასხვა მიზნისათვის (Thanasi, 2014).

მონღოლეთის საზოგადოება არასდროს იცნობდა მიწის კერძო საკუთრების კონცეფციას. ვინაიდან ქვეყანა მისწრაფვის თავისუფალი ბაზრისკენ და მისი ეკონომიკური განვითარება ინტეგრირდება გლობალური ეკონომიკის ტენდენციებთან, მონღოლეთში მიწის რეფორმის ჩატარების აუცილებლობა სულ უფრო აშკარა ხდება. კერძო საკუთრებაში მიწების არარსებობა არის ფაქტორი, რომელიც ანელებს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას და ზღუდავს მდგრად ინვესტიციებს მიწასა და უძრავ ქონებაში (Tumenbayar, 2000).

დღეისათვის კვიპროსი მნიშვნელოვანი საერთაშორისო ტურისტული მიმართულებაა და ბოლო 20 წელია ფიქსირდება ტურისტთა რაოდენობის მნიშვნელოვანი ზრდა. თავდაპირველად ითვლებოდა, რომ ეს ეკონომიკური პროგრესის მარტივ ვარიანტს წარმოადგენს და ამას ამყარებდა ტურიზმის პირდაპირი და არაპირდაპირი გავლენა სამუშაო ადგილების შექმნაზე, უცხოური ვალუტის შემოდინება და ეკონომიკური ზრდა. ტურიზმის მოცულობის ზრდასთან ერთად ენთუზიაზმი იმის შესახებ, რომ ის წარმოადგენდა უფასო განვითარების საშუალებას, ჩანაცვლდა ეჭვებითა და ყოყმანით ტურიზმის კიდევ უფრო გაზრდის სასურველ მიზნებთან მიმართებაში. მდგრადი ტურიზმის მიღწევისათვის აუცილებელია მისი სამომავლო ტემპებისა გაფართოების ფორმის შეზღუდვა. ტურიზმი კვიპროსის საქმიანობის მნიშვნელოვან სექტორად რჩება, მაგრამ არსებობს ბუნდოვნება, რომელი ბაზრის სეგმენტი იქნება მთავარი და დასჭირდება თუ არა მას მუდმივი ინვესტირება პროდუქტის ან მომსახურების ხარისხის შენარჩუნებისა და ამაღლების მიზნით. ინდუსტრია უნდა იყოს მოქნილი, ინოვაციური და მზად უნდა იყოს განვითარებადი ბაზრის ტენდენციებზე რეაგირებისათვის (Ayres, 2000).

თითქმის ყველა ქვეყანაში, მუნიციპალიტეტები ფლობენ ან აკონტროლებენ უძრავი ქონების მნიშვნელოვან წილს, თუმცა ძალიან ცოტაა იმ მუნიციპალიტეტების რაოდენობა, რომლებიც ფიქრობენ, რომ მათ საკუთრებაში არსებული ქონება არის „პორტფელი", რომლის მეშვეობითაც მათ შეუძლიათ უკეთესად შეასრულონ მათზე დაკისრებული ფუნქციები (Kaganova, 2000).

როგორც ვხედავთ, სახელმწიფოს მხრიდან ქონების პრივატიზაციის საკითხები არერთგვაროვნადაა შეფასებული, ასევე მიღებული შედეგებიც სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებულია. საკითხი, რომელზე თითქმის ყველა თანხმდება – ქონება, რომელსაც სახელმწიფოსათვის სარგებელი არ მოაქვს, საპრივატიზაციო ქონების ნუსხაში უნდა შევიდეს, ხოლო ქონება, რომელსაც სახელმწიფოსათვის ზარალი მოაქვს, ასევე დაუყოვნებლივ უნდა იქნეს პრივატიზებული.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საკუთრებაში არსებული ქონების პრივატიზების მექანიზმები და აღნიშნულ სფეროში მოქმედი კანონმდებლობის მიმოხილვა

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების მართვას, განკარგვას და სარგებლობაში გადაცემას აწესრიგებს „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების მართვისა და განკარგვის შესახებ" (დოკუმენტის ნომერი: 103 უ.ს.რ.ს.) აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კანონი, რომელიც 2010 წლის 10 დეკემბერს მიღებული იქნა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანოს (აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო) მიერ. მოცემული კანონი ეფუძნება აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის შესახებ საქართველოს კონსტიტუციურ კანონს; აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კონსტიტუციას და სახელმწიფო ქონების შესახებ საქართველოს კანონს.

„აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების მართვისა და განკარგვის შესახებ" აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კანონის შესაბამისად, ქონების განკარგვის/სარგებლობის/მართვის უფლებით გადაცემის ფორმებია:

ა) პირობიანი ან უპირობო აუქციონი;
ბ) პირდაპირი მიყიდვა/მართვის უფლებით გადაცემა;
გ) პირდაპირი მიყიდვა კონკურენტული შერჩევის საფუძველზე;
დ) უსასყიდლოდ საკუთრებაში გადაცემა.

„აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების მართვისა და განკარგვის შესახებ" აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კანონის თანახმად, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების (მათ შორის სამეწარმეო სუბიექტების აქციების, წილების) მიყიდვა შესაძლებელია პირდაპირი მიყიდვის ფორმით, რომელიც ხორციელდება აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის სამართლებრივი აქტის საფუძველზე. მოცემული კანონის შესაბამისად „პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზების მიზანია, საკუთრების უფლება გადაეცეს იმ მყიდველს, რომელიც სრულად და კეთილსინდისიერად შეასრულებს ქონების პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზებისათვის დადგენილ პირობას (პირობებს)".

ძირითადი ტექსტი: გოდერძის უღელტეხილზე სამთო-სათხილამურო კურორტის მშენებლობის ისტორიის მიმოხილვა და 2017-2019 წლებში პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზებული ქონების შესახებ ინფორმაცია

აჭარა ტურისტული ინფრასტრუქტურის მხრივ წამყვან ადგილს იკავებს საქართველოს რეგიონებს შორის. რეგიონის მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობა, მრავალფეროვანი ბუნება, სხვადასხვა გეოგრაფიული რელიეფი, კლიმატისა და მინერალური წყლების სამკურნალო თვისებები, კეთილ-მოწყობილი პლიაჟები, ქალაქისა და სოფლის გამორჩეული ყოველდღიური ცხოვრება, უგემრიელესი სამზარეულო ქმნის საუკეთესო პირობებს ყველა სახის ტურიზმის განვითარებისათვის. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, დედაქალაქის შემდგომ აჭარა ლიდერია (31%) რეგიონებს შორის საერთაშორისო ვიზიტების მიხედვით (www.gnta.ge) (Meskhia, 2018).

ტურიზმი აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ერთ-ერთი პრიორიტეტული სექტორია. ქვეყანას გააჩნია საკმაოდ მდიდარი საკანონმდებლო ბაზა, რომელიც ხელს შეუწყობს ქვეყანაში ტურიზმის განვითარებას. სტატიაში განხილულია საქართველოს მთავრობის დადგენილება ტურისტული საწარმოს სტატუსის მინიჭების, ასევე მისი ფუნქციონირებისა და გაუქმების წესი, რომელიც საგადასახადო შეღავათებს ემყარება. მსგავსი სტატუსის მქონე ობიექტები მიმზიდველი გახდა არარეზიდენტებისათვის და მშენებლებისათვის – ეს ყველაზე მარტივი ხერხია ინვესტიციის მოსაზიდად (Jabnidze, 2019).

ტურისტულ ინფრასტრუქტურაზე წვდომა ტურიზმის განვითარების გადამწყვეტი ფაქტორია. დაურეგულირებელი სატრანსპორტო და საგზაო ინფრასტრუქტურა შეფასდა როგორც უკიდურესი რისკის მატარებლად. საგზაო ინფრასტრუქტურა ძირითადად მნიშვნელოვანია კურორტ გოდერძის შემთხვევაში, ხოლო სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა კრიტიკულია სხვა დანარჩენი ლოკაციებისათვის, არსებობს პრობლემები საზოგადოებრივ ტრანსპორტთან დაკავშირებით (არახელსაყრელი განრიგი, ძველი ავტომანქანები, განადგურებული ავტოსადგურები) (Bakhtadze, 2020).

საქართველო კვლავ ხდება სათხილამურო სპორტის აღიარებული ცენტრი. ტურისტები და ამ შესანიშნავი სპორტის მოყვარულები ევროპიდან, ამერიკიდან და რუსეთიდან ჩამოდიან. ადგილობრივი კურორტების წარმატების ფორმულაა კარგად განვითარებული ინფრასტრუქტურა და ციგურაობის შესანიშნავი შესაძლებლობა. ტურისტის მომსახურებისათვის გათვალისწინებულია მცირე საოჯახო სასტუმროები და მყუდრო კოტეჯები, ასევე უზარმაზარი სასტუმრო კომპლექსები (Berdzenishvili, 2016).

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ფინანსთა და ეკონომიკის მინისტრის 2011 წლის 06 ივნისის №228 ბრძანებით ჩამოყალიბდა შპს„Goderdzi Resorts", რომლის საქმიანობის ძირითად მიმართულებებად განისაზღვრა: გოდერძის უღელტეხილზე ტურიზმის განვითარება, ტურისტული და საკურორტო მომსახურება, საგანმანათლებლო და სამეცნიერო საქმიანობის განხორციელება და სხვა სახის სამეურნეო და კომერციული საქმიანობა, რომელიც არ ეწინააღმდეგება მოქმედ კანონმდებლობას, საწარმოსა და პარტნიორის ინტერესებს. საქართველოს მთავრობის 27.06.2011 წლის №1342 განკარგულების გათვალისწინებით, საზოგადოების საწესდებო კაპიტალში შეტანილი იქნა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე (ხულოს მუნიციპალიტეტი, სოფ.დანისპარაულში მდებარე, კურორტი ,,გოდერძი") სათხილამურო ტურიზმის განვითარებისათვის და თანამედროვე სტანდარტების სათხილამურო კომპლექსის პროექტირებისა და მშენებლობის პირველი ეტაპის სამუშაოების, ასევე სახელფასო და ფუნქციონირებისათვის საჭირო სხვა ხარჯების დასაფინანსებლად საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდიდან გამოყოფილი ფულადი თანხა 2 000 000 ლარის ოდენობით, ხოლო მოგვიანებით საქართველოს მთავრობის 24.05.2012 წლის №984, 08.06.2012 წლის №1066 და 13.07.2012 წლის №1353 განკარგულებების საფუძველზე საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდიდან გამოყოფილი ფულადი თანხა 12 918600 ლარის ოდენობით. საქართველოს მთავრობის 03.07.2013 წლის №705 განკარგულების საფუძველზე, საწესდებო კაპიტალში შეტანილ იქნა საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდიდან გამოყოფილი ფულადი თანხა 8 000000 ლარი. გარდა ზემოაღნიშნულისა, საბაგირო და სათხილამურო გზების ინფრასტრუქტურის შექმნისათვის დამატებით დაიხარჯა -23 440 534 ლარი.

გოდერძის უღელტეხილზე, სამთო-სათხილამურო კურორტის ტერიტორიაზე, 2017-2019 წლებში, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის სამართლებრივი აქტის საფუძველზე, პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზებული უძრავი ქონების შესახებ მონაცემები შემდეგნაირია (აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ფინანსთა და ეკონომიკის სამინისტროს 2020 წლის 25 თებერვლის №1-01-10/879 წერილი):

1) 2017 წლის 05 აგვისტოს შპს „ჯი ეს პი გრუპ"-ს (ს/ნ: 445470348) მიეყიდა 8 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 5 445 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 115 510 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: 2022 წლის 30 ოქტომბრამდე არანაკლებ 100 ნომრიანი სასტუმროს ან/და კოტეჯის სამშენებლო სამუშაოების დასრულება და ამოქმედება და მოცემულ პროექტში არანაკლებ 2 200 000 ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

2) 2017 წლის 08 აგვისტოს შპს „გოლდმაინ"-ს (ს/ნ: 445513070) მიეყიდა 2 საკადასტრო ერთეულად

რეგისტრირებული 8 311 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 133 000 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: 36 თვის ვადაში მრავალფუნქციური შენობა-ნაგებობებიდან არანაკლებ 100 ნომრიანი სასტუმროს ამოქმედება; 10 წლის განმავლობაში პროფილის შენარჩუნება და არანაკლებ პროფილის შენარჩუნების ვადით 40 საქართველოს მოქალაქის დასაქმება. მოცემულ პროექტში არანაკლებ 4 000 000 აშშ დოლარის ექვივალენტი ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

3) 2017 წლის 09 აგვისტოს შპს „ბათმშენი-2007"-ს (ს/ნ: 245442506) მიეყიდა 2 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 2 468 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 39 500 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 3 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: 2020 წლის 30 დეკემბრამდე არანაკლებ 30 ნომრიანი სასტუმროს შენობა-ნაგებობ(ებ)ის ექსპლუატაციაში შეყვანა და ამოქმედება; სასტუმროს ამოქმედებიდან არანაკლებ 10 წლის განმავლობაში პროფილის შენარჩუნება და არანაკლებ პროფილის შენარჩუნების ვადით 7 საქართველოს მოქალაქის დასაქმება. მოცემულ პროექტში არანაკლებ 1 000 000 აშშ დოლარის ექვივალენტი ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

4) 2017 წლის 11აგვისტოს შპს „გუკა"-ს (ს/ნ: 445514168) მიეყიდა 2 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 6 174 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 98 800 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: არაუგვიანეს 2021 წლის 01 მარტისა არანაკლებ 30 ნომრიანი სასტუმროს ექსპლუატაციაში შეყვანა და ექსპლუატაციაში შეყვანიდან 6 თვის ვადაში ამოქმედება; სასტუმროს ამოქმედებიდან არანაკლებ 5 წლის განმავლობაში პროფილის შენარჩუნება და არანაკლებ პროფილის შენარჩუნების ვადით 15 საქართველოს მოქალაქის დასაქმება. მოცემულ პროექტში არანაკლებ 700 000 აშშ დოლარის ექვივალენტი ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

5) 2017 წლის 11დეკემბერს შპს „ნიუ გოდერძი"-ს (ს/ნ: 448052703) მიეყიდა 1 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 3 539 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 56 625 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: 36 თვის ვადაში მრავალფუნქციური შენობის (სასტუმრო არანაკლებ 100 ნომერი, საცურაო აუზი, სპორტულ-გამაჯანსაღებელი კომპლექსი) ამოქმედება; მრავალფუნქციური შენობის ამოქმედებიდან არანაკლებ 30 წლის განმავლობაში პროფილის შენარჩუნება და არანაკლებ პროფილის შენარჩუნების ვადით 15 საქართველოს მოქალაქის დასაქმება. მოცემულ პროექტში არანაკლებ 4 000 000 ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

6) 2017 წლის 14 დეკემბერს შპს „ნიუ თაიმ"-ს (ს/ნ: 445440577) მიეყიდა 1 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 3 130 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 50 080 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: 40 თვის ვადაში არანაკლებ 50 ნომრიანი სასტუმროს ამოქმედება; 30 წლის განმავლობაში სასტუმროს პროფილის შენარჩუნება და არანაკლებ პროფილის შენარჩუნების ვადით 25 საქართველოს მოქალაქის დასაქმება. მოცემულ პროექტში არანაკლებ 1 500 000 აშშ დოლარის ინვესტიციის განხორციელება.

7) 2017 წლის 14 დეკემბერს შპს „გთემ გროუპ"-ს (ს/ნ: 446958953) მიეყიდა 13 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 5 328 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 85 250 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 6 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: 2019 წლის 1 დეკემბრამდე ხულოს მუნიციპალიტეტის კურორტ გოდერძზე არსებული განაშენიანების რეგულირების გეგმით განსაზღვრული პარამეტრების შესაბამისად ხელოვნური ტბის მოწყობის მიზნით საპროექტო/სამშენებლო დოკუმენტაციის მომზადების დასრულება და შესათანხმებლად აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ფინანსთა და ეკონომიკის სამინისტროში წარდგენა, ხოლო 2022 წლის 14 ოქტომბრამდე ხელოვნური ტბის მოწყობის სამუშაოების დასრულება. 2022 წლის 1 დეკემბრამდე არანაკლებ 13 კოტეჯის სამშენებლო სამუშაოების დასრულება და ამოქმედება. მოცემულ პროექტში არანაკლებ 4 500 000 ლარის ინვესტიციის განხორციელება; 30 წლის განმავლობაში პროფილის შენარჩუნება და არანაკლებ პროფილის შენარჩუნების ვადით 20 საქართველოს მოქალაქის დასაქმება.

8) 2018 წლის 05 იანვარს ოთარ იაკობაძეს (პ/ნ: 61009000340) მიეყიდა 1 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 150 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 2 250 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: 2019 წლის 30 დეკემბრამდე საკუთრებაში გადაცემულ მიწის ნაკვეთზე სწრაფი კვების ობიექტის ამოქმედება და არანაკლებ 12 000 ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

9) 2018 წლის 25 მაისს სს „პრემიერ ჰოტელ გრუპ"-ს (ს/ნ: 445528037) მიეყიდა 1 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 2 508 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 40 128 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი

ვალდებულებები: 48 თვის ვადაში არანაკლებ 60 ნომრიანი სასტუმროს მშენებლობის დასრულება, ექსპლუატაციაში შეყვანა და ამოქმედება; 30 წლის განმავლობაში სასტუმროს პროფილის შენარჩუნება და მუდმივად 25 მოქალაქის დასაქმება. მოცემულ პროექტში არანაკლებ 2 500 000 ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

10) 2018 წლის 01 ივნისს შპს „ხიდი-2006"-ს (ს/ნ: 245556991) მიეყიდა 4 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 4 986 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 79 776 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები:2019 წლის 01 დეკემბრამდე ს/კ: 23.14.36.474 და ს/კ: 23.14.36.475, ასევე 2020 წლის 31 დეკემბრამდე ს/კ: 23.14.36.479 და ს/კ: 23.14.36.478 საზოგადოებრივი დანიშნულების და კვების ობიექტების მშენებლობის დასრულება, ექსპლუატაციაში შეყვანა და ამოქმედება; 20 წლის ვადით პროფილის შენარჩუნება და პროფილის შენარჩუნების ვადით 50 მოქალაქის დასაქმება. მოცემულ პროექტში არანაკლებ 1 000 000 ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

11) 2018 წლის 8 ივნისს შპს „ამბასადორი ბათუმი"-ს (ს/ნ: 445515719) მიეყიდა 1 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 2 676 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 42 816 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: ხელშეკრულების გაფორმებიდან 50 თვის ვადაში 85 ნომრიანი სასტუმროს მშენებლობის დასრულება, ამოქმედება და ექსპლუატაციაში შეყვანა; აღნიშნულ პროექტში არანაკლებ 10 000 000 ლარის (დღგ-ს გარეშე) ინვესტიციის განხორციელება, პროექტის ფარგლებში მუდმივად არანაკლებ 50 მოქალაქის დასაქმება და პროფილის არანაკლებ 30 წლის ვადით შენაჩუნება.

12) 2018 წლის 18 ივნისს ხათუნა ქორიძეს (პ/ნ: 61001001167) მიეყიდა 1 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 2574 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 41200 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: ხელშეკრულების გაფორმებიდან 36 თვის ვადაში არანაკლებ 50 ნომრიანი სასტუმროს ექსპლუატაციაში შეყვანა და ამოქმედება; არანაკლებ 20 წლის განმავლობაში სასტუმროს პროფილის შენარჩუნება და პროფილის ვადით სეზონურად (წელიწადში არანაკლებ 5 თვე) 30 მოქალაქის და არასეზონურად 10 მოქალაქის დასაქმება, აღნიშნულ პროექტში არანაკლებ 3 000 000 ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

13) 2018 წლის 27 ივნისს შპს „დალ კაპიტალ"-ს (ს/ნ: 445522783) მიეყიდა 1 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 2 739 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 43 824 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 3 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: 2023 წლის 31 დეკემბრამდე მრავალფუნქციური საზოგადოებრივი დანიშნულების კომპლექსის (რომელიც უნდა მოიცავდეს: „პიაცას მოედანი", სასტუმრო-აპარტამენტები არანაკლებ 100 ნომერი, კაფე-რესტორანი, დასასვენებელი და გასართობი სივრცეები) ექსპლუატაციაში შეყვანა და ამოქმედება; ამოქმედებიდან არანაკლებ 20 წლის განმავლობაში პროფილის შენარჩუნება და სასტუმროს ამოქმედებიდან, მუდმივად პროფილის შენარჩუნების ვადით არანაკლებ 40 მოქალაქის დასაქმება; აღნიშნულ პროექტში არანაკლებ 6 000 000 ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

14) 2018 წლის 05 ივლისს შპს „ელტური – 2008"-ს (ს/ნ: 248434038) მიეყიდა 1 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 2 117 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 33 872 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: 39 თვის ვადაში არანაკლებ 70 ნომრიანი სასტუმროს ამოქმედება; სასტუმროს ამოქმედებიდან არანაკლებ 30 წლის განმავლობაში უზრუნველყოს პროფილის შენარჩუნება; აღნიშნულ პროექტში განახორციელოს არანაკლებ 3 400 000 ლარის ინვესტიცია.

15) 2018 წლის 19 ივლისს შპს „ვესტი"-ს (ს/ნ: 445502037) მიეყიდა 1 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 1 675 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 26 800 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულებები: ხელშეკრულების გაფორმებიდან 44 თვის ვადაში არანაკლებ 30 სასტუმროს ტიპის აპარტამენტის და არანაკლებ 56 ნომრიანი სასტუმროს ამოქმედება; სასტუმროს ამოქმედებიდან 1 თვის ვადაში, არანაკლებ 56 ნომრიანი სასტუმროს ცალკე საკადასტრო ერთეულად რეგისტრაცია და სასტუმროს პროფილის არანაკლებ 10 წლის ვადით შენარჩუნება. პროფილის შენარჩუნების ვადით, არანაკლებ 15 მოქალაქის დასაქმება; აღნიშნულ პროექტში არანაკლებ 3 000 000 ლარის ინვესტიციის განხორციელება.

16) 2019 წლის 10 დეკემბერს სს „ენერგო-პრო ჯორჯია"-ს (ს/ნ: 205169066) მიეყიდა 1 საკადასტრო ერთეულად რეგისტრირებული 1 000 კვ.მ. არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი, რომლის საპრივატიზებო ღირებულებამ შეადგინა – 1 ლარი (თანხის გადახდის პერიოდი 1 თვე). ქონების შემძენს დაეკისრა შემდეგი ვალდებულება: ხელშეკრულების გაფორმებიდან 18 თვის ვადაში პირადად ან მესამე პირის საშუალებით საკუთრებაში გადაცემულ ქონებაზე განათავსოს სატრანსფორმატორო პუნქტი.

განხილული მონაცემებით დგინდება, რომ 1 შემთხვევაში სს „ენერგო პრო ჯორჯიაზე" გადაცემული იქნა მიწის ნაკვეთი, რომელზეც განესაზღვრა სატრანსფორმატორო ქვესადგურის

მშენებლობის ვალდებულება. ვინაიდან ელექტრო ენერგიის განაწილება ბუნებრივ მონოპოლიასთან მიახლოებული ბიზნესია, ამასთან კურორტის მაშტაბით იზრდება ელექტრო ენერგიის მოხმარების მოცულობა, მოცემული მიზნით ქონების პირდაპირი მიყიდვა ან სიმბოლურ ფასად გადაცემა ვფიქრობ, რომ გამართლებულია.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კანონის შესაბამისად პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზების მიზანია, საკუთრების უფლება გადაეცეს იმ მყიდველს, რომელიც სრულად და კეთილსინდისიერად შეასრულებს ქონების პირდაპირი მიყიდვის ფორმით პრივატიზებისათვის დადგენილ პირობას (პირობებს). მოცემული შესაძლებელია შეფასდეს პრეტენდენტის მიერ საქმიანობის წინა პერიოდში (ქონების პირდაპირი წესით მიყიდვამდე) განხორციელებული პროექტებითა და საქმიანობით. მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, პირდაპირი მიყიდვის ფორმით გადაცემული ქონების მესაკუთრეების შესწავლამ გამოავლინა შემდეგი გარემოებები:

ა) სს „პრემიერ ჰოტელ გრუპი" (ს/ნ: 445528037) მეწარმეთა და არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირების რეესტრში დარეგისტრირებული იქნა 2018 წლის 12 მარტს, ხოლო აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის თავჯდომარის გადაწყვეტილებით, პირდაპირი მიყიდვის ფორმით 2018 წლის 25 მაისს მოცემულ კომპანიას კურორტ „გოდერძი"-ზე საკუთრებაში გადაეცა 2 508 კვ.მ. მიწის ნაკვეთი.

ბ) შპს „გოლდმაინი" (ს/ნ: 445513070) რეესტრში დარეგისტრირებული იქნა 2017 წლის 25 ივლისს, ხოლო პირდაპირი მიყიდვის ფორმით 2017 წლის 08 აგვისტოს მოცემულ კომპანიას კურორტ გოდერძზე საკუთრებაში გადაეცა 8 311 კვ.მ. მიწის ნაკვეთი.

გ) შპს „გუკა" (ს/ნ: 445514168) რეესტრში დარეგისტრირებული იქნა 2018 წლის 11 აგვისტოს და იმავე დღეს პირდაპირი მიყიდვის ფორმით კომპანიას კურორტ გოდერძზე საკუთრებაში გადაეცა 6 174 კვ.მ. მიწის ნაკვეთი.

დ) შპს „ნიუ გოდერძი" (ს/ნ: 448052703) რეესტრში დარეგისტრირებული იქნა 2017 წლის 03 ნოემბერს, ხოლო პირდაპირი მიყიდვის ფორმით 2017 წლის 11 დეკემბერს მოცემულ კომპანიას კურორტ გოდერძზე საკუთრებაში გადაეცა 3 539 კვ.მ. მიწის ნაკვეთი.

წარმოდგენილი მაგალითებით ნათლად ჩანს, რომ ქონების საკუთრებაში გადაცემის დღეს ან რამდენიმე დღით ადრე დარეგისტრირებულ სამეწარმეო სუბიექტს რაიმე სახის გამოცდილება ვერ ექნება და შესაბამისად, მაგალითად მოყვანილი პირდაპირი მიყიდვები, კანონში დაფიქსირებულ მიზანს, ვფიქრობ რომ არ ემსახურება.

2017-2018 წლების მანძილზე კურორტ გოდერძიზე პირდაპირი მიყიდვის ფორმით, რამოდენიმე კომპანიას გადაეცა მიწის ნაკვეთები. ხელშეკრულების თანახმად 1 კვ.მ. მიწის ნაკვეთის ღირებულება განისაზღვრა 16 ლარის ოდენობით, მაშინ როდესაც 2019 წელს ჩატარებულ აუქციონზე 1 კვ.მ. მიწის ღირებულება განისაზღვრა 80 ლარის ოდენობით. ამასთან, პირდაპირი მიყიდვისას სხვადასხვა ინვესტორს სხვადასხვა პირობები გააჩნდათ, თუნდაც ისედაც მიზერული საპრივატიზებო ღირებულების გადახდისას, ზოგიერთისათვის თანხის გადახდის ვადა შეადგენდა 1 თვეს, ზოგიერთისათვის 3 თვეს, ხოლო ზოგიერთისათვის 6 თვეს.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, პროფილის შენარჩუნების ნაწილში, ასევე ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმების ნაწილში სხვადასხვა კომპანიისათვის სხვადასხვა რაოდენობა და ვადებია მითითებული, რომელიც მნიშვნელოვნად გასხვავდება ერთმანეთისაგან და ქონების პირდაპირი წესით შემძენი პრეტენდენტებისათვის პირობების განსაზღვრისას, ერთმანეთს შორის არ იკვეთება რაიმე სახის კანონზომიერება.

ასევე ხშირია ინვესტორების ინიცირებით თავდაპირველად გაფორმებული ხელშეკრულების შემდგომ პერიოდში ცვლილების ფაქტები, რომელიც ხშირ შემთხვევაში ეწინააღმდეგება სამთო-სათხილამურო კურორტ „გოდერძის" განაშენიანების რეგულირების გენერალურ გეგმას. ხელშეკრულების პირობების ცვლილებებით ხშირ შემთხვევაში უარესდება აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის პოზიციები (ხშირია ინვესტიციის განხორციელების ვადების გახანგრძლივება).

დასკვნა

ავტონომიური რესპუბლიკის ფინანსთა და ეკონომიკის სამინისტროს მიერ არ არის შემუშავებული (თუნდაც მხოლოდ კურორტ გოდერძიზე არსებული უძრავი ქონების პრივატიზების მიზნით) უნივერსალური დოკუმენტი (გამომთვლელი ფორმულა), რომლითაც შესაძლებელი იქნება, გამოანგარიშდეს დასაქმებულთა და ინვესტიციის მოცულობის მინიმალური ოდენობა, ასევე პროფილის შენარჩუნების მინიმალური ვადა. მიღებულ დოკუმენტში ნათლად უნდა განისაზღვროს ინვესტორებისათვის საპრივატიზებო ქონების ღირებულების გადახდის ვადები და პირობები. დაუშვებელია კურორტის განაშენიანების რეგულირების გენერალური გეგმის ცვლილება, თუ ეს არ იქნება სახელმწიფოს სტრატეგიულ ინტერესებში (შესაბამისი არგუმენტაციის თანდართვით), ასევე ინვესტორთან გაფორმებული სახელშეკრულებო პირობებიც მინიმალური ოდენობით უნდა იცვლებოდეს.

ვინაიდან კურორტ „გოდერძი"-ზე მიწის ნაკვეთის შემძენთა რაოდენობა საკმაოდ დიდია, მიზანშეწონილია აღნიშნულ ტერიტორიაზე ტურისტული ინფრასტრუქტურის აშენების მიზნით, ქონების პირდაპირი წესით მიყიდვის ნაცვლად, ავტონომიური რესპუბლიკის მხრიდან ორგანიზებული იქნეს პირობიანი ელექტრონული აუქციონები, რაც გაზრდის საბიუჯეტო შემოსავლებს და მინიმუმამდე დაიყვანს კორუფციის რისკს.

ლიტერატურა/REFERENCES

The Supreme Council of the Autonomous Republic of Ajara (2010). *Law of the Autonomous Republic of Adjara on Property Management and Disposal of the Autonomous Republic of Adjara* (103). (in Georgian).

Edwards, Ch., (2016). *Privatization*. https://www.downsizinggovernment.org/privatization

Murphy, R., P., (2011). Privatizing Federal Government Assets. *The Library of Economics and Liberty.* https://www.econlib.org/library/Columns/y2011/Murphyprivatization.html

Mackenzie, G. A., (1998). The Macroeconomic Impact of Privatization. *IMF Economic Review* https://link.springer.com/article/10.2307/3867393.

Hamm, P., & Lawrence P., & King, David Stuckler (2012).Mass Privatization, State Capacity, and Economic Growth in Post-Communist Countries. *American Sociological Review*. Volume 77 Issue. 295-324. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0003122412441354.

Kaganova, O., & Nayyar-Stone, R., (2000). Municipal Real Property Asset Management: An Overview of World Experience, Trends and Financial Implications. *Journal of Real Estate Portfolio Management* Vol. 6 Issue 4.

Triantafyllopoulos, N., (2006) Constrains in Real Estate Investments in Greece 46th Congress of the European Regional Science Association: Enlargement, *Southern Europe and the Mediterranean*, August 30th - September 3rd, 2006, Volos, Greece https://www.econstor.eu/handle/10419/118417

Thanasi, Marsela., (2014). Property Mass Evaluation in Albania. *Journal of Marketing & Management*. Nov 2014, Vol. 5 2, 1-11. 11. https://web.a.ebscohost.com/abstract?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=21539715&AN=96153032&h=woVh1I7EyZeuZnq9MPiqHoc3ArL%2fWh2FlKpZcF4qfkFIdwlxu0WpYbg%2bDvftCe0KaaNVXpIW5UBbi01O%2fscOSw%3d%3d&crl=c&resultNs=AdminWebAuth&resultLocal=ErrCrlNotAuth&crlhashurl=login.aspx%3fdirect%3dtrue%26profile%3dehost%26scope%3dsite%26authtype%3dcrawler%26jrnl%3d21539715%26AN%3d96153032

Tumenbayar, Nyamaa., (2000). Land Privatization Option for Mongolia 2000 Constituting the Commons: Crafting Sustainable Commons in the New Millennium, *the Eighth Biennial Conference of the International Association for the Study of Common Property*. http://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/handle/10535/133

Ron, Ayres., (2000). Tourism as a passport to development in small states: reflections on Cyprus International *Journal of Social Economics* 1 February 2000 https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/03068290010308992/full/html

Bakhtadze, E., Phalavandishvili, N., & Robitashvili, N., (2020). IDENTIFYING TOURISM MARKET GROWTH OPPORTUNITIES AND RISKS IN THE AUTONOMOUS REPUBLIC IN AJARA (GEORGIA). Proceedings of the 2020 International Conference *«ECONOMIC SCIENCE FOR RURAL DEVELOPMENT»* No 54 Jelgava, LLU ESAF, 12-15 May 2020, pp. 35-42 DOI: 10.22616/ESRD.2020.54.004. http://www.esaf.llu.lv/sites/esaf/files/files/lapas/Krajums_Nr_54_07.07.2020.pdf#page=35

Meskhia, E., (2018). *The Role of Adjara Sightseeing in Tourism Proceedings of the International scientific and practical conference* - Bulgaria of regions.

Berdzenishvili, N., (2016). *The Mountain Resorts of Georgia Published in the Russian Federation Tourism Education Studies and Practice Has been issued since* 2014. ISSN: 2312-0037 E-ISSN: 2409-2436 7, 1, 4-9, 2016 http://ejournal10.com/journals_n/1463828479.pdf

Jabnidze, N., Gechbaia, B., Phalavandishvili, N., & Bakhtadze, E., (2019). *An enterprise with tourist status as a stimulant for attracting investments and tourists to Adjara Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 31(1),77–80 Accepted 28.02.2019 https://farplss.org/index.php/journal/article/view/571/531

JEL Classification: D2, H5, I1, K4 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.038

PROBLEMS CAUSED BY THE PANDEMIC IN PUBLIC PROCUREMENT OF GEORGIA

GVANTSA SISOSHVILI

PhD student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

gsisoshvili@gmail.com

Abstract. The spread of the new coronavirus in the world, including in Georgia, had a significant negative impact on both public and private organizations, which has affected the public procurement process in the country. Georgia has spent a large amount of money to deal with the virus. As a result, administrative costs have been reduced in order to finance the 2020 state budget deficit - 57 million GEL for labor costs and 107 million GEL for goods and services. It should be noted that 195 million GEL is used on arranging quarantine spaces and other additional health care costs while 1.31 billion GEL is provided for goods and services. During the pandemic, demand from the state increased significantly in the health sector, while declining in other areas, many planned purchases were canceled, tenders were not held, were suspended or their announcement was delayed. This has affected companies whose major activities include state orders. Also rising inflation and currency devaluation have made goods and services more expensive. Consequently, complex problems arose for the entities participating in public procurement, namely:

- From the moment the first case of the virus was reported in Georgia, it became mandatory for public and private organizations to follow the recommendations of the World Health Organization and the National Center for Disease Control and Public Health. So, large amount of money was spent on hygiene, disinfection and other means of protecting against the virus to ensure the safety of customers and employees.

- Some public and private organizations continued to work remotely, for which they incurred additional costs for equipping employees at home (with computer or other technological resources). Other organizations, which were not prohibited the operation, funded the transportation of staff to the workplace, because of emergency was declared and public transport was restricted.

- In order to free up financial resources, procurement organizations have restricted the announcement of planned tenders. Even the winner had already been identified or the bidder had been invited to sign the contract. At the same time, according to the Unified Public Procurement Electronic System a number of tenders have been suspended, including large-scale infrastructure projects, most of which were in the selection stage or successful bidder was revealed and invited to sign the contract.

- Due to the global pandemic, most companies failed to meet their contractual obligations on time. Contract authorities change the terms of the contract, including increased delivery time and services. In the case of infrastructure projects, based on the decree of the Government of Georgia, contract authorities were given the right to increase the contract value by 10% -20% in order to finance the increase of supplier costs on construction materials

- Amendments were made to the legislation governing public procurement. For example, Procurement of goods and services under the many of CPV codes were restricted to contract authorities without the consent of the Government of Georgia. In the original version of the resolution, only 30 out of 200 codes were restricted, and from April 1, 2020, the number of restricted CPV codes has increased to 160. There are number of classified goods and services, whose purchase does not require government consent: agricultural and food products, outerwear, pharmaceutical products, miscellaneous transport equipment and spare parts, Works for complete or part construction and civil engineering work, laboratory services, refuse and waste related services. Because agreement with the government and electronic procedures takes a long time, procurement organizations were forced to purchase goods and services through a simplified procurement in the case of urgent necessity. This means that in accordance with the law, the contract authorities directly signed a contract with the company and after agreed with the State Procurement Agency.

Therefore, it is necessary to analyze the additional costs incurred in the field of public procurement due to the coronavirus to make predictions about the procurement process for the next year.

KEYWORDS: PUBLIC PROCUREMENT, PUBLIC ORGANIZATION (CONTRACT AUTHORITIES), PRIVATE ORGANIZATION (SUPPLIER), GOODS AND SERVICES.

For citation: Sisoshvili, G., (2020). Problems caused by the Pandemic in Public Procurement of Georgia. *Globalization and Business, 10.* 278-286. (In Georgian) https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.038

JEL Classification: D2, H5, I1, K4 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.038

პანდემიით გამოწვეული პრობლემები საქართველოს სახელმწიფო შესყიდვებში

გვანცა სისოშვილი
დოქტორანტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, საქართველო
gsisoshvili@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: სახელმწიფო შესყიდვები, შემსყიდველი ორგანიზაცია, მიმწოდებელი ორგანიზაცია, საქონელი და მომსახურება.

ციტირებისთვის: სისოშვილი გ. (2020). პანდემიით გამოწვეული პრობლემები საქართველოს სახელმწიფო შესყიდვებში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი, №10,* გვ. 278-286. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.038

შესავალი

კორონავირუსის გავრცელებამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები გამოიწვია როგორც გლობალურად, ისე ცალკეული ქვეყნების ეკონომიკის მასშტაბით. ცხადად გამოჩნდა, რომ ეკონომიკურად და ტექნოლოგიურად განვითარებული ქვეყნებიც კი სათანადოდ ვერ გაუმკლავდნენ ვირუსის შედეგად დამდგარ არასასურველ პროცესებს, რაც, რიგ შემთხვევებში, გამოწვეული იყო სიტუაციის სიმძიმის გაუაზრებლობით, დაგვიანებული ღონისძიებებით და სამეცნიერო ინფორმაციის არარსებობით კორონავირუსის შესახებ. ცნობილი ეკონომისტი ნურილ რუბინი აღნიშნავდა, რომ კორონავირუსის შედეგად მიღებული შოკი უფრო სწრაფი და მძიმე აღმოჩნდა, ვიდრე 2008 წლის გლობალური ფინანსური კრიზისი და დიდი დეპრესია. იმას, რაც სამი წლის განმავლობაში ხდებოდა წინა შემთხვევაში, covid19-ის პირობებში სამი კვირა დასჭირდა – საფონდო ბირჟების ჩამოშლა, საკრედიტო ბაზრების გაყინვა, მასობრივი გაკოტრება, მთლიანი სამამულო პროდუქტის შემცირება წლიურ 10%-ზე მეტად და სხვ. (Roubini, 2020). ამერიკელი მეცნიერი და ნობელი პრემიის ლაურეატი – პოლ კრუგმანი წერდა, რომ მსოფლიო მზად არ იყო ვირუსთან საბრძოლველად და ეკონომიკური დარტყმების მოსაგერიებლად, მიუხედავად იმისა, რომ დაბალი იყო უმუშევრობის დონე აშშ-სა და ევროპაში. იგი აღნიშნავდა, რომ საქმე ეხებოდა არა უბრალოდ მსოფლიო ვაჭრობის შეფერხებას, არამედ რეაგირების სერიოზულ პრობლემებს ჯანდაცვის სფეროში (Krugman, 2020). მარტიდან უკვე ადგილი ჰქონდა ეკონომიკურ რეცესიას და ფინანსურ დეფოლტებს, რის ფონზეც, გასაკვირი არაა, რომ განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ განვითარებადი ქვეყნები. აღსანიშნავია ეკონომისტ რიკარდო ჰაუსმენის სტატია, რომელშიც იგი მიუთეთბს, რომ უმთავრესი პრობლემა არა მოთხოვნის, არამედ მიწოდების არარსებობით გამოწვეული შოკები იყო. იგი პროგნოზირებდა, რომ განვითარებადი ქვეყნების უცხოური შემოსავლების ძირითადი საყრდენი – ტურიზმი და გზავნილები – კოლაფსის წინაშე აღმოჩნდებოდა, რაც ნიშნავდა ამ ქვეყნების ფისკალური სივრცის გარეშე დატოვებას (Hausmann, 2020).

ამ პროცესში საქართველო ბევრი სირთულის წინაშე აღმოჩნდა, ხოლო ამ სირთულეების გადაჭრის გზები და მიმართულებები ქართველი მეცნიერ-ეკონომისტების შესწავლის საგნად იქცა. აკადემიკოსი და ეკონომისტი ვლადიმერ პაპავა, რომელმაც ქართულ სივრცეში შემოიტანა შრილანკელი პროფესორის – აჯით დე ალვისის შემოღებული ტერმინი – „კორონომიკსი“, აღნიშნავდა რომ „ეკონომიკა მედიცინის მძევალია“ და „კრიზისის გამომწვევი მიზეზები გენერირებულია არა ეკონომიკაში, არამედ პროვოცირებულია ეკონომიკის ფარგლებს გარეთ არსებული წყაროს – კორონავირუსის სწრაფი გავრცელების შედეგად“. იგი მიუთითებდა, რომ ეკონომიკური ღონისძიებები უნდა გამიჯნულიყო კორონომიკური კრიზისის და პოსტკრიზისული პერიოდებისთვის (Papava, 2020). საინტერესო ანალიზი გაკეთდა ISET-ის კვლევითი ინსტიტუტის მკვლევარების მიერაც, რომელთაც განიხილეს ძირითადი ეკონომიკური და სოციალური ეფექტები, რამაც გამოიწვია შიდა მოხმარების, შიდა ინვესტიციების, ვაჭრობის, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისა და ფულადი გზავნილების შემცირება, ტურიზმის შეფერხება, წარმოების შეფერხება, ვალუტის გაუფასურება და სხვ. (Babichi, Keshelava D, Mzhavanadze, 2020). კვლევითი ნაშრომია გამოქვეყნებული „თიბისი კაპიტალის“ ეკონომისტებისა და ფინანსისტების მიერაც, რომელთაც მიმოიხილეს პროცესების განვითარების სავარაუდო

სცენარები და გააკეთეს გარკვეული პროგნოზები. კვლევაში ასევე გამოყოფილია ის სფეროები, რომლებიც განსაკუთრებით დაზარალდნენ: ძლიერი ნეგატიური შედეგებით გამოირჩევა – ტურიზმი, ავიაცია, კაფეები და რესტორნები, ხოლო შედარებით მდგრადი სფეროებია – ინფრასტრუქტურა, ტელეკომუნიკაციები, სოფლის მეურნეობა (Nadaraia, Chachanidze, Bluashvili, Kordzaia, 2020).

კორონა ვირუსის გავრცელებამ მნიშვნელოვანი ნეგატიური გავლენა იქონია სახელმწიფო შესყიდვების პროცესზეც. ქვეყანამ მნიშვნელოვანი ხარჯები გასწია ვირუსთან გასამკლავებლად, რამაც გააჩინა ბიუჯეტის დეფიციტი და აუცილებელი გახდა ადმინისტრაციული ხარჯების შემცირება. პანდემიის პერიოდში მოთხოვნა სახელმწიფოს მხრიდან განსაკუთრებით გაიზარდა ჯანდაცვის სფეროში, ხოლო პარალელურად შემცირდა სხვა მიმართულებები, ბევრი დაგეგმილი შესყიდვა გაუქმდა, ტენდერები არ შედგა, შეწყდა ან მათი გამოცხადება გადაიდო. ამან გავლენა მოახდინა იმ კომპანიებზე, რომელთა საქმიანობის მნიშვნელოვანი ნაწილიც სახელმწიფო დაკვეთებს მოიცავდა. ამას დაემატა ინფლაციის ზრდა და ვალუტის დევალვაცია, რამაც გააძვირა მათ მიერ სახელმწიფოსთვის შეთავაზებული საქონლისა და მომსახურების ფასი. შესაბამისად, სახელმწიფო შესყიდვებში მონაწილე სუბიექტებისთვის კომპლექსურმა პრობლემებმა იჩინა თავი.

სახელმწიფო შესყიდვები მთლიანი სამამულო პროდუქტის 10%-ზე მეტს, ხოლო ქვეყნის ბიუჯეტის 30%-ზე მეტს შეადგენს და იგი საჯარო და კერძო სექტორს შორის სტრატეგიულ თანამშრომლობას ემყარება, რომლის შედეგებიც საბოლოოდ აისახება ქვეყნის ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე. აღნიშნული სფერო არც ისე დიდი ხანია, რაც სამეცნიერო კვლევის ობიექტად იქცა, თუმცა მას შემდეგ, რაც ე.წ „ქაღალდის შესყიდვები" მთლიანად გაციფრულდა (2010წ) და ერთიან ელექტრონულ სისტემაში მონაცემებიც ხელმისაწვდომი გახდა, ბევრი ახალბედა ქართველი მეცნიერის ყურადღებაც მიიქცია. ამ მხრივ აღსანიშნავია ნ. ხუციშვილის კვლევა საჯარო და კერძო თანამშრომლობის შესახებ, რომელშიც სახელმწიფო შესყიდვები განხილულია, როგორც კერძო მეწარმეობის განვითარების მასტიმულირებელი ბერკეტი (Khutsishvili, 2019), ასევე, ო. კიკვაძის კვლევა სახელმწიფო შესყიდვების სფეროს ხარვეზებზე გამარტივებული შესყიდვების კუთხით (Kikvadze, 2016). რაც შეეხება უცხოელ ავტორებს, შეიძლება გამოვყოთ უახლესი ნაშრომები შემდეგ საკითხებზე: „COVID19-ის გავლენა ევროკავშირის სახელმწიფო შესყიდვებზე" რომელშიც გადაუდებელ შესყიდვებთან დაკავშირებულ პროცედურები და ხელშეკრულებაში შეტანილი ცვლილებებია აღწერილი (Duncker, Aarikka, Puisto, 2020); „კორუფცია COVID-19-ის პერიოდში", რომელშიც განხილულია ვირუსის დროს დაბალი შემოსავლების მქონე ქვეყნებში არსებული საფრთხეები სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებით (Steingrüber, Kirya, Jackson, Mullard, 2020); „2020 წელს მოსალოდნელი რეფორმები ჩინეთის სახელმწიფო შესყიდვებში" რომელშიც მიმოხილულია სახელმწიფო შესყიდვების მარეგულირებელი კანონმდებლობა და უკვე განხორციელებული თუ დაგეგმილი ცვლილებები შესყიდვების პროცედურებში (Emch, Lyu, 2020);

მიზანი: წინამდებარე ნაშრომის მიზანია, კორონომიკით გამოწვეული სირთულეების განხილვა (რომელთა წინაშეც აღმოჩნდა სახელმწიფო ორგანიზაციები, როგორც შემსყიდველები და კომპანიები, როგორც არსებული ან პოტენციური მიმწოდებლები) და ანალიზი.

კვლევის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძველი: ნაშრომში გადმოცემული საკითხები ეყრდნობა სხვადასხვა საკანონმდებლო ნორმებს, სამთავრობო და არასამთავრობო ანგარიშებს, ეკონომისტთა და ექსპერტთა მიერ გამოქვეყნებულ სტატიებსა და პუბლიკაციებს. ჩატარებული კვლევ(ებ)ის ბაზად აღებულია სახელმწიფო შესყიდვების ერთიან ელექტრონული სისტემა, საიდანაც დათვლილი და აღებულია შესაბამისი სტატისტიკური მონაცემები. სისტემაში არსებული ინფორმაციის შედარების, ანალიზისა და სინთეზის შედეგად გაკეთებულია შესაბამისი დასკვნები.

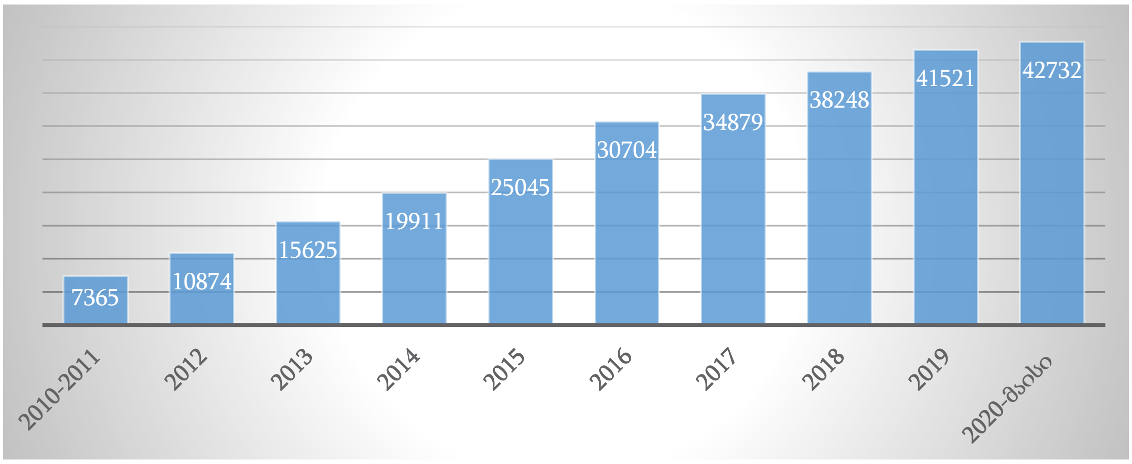
კორონა ვირუსით გამოწვეული პრობლემები სახელმწიფო შესყიდვებში

საქართველოში სახელმწიფო შესყიდვებში მონაწილეობის მსურველთა რაოდენობა მუდმივად იზრდება, რაზეც სახელმწიფო შესყიდვების ერთიან ელექტრონულ სისტემაში დარეგისტრირებული კერძო ორგანიზაციების ყოველწლიურად მზარდი რიცხვი მეტყველებს. 2020 წლის მაისი-ივნისის თვეში სისტემაში რეგისტრირებული იყო 42732 მიმწოდებელი და 4475 შემსყიდველი ორგანიზაცია, რაც აღემატება წინა წლების მაჩვენებლებს. (იხ. დიაგრამა №1). (SPA, Annual report 2019)

ამ ორგანიზაციებისთვის COVID19-ის გამოჩენამ ბევრი პრობლემა წარმოშვა სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებულ პროცესებთან მიმართებაში, რაც ნეგატიურად აისახა სახელმწიფო და კერძო სექტორის ურთიერთთანამშრომლობაზე:

- საგანგებო მდგომარეობისა და შემდგომში, კარანტინის პერიოდში, რიგი ორგანიზაციების საქმიანობა შეფერხდა. ზოგი მათგანი გადავიდა დისტანციურ რეჟიმზე, ხოლო ზოგმა ვერ უზრუნველყო თანამშრომლების სათანადოდ აღჭურვა სახლის პირობებში და დროებით შეაჩერა საქმიანობა.
- საჰაერო მიმოსვლისა და სატრანსპორტო გადაადგილების შეზღუდვის გამო კომპანიებმა დროულად ვერ შეასრულეს სახელმწიფოსთან დადებული ხელშეკრულებით აღებული ვალდებულებები, რის გამოც ცვლილებები შევიდა ხელშეკრულების პირობებში და გაიზარდა საქონლის მიწოდებისა და მომსახურების გაწევის ვადები.
- შემსყიდველმა ორგანიზაციებმა, ბიუჯეტის ეკონო-

დიაგრამა №1. სახელმწიფო შესყიდვების ერთიან ელექტრონულ სისტემაში რეგისტრირებულ მიმწოდებელთა რიცხვი წლების მიხედვით.

მიისა და ფინანსური რესურსების გამოთავისუფლების მიზნით, შეზღუდეს დაგეგმილი ტენდერების გამოცხადება. სსიპ სახელმწიფო შესყიდვების ერთიან ელექტრონულ სისტემაში დაფიქსირდა შეწყვეტილი ტენდერების გარკვეული რაოდენობა, მათ შორის, ინფრასტრუქტურულ მსხვილბიუჯეტიან პროექტებზე, რომელთა უმეტესობა შერჩევა-შეფასების (პრეტენდენტების ტექნიკური დოკუმენტაციების გადარჩევის) ეტაპზე იმყოფებოდა, ნაწილზე კი გამარჯვებული უკვე გამოვლენილი იყო ან პრეტენდენტი მოწვეული იყო ხელშეკრულების გასაფორმებლად.

• როგორც საჯარო, ისე კერძო ორგანიზაციებს გაეზარდათ ხარჯები შემდეგი მიმართულებებით:

– სადეზინფექციო სამუშაოების ჩატარება, როგორც დახურულ სივრცეებში, ისე გარე ტერიტორიებზე.

– სამედიცინო ინვენტარით აღჭურვა ვირუსთან საბრძოლველად (პირბადეები, ხელთათმანები, სადეზინფექციო ხსნარები, სახის დამცავი ფარები, უკონტაქტო თერმომეტრები და სხვ.).

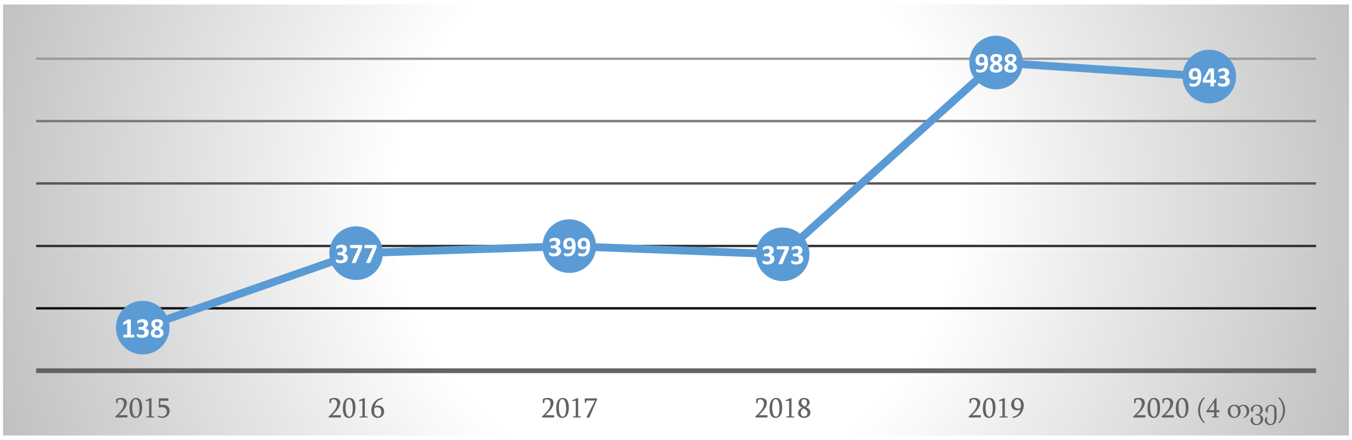
– თანამშრომლების სამსახურამდე ტრანსპორტირება საზოგადოებრივი ტრანსპორტის არარსებობის პირობებში.

გარდა ზემოთ ჩამოთვლილისა, უშუალოდ სახელმწიფო ორგანიზაციები რამდენიმე მნიშვნელოვანი გამოწვევის წინაშე დადგა. ქვეყანაში ვირუსის პირველივე შემთხვევის დაფიქსირების დღიდანვე მთავრობამ შესაბამისი ზომების მიღება დაიწყო და დაუყოვნებლივ შეკრიბა საგანგებო უწყებათაშორისი საკოორდინაციო ჯგუფი კორონა ვირუსთან დაკავშირებულ საკითხებზე გადაწყვეტილების მისაღებად. საბჭოს პირველ სხდომაზე გამოიყო 4 ძირითადი მიმართულება ვირუსთან ბრძოლაში: 1. ჯანდაცვა; 2. ეკონომიკა; 3. უსაფრთხოება; 4. მარაგები და ლოჯისტიკა. აღნიშნული სფეროების სამართავად სახელმწიფოს დასჭირდა ბიუჯეტიდან გაუთვალისწინებელი ხარჯების გაწევა, მათ შორის, სახელმწიფო შესყიდვების გზით. ესე ეხებოდა სასტუმროების საკარანტინოდ მოწყობას და მომარაგებას სამედიცინო აღჭურვილობით, საკვები პროდუქტებით და სხვა საჭირო სერვისებით, სამედიცინო სექტორის აღჭურვას ყველა საჭირო ინვენტარით, საქართველოს მასშტაბით ყველა სასაზღვრო-გამშვებ პუნქტსა და აეროპორტებში თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისი საველე კარვების განთავსებას და თერმოსკრინინგს, სამთავრობო ცხელი ხაზის (144) შექმნას და სხვ. (Rep. of Gov. 2020).

საქართველოს ვირუსთან საბრძოლველად დიდი მოცულობის გაუთვალისწინებელი ხარჯების გაწევა მოუწია, რამაც განაპირობა ბიუჯეტის საშემოსავლო და ხარჯვით ნაწილში ცვლილებების აუცილებლობა. ამისთვის მომზადდა საქართველოს 2020 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონის ცვლილების პროექტი, რომლის დეფიციტის დაფინანსების მიზნით მაქსიმალურად შემცირდა ადმინისტრაციული ხარჯები – შრომის ანაზღაურების ხარჯები – 57 მილიონი ლარით, ხოლო საქონლისა და მომსახურების მუხლი – 107 მილიონი ლარით. ბიუჯეტიდან საკარანტინო სივრცეების მომსახურების შესყიდვისა და ჯანდაცვის სხვადასხვა დამატებითი ხარჯების ანაზღაურებისათვის გამოიყო – 195 მილიონი ლარი, ხოლო საქონლისა და მომსახურების შესყიდვისთვის – 1,31 მილიარდი ლარი (IDFI, 2020). ლოგიკურია, რომ პანდემიის პერიოდში მოთხოვნა სახელმწიფოს მხრიდან განსაკუთრებით ჯანდაცვის სფეროში გაიზარდა, ხოლო არაპრიორიტეტული მიმართულებებით შესყიდვების განხორციელება შეიზღუდა.

შესყიდვების პროცესი მნიშვნელოვნად დაჩქარდა პირველადი საჭიროებების საქონელსა და მომსახურებაზე, რის გამოც, შემსყიდველი ორგანიზაციები, ნაცვლად სატენდერო პროცედურებისა, რომელსაც სჭირდება მინიმუმ რამდენიმე კვირა, მიმართავდნენ არაელექტრონული შესყიდვის მეთოდს და კომპანიებთან პირდაპირ, გამარტივებული წესით აფორმებდნენ ხელშეკრულებებს. აღსანიშნავია, რომ მსგავს გამოუვალ სიტუაციაში, როდესაც არსებობს გადაუდებელი აუცილებლობით გამოწვეული ვითარება, „სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ" საქართველოს კანონი და

დიაგრამა №2. სააგენტოსთან მიმართვიანობის რიცხვი გადაუდებელი აუცილებლობით შესყიდვის შემდგომ.

„გამარტივებული შესყიდვის კრიტერიუმების განსაზღვრისა და გამარტივებული შესყიდვის ჩატარების წესის დამტკიცების თაობაზე" სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს თავმჯდომარის 2015 წლის 17 აგვისტოს №13 ბრძანების მე-3 მუხლის „ბ" ქვეპუნქტი შემსყიდველ ორგანიზაციებს აძლევს გამარტივებული შესყიდვის საშუალებას, რის წინაპირობასაც წარმოადგენს სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს თანხმობა. თანხმობის მისაღებად შემსყიდველები ავსებენ ერთაინი ელექტრონული სისტემის შესაბამის (SMP) მოდულში გენერირებულ კითხვარს და ასაბუთებენ შესყიდვის საჭიროებას, რომელსაც 3 სამუშაო დღის ვადაში იხილავს სააგენტო და გასცემს თანხმობას ან უარყოფას. ამავე წესის მე-5 მუხლის მე-6 პუნქტი კი ითვალისწინებს გამონაკლისს, რომლის დროსაც იმ შემთხვევაში, თუ გადაუდებელი აუცილებლობით გამოწვეული შესყიდვის შესახებ მიღებული გადაწყვეტილების სააგენტოსთან შეთანხმება შეუძლებელია, რადგან შესყიდვის დაყოვნება, ალბათობის მაღალი ხარისხით, გამოუსწორებელ ზიანს მოიტანს, შემსყიდველი ორგანიზაცია უფლებამოსილია, დაიწყოს შესყიდვის პროცედურები, რაზეც იგი იღებს დასაბუთებულ გადაწყვეტილებას და აღნიშნულის შესახებ დაუყოვნებლივ მიმართავს სააგენტოს. გარდა გადაუდებელი აუცილებლობისა, შესყიდვები ხორციელდება გამარტივებულად მაშინაც, როდესაც სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი მნიშვნელობის ღონისძიების შეუფერხებლად ჩატარებისთვის გათვალისწინებულია შეზღუდული ვადები. მისი შეთანხმებაც იგივე პრინციპით ხდება სააგენტოსთან.

კორონა ვირუსის პანდემიის დროს სწორედ გადაუდებელი ვითარების წინაშე იდგა საჯარო ორგანიზაციების უმეტესობა, რაც აისახა კიდეც ზემოთ ხსენებულ SMP მოდულში სააგენტოსთან პოსტ-ფაქტუმ მიმართვიანობის რიცხვზე, კერძოდ, ჩვენს მიერ ერთიალ ელექტრონულ სისტემაზე დაყრდნობით ჩატარებული კვლევის შედეგად, 2020 წლის 1 მარტიდან 2020 წლის 31 მაისის ჩათვლით SMP მოდულში ხელშეკრულების დადებამდე, გადაუდებელი აუცილებლობის საფუძვლით სააგენტოსგან შესყიდვის ნებართვის მისაღებად სულ ფიქსირდება 722 ჩანაწერი, გადაუდებელი აუცილებლობით შესყიდვის შემდგომი შეთანხმების რიცხვი კი შეადგენს 827-ს, რომელთაგან თანხმობა გაცემულია 786-ზე, ხოლო დანარჩენი გახმობილია ან განუხილველია ვადებში დაუზუსტებლობის გამო. №2 დიაგრამაზე მოცემულია აღნიშნული მაჩვენებლების სტატისტიკა წლების მიხედვით.

დიაგრამიდან ჩანს, რომ 2015 წლიდან 2019 წლამდე მიმართვიანობა გადაუდებელი აუცილებლობით გამოწვეული შესყიდვის შემდგომ მუდმივად იზრდებოდა, ყველაზე მაღალი რაოდენობა 2019 წელსაა დაფიქსირებული, რომელსაც თითქმის უტოლდება 2020 წლის პირველი 4 თვის მაჩვენებელი. ამათგან მიმართვების 88% წარდგენილია მარტი-მაისის პერიოდში(სისტემის SMP მოდული).

პანდემიის დროს შეტანილი ცვლილებები კანონმდებლობაში

2020 წლის 1 მარტიდან მნიშვნელოვანი ცვლილებები შევიდა სახელმწიფო შესყიდვების მარეგულირებელ კანონმდებლობაში:

- 2020 წლის 31 მარტს გამოიცა საქართველოს მთავრობის №619 განკარგულება „ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელების ხელშეწყობის მიზნით განსახორციელებელ ზოგიერთ ღონისძიებათა შესახებ", რომელიც პანდემიის ან/და მის შემდგომ პერიოდში სამშენებლო მასალებზე მიმწოდებლების ხარჯების შესაძლო გაზრდის დაფინანსების მიზნით, საქართველოს კანონმდებლობით დაშვებული ხელშეკრულების ღირებულების 10%-იანი ზრდის შესაძლებლობის გარდა, უშვებს დამატებით 10%-20%-იანი ზრდას. აღნიშნული ხელშეკრულების ღირებულების ზრდა შესაძლებელია მიმწოდებლის მიერ შემსყიდველისათვის სსიპ – ლევან სამხარაულის სახელობის სასამართლო ექსპერტიზის ეროვნული ბიუროს ან დიდი ოთეულის აუდიტორული კომპანი(ებ)ის დასკვნის წარდგენის საფუძველზე, რითაც უნდა დასტურდებოდეს შესაბამისი ხელშეკრულების შესრულებისას სამუშაოების შესრულების მიზნით გამოყენებულ სამშენებლო მასალებზე მიმწოდებლის ხარჯის გაზრდა.

• ცვლილება შევიდა „შესყიდვებთან დაკავშირებით გასატარებელი ზოგიერთი ღონისძიების შესახებ" საქართველოს მთავრობის 2019 წლის 25 დეკემბრის №650 დადგენილებაში, რომელშიც ერთიანი ლექსიკონის (CPV კოდები) მიხედვით განსაზღვრულია საქართველოს მთავრობასთან წინასწარ შესათანხმებელი შესყიდვების კლასიფიკატორის კოდები. აღნიშნული კოდების ქვეშ გაერთიანებული სამუშაოების, საქონლისა და მომსახურების შესყიდვა შემსყიდველ ორგანიზაციებს შეზღუდული აქვთ მთავრობის განკარგულების გარეშე. დადგენილების თავდაპირველ ვარიანტში 30-მდე კოდი იყო შეზღუდული, ხოლო 1 აპრილიდან 200-ზე მეტი კოდიდან მხოლოდ 43 კოდზე არ ვრცელდება აღნიშნული შეზღუდვა, დანარჩენი კი საჭიროებს მთავრობის თანხმობას. ამ 43 კოდში ძირითადად გაერთიანებულია სოფლის მეურნეობის და საკვები პროდუქტები, სამუშაო და გარე ტანსაცმელი, ფარმაცევტული პროდუქტები, სატრანსპორტო საშუალებების ტექნიკური მომსახურება და სათადარიგო ნაწილები, სამშენებლო სამუშაოები, საინჟინრო, ლაბორატორიული და ნარჩენებთან დაკავშირებული მომსახურებები.

• ცვლილება შევიდა საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრისა და საქართველოს ფინანსთა მინისტრის 2017 წლის 15 დეკემბრის №01-69/ნ/№451 ერთობლივ ბრძანებაში და დღგ-სგან გათავისუფლდა სამედიცინო ინვენტარი, მათ შორის: ბახილები, სახის დამცავი ფარები, ხელთათმანები, საიზოლაციო კომბინიზონები, სამედიცინო ხალათები, სამედიცინო ქუდები, პირბადეები, დამცავი სათვალეები და უკონტაქტო თერმომეტრები.

საჯარო სექტორის მიერ გაწეული ხარჯების ანალიზი

რაც შეეხება უშუალოდ ხარჯებს, სამწუხაროდ, SMP მოდული არ იძლევა ჯამური მაჩვენებლების ამოღების შესაძლებლობას, ამიტომ ვეყრდნობით COVID-19-ის წინააღმდეგ საქართველოს მთავრობის მიერ გატარებული ღონისძიებების ანგარიშს, რომლის თანახმადაც 2020 წლის 1 მარტიდან 2020 წლის 22 მაისამდე სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს ელექტრონულ პლატფორმაში (SMP მოდული) ატვირთული გადაუდებელი აუცილებლობის საფუძველზე გაფორმებული გამარტივებული შესყიდვების ჯამური ღირებულება შეადგენს 94 562 594 ლარს. ეს მოიცავს სახის დამცავ პირბადეებს, სადეზინფექციო ხსნარებს, სპეციალური ეკიპირებისთვის საჭირო კომბინიზონებს, თერმოსკრინინგისთვის აუცილებელ მოწყობილობებს, მედიკამენტებს, შენობის დეზინფექციის მომსახურებას, საკარანტინო სივრცეში გადასაყვანად საჭირო 50 ტრანსპორტის დაქირავების მომსახურებას, კვებით მომსახურებას და სხვ. (Rep. of Gov. 2020)

ერთიან ელექტრონულ სისტემაზე დაყრდნობით ჩვენს მიერ ცალკეულად იქნა გამოკვლეული რამდენიმე მნიშვნელოვანი სტრუქტურის შესყიდვების მოცულობა იანვარი-მაისის საანგარიშო პერიოდისთვის. შემსყიდველთა სიმრავლის გამო, განვიხილეთ სახელმწიფო შესყიდვების ერთიან ელექტრონულ სისტემაში 26 თებერვლიდან 31 მაისის ჩათვლით ატვირთული მიმართვები ორი საფუძვლით: „შეთანხმება გადაუდებელი აუცილებლობით შესყიდვის შემდგომ" და „ღონისძიების შეზღუდულ ვადებში შეუფერხებლად ჩატარება", შემდეგ მონაცემები გავფილტრეთ მაღალი ღირებულების მიხედვით, რის საფუძველზეც გამოიკვეთა შემდეგი:

1. გადაუდებლობით გამოწვეული ვითარების აღმოსაფხვრელად ყველაზე დიდ თანხიან მიმართვაზე თანხმობა მიიღეს შემდეგმა სტრუქტურებმა (იხ. ცხრილი 1).

2. ღონისძიების შეუფერხებლად ჩატარებისთვის (პანდემიის მიზეზით) გათვალისწინებულ შეზღუდული ვადებში განხორციელებული შესყიდვების ყველაზე დიდ თანხაზე მიმართვიანობა მოდის შემდეგ სტრუქტურებზე (იხ. ცხრილი 2).

რაც შეეხება მიმწოდებლებს, გარდა იმისა, რომ გაეზარდათ ყოველდღიური ხარჯები, გაუძვირდათ პროდუქციისა და მომსახურების ფასი, შემცირდა შეკვეთების რაოდენობა, შეზღუდვების ფონზე დროებით შეუჩერდათ საქმიანობა. პრობლემები ნაკლებად შეეხო მომსახურე კომპანიებს,

ცხრილი №1. შესყიდვების ყველაზე დიდი მოცულობები საფუძვლით – „შეთანხმება გადაუდებელი აუცილებლობით შესყიდვის შემდგომ" (26.02.2020-31.05.2020)

სტრუქტურის დასახელება	შესყიდვის მოცულობა, რომელზეც გაიცა სააგენტოს ნებართვა	მიზნობრიობა
საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია	**25 975 674.96 ლარი**	სასტუმროს მომსახურება (საკარანტინე სივრცისთვის)
აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტი	**4 066 039 ლარი**	საკარანტინე ზონების მოწყობა
საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო	**1 329 680 აშშ დოლარი**	სამედიცინო მოწყობილობების შესყიდვა

ცხრილი №2. შესყიდვების ყველაზე დიდი მოცულობები საფუძვლით – „ღონისძიების შეზღუდულ ვადებში შეუფერხებლად ჩატარება“ (26.02.2020-31.05.2020)

სტრუქტურის დასახელება	შესყიდვის მოცულობა, რომელზეც გაიცა სააგენტოს ნებართვა	მიზნობრიობა
საქართველოს თავდაცვის სამინისტრო	**9 500 000 ლარი**	საგანგებო მდგომარეობასთან დაკავშირებით სახელმწიფო შესყიდვების გამარტივებული შესყიდვის საშუალებით განხორციელება
სსიპ. ლ. საყვარელიძის სახელობის დაავადებათა კონტროლისა და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის ეროვნული ცენტრი	**5 051 556 ლარი**	ლაბორატორიული დიაგნოსტიკის ჩატარების მიზნით საჭირო სადიაგნოსტიკო ტესტების, ექსტრაქციის კიტების, რეაგენტების და სახარჯი მასალების შესყიდვა
შსს ჯანმრთელობის დაცვის სამსახური	**3 000 000 ლარი**	სამინისტროს სხვადასხვა დანაყოფისთვის საჭირო სხვადასხვა სამედიცინო საშუალებების შესყიდვა

რომლებმაც დისტანციურად გააგრძელეს მუშაობა, თუმცა მათი უმეტესობისთვის ფასების მატებამ და შეკვეთების შესრულების დაგვიანებამ გადაინაცვლა წინა პლანზე. მწარმოებელი და საცალოდ მოვაჭრე კომპანიების ნაწილს ამოეწურა ნედლეულისა და მასალების მარაგები, რომელთა შევსებაც ვერ მოახდინეს დაგეგმილ ვადაში, განსაკუთრებით ეს ეხება იმპორტირებულ პროდუქტებს, რომელთა ჩამოტანაც თუ მანამდე მოითხოვდა 10 დღიდან ორ კვირამდე პერიოდს, ამჟამად სჭირდება 30-60 დღე. ზოგიერთი დასახელების პროდუქცია, რომლის მსხვილ დამკვეთსაც წარმოადგენდა სახელმწიფო, ბაზარზე გახდა დეფიციტური (მაგალითად კომპიუტერული ტექნიკისა და სატრანსპორტო საშუალებების სათადარიგო ნაწილები). სახელმწიფო შესყიდვებში მონაწილე კომპანიებსა და საჯარო სექტორს შორის ურთიერთთანამშრომლობისა და შეთანხმების შედეგად, გაიზარდა ხელშეკრულების ღირებულებები კანონით დაშვებული ნორმის ფარგლებში და ასევე, გაიზარდა მიწოდების ვადები. გარდა ამისა, პრობლემა შეიქმნა მომსახურე პერსონალის ანაზღაურებასთან დაკავშირებით, თუმცა აღნიშნული პრობლემა შეამსუბუქა კორონავირუსის პანდემიის შედეგად დაზარალებულთათვის საქართველოს მთავრობის მიერ ინიცირებულმა კომპენსაციის გეგმამ, ასევე, საქართველოს ხელისუფლების ანტიკრიზისული გეგმით გათვალისწინებულმა საშემოსავლო გადასახადთან დაკავშირებულმა შეღავათმა.

ᲓᲐᲡᲙᲕᲜᲐ

სახელმწიფო შესყიდვებთან დაკავშირებით ითვლება, რომ კრიზისული თუ ფორს-მაჟორული სიტუაციები ნოყიერ ნიადაგს ქმნის კორუფციის რისკებისთვის, ვინაიდან გადაუდებელ ვითარებაში საქონლისა და მომსახურების პირდაპირი გზით შესყიდვა აჩენს კითხვებს შესყიდვის მიზნობრიობასა და მიმწოდებლის შერჩევის პრინციპთან დაკავშირებით (IDFI 2020). „კორუფციის წინააღმდეგ მებრძოლ სახელმწიფოთა ჯგუფის (GRECO)“ მიერ შემუშავებულ დოკუმენტში „კორუფციის რისკები და სასარგებლო სამართლებრივი მითითებები COVID-19-ის კონტექსტში“ აღნიშნულია, რომ „[სახელმწიფოებმა] უნდა დანერგონ სახელმწიფო შესყიდვების სფეროში სათანადო გამჭვირვალე პროცედურები, რომლებიც ხელს შეუწყობს სამართლიან კონკურენციას და აღკვეთს კორუფციას მთელ მსოფლიოში. სხვადასხვა ქვეყნების მთავრობები იღებენ კანონმდებლობას COVID-19-თან დაკავშირებულ გამოწვევებთან ბრძოლის მიზნით ჯანდაცვის სისტემების სათანადო აღჭურვის უზრუნველყოფის გზით.“(GRECO, 2020).

სახელმწიფო და კერძო ორგანიზაციების სამომავლო ურთიერთობაში პრობლემების აღმოფხვრის გზა ალბათ ისევ მათ შორის დადებული ხელშეკრულების პირობებში უნდა ვეძებოთ. მაგალითად, საქართველოში სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ დადებულ ხელშეკრულებებში გაკეთებულია მითითება ფორს-მაჟორთან (ომით, სტიქიური მოვლენებით, ეპიდემიით, კარანტინით და სხვ.) დაკავშირებით, რომლის დროსაც ხელშეკრულების პირობების შეუსრულებლობა არ გამოიწვევს მხარის პასუხისმგებლობას. კორონავირუსის დროს ამ პუნქტის გამოყენება თავისთავად არ გულისხმობს სწორ ქმედებას, ვინაიდან, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ყველა კომპანიას ერთნაირი სიმწვავით არ შეხებია კრიზისი (მაგალითად, მომსახურების სფერო, დისტანციურ რეჟიმში მომუშავე კომპანიები), ამიტომაც, ფორს-მაჟორის გამოყენებისას შემსყიდველმა ორგანიზაციებმა უნდა გასცენ პასუხი კითხვებზე, რამდენად შეუძლია მხარეს ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულების შესრულება. ამასთან, „თუ ხელშეკრულება იდება პანდემიისა და და გარკვეული შეზღუდვების დაწესების პირობებში“, იურიდიულად განიხილება, რომ „მხარე გაცნობიერებულად იღებს რისკს, შეასრულოს ხელშეკრულება ასეთ პირობებში, რამაც შეიძლება შეუზღუდოს მხარეს უფლება, დაეყრდნოს ფორს-მაჟორულ გარემოებას“ (Nodia, Urumashvili and Partn.2020).

გარდა ამისა, ხელშეკრულებებში გვხვდება ჩანაწერი შეცვლილ გარემოებებთან ხელშეკრულების პირობების მისადაგების თაობაზე, კერძოდ, ხელშეკრულების პირობების, მათ შორის, ფასის შეცვლა (არაუმეტეს 10%–ისა) დასაშვებია მხოლოდ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 398—ე მუხლით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, რომლის თანახმად: „თუ ის გარემოებები, რომლებიც ხელშეკრულების დადების საფუძველი გახდა, ხელშეკრულების დადების შემდეგ აშკარად შეიცვალა და მხარეები არ დადებდნენ ამ ხელშეკრულებას ან დადებდნენ სხვა შინაარსით, ეს ცვლილებები რომ გაეთვალისწინებინათ, მაშინ შეიძლება მოთხოვნილ იქნეს ხელშეკრულების მისადაგება შეცვლილი გარემოებებისადმი.“ მართალია, მიზანშეწონილად შეიძლება იქნეს მიჩნეული ხელშეკრულებების ღირებულებების ზრდა ვირუსით გამოწვეული კრიზისის პერიოდში, თუმცა სამომავლოდ, როდესაც ჯერ კიდევ მოსალოდნელია მსგავსი გართულებები, უკეთესი იქნება თუ სიფრთხილით მოეკიდება თითოეული ორგანიზაცია ამ მუხლის გააქტიურების საკითხს, რათა არ მოხდეს გარემოების ბოროტად გამოყენება და ადგილი არ ჰქონდეს სახელმწიფო ბიუჯეტის არარაციონალურად ხარჯვას.

კიდევ ერთი საკითხი, რომელიც დგას სახელმწიფო შესყიდვების დღის წესრიგში, ესაა სატენდერო პირობები, რომელიც მოიცავს ტენდერის სავარაუდო ღირებულებას, მიწოდების ვადებს, საგარანტიო პერიოდს, ხელშეკრულების დარღვევის პირგასამტეხლოს ოდენობას, შესასყიდი ობიექტის ტექნიკური პარამეტრებს და სხვ. როგორც წესი, ტენდერის ფასს ბაზრის კვლევის შედეგები განსაზღვრავს, თუმცა რიგ შემთხვევებში შემსყიდველი ორგანიზაციები წარსულ გამოცდილებასაც ეყრდნობიან, რაც მიმდინარე პერიოდში არ მოგვცემს ადეკვატურ შედეგს, ვინაიდან პანდემიის პერიოდში მკვეთრად შეიცვალა ბაზარზე არსებული სიტუაცია, როგორც ფასის, ისე მიწოდების ვადებთან მიმართებაში. შესაბამისად, ტენდერის გამოცხადების მომენტისთვის, აუცილებელია, ინდივიდუალურად იქნეს შესწავლილი ბაზრის მდგომარეობა მოცემული მოენტისთვის და გათვალისწინებული იქნეს ყველა ის ნიუანსი, რამაც შეიძლება შეაფერხოს ტენდერის წარმატებით დასრულება.

ასევე უნდა აღინიშნოს სახელმწიფო შესყიდვებში კონკურენციის ხელშეწყობის საკითხიც. ეს შეიძლება მოხდეს მკაცრი სატენდერო პირობებისგან თავის არიდებით, რაც საშუალებას მისცემს ბევრ კომპანიას, გააკეთოს შესაბამისი შეთავაზება, თუმცა კრიზისული სიტუაციიდან გამოსავლად არ უნდა იქნეს აღქმული ისეთი მოთხოვნებისგან თავის შეკავება, როგორიცაა საგარანტიო ვადები, ხარისხის სერტიფიკატები, ლიცენზიები და სხვ. ერთი მხრივ, სატენდერო პირობებმა უნდა გააფართოოს შესყიდვებით დაინტერესებულ კომპანიათა არეალი, მეორე მხრივ, ეს არ უნდა აისახოს შესყიდული საქონლისა თუ მომსახურების ხარისხზე.

ლიტერატურა/REFERENCES

Babichi I., Keshelava D. & Mzhavanadze G., (2020). *«Economic Response to COVID-19: How does Georgia cope with the challenge?»,* ISET, Tbilisi, in Georgian.

Duncker K., Aarikka R. & Puisto A., (2020) „Impacts of COVID-19 on public procurement in the EU“, *Bird&Bird's.* https://www.twobirds.com/en/news/articles/2020/finland/koronaviruksen-vaikutukset-julkisiin-hankintoihin.

Emch A. & Lyu Q., (2020). *Reforms for China's public procurement regime expected in 2020*. https://www.hlregulation.com/2020/03/18/reforms-for-chinas-public-procurement-regime-expected-in-2020/

Hausmann, R., (2020). *Flattening the COVID-19 Curve in Developing Countries. Project Syndicate.*https://www.project-syndicate.org/commentary/flattening-covid19-curve-in-developing-countries-by-ricardo-hausmann-2020-03?referral=208627&barrier=accesspaylog

Khutsishvili, N., (2019). *Economic Policy Stimulating Private Entrepreneurship*, Tbilisi. (In Georgian)

Kikvadze, O., (2016). *Improving Public Procurement in Public Financial Administration*, Tbilisi. (In Georgian)

Krugman, P., (2020). *We're not ready for a pandemic, The New York Times.* https://messaging-custom-newsletters.nytimes.com/template/oakv2?uri=nyt://newsletter/87c61d7b-b428-4535-a94b-212a5a6090e5&productCode=PK&te=1&nl=paul-krugman&emc=edit_pk_20200225&campaign_id=116&instance_id=16271&segment_id=21604&user_id=bcb6ec40ca81f55384d37740da6f6b46&regi_id=76197941edit_pk_20200225

Nadaraia, O., Chachanidze M., Bluashvili A., Kordzaia T., (2020). *Impact of Covid19 on the business environment, TBC Capital*, Tbilisi. (In Georgian)

Nodia, Urumashvili &Partners (2020). *Legal Review of the State of Emergency*, Tbilisi. (In Georgian)

Papava V., (2020). *Coronomic and Economic in the Face of Crisis,* Tbilisi. (In Georgian) https://for.ge/view/182671/koronomika-da-ekonomika-krizisis-winaSe.html .

Roubini N., (2020). *A Greater Depression? Project Syndicate.* https://www.project-syndicate.org/commentary/coronavirus-greater-great-depression-by-nouriel-roubini-2020-03?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=80fd5aabf4-sunday_newsletter_29_03_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-80fd5aabf4-93567601&mc_cid=80fd5aabf4&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog.

Steingrüber, S., Kirya, M., Jackson, D., & Mullard, S., (2020). *Corruption in the time of COVID-19: A double-threat for low income countries.*
https://www.u4.no/publications/corruption-in-the-time-of-covid-19-a-double-threat-for-low-income-countries.
Chairman of the State Procurement Agency (2015). *Approval the rules for defining simplified procurement criteria and simplified procurement,* Order 13, Tbilisi, in Georgian.
http://procurement.gov.ge/getattachment/ELibrary/LegalActs/gamartivebuli_Sesyidvis_Catarebis_wesi.pdf.aspx
GRECO (2020), *Risks of Corruption and Useful Legal Guidelines in the Context of COVID-19,* Tbilisi, in Georgian. https://rm.coe.int/georgian-version-corruption-covid-19/16809e3bf4.
IDFI (2020). *Analysis of the bureaucratic expenses of the emergency budget.* Tbilisi. (In Georgian)
https://idfi.ge/public/upload/Covid/analysis_of_the_bureaucratic_expenses_of_the_emergency_budget.pdf.
IDFI (2020). *Guidelines on the Proactive Publication of Information by Governments during the Covid-19 Crisis and on Covid-19 Related Public Procurement.* Tbilisi.
https://idfi.ge/ge/guidelines_on_the_proactive_publication_of_information_by_governments_during_the_covid-19_crisis_and_on_covid-19_related_public_procurement.
Legislative Herald of Georgia, Decree of the Government of Georgia №619, Some Measures to be Implemented to Support *the Implementation of Infrastructure Projects*, Tbilisi. (In Georgian)
https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4843736?publication=0
Legislative Herald of Georgia (2017). *Order of Minister of Labour,* Health, and Social Affairs of Georgia 01-69/451, Determining the list of goods intended for medical / medical purposes, the supply and / or import of which is exempt from value added tax, Tbilisi. (In Georgian)
https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/3893311?publication=3
Legislative Herald of Georgia, Civil Code of Georgia, Article 398, Tbilisi. (In Georgian)
https://matsne.gov.ge/ka/document/view/31702?publication=109
State procurement agency (SPA), *Annual report 2019.* Tbilisi.
http://procurement.gov.ge/getattachment/ELibrary/AnalyticalStudiesReports/Angarishi_2019_GEO.pdf.aspx
Report of Government of Georgia against COVID-19 (2020). Tbilisi. (In Georgian)
http://gov.ge/files/76338_76338_444796_COVID-19angarishi...pdf

JEL Classification: M10, M31, L83 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.039

SUSTAINABLE RURAL TOURISM DEVELOPMENT RECOVERY FROM COVID-19 (IN ADJARA REGION)

ROSTOM BERIDZE
PhD, Professor
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
beridze.rostom@bsu.edu.ge

MERAB DIASAMIDZE
PhD, Associated Professor
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
diasamidze.merab@bsu.edu.ge

IRAKLI KORDZAIA
PhD, Associated Professor
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
kordzaia.irakli@bsu.edu.ge

NATIA BERIDZE
PhD, Invited teacher
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
beridze.natia@bsu.edu.ge

Abstract. Tourism is of particular importance to the world and many countries have chosen it as one of the main priorities of the country›s development. Based on the accepted practice and the critical ecological background, each country recognizes the sustainable socio-economic development of tourism, developing concepts, systematic and complex approaches, drafting of state action programs, long-term perspectives and other aspects whose existence and implementation depends on state government. Therefore, this field can bring significant positive socio-economic results compared to other fields of economy. Rural tourism is a pleasant and useful combination of two positive events. The first is the entrepreneurial activity that can bring other benefits to the entrepreneur and the second village where the main holidays are housed in which the tourist can get interesting services such as sanitation, cognitive, aesthetic or other.

According to the UNWTO, rural tourism will be more popular after the pandemic, as tourists avoid crowded places and prefer to relax in ecologically clean environment. This new trend will be a positive event and previously unpopular places among tourists will become a source of income. This in itself will help stimulate the development of rural tourism after the COVID-19 pandemic.

The objective of the research is to study the opportunities of the rural tourism development after COVID-19 pandemic in Georgia and in mountainous regions of Adjara. Main questions discussed in this paper are: to analyze the employment opportunities for the population of rural areas; to foresee the possible secondary income, how to reduce the migration of rural population, especially the youth; possibility to supply the locally produced goods and service and to increase their awareness; possibilities to develop tourism-related industries. The joint efforts of government, municipal authorities, and business providers, with involvement of rural area inhabitants, are essential for the development of rural populated territories.

KEYWORDS: RURAL TOURISM, SUSTAINABLE DEVELOPMENT, TOURISM MARKET, ADJARA REGION. COVID-19.

For citation: Beridze, R., Kordzaia, I., Diasamidze, M., Beridze, N., (2020). Sustainable Rural Tourism Development Recovery from Covid -19 (In Adjara Region). *Globalization and Business, 10.* 287-294. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.039

INTRODUCTION

The COVID-19 global pandemic has had an unprecedented socio-economic impact and therefore the development of sustainable tourism has an unprecedented role to play in overcoming the crisis. The development of tourism plays a role of a stimulator (catalyst). Therefore, this field can bring significant positive socio-economic results compared to other fields of economy. Tourism is of particular importance to the world and many countries have chosen it as one of the main priorities of the country›s development. Based on the accepted practice and the critical ecological background, each country recognizes the sustainable socio-economic development of tourism, developing concepts, systematic and complex approaches, drafting of state action programs, long-term perspectives and other aspects whose existence and implementation depends on state government. It is also important to have synergy between the people and the government, the emergence of different specialized organizations.

Cities that treat travel promotion as a strategic investment has seen an increase in more visitors, more jobs, and higher tax revenues (United States Travel Association, 2013). Increasing rural tourism by improving marketing strategies could have a distinct impact on these destinations by increasing tourism dollars and providing employment for the populations.

Rural tourism is a pleasant and useful combination of

two positive events. The first is the entrepreneurial activity that can bring other benefits to the entrepreneur and the second village where the main holidays are housed in which the tourist can get interesting services such as sanitation, cognitive, aesthetic or other (Beridze, 2017).

Unbalanced development of rural settlement areas is often related to the unequal territorial opportunity, increase in rural population migration, insufficient level of social and technical infrastructure development, absence of alternative employment opportunities, and contrast in the level and quality of life between the city and village that finally led to the boost of Aggravation of social problems in rural area. As a result, it gets particular importance in modern conditions, to solve problems of economic and social development of rural areas.

The main purpose of this research is to study assumes, rural tourism, concerned with the utilization of natural, cultural, historical, and other resources while developing the tourism product, could be considered as a promising option for the development of rural entrepreneurship and rural settlement areas after. Conducting thorough marketing research will enable the correct decision-making when investing (Elingsen and Rosendahl 2001) to create high-quality exclusive tourist products as essential success factors in the sustainable development of rural tourism during the recovery from COVID-19 pandemic.

The growth in travel to rural regions gives great potential for the rural tourism market. These areas have the opportunity to market their destinations to many different populations, which will bring more opportunity to the residents of these areas and increase business. Rural tourism increases both population and economic development within a community (Devadze et al., 2018).

Rural tourism offers important opportunities to countries with low-level economic development. These opportunities include local culture and heritage, accommodation and other service provision, active countryside services (Evans and Pickel Chevalier). The last three decades show sharp growth in rural tourism as city people seek to relax in rural areas. People ranged from walking, horse riding to the more popular adventure and extreme sport. Rural areas offer all required activities and materials which are needed for tourists to experience rural life (Chalip et al., 2005).

Rural areas across the world are characterized by a high rate of change. Traditionally, the countryside was a territory used for production and farming. Now everything is changing – globalization and new technologies affected the fabric of rural communities. They moved from production to consumption (Marsden, 1998; McDonagh et al., 2010).

Modern marketing approaches are especially important for modern tourism business development. Unlike other areas of tourism business, it is distinguished by its specificity, e.g. seasonality (Social Capital in Georgia: Final Record and Recommendations 2011). This is where the marketing will be directly involved in the existing activity and find effective ways to attract a wide range of tourists and to provide maximum pleasure to the tourists.

The development of information and communication technologies (ICT) has fundamentally changed the tourism industry and has had a significant impact on the tourism ecosystem. The Internet has transformed the tourism landscape and brought new tourist products and services. Travel companies have a special benefit in online technologies (Dixit et al., 2006). Today, the functions of travel companies are integrated into the intranet and extranet network resources. As a result, companies in the tourism industry have been reorganized to adapt to the existing environment. Tourist companies have actively started to move their profiles into the Internet space and establish a place on the global market.

The role of the Internet in this field includes following: research, informing, presenting/introducing products, interactive interaction, description of tourist places, presentation of tourism potential, visual tour of video tours and routes, interaction with business partners and leisure planning (Abuladze et al., 2014). The Internet is considered as the main source of travel information that exceeds the value of traditional media forms and marketing tools. Half of the tourists (50%) apply to Internet sites and social media, 10% print media, 10% radio and 10% television and 20% tourist agencies for travel information (Tourism Economics 2013).

Based on the experience of countries such as Spain, Finland, Cyprus, Malta (Hall et al., 2005) and others, we would like to emphasize that the development of a state regulation system to support sustainable rural development is a crucial prerequisite for the successful development of rural tourism in Adjara. The rural regions in Georgia differ from each other by the landscape, regional traditions, natural resources, and socio-economic conditions. Most of the rural areas are characterized by high unemployment levels and low prospects for young people, which lead to the withdrawal of villages by the educated youth and aging villages (Toria, 2008).

Research Method

To achieve the purpose of the research, we used methods to collect and analyzing information and quantitative research. The research was based on the following principles:

- Focus group interviews, as far as study results, it implies to find out the community perception towards tourism from the different social perspectives. Also, to use the mass surveying method.
- The General descriptive and correlative approach is used to analyze the survey results and find out the relationship between the variables. Quantitative analysis is essential to find out and show in dynamic the population perception changes in the long term.

We present the description of the current situation and the critical assessment of opportunities and threats (SWOT analysis) for the initial stage. Therefore, the following elements should be considered:

- Description of development processes and development goals; What should we achieve, what should be changed in terms of materials and behavior; the way and means of achieving the goal;

- Ambitious and unrealistic goals;
- Incomplete description of the action area;
- Setting priorities;
- Description of the relationship between the strategy and the existing projects;
- Project financing sources are not predetermined;
- Distribution of functions and responsibilities;
- Lack of time plan;
- Definition of sources of funding.

Local development strategy should meet:

- Integration: To be maximally covered by different sectors, projects of different sectors should be coordinated and conform to development goals;
- Coordination: must be based on important players for the region. The local development group should be created as a coordination and decision-making body;
- Sustainability: Individual projects and overall strategy should be economically and socially justified and meet environmental principles;
- Based on consensus: The preparation and implementation of the Strategy should not be in the fight, should be in the form of a dialogue and should not be dominated by any group of interests;
- Action-oriented: the problems that need to be addressed, not only the texture to be described, but the proposed solutions must be implemented through projects;
- The pilot character of the strategy: the strategy should prevail the new and innovative design ideas, which will have a pilot character.

Results and Discussions

According to the data of the National Statistics Office of Georgia in 2019, 86.2% of the economically active population is employed in the country. This figure represents 87% of the Autonomous Republic of Adjara (National Statistics Office of Georgia, 2019). 48% of employees in the Autonomous Republic of Adjara are as hired employees, 52% are self-employed (National Statistics Office of Georgia, 2019). It is noteworthy that Adjara region has important prerequisites for the development of tourism - historical monuments, traditions, resorts, as well as other resources. Tourism is a field that allows the region to utilize the existing natural, historical and cultural resources. The tourism sector in Adjara municipalities is in the stage of development. Although some of them do not have any kind of resorts, tourism development has very high potential. The potential for tourism development is led by historical monuments and sights, presence of resort, great traditions of people›s crafts and folklore, ecologically clean environment, water resources and more.

Adjara is a historical area that was always interesting for visitors. For local and foreign tourists, districts of Adjara are very interesting because of the special landscape, nature and historical places. There are special cultures that are cultivated mainly here. The development of Adjara region is mainly related to tourism and agriculture. In both directions, it has strong potential. Unique grape varieties (Chkhaveri, Tsolikouri) gives it the ability to produce high-quality wine, which positively affects the welfare of the local population (Beridze, 2011). Also, there is a positive impact on the development of wine tourism. Nowadays, wine tourism routes are marked for tourists in Adjara with the support of Adjara Resorts and Tourism Department. However, it is also planned to work on folk and adventure touristic routes.

Infrastructural projects implemented by the regional and local governments during the last few years contributed to the promotion of local population infrastructure needs (roads and water system) as well as the development of tourism infrastructure. The number of tourists has increased significantly. However, there are still some places in Adjara, of which adequate exploitation will attract more tourists.

The precondition for rural tourism development is the diversification of local economic activities, attracting investments and promoting competitive agricultural and environmental practices through the participatory and strategic planning of rural development. Districts of the Adjara region should be developed, development potential and optimal use of local opportunities and resources should be strengthened.

The cooperative and coordinated action of regional and local governments is crucial. It is important to raise awareness about the development of rural tourism in the population (Scott 2004), as well as strengthening the relevant local government structures. Cooperation between different sectors is the starting point for integrated development. All the players who play an important role in this area should be involved in the development process. Often urban and rural communities are considered contradictory, although they are part of each other and they need one another (Edward et al., 2002).

Landscape and regional peculiarities of rural regions create the diversity of gastronomy and relaxation. Rest is becoming more and more popular in rural areas. Consequently, tourism development will positively affect the development of rural areas. However, there is a shortage of health care facilities and medical staff in rural areas. In many cases the large distance between the pharmacy and medical travel.

The rural areas are characterized by a remote location from the central regions. However, it is possible that the region close to the center was characterized by a rural structure. The low density of the settlement and geographical location distinguishes the village from the city. Compared to the densely populated areas, the agricultural regions are characterized by a low pace of development. The policy of the state should be directed to the growth of economically strengthening, revenue and employment of regions with weak structures.

To study opportunities for rural tourism and non-agricultural sectors we prepared SWOT analyses:

Strong points:

1. Natural resources (rivers, waterfalls, and mountains);
2. Cultural diversity and heritage;
3. Monuments, historic castles, and cultural heritage;
4. Flora and Fauna;

5. Protected areas, vacation in wildlife;
6. Diversity of local dishes;
7. The existence of unique grape varieties;
8. Safe, secure, and interesting places for visitors;
9. Geographical location;
10. The interest of the population for the development of entrepreneurship;
11. Support of preferential state programs;
12. Tourist routes;
13. Wide support for international donors;
14. Tax privileges for mountainous regions.

Weak points:

1. Inadequate experience and skills in tourism and services;
2. The lack of tourists and visitors, except some places;
3. The development of tourism and poor infrastructure development of related services;
4. The absence of ecotourism;
5. Lack of communication with tourist agencies, chaotic tourism sector;
6. Low level of marketing knowledge;
7. Lack of guides;
8. Weak popularization, advertising and information support, lack of data (e-applications, maps, vacation sites, routes, etc.);
9. Lack of youth programs;
10. The non-existence of sharing experience at national and international level with other regions;
11. Poor infrastructure in certain areas of the road;
12. Poor quality control of local market products, especially in food safety;
13. Business chaotic production, unregistered business enterprises;
14. Lack of youth, their aspiration to other municipalities related to the job;
15. Lack of qualified specialists/staff;
16. In the field of business, low quality of marketing knowledge;
17. Unregistered land plots;
18. Lack of agricultural infrastructure, technology (irrigation, warehouse, equipment, etc.);
19. Concentration on agriculture;
20. Sustainable management practices of forest resources;
21. Limited access to credit and state programs.

Opportunities:

1. Creation of tourist information base;
2. Marketing;
3. Creation of tourist routes, vacation sites, development of significant places and arrangement of cultural events at places;
4. Improve tourism infrastructure and service quality;
5. Eco and Adventure Tourism Development;
6. Education in the field of tourism and service;
7. Participation in national and international events;
8. Advocating restoration of cultural heritage;
9. Relationship with export markets and increase product turnover;
10. Recycling of agricultural products (including medicinal plants);
11. Use of renewable energy and resource-saving technologies;
12. Development of Agrotourism;
13. Rational use of land resources;
14. Attracting investors and supporting innovations;
15. Access to innovative and modern technologies;
16. Interesting and encouraging young people in the direction of the business.

Threats:

1. Competition in tourism;
2. Environmental pollution;
3. Climate change;
4. Natural disasters;
5. Frequent change of prices, instability;
6. Politically unsustainable environment and frequent legislative amendments;
7. Landslide Zones;
8. Water pollution and waste disposal;
9. Climate change;
10. Natural disasters.

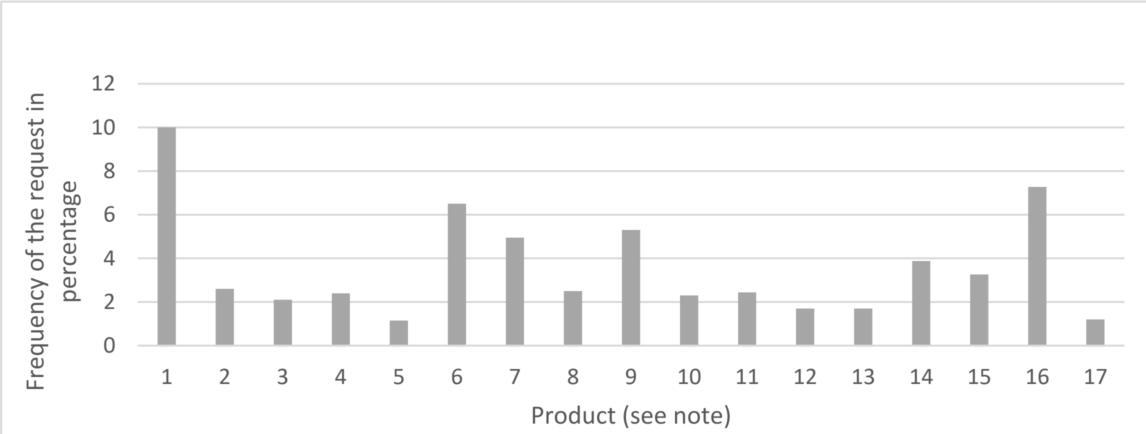
At the first stage of research, we set the task of identifying the interest of foreign tourists in the products of rural tourism in Adjara. In connection with this, we developed a questionnaire in which, among other things, respondents were asked to choose one or more deliberately modeled different niche products of rural tourism, some of which may be created in the future. The amount of respondents was 1500.

Figure 1 and Figure 2 show in percent the data on the frequency of the requested one or another product of rural tourism in Adjara proposed in the questionnaire. The greatest preference (10%) for the sake of which international tourists would like to go to the countryside of Adjara was given to product No 1, which is an organized rest in the mountainous area of Adjara (See Figure 1).

The next most requested product of rural tourism in Adjara is No 17 (See Figure 1 of Potential Demand for the products of rural tourism of Adjara in the international tourist market, for more details), familiarity with the history, cultural and historical monuments in rural regions of Adjara (7.27%). Acquaintance with traditional national cuisine, provided that the food products offered are ecologically clean (No. 6 - 6.5%), was also one of the most requested products of rural tourism.

Such niche products of rural tourism were also very attractive: a bath / sauna in the mountains near the stream with the possibility of cooking on a fire (See Figure 1, No. 8 - 4.95% of Potential Demand for the products of rural tourism of Adjara in the international tourist market, for more details), horse riding through the mountainous terrain (See Figure 1, No. 10 - 5.3%), familiarity with the history, life, culture and traditions of representatives of various religious denominations (See Figure 2, No. 10 - 5.1%), familiarity with the everyday culture, traditions and customs of the rural areas of Adjara (See Figure 2, No. 13 - 5.5%).

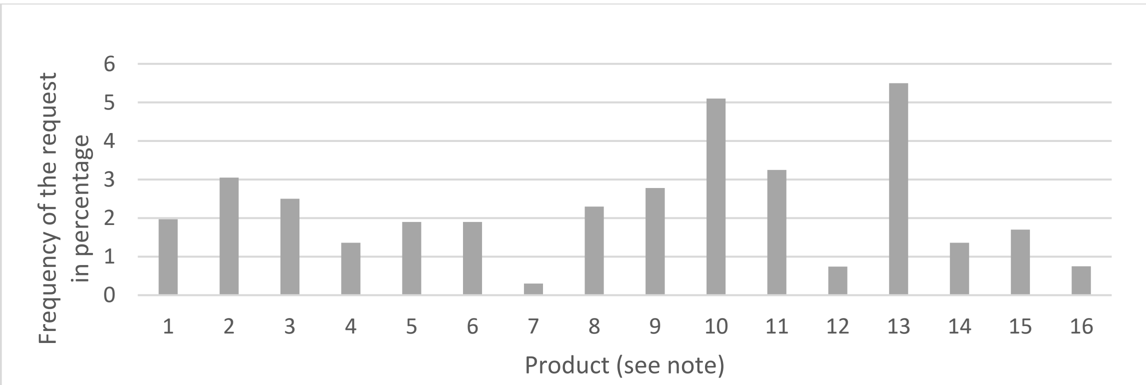
Figure 1: Potential Demand for the products of rural tourism of Adjara in the international tourist market

Source: The authors

Note: 1. organized tours, vacations in the mountains, 2 vacations for children on a private home in the mountains, 3. rest in homestead, 4. collection and purchase of organic vegetables and fruits, 5. joint cultivation of environmentally friendly products, 6. Introduction with the national cuisine, 7. Vacation in private home and participation in the collection of citruses, tea, fruit, etc., 8. bath/sauna at a mountain stream, 9. study the technology of processing, and storing agricultural products, wine and chacha, 10. horse riding in the mountains, 11. to introduce with the traditional craft, folk art. lessons for the manufacturing products of folk crafts, 12. Children entertainment, 13. courses of popular Georgian dances and songs, 14 - lessons of the Georgian feast, studying the skills of the Georgian toast-host, customs, and traditions of conducting the Georgian feast with the possibility of obtaining a certificate of a toast-master of various categories, 15. To introduce the technology of growing grapes and cooking, 16. organized fishing on the mountain rivers of Adjara, 17. acquaintance with history, monuments of culture and art.

Figure 2: Potential Demand for the products of rural tourism of Adjara in the international tourist market

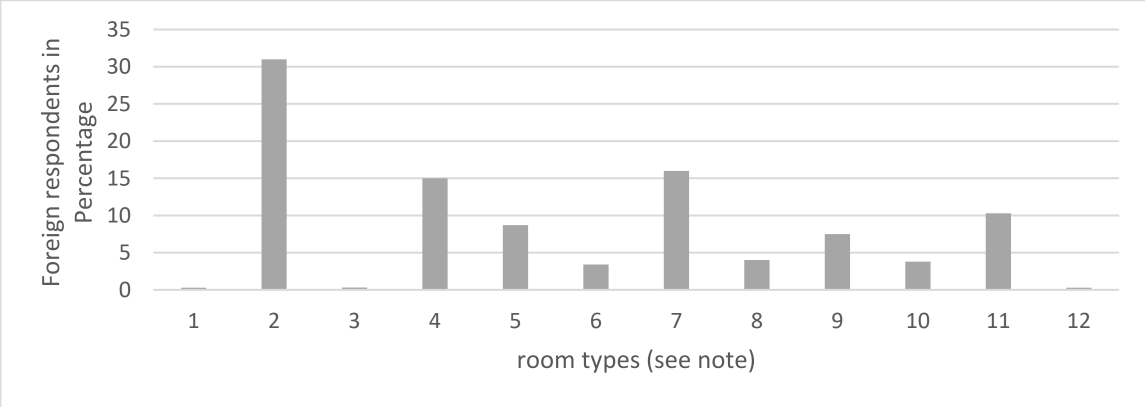
Source: The authors

Note: 1. collecting mushrooms and berries with a guide, 2. participation in festivals, mass events, 3. visiting ethnographic shows, 4. hunting for wild birds, 5. Discover the flora and fauna of the mountainous regions of Adjara, 6. stay in mountainous regions with a balneological climate, mineral waters for health purposes, 7. combination of leisure with corporate events, 8. participation in sports and entertainment events, 9. A picnic in nature in specially organized places for this purpose with the possibility of spending the night in tents with a guide, 10. acquaintance with history, life, culture, and traditions of various religious representatives, 11 - organized outdoor rest at the weekend, 12. New Year, Christmas, weddings and other celebrations in the countryside in the atmosphere of the old traditional interior and design, 13. familiarity with the everyday culture, traditions and customs of the population of the mountain regions of Adjara, 14. Short walking and cycling routes in the rural areas adjacent to the city along pre-arranged routes, 15. short-term 1-2 day trips to the high-mountainous regions of Adjara with a guide, 17. visiting archaeological sites.

With a little less in demand for respondents were rural tourism products such as introduction with history and traditions of growing grapes and preparing traditional wine varieties for the mountainous Adjara (See Figure. 1, No. 15 - 3.88%), organized fishing on the mountain rivers of Adjara (See Figure 1, No. 16 - 3.26% of Potential Demand for the products of rural tourism of Adjara in the international tourist market, for more details), taking part in festivals, traditional festivals and mass events for certain rural areas of Adjara (See Figure 2, No. 2 - 3.05%). The other niche products offered by rural tourism in Adjara were less requested (2.1% - 2.78%).

As can be seen from Figure 3, International respondents prefer high-quality products of rural tourism. Taking into account the fact that the arrangement of housing for tourists in rural areas is the most expensive event, taking into account the wishes of potential consumers of products of rural tourism will enable the relevant government agencies to make the most rational decisions when determining the conditions of government regulation to promote sustainable development of rural tourism in Adjara, using at the same time the most efficient financial, material and human resources.

Figure 3: Respondents› preferences for living conditions in rural Adjara

Source: The authors

Note: 1. rent a private house without amenities, 2. renting a private house with all amenities, 3. room in a private house without amenities, 4. a room in a private house with all the amenities, 5. apartment in a private house with all amenities, 6. accommodation in a private house with the possibility of renting a garden, 7. a room in a small hotel with all the amenities including full guesthouse, 8. suite in a small hotel with the possibility of self-catering, 9. a small house in the forest or near the river without amenities, but with the observance of all sanitary standards,10. tent in places specially equipped for this purpose, 11. a room or apartment in a private place, decorated and equipped in the old traditional national style, 12. other.

To live in the rural area of Adjara, 31% of foreign respondents preferred to rent a private house with all conveniences (See Figure 3). The next most popular living condition was a room in a small hotel with all amenities, including full board (16%) and a room in a private house with all amenities. To live in the rural area of Adjara, 31% of respondents preferred to rent a private house with all conveniences (See Figure 3). The next most popular living condition was a room in a small hotel with all amenities, including full board (16%) and a room in a private house with all amenities. Foreigners showed great interest in renting a room or apartment on a private estate, decorated and equipped in the old traditional national style typical of this particular region of the countryside of Adjara.

Different government programs are promoting rural development in the country, but not all of them are implemented successfully, mainly because of several reasons: The farmers' interests and local relief characteristics are not foreseen and lack of project management; farmers awareness of projects is low.

It should be noted that rural tourism development gives the opportunity to fully benefit from the potential of rural populated areas.

Conclusion and recommendations

In the direction of sustainable recovery from COVID-19 pandemic, it is important that tourism offerings are as effective as possible, coordination and joint efforts are needed between business, the private sector, civil society and the public sector at all levels. Appropriate mechanisms should be created so that tourists pay the greatest attention to the destination to get the maximum impression.

Analyzing the study leads to formulating the following solutions to the existing problems:

- To create a concept of rural tourism development reflecting the local and national characteristics;
- To form a normative-legislative basis of rural tourism;
- To create tourist products and offer them to different segment markets (individual, family, and small groups);
- To create a marketing strategy for promoting regional touristic potential in the domestic and international markets;
- To popularize the historical, cultural, and natural sightseeing;
- To increase awareness of the tourism service market;
- To attract investments in the tourism industry through government and private partnerships;
- To create a human resource qualification improving the system in the tourism industry;
- To train and encourage the rural youth to create the guesthouses in the frames of the "Produce in Georgia" program;
- To create an outstanding rural tourism market in the internet using contemporary informational technologies;
- To provide marketing support and promotional activities for the regional touristic products.

The following approaches are important for ensuring development in rural areas:

- Development of local and regional economic networks: the creation of new products, creation of new ways of sales and production;
- Strengthening innovative directions: innovative rewarding communities, new technologies and the spread of knowledge creation; Cooperation with local educational institutions and enterprises; Strengths and weaknesses;
- Strengthening the participation and involvement of citizens: reduction of obstacles, promotion, and promotion of new initiatives and qualifications;
- Diversification of the regional economy, combining revenue sources based on regional cooperation;
- Improvement of infrastructure: improvement of

living conditions in rural areas. For a region with a weak structure, it is important to timely break the negative development and switch to opportunities.

In the post-COVID19 period it will be important:

- Maintain and develop jobs;
- Supporting local entrepreneurship by strengthening public-private partnership mechanisms;
- Restore trust in travelers and host communities in a transparent and secure way;
- Providing objective information to tourists about health, hygiene and safety rules;
- Promoting the development of education and skills to improve the qualifications of staff employed in tourism;
- Acquisition of digital technologies to facilitate planning, management and monitoring of the tourism environment;
- Creating a new value chain for tourism services;
- Invest in new skills development, including digital skills training.

Tourism has the potential to recover, it will still become an important part of the national economy. The crisis caused by COVID-19 makes it possible to transform the tourism industry, it will acquire a positive character and sustainable rural tourism development of will be achieved.

REFERENCES

Abesadze, T. (2017). Norwegian experience in the creation of exclusive rural tourism products. Proceedings from International Scientific-Practical Conference - Tourism: *Economics and Business*, Batumi, Georgia.

Abesadze, T. (2017). Some results of study of potential Adjarian Rural Tourism products foreign markets. Proceedings from International Scientific-Practical Conference - Tourism: *Economics and Business*, Batumi, Georgia.

Abuladze, R., and Berikashvili, L. (2014). Online tourism development problems and trends in Georgia. Proceedings from V International Scientific-Practical Conference - Tourism: *Economics and Business*. Batumi Shota Rustaveli State University, Faculty of Tourism. Adjara AR Department of Tourism and Resorts. Batumi. Georgia.

Beridze, R. (2011). Wine Tour in Adjara. Proceedings of International Scientific-Practical Conference - Tourism: *Economics and Business*, Batumi, Georgia. 403-410. (in Georgian)

Beridze, R. (2017). Rural Tourism and Sustainable Development. Proceedings of International Scientific-Practical Conference - Sustainable Tourism: *Economics and Business*, Batumi, Georgia. 174-276. (in Georgian)

Chaganava, P. (2012). *Tourism policy. Universali,* Tbilisi. 330. (in Georgian)

Costa, C. A., and Chalip, L. (2005). Adventure sport tourism in rural revitalization. An ethnographic evaluation. *European Sport Management Quarterly,* Vol.5, No.3. 257-279. https://doi.org/10.1080/16184740500190595

Dashper, K. (2014). *Rural tourism: An international perspective.* Cambridge Scholars Publishing, Cambridge.

Devadze, A., Prokopenko, O., and Zhuravka, F. (2018). The problems of development of the tourism industry in Georgia. *Tourism and Travelling,* 2. https://doi.org/10.21511/tt.2(1).2018.01

Dixit, M. Belwal, R., and Singh, G. (2006). Online Tourism and Travel-Analysing trends from marketing perspective. University of Lucknow.

Edward, J., Blakely, T. and Bradshaw, K. (2002). *Planning Local Economic Development - Theory and Practice*, (3rd ed.). Sage Publications, Inc.

Ellingsen, K.A, and Rosendahl T. (2001). *Marketing for tourism. J.W. Capellens forlag AS*, Oslo.

International Center for Caucasus Tourism (2016). *Georgia Marvelous Land of Tourism Researches and Reports.* viewed 10 June 2019.
https://iliauni.edu.ge/uploads/other/38/38716.pdf?fbclid=IwAR13rQRDlPDOGNOf5yDHO4YWtvu4B5bBIfv5vlZjNPf93jUBKSBYX9K6TJQ

Hall, D., Kirkpatrick, I., and Mitchel, M. (2005). Rural tourism and sustainable business. Bristol, *UK*: Channel View Publications. 17-41.

Halseth, G., Markey, S., and Bruce, D. (2010). The next rural economies: *Constructing rural place in a global economy*. Oxfordshire, UK: CABI International. https://doi.org/10.1079/9781845935818.0000

Japaridze, D. (2017). Village of the future - Enhancing the competitiveness by promoting tourism and small business. Proceedings from International Scientific-Practical Conference-Tourism: *Economics and Business*. Batumi. (In Georgian)

Marsden, T. (1998). New rural territories: regulating the differentiated rural spaces. *Journal of Rural Studies* 14, 107–117. https://doi.org/10.1016/S0743-0167(97)00041-7

McAreavey, R.A., and McDonagh, J. (2010). Sustainable Rural Tourism: Lessons for Rural Development. *Sociologia Ruralis.* 51(2):175-194. https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2010.00529.x

National Statistics Office of Georgia (2018). Population and Demography. viewed 2 June 2019, https://www.geostat.ge/en/ modules/categories/316/population-and-demography

Porter, M. E., Ketels, C. H. M., Miller, K., and Bryden, R. (2004). Competitiveness in rural US regions: Learning and research agenda. *viewed* 5 June 2019,
https://pdfs.semanticscholar.org/6045/de90b82a8ac5d29ecc949a5750b362aa45e.pdf

Scott, M. (2004). Building Institutional Capacity in Rural Northen Ireland: The Role of Partnership Governance in the LEADER II Programme. *Journal of Rural Studies*. Vol. 20. 50-58. https://doi.org/10.1016/S0743-0167(03)00042-1

Social Capital in Georgia: *Final Record and Recommendations*. (2011). USAID Georgia.

Toria M. (2008). Peculiarity of International Labor Migration in Georgia. *Georgian Research Center for Globalization and Regional Integration*. Universal. 326-338. (In Georgian)

Tourism Economics (2013). *Im-pact of Online Content on European Tourism.* An Oxford Economics Company.

US Travel Association (2013). The Power of Travel Promotion: Spurring Growth, Creating Jobs. Washington D.C, *viewed* 2 June 2019.

https://www.ustravel.org/sites/default/files/page/2011/08/e_Power_Travel_Promotion1.pdf

https://www.unwto.org/events/executive-council-112th-session. Tbilisi, Georgia, on 15–17 September 2020.

World Tourism Organization (UNWTO), *World Tourism Barometer,* vol. 18, No. 3, June 2020, Madrid, https://doi.org/10.18111/wtobarometereng.

World Tourism Organization (UNWTO), *World Tourism Barometer,* vol. 18, No. 4, June 2020, Madrid, https://doi.org/10.18111/wtobarometereng.

JEL Classification: I11, I21, Q47 https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.040

THE REASON FOR LOW ACCESS OF HIGH-QUALITY EDUCATION AND MEDICAL SERVICES

GIORGI JVARIDZE
PhD student
Samtskhe-Javakheti State University, Georgia
gia.giorgi.1962@gmail.com

Abstract. In the article - "**The reason for low access of high-quality education and medical services**" - the reasons for the rise of the education crisis in the world in the 70s, low results in the education system in Georgia, reduction of the number of pupils compared to previous years, etc. are discussed. In 1999-2000, 714 400 pupils were studying in secondary schools of Georgia and in 2017-2018 only 575 100. Education does not have access not only for the Georgian population, but moreover, for the Subsahari, the Asian and Latin American population. There are four classes (and lower ones) educated people there and the share of educated population is very high.

The same situation is in healthcare. Inequality in Medical Healthcare has wide scales in poor countries. Children's and women›s mortality there are higher than in rich countries. Georgia is a poor country and the situation is the same in real, but the statistics office of Georgia does not publish this information in public as regarding the poor and rich people. But the fact that in 2000 the mortality rate for every 1,000 people in Georgia was 9, 8 units in 2000, and in 2017 - 12, 8 units, means that access to quality medical services has not been reduced but increased.

The article ends with a summary conclusion in which the author encourages the authorities to take care of the reduction of inequalities in the population.

KEYWORDS: INEQUALITY, EDUCATION, REVENUES, MEDICAL SERVICE.

For citation: Jvaridze, G., (2020). The Reason for Low Access of High-Quality Education and Medical Services. *Globalization and Business, 10.* 295-297. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.040

INTRODUCTION

Inequality in the country is not only measured by income inequality. Income inequality leads to inequality in education, health care, and wealth accumulation. In this article, we will not focus on the accumulation of wealth, because in our opinion, it would be better if people considered wealth not material possessions but education, culture and health and aspired to provide for them.

1. Inequality in education.

Human civilization is created from the knowledge gained as a result of human education. The aspiration to get education is inside, in the person. He wants to know the world and establish himself in it.

«It is a paradox, but it is a fact,» a Georgian scientist G. Jolia writes and argues that in the modern information society, when people are given far more opportunities to get education, there is a worldwide education crisis, which is then manifested in negative trends (Jolia, 2016, p. 92):

- The number of illiterates is increasing;
- The quality of education is declining;
- The gap between education and science is widening;
- The student (student) is gradually diverted from the education process.

This crisis of education in the world began in the 70s. On the basis of this, the French scientist F. Coombs named three reasons (Coombs, 1970, p. 293):

1. The existing educational network does not meet the needs of the masses for education.
2. The education system is unable to meet the new requirements due to lack of financial resources.
3. The internal structure of the education system is inert.

History has passed the time when education was focused on «loading» information in the mind of an individual (pupil, student). In today's education it has been replaced by a creative approach. Therefore, the accumulation of «a lot» of knowledge is not in the foreground, but deep thinking. Great reforms have been carried out in this direction in the education system of Georgia as well, but what? Here is what Professor R. Asatiani writes about it: «Reforming the education system has not improved the quality of education in Georgia, moreover, it has even worsened it in some respects» (Asatiani, 2013:133).

Now the question is: do all the educational institutions of the country meet this requirement or not? This question is answered in the article «Poverty Issues in Georgia» published in the scientific journal «Globalization and Business»., The Doctor of Economics, an Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences – Kvaratskhelia writes: «One of the main reasons for this is the low level of development

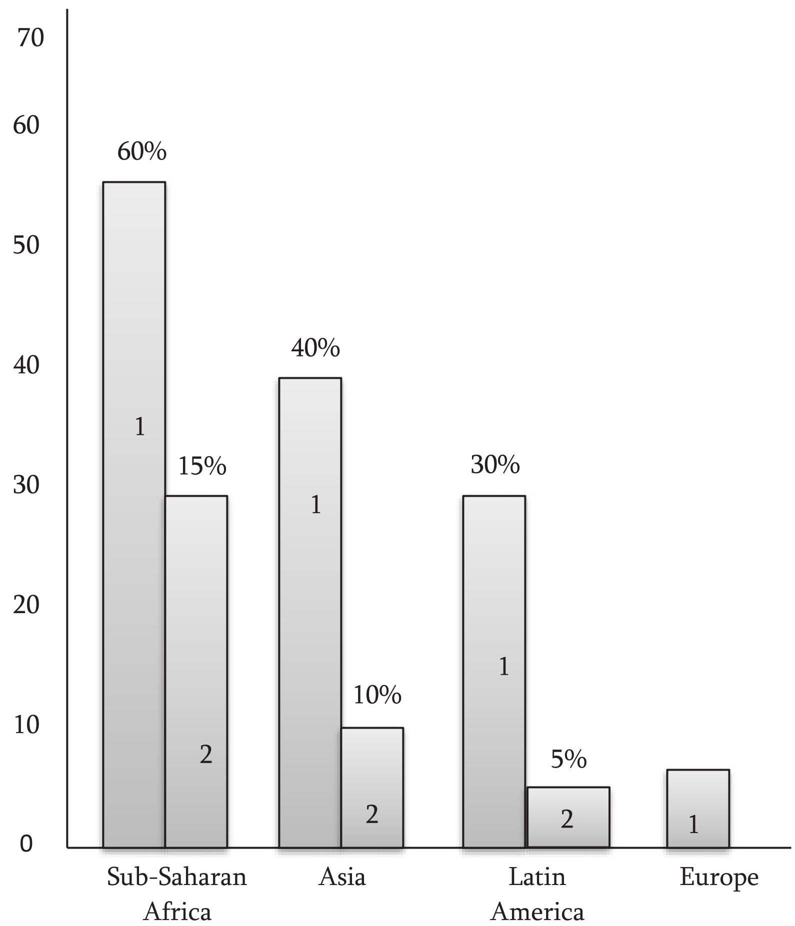
of education and science» («Globalization and Business», 2017:137), And if it satisfies, can all pupils (students) get education there? We ask this question because the schools that have been able to transform and establish a new educational model according to the requirements of the «Grand Charter of Universities» adopted in Bologna (Italy), are very few in the world, education there is expensive and only children from financially rich families have access to them. «Due to low financial opportunities, only a small group is given the opportunity to study in foreign universities through exchange programs,» writes Professor V. Sartania (Sartania, 2013:459). This is the case everywhere where incomes are unequally distributed among the population. Georgia is such a country.

However, the amount of income of the population is directly related to their education. Getting a good education requires a lot of investment. The IMF has conducted research on this issue in Europe, Latin America, Asia and sub-Saharan Africa. The aim of the study was to determine the proportion of the population aged 20-24 with an education of less than 4 classes in the poor and rich population. See this study in Figure 1 (Statistical Yearbook of Georgia, 2019:66).

According to this picture, in sub-Saharan Africa (as it is known, sub-Saharan Africa is the poorest region of Africa) a survey of 20% of the poor population found that 60% of them had no 4th grade education, 15% of its rich population was in the same situation. In other regions, these figures were: 40% and 10% in Asia, respectively; In Latin America - 30% and 5%; In Europe - 1% and 0%.

It is known that European countries are mainly highly developed countries, and that their income distribution inequality coefficients are also low (0.27-0.30). This allows us to conclude that this has led to a 1% of Europeans with 4 grades of education in the poor and the rich - 0%. Compared to Europe, Latin America is also poorer, and so is Asia. That is why 40% of the poor population in Asia and 30% in Latin America do not even have 4th grade knowledge. Therefore, we make an even more logical conclusion - the poorer the country, the greater the share of people without primary education (0-4 years of education) is in its poor and rich.

Figure 1. Population with less than four classes of education. Weight (1 indicates 20% of the poor, 2 indicates 20% of the poor)

Signs:
1 - One-fifth of the poorest
2 - One-fifth of the richest

We have begun to study this issue to show that the poor do not have access to education and that economic inequality creates inequality in education as well. However, if we look at the graph above, we will see that in all other regions except Europe - Asia, Sub-Saharan Africa and Latin America, the wealthiest segments of the population have up to 4 grades of education. It is difficult to explain this fact, but since it does not happen in civilized Europe, we must explain this fact by the low culture of the population of those regions.

There is no big improvement in Georgia either. In the 1999-2000 academic year, there were 714,400 students in secondary schools, and in the 2017-2018 academic year, there were only 575,200 students, which is 20% less (Statistical Yearbook of Georgia, 2019:66). How can we explain this situation, if not by the fact that poor families do not have the money to send their children to school (to buy books, clothes and shoes, etc.)? Of course, there are other reasons for this - the birth rate, marriages have been decreased, the emigration of young people from Georgia has been increased, and so on. But one of the reasons for low education is definitely the poverty of the population of Georgia.

Thus, lack of access to quality education is also due to poverty, and poverty is caused by unequal distribution of income among the population.

2. Inequality in medical care.

The same goes for health care. Here, correlation with income is high as well. Studies by the same IMF have found that inequality in health outcomes is widespread in developing countries, with access to it almost equal in rich and poor in developed countries. Infant mortality is twice as high in poor households in developing countries as in rich households in the same country. The situation is similar in female mortality. The only thing that was observed in developed countries was that income had a greater impact on people's life expectancy than was observed a generation ago. This has been particularly noted in the US (Murray, Lopez, Alvarado, 2013:591-606).

The IMF also found that in healthy societies with low female mortality, income inequality was lower. This finding proves that because of the fact that families have a normal income, women in the family can receive qualitative medical care. Precisely because the income inequality rate in Georgia is higher than in our neighboring countries, so the level of population satisfaction with health care compared to neighboring countries is the lowest in Georgia and it is - 50%. At such times, it is 56% in Russia, 82% in Iran, 82% in Turkey, 68% in Azerbaijan and 53% in Armenia (Calculated according to UN data., 2012:141-147; 176-179).

This situation of the population of Georgia makes us think that the government of the country should take active measures to reduce poverty. In the socio-economic development strategy of Georgia - «Georgia - 2020» - these measures are clearly and distinctly listed and their implementation has been started. One such is the launch of the Universal State Medical Insurance Program in 2013 (Government of Georgia, 2013:59-67), which covered almost the entire population of Georgia and began to gradually reduce the out-of-pocket payment for treatment.

Summary

Discussing the problem posed in the article, we make the conclusion that the unequal distribution of income leads to the division of the population is not only the poor and the rich, but also into the uneducated and the educated people, the sick and the healthy ones.

The wealth of the country is people with education and ability, not only healthy people, and material wealth. Georgia should strive for that. At such times, inequality in the incomes of the population does not even decrease, but deepens, which means more uneducated and more sick people, who are uneducated and sick because they are so poor.

REFERENCES

Jolia, G. (2016). *Creative Development: Education, Knowledge, Action,* Monograph, Tbilisi.

Coombs, F., (1970). Crisis of education in the modern world: systematic analysis, per. with English, Progress, 293.

Asatiani, R. (2013). Stages of World Economic Development and Economic Policy of Georgia, *Georgian Academy of Economic Sciences*, Proceedings 11, Tbilisi.

Sartania, V. (2013). Education Reform and Its Consequences in Georgia, *Georgian Academy of Economic Sciences*, Proceedings 11, Tbilisi.

Statistical Yearbook of Georgia, Tbilisi. (2000), 87;

Statistical Yearbook of Georgia, Tbilisi. (2019), 66;

Murray, C., Lopez A. and Alvarado M., (2013). The State of US Heanth, 1990-2000: Burden of Aiseases, Injaries and Risk Factors. *The journals of the American Medical Association* 310 (6): 591-606;

Calculated according to UN data: Human Development Report, M., 2012, 141-147; 176-179;

Socio-economic development strategy of Georgia - Georgia - 2020, Government of Georgia, Tbilisi, 2013, 59-67;

Castello_Climent, A., and Domenech, R., (2014). *Capital and Income Inequality Some Facts and Some Puzzles*.

Stiglitz J., (2012). *The Price of Inequality: How Todays Divided Sociality Endangers Our Future.* New-York: www.Nor-ton;

Milanovic, B., (2013), Global Income Inequality by the Numbers: in History and Now. *Global Policy* 4 (2): 198-208;

Kvaratskhelia, M. (2017). Poverty issue in Georgia. *Globalization and Business*. 3, 137-141.

რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო – პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“

ტექსტის კორექტორი: **ნინო ქერაშვილი**

დაკაბადონება: **ნიკა ხვედელიძე**

გარეკანის დიზაინი: **ლიზა ჯალაღონია**

თბილისი, 0141, დ. გურამიშვილის გამზ. №76

ტელეფონი: (+995 32) 2 000 171

(+995 599) 96 94 59

ფაქსი: (+995 032) 214 35 83

ელ–ფოსტა: info@eugb.ge

REFEREED AND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL GLOBALIZATION & BUSINESS

Proof-reader: **Nino Kerashvili**

Page Make-up: **Nika Khvedelidze**

Cover Design: **Liza Jalaghonia**

76 D. Guramishvili ave, Tbilisi, 0141, Georgia

Phone: (+995 32) 2 000 171

(+995 599) 96 94 59

Fax: (+995 032) 214 35 83

E-mail: info@eugb.ge

